

P Ŕ E S

Poláci–Češi ve
20. Století na
stránkách „Karty”

H R A N I C I

Ostředek **K**arta



P Ě S

**Poláci–Češi ve
20. Století na
stránkách „Karty”**

HRANICI

Obsah

ÚVOD

Překročení hranic	2
Zbigniew Gluza	

ZA CÍSAŘE PÁNA

Císař v Těšíně	4
Mariusz Makowski	

HRANICE A LIDÉ

Budování hranice	15
------------------	----

Rektifikace	65
-------------	----

Sovětské řešení	106
Grzegorz Gąsior	

Český úděl	125
Evžen Cedivoda	

Polský úděl	144
Łada Krumnikłowa	

PROPAD 1968

Dunaj '68: vstup generálů	167
Lech Kowalski	

Střelba v Jičíně	184
Grzegorz Braun	

Dobří okupanti	196
Bartosz Kaliski	

Přechod hranic	221
Michał Drejer	

Zápalná oběť. Protest Ryszarda Siwce	237
Agnieszka Dębska, Bartosz Kaliski	

PROTI REŽIMU

Převážení tiskovin od Giedroyce	258
---------------------------------	-----

Před Chartou 77	283
Bartosz Kaliski	

Vůle silnější než moc	300
Peter Balun	

Hranice přátelství	337
Petr Blažek, Grzegorz Majewski	

Druhý odchod barda	353
Maryna Miklaszewska	

„10 dnů” Československa	380
Katarzyna Boruń, Katarzyna Madoń-Mitzner	

Visegrádská paměť	394
Monika Kapa-Cichočka	

PŘEKROČENÍ HRANIC

Zbigniew Gluza

Právě uplynulých sto let státnosti pro nás nebylo snadnou dobou. Češi a Poláci, národy, jež jsou si blízké, mezi sebou těžko stavěli most, zvláště ten přes Olši. Roky 1919, 1938, 1947, 1969, 1979 sousedskou harmonii zrovna nezobrazují. Přece jen jsme však za sebou nezanechali bratrovražednou krev, jako se stalo v některých obtížnějších polských sousedských vztazích, a vzájemná sympatie objevující se na přelomu sedmdesátých a osmdesátých poněkud oslabila „historickou“ nechuť, i když nezabránila poté vzrůstající oboustranné lhostejnosti.

Když pět let po vzniku Charty 77 vybíral náš okruh jméno pro tehdy vznikající časopis, vědomě jsme se k ní odvolali. Byla vzorem duchovní, intelektuální opozice. Později jsme se na svých stránkách nejednou zabývali rozdíly mezi Poláky a Čechy, pokoušeli jsme se z jejich hlediska hledět na společné dějiny i na to, jak od sebe oba národy odsouvala hranice, která je dělila. Už v „Kartě“ č. 5 (1987) – prvním podzemním čísle, v němž jsme současnou perspektivu začali vyměňovat za historickou – vyšel soubor textů „Český úděl“. Pokoušeli jsme se skloubit polskou zkušenost s tím, jak viděli vlastní cestu Češi.

Přijmeme-li pojetí Milana Kundery, podle kterého „rubem toho neromantismu a neheroismu je rozumová střízlivost, smysl pro humor a kritický duch“, bude potřeba uznat – s tím, že Poláci se sami označují prvními dvěma pojmy, které Kundera neguje – že jsme na tom s rozumem, humorem a kritickým duchem bídně. Přes vnějškovost takových protikladů na tom něco je, protože se od Čechů pořád ještě můžeme učit pocítovat krásu, radost ze života, a nejednou i racionalitě. Jsou nádherně nedoktrinální ve svobodě. Právě na české straně častěji slyšíme jednotlivce, a ne – jak tomu bývá v Polsku – kolektivně vyznávanou pravdu.

Když se „Karta“ jako legální historický čtvrtletník blížila ke svému sedmdesátému sedmému číslu (2013), bylo nám jasné, že by to číslo mělo být „české“ – na počest své jmenovkyně. Charta 77, která působila v Československu v letech 1977–1992 a znovu tam budovala občanskou subjektivitu, projevila tolik romantické odvahy a hrdinské odhodlanosti, že je sama popřením stereotypů, kterými se v Polsku s oblibou obdařují Češi. Ten „malý národ“ poskytl základy nejen největšímu manifestu demokratické opozice, Moci bezmocných, ale umožnil také jeho

autorovi Václavu Havlovi přijmout roli státníka střední a východní Evropy, osvobozené od komunismu.

Předtím, po povrchně vyvolaném problému Záhřní („Karta“ 8/1992) jsme v dalším desetiletí (v letech 2005–2008) zahájili projekt dokumentace české části Těšín-ska ve dvacátém století. Polský historik Grzegorz Gąsior, který odtamtud pochází, se chopil popisu polsko-českého konfliktu z obou stran. Dotkli jsme se nezhojené rány: odlehlé historie, která – přestože si jí chabě uvědomuje i lokální společnost – po sobě zanechala splet' mýtů a stereotypů; nelze se od ní osvobodit už skoro celé století.

Hranice na Olši plynoucí přes Těšín, která rozděluje město na českou a polskou část, může plnit roli symbolické zdi, jež po desítky let roste mezi oběma národy. Třebaže Evropská unie pomohla odstranit pohraniční ostnaté dráty, z mentální zdi toho nemálo zůstalo. Zavinila to historie – vinu je těžké shazovat na současnost, i když se v ní pro oslabení zmytologizované minulosti moc nedělá. Společenské konflikty se, jak je vidět, nedají prostě přechkat. Je potřeba se vrátit k jejich zdrojům, aby bylo možné celý proces pochopit a léčit. Z tohoto záměru vychází také tato publikace

Císař v Těšíně



Privítání císaře Františka Josefa I
– těšínské dívky na Hlavním mostu

Mariusz Makowski

František Josef I. byl prvním rakousko-uherským císařem, který plně ocenil význam osobní návštěvy svých zemí. Při takových návštěvách se mohl na vlastní oči přesvědčit o hospodářském a kulturním stavu monarchie i o náladách „svých věrných národů“. Podařilo se mu tím – a rovněž nepopíratelným osobním kouzlem – získat loajalitu a úctu poddaných.

Za svůj dlouhý život navštívil František Josef I. Těšín čtyřikrát. Naposledy město hostilo Nejjasnější Výsost za velkých vojenských manévrů s roce 1906. Těšín, ze kterého se tehdy stala hlavní císařská ubytovna, toužil šedivějšího monarchu a jeho dvůr pohostit co nejdůstojněji a nejslavnostněji.

Těšínský starosta Leopard Demel von Elswehr se na těšínské měšťany obrátil zvláštní výzvou k obzvlášť slavnostní výzdobě městských ulic a obchodů. Návštěva císaře měla vliv za oživení obchodu. Do města se sjelo na padesát tisíc lidí nejen z nejbližšího okolí, ale také z Haliče, Moravy, Uher a pruského Slezska. Osmdesát devět těšínských restaurací mělo tak plno, že večer už k všeobecnému pobouření nebylo možné dostat nic k jídlu. Mnoho místních firem a obchodů se předhánělo v reklamě.

Manévry se konaly od pátku 31. srpna do úterka 4. září 1906, v neděli byla jednodenní přestávka, určená k prohlídce Těšina a k odpočinku.

S průběhem manévrů, které stály závratných 40 000 000 korun, byl císař nadmíru spokojen. Zúčastnilo se jich 63 500 vojáků, zvláštní oddíly

s balony a telefony, a také „obrněný automobil s kulometem“ – jeden z prvních prototypů tanku.

Při příležitosti pobytu v Těšíně věnoval císař ze soukromé pokladny na dobročinné účely nemalou částku 20 000 korun. Hojně obdaroval rovněž své hostitele. V mnoha těšínských domech dodnes chovají cenné suvenýry z tehdejší návštěvy: brilianty posázené zlaté hodinky, jehlice do kravat a drahé náramky s iniciálami FJI.

Pro Poláky napsala „Gwiazdka Cieszyńska: „... císařův pobyt v Těšíně měl velký význam také proto, že se císař přesvědčil, že Slezsko a zejména celé Těšínské knížectví je polské. Že si toho císař všiml, je vidět z toho, že se dozvěděl o polském gymnáziu a semináři, že na starosty, kteří ho polsky vítali, mluvil také polsky, čímž chtěl dokázat, že uznává i zdejší polské obyvatelstvo a spolu s ostatními národnostmi je zahrnuje svou péčí a starostlivostí“.

Předkládáme snímky z návštěvy císaře Františka Josefa I. v Těšíně a z manévrů císařské armády, které jsou nyní uloženy v Muzeu těšínského Slezska.

Edith Schmettan-Demel von Elswehr, dcera starosty Těšína

Tak se to uskutečnilo: v okolí Těšína se budou na začátku září konat císařské manévry! Když mi otec (byl tehdy starostou města) tu zprávu z Vídně oznámil, div jsem se při čaji neudusila rohlíkem. Císařské manévry byly událostí, která měla záhy ukončit poklidnou atmosféru, jaká panovala v městečku tak tichém, jako byl Těšín. Bylo tehdy těžké si představit, kolik života a vzrušení měla ta nezvyklá událost vnést do existence města. [...]

Městská rada zasedala každý den, a já se každý večer otce horlivě vyptávala na nová zprávy: co nového bylo rozhodnuto, kdo má přijet, kdo má císaře přivítat, a konečně kdy se on sám v Těšíně objeví. Tatínek na ty otázky trpělivě odpovídal, ačkoli se sám trápil přemýšlením, jak co nejlépe představit své město a jak zvládnout nespočetné davy lidí, kteří touží vladaře vidět. [...] Jak se mi rozbušilo srdce, když otec jednou večer svým důstojným a klidným hlasem oznámil, že na vlakovém nádraží uvítá císaře on se zemským starostou, kdežto přivítání Jeho císařské Výsosti na mostě přes Olši svěří Městské radě a mně! Ohromením jsem až oněměla, a to se mi stávalo zřídka.

[...]

Začaly přípravy. V potu tváře se zkrášlovaly domy a ulice, most přes Olši se měl představit jako pohádka. Děvčata a ženy vázaly stovky metrů girland a chystaly si sváteční oblečení. Otec svolal zasedání Výboru, aby dámám mimochodem vysvětlil, o jaký jednotný slavnostní dívčí úbor mu jde. Byly přeloženy dokonce tři modely. Poté otec svolal dámskou schůzi, kam pozval jako poradce architekta Jollyho, aby vybral ten nejlepší dámský oděv, který bude harmonovat s bohatě vyzdobeným

mostem. Bylo rozhodnuto vybrat model šatů, který předložila sečna Rapaics – vysoko upjaté šaty z lehké látky s pelerínkou *à la* královna Louisa, které příznivě zvýrazňovaly siluetu a budily elegantní dojem. K uvítání císaře se u Olše sešlo sto padesát stejně oblečených děvčat. Věkové kategorie byly různé, ale všechna děvčata vypadala mladě a podmanivě, přestože mnohé z nich už překročily zlověstnou třicítku. V každém případě most přes Olši vypadal toho velkého dne jako celek nadmíru znamenitě.

Už řadu dní před císařskými manévry začaly do Těšína přicházet nespočetné davy lidí, dá se říci, že se na cestu vydalo celé Dolní Slezsko. Přicházeli lidé až z Opavy a z Krnova, každý přece chtěl být aspoň na chvíli svědkem té neobyčejné události. Ulice byly až do pozdní noci – jako nikdy ve dne – plné bzukotu a majitelé hostinců i hospod měli velmi dobré tržby. Pak přišli vojáci, které rozmístili nejen na kraje města, ale i skoro do každého domu. Pod „laubami“ zvonily ostruhy, leskly se helmy dragounů, chřestily šavle husarů se zlatými šňůrami, modraly se uniformy hulánů a naše pěchotní posádka se musela spokojit se službou týlové stráže. V hotelu „U hnědého jelena“ bydleli generálové. Stráže u dveří křičely „k počtě zbraň“ tak hlasitě, že ozvěna opakovala jejich křik po celém náměstí. Ulicemi projížděly nádherné kočáry se zlatými loukotěmi, tažené bílými lipicány, s lokají a pobočníky na kozlíku, zatímco nejjasnější panstvo sedělo uvnitř. Odevšud se rozléhala hudba, generálské pochody zněly tak hlasitě, až srdce bušilo silněji.

[...]

Konečně nadešla dlouho očekávaná chvíle příjezdu císaře Františka Josefa I. do Těšína. I počasí bylo „císařské“ – na modrém nebi nádherné slunce. Na ulicích

od časného rána panoval živý provoz, všude zněl generální pochod, na náměstí se rozléhaly povely „k počtě zbraň“, nastrojení obyvatelé směřovali k vlakovému nádraží, rozmisťovaly se školy, různé spolky, představitelé obchodu a řemesel, úředníci, policisté v novoučkých uniformách a zářících helmách se snažili udržet pořádek. Já jsem stála u okna, šoupala nohama a donekonečna si opakovala: „Nechť Vaše císařská Výsost ráčí přijmout...“, až najednou přijela drožka, které mě měla odvézt na most přes Olši.

Dál se události vyvíjely přesně tak, jak stanovil plán. Když jsme byli na mostě, slyšeli jsme, jak přijíždí císařský vlak. Rozhostilo se úplné ticho. Pak bylo slyšet drkotání kol a mládež hned spustila velikou vřavu. Objevil se první vůz, ve kterém jsem mohla vidět svého otce, jak mává rukama a vybízí davy k hlasitějšímu jáso-tu. Když přejížděl kolem mne, věnoval mi pohled, který mi dodal jistoty. Po několika minutách už před námi na mostě stál císařský vůz. Císař vystoupil; vypadal trochu unaveně. Při pohledu na tak sympatického staršího pána



← Stavba vítězné brány
na Hlavním mostu

mě přešel strach. Promluvil zástupce starosty a pak jsem udělala dvorskou poklonu a pronesla jsem: „Nechť Vaše císařská Výsost ráčí přijmout na uvítanou tuto kytici.“ Císař mi krátce poděkoval; mluvil s vídeňským přízvukem: „Líbilo se mi to a udělalo mi to radost.“ Pak řekl: „Vy jste starostova dcera, že ano? Znáám ho ode dávna. Pěkně to všechno uspořádalo, to mé přivítání.“ A opsal rukou kruh, přičemž ukázal na město, jako by ho byl můj otec sám postavil. Pak nasedl do vozu, já jsem se znovu hluboce uklonila, a vůz odjel. Takové bylo přivítání císaře.

Ve městě ještě dlouho vládlo vzrušení a zmatek. Denně jsme brzičko ráno vyjížděli na manévry, provázelo nás hodně jiných vozů plných zvědavců, a díky přesným informacím pobočníka ministra války jsme se vždycky mohli dostat na místo, kde byl i císař se svou svitkou. Kolik jen tak bylo věcí, které jsme pozorovali s velkým zájmem! [...]

Odpoledne císař navštěvoval kostely všech vyznání, Městskou radu, školy a kláštery, všechno v doprovodu velkých davů. Když jsem ho viděla kolem sebe na manévrech naposledy přejíždět, zesmutněla jsem, že se celý ten neobyčejný „teátr“ chýlí ke konci. Ulice se rychle vyprázdnily, dozněl generálský marš i ty často a hlasitě výkřiky „k počtě zbraň“, vlajky byly staženy. Okázaly

vítězný oblouk na mostě přes Olši byl rozmontován a zámecký park se znovu otevřel měšťanům. Rozteskněně jsem hleděla na ztichlé okolí zámku, který se v zářijovém slunce zdál po odjezdu čestných hostí osamělý.

VZPOMÍNKA EDITH SCHMETTAN-DEMEL
VON ELSWEHR POCHÁZÍ Z: „BESKIDEN KALENDER“ 1956,
PŘEKL. STANISLAW KONOPKA.

Mariusz Makowski
(nar. 1958) – zaměstnanec Muzeum Śląska Cieszyńskiego (Muzea Těšínského Slezska).
Autor mj. alba *Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim* (Šlechtická sídla na těšínském Slezsku, 2005), *Tesinská - Cieszyńska Belle Époque* (2016).

Materiál pochází z „Karty“ 54/2008.

Všechny snímky umístěné v článku pochází z Muzea Těšínska.



← Císařský povoz
na Hlavním mostu



FOT.



- ↑ Císařský povoz u farního kostela sv. Maří Magdaleny
- ← Císař František Josef I vstupuje do synagogy



→ Polský národní dům
na náměstí v Těšíně



← Císařský průvod cestou
do arciknížecí mlékárny



- ↑ Císař František Josef I,
arcikníže František Ferdinand
a arcikněžna Isabella s dcerami
na vojenském cvičení
- Císař František Josef I
na vojenském cvičení



← Arcikníže František Ferdinand
a arcikněžna Isabella s dcerami
na vojenském cvičení

T Ě Š Í N S K O

Grzegorz Gašior

Termín „Těšinsko“ v Polsku i České republice vyvolával a stále vyvolává nejrůznější asociace. Prostor, který tento pojem popisuje, je dlouhou dobu vnímán především jako geopolitický problém a zároveň se nachází na okraji pozornosti veřejného mínění. Lokální konflikty a názory zdejších obyvatel byly vnímány jako nepodstatné a tváří v tvář okolnostem „vyšší moci“ jako druhořadé. Ve skutečnosti je lidé nechtěli vidět a stály bez povšimnutí jako příliš nepohodlné.

„Těšinsko“ představuje především kulturní pohraničí Poláků a Čechů, vzniklé jako výsledek rozhodnutí Velyslanecké konference z roku 1920 o rozdělení Těšínského Slezska mezi dva – na první pohled blízké – národy, vstoupivší do vzájemného konfliktu záhy po zakončení první světové války. Zmíněné pohraničí se ovšem nestalo vzájemným pojítkem. Neumožnily to totiž další dramatické události, jež ve 20. století poznamenaly nejen popisované území, ale také lidskou paměť a v ní uložená vzájemná příkoří.

Prostor pro vzájemný dialog se nemohl rozvinout ani v období několik desítek let trvající nadvlády totalitních systémů – nacistického a komunistického. Vzájemné výčitky, potlačované v době sovětského „internacionalismu“, opět ožily po roce 1989. I nadále existují dvě pravdy o minulosti Těšínska, převládající necht' pohlednout

na historii společnou perspektivou a nedostatek snahy pochopit druhou stranu. Historický diskurs nicméně stále chybí.

Obě společenství neakceptují hlas protější strany a už předem podkopávají jeho oprávněnost. Přitom však důkladná znalost historie regionu schází nejen v Polsku a České republice, ale také obyvatelům samotného Těšínska. Z dřívějších konfliktů se staly stereotypy bez vědomí jejich kořenů. Početné přistěhované obyvatelstvo i mladší generace jsou navíc k historii lhostejné a neuvědomují si multikulturní bohatství tohoto území ani břemena, jaká za sebou minulost zanechala.

Pro popisované území dokonce ani neexistuje společný název. „Zaolzie“ v polské terminologii definuje tuto oblast jako část Těšínského Slezska ležící v České republice obývanou polským obyvatelstvem. Český termín „Těšinsko“ má naproti tomu významů hned několik. Může vymezovat nejbližší okolí Českého Těšína, celé historické Těšínské Slezsko nebo celou část Těšínského Slezska nacházející se na české straně hranice. Rovněž tyto terminologické odlišnosti ztěžují oběma stranám společně postihnout charakter tohoto regionu.

Snad dnes, řadu let po pádu komunistického systému, bude možné pohlédnout na historii Těšínska i s ohledem na tyto odlišné zkušenosti.

BUDOVÁNÍ *hranice*

Grzegorz Gašior

1920. Francouzští vojáci
u řeky Olše

V letech 1918–20 došlo mezi vznikajícími státy – Polskem a Československem k vyhrčenému sporu o Těšínské Slezsko. Dva národy usilující o nezávislost, které během první světové války ve vzájemných rozhovorech zdůrazňovaly nutnost blízkého přátelství a spolupráce v případě osamostatnění se obou zemí, se náhle dostaly do ostrého konfliktu.

Těšínské Slezsko bylo odedávna pohraničním územím kultur. Po odtržení od Polska ve 14. století se stalo lénem Čech, a od roku 1526 bylo společně s nimi součástí Habsburské monarchie. Několik století trvající příslušnost k zemím koruny české, dominance české a německé šlechty, fungování češtiny (vedle němčiny a latiny) jako úředního jazyka od 15. do 18. století etnografickou povahu území nezměnily.

GRZEGORZ GAŠIOR (nar. 1980 v Karvině) – doktor humanitních věd, historik, odborný asistent v Katedře aplikované jazykovědy Varšavské univerzity. Zabývá se dějinami Československa a Těšínského Slezska ve 20. století. Autor vědeckých článků a monografií: *Stalinovské Slovensko. Proces buržoázních nacionalistů v 1954 r. (Stalinowska Słowacja. Proces „burżuazyjnych nacjonalistów” w 1954 r., Warszawa 2006)* a *Pražské jaro v Bratislavě. Vedení Komunistické strany Slovenska v období pokusů o reformu politického systému v Československu v letech 1968–1969 (Praska Wiosna w Bratysławie. Kierownictwo Komunistycznej Partii Słowacji w okresie próby reformy systemu politycznego w Czechosłowacji w latach 1968–1969, Warszawa 2015).*

Polské národní hnutí se zde rozvíjelo teprve od 40. let 19. století, kdy se širší vrstvy obyvatelstva začaly přetvářet v občanskou společnost a účastnit se veřejného života. Polský národní život se však do větší míry nedotkl frýdeckého okresu, a v některých obcích fryštátského okresu došlo k ostrému soupeření s českým národním hnutím, podporovaným jak přílivem českého technického personálu a podnikatelů, tak částí slezské populace.

V roce 1918 byla politická příslušnost Těšínského Slezska nesmírně složitá. Spolu s kulturně a etnograficky odlišným Opavským Slezskem tvořilo tzv. Rakouské Slezsko s hlavním městem v Opavě, kde úřadoval zemský prezident a působil společný Slezský zemský sněm. Soudnictví podléhalo Vyššímu zemskému soudu v Brně a ředitelství železnic se nacházelo v Olomouci na Moravě. Vojensky bylo podřízeno velitelství v Krakově. Katolická církev zase podléhala Vratislavské diecézi, tedy biskupskému sídelnímu městu nacházejícímu se tehdy na území Německa.

Na základě sčítání lidu z roku 1910, představovali většinu populace Těšínského Slezska Poláci (55 %), Čechů bylo 27 %, Němců 18 %. Poláci výrazně převažovali v těšínském a fryštátském okrese, velkou převahu měli rovněž v okrese bílském. Frýdecký okres byl z převážné většiny český. Žilo v něm pouze 14 % Poláků, kteří sem obvykle přišli z Haliče. Soustředovali se v průmyslových střediscích okolo Polské Ostravy.

České obyvatelstvo sídlilo také v některých obcích fryštátského okresu, v několika z nich bylo ve většině (Dětmarovice, Petřvald, Orlová, Lazy), a ve dvou (Dolní Suchá, Prostřední Suchá) mělo převahu v obecním zastupitelstvu. Českých bylo rovněž pět vesnic na západním okraji těšínského okresu (Dolní Tošanovice, Horní a Dolní Domaslavice, Soběšovice, Dobratice).

Na zbylém území bylo však Čechů málo – byli to hlavně techničtí pracovníci nebo úředníci.

Němci představovali významnou část obyvatelstva měst, a v Těšině, Bílsku, Bohumíně, Frýdku a v několika vesnicích v okolí Bílska a Bohumína byli ve většině. Před rokem 1918 představovali ekonomicky nejlépe situovanou a politicky nejvlivnější vrstvu.

Specifickou skupinou byli tzv. Šlonzáci, stoupení Slezské lidové strany, vedené Józefem Koždoněm, hlásajícím heslo „Slezsko pro Slezany” a tezi, že Slezané mluví polsky, ale kulturu mají německou, a zároveň odmítajícím jakoukoliv spolupráci s polskými stranami. Před rokem 1918 měli také nepřátelský postoj k české přítomnosti na Těšínském Slezsku. Největší vliv měli v bílském okrese, především v okolí Skočova.

Také z hlediska vyznání byla slezská populace velmi rozmanitá. Dominovala katolická denominace (75 %), početnou skupinou byli evangelíci (21,5 %), převážně polské národnosti.

Během první světové války vycítili jak Poláci, tak Češi možnost získat nezávislost. V čele českého boje za nezávislost stanul Tomáš Garrigue Masaryk, který v emigraci podporoval spojence. Ve Francii, v Rusku a Itálii vznikly československé legie, jež byly složeny hlavně z českých zajatců a dezertérů z rakouské armády. Část vůdců boje za nezávislost, jež zůstala ve v Čechách (např. Karel Kramář), byla uvězněna rakouskými orgány. Podstatná část české politické reprezentace i společnosti však zaujímala až do začátku roku 1918 loajální pozici.

Vzhledem k tomu, že se polské země nacházely pod nadvládou tří mocností – Ruska, Německa a Rakouska-Uherska, byly polské cesty vedoucí k samostatnosti velice komplikované a rozdílné. Z iniciativy Józefa

Piłsudského došlo k zformování Polských Legií (*Legiony Polskie*), jež bojovaly po boku Ústředních mocností proti Rusku. V roce 1917 však Piłsudski odmítl přísahat věrnost německému císaři Vilémovi II. a byl uvězněn, zatímco část polských legionářů byla internována nebo převelena k jiným jednotkám. Část polských organizací, z nichž nejdůležitější byl Polský národní výbor (*Komitet Narodowy Polski*) v Paříži v čele s Romanem Dmowským, stanula na straně Dohodových mocností. Z polských oddílů, které bojovaly proti státům Ústředních mocností ve Francii, vznikla Polská armáda, jejímž velitelem se na sklonku války stal gen. Józef Haller.

Když už byla porážka a rozpad Rakousko-Uherska nevyhnutelné, začali se představitelé obou národů připravovat k převzetí moci na svém území. Také v Těšínském Slezsku se místní politici rozhodli vzít věci do vlastních rukou.

Polští činitelé přijali 12. října 1918 v Těšině rezoluci o příslušnosti celého Těšínského Slezska k Polsku a 19. října ustanovili Národní radu knížectví těšínského, jejíž prezídium tvořili kněz Józef Londzin (Svaz slezských katolíků, *Związek Śląskich Katolików*), Tadeusz Reger (Polská strana sociálně-demokratická, *Polska Partia Socjalno-Demokratyczna*) a Jan Michejda (Polské národní sjednocení, *Polskie Zjednoczenie Narodowe*, sdružující převážně evangelíky).

Tyto záměry nesdíleli Češi a odvolávali se na historické právo, tedy na stejná pravidla, na kterých byla založena hroučící se rakouská monarchie, a usilovali o včlenění Těšínského Slezska do vlastního státu. Němci podporováni šlonzáky se snažili udržet svou dominanci a status quo. V cestě k převzetí moci stála také přítomnost Rakousko-uherské armády v Těšínském Slezsku.

Zofia Kirkor-Kiedroniowa, členka polské Národní rady knížectví těšínského

28. října byla v Praze vyhlášena Československá republika [...] Již v 9.30 hod. [následujícího dne] se na fryštátském okresním úřadě objevil delegát českých stran s požadavkem okamžitého uznání Národního Výboru v Praze jako suverénní autority ve fryštátském okrese. [...]

Bylo jasné, že aby se v Těšínském Slezsku předešlo Čechy, nesmí se ztrácet ani hodina. [...] Profesori Orlovského gymnázia vyslali studenty za členy [polské] Národní rady, aby je ještě toho stejného dne svolali na zasedání do „Ogniska” v hotelu hornického cechu v Dombrové.

DOMBROVÁ, 29. ŘÍJNA 1918

[13]

Prohlášení polské Národní rady knížectví těšínského

Lide slezský!

Národní rada knížectví těšínského deklaruje slavnostně, na základě zásad prezidenta Spojených států Wilsona, uznaných všemi národy a státy, a jednotně vůle a souhlasu obyvatel Slezska, vyjádřených v poslední době na lidových shromážděních v Orlové, v Bohumíně, v Těšíně, státní příslušnost Těšínského knížectví ke svobodnému, nezávislému, sjednocenému Polsku a přejímá nad ním státní správu.

S ohledem na směřování českého národa Národní rada knížectví těšínského prohlašuje, že vymezení definitivní hranice mezi oběma bratrskými národy:



FOT. MUZEUM TĚŠÍNSKÉHO SLEZSKA

polským a českým, je ponecháno na dohodě mezi vládami: polskou ve Varšavě a českou v Praze. Jsme hluboce přesvědčení, že se tyto vlády budou při vytýčování hranic řídit skutečnou národní příslušností a vůlí obyvatelstva.

DOMBROVÁ, 29. ŘÍJNA 1918

[13]

↑ Těšín, 1918. Jednání Národní rady Těšínského knížectví

* Dziś jest to Śląska Ostrawa, będąca częścią miasta Ostrawa.

Ferdinand Pelc, místopředseda Zemského Národního výboru pro Slezsko

Večer [29. října] svolána narychlo slavnostní schůze obecního zastupitelstva na radnici polskoostravské, kde bylo zrození československého státu oznámeno.

Byl jsem požádán, abych promluvil k lidu, jenž se mezitím před radnicí shromáždil. Stalo se. Nepopsatelný jásot se rozlehl, když jsem oznamoval, že národ je svobodou a že se ujímá sám správy svých věcí. Nato sestaven byl průvod, který za zpěvu národních písní a jásotu odešel do Moravské Ostravy. [...]

Dne 30. října dopoledne dostavila se na radnici polskoostravskou tříčlenná deputace, vedená nadučitelem polské školy v Polské Ostravě, p. [Bolesławem] Włodkem. [...] Deputace mi sdělila, že přišla jménem Rady Narodowe, jež se v Těšíně utvořila, aby převzala obec polskoostravskou pro polský stát. Když jsem prohlásil, že obec Polská Ostrava odmítá jakékoliv vzkazy Rady Narodowe a že se už prohlásila pro československý stát, začala se deputace omlouvat, že to tak zle nemínila, a že by snad nebyla na škodu aspoň spolupráce ve věcech bezpečnosti a výživy. Když jsem prohlásil, že si už vše obstaráme sami, deputace s omluvami odešla. [...]

Bylo jasno, že – jestliže se Poláci odváží na Polskou Ostravu, nejčestější obec v revíru, jež nikdy nedosáhla většiny a vlády polské – půjdou patrně všude bezohledně a že tudíž tu vyvstává vážný konflikt, který může mítí ne-do-zírné následky!

POLSKÁ OSTRAVA, 30. ŘÍJNA 1918

[31]

Franciszek Barteczek, Polák, důstojník rakouské armády

30 října jsem kolem 11.30 ohlásil veliteli těšínské posádky, plukovníkovi Gerndtovi, členy Prezídia Národní rady, jmenovitě kněze Józefa Londzina, dr. Jana Michejdu a Tadeusze Regera. Chtěli od něho získat přísahu věrnosti Národní radě, kterou složilo o hodinu a půl dříve osmdesát představených obcí. Musel jsem plukovníkovi dlouho vysvětlovat, co to je Národní rada, a také, že nemůže odmítnout delegáty přijmout. Příklad nesložil, avšak slíbil, že proti Radě nepodnikne žádné kroky. [...]

Na vojenský převrat se připravovali také Češi. Po-dařilo se nám zjistit, že určili termín převratu na půlnoc z 31. října na 1. listopadu. Bylo třeba je předběhnout, zahájit akci nejpozději 31 října ve 21.00 hod.

[...] Díky tomu se garnizón [v Těšíně] ocitl v našich, výlučně polských rukou.

TĚŠÍN, 30/31 ŘÍJNA 1918

[25]

Ferdinand Pelc

Byl jsem si vědom, že naší povinností je hleděti získati pro nový stát, co se v dané situaci získati dá. Věděl jsem, že, pokud se týče obcí s většinou českou, nebude věc nsnadnou, ačkoli přicházely i odtamtud znepokojující zprávy, že Poláci snaží se naše obce ovládnouti. [...]

Šlo tedy o to, abychom dostali do svých rukou ostatní území Těšínska, tedy místa s většinou polskou, aneb místa německá, avšak uprostřed kraje převážně polského. To šlo provést buď se zjevným neb tichým souhlasem Poláků, aneb proti jejich vůli vojenskými zábořem.

Nemajíce po ruce vojska, učinili jsme pokus obsazení bez vojska. [...]

Večer došlo v Polské Ostravě k ustavení Zemského Národního výboru pro Slezsko [...]. Hned druhého dne, t.j. 31. října, vydali jsme k úřadům státním ve Slezsku oběžník, že se ujímáme vlády nad Slezskem jménem československého státu. [...]

Dne 1. listopadu dopoledne vydali jsme se s dr. [Zikmundem] Wittem [předsedou Národního výboru] do Bohumína, abychom obsadili tento železniční uzel a převzali všechny tamní úřady pro československý stát. Štěstí nám tenkrát přálo ku podivu skvěle! Na nádraží bohumínském byla vojenská posádka [...]. Setník Šváb přirozeně se postavil ihned do našich služeb a učinil slib pro československý stát. Řekl ovšem hned, že má mužstvo nespolehlivé a že se mu začíná rozutíkávat. [...]

Z Bohumína jsme pak odejeli v pevném přesvědčení, že tento důležitý železniční uzel je v rukou československého státu. Na odpor města, kde byla většina Němců, jsme nepočítali a o Polácích jsme se domnívali, že se s daným stavem spokojí.

Bohužel naše radost netrvala dlouho. Tuším ještě téhož dne polská agitátorka Dora Kluszyńska, poštavši luzu, donutila naše lidi, kteří se chtěli patrně vyhnouti krveprolití, ke kapitulaci a tím přešlo město i nádraží do správy polské.

BOHUMÍN, 1. LISTOPADU 1918

[31]

Zofia Kirkor-Kiedroniowa

Možnost vzniku velice nežádoucího polsko-českého konfliktu byla prozatím odvrácena uzavřením smlouvy mezi Národní radou knížectví těšínského a Národním výborem pro Slezsko. Iniciativa vzešla z české strany v prvních dnech listopadu.

[13]

FOT. TĚŠÍNSKÁ KNÍŽNICE



↑ Skoczov, podzim 1918.
Manifestace na náměstí
za připojením Těšínského
Slezska k Polsku

Z úmluvy mezi Radou Narodową Księstwa Cieszyńskiego a Zemským Národním výborem pro Slezsko

Dohoda nynější má povahu prozatímní a v ničem neprejudikuje konečnému rozhraní teritoriálnímu, které ponechává se v celku k rozhodnutí povoláním činitelům, tj. vládě polské ve Varšavě a vládě české v Praze. [...] Politický okres frýdecký bude podléhati Národnímu výboru pro Slezsko, politický okres bílský a těšínský Radě Narodowej Księstwa Cieszyńskiego. V politickém okresu fryštátském má zůstatí v zásadě nynější stav nezměněn, všechny úřady v tomto okresu podléhají, pokud se týče obcí s českou správou, Národnímu výboru pro Slezsko, pokud se týče ostatních obcí tohoto okresu, Radě Narodowej Księstwa Cieszyńskiego.

POLSKÁ OSTRAVA, 5. LISTOPADU 1918 [25]

Inž. Alois Holaň, Čech, závodní jámy František Josef v Dolní Suché

Přišli ke mně dva delegáti a dva dělníci v čele s polským delegátem Ludwikem Szeligou, kteří prohlásili, že Rada Narodowa ujala se vlády nad Slezskem [...]. Prohlásil jsem, že jako úředník nepřijímám politických prohlášení od svých dělníků a [...] že podléhám uhelnému inspektorátu v Moravské Ostravě. 5. listopadu bylo osnováno po paličské řeči plné nepravd a sprostých nadávek delegáta Szeligy povstání proti mně. Zejména, když prohlásil, že dnes má dělnictvo úplnou svobodu a že musí se mnou učiniti pořádek, stala se pro mě situace tak nebezpečnou, že jsem byl nucen se svou rodinou uprchnouti do Moravské Ostravy.

DOLNÍ SUCHÁ, 5. LISTOPADU 1918 [51]

Zofia Kirkor-Kiedroniowa

Jednoho dne k nám přijeli z Lazů Sykałovi s radostnou, podle nich, zprávou, že horníci v Suché vyvezli na kolečku závodního, Čecha. Udiveně a se smutkem jsme se na sebe s mužem podívali. Co se bude dít, když dokonce tak rozumní lidé, jako Sykałovi, nechápou, že se nemůžeme s Čechy předhánět v metodách pronásledování a násilí. Protože nás určitě trumfnou. Mělo by nám záležet na dodržení smlouvy z 5. listopadu, dokud Polsko, vnitřně i zvenčí zocelené, nezačne s Čechy rokovat.

DOMBROVÁ [13]

Z dopisu Okresního národního výboru v Orlové pro okres fryštátský Zemskému národnímu výboru pro Slezsko

V ústupcích Polákům učiněných jsou nejen naše státní zájmy značně ohroženy, nýbrž nesou i pečeť přímého ponižení. [...] Dále považujeme za chybu, že zněmčené obce byly vydány v ruce Polákům bez jakékoli účasti ve správě jejich se strany české.

[...]

Národní výbor pro okres fryštátský prohlašuje, že v mezích své kompetence [...] bude se úmluvou s Poláky uzavřenou řídit, aby nenastal chaos v důležitých, hlavně aprovisačních a bezpečnostních opatřeních, ale úmluvy této nikterak neuznává, považuje ji za akt násilí se strany polské.

ORLOVÁ, 6. LISTOPADU 1918 [3]

Kněz Karol Grycz, Polák, evangelický vojenský kaplan, vracející se z války

Když jsem stanul na hranici rodné vesnice, zmocnil se mě divný pocit; splnila se nejmilejší přání, která jsem živil od mládí – můj milovaný rodný kraj patří svobodnému Polsku! Hluboce dojatý jsem poklekl a za tu velkou radost, z které se dmula hrud', děkoval Bohu. Nad poli se táhly podzimní mlhy; nebylo slyšet jarní zpěv skřivánek, a přece to bylo jaro, radostné jaro!

SMILOVICE, LISTOPAD 1918 [9]

Z článku O Těšínsko z orlovského týdeníku „Obrana Slezska”

To, co v posledních dnech Poláci na Těšínsku provedli, není nic jiného, než útok na nedílnost vítězného státu, který pro zákeřnost útoku nemohl ihned jej odraziti. [...] Prozatímní ‚vyrovnání’, které Národní výbor slezský s Poláky na Těšínsku učinil, nemůže být ničím jiným, než krátkodobým provisoriem a tak zajisté bylo na věc také nazíráno. Nám patří Slezsko celé a také je celé dostaneme.

ORLOVÁ, 9. LISTOPADU 1918 [27]

Z článku Vojenská hlídka z orlovského týdeníku „Obrana Slezska”

Dostali jsme [v Lazích] první oddíl československého vojska, hlídku čítající 15 mužů [...]. Měli se ubytovati v závodní místnosti, která už za starého režimu byla propůjčena k ubytování vojska. Tehdy pan závodní [Julian] Sykała, takto zuřivý Polák, vyšel vojenské správě blahovolně vstříc. Nyní, když jednalo se o vojsko české republiky, odepřel místnost propůjčiti, ačkoliv byl k tomu ředitelstvím dolů přímo vyzván. Pan Sykała je tak bláhový,

že dosud věří v uskutečnění snu o připojení Slezska k Polsku. Můžeme mu klidně říci, že jeho fantastický sen zůstane pouze snem, jehož vyplnění se jeho polské srdce nedočká. Za to však my dočkáme se okamžiku, kdy wielmožný pan odejde s dlouhým nosem do své ojcizny.

LAZY, 9. LISTOPADU 1918 [36]

Z knihy hlášení Delegace Národní rady knížectví těšínského pro Revír

RYCHVALD. 16. dne tohoto měsíce zastřelili čeští vojáci z Petřvaldu [dělníka] Tomasze Engelberta. (sepsán protokol)

LAZY. 16. dne tohoto měsíce kolem 19.00 hod[iny] večer přišel velký oddíl českého vojska a vloupal se do důlní budovy. Ve 22.45 hod obklíčili hospodu p. Krainy, kde probíhala svatba, začali střílet, při čemž byli zraněni: Kaim Rudolf, Marianna Szłapek a Waszek. (sepsán protokol) [...] Kaim Rudolf zemřel v nemocnici 17. dne tohoto měsíce v poledne. Obyvatelstvo chystá masovou účast na pohřbu. Polská deputace na obci požádala, aby byli k udržování pořádku během pohřbu využiti pouze polští policisté, což bylo vyřízeno kladně.

16.–17. LISTOPADU 1918 [41]

Ferdinand Pelc

Možno říci, že prvních čtrnáct dnů po úmluvě z 5. listopadu, tudíž asi do 20. listopadu 1918 vše šlo tak, jak jsme si to představovali. V zemi byl klid, všude se pilně pracovalo, zásobování počalo lépe fungovati, a o nějakých diferencích česko-polských nebylo ničeho slyšeti. Poláci drželi se úmluvy, a vystříhali se všeho, co by mělo zdání, že chtějí svou vládu nějak upevniti. I oni očekávali, že dojde

k nějakému definitivnímu rozřešení a tím k ukončení provisorního stavu dohodou česko-polskou založeného.

Když však viděli, že se nic neděje, že my jsme zaneprázdnění vojensky na Slovensku, že spojenecká vojska bývalé rakousko-uherské území neobsadí, a že v Ostravě jsme disponovali celkem nepatrnou posádkou, které bylo potřeba k udržení pořádku v tomto městě a v revíru, počali pomýšlet na upevnění svého provisoria a petrifikování toho, co mělo trvat jen v přechodné době a co nemělo nijak prejudikovati konečnému rozhranění. Z místní úmluvy o zachování klidu a pořádku měla se státi mezistátní úmluva, vymezující státní hranice!

POLSKÁ OSTRAVA, 25. LISTOPADU 1918 [31]

Ze zápisu ze schůze českého Okresního národního výboru v Orlové

Polské násilí: V pondělí dne 24. XI. [správně 25. XI.] 1918 přišla polská deputace vedená prof. [Gustawem] Szurou k starostovi obce Orlové, a žádala, aby do obecního výboru bylo povoláno polovice polských zástupců. K rozhodnutí ponechána doba do soboty. O věci rozpředena debata a sdělení, že i v Lazích podobné kroky Poláci učinili. Po různých zprávách, které kolují mezi obyvatelstvem, usnešeno ohraditi se energicky proti podobnému postupu. Bylo usnešeno, aby bylo žádáno zesílení vojenské posádky a v případě nepokojů, aby bylo vyhlášeno stanné právo.

ORLOVÁ, 27. LISTOPADU 1918 [40]

Z knihy hlášení Delegace Národní rady knížectví těšínského pro Revír

Orlová. V důsledku zvěstí o polském ultimátu na sobotu (30. listopadu) a o plánovaném útoku na Orlovou, zavládl mezi obyvateli strach, obzvláště mezi židovskými obchodníky. Zavřeli své obchody a v pátek utekli, [utekla] také malá část české inteligence. Češi přivedli mnoho vojska, také jízdu a dvě děla. Obavy se však ukázaly být zcela neopodstatněné, sobota uplynula zcela klidně, pouze zavřené obchody, prázdno na ulicích a množství českých vojenských patrol, jízdních i pěších, dodávaly Orlové neobvyklý vzhled.

30. LISTOPADU 1918 [41]

Por. Klemens Matusiak

Přes uzavřenou dohodu, posílali [Češi] pušky a munici všem Čechům bydlícím na území ovládaném Národní radou, shromažďovali ve Slezsku stále nové oddíly vojska a vypouštěli do světa stále nové verze o příslušnosti Těšínska k Čechám, jen aby oslabili ducha polského obyvatelstva a připravili si půdu k jeho násilnému převzetí [...]

17. prosince jsem společně s ppor. četnictva Starzykem [v Dolních Tošenovicích] provedl domovní prohlídku v nemovitosti Vítězslava Chlumského, zaníceného Čecha, profesora krakovské univerzity. [...] Chlumský zpočátku protestoval coby český „konzul“, ale znali jsme Čechy, protest nebyl nic platný a prohlídka byla provedena. [...] Ukázalo se, že profesor už rozdal českým bojovkám 80 pušek a 2 bedny munice.

TĚŠÍN, 17. PROSINCE 1918 [23]



FOT. MUZEUM TĚŠÍNSKÉHO SLEZSKA

← Těšín, 24. listopadu 1918.
Přehlídka polských
lidových milicí

**Damian S. Wandycz, člen delegace vyslané
Náčelníkem státu Józefem Piłsudským
k prezidentovi Tomáši Masarykovi**

[Ministr zahraničních věcí Leon] Wasilewski zdůrazňoval, že máme povinnost učinit vše, aby nedošlo k ozbrojené akci. Kdyby k ní totiž došlo, dramaticky by to zatížilo budoucí rozvoj vztahů mezi oběma zeměmi.

Proto bylo rozhodnuto, jak mě dále Wasilewski informoval, poslat Piłsudským, coby Náčelníkem státu, vlastnoručně napsaný dopis Masarykovi, jakožto

prezidentovi Československé republiky. [...] dopis měl obsahovat návrh na založení smíšené polsko-české komise, jejímž úkolem by bylo prozkoumání a vyřešení všech záležitostí. [...]

[24 prosince] jsme usedli do křesel, a Masaryk začal pozorně číst doručený dopis. Když skončil, vyjádřil poděkování za slova, která mu Piłsudski adresoval, a zároveň požádal, abychom Náčelníka státu ujistili, že chová k Polsku podobné city. V otázce merita, tj. návrhu vytvoření smíšené komise, zaujímá kladné stanovisko.

Ale – zajisté to chápeme – v souladu s českou ústavou on sám, jako prezident, nemůže podniknout v tomto směru žádnou akci. Musí věc předat k vyřešení vládě, s níž se v této záležitosti neprodleně spojí. [...]

[Šéf polské delegace Stanisław] Gutowski vyčkal jeden den a vydal se za [československým premiérem] Kramářem. [...] Ale Gutowski – argumentoval Kramář – si jistě uvědomuje, že on sám, jako premiér, nemůže bez konzultace s rezortním ministrem nic rozhodnout, a Beneš, ministr zahraničních věcí, se nachází v Paříži. [...] Stěžoval si, že komunikace s Paříží nefunguje, jak by měla. [...]

PRAHA [37]

Tomáš Garrigue Masaryk, prezident Československa, v dopise Edvardu Benešovi, ministrovi zahraničních věcí, tehdy v Paříži

Polákům ťafka by neškodila, naopak prospěla by, zchladila by nebezpečné šovinisty. Je to doopravdy pravda: my jediná jsme připraveni a dovedeme mít a udržet pořádek. Náš vzor bude rozhodovat. [...]

Poláci. Naprosto neloyální lidé. Ujednal jsem přece s [Romanem] Dmowským, že o Slezsko se včas dobře dohodneme. Kramář už telegrafoval. Dodávám: Je to myslím rakouská (snad i německá) intriga: vědí, že chceme postátnit doly, proto poštvají Poláky. Ti Poláci jsou – ne domorodí Slezané, ale dělníci z Haliče, lidé naprosto negramotní, tedy – bolševism polského vydání. Velmi nebezpečné.

[Hlavní velitel spojeneckých armád Ferdinand] Foch ať dá rozkaz, že Slezsko se musí vyklidit.* My

budeme jednat s Poláky o Poláky, Slezsko, ale až budou mít stát. Od státu k státu, ne jak teď – neodpovědné vlády lokálního rázu.

PRAHA, 28. PROSINCE 1918 [22]

Damian S. Wandycz

V prvních dnech ledna jsem byl zpátky v Praze a ohlásil jsem se u Kramáře. [...] Vzpomínám si, že výbuch – dokonce i pro něj neobvyklý – vyvolala má poznámka o českých vědeckých pramenech, které spornou část Slezska řadí k územím obývaným Poláky. [...] Proto jsem mu připomněl cíl mé návštěvy. Okamžitě se uklidnil a opět použil výmluvu s potížemi při komunikaci, litoval, že ještě nemá od Beneše odpověď. [...] Po návštěvě u Kramáře jsem neměl nejmenší pochybnosti, že návrhy Náčelníka státu, které má v rukou bez okolků „pustil k vodě”.

PRAHA, PROSINEC 1918 – LEDEN 1919 [37]

Prezident Tomáš Garrigue Masaryk v dopise ministru Edvardu Benešovi

Postavení vůči Polákům: Vyslovil jsem se v Poselství i v odpovědi na přání N[árodního] Shromáždění: Poláci nemají ještě svůj stát, nýbrž státy, respektive náběhy k státu; okupace Slezska neloyální a anarchická – anonymní, privátní. Musíme jednat od státu k státu. Ustoupíme jim dost. Dosáhli okupací rozvrat a bolševism. I Poláci nás žádají o okupaci. Alliovaní mohou Polákům říci, aby upustili od okupace; teritoriální dohoda se udělá, ale formálně správně (stát se státem).

* Jednalo se o snahu přimět Poláky stáhnout svá vojska z Těšínského Slezska.

Musíme mít Karvín (uhlí): když budeme mít dostatek uhlí, budeme moci zásobovat Vídeň, B[uda]pešť a Bavorsy a tím budeme mít vliv na tyto státy.

PRAHA, 5. LEDNA 1919 [3]

Ferdinand Pelc

V té době (v polovici ledna) zajel jsem za souhlasu Národního výboru do Prahy a vyžádal si slyšení u pana presidenta Masaryka. [...] Vylíčili jsme p. presidentovi situaci, která na Těšínsku nastala, a žádali, aby vláda vojensky zakročila a Těšínsko obsadila. [...]

Dne 11. ledna 1919 poslali zástupci české a německé samosprávy ve Slezsku telegram prezidentu Masarykovi a vládě, kde úpěnlivě bylo žádáno obsazení Těšínska, jako jediné odpomoc proti chaosu a anarchii, které v kraji a zejména v polské části zavládly. To bylo po prvé, co Němci z Těšínska se prohlásili pro náš stát, lépe řečeno proti připojení Těšínska k Polsku.* [31]

Plk. Franciszek Latinik, polský velitel Vojenského obvodu v Těšíně

Udivuje mě [...], proč vláda ve Varšavě nereagovala na má hlášení a na záměr zabránit Těšínského Slezska silou, otevřeně vyřčený v prosloveh dr. Masaryka a Kramáře. To nám snad vůbec nezáleželo na původním polském území, obyvatelstvu se západoevropskou kulturou a přitom patriotickým a obětavým jako v pohraničí? Češi pochopili důležitost Slezska – usmysleli si, že ho potřebují také s ohledem na komunikaci s nově nabytým Slovenskem, vedoucí přes Jablunkovský průsmyk, a proto přišli

s heslem, že bez Slezska a jeho uhelné pánve je existence Československa nemyslitelná.

TĚŠÍN [21]

Pplk. Josef Šnejdárek

Byl jsem zavolán do pracovny Václava Klofáče, ministra národní obrany. V jeho kanceláři byl také přítomen dr. Josef Scheiner, generální inspektor a jak známo starosta Sokola.

Ministr Klofáč se ujal slova. Stěžoval si na jednání Poláků na Těšínsku, „že Poláci již zabrali Těšín, Karvinsko-orlovské doly, že zabrali Bohumín a blíží se k Moravské Ostravě”.

Zakončil těmito slovy: „Tak to již nejde dál! Ministerská rada se rozhodla, že jest nutno obsadit Těšínsko a hlavně zajistit úplně košicko-bohumínskou dráhu. Usnesla se, že toto obsazení provedete vy jako nejvyšší velitel operující armády.” [...] Setkání [...] bylo podkladem polního tažení, za kterého jsem do desíti dnů zatlčil polského generála [vlastně plukovníka] Latinika, dobyl Těšínska, a získal pro republiku uhelné doly miliardové hodnoty.

PRAHA, 20. LEDNA 1919 [33]

Prezident Tomáš Garrigue Masaryk v dopise ministru Edvardu Benešovi

Reokupace Těšínska nutná z hospod[ářských] důvodů. Všimněte si v memor[andu] passus, že Slezská otázka není jazyková. Bylo usneseno 17.1. [ve vládě o vojenské akci], tedy [dříve] než zpráva o úmyslu Francie [poslat

* Po pádu Rakouska-Uherska byli Němci a šlonzáci stoupenci celistvosti Těšínského Slezska a vzniku neutrálního státu.

svou armádu na Těšínska]; ale okupace naše, Entent[-ním] vojskem a důstojníky, nepříčí se plánu. Plán asi nemohl být zastaven, to by nás velmi poškodilo.

PRAHA, 21. LEDNA 1919 [3]

Z noty československé vlády polské vládě ve Varšavě

Okupace Těšínského Slezska se strany polské přivodila v této části státu československého poměry, které hluboce rozrušily, ne-li vůbec odstranily veškerou veřejnou administrativu a které pro svou nebezpečnost rádnému životu státnímu nemohou býti vládou, vědomou si za dnešních neklidných dob všech povinnosti vůči národu svému i spojencům, udržovány a trpěny. [...] Obyvatelé Těšínského Slezska, ať Češi nebo Poláci, ať Němci – nejsouce ani na chvíli bezpečni životem a majetkem – volají o pomoc a ochranu k vládě, jež dosud v celém svém území zajistila bezpečnost pro každého občana, k vládě Československé republiky, a žádají ji za zjednání pořádku státního. [...]

Vláda Československé republiky ujišťuje vládu polskou ve Varšavě, že jest stále proniknuta tímž duchem smířlivosti, jako byli dříve zástupci národa českého při jednání se zástupci polskými a chová víru i naději, že v otázce těšínské dospěje se k obapolné uspokojující dohodě.

Vláda Československé republiky žádá vládu polskou, aby odvolala okupační vojsko a aby svému tisku, který proti národu českému pro otázku těšínskou vystupuje velmi nepřátelsky, způsobem nám nepochopitelným, dala pokyn ke klidnějšímu projednávání celé věci,

ježto se strany československého státu nebylo podniknuto pranic, co by bylo na úkor polského národa.*

PRAHA, 21. LEDNA 1919 [3]

Škpt. M. Micka, československý legionář

A jako blesk z čistého nebe zazněl náhle do našeho klidu zlověstný „Poplach“. Nakládat! A za noci potmě [...] mizí Praha. Zase ve vagonech, zase po malé přestávce odměřený náraz kolejnic vytyčuje v naší mysli otazník: Kam? Chlapci, jedeme k nám – Těšínsko nás volá, potřebuje nás! [29]

Desátník Ján Horák, 7 rota 21. střeleckého pluku

Přijíždíme na stanici Moravská Ostrava-Přívoz, kde se máme zdržet přes celý den, a na noc máme vyjeti dále do Slezska. Roztroušení po městě chytáme jednotlivě kusé zprávy, ze kterých konečně vyrozumíváme, o co se vlastně jedná. Tedy: „Bratři“ Poláci chtějí snad celé Slezsko, i snad celé Ostravsko si přivlastnit za jejich pozitivní práci pro dohodu, i pro jich stranickou politiku vůči ústředním mocnostem.

Tak tedy o to se jedná. Naši „bratři“ Poláci mají u nás vroubek, a to dosti veliký. Jak známo, měli totiž Poláci svoje legie na obou stranách. Jak ve Francii, tak v Rakousku. [29]

Pplk. Josef Šnejdárek

Byv pověřen československou vládou, abych získal zpět Těšínsko Československu, chtěl jsem to zkusit bez zbytečných vdov a sirotků, tedy bez krveprolití a bez střelení.

* V rozsáhlých přílohách nóty byly uvedeny argumenty zdůvodňující český útok. Výtky se mj. týkaly porušování smlouvy z 5. listopadu 1918 ze strany Poláků a vypsání parlamentních voleb do polského Sejmu také na území Těšínského Slezska, jež byly stanoveny na 26. ledna 1919.

[...] Ježto generál Latinik měl štáb v Těšíně a já v Moravské Ostravě, vydal jsem se na cestu. V mém průvodu byli: francouzský podplukovník Gillain, italský major Nose-da, anglický plukovník Coulson a poručík amerického vojska Voska.

23. LEDNA 1919

[33]

Plk. Franciszek Latinik

Na můj dotaz o cíl návštěvy, mě pplk. Šnejdárek poprosil o rozhovor mezi čtyřma očima, bez přítomnosti pobočnicka, po jehož odchodu mě pplk. Šnejdárek jménem koaliční vlády v Paříži, kterou tato delegace reprezentovala, požádal, abych okamžitě opustil Slezsko.

Abych získal čas na rozmyšlenou, poprosil jsem delegáty, aby zapsali svá příjmení do mého zápisníku, předstíraje, že musím svou vládu informovat o složení delegace, a když je zapsali, řekl jsem: „Neznám koaliční vládu v Paříži, a kdyby taková dokonce i existovala, nemohl bych vykonat její přání. Pouze má vlastní vláda disponuje mi podřízeným vojskem. Obrátte se pánové s touto žádostí, kterou považuji za jistý druh ultimáta, prostřednictvím své vlády na polskou vládu ve Varšavě, protože já neustoupím, neboť jsem zde proto, abych Slezsko střežil, a ne ho vydával”.

TĚŠÍN, 23. LEDNA 1919

[21]

Pplk. Josef Šnejdárek

Do generála Latinika jako by hrom udeřil. Odpověděl mi konečně, že Těšínsko nevyklidí, a že se spojí s Varšavou, aby si vyžádal instrukce. – Pak se vzdálil, radil se ve vedlejších místnostech s páterem Londzinem a jinými osobnostmi a telefonoval. Po krátké době se pak vrátil a pronesl tato slova: „Těšínsko nevyklidíme a budeme se

bránit do poslední kapky krve.” Byla to odpověď pravého vojáka a vlastence hrdého na slavnou minulost polskou. [...]

Opustil jsem zámek a odjel jsem se svým průvodem do Moravské Ostravy, kolem polských a československých hlídek. Jeli jsme velmi rychle, což byl dobrý nápad, protože nás tak alespoň nedohonila ozbrojená polská auta, která byl za námi poslal generál Latinik, jatý podezřením, že se pod našimi dohodovými uniformami skrývá nějaká lest.

TĚŠÍN, 23. LEDNA 1919

[33]

Antoni Mecner, polský voják

Ráno přišlo ze stanoviště hlášení o prvním překročení demarkační linie většími českými oddíly, které po krátkém boji s naším stanovištěm obsadily ohřívárnu železniční stanice Bohumín. Byla uvědoměna 11. rota a vyslána za účelem odzbrojení posádky pobývající v Bohumíně. [...] Po těžké šarvátce bereme všechny do zajetí. [...] Na naší straně jsou dva mrtví, na české deset raněných. Odzbrojený český oddíl byl poslán do Petrovic, my na hlídku. [...]

Na vlakovém nádraží, bráněném 9. rotou, dokázali Češi neočekávaně z obrněného vlaku vyložit velký oddíl. Byli to takzvaní čeští legionáři, skvěle vybavení a vyzbrojení. Svými uniformami připomínali francouzskou armádu. A nyní začal nerovný boj ve všech obranných bodech ve městě. Kolem 15.00 hod. přijely dva obrněné vlaky s čerstvými českými transporty. Začali nás obkličovat. Ppor. Jeschiva je raněn. Češi jsou namyšlení, protože obkličovací manévr byl proveden rychle. Všude chaotická střelba.

BOHUMÍN, 23. LEDNA 1919

[25]

Klemens Matusiak

9. ledna 1919 vyslal Těšín svou nejlepší rotu do Východních Kresů. [...] Boje u Lvova zabránily dřívějšímu návratu Těšíňanů a tím silně oslabily polskou pozici v Těšínském kraji v době českého útoku. [...]

Na pomoc armádě dorazila z části prozatímní milice a obyvatelstvo Těšínska, které se rozhodlo bránit svou zemi za každou cenu. Hned téhož dne se na polském velitelství objevila skupina horníků s prosbou o pušky.

TĚŠÍN, 23. LEDNA 1919 [23]

Jan Žebrok, polský učitel

Večer jsem se vrátil do Těšína a na nádraží jsem potkal učitele Firlu z Karviné se skupinou horníků, ověšenou puškami. Zeptal jsem se, co to znamená, a kolega říká:

„Češi napadli Těšínsko! V Karviné zuří boje! Přijeli jsme pro zbraně”.

Vracím se s nimi vlakem, který dojel pouze na karvinské nádraží. Vystupuji a jdu směrem na Dombrovou, odkud se ozývají jednotlivé výstřely a drkotání samopalu. V kolonii na hranici Karviné mě zadržují polské strážce – dále se jít nesmí, protože v Dombrové už jsou Češi!

DOMBROVÁ, 23. LEDNA 1919 [54]

Zofia Kirkor-Kiedroniowa

Na nádraží v Těšíně jsem se dozvěděla, že dombrovské nádraží už bylo dobyto Čechy, ale do Karviné se dá ještě jet. Chvilí jsem čekala na vlak. Civilisté v něm skoro nebyli, ale byla tam slušná vojenská jednotka. Pohled na ni mě naplnil nadějí. [...]

Doma jsem byla přivítána s bouřlivou radostí. [...] České kulky svištěly také okolo naší vily, trefovali ji do zdí. Muž [Józef Kiedroń] přišel ze šachty domů, aby

umístil děti (kromě našich [u nás] byli Jania a Zbyszek Grabští) v bezpečné místnosti, a vrátil se na „Bettinu”, kde bylo čím dál tím víc horko.

DOMBROVÁ, 23. LEDNA 1919 [13]

Desátník Ján Horák

Velikou neplechu mezi námi, zvláště pak na druhém našem křídle, dělá jejich kulomet, který mají umístěný docela nahoře na kladkostroji. Nejsme s to ho umlčeti. Nezbyvá, nežli dovézti naše kanónky, které mají naší technické roty. Jsou to malá děla na nízkých kolách, kterými se cílí přesně jako puškou; síla náboje je asi 5 cm, délka 15–20 cm. Za nedlouho je jeden kanónek zde a dvě rány stačily, aby kulomet umlknul.

Za chvíli na to pak jsme staženi docela, a do rána máme pohotovost na nádraží. Poláci museli se stáhnout, jelikož byli tlačeni z boků. Padla nedobytná bašta inž. Kiedroně.

DOMBROVA, JÁMA „BETTINA”, 23./24. LEDNA 1919 [29]

Zofia Kirkor-Kiedroniowa

Důstojník, který zatkl manžela, ho dal hlídat několika vojáky a odešel. A ve velkém sálu v hospodě bylo vedle raněných a mrtvých také hodně zdravých Čechů, kteří muži nadávali, hrozili mu, vrhali se na něj pěstmi. S každým raněným, kterého přinesli, se záchvaty zlosti a nenávisti opakovaly a nabíraly na síle.

[...]

S ústupem polského vojska se určitý počet dobrovolníků a milicionářů vracel domů, ty udávali místní Češi a české vojsko zatýkalo. Po cestě do sirotčince i uvnitř je bilo. Během dne, který jsem tam strávila [po svém zatčení], doléhaly na chodbu každou chvíli

výkřiky a řev, načež byla do místnosti vhozena zkrva-
vená oběť.

Od rána do soumraku nedostali vězni ani jídlo, ani pití. Všichni museli stát, jen pro mě se našla stolička. Vytáhla jsem z tašky chléb a uzenu, nabízela jsem jídlo muži i lidem stojící kolem mě. Nikdo jíst nechtěl. Já jsem také nemohla, pohled na zkrvažené hlavy a obličej byl strašný.

DOMBROVÁ, 24. LEDNA 1919 [13]

Emil Hájek, český důstojník

Jak zfanatisováno bylo obyvatelstvo v dobytých místech, bylo patrné z toho, že po našich vojínech a legionářích, kteří táhli dobytými ulicemi, bylo civilním obyvatelstvem zákeřně stříleno z oken. Při tom padlo několik našich vojáků, ba i z řad důstojnictva zaznamenány ztráty. Že při činu dopadení provinilci byli podle zásluhy na místě ztrestáni, jest při válečném stavu samozřejmým. Když se jistý náš poslanec proti tomuto postupu u pluk. Šnejdárka ohražoval a bral dokonce v ochranu polské, zákeřné vrahy, obdržel zcela přiléhavou odpověď.

KARVINÁ, 24. LEDNA 1919 [12]

Franciszek Wantuła, Polák, občan Lyžbic

Od Jablunkova jel český obrněný vlak. V Bystřici rozebírali chlapi kolejnice na štrece [trati] a schovávali je do křoví. Já jsem se na to díval a tu jde nějaký chlap zraněný do ruky, protože mu tekla krev a říká mi: „Utíkej synku, protože tady zabíjejí lidi“. No a já jsem utíkal do chalupy.

BYSTRICE, 24. LEDNA 1919 [38]

Paweł Golec, Polák, třinecký hutník

V Bystřici vytvořili [třinečtí hutníci] rojníci a postupovali směrem k Jablunkovu, aby se postavili na odpor

blízcím se Čechům. Začal boj, ale netrval dlouho, protože obyčejní dělníci, pouze s puškou v ruce a nevyčvičení a nezocelení vojenskou službou, nemohli udržet frontu proti náporu pravidelných českých jednotek, které měly s sebou všechny nástroje zabíjení. [...]

Na straně dělníků padli: Kraus, Ciešlar, Stryja a Czudek, kteří nemohli kvůli zranění českým katům utéct. Čeští legionáři se na nich pomstili a krutým způsobem je dobili. Jako by to nestačilo, vyvlékali z chalup úplně nevinné lidi, které trápili, odvěkli na vlak, a v zimě a o hladu odvezli do věznic v Moravské Ostravě nebo do Nového Jičína.

BYSTRICE, 24. LEDNA 1919 [7]

Por. Klemens Matusiak

V reakci na tu barbarskou akci Čechů jsem provedl internaci Čechů-agitátorů v Těšíně a okolí. Několik desítek zapřisáhlých Čechů a čechofilů jsem poslal do internačního tábora v Daňbiu u Krakova.

TĚŠÍN, 24. LEDNA 1919 [23]

Jan Wantuła, třinecký hutník, socialistický aktivista

Společně s komisařem [Pawłem] Lipowczanem jsme s pomocí četníků internovali poštmistra, lékárníka a pokladníka z nádraží. Nepříjemné, ale co naplat. Příkaz Národní rady musí být splněn. Vždyť my jsme válku nezačali... Poštmistr a ostatní proti nám něco naagitovali. Můj bože, co z toho bude?

USTROŇ, 24. LEDNA 1919 [39]

Františka Čakrtová, manželka českého lékaře z Těšína

V 6.30 hodiny večer byla jsem ve svém bytě zatčena a odvedena polským důstojníkem a 4 vojáky s nasazenými

bodáky do kasárenské místnosti, kde se již nacházelo asi 30 internovaných Čechů a Němců. Místnost, v níž jsme strávili noc, byla plná špíny, nevytopena, slavníky byly v té míře zašpiněny, že většina z nás svolila přeseďet na lávkách, smetím u kamen sebraným jsme si trochu zatopili, abychom mrazivou noc přežili.

Ve tři hod. v noci přišlo několik ozbrojených vojáků, kteří, dověděvši se, že jsme internováni Češi, nejsprostšími nadávkami nám vyhrožovali pověšením, nejsprostším způsobem spílající českému národu; trnuli jsme hrůzou, aby ve své bezměrné zuřivosti své hrozby skutkem neprovedli. [...] Propuštěna jsem byla jen pod tou podmínkou, že se ujmu rodiny důstojníka mě intervenujícího, v pádu příchodu českého vojska.

TĚŠÍN, 25./26. LEDNA 1919 [52]

Jan Wantuła

Když Národní rada 25. ledna odjížděla (utíkala před Čechy), neobjevil se na nádraží Dr. Michejda. Tehdy mě jeden z členů Prezídia Národní rady přemluvil, abych šel od bytu Dr. Michejdy a připomněl mu, že je nejvyšší čas, aby se objevil, protože mimořádný vlak musí za půl hodiny odjet. Zastihl jsem dr. Michejdu u oběda a vyřídil mu vzkaz. Vstává, utírá si ústa a říká:

– Řekněte jim tam, prosím, ať na mě nečekají. Já jsem se navzdory všemu rozhodl zůstat v Těšíně. Já dům neopustím, ať se děje co se děje. A vy odjíždíte?

– Vůbec ne, nejsem žádný hodnostář, Češi mi nejspíš dají pokoj. Bojoval jsem proti Němcům, Slezanům, kteří jsou dnes čechofilí, s Čechy jsem nikdy neměl [do činění] nic dobrého ani zlého, protože na území, kde žiji, nikdy nebyli.

– No, je třeba být opatrný.

Rozloučili jsme se. Když Češi obsazovali Těšín, jako jednoho z prvních zatkli dr. Michejdu a odvezli ho na Moravu.

TĚŠÍN, 25. LEDNA 1919 [39]

Andrzej Raszka, spojka polské milice ve Stonavě

[Češi] postupující za ustupujícími polskými vojáky vešli do domu Wróblové, který stál nějakých sto metrů od našeho. Uviděl jsem, jak vyvedli raněného vojáka a odvedli ho směrem ke kostelu, přičemž ho bili. Potkal ho stejný osud jako mnohé jiné – byl ubodán bajonetem. [...] Ubodán bajonetem byl také raněný polský voják u obecné školy ve Stonavě, na cestě. Marně prosil, aby ho ušetřili, protože má ženu a děti. Ubodání byli rovněž vojáci ukrytí v seně, ve stodolách u Febra v poplužním dvoře Dolany a u Wałoszka na Hořanech. [...]

Barbarství českých vojáků mělo jen ve Stonavě 21 obětí, většinou dobitých. Spočinuli ve společné mohyle s výjimkou [milicionáře] Friedla, který byl, jakožto občan Stonavy, pochován v rodinném hrobě.

STONAVA, 26. LEDNA 1919 [34]

Por. Klemens Matusiak

Podobnou smrtí zemřel kapitán Cezary Haller, když přijel, poté co se dozvěděl o českém vpádu, z Osvětimi v čele čtyřsetčlenného oddílu, aby bránil severní polské křídlo podél trati severní dráhy. Zde, ač pod útokem tří českých pluků, on sám vyrazil do útoku. Po zásahu kulkou z kulometu upadl, načež, když byl polský útok odražen, ho čeští vojáci dorazili bajonety.

KOŃCZYCE MAŁE, 26. LEDNA 1919 [23]

Pplk. Josef Šnejdárek

Dověděl jsem se, že jistá propaganda rozšířila zprávu, že „česká soldateska“ mrtvému – či živému – kapitánu Hallerovi vypíchla oči. Byla to ovšem lež, ale lež, v které začnou věřit tisíce lidí, je potom těžko rozlišitelná od pravdy.

Proto jsem jel ihned poklonit se ostatkům nepřátelského hrdiny, dal jsem jeho tělesné pozůstatky uložit do slušné rakve, nařídil jsem kondukt a dal jsem mrtvého důstojníka dopravit na linii mezi oběma vojsky. Zavolal jsem polské důstojníky. Tam – rakev otevřít, spočítat oči, zjistit, že tělo je neporušené a pietně uložené. – Řeči ztichly.

KOŃCZYCE MAŁE [33]

Kněz Karol Grycz

Ústup [Poláků] z Těšína nastal také náhle, bez příslušných příprav, nebyly vyklizeny sklady, ač byly zásoby v nich tak důležité pro další boje. Potraviny byly z převážné části narychlo rozdány civilnímu obyvatelstvu a pouze nepatrná část byla odvezena. Nejhorší bylo to, že bylo dovoleno vrhnout se na zásoby lihu vojákům, kteří v opilosti zcela ztratili smysl pro disciplínu. [...] byl to demoralizující ústup!

SKOČOV, 21. LEDNA 1919 [10]

Jan Wantuła

Chci usnout, ale nemůžu. Usnul jsem asi až po čtvrté. Najednou se budím, protože se někdo dobývá do dveří. Žena otevírá a pokoj se naplňuje prchajícími Třinečany a Lešňany: Ziętek, Welszar, Lazar, Małysz, kolem deseti chlapů. Ptám se, kolik je hodin. Půl šesté. A zase se vyprávělo. Vše, co je jen trochu polské – utíká! Z Lešně

FOT. MUZEUM TĚŠÍNSKÉHO SLEZSKA



uprchli: starosta Jaś, učitelé, rolníci Cienciała a Kajzar. Prchající dělníci vzali jako rukojmí hospodského [Edwarda] Niemce a zabavili mu trochu alkoholu.

USTROŇ, 27. LEDNA 1919 [39]

Jan Unicki, Polák, evangelický vikář ve Skočově

Jako černá řeka proudily silnicí od Těšína davy civilního obyvatelstva. Poznával jsem mnoho známých tváří.

↑ Stonava, 26. Ledna 1919.
Polští vojáci – 3 padlých
ve válce a 17 zavražděných
českými legionáři

V davu šli gymnazisté, hubení chlapci s puškami na ramenou, učitelé, zámožnější hospodáři, pro něž by bylo obtížné setrvat před českými žoldáky, a za všemi se táhly strašné zvěsti.

SKOČOV, 27. LEDNA 1919 [35]

Z článku *Die Besetzung von Teschen (Okupace Těšina)* otiskem v německém deníku „Silesia“, vydávaném v Těšíně

Automobil s osazeným kulometem a posádkou připravenou k boji rychle vjíždí do města. Protože je doba oběda, na místě, kde auto zaparkovalo, není mnoho lidí. Za chvíli přichází rota. Delegace vedená panem plukovníkem Hanákem navštěvuje starostu [Aloise Gamrotha] a informuje ho o okupaci města. [...]

Starosta vydává následující prohlášení k občanům: „Obyvatelům města Těšina! Spoluobčané! Oddíly Československé republiky obsadily jménem Dohodových mocností naše město. Velitel těchto oddílů vedení města ubezpečil, že životy a majetek občanů města budou pod plnou ochranou, za předpokladu, že se budou pokojně chovat k okupačním vojskům a zanechají vůči nim veškerých nepřátelských manifestací. Proto Vás vyzývám, abyste zachovali klid a pořádek a v zájmu obyvatel města zanechali veškeré činnosti, která by mohla být vnímána jako projev nepřátelství vůči oddílům Československé republiky.“

TĚŠÍN, 27. LEDNA 1919 [2]

Leopold Kronenberg, profesor polského gymnázia v Orlové Češi triumfovali! Jakou měli radost. Nevím, jak se v souvislosti s pádem Těšina chovali někde jinde, ale v Orlové vyvěsili na své domy vlajky, protože „Těšín“ padl. Padl

„Těšín“, který měl podle jejich názoru patřit jim, vždyť přece Kramář *et consortes* dali výrazně najevo, že součástí jejich státu budou všechny země, na nichž žijí nějací Češi. A protože v Těšíně na 30.000 obyvatel připadá celých 600 Čechů, tak město přece musí patřit českému státu!

ORLOVÁ, 26. LEDNA 1919 [15]

Ministr Edvard Beneš v telegramu z Paříže prezidentu Tomáši Garrigue Masarykovi

Obsazení Slezska vyvolalo zde zlý dojem. M. Clement Simon [francouzský vyslanec v Praze] telegrafoval věci nám velmi nepříjemné. Je nutno ho přesně informovat. Pokládám za naprosto nezbytné zarazit další postup a čekat na další zprávy od nás. Francie dá nám o tom písemnou notu, je v té věci proti nám. Poláci zde informují neloyálně. Musíme mít přesné zprávy.

PAŘÍŽ, 27. LEDNA 1919 [22]

Odpověď prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka ministru Edvardu Benešovi

Reokupace Těšínska docela oprávněná a nutná. Memorandum a přílohy jasně dokazují. Francie je proti sobě samé, jestliže věc neakceptuje. My se s Poláky dohodneme: Musíme mít Karvín a dráhu. [...]

Poláci se chovají absurdně, rozčileně a absolutně neloyálně. Také při obraně Těšínska. [...] Poláci ozbrojili civilní obyvatelstvo; už proto jsme museli přijít (naši nás prosili – také Němci) a proto nemůžeme odejít. Jen okupace franc.[ouzským] (a ententním vojskem) by mohla obě strany přimět k evakuaci. Ale není to již nutné: pořádek je a je *restitutio in integrum* [obnovení původního stavu]. To ozbrojení civilistů – anarchism!

PRAHA, 28. LEDNA 1919 [22]

Jan Wantuła

Jdeme silnicí do Skočova. Slyšíme hrozivý hřmot děl. Rachot kulometů. [...] Vojáci říkají, že před chvílí naše armáda odvrátila útok české přesily; a že právě odvracejí nové útoky, ještě silnější. Proto je vše ve Skočově v pohotovosti, aby bylo v případě prolomení fronty možno ustoupit za Vislu... Vystrašení skočovští měšťané vycházejí na ulice a prosebně hledí na polské vojáky, zda útoky zastaví...

USTROŇ, 28. LEDNA 1919 [39]

Ferdinand Pelc

Mysleli jsme, že naše věc je zabezpečena a že je konec nejistotě a trapným bojům. Bohužel, radost naše netrvala dlouho! V Paříži, kde se nedávno předtím sešli k mírové konferenci tehdejší vládcí světa, Wilson, Lloyd George, Clemenceau, Orlando, bylo nad naším vojenským zákrokem právě pozdvižení. Bylo zle, bohové se hněvali!

[31]

Emil Hájek

V této výhodné pro nás situaci přišel okolo 9. hodiny večer Houghesův telegram od ministra národní obrany z Prahy, který zněl: Okamžitě zastaviti operace. Plukovník Šnejdárek nebyl právě přítomen, jelikož objížděl frontu. Dojem, jakým působil na nás obsah telegramu, nebyl záviděníhodným. Ukázal jsem pluk. Šnejdárkovi okolo 11. hodiny příštího dne. Boj zuřil prudce a až v Ostravě bylo slyšet dunění děl. Pluk. Šnejdárek odjel na frontu zřejmě rozladěn.

29./30. LEDNA 1919 [12]

Pplk. Josef Šnejdárek

Když jsem již byl zatlačil Poláky za Vislu a sám tuto řeku na několika místech překročil, dostal jsem od své vlády telegram, abych zastavil nepřátelství, jelikož „účelu boje bylo dosaženo“. [...] Spokojen jsem se zaražením vítězného postupu nebyl, protože jsem měl vypočítáno, že nejpozději do dvou dnů dosáhnu polských hranic u Bělic-Bialé.

OKOLÍ SKOČOVA, 30. LEDNA 1919 [33]

Z článku *Obsazování Těšínska v týdeníku „Obrana Slezska“*

Za vše, co se na Těšínsku v nynějších bojích stalo, zodpovědní jsou polští štváči a polské noviny, které lid jen pobuřovaly a vyzývaly přímo k vraždění. Prolitá krev je jejich dílo. [...] Učitelé, kněží, profesori, advokáti, členové rady narodowej a redaktori utekli do Krakova, jen ubozí lidé, kteří ve své zaslepenosti poslechli jich rad a rozkazů, trpí nyní za ně. V Krakově vydávají se za vůdce národa, zde dostane se jim odměny, ale lid proklíná a nezapomene těch různých Regrů, Sykalů, Kiedroňů, Kotasů, Szurů, a jich podobných rozdavačů zbraní.

ORLOVÁ, 1. ÚNORA 1919 [26]

Jan Unicki

V sobotu byli stále svázeni mrtví. Na některá těla byl hrozný pohled a nikdo je nedokázal poznat, tak strašně byla znetvořena. Hlavy rozbité pažbami, nahnědlá těla popálená od ohně. Jeden raněný voják dopadl dolů na vápno; tam mu český voják probodl krk bajonetem.

SKOČOV, 1. ÚNORA 1919 [35]



FOT. ZE SBÍRKY ANTONINA ŠTÝPČE

← Jablunkov, 1919.
Polští vojáci

Z článku v „Moravsko-slezském denníku/deníku”

Je zajisté pravda, že Těšín, co je Těšínem, neviděl ještě tolik českého lidu jako dnes na pohřbu českých legionářů a vojáků, padlých v bojích o Těšínsko, v bojích, v nichž jim bylo zápasiti do tak značné míry s polským zákeřnictvím. Čeští lidé z celého Těšínska sjeli se dnes do jeho srdce, aby v něm vzdali hold a úctu těm, kdož padli v boji o spravedlivou věc českého

lidu. Pohřeb českých legionářů a vojáků padlých v posledních těžkých bojích před Skočovem, stal se mohutným projevem českého lidu. Že tato země, která od věků nám patřila a pro niž také nyní vinou Poláků tekla drahocenná česká krev, musí zůstatí naší dále, jak byla vždycky, neboť máme na ni právo.

TĚŠÍN, 3. ÚNORA 1919

[24]

Z polsko-české úmluvy podepsané na mírové konferenci v Paříži

Zástupci velmocí prozkoumavše spor, nastalý mezi Čechy a Poláky v knížectví Těšínském, jehož důsledkem bylo obsazení uhelného revíru ostr.-karvinského a drah z Bohumína do Těšina a z Těšina do Jablunkova, usnesli takto:

Považují za nutné především připomněti, že národy, které odevzdaly rozřešení svých záležitostí mírové konferenci, nesmí nyní před rozhodnutím se snažiti získati rukojmí aneb zabíratí teritorium, na které si činí nárok. Stvrzují závazek, dle něhož představitelé národa českého osvědčují, že definitivně podrží svá vojska na výše uvedených tratích železničních až do toho okamžiku, kdy mírová konference rozhodne definitivně o rozdělení území. [...]

Podepsaní považují za nutné, aby okamžitě vyslána byla na místo kontrolní komise, jež by čelila všem sporům mezi obyvatelstvem českým a polským v okrese (území) těšínském. Tato komise připraví materiál, dle něhož mírová konference bude moci definitivně ustanovit hranice mezi Čechy a Poláky ve sporném území. [...]

Těžba uhelná v ostravsko-karvinském revíru se bude díti dále, aniž by právo vlastnické bylo nějak dotčeno a budou při tom použita nutná policejní opatření. Kontrolní komisi náleží, aby dbala zabezpečení těžby uhelné v té části, pokud by ji spravedlivě bylo potřeba k tomu, aby potřeba polská byla ukojena. [...]

Žádný akt, který by vedl ku anexi buď celku, neb části tohoto knížectví, at' už pro Polsko neb pro Československo, nebude uznán za pravoplatný bez ohledu na to, která strana by ho vykonala.

Zástupci českého národa zavazují se k okamžitému propuštění zajatců polských s veškerou výzbrojí jejich.
PAŘÍŽ, 3. ÚNORA 1919 [20]

Z dopisu místních lazeckých členů ONV v Orlové do ONV v Orlové

Troufalost Poláků stále roste, roste také jejich odpor proti povinnostem vůči českému státu, což dokázali neuposlechnutím výzvy přednosty revírního horního úřadu, aby pracovali v sobotu dne 8. t.m. na 8 a ne 6 hodin, ba šla jejich drzost tak daleko, že polští dělničtí delegáti, mu prohlásili, že se zatím neví, či Slezsko bude. [...]

V pondělí dne 10. t.m. večer přišli do Lazů, našimi vojenskými úřady internovaní Maroszczyk, Kondersla, Przeczek a Ondraczka zpět a zastavili se na cestě domů v hostinci u Matuszka, kde Ondraczka provokativně zpíval: „*Jeszcze Polska nie zginęła...*”. [...]

LAZY, 12. ÚNORA 1919 [42]

Plk. Franciszek Latinik

Česká armáda se neřídila ustanovením klidu zbraní ani později uzavřeného příměří. [...]

24. února proběhla výměna zajatců. Polsku bylo navráceno 32 důstojníků a 490 vojáků, Československu 177 vojáků a 253 civilistů.

Významnou událostí toho dne byl příjezd dohodové delegace z Varšavy do Skočova. Členy delegace byli: francouzský generál [Henri] Niessel, italský generál [Longhena] Romei a anglický plukovník Wade. Delegace přijela proto, že Kontrolní komise, přestože v Těšíně pracovala již dvanáct dní, nedokázala přinutit Čechy,

aby přistoupili na smlouvu uzavřenou 3. února v Paříži, a především – nedokázala Čechy přimět k tomu, aby opustili Těšín.

Delegaci jsem informoval o nevhodném chování Čechů během klidu zbraní a neopomenul jsem upozornit na nedávno navrácené zajatce, jejichž vzhled nejlépe svědčil o nelidském zacházení, jaké museli podstoupit. Kolem poledne delegace odjela do Těšína, aby Čechy přiměla k poslušnosti.

V průběhu jednání v Těšíně počala česká armáda ve večerních hodinách opět ostřelovat polský úsek mezi Ochabami a Simoradzem, načež ve 22.15 hod. přešla do útoku, v němž prolila mnoho krve bez nejmenšího zisku. Ráno 25. února se opět s tvrdošíjností maniaka snažili zaútočit na naše pozice, ale znovu neúspěšně.

SKOČOV, 24./25. ÚNORA 1919 [21]

Pplk. Josef Šnejdárek

Mezitím totiž, co jsem byl ve vlaku na cestě z dobytého Těšína do Varšavy [na jednání s mezinárodní mezispojeneckou misí], poslala mezispojenecká komise francouzského generála Niessela na Těšínsko se zvláštním posláním: aby na mém zástupci ve velení nad československými vojsky, Bláhovi, [...] vynutil vyklízení části území mnou dobytého. Generál Niessel si počínal – jak mi bylo potom hlášeno – přímo výhrůžně a prosadil také ústup československých vojsk až na čáru, kterou vlastnoručně tužkou naznačil na mapě. Aniž se ohlížel na to, že čára přetíná vesnice a dělí bohumínské nádraží na dva díly.

Praha se k jeho propozicím připojila ve formě rozkazu. [33]

Kpt. James A. Roy, britský tajemník Kontrolní komise v Těšíně

V 11.00 hod. vjela na náměstí hlídka polských hulánů, ovšem teprve v 13.00 hod. se do města začalo „vlévat“ celé jezdeckto. Nadšení svědků této události bylo obrovské. Přehlídku vedl plukovník Latinik a jeho družina, defilující po široké esplanádě mezi davy čumilů. České síly to určitě viděly, ačkoli byly vzdáleny nejméně jednu míli, za údolím. Začalo pršet, déšť ale nemohl uhasit nadšení davu. Když orchestr začal hrát polskou hymnu, nesla se ozvěna zpěvu přizvukujícího davu daleko, až do nitra údolí.

TĚŠÍN, 26. ÚNORA 1919 [32]

Ferdinand Pelc

Území těšínské bylo, [...] dle úmluvy pařížské ze dne 3. února 1919 vojensky rozděleno demarkační čarou na část českou a část polskou. Administrativa měla však být rozdělena jinak, t.j. dle úmluvy ze dne 5. listopadu 1918. Ve skutečnosti však k provedení tohoto ustanovení nedošlo nikdy. Části politických okresů těšínského a fryštátského, jež byly dosud obsazeny naším vojskem, řídily se dle našich zákonů a podléhaly našim úřadům, ačkoli měly vlastně podléhati úřadům a zákonům polským. Ale [...] nepodařilo se polským úřadům nikdy, aby svou moc na sporné území přenesly, a bylo by bývalo anomálií, aby území obsazené, československým vojskem, podléhalo úřadům a zákonům státu jiného.

POLSKÁ OSTRAVA [31]



FOT. MUZEUM TĚŠÍNSKÉHO SLEZSKA

← Těšín, 26. února 1919.
Návrat polského vojska

Kpt. James A. Roy

Můj ordonance uvedl jako svou adresu: Těšín, Polsko. Upozornil jsem ho, aby se nemíchal do vysoké politiky. „Jak to, *sir* – řekl zaskočeně – copak to všechno nejsou Poláci?” – „Jsou, můj P.” – odpověděl jsem. „V takovém případě, jak to, že nejsme v Polsku, *sir*?” Odvětil jsem: „Vidíš toho silného chlapíka na ulici, u něhož nemám pochyb, že bude jednoho dne viset? To je Němec. Jak to, že tedy nejsme v Německu? Nikdo neví, komu Těšín patří. Ty to nevíš, já to nevím, nikdo to neví.”

TĚŠÍN [32]

Ferdinand Pelc

V té době už s námi pracoval vůdce Šlonzáků, poslanec Koždoň, jenž ze svého bydliště Skočova před Poláky prchl a usadil se v Moravské Ostravě. [...] Zatím stačí konstatování, že jeho spojenectví padalo na váhu značně proto, že Poláky stále tvrzená majorita obyvatelstva stala se jeho přičiněním spornou, ba přímo nepravdivou. Náš požadavek nebyl už v tak příkrém rozporu s právem sebeurčení, jak se na prvý pohled nezasvěcenému mohlo zdátí. [31]

Leopold Kronenberg

26. února 1919, se po přivítání polských vojsk v Těšíně směrem od Fryštátu do Karviné vracelo domů kolem 2 tisíc karvinských horníků. Vraceli se s písní *Jeszcze Polska nie zginęła*. Na hranici Karviné do davu vystřelili čeští vojáci, kteří se ukrývali v křoví – čtyři osoby zahynuly a sedm jich bylo zraněno.* Takto se chovali Češi.

2. března 1919 se v Orlové konal český tábor proti vydání Těšínského Slezska Polsku. Na onen tábor se

z Dětmarovic dostavila skupinka tamějších Čechů, čítající nejvýše dvě stě osob. Těm polští vojáci bez nejmenších potíží povolili překročit demarkační linii, ačkoli bylo všeobecně známo, že tato skupinka míří na politický tábor namířený proti Polákům. Také na zpáteční cestě se Češi z Dětmarovic nesetkali z polské strany s nejmenší překážkou. Takto se chovali Poláci. [15]

Z rezoluce českých dělníků na táboru lidu v Orlové

My Slezané žádáme za bezodkladné a rychlé vypovězení všech haličských příslušníků, bez rozdílu stavu a povolání a uvádíme:

Vypovězení musí se státi okamžitě, nesneseme žádných protivýkladů, s jakými se vždy v podobném případě setkáváme, nýbrž žádáme o rychlé vyřízení tohoto oprávněného požadavku, neboť naši lidé v Polsku usedlí, musí majetky své opustiti a do 48 hodin se vystěhovati. Žádný Čecha není v Polsku svým životem jist. Lidé naši jsou přepadáváni, olupováni, biti bez příčiny, pouze proto, že jsou Čechy. [...]

Chtějí-li to, mají to míti!

Žádné odůvodňování více! Poláci také neodůvodňují!

Vypovědět! To se musí státi, čím nejdříve!

To chceme v zájmu klidu a pokoje v kraji, v zájmu bezpečnosti našich rodin a od toho neustoupíme.

ORLOVÁ, 2. BŘEZNA 1919 [50]

Kpt. James A. Roy

Hrabě [Franciszek Ksawery] Pusłowski uvedl a představil delegaci polských horníků. [...] *Gros* jejich nářků se týkalo toho, že čeští vojáci v uhelných dolech horníkům

* Podle „Gwiazdki Cieszyńskiej” z 4. března 1919 zahynuly 3 osoby, podle „Robotnika Śląskiego” z 28. února 1919 – 2 osoby.

neustále vyhrožovali a uráželi je; že žádná překážka nebyla ihned odstraněna; že strážní v jámách běžně kouřili a hrozili místním svými puškami. „Pokud budou šachty předány Čechům – hovořil zaníceně havířský předák – znamenalo by to, že bychom byli za zlato prodáni jako nějaké obyčejné předměty, a v takovém případě přísaháme, že jámy zničíme, zdemolujeme stroje, železniční mosty vyhodíme do vzduchu a všude zavedeme bolševismus a chaos.” Toto vyznání bylo podpořeno hlasitými výkřiky jeho ponurých, tmavookých společníků v sále.

V hněvu oněch mužů se dalo tušit něco zlověstného. Jejich upřímnost dělala dojem, podobně jako náboj nespokojenosti v jejich duších. Jejich stížnost byla křikem lidí uvězněných v poutech, obávajících se o to, aby jejich přirozená práva nebyla prodána za misku s kaší.

TĚŠÍN, 18. DUBNA 1919 [32]

Josef Šrámek, prezident Zemské vlády slezské

Tak ku př. žádá hornictvo polské neustále odstraňování uvědomělejších horníků českých, českých zřízenců a úředníků, kteří již po dlouhá léta byli již na jámách těch zaměstnání, vyhrožuje jim oběšením, zastřelením, vybíjí českým zaměstnancům okna, domáhá se, aby opět na svá místa dosazení byli polští úředníci a zřízenci, kteří náleželi do řad největších štváčů proti naší republice a musili odstranění býti ze závodů, aby nedošlo ke krveprolití mezi živlem českým a polským a aby na jámách této kamenouhelné pánve, pro náš stát nesmírně důležité, byla vůbec jaká práce možná. Odstranění polští úředníci a zřízenci jsou po většině individua, jež polským přistěhovalcům vnutila před postupem našeho vojska na Těšínsku zbraň do rukou, aby zákeřně přepadávali naše postupující vojska, takže o jejich opětném dosazení na

místa, jež dříve zaujímal, nemůže býti ani řeči, má-li klidná práce na závodech býti zabezpečena.

[...] Původce polského teroru dělnického sluší hledati v první řadě v Radě Narodové v Těšíně, korporaci to, která vedena je několika velkopolskými agitátory a jež osobuje si výkonnou moc polské vlády v těšínské oblasti Poláky zabrané. [...] Že i nynější, téměř na denním pořádku jsoucí stávky a mzdové spory, jakož i jen polskými sociálními demokraty předneseny požadavek 6-hodinné denní práce jsou zločinným dílem této zlopověstné nezodpovědné korporace, jest na bílední.

OPAVA, 14. KVĚTNA 1919 [43]

Kpt. James A. Roy

[Kontrolní] komise se stala *de facto* poslední arbitrážní institucí a posledním odvolacím soudem. Jednou na ni útočí v českém tisku, jindy zase v polském nebo německém. Avšak všechny strany se shodují v tom, že její odvolání by bylo nešťastné. Z Paříže ke mně putují neoficiální zvěsti, že řešení celé záležitosti se zdaleka neblíží a vypadá to, že jen tak neskončí. Za měsíc pravděpodobně všichni zemřeme na melancholii.

12. června navštívil Těšín generál [Józef] Haller. Město se dočkalo zvláštní výzdoby a z celé události se stal národní svátek. Zástupy vesničanů a horníků se svými dětmi a ženami oděnými do krajkoví a stažených korzetů prošly mnoho mil, jen aby uctily svého národního hrdinu. [...]

Během slavnosti se němečtí obyvatelé drželi v ústraní. Němci raději zatáhli závěsy, než aby se dívali na jášající Poláky. Vytrvalost v tom postoji plném pohrdání a zjevném nepřátelství musí nutně dříve či později vést k represím z polské strany.

TĚŠÍN, KVĚTEN–ČERVEN 1919 [34]

Ferdinand Pelc

Koncem května 1919 navštívil polský min. předseda Paderewski presidenta Masaryka v Praze, a byl dojednan postup porad, jež měly vésti k urovnání Těšínské otázky.

K poradám však došlo až v druhé polovici července 1919 v Krakově. [...] Jednání začalo 22. července a skončilo 28. července bezvýsledně. [...] Poláci navrhovali plebiscit v okresích fryštátském a těšínském, kdežto okres bílský prohlásili za okres nesporně polský a okres frýdecký za nespornou část českou. Návrh ten byl pro nás nepřijatelný. Poláci by se byli přijetím návrhu zbavili starosti o okres bílský, v němž byl značný počet našich přívrženců (Němců a Šlonzáků). Spor měl býti omezen pouze na okresy fryštátský a těšínský, kde měli Poláci některé silné posice a vyloženou většinu. [...]

Na polský návrh plebiscitu byl s naší strany zdůrazněn náš historický nárok na celé Těšínsko jakož i životní zájem hospodářský a komunikační. S polské strany zdůrazněn moment etnografický, ač zároveň uznáno, že pouze důvody etnografické nemohou býti při budování státu rozhodujícími.

KRAKOV, ČERVENEC 1919 [31]

Josef Šrámek, v dopise mezispojenecké komisi

Polské úřady státní na Těšínsku zasílají úřední rozkazy nejen obecním představenstvům západně od čáry demarkační, nýbrž obcházejí namnoze tuto cestu a dodávají svá nařízení a různé úřední pokyny, které svým obsahem zasahují do pravomoci úřadů republiky, československé, došla i do politického okresu frýdeckého, dle veškerých dosud ujednaných úmluv nade vši pochybnost nesporného. [...]

Tak zaslala ku př. mimo jiné státní instituce „Powiatowa komisya zasiłkowa” ve Fryštátě, zřízená při okresním hejtmanství tamtéž, uvedenému komitétu ve větším množství připojenou výzvu, týkající se vyživovacích příspěvků obyvatelstvu polského smýšlení v uhelném revíru. Poskytnutí vyživovacího příspěvku činí se tu závislým na potvrzení polského důvěrníka (obyčejně učitele polské školy), který se arci dá jen lidem, posílajícím své děti do polské školy aneb jinak své polské smýšlení osvědčivším. Dosavadní vyšetřování ve směru tom konaná ukázala, že tito polští důvěrníci oněm obyvatelům, kteří třeba jsou polskými státními příslušníky, avšak posílají své děti do české školy, zásadně doporučení takové odírají a odkazují je na úřady československé.

Je nesporné, že tímto způsobem snaží se polské státní úřady nepřímou ziskati penězi obyvatelstvo na našem území usedlé pro stát polský a provozují takto skrytě propagandu ve prospěch Poláků pro případ eventuálního plebiscitu na Těšínsku, jehož se polští zástupci nyní na poradách krakovských houževnatě domáhají.

OPAVA, 30. ČERVENCE 1919 [48]

Ferdinand Pelc

Dr. Beneš přistoupil na myšlenku plebiscitu. Bylo dojednáno, že plebiscit nemá míti povahy decisivní, nýbrž pouze ráz informativní. Mělo se plebiscitem dokázati, že přesné použití zásady seburčení v zemi nelze provésti, poněvadž jsou tu všude roztroušena místa, kde lid chce býti připojen na republiku československou. [...] Mimoto šlo o to zmařit nepříznivé rozhodnutí a hlavně získat čas.*

ZÁŘÍ 1919 [31]

* Podle „Gwiazdki Cieszyńskiej” z 4. března 1919 zahynuly 3 osoby, podle „Robotnika Śląskiego” z 28. února 1919 – 2 osoby.

Z zápisu ze schůze Zemského Národního výboru pro Slezsko

[FERDINAND] PELC: Plebiscit: výsledek bude dobrý; musíme to hlasitě říci všem lidem. Skleslí nesmíme býti, neboť boj by byl prohraný: záleží vše na organizaci práce, která bude zde vedena. Vše musí býti k ruce; Národní výbory budou výkonnými orgány v akci; organizace musí býti řádně uvážena. V organizaci musí býti disciplína, každý pohotově. Odmítá se každé násilí na jiné národnosti a zvláště v této době. [...]

Mluví **GENERÁL [ARMAND] PHILIPPE** (francouzský důstojník přidělený k československé armádě, velitel skupiny moravsko-slezské): Záležitost není ztracená, musíme ji dobýt. Získáme vše, budeme-li dobře organizováni, disciplinováni a poslechneme-li příkazů vůdců. Ze stanoviska voj. ujišťují, že voj. síly jsou tak velké, že mohou nás před každým nebezpečím chrániti. [...] Všichni k práci k vítězství. Ať žije republika čs.

Volá se: Ať žije Francie. [...]

[JAN] PROKEŠ: [...] Citlivost na demarkační čáře dá se omluviti hrozbami polskými. Žádná sentimentalita. Plánovitá činnost. Je zde dosti Poláků, kteří si rozmyslí hlasovati pro republiku polskou. [...] Zbytečně nenadbíhati Němcům. Nepotřebujeme Němcům nic slibovati; budou-li pro nás, pak činí tak s vlastního egoismu.

POLSKÁ OSTRAVA, 13. ZÁŘÍ 1919

[53]

Władysław Günther, představitel polské vlády při Kontrolní komisi

Než přijela plebiscitní komise, vládla v Těšíně pohoda. Spojenecká mise si čekání na rozhodnutí z Paříže

krátila sportem a společenským životem. Gen. Latinik (který právě povýšil z plukovníka na generála) jí přidělil armádní koně, takže v létě 1919 jsme všichni jezdili na koni, hráli jsme tenis a navštěvovali jsme okolní statky.

Komise se scházela dvakrát týdně na oficiálních schůzích, kterých jsem se účastnil se svým českým protějškem, abychom například rozhodli, zda polská kráva, která překročila demarkační linii a spásla trávu v zahradě ředitele české školy, takto činila spontánně a z vlastní vůle nebo z příkazu svého majitele, polského vlastence, a stala se tak nástrojem zlomyslné politické manifestace...

TĚŠÍN

[11]

František Pěcha

Ustanovena byla ústřední plebiscitní komise ve Slezské Ostravě [dříve Polské], v Orlové okresní, pak v obcích na naší straně pleb. komise.

Počínaly také výpady Poláků na hranicích proti našim obyvatelům a tu dělnictvo a také členové Sokola po svém zaměstnání chodili na hlídky, ovšem ozbrojeni. [...]

Měli jsme málo zbraní. A tu jeden večer vzali jsme nákladní auto z jámy Betiny [...] a jeli jsme do Místku do kasáren a tam nám vydali asi 100 pušek a přivezli jsme je ještě těžce noci do orlovské Sokolovny. [30]

Eda Cenek, žák českého gymnázia v Orlové

Náš profesor P., hudebník na slovo vzatý a dirigent sboru pěveckého, secvičil několik veselých písniček, dobré sbory, já sám napsal si přednášku po našem k prostým lidem a tak jsme jezdili od vesnice k vesnici každou neděli jinde. Vždy nás doprovázeli profesori P. a D. a K., ten zejména svým jadrným humorem, vtipy a legračními

studentskými písněmi, vnesl mezi nás pravého studentského ducha. [...]

Jeli jsme lokálkou na Jámu Marie (Marjašachta) [v Petřvaldě], říkali jsme „na Marjanke“, a tam jsem poprvé vystoupil veřejně. Po prvním sboru na uvítanou vycházím sám před oponu s chvějícími se lejtsty a začínám: „*Moji drodzy ludečkově, jo vas pěkně vitum na tyn naš plebiscypni věčorek...*“ a po chvílce už jsem byl v ráži a když se dále do smíchu nad kterýmsi vtipem, bylo vyhráno. [...] Dále jsme byli v Prostřední Suché, Rychvaldu, Petřvaldu a všude jsem s chutí a novými dojmy přednášel tu svoji: „*Moji drodzy ludečkově*“. Byl krásný ten začátek plebiscitu, poutavý, zajímavý pro nás mladé, romanticky založené povahy.

ORLOVÁ, PODZIM 1919

[5]

Rtm. Waclaw Czaczka-Ruciński v telegramu adresovaném polskému Ministerstvu obrany

Místní plebiscitní výbory nanejvýš horlivě pátrají po českých agitátorech a velmi rychle se s nimi vypořádávají. Například včera v Iskrzyczyně do krve ztloukli tři přistižené agitátory.

TĚŠÍN, 2. ŘÍJNA 1919

[6]

Josef Šrámek v dopise do zemského četnického velitelství

V českém záboru těšínském probíhá velké množství polských agitátorů, kteří přímo nestoudným způsobem provádí agitaci tak štvavou, že nelze to dále trpěti. Již i lid náš se proti tomu bouří, poukazuje na to, že když vláda nic nedělá, že asi to s naší věcí špatně stojí, poněvadž úřady jako by se těch agitátorů bály. Poukazuje se při tom také na postup polských úřadů a demarkační čarou, které nejen našim agitátorům vůbec zamezují přístup do



← Protičeský propagační leták

polského záboru, nýbrž i dokonce bez příčiny zatýkají naše české lidi, jen aby jim znemožnili projevovati vůbec své mínění a tím zastrašují nejenom ostatní naše české lidi, nýbrž také i nerozhodne Poláky a Němce.

Prosím zemské četnické velitelství, aby dalo všemu četnictvu na Těšínsku okamžitý rozkaz, aby proti

polským agitátorům s největší přísností zakročilo, když agitaci prováděti budou způsobem přičícím se buď trestnímu zákonu aneb § 11 cis. nař. ze dne 6. dubna 1854, číslo 96 ř. z., v kterýchžto případech budiž dotčený zatčen a předveden k příslušnému úřadu našemu.

SLEZSKÁ OSTRAVA, 8. ŘÍJNA 1919

[47]

Ferdinand Pelc

Je samozřejmo, že předním úkolem československé plebiscitní komise, v jejímž čele jsem stál, muselo býti opatření životních potřeb pro obyvatelstvo, jehož přízeň jsme si měli získat. V území, kam náš vliv sahal, musela býti vytvořena atmosféra blahobytu a spořádanosti, aby tak obyvatelstvo z poměrů námi vytvořených, mělo to nejlepší mínění o administrativních schopnostech našeho státu.

Podářilo se nám to s tím blahobytem na Těšínsku dosti dobře, ovšem mnohdy na účet jiných částí republiky. V té době přání plebiscitní komise bylo pro ministerstvo rozkazem. Vagonové zásilky s moukou, určené pro Prahu, musely putovati na Těšínsko, jestliže horníci v Karvině vyslovili přání, aby jejich zásoby moučné se zvětšily a oni byli s výživou plně zabezpečeni.

SLEZSKÁ OSTRAVA

[31]

Zofia Kirkor-Kiedroniowa

Češi se začali připravovat na plebiscit tím, že se prostřednictvím četnictva dotazovali lidí a kdo odmítl ve věci zamýšleného hlasování odpovědět, s tím bylo zahájeno vyšetřování. Veškerá polská veřejná shromáždění, představení a dokonce i zábavy byly zakázány. Dovoleno nebylo ani držení polského tisku a u koho se během prohlídky našly polské noviny nebo polský manifest, ten byl zavřen do vězení. Prohlídky a vazba nejvíce hrozily



FOT. TĚŠÍNSKA KNÍŽNICE

← Protipolský
propagační
leták

polským politickým vůdcům a činitelům osvětových nebo odborových sdružení.

Dovršením všeho bylo zveřejnění nařízení z 23. října 1919, vydaného českou plebiscitní komisí v Ostravě a určeného všem místním a oblastním plebiscitním výborům. Toto nařízení, podepsané náčelníkem české zemské vlády

v Opavě Šrámkem, vyzývalo k důvěrnému sdělování (donašení) příjmení polských agitátorů, jež by bylo možno zatknout a dalších osob, které by mohly být vyšetřovány a obviněny z trestných činů politické povahy.

DOMBROVÁ, LISTOPAD 1919 [13]

Gen. Franciszek Latinik v hlášení adresovaném II. oddělení Hlavního velitelství Polské armády a II. oddělení Ministerstva obrany

O Slezany demobilizované na plebiscit se stará sborná stanice, velení lidových milicí a Ministerstvem obrany delegovaný por. Ostrowski. [...] Národnostně uvědomělé a proškolené osoby vhodné k vedení agitace jsou začleňovány do tajných bezpečnostních hlídek. Ty jsou zakládány v každé vesnici a v jejich čele stojí důstojník nebo poddůstojník z dané obce, jenž je v úzkém a neustálém kontaktu s místním plebiscitním výborem a náčelníkem při oblastním výboru.

Úkolem těchto tajných hlídek je agitovat v náš prospěch, rozšiřovat tisk a brožurky, paralyzovat činnost českých agitátorů, narušovat česká shromáždění. Před vlastním plebiscitem by se musely uchýlit i k teroru. Ony tajné hlídky by bylo potřeba posílit spolehlivými lidmi, vybranými přesně podle pokynů důvěryhodných členů místních plebiscitních výborů.

KRAKOV, 1. PROSINCE 1919 [6]

Z rezoluce českého tábora lidu, konaného po pohřbu zavražděného českého učitele

Poláci poslali českým předákům v Orlové výhružné listy, v nichž jim vyhrožují, že je zabijí. Před 14 dny jsme byli svědky první vraždy, která dokazuje, že

Poláci přecházejí od slov k činu. Pohřbili jsme první oběť, zákeřně zavražděného horníka Josefa Kořínka, už zase Poláci zabili z politické zášti českého učitele dětmarovského Maiwalda.

Domorodý slezský lid na Těšínsku a zejména v úhelném revíru ostravsko-karvinském je krajně rozhořčen, nad promyšleným postupem Poláků, jakým odstraňují nepohodlné, uvědomělé české lidi a prohlašuje, že musí býti dány záruky za jeho bezpečnost a ochranu. Navrhuje, aby vláda československé republiky zakročila u vlády polské republiky ve Varšavě a u Nejvyšší rady dohodové v Paříži, aby práva slezského člověka byla na jeho území právně respektována a žádá, aby jako protiopatření byla okamžitě zatčena řada předních polských lidí [...] jako rukojmí, aby byla zajištěna jeho lidská bezpečnost a život.

ORLOVÁ, 7. PROSINCE 1919 [45]

Piotr Feliks, ředitel polského gymnázia v Orlové, v dopise adresovaném policii v Moravské Ostravě

Vedení polského reálného gymnázia v Orlové se obrací s naléhavou prosbou o ochranu pedagogického sboru a mládeže zdejšího ústavu před útoky jisté části zdejšího českého obyvatelstva, národnostním bojem rozvášněného.

V pondělí 8. t.m. v 22.30 hod. přepadlo na hlavní silnici u polské školy v Orlové šest česky hovořících osob ředitele reálného gymnázia v Orlové Piotra Felikse s manželkou a profesora téhož gymnázia Józefa Haydukiewicze vračejících se domů a oběma bolestivě poranili hlavu. Pouze útěk je uchránil před smrtí, kterou si útočníci zjevně přáli, jelikož jejich údery byly namířeny pouze do hlavy. [...]

9. t.m. napadl prof. Jasiňského bezprostředně u školní budovy nějaký člověk žijící nedaleko gymnázia,

vyhrožoval mu holí a pošpinil ho slovy „polská svině”. Nadto ztloukl dva žáky.

ORLOVÁ, 11. PROSINCE 1919 [44]

Zpráva zpravodajského a operačního referenta*

Na západní straně prozatímní demarkační linie utvořili Češi tajnou bojůvku, se sídlem v Orlové. [...] Tato organizace disponuje tajnými sklady zbraní, munice a ručních granátů; například v Rychvaldě se ve stodole nachází sklad zbraní, zatím není známo, zda se nejedná o vojenský sklad. Bojůvka byla založena proto, aby – v případě, že plebiscit dopadne pro Čechy nepříznivě – vyvolala nepokoje, vycházející zdánlivě z lidových vrstev. Nepokoje by měly za cíl přesvědčovat Dohodu, že obyvatelstvo nesouhlasí s připojením Slezska k Polsku a že proti tomu živelně protestuje, a měla by také jako předvoj české armády zahájit bojové operace proti Polsku. [...]

Dnes, 2. února 1920, došlo z nařízení Plebiscitní komise ke stažení polských vojsk za Białku, zatímco česká vojska se stáhla za Ostravici. Tímto byla zrušena demarkační linie.** [...] Česká armáda, zarmoucená rozkazem k odchodu a náladou horníků, odcházela z Karviné provázena nadávkami a pískotem polského obyvatelstva. Záhy po odchodu českých vojsk se polský lid shromáždil u vlakového nádraží a – i přes protesty českého četnictva, které zůstalo – zazpíval řadu vlasteneckých písní.

Češi vidí, že se musela stáhnout také polská vojska, uvědomují si však, že naše naděje na příznivý výsledek

plebiscitu nebyly založeny na přítomnosti polské armády, nýbrž na přirozené, nesporné početní převaze polského živlu, zatímco jejich naděje se zakládaly na případné moci českých bodáků a teroru, kterým systematicky obyvatelstvo utlačovali.

TĚŠÍN, 2. ÚNORA 1920 [16]

Eda Cenek

8. února byla prvá divoká neděle většího slohu. V Orlové (a musím podotknout, že Orlová byla nanejvýš důležité a významné místo za plebiscitních bojů. Jeho náměstí bylo svědkem událostí tragických i veselých scén) se konal toho dne veliký tábor, jež svolali Poláci. Samozřejmě přišli i Češi. Odhadoval jsem asi 20 000 Poláků a 7 000 Čechů. Začali-li Poláci mluvit, daly se do řevu české píšťalky, trumpety a bubínky – řev. Chtěli-li něco mluvit Češi, řvali Poláci...

Chvilí to bylo směšné, ale pak ti, co byli úplně na krajích, pozvedli hole a bylo pozdě. Vášeň a zuřivost se ujaly slova. Bylo to zlé a pamatuji se, že bylo mnoho zlámaných holí, kyjů – říkalo se jim už tehdy „plebiscit”. Ty měly rozhodnout spor.

ORLOVÁ, 8. ÚNORA 1920 [5]

Tadeusz Reger, člen prezidia Národní rady knížectví těšínského, ve zprávě adresované prokuratuře v Těšíně

[Během polského tábora lidu] Čeští četníci [...] začali na svých služebních píšťalkách pískat jako na poplach, až to

* Podle Edwarda Długajczyka může jít o kpt. Karola Janeczka z Tajné vojenské organizace (Tajna Organizacja Wojskowa) (*Polska konspiracja wojskowa na Śląsku Cieszyńskim w latach 1919–1920*, Katowice 2005, s. 113).

** Demarkační linie zůstala po úpravách a zrušení neutrálního pásma jako hraniční rozdělení polské a české správy.



FOT. MUZEUM TĚŠÍNSKA

↑ Těšín, 4. února 1920.
Vítání francouzského vojska

trhalo uši. Na toto znamení dav Čechů, stojící na cestě za ohradou, odpověděl ohlušujícím řevem. Když křik trochu ustal, pan Kegel promluvil: „Vítám vás na tomto táboru lidu v Polské Ostravě...”. Divoký řev: „Ne Polská, ale Slezská Ostrava...” mu nedovolil ani dokončit větu. [...] Když jsem stanul na tribuně, Češi začali zpívat: „Kde domov můj...” [...]

Na Štablovo [ředitel české školy] znamení začali shromáždění Češi zpívat: „Hej, Slované...”, a když dospěli k refrénu vyjadřujícímu hrozbu, že „*hrom a peklo*” stihnou každého nepřítele, vyrostl kolem mne les tyčí, holí a ze zahrady vytržených kůlů.

SLEZSKÁ OSTRAVA, 15. ÚNORA 1920

[17]

Z hlášení policejního komisaře Wiedermanna z Moravské Ostravy

Průběh tábora, jenž trval jen asi 10 minut, nedal mi příčiny k zakročení. Vyhození Regrovo se událo tak rychle, že při hluku zpěvu a pískotu nebylo ani pozorováno. Jinak se neudálo nic zvláštního. Lid je proti Regrovi tak rozrušen, že se diviti, že se jemu nestalo nic horšího, unikl-li jen lehčím poraněním. Již pouhé jeho jméno působí na český lid jako červené sukno na rozrušeného býka. Je jen s podivním, že se Reger odvážil přijít do Slezské Ostravy.

MORAVSKÁ OSTRAVA, 15. ÚNORA 1920

[49]

Józef Koźdoń

17. února, okolo 18.00 hodiny mířilo silnicí z Třince směrem na Holešov do vesnice Cisownica asi 400 ozbrojených dělníků; tady nejprve přepadli dělníka Kobielu z Ustroně [...]. V restauraci v Cisownici si dělníci násilím vzali 5 litrů rumu, aniž by se měli k placení. V restauraci přítomní hosté museli zvednout ruce nahoru a přísahat,

že budou hlasovat pro Polsko. Část dělníků zasypala restauraci sprškou kamenů, přičemž rozbili čtyři okna, zatímco druhá skupina této bandy se vydala za hospodářem Pawłem Mamicou [...].

Mamica právě ležel se španělskou chřipkou a těžkým zápallem plic. Těžce nemocného jej vytáhli z postele a brutálně zbili pěstmi, holemi a tyčemi.

MORAVSKÁ OSTRAVA, 17. ÚNORA 1920

[14]

Por. Jan Kowalski, vedoucí Expozitury Informačního oddělení Velitelství Generálního obvodu Krakov v Těšíně, v hlášení

Celá řada útoků organizovaných bojůvek na tábory lidu, shromáždění, dokonce na divadelní představení v Ostravě, Lazích, Porembě, Lutyni a Dombrově, a útoky na horníky fárající z dolů daly vzniknout přímo nenormálním, nesnesitelným vztahům. Samozřejmě, lépe organizováni jsou v tomto ohledu Češi, neboť jako menšina s podporou vlastního četnictva, mohou pouze bojůvkami Poláky umlčet. Poláci jsou také velmi dobře organizováni, avšak nemají takové možnosti počínání, neboť mají kolem sebe pouze polské obyvatelstvo a málo početnou skupinu šlonzáků, kteří v obavě, aby neprovokovali Poláky, zvláště v posledních dnech mlčí.

Zajímavý a přímo podjatý je v tomto ohledu vztah mise, která na činy sebeobranu polského obyvatelstva reaguje příliš intenzívně a zavádí dokonce výjimečný stav, jako se tomu stalo například v Ustroni a Holešově z důvodu narušení tábora lidu a potlučení čechofilských „koźdońovců”, zatímco na četné české útoky, dokonce čistě nepolitické povahy (napadení účastníků, žen i dětí, ochotnického představení v Lazích), zdá se, nedbá.

TĚŠÍN, 27. ÚNORA 1920

[16]

Augustin Opěla, pracovník místního plebiscitního výboru

Přišel dělník Josef Palík z Malých Kunčic na zastávky ještě z několika soudruhy a vyzval shromážděné tam dělníky, aby s ním šli, že budou vyvážet Poláky. Pak šli od domu k domu, kde bydleli Poláci, a dělník Palík sdělil každému polskému příslušníku rozhodnutí dělnictva, jež znělo: Do večera přihlásíš své děti do české školy nebo se budeš stěhovat tam, odkud denně jsou vyháněni s hrubým násilím naši čeští dělníci. K odstěhování dána lhůta šesti dnů. [...]

Škola polská byla zavřena, adaptována na rodinné dělnické byty. Též získány čtyři byty po polských rodinách, které se rovněž dobrovolně odstěhovaly do Polska před vypršením daného jim ultimata.

KUNČIČKY

[1]

Emil Hájek

Místní Poláky jsme přísně střežili. Dověděli jsme se jednou, že chtějí způsobiti v naší šachtě výbuch a měl být obětován slabomyslný výrostek, který byl přistižen před sjetím do dolu se zápalkami v kapse. Bylo nápadným, že na tuto směnu nesfáral ani jediný Polák. Na základě této události bylo násilím vystěhováno asi 23 polských rodin, jimž bylo vše ponecháno a za pomoci našich lidí naloženo do přistavených vagonů. Odjeli do vlasti, pro kterou se tak exponovali.

KUNČIČKY, KONEC ÚNORA 1920

[12]

Władysław Günther

Obrátila se na mne delegace polských horníků s žádostí, zda bych jí zařídil přijetí u vedoucího Komise hr. [Henryho de] Manneville ve věci podání stížnosti na chování českých úřadů vůči Polákům. [...] Jakmile jsem vycházel od hr. Manneville, musel jsem mít svěšenou hlavu,

protože havířská delegace čekající v hotelové kavárně na výsledek mé intervence se ihned slezským nářečím ptala:

– Do pierona! Co se stalo?

– Stalo se to, že vedoucí Komise odmítl delegaci přijmout a oznámil, že tábor lidu nepovolí.

– Však my jeho povolení nepotřebujeme! [...]

Další dva dny napětí stále rostlo. Národní rada knížectví těšínského, jež byla s hornickými organizacemi v neustálém kontaktu, ubezpečovala, že tábor lidu bude mít průběh klidný a důstojný.

Průvod horníků zabral ulici v celé její šířce a podle toho, jak postupoval na náměstí, jí nakonec celou zaplnil. Tehdy jsme si všimli, že kordón vojáků na náměstí manipuluje s nějakými rourami a míří s nimi na náměstí. Byly to stříkačky! Opravdu, jakmile na náměstí vstoupily první řady horníků, začaly se hýbat vodovodní hadice a za chvíli z nich stříkaly proudy vody. [...] První řady horníků se vrhly na tzv. šlauchy, vytrhly je z rukou zaskočených francouzských vojáků a... už se na ně snášely proudy vody! Voda jim shazovala z hlavy barety, oslepovala je a ochromovala. Současně s tím vstoupil průvod horníků na náměstí a ovládl ho [...].

Dav horníků údajně čítal 10 tisíc lidí. Francouzští vojáci, ze všech stran obklíčení, začali utíkat k bránám, kde se již dříve ukryli italští vojáci. [...] Křičel jsem: „Hurá!“, a jakmile jsem si všiml členů havířské delegace prodírající se davem k hotelu, seběhl jsem dolů a volal jsem na ně: „Teď běžte za Mannevillem, uvidíme, jestli vás nepřijme! Pojd’–. [...] Poté, co Manneville přijal memorandum, byla již manifestace pod jeho okny zbytečná. Dav horníků se začal rozcházet. Za půl hodiny již bylo město prázdné.

TĚŠÍN, 22. ÚNORA 1920

[11]

Gustav Jašek, český plebiscitní pracovník

3. března 1920 vypisují si dva dělníci jména dělníků z jámy Michal, kteří se nepěkně chovají k našim lidem. Aby je vyhnali za hranice „do polskiego raja”. [...]

Plebiscit dostává se konečně do formy bojovné a odvetné. Že odešlo ze zaměstnání mnoho lidí vlašných, kterým by se u nás nebylo nic zlého přihodilo, je pravdou. Odešli snad ze strachu aneb pod nátlakem vyhrůžek. Z Polsky už kolik desítek českých rodin vyhnali, a rodiny čekají bezradně na nádraží v Bohumíně.

Nastává kvapné stěhování z Michálkovic. Prodává se za babku, kdo má dobrého známého, nechává si něco u něho, lidé – Poláci najímají si vagony a stěhují se z obce. Nejnutnější majetek odnášejí na zádech, na vůzku odvázejí, každý si pomáhá rychle z té země, dokud nebude ještě hůř.

MICHÁLKOVICE, ZAČÁTEK BŘEZNA 1920 [28]

Ferdinand Pelc

Dohodová plebiscitní komise v Těšíně [...] snažíc se opět Polákům vyhověti, rozpustila 6. 3. 1920 české správní komise v obcích Orlové, Dombrové, Rychvaldě, Porembě, Vrbici a Záblatí a nařídila, aby v těchto obcích byly zřízeny komise nové, národnostně složené podle posledního sčítání obyvatelstva (z r. 1910).

Proti tomuto nařízení bylo s české strany u dohodové komise co nejenergičtěji protestováno a poukazováno na to, že sčítání za Rakouska bylo sděláno proti nám, a že o neuznáváme. [...]

Předseda správní komise v Orlové, Martinec, byl Polák v Dombrové přepaden ve vlaku, když se vracel z Těšína od dohodové komise, a odvečen do Fryštátu.

Tento čin polský vzbudil na straně naší takové rozhořčení, že lid sáhl k odvetě! Téhož dne, když došla

zpráva o odvečení p. Martince (9. 3. 1920), byli rozčileným davem v Orlové internováni někteří předáci polští (paní Kiedroniowa, inž. Wojnar, prof. Folwarczny, prof. Bobek, ing. Buzek atd.). na zakročení českých vůdců bylo se všemi zacházeno korektně a nikomu z nich nebylo nijak ublíženo. [...]

Události orlovské nezůstaly ovšem bez vlivu na celkovou situaci. Polákům přišly velice vhod a odtud začíná systematická honba na české a slezské lidi v polském území a v Haliči. [...] Naši lidé ve východní části byli vypovídáni, přepadáni, bití a vražděni. Houfem opouštěli Češi a Šlonzáci svá dosavadní bydliště a spěchali do vlasti.

SLEZSKÁ OSTRAVA, BŘEZEN 1920 [31]

Rtm. Wacław Czaczka-Ruciński v telegramech adresovaných polskému II. oddělení Ministerstva obrany

Na našem území našly útočiště stovky Poláků. V Těšíně jsme utečence prozatím umístili do vojenských baráků [...]. [Mezispojenecká] komise je v současné chvíli přesvědčena, že pohyb vyvolali Češi. České bandy vyrabovaly spoustu polských domů, údajně s sebou jako rukojmí vzali dr. Buzka a Kiedroniowou, sestru ministra Grabského. [...] České četnictvo ani v jednom případě na obranu Poláků nezasáhlo. Komise má v úmyslu zavést výjimečný stav a pro Těšínsko ustanovit stanné soudy. Dělníci z třineckých železáren trvali na tom, že půjdou Polákům pomoci, avšak podařilo se je nám zadržet [...].

Všechny spojené polské strany zítra vydají prohlášení a zahájí generální stávkou ve všech dolech, továrnách, dílnách a dokonce i školách. Stávka má trvat tak dlouho, než komise rozpustí české četnictvo a odzbrojí české bojůvky.

TĚŠÍN, 9. BŘEZNA 1920

Stávka probíhá na celém Slezsku za demarkační linií. [...] Horníci si pevně stojí za svými požadavky, tedy zrušením českého četnictva, vyrovnáním způsobných škod, opětovným přijetím všech polských dělníků a úředníků apod. Naše obyvatelstvo je stále zmatené a vystrašené.

Navečer rabují české bandy na Zbytkách u Němické Lutyně. V Dolní Suché došlo ke střetu mezi horníky a českými četníky, v němž byl zastřelen horník [Leopold] Jurczak. V Dziedzicích odpoledne demonstrovaly davy našich lidí a kategoricky žádaly vydání zbraní. Kvůli nedostatku Čechů spontánně zajali několik Němců. Požádal jsem plk. Neumana, aby využil svého vlivu, aby mohli být okamžitě propuštěni.

TĚŠÍN, 10. BŘEZNA 1920 [6]

Zofia Kirkor-Kiedroniowa

Ve společnosti amerického plukovníka jsem jeho automobilem bezpečně projela [z Moravské Ostravy] moravsko-slezskou hranici. [...] Na náměstí ve Fryštátě se sešly davy lidí, Poláci z Dombrové, Orlové etc., zbití a vyhnání Čechy, a další, kteří před palkaři raději utekli. Údajně se jim postavil jedině ředitel [Fryderyk] Kretschmann. Na silnici byl bojůvkáři i se svou dcerou obklíčen, ale dříve než je stačily hole udeřit, vytáhl revolver, vystřelil a jednoho útočníka zranil. Další se rozutekli a Kretschmann klidně pokračoval do Fryštátu.

FRYŠTÁT, 10. BŘEZNA 1920 [13]

Józef Koźdoń

V barácích [pro utečence v Těšíně] si bandy polských teroristů zařídily opravdové douře pro ukrývání a mučení nešťastných obětí, jež padly do jejich rukou. Těmito

teroristy měli být údajní utečenci z uhelného revíru, které měli Češi propustit z práce, oplátkou za propuštění jejich dělníků.

Úřední zpráva tvrdí, že v těchto barácích byly nalezeny polámané a krví potřísněné hole. Vlastní mučírny a stěny vykazovaly také stopy lidské krve. Nešťastné oběti, jak Slezané, tak Češi a Němci tady byli zavlékáni do vedlejšího pokoje, do tzv. mučírny, kde byli přivazováni k mučící lavici a poté tím nejpodlejší a nejdivočejším způsobem bití holemi a býkovci. Po takovémto mučení museli ještě týraní lidé přísahat věrnost Polsku a slíbit, že s nikým nebudou o tomto incidentu hovořit.

Francouzští vojáci, kteří se tam v noci objevili, našli v barácích ještě dvě oběti těchto zločinů. Tito lidé totiž trvali na tom, aby jim byly vráceny odebrané peníze, bez nichž nechtěli odejít.

TĚŠÍN, 11. BŘEZNA 1920 [14]

Ferdinand Pelc, v dopise všem československým plebiscitním výborům

K podpoření naší akce plebiscitní bylo by velmi výhodným mít po ruce přesné seznamy osob z plebiscitního území na Těšínsku, především ale z polské části jeho, které jsou zaměstnány v průmyslových ústředích na Moravě (Moravská Ostrava, Vítkovice, Přívoz atd.), v české části uhelné pánve na Těšínsku a ve větších podnicích našeho bývalého záboru na Těšínsku vůbec a jsou smyšlení polského nebo obojetného. [...]

Jak známo, jsou tisíce polských dělníků zaměstnány v podnicích našeho záboru a na Moravě, kteří bydlí v čistě polských obcích na Těšínsku a nejsou si vědomi, jakého dobrodiní se jim dostává, že mohou si zde vydělávat chléb.

Ze seznamů původních založí plebiscitní komise podle obcí pobytu sestavené seznamy, jež dodány budou naším místním a okresním plebiscitním výborům, jakož i odborům p. poslance Koždoně. Tyto výbory obešlou osoby tam zapsané a uvedou jim na paměť jejich povinnost vůči naší republice při nastávajícím plebiscitu, jakož i těžké následky existenční, jež by pro ně mělo nesplnění této povinnosti, jakož i budou s to, aby na ně působily i jinými prostředky.

SLEZSKÁ OSTRAVA, 11. BŘEZNA 1920

[46]

Z protokolu o propuštění devatenácti polských horníků

Ve čtvrtek 11. března 1920 nebylo [polským horníkům] dovoleno sfárat do práce na jámě „Jiří“ v Moravské Ostravě [...]. Všichni jsme dostali ultimátum, že se do 48 hodin máme vystěhovat. V 6.00 hodin nám to bylo oznámeno, v 16.00 hodin jsme dostali šest železničních vagónů a přikázali nám sbalit se s tím, že naši ochranu mohou zaručit jen na 48 hodin. Na naši intervenci na policejním komisařství v Moravské Ostravě nám policejní rada Rumpel oznámil, že nemůže nic dělat a máme-li kde schovat nábytek, abychom tak učinili a sami okamžitě odjeli, protože nám nemůže poskytnout ochranu.

Bezplatně nás převezli do Bohumína, odtud do Dziedzic, z Dziedzic jsme přijeli s celým vybavením a rodinami do Těšína. Celkem 10 rodin a 28 dětí. Část z nich odjela do Haliče.

15. BŘEZNA 1920

[19]

František Zelníček, předseda správní komise v Michálkovicích

České dělnictvo závodu odhodlalo se k rázným projevům proti Polákům k omezení neb zastavení ničivé jejich činnosti. Povel k tomu dal čin neznámých pachatelů, kteří správci polské školy Kaszperovi, jenž byl hlavním vůdcem odboje proti českému lidu, v noci z 6. na 7. března 1920 vytloukli okna v jeho domě při hranici obce Rychvaldu. Ještě téže noci nadučitel Kaszper tajně opustil Michálkovice a odebral se do Těšína. Poláci zůstali bez vůdce. Bojovná většina polská přeměnila se ve stádo, které nevědělo kudy kam. Třeskot skla oken nadučitele Kaszpera byl signálem k boji českého lidu proti fanatismu polskému. Ještě jedna událost zavdala příčinu k boji za očistu od polských štváčů. Předáci polského dělnictva zúčastnili se 29. února 1920 tábora lidu v Krakově, kde kleče přísahali pomstu a smrt dělnictvu českému. Předáci polského dělnictva odměňováni polskou Radou narodovou v Těšíně, neostýchali se přiznávati k svému činu z 29. února 1920. Tímto dovršena míra trpělivosti české a boj nastal.

MICHÁLKOVICE, BŘEZEN 1920

[28]

Rtm. Wacław Czaczka-Ruciński ve zprávě o situaci na Těšínském Slezsku

Ve věci termínu sestavování hlasovacích seznamů stanoveného na konec dubna tohoto roku a třítydenní lhůtě podávání stížností, se lze domnívat, že tyto termíny nebudou definitivní. O zahájení plebiscitu nemůže být totiž řeč do té doby, dokud nebude umožněno všem polským občanům, přinuceným opustit část Slezska podléhající české správě, svobodné hlasovací právo. Ačkoli česko-polské vztahy připouštějí možnost návratu všech

vysídlených osob, v praxi tomu je jinak; Češi i nadále Poláky ze Slezska vyhánějí. [...] Mnoho ryze polských obcí nebo obce s převahou polského obyvatelstva stále setrvávají pod českou správou, jež je poznamenána tisíci násilných a stále se opakujících činů a jejímž přičiněním vedení dolů vyhánějí polské dělníky oprávněně hlasovat.

Podle předpisů musí být hlasovací seznamy zveřejněny na obecních úradech a každý oprávněný volič je povinen přesvědčit se, zda se na seznamu nachází. Ovšem v obcích pod správou Čechů, pokud to vůbec bude možné, to bude spojeno přímo s ohrožením života polských občanů, protože členové českých bojůvek se postarají o to, aby polským občanům ověření seznamů znemožnili. Na tuto eventualitu však předpisy nemyslí.

TĚŠÍN, 10. DUBNA 1920

[16]

Zofia Kirkor-Kiedroniowa

Náš čestný a věrný vozka Piecha těžce onemocněl. Chtěla jsem mu alespoň trochu zpříjemnit jeho poslední dny [...]. Odvděčil se nám za to tím, že před smrtí zaklínal svého nejstaršího syna, aby nám neublížil. [...] Rodina Piechových byla pro národnostní vztahy ve většině obcí v revíru příznačná. Otec byl „deutschfreundlichem“ a později uvědomělým Polákem, nejstarší syn se v české škole začal cítit Čechem, z mladších dětí vyrůstali dobří Poláci a matka je měla všechny stejně ráda.

Dombrovský hřbitov byl během pohřbu starého Piechy nepochybně jediným místem ve světě plném hádek a sporů, kde v míru a přátelství vedle sebe stáli Poláci a Češi. Stáli jsme tam také, manžel a já, poslouchali jsme polskou a českou řeč, a zdálo se nám, že všechna ta nenávisť a boj jsou jen iluzí a zlým snem, zatímco pravdou

FOT. STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV KARVINA



pocit univerzální dobré lidské vůle a slovanské vzájemnosti. Ale ta pravda se opět rychle zakalila.

DOMBROVÁ, DUBEN/KVĚTEN 1920

[13]

Mjr. Franciszek Herzog, velitel a organizátor polské Slezské konfederace knížectví těšínského

Dynamitové útoky prováděné [Slezskou konfederací] na české straně Těšínského Slezska naháněly hrůzu a dokazovaly bezmocnost českých bezpečnostních orgánů. Ani po jednom útoku nezůstaly žádné stopy a Češi neměli

↑ Orlová, 15. května 1920. Dům českého referendálního aktivisty Mezery, který byl zničen při pumovém atentátu provedeném Slezskou Konfederací

ani žádné informace o jejich organizaci, ačkoli činili ne-
bývalý nátlak na podezřelé a mstili se okolnímu polské-
mu obyvatelstvu. [...]

Po určité době si však Češi uvědomili, že zde jde
o zcela tajnou a málo početnou organizaci. [16]

Ferdinand Pelc

Polští teroristé v jedné noci (15. května) provedli 3 pumo-
vé atentáty: v Hrušově, Bartovicích a Orlové, které svými
účinky a způsobenou škodou předčily vše dosavadní.
Následek toho byl opět nesmírné rozčilení a bouře v
celé zemi a zejména v revíru. V Orlové bylo opět inter-
nováno 12 předáků polských, při čemž došlo k politování
hodným zjevům. Mezi jinými byl našimi lidmi zbit i inž.
Kiedroń, člen Rady Narodowe (pozdější polský ministr
obchodu!) Je přirozeno, že tyto činy našich lidí nezůstaly
bez odezvy na straně polské.

KVĚTEN 1920 [31]

Eda Cenek

Byly-li minulé dny očistcem zdejšího lidu, přicházelo
nyní peklo. V sobotu 15. května koná se opět bouřlivý
tábor lidu na náměstí. Dav ví, že v depot [...] jsou jacísi
Poláci. Nic nepomáhá, rozlícený dav vytluče vrata, žá-
dostivostí všem hoří líce a přímo zuřivost a unáhlení
svírá všechny: bije se hlava nehlava, krev teče a zraněné
musejí odvážet do nemocnice.

[...]

A viděl jsem, jak se lidé chtěli mstít za příkoří a ne-
spravedlnost, která se dělá na druhé straně. Slýchávalo
se, co se tam provádí za zvěrstva, kde kdo to maloval nej-
černějšími barvami. A viděl jsem jak bezmyšlenkovitě
a zbrkle sahalí naši lidé za provazy a do smyčky strkali

hlavy nepřátel, viděl jsem a konstatoval, že to je kus tra-
giky krvácející Silesie.

ORLOVÁ, 15. KVĚTNA 1920 [5]

Józef Kiedroń

V pět hodin [...] mne automobilem odvezli do kancelá-
ře obecního úřadu v Orlové. [...] Asi po půl hodině se v
kanceláři objevil vedoucí českého plebiscitního výboru v
Orlové, Brož, jehož jsem dosud vůbec neznal, přistoupil
ke mně a začal se se mnou ironicky vítat jako dobrý zná-
mý; prohlásil, že odpoledne se mnou zúčtují.

Mezitím se před kanceláří shromáždilo několik de-
sítek podezřelých individuí ozbrojených holemi. Ferdy-
nand Gawełczyk [Gavelčík] stanul v jejich čele a s kři-
kem vydal rozkaz, že ve skupinách po pěti máme jít do
obecního vězení. Cestou nás tloukli holemi. [...] Po čes-
kém četnictvu a vojácích Dohodových mocností pobýva-
jících v Orlové jako by se slehla zem.

[...]

Takto čas běžel až do půl čtvrté odpoledne. Před vě-
zením se shromažďovalo stále více lidí a najednou ně-
kdo vykřikl, že zadržení mají být vydáni davu. V okamžiku
někdo vytrhl kladku ze dveří a dav vtrhl dovnitř. [...] Jako
prvního vyvlékli Gustawa Möhwalda, potom mne
a ze všech stran na nás začaly padat rány holemi. Viděl
jsem, jak Möhwald pod údery padl na zem, za ním jsem
padl i já a dav nás nepřestával bít. Zvedl jsem se a snažil
se utéct ke kostelu, ale když jsem se dovlékl na schody
vedoucí ke kostelu, strhl mě dav zpátky, a zase mě bili
a kopali, ačkoli jsem už byl celý zalitý krví a někteří lidé
dokonce říkali, že už takřka nejvím známek života.

Konečně se objevili čtyři nebo pět četníků, kteří
se postavili kolem mne a učinili přítrž dalšímu násilí.

Někdo mě odnesl do vozu, v němž už ležel raněný Gustaw Möhwald a zavezli nás do nemocnice v Orlové.

ORLOVÁ, 15. KVĚTNA 1920 [18]

Zofia Kirkor-Kiedroniowa

Pobouřený dav se nespokojil s tím, že na ulici před Slezským domem vyhodil mnoho výtisků „Ślązaka” a různých protipolských brožur a letáků, nýbrž částečně zdemoloval i zařízení místnosti. Všemuh přihlíželi těšínsťi Poláci, náhodní chodci, převážně ženy. Náhle se na ně vrhl oddíl francouzských vojáků, kteří je začali brutálně rozhánět a pažbami bili dokonce i ženy.

TĚŠÍN, 18. KVĚTNA 1920 [13]

Ferdinand Pelc

Při metodách, jakých používali Poláci, a při bezmocnosti mezinárodní plebiscitní komise vůči polskému teroru, bylo téměř jisto, že – dojde-li k plebiscitu – nepodá tento pravého obrazu vůle obyvatelstva, a že proto v polské (východní) části Těšínska možno považovati naše posice přes nejrůžovější kalkulaci za velmi pochybné. [...]

Ministr zahraničí dr. Beneš, který byl od nás informován, byl téhož mínění, a dle toho svou politiku zařídil. Bylo mu arcit před našimi zákonodárnými sbory prožiti mnohou trpkou chvíli, neboť nebylo možno říci, že máme jakési obavy z plebiscitu, když veřejnost z taktických důvodů byla ujišťována o opaku.

SLEZSKÁ OSTRAVA [31]

Ministr Edvard Beneš v telegramu prezidentu Masarykovi

S lordem Curzonem dohodnuto: spojenci udělají novou linii, jdoucí přibližně po řece Olši a dávající nám v principu za pravdu. Bude v nejbližších třech dnech předloženo

v Paříži od anglické vlády. Kdyby toto rozhodnutí nebylo možno pro odpor Poláků provést, došlo by k návrhu arbitráže belgickým králem.

LONDÝN, 1. ČERVNA 1920 [4]

Ze zprávy o jednání Edvarda Beneše s polským ministrem zahraničních věcí Stanisławem Patkem

Důvěrně sdělte panu prezidentovi a Tusarovi, že Piłsudski a Patek jsou rozhodně pro arbitrage, že před odjezdem z Varšavy celý kabinet se usnesl, že se má přistoupiti na arbitráž, že jen všichni mají strach to říci veřejně. Zahraniční výbor uložil Patkovi klásti určité podmínky. Stanovisko spojenců je, že má býti arbitráž, ale že ze žádné strany nelze klásti žádných podmínek. [...] Dr. Beneš je proti jakékoli delegaci Těšínska do Paříže. Zde již toho mají až po krk a každé zakročování at' se strany polské či české působí jako led. Vlivu by to vůbec nemělo a nám by to krajně uškodilo, kdyby sem přišli intervenovat Němci. Dr. Beneš by je sám v žádném případě nevedl a nejednal by s nikým. Je tedy lépe, když nikdo nepojede.

PAŘÍŽ, 11. ČERVNA 1920 [4]

Z hlášení Polské konzulární agentury v Bohumíně

Dnešní noc byla scénou krvavého zúctování: přibližně tři sta českých banditů zahájilo střelami dum-dum ostřelování polské hranice ve Skřečoni, již bránilo jen osm polských četníků. Výsledek tohoto nerovného boje byl smutný: jeden polský četník (Józef Kogut) padl, jednoho (Jana Czubu) čeští násilníci zatáhli do Moravské Ostravy, kde ho týrali tak hanebně, že

plakal bolestí, třetího četníka (Wiktor Dejoswského) bolestivě zbili, avšak zkrvaven dokázal z rukou katů uprchnout.

BOHUMÍN, 16. ČERVNA 1920

[6]

Ferdinand Pelc v dopise Edvardu Benešovi

Mluvil jsem s presidentem hr. Manneville [Mezispojevecké komise] a považují za nutné Vás o obsahu rozmluvy zpraviti.

Pres. Manneville dal především najevo zklamání, že naše Národní shromáždění se vyslovilo pro plebiscit a proti arbitráži. Řekl, že bychom právě my měli být pro arbitráž, poněvadž při tomto způsobu řešení možno uvážiti všechny okolnosti, jako hospodářské potřeby, vojenské zabezpečení atd. [...] Poznamenal jsem, že přec při takovém rozhodnutí arbitrem mohou se uplatniti ty nejrůznější vlivy a že by se snad otázka znovu musela studovati. Manneville odvětil, že ta otázka je už dobře prostudována a že by rozhodnutí bylo co nejrychlejší. [...]

Opakoval jsem, že nám plebiscit není účelem, a že by republika uvítala jistě i jiné rozhodnutí, bude-li spravedlivé, bude-li respektovat naše právo a naše životní zájmy. Poznamenal jsem, že nemůžeme být bez uhlí z celého revíru, a bez spojení se Slovenskem. Na to poznamenal Manneville, že dle jeho mínění bude tedy nejlépe, když Dohoda sama spor rozhodne. Řekl to jaksi s důrazem! Mám dojem, že je to vlastním účelem jeho cesty do Paříže.

TĚŠÍN, 2. ČERVENCE 1920

[31]

Władysław Grabski, premiér Polské republiky

Kromě uzavření záležitosti související s polsko-ruskou válkou jsem ve Spa podepsal úmluvu určující způsob

definitivního vymezení naší a české hranice. [...] Ve věci Těšínského Slezska jsem souhlasil, aby demarkační linii vymezili spojenci bez naší účasti. Souhlasil jsem s jejich arbitráží, aniž bych měl jakékoli záruky, že dopadne v náš prospěch. [...] Bylo to pro nás tehdy absolutně nezbytné.

[...] Když jsem odjížděl do Spa, nebyl jsem vůbec připraven na to, že budu muset přijmout rozhodnutí ve věci Slezska. Zásadně jsem vždy byl toho názoru, že nejvhodnější by bylo na Slezsku uskutečnit plebiscit, soudil jsem totiž, že výrazná polská většina je početně dominantním prvkem na značné části území uhelné pánve, o kterou šlo především. V polské delegaci jsem se však setkal se zcela odlišnými názory. Delegaci jednající o slezské otázce tvořili: Wielowiejski, [Erazm] Piltz a [Józef] Kiedroń. Všichni mi tvrdili, že plebiscit není kvůli současné situaci v Polsku [z důvodu války s bolševickým Ruskem] prozatím možný, že by výsledky nemusely dopadnout dobře, a že se arbitráže není třeba obávat. [...] Francií informovaný Wielowiejski [...] nás ubezpečoval, že nám z arbitráže spojenců, zásluhou údajné francouzské náklonnosti, nic zlého nehrozí.

SPA (BELGIE), 10. ČERVENCE 1920

[8]

Ze společné deklarace polské a české delegace na konferenci ve Spa

Od 18 měsíců trvá na těšínském Slezsku urputný boj mezi našimi národy. Jakkoli je pravdou, že boj na obou stranách veden je z pohnutek vlasteneckých, tož přec často bylo při tom použito prostředků politováníhodných, zejména násilí a teroru. Litujeme hluboce jménem našich vlád všech těchto násilností a zavazujeme se najíti ihned prostředky za tím účelem, aby tento

stav neprodleně přestal a aby mohly nastati normální poměry na území plebiscitním tak, aby všichni, kteří trpěli, aneb byli nějak poškozeni nesprávným postupem v čase plebiscitu, byli odškodněni na podkladě úmluvy mezi oběma vládami. Obě vlády apelují na obyvatelstvo sporných území, aby žilo v míru a vzájemném respektování.

SPA, 10. ČERVENCE 1920

[20]

Ferdinand Pelc

Je samozřejmo, že dokud se měla otázka těšínská rozhodovati plebiscitem, nemohli jsme v zájmu vítězství jednati jinak, než ujišťovati, že vyhlídky jsou dobré. [...] Veřejnost naše byla proto nakonec do plebiscitu tak zamilována, že když s něho pak mělo sejítí, nastalo všeobecné zklamání, kterému dán byl výraz nejostřejšími protesty v tisku a v parlamentě. [...] Na naší straně byly pořádány tábory za nedělitelnost Těšínska, na polské straně začaly se ozývati hlasy – pro plebiscit!

[...]

Neméně zděšení byli i naši spojenci Šlonzáci a Němci. Každý chtěl ještě v poslední chvíli přemluvit vládu, aby trvala na plebiscitu. Marně! Rozjetý vůz už se nedal zastavit. Je přirozeno, že nejvíce protestů proti dělení vyšlo s této strany. Je to pochopitelné. Nedělitelnost Těšínska byla jejich hlavním požadavkem, a nyní mělo uskutečnění jeho bytí navždy zmařeno!

SLEZSKÁ OSTRAVA, ČERVENEC 1920

[31]

Zofia Kirkor-Kiedroniowa

28. července ohlásila velvyslancecká konference znění rozhodnutí vytyčující hranice Československa a Polska v Knížectví Těšínském, na Spiši a Oravě. [...] Kłuszyńska přijela do Visly a zastavila se za mnou. „Už je rozhodnuto – oznámila mi – Karviná, Třinec, Fryštát případnou Čechům“. Po chvíli dodala: „To je příliš strašné, tak to nemůže zůstat“.

Ano, bylo to strašné. Ale další zprávy zmařily všechny naděje.

V naprosté sklíčenosti jsem proležela několik dní a v duchu si stále opakovala: Karviná, Třinec, Fryštát... – tak, jako si v duchu přeříkáváme jména nejdražších, kteří už odešli. A potom jsem se rozhodla, že zůstanu s nimi, s těmi nejlepšími, uvrženými do zajetí. Věděla jsem, že můj muž se rozhodne stejně. Ale proti našemu záměru stanuly nejdříve okolnosti, poté Češi. [...] Do Dombrové se už nevrátím. Nevrátím se tam, kde jsem s mužem prožila nejlepší léta strávená prací pro polskou věc, společně s nejlepším lidem v celém Polsku.

Nevrátím se do Země mého Muže.

Ale jeho krev, která vsákla do této Země, předala její motto: *Nil desperandum* [netřeba zoufat].

VISLA, 29. ČERVENCE 1920

[13]

Augustin Opěla, pracovník místní plebiscitní komise

Obě strany si oddechly, ač nebyly uspokojeny ani ta ani ona! Ukončil se však bratrský boj, jímž prohloubena propast mezi oběma slovanskými státy. Vinu nese Dohoda, jež toto rozhodnutí mohla učiniti dřív, než začal boj. Nyní je čas, aby všichni na Těšínsku pracovali ku konsolidaci poměrů v obcích a k navázání vzájemných bratrských

styků obou slovanských kmenů a přispěli tak k velikému dílu Míru mezi národy.

KUNČIČKY [1]

**Delegát vlády Polské republiky
Ignacy Jan Paderewski v deklaraci adresované
předsedovi Nejvyšší rady Alexandru Millerandovi**

V těchto podmínkách, Pane prezidente, je takřka nepravděpodobné, že by mohlo být dosaženo šlechetného cíle Nejvyšší rady – ukončit konflikty a ustanovit normální a přátelské vztahy mezi Polskou republikou a republikou Československou. Rozhodnutí, jaké učinila Velvyslanecká konference, vykopalo mezi dvěma národy propast, kterou nic nezacelí.

Polská vláda podepsala formální závazek, který musí být vykonán. S nepřekonatelnou bolestí podepíši dokument, jenž nám odebírá tak značnou, tak cennou a nám tak drahou část našeho národa. Dříve nežli tak učiním, chci Vám, Pane prezidente, oznámit, že jakkoli polská vláda upřímně touží beze zbytku a loajálně dostát svým závazkům, nepodaří se jí nikdy přesvědčit polský národ, že bylo spravedlnosti učiněno zadost. Národní vědomí je silnější a stálější než vlády.

PAŘÍŽ, 30. ČERVENCE 1920 [20]

Ferdinand Pelc

Poláci rozhořčeně protestovali. I my v plebiscitní komisi jsme protestovali, jednak z věcných, jednak z taktických důvodů. [...]

„Československá komise pro plebiscit na Těšínsku protestuje proti rozhodnutí velvyslanecké konference ze dne 28. července 1920, poněvadž přiznáním části Těšínska republice polské těžce byly porušeny

historické nároky československé republiky na celé Těšínsko.

Český lid na Těšínsku však v zájmu dobrých styků se sousedním státem polským a v zájmu nutného klidu v zemi tomuto rozhodnutí se podrobuje a loyálně je chce dodržeti. Očekává však, že tomu tak bude i na straně polské.” [...]

Bylo třeba začít kapitolu novou, kapitolu nejen míru, nýbrž i politického sblížení a sbratření. [...] Náš předpoklad a požadavek byl a je úplné splnutí menšiny polské s naším státem a s jeho osudem! Nesmí býti žádného šilhání za hranice, nesmí býti žádné iredenty! Na této základně je možná nejužší spolupráce a nejtěsnější sblížení obou národností na Těšínsku!

SLEZSKÁ OSTRAVA, 6. SRPNA 1920 [31]

Jan Wantuła, polský činitel, třinecký hutník

Když „diplomaté” rozkrájeli naši zemi a dali Čechům nejhodnotnější, průmyslovou část Slezska spolu s lidem z celé své duše s Polskem spjatou, jako jsou karvinští horníci a třinečtí hutníci, proti vůli autochtonního obyvatelstva polské země až po Ostravici... Tehdy jsem se já, podobně jako mnoho slezských činitelů – hutníků a horníků, zhroutil. Celé měsíce a roky jsme z toho byli zničeni. Po dobu takřka pěti let jsem přestal vykonávat veškerou veřejně prospěšnou činnost. V těchto letech jsem nenapsal ani slovo. Dovolím si uvést slezskými hutníky často opakovaný názor: kdyby na Těšínsku byly majetky polské šlechty, bylo by Slezsko až po Ostravici připojeno k Polsku.

USTROŇ [39]



FOT. STÁTNI OKRESNÍ ARCHIV KARVÍNA

↑ Fryštát, 10. srpna 1920.
Vstup československých vojsk

V důsledku rozhodnutí Rady velvyslanců z 28. července 1920 získalo Polsko méně industrializovanou část Těšínského Slezska, osídlenou 94 tisíci Poláky (67,6 %), 2 tisíci Čechů (1,7 %) a 43 tisíci Němců (30,7 %); Československo pak získalo celou karvinskou uhelnou pánev, železářny (z toho největší v Třinci) a železniční spojení se Slovenskem. Tuto oblast obývalo 140 tisíc Poláků (48,6 %), 113 tisíc Čechů (39,5 %) a 34 tisíc Němců (11,9 %). Pokud však vezmeme v úvahu pouze Československu připadlé území fryštátského a těšínského okresu, kterému se začalo říkat Zaolší, jenž bylo nejaktivnějším centrem polského národního života ve Slezsku, představovali Poláci 69 % obyvatelstva a Češi pouze 18,3 %.

Neznáme přesnou bilanci počtu obětí dva roky trvajícího konfliktu. V lednovém konfliktu roku 1919 zahynulo na obou stranách 200 až 400 osob (z toho asi 51 českých vojáků). Češi rovněž v této době internovali 279 polských civilistů (na základě hlášení policie v Moravské Ostravě z 10. dubna 1919, Zemský archiv Opava, f. PŘMO, k. 624, sign. 111). V průběhu srážek a atentátů mezi lednem 1919 a červencem 1920 zemřelo několik desítek osob, přesný počet se však doposud nepokusil nikdo vyčíslit. V tomto období bylo z území Těšínského Slezska ovládaného Čechy vyhnáno 4–5 tisíc Poláků, kteří našli útočiště v barácích v Těšíně a Osvětimi. Počet Čechů, šlonzáků a Němců vyhnaných z území ovládaného Poláky osciluje mezi několika sty až tisícem; nejčastěji byli umístováni do bytů vyhnaných Poláků.

Přestože dějiny konfliktu z let 1918–1920 nepatřily v Evropě 20. století k nejkrvavějším, provázely je extrémně negativní emoce. Klíčovou roli hrál jazyk, který sloužil jako nástroj k živení nenávisti a upevnění extrémně negativních předpokladů a absence vzájemné úcty. Průběh a řešení

konfliktu vyvolaly mezi Poláky (obzvláště na Těšínsku) pocit krivdy, zpochybnily víru v demokracii a mechanismy civilizovaného soužití.

Vědomé vyvolání nenávisti a pohrdání nebylo možno později nivelizovat. Navázání upřímných a přátelských vztahů mezi Polskem a Československem bylo na mnoho let znemožněno, a bylo ztíženo navázání spolupráce ve strategických otázkách, což napovídal chladný pragmatismus a zájem obou zemí.

VYBRAL A PRO TISK PŘIPRAVIL

Grzegorz Gąsior

Z POLŠTINY PŘELOŽILA

Petruška Šustrová

Děkujeme za konsultace: dr. Ivo Baranowi; Doc. PhDr. Mečislavowi Borákowi, Slezská univerzita v Opavě; Kazimierzowi Gajdzicy; Konsulowi Jerzemu Kronholdowi; dr. Krzysztofowi Nowakowi, Uniwersytet Śląski w Katowicach; Doc. PhDr. Jaromírowi Pavlíčkowi, Ostravská univerzita; dr. hab. Januszowi Spyrze, Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie; dr. Krzysztofowi Szelongowi, Książnica Cieszyńska; dr. Stanisławowi Zahradnikowi oraz wszystkim instytucjom i osobom, które udzieliły nam pomocy przy opracowaniu materiału.

Děkujeme czesko-polskiemu Euroregionowi Śląsk Cieszyński, Kongresowi Polaków w Republice Czeskiej, Książnicy Cieszyńskiej, Konsulatowi Polskiemu w Ostrawie, firmom Walmark a.s. i Jäkl Karviná – za wsparcie projektu „XX wiek na Zaolziu”, z którego pochodzi część prezentowanych materiałów.

Materiál (ve zkrácené verzi) pochází z „Karty” 55/2008.



FOT. MUZEUM TĚŠÍNSKA

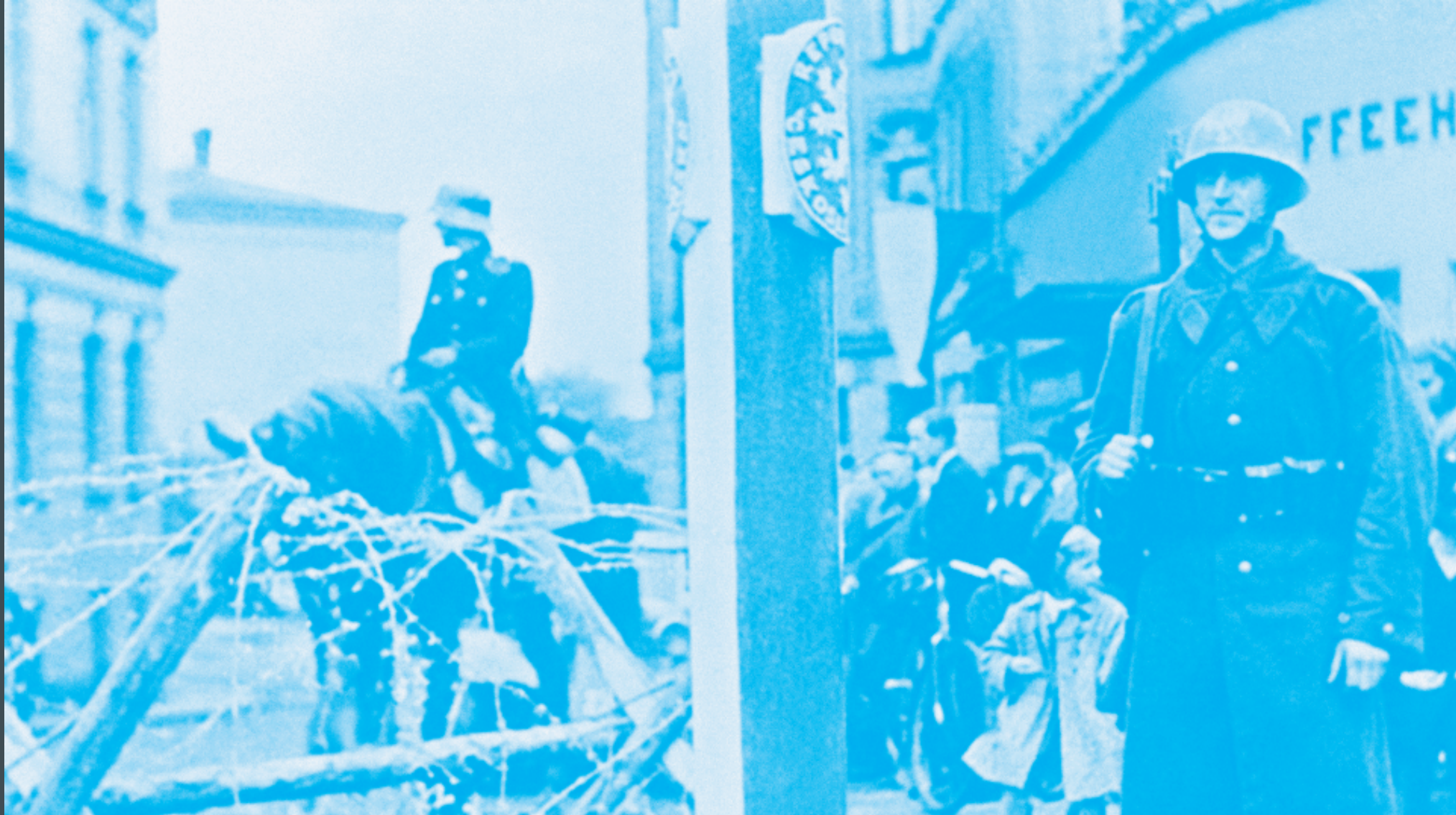
← Těšín, 10. srpna 1920.
Předání Polsku a Československu
správy nad Těšínským Slezskem
Mezispojeneckou referendální
komisí

POUŽITÉ PRAMENY

1. Archiv města Ostravy, f. Archiv obce Kunčičky, i.č. 47, kronika obce.
2. *Die Besetzung von Teschen*, „Silesia” z 29. ledna 1919.
3. *Boj o směr vývoje československého státu*, t. I, Praha 1965.
4. *Boj o směr vývoje československého státu*, t. II, Praha 1969.
5. Eda Cenek, *Pele-mele z plebiscitu*, Archiv města Ostravy, f. Jaroslav Zahradník, kartón 10, i.č. 171.
6. Edward Długajczyk, *Polska konspiracja wojskowa na Śląsku Cieszyńskim w latach 1919–1920*, Katowice 2005.
7. Paweł Golec, *Pamiętnik mego życia*, Książnica Cieszyńska, sign. RS AKC. 00907.
8. Władysław Grabski, *Wspomnienia ze Spa*, Londyn 1973.
9. Ks. Karol Grycz, *Z pamiętnika wojennego*, „Poseł Ewangelicki” z 21. září 1929.
10. Ks. Karol Grycz, *Z pamiętnika wojennego*, „Poseł Ewangelicki” z 21. prosince 1929.
11. Władysław Günther, *Pióropusz i szpada. Wspomnienia ze służby zagranicznej*, Paryž 1963.
12. Emil Hájek, *Ostravsko za války. Krvavý Matuschka. Boj o Těšínsko*, Kunčičky 1930.
13. Zofia Kirkor-Kiedroniowa, *Wspomnienia*, t. II, *Ziemia mojego męża*, Kraków 1988.
14. [Józef Koźdoń], *Krzyk rozpaczny o pomoc dla Ślązaków: skargi i żale Śląskiej Partii Ludowej do międzynarodowej Komisji plebiscytowej w Cieszynie w sprawie polskich aktów gwałtu i terroru*, Morawska Ostrava 1920.
15. Leopold Kronenberg, *Cześć Karwinie!*, Orłowa 1919.
16. Książnica Cieszyńska, Teki Baczyńskiego, sign. NO 00165.
17. Książnica Cieszyńska, Teki Regera, t. 18, sign. 55.
18. Książnica Cieszyńska, Teki Regera, t. 18, sign. 103.
19. Książnica Cieszyńska, Teki Regera, t. 29, sign. 6.
20. *Kwestja cieszyńska. Zbiór dokumentów z okresu walki o Śląsk Cieszyński 1918–1920*, zest. dr Włodzimierz Dąbrowski, Katowice 1923.
21. Franciszek Latinik, *Walka o Śląsk Cieszyński w r. 1919*, Cieszyn 1934.
22. *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919*, vyd. Z. Šolle, t. II, Praha 1994.
23. Klemens Matusiak, *Walki o Ziemię Cieszyńską w latach 1914–1920. Pamiętniki*, Cieszyn 1930.
24. „Moravsko-slezský denník” z 4. února 1919.
25. *Nadolzie zrywa okowy*, pod red. Roberta Danela, Cieszyn 1998.
26. *Obsazování Těšínska*, „Obrana Slezska” z 1. února 1919.
27. *O Těšínsko*, „Obrana Slezska” z 9. listopadu 1918.
28. *Památník městyse Michálkovic*; red. Alois Adamus a kolektiv, Ostrava 1927.
29. *Památník vydaný ku slavnosti odhalení pomníku, postaveného na hřbitově v Orlové padlým při obsazování Těšínska a za plebiscitu*, Orlová 1928.
30. František Pěcha, *Z mých zápisků*, Archiv města Ostravy, f. Jaroslav Zahradník, kartón 10, i.č. 171.
31. Ferdinand Pelc, *O Těšínsko*, Slezská Ostrava 1928.
32. James A. Roy, *Pole and Czech in Silesia*, London 1921.
33. Josef Šnejdárek, *Co jsem prožil*, Praha 1939.
34. *Stonawa pamięta: 1919–1999*, staraniem Jana Pyszki, Cieszyn 1999.
35. Jan Unicki, *Historyczna bitwa. Kilka dni pod Skoczowem w styczniu 1919*, „Kalendarz Skoczowski” 3 (1994).
36. *Vojenská hlídka*, „Obrana Slezska” z 15. listopadu 1918.
37. Damian S. Wandycz, *Zapomniany list Piłsudskiego do Masaryka*, Nowy Jork 1955.
38. Franciszek Wantuła, *Pamiętnik mój nr I*, Książnica Cieszyńska, sign. RS AKC. 00261.
39. Jan Wantuła, *Pamiętniki*, Cieszyn 2003.
40. ZAO, f. Okresní Národní výbor v Orlové 1918–1919, kartón 1, i.č. 1.
41. ZAO, f. Okresní Národní výbor v Orlové 1918–1919, kartón 1, i.č. 2.
42. ZAO, f. Okresní Národní výbor v Orlové 1918–1919, kartón 1, i.č. 4.
43. ZAO, f. Policejní ředitelství Moravská Ostrava, kartón 621, sign. 293.
44. ZAO, f. Policejní ředitelství Moravská Ostrava, kartón 624.

- 45. ZAO, f. Policejní ředitelství Moravská Ostrava, kartón 624, sign. 3.
- 46. ZAO, f. Policejní ředitelství Moravská Ostrava, kartón 624, sign. 22.
- 47. ZAO, f. Policejní ředitelství Moravská Ostrava, kartón 625.
- 48. ZAO, f. Policejní ředitelství Moravská Ostrava, kartón 625, sign. 206.
- 49. ZAO, f. Policejní ředitelství Moravská Ostrava, kartón 627.

- 50. ZAO, f. Policejní Ředitelství Moravská Ostrava, kartón 1165.
- 51. ZAO, f. Zemský Národní výbor pro Slezsko, kartón 12, i.č. 19/1.
- 52. ZAO, f. Zemský Národní výbor pro Slezsko, kartón 12, i.č. 19/4.
- 53. ZAO, f. Zemský Národní výbor pro Slezsko, kartón 12, i.č. 21.
- 54. Jan Žebrok, *Pamiętnik śląskiego nauczyciela*, Cieszyn 2002.



FOT. MUZEUM TĚŠÍNSKA

REKTIKACE

Těšín, 1938. Polský a československý
voják u hraničního sloupu

Grzegorz Gašior

V důsledku rozhodnutí Rady velvyslanců ze dne 28. července 1920 o rozdělení Těšínska, připadlo tzv. Zaolží s převážnou většinou polského obyvatelstva Československu, čímž vznikl problém, který znemožnil navázání přátelských československo-polských vztahů. Pro Československo tehdy spor o Těšínsko oficiálně skončil, pro Polsko – jakož i pro místní Poláky – se vzniklá situace stala příčinou dalšího konfliktu.

Polská menšina dosáhla již v rakouských dobách vysokého stupně organizace politického a kulturního života, avšak v rámci Československa byla příliš malou národnostní skupinou na to, aby mohla úspěšně prosazovat svá práva. Navíc se demokratický systém republiky vyznačoval četnými omezeními. Polsko se se ztrátou Zaolží nesmířilo a polský Sejm rozhodnutí Rady velvyslanců nikdy neratifikoval.

Zájem o sblížení s Polskem projevovaly československé armádní kruhy; v letech 1923–35 byla v tomto směru navázána spolupráce, v roce 1925 byla podepsána mezinárodní smlouva, která měla mimo jiné zaručit příznivé podmínky pro rozvoj polské menšiny.

Avšak československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk a ministr zahraničí – a od roku 1935 Masarykův nástupce – Edvard Beneš neměli zájem na spojenectví s Polskem, ohroženým ze dvou stran – Německem a SSSR. Naproti tomu Józef Piłsudski a ministr zahraničí Józef Beck považovali Československo za sezónní stát. Pozornosti obou stran při tom uniklo, že nezávislost jedné z nich je podmínkou nezávislosti druhé.

V prosinci 1931 předložil Józef Beck Piłsudskému referát, v němž tvrdil, že bez zlepšení postavení Poláků v československé části Těšínska nemůže dojít k uvolnění politických vztahů. Podepsáním smlouvy o neútočení se SSSR v roce 1932 a s Německem v roce 1934 Polsko na nějaký čas oddálilo hrozbu útoku z jejich strany a mohlo tak zostřit politický kurs vůči Československu. Začalo podněcovat radikalizaci nálad mezi Poláky v československé části Těšínska, čemuž napomáhalo jejich těžké postavení a chabé výsledky politiky aktivizmu. V roce 1935 začaly působit rovněž nevelké diverzantské skupinky, soustředující se na drobné sabotážní akce a propagandistickou činnost. Ve stejném roce uzavřelo Československo spojenectví se SSSR.

V polovině 30. let dosáhla mezi 3-milionovou německou menšinou v Československu rozhodujícího vlivu Sudetoněmecká strana – řízená a následně veřejně podporovaná z Berlína. Ta se po *Anschlusu* Rakouska k III. Říši v březnu 1938 začala stále hlasitěji dožadovat autonomie a směřovala k vyvolání mezinárodní krize. Francie a Velká Británie naléhaly na Československo, aby německé požadavky přijalo a když československá vláda nátlaku podléhala, sudetští Němci své nároky vyhrocovali. Západní spojenci se snažili prohlédnout záměry Polska a přimět je ke společnému postupu ve prospěch zklidnění situace anebo alespoň zajistit polskou neutralitu vůči Československu, avšak polská diplomacie se jakémukoliv jednoznačnému prohlášení vyhýbala.

Když Polsko spatřilo jedinečnou možnost znova získat Zaolzí, k čemuž ho vybízeli i představitelé III. Říše, nechtělo se postavit na stranu Československa. Odmítalo propustit přes své území Rudou armádu, která by mohla přijít Československu na pomoc, protože by to mohlo znamenat ohrožení pro samotné Polsko. V roce 1938 mohl být stalinský totalitní režim větším strašákem než ještě ne zcela rozjetá zruďná mašinérie nacizmu. Polsko se také obávalo, že v případě své pasivity by mohlo být Zaolzí připojeno k III. Říši.

Když 15. září 1938 během setkání v Obersalzbergu z premiérem Velké Británie Nevillem Chamberlainem Hitler vznesl požadavek odstoupení území Sudet Německu, spojenci začali na Československo naléhat, aby na tyto podmínky přistoupilo a neohrožovalo svým jednáním evropský mír. Současně se pokoušeli přimět Polsko, aby nevznášelo požadavky ohledně polské menšiny na Těšínsku, kteroužto otázku považovali za druhotnou. Pro západní mocnosti nebyla záležitost odstoupení Sudet otázkou práva Němců na sebeurčení, nýbrž pokusem koupit si mír na cizí účet. Proto také nebrali v potaz nároky Polska.

Československá vláda Milana Hodžy přistoupila na Hitlerovy požadavky 21. září, což však vyvolalo masové protesty v Praze a následujícího dne byla povolána nová vláda gen. Jana Syrového. 22. září zaslal prezident Edvard Beneš v reakci na nótu z předchozího dne, ve které se polská strana dožadovala územních ústupku, prezidentu

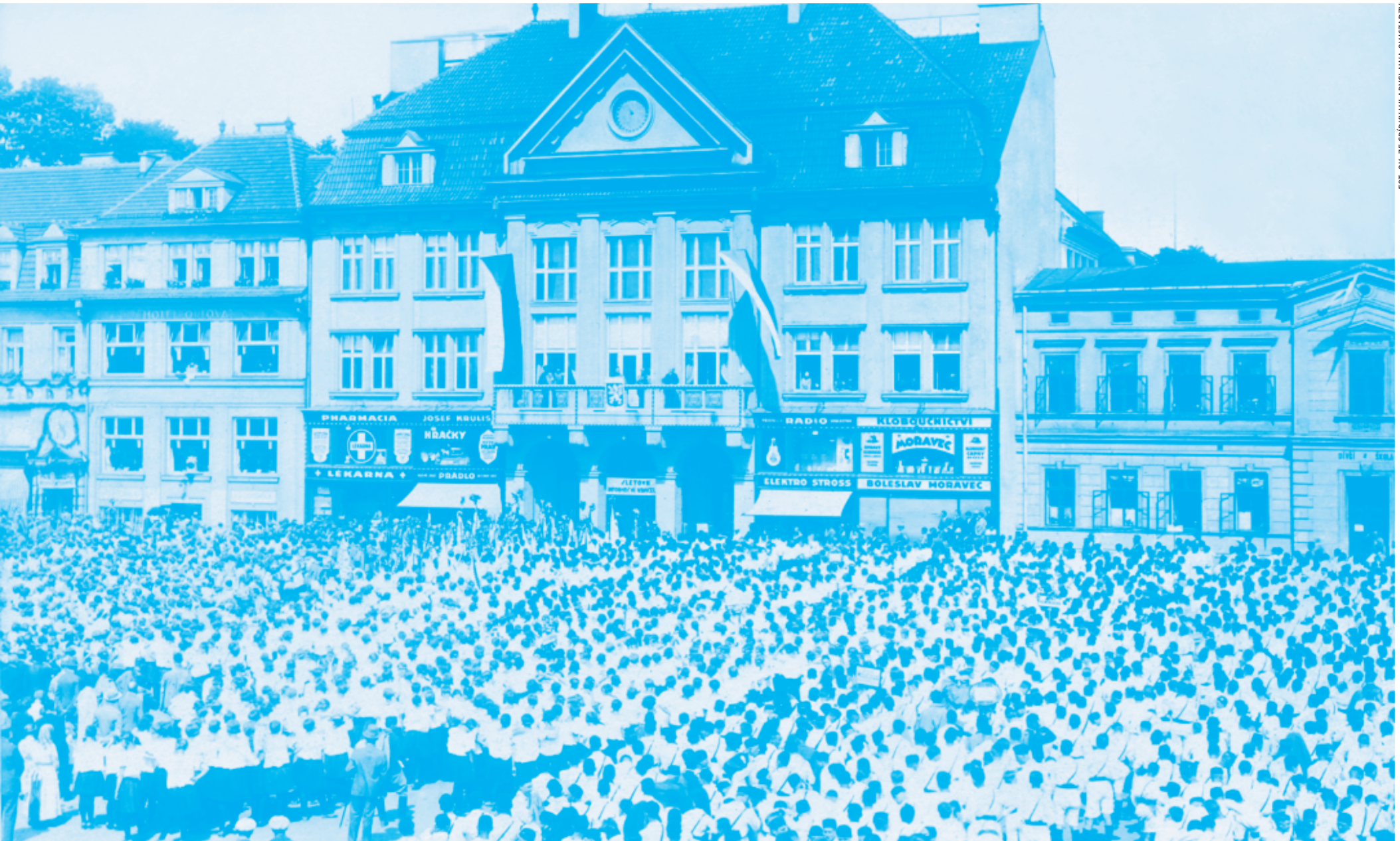
Ignacymu Mościckému dopis s nabídkou rektifikace hranic a navázání přátelských vztahů. Dopis však doputoval do Varšavy se čtyřdenním zpožděním a mezitím – 23. září – se na prosbu československé vlády pokusil na Polsko vyvinout nátlak SSSR, který zahrozil zrušením smlouvy o neútočení.

V noci z 22. na 23. září se v Bad Godesbergu Chamberlain opětovně setkal s Hitlerem, který vznesl požadavek okamžitého odstoupení Sudet Československem a pohrozil válkou. Chamberlain jeho požadavky zprvu odmítl a československá armáda zahájila mobilizaci.

Na konferenci svolané do Mnichova na 29. září za účelem „mírového řešení konfliktu“ premiéři Velké Británie a Francie společně s vůdci III. Říše a Itálie rozhodli o přirčení Sudet Německu a oznámili, že během tří měsíců by měla být rovněž vyřešena otázka teritoriálních nároků Polska a Maďarska. 30. září Československo mnichovský diktát přijalo.

Téhož dne Polsko předložilo ultimátum s žádostí o odstoupení Zaolzí. Československá strana toto ultimátum 1. října přijala. Vedení snahou o záchranu své pověsti, chtěli diplomaté západních mocností přimět Polsko k odročení ultimáta a zároveň si vynutit úlohu prostředníka. Ve svém rozhořčení také tvrdili, že „v době, kdy se celý svět raduje, že se podařilo předejít válce, jednání Polska vzbudilo po celém světě ten nejhorší dojem a anglické mínění bude Polsko považovat za nepřítele míru číslo“*.

* Słowa ambasadora Wielkiej Brytanii Howarda Kennarda użyte w rozmowie z dyrektorem gabinetu ministra Becka, Michałem Łubieńskim, 1 października 1938, cyt. za: Polskie dokumenty dyplomatyczne. 1938, red. Marek Konrat, Warszawa 2007, s. 648.



FOT. OK, ZE SBÍRKY WŁADYSŁAWA OWCZARZY

↑ Orlová, 1929. Sokolský slet

**Z dopisu Slezské Matice osvěty lidové
v Slezské Ostravě Konstantínovi Petříkovi,
ředitelovi českého gymnázia v Českém Těšíně
a okresního jednatele SMOL**

Na základě důvěrné konference konané dne 2. října 1926 za přítomnosti zástupců ředitelství čs. státních drah v Olomouci byly vyzvány všechny interesované Národní jednoty* a Matice, aby nejdéle do tří týdnů předložily ředitelství čs. státních drah v Olomouci konkrétní požadavky týkající se přeložení národně nespolehlivých a nám krajně nepřátelských železničních zřízeních, úředníků v jednotlivých stanicích na území působnosti naší Matice.

Prosíme proto snažně, abyste v nejkratší době podal nám potřebné návrhy ze všech železničních stanic existujících ve Vašem obvodu a to jednak na přeložení nebezpečných polských a německých agitátorů, dále, abyste označil ony železniční zaměstnance, kteří posílají ostentativně své děti do německých a polských škol a kteří pro tyto školy ve svém okolí agitují. Všimněte se také přednostů stanic a úředníků, kteří ve svém okolí staví se proti našim národním a státním zájmům. Označte nám jejich přesné adresy, hodnost a odůvodněte nutnost jejich přeložení. Buďte nestranní a opatrní při výběru jejich, abychom mohli jim prokázat všestranně jejich nepřátelskou činnost a mohli odůvodnit nutnost jejich odstranění.

SLEZSKÁ OSTRAVA, 6. ŘÍJNA 1926

[46]

**Z jednatelské zprávy o činnosti SMOL v roce 1927
přednesené Aloisem Holešem na valné hromadě
SMOL 10. června 1928 v Jablunkově**

[Ústřední výbor SMOL] Přesvědčen, že láska k vlasti podmíněna je v první řadě životní existencí jednotlivce, snažil se vhodným zakročením u průmyslových závodů opatřiti českým lidem zaměstnání. Zakročil ve sta případech a to z velké části se zdárným výsledkem. Zvláštní péči věnoval potřebám chudých školních dětí přímou výzvou na všechny mateřské odbory pro pořádání vánočních nadílek. [...] Tisíce chudých českých dětí bylo poděleno potřebnými věcmi, jako šatstvem, obuví a školními potřebami. [...]

U lidu na Těšínsku není ještě potřebné ustálenosti. Podléhá vlivům a často bývá zastrašen i hrozbou vlivných a hospodářsky silnějších Poláků. Krystalisace jeho duševního vývoje děje se pozvolna. Proto i tu třeba býti trpělivým a čekati až vlivem naší kulturní i lidovýchovné práce se lid obrodí a stane se pevným kádrem našich národních zájmů.

[...] V roce uplynulém vykonali jsme kus práce a docílili pěkných úspěchů. [...] Zásahu o tyto výsledky mají všichni ti nadšení, nenároční, širší veřejnosti mnohdy neznámí národní pracovníci, jimž ve velké většině stojí v čele český učitel. [...] Lidé prázdných srdcí, jimž ideály jsou cizí, praví o těchto našich pracovnících, že jsou národními šovenisty. Nelekejte se těchto nadávek, jsou Vám jen ke cti a k hanbě těch také českých lidí, kteří je pronášejí. Pokud budeme míti v našich mateřských řadách takové národní šovenisty, jak je máme dnes, pak nemusíme se strachovati o naši budoucnost. Naopak půjdeme

* Národní jednoty – české organizace, jejichž cílem bylo posílení českého národního života v příhraničních oblastech.

nezadržitelně v před a věřím, že přijde doba, kdy zásluhou naší Matice budeme moci říci, že to naše drahé Těšínsko i to Hlučínsko je české, je naše. [11]

Z článku *Prezydent Masaryk w naszym kraju*, otištěného v polském časopise „Nasz kraj” vydávaném v Českém Těšíně

Poté co pan President [Tomáš Garrigue Masaryk] poděkoval česky za milé uvítání, začal mluvit polsky a řekl: „Pan starosta [Wacław Olszak] mne ujišťuje, že se vztahy mezi národnostmi rychle zlepšují a že uzrává myšlenka společné práce různých národností. To mohu jen doporučit. Národnostní soulad v celém státě si žádá, aby porozumění fungovalo i na obecní úrovni a aby jeden druhého vzájemně respektoval. Poláci zde mají většinu, pročez také nesou zodpovědnost, stejně tak jako národ, který má většinu v Republice, má tím větší zodpovědnost za národní soulad v celém státě”. Česky pak dodal: „Děkuji vám, čeští spoluobčané. Těší mne, že jste zde našli prostředky pro navázání přátelství s polským národem”.

KARVINÁ, 6 ČERVENCE 1930

[23]

Edward Buława, obyvatel Louk

V roce 1932 byl z práce propuštěn můj otec – horník karvinské „Barbory”. Svazový delegát – český sociální demokrat – zdůvodnil toto rozhodnutí mému otci tím, že otec působí v polském rodičovském sdružení Rodzina Opiekuńcza. [...] Prý byl také referentem na schůzích, což byl čirý výmysl, jelikož otec takový talent neměl, neměl povahu aktivisty, byl prostým horníkem. Pro ztrátu zaměstnání se rozhodující ukázalo být to, že měl možnost poslat své čtyři děti do české školy. To se však

FOT. ZE SBÍRKY JOZEFA CHMIELE



nestalo, jelikož otec zůstal pod tlakem svého polského okolí neoblomný, možná i proto, že mu nenabídli návrat na šachtu.

Úder byl však přece jen úspěšný, protože právě tehdy začalo chodit mnoho mých kamarádek a kamarádů, děti sousedů ohrožených nezaměstnaností, do nové školy, tehdy se tomu říkalo „k Čechovi” a nic s tím nenadělala ani vnitřní rozpolcenost rodičů, ani národní klatba, kterou na ně uvalilo polské okolí.

[...] Před těžkou volbou mezi splněním povinností živitele rodiny a loajalitou vůči vlastní národní společenosti stanul otec opět v roce 1937 roku, kdy mu nabídli možnost návratu na šachtu, samozřejmě pod známou

↑ Karviná, 6. července 1930. Návštěva československého prezidenta Tomáše G. Masaryka, třetí zleva je starosta Władysław Olszak

podmínkou. Jen těžko mu můžeme zazlívát, že dal přednost svým povinnostem vůči rodině.

A tak jsem se společně se svými sourozenci, i přes zoufalé matčiny protesty a silnou emocionální reakci nejbližšího polského okolí, ocitl „u Čecha“, citelně prožívaje toto zotročení. [...] Setkal jsem se tam z mnoha kamarády ze své polské školy. Někteří z nich se ještě se svým osudem nesmířili, většina však stávající situaci akceptovala, což byl důsledek úspěšných indoktrinačních snah. [...]

Čeští učitelé byli sympatičtí, kompetentní, přinášeli nám zajímavé poznatky, upoutali nás vysokou úrovní hudební výuky a přitažlivým stylem tělesné výchovy. Avšak sloužili nedobré věci a tato skutečnost, společně s pocitem viny, že jsem se dopustil národní zrady, představovala zlomový moment v mé psychice. [6]

Z zápisu o schůzi okresních jednatelů Slezské Matice osvěty lidové

[STAROSTA SMOL ALOIS HOLEŠ] Upozornuje na negativní projevy Poláků proti našemu národu a státu při oslavě 15. výročí bitvy u Skočova, které vyvolaly nesmírné pobouření mezi českým obyvatelstvem Těšínska a zdůrazňuje, že je třeba uvědomiti si, jaké důsledky z tohoto chování Poláků vyvoditi. [...]

[PROF. VÁCLAV PLACHT] Doposud byli jsme v defenzivě. Nyní třeba jíti do ofensivy. Co se dá čechisovat, čechisovat. Věc je velmi nutná. [...] První naši práci musí býti sestavit praktický plán. Každý okresní jednatel necht' vysonduje, kde jsou naše posice slabé (koncese, Kampeličky atd.). Vrhout se na určité body. Kde je nebezpečí, postavit se proti němu, zdotat ho. [...] Musíme se vrhnouti na školy. Loni měli

jsme ohromný úspěch. Napnouti síly, aby do českých škol byl zapsán největší počet dětí. [...] Rovněž otázka nářečí Těšínského měla by býti definitivně vyřízena. Jeví se potřeba zřizování nových Kampeliček. Je to spojeno s velikými obtížemi, třeba se energicky domáhat, aby české Kampeličky byly finančně více podporovány. Otázka českých bohoslužeb musí býti znovu rozvířena. České kulturní a národní korporace na Těšínsku upozornit, aby pracovaly přes rámec svých stanov a šly hlouběji a výbojněji do předu. (Sokolstvo, hasičstvo).

DOUBRAVA, 28. ÚNORA 1934

[47]

Z zápisu o schůzi okresních jednatelů Slezské Matice osvěty lidové

Inspektor Mensík doporučuje působit na učitele, aby provedli úřední seznam (matriku) všech dětí školou povinných. Předsedové školních rad at' touto akcí pověří učitele. Provádět ji dům od domu. [...]

Ředitel [Bedřich] Štětina. Košicko-bohumínská dráha je nejdůležitější otázkou při zápisech. Zaměstnanci této dráhy posílají z 80% děti do polské nebo německé školy. V otázce zápisové nám loni velmi prospěl postup policejního komisařství, které provedlo výslech rodičů, z jakých příčin posílají děti do něm. škol. Bylo by dobře vyslechnout všechny zaměstnance, kteří podle osobního výkazy jsou Češi a posílají děti do škol německých nebo polských. Od akce přestupování [do českých škol] si slibují nejvíce. [...]

Starosta Holeš dotazuje se, zda okr. hejtmani a polic. úřady budou opětně letos napomáhat. Okresní hejtman [fryštátský] Haering prohlašuje, že ano. [...] Lesní rada Vícenec z Dolní Lomné prohlašuje, že

lesní správa učiní vše, co bude v její moci. V akci musí napomáhati však především učitelstvo. Těžko pracovat, je-li většina rodičů proti učiteli. [...] Pokud se nás týče budeme českou věc fedrovat jako dosud. Bohužel z hospodářských důvodů musíme zaměstnávat i takové lidi, kteří jsou proti nám. Slibuje všestrannou podporu.

Vaněk – Třinec. Připravuje se propuštění dělníků. Dosud není o tom rozhodnuto. Dojde-li k něčemu, postihne to hlavně dobře situované, Poláky a komunisty. Okresní hejtman [českotěšínský] Gela připomíná, že o věci bylo již rozhodnuto a že na trvalou dovolenou půjde asi 500 dělníků, kteří dostanou 15. června výpověď. Je to skutečnost, s níž musíme počítat. Hovořeno jak zachránit naše lidi: Případy našich lidí hlásit ihned p. Vaňkovi.

Inspektorka mateřských škol. Gudrichová doporučuje, aby učitelky chodily dům od domu a získávaly rodiče. Účinně působí bohatá nadílka. Navrhuje, aby učitelkám matičním byl dán pokyn, jak si mají počínati.

DOUBRAVA, 29. KVĚTNA 1934

[47]

Bronisław Firla, obyvatel Horní Suché

Společně se starším bratrem jsme navštěvovali polské gymnázium v Orlové, za což byl můj otec tehdejšími orgány Československé republiky přemístěn do Štramberku. Nebylo to ještě to nejhorší, protože některé zaměstnance drah přemísťovali až někam na konec Republiky. [...]

Češi to dělali jako odvetu za rozmach polského národního hnutí v našem regionu. Působilo zde mnoho polských organizací: polský skaut (*harcerstwo*), pěvecké

FOT. ZE SBÍRKY ANTONINA ŠPÝRCE



sbory, různé kroužky, polská Matice školská (*Macierz Szkolna*). Každá z těchto organizací pořádala různé akce, radovánky, dožínky. To vše bylo oporou polského národního hnutí na Těšínsku.

[28]

Bronisława Babilon, obyvatelka Hrádku

Narodila jsem se v Hrádku na Dziole pod horami a jsem čistokrevná horalka tělem i duší. Otec, Jerzy Babilon, pocházel z Bystřice a byl zaměstnán u dráhy, matka Anna pocházela z Hrádku a byla v domácnosti. Byli jsme evangelická rodina. Otec měl problémy, protože sestra navštěvovala učitelský seminář v Polsku. Musel poslat mého bratra do české školy, jinak by byl

↑ Jablunkov, kolem 1935. Zakladatelé fotbalového družstva

propuštěn z práce. Bratr mu to nedokázal prominout a nepřebolelo ho to. Vždycky říkal, že ho ve škole učí: „Jsem Čech, maminka mě učí česky“. Samozřejmě, že zůstal Polákem.

Já jsem, podobně jako sestry, chodila do polské školy. Jim stejně o dívky tak nešlo. [24]

Česká kronika Doubravy

Poláci udržovali na Těšínku lidi, kteří informovali Varšavu o poměrech na Těšínku, o „utlačování“ polského lidu na Těšínku jak po stránce hospodářské, tak i po stránce kulturní. Nebýt umělého vyvolávání sporů, žili by místní Poláci s Čechy svorně. Vždyť také Poláci byli organisovaní v české odborové organisaci, v národním sdružení. [14]

Józef Beck, polský ministr zahraničí, v rozhovoru pro „Daily Mail“

Žádáme prostě zrovnoprávnění našich zájmů, pokud se pražská vláda rozhodne pro jakékoliv ústupky vůči jiným. [...] Pokud bude mít československý stát [...] v úmyslu revidovat svou politiku nebo svoje zřízení tím, že vyjde výrazněji vstříc zájmům nějaké národnostní skupiny, nemůžeme dopustit, aby měla polská menšina, soustavně obývající území v blízkosti našich hranic, horší podmínky než jakákoliv jiná.

21. BŘEZNA 1938 [8]

Z svolání Svazu Poláků v Československu (*Związek Polaków w Czechosłowacji*)

Abychom mohli účinněji ovlivňovat osudy naší polské národnosti v tomto státě a úspěšněji dbát o blaho našeho lidu, stvořili jsme jeden společný politický

svaz pro celé naše polské obyvatelstvo: Svaz Poláků v Československu.

Dosavadní politická uskupení – Svaz slezských katolíků (*Związek Śląskich Katolików*) a Polská lidová strana (*Polska Partia Ludowa*) – přestávají od této chvíle existovat jako činitelé polské národní politiky a obranu polského lidu v Československu ve věcech politických přejímá Svaz Poláků v Československu.

S Polskou socialistickou dělnickou stranou (*Polska Socjalistyczna Partia Robotnicza*) chceme udržovat dobré vztahy a spolupracovat s ní pro blaho polského lidu.

Naše cíle vyplývají z našich povinností vůči našemu národu a našemu lidu.

Nepolevíme v boji za naše práva:

– dokud nebude obnoven rozsah polského národního vlastnictví z doby před rozdělením Těšínského Slezska.

– dokud náš polský lid nedosáhne úplného zrovnoprávnění,

– dokud nezíská úplnou možnost udržení života a oprávněné existence na půdě svých předků,

– dokud na jakékoliv pracovní pozici při stejné profesní kvalifikaci budou upřednostňováni cizí přistěhovalci,

– dokud nevzniknou pevné záruky národního rozvoje, jak pro celou naši národní skupinu, tak pro její jednotlivé členy.

[...] Svaz Poláků v Československu se tedy bude, po vzoru jiných národnostních skupin v tomto státě, snažit o dosažení politické autonomie v rámci Československé republiky také pro polské obyvatelstvo.

ČESKÝ TĚŠÍN, 28. BŘEZNA 1938

[10]

Jan Bociański, polský vicekonsul v Moravské Ostravě, v hlášení

V noci z včerejška na dnešek jsem založil Sekci mládeže v rámci Svazu Poláků a jmenoval jsem vedoucím Emanuela Guziura. [...] V obcích vznikají oddělení mládeže [...] Pro politické a vůbec závažnější záležitosti jsem povolal „Zespól“ (skupina) [...]. Členové „Zespołu“ se zavázali pochodovat v úplné harmonii a srdečnosti k jedinému cíli, jímž je osvobození Slezska spod českého záboru. K „Zespołu“, jehož členy je jen několik osob, patří také pastor Berger, jako předseda „Zespołu“ v mém zastoupení [...]

Protože v Československu možná dojde ke všeobecné mobilizaci a v souvislosti s tím k útěku polské mládeže do Polska, je nutno učinit v polském Těšíně předběžná opatření k uplatnění této mládeže, která by v Polsku vytvořila „Legion Zaolziański“.

MORAVSKÁ OSTRAVA, 14. ZÁŘÍ 1938 [1]

Donat Fabianek, řídící učitel české obecné školy v Nýdku

Politický neklid projevil se zde již při zápisech pro školní rok 1938/39, kdy Poláci operovali konkrétními sliby, náповěďmi a hrozbami. Výsledek jejich akce byl celkem nevalný, neboť lid měl větší důvěru v naše klidné vyčkávání. Do polské školy přestoupilo tehdy z naší školy 5 žáků, ač jsme byli připraveni na větší přesuny. Když jsme se koncem prázdnin vrátili na své pracoviště, bylo lze v obci pozorovati zřetelně větší zaujatost polské radikální části obyvatelstva vůči nám. [...]

Návštěva školy každodenně klesala, takže koncem září docházelo do školy snad 30–40 procent žactva. Ráno 16. září strhla se v blízkosti Nýdku první přestřelka mezi naší SOS [Stráž obrany státu] a teroristickou polskou skupinou. Poslal jsem proto hned příštího dne ženu s dítětem do Prostějova a doporučil ženatým kolegům, aby ženy a děti dle možnosti odeslali jinam.

[41]

Jaromír Urbánek, občan Rychvaldu

Místní polští „bojůvkáři“ dělali různou neplechu. Vytloukali okna, trhali dráty kolem železnice. Četníci nestačili hlídat, tak s nimi chodili dobrovolníci. Můj otec jako člen Sokola taky chodil s četníky hlídat. Měl doma pušku. Když měl službu, oblékl kabát s červeným páskem na rukávu, aby všichni věděli, že je oprávněný chodit s četníkem. Po setmění se musel hlásit na četnické stanici a šel třeba hlídat most.

[34]

Kazimierz Papée, polský velvyslanec v Československu, v diplomatické nótě, obsahující polské postuláty vůči Československu

S odvoláním na prohlášení československé vlády, ve kterém se tato zavázala nečinit nepříznivé rozdíly mezi polskou národní pospolitostí a jakoukoliv jinou národní pospolitostí, žijící v rámci Československa, jakož i s připomenutím – československé vládě známého – stanoviska polské vlády, která nepřipouští jakoukoliv diskriminaci zájmů Polska ve srovnání se zájmy jiných zainteresovaných států, očekává polská vláda, že ve věci

Politický neklid projevil se zde již při zápisech pro školní rok 1938/39, kdy Poláci operovali konkrétními sliby, náповěďmi a hrozbami

Donat Fabianek

* SOS (Stráž obrany státu) – Straż Obrony Państwa.

území obydlého polským obyvatelstvem bude rozhodnuto neprodleně a to obdobně jako v případě záležitosti německé.

PRAHA, 21. ZÁŘÍ 1938 [19]

Józef Mackiewicz, spisovatel

V poledne jsem překročil hraniční most. [...] Nyní jsem v „Čechách“. Ulice je prázdná. Možná právě proto, že je prázdná, se obzvláště silně vyjmají plakáty – plné křiku, barev a vykřičníků po černých nápisech. Křičí, jak se zdá, do prázdna. Zastavil se u mne jeden pán s doutníkem, letmo se podíval a šel dál [...] Ve třech jazycích: českém, německém a polském, zde stálo: „Když bude třeba, staneme se všichni vojáky!“.

Slova a slova. Kdo po nich dychtí zde na Zaolzí? Nikdo. Četníci se osamoceně procházejí. [...] Bába z rohu hlasitě zvolala:

– To je už rozhodnuto, že zde bude Polsko.

Nikdo jí neodporuje, neotočí se bojácně okolo sebe, zda ji náhodou neslyšely nepovolané uši...

Je v tom jistá dávka skoro až směšného a v této chvíli prožívané Československem možná i tragického zlehčování jeho důstojnosti, jeho státnosti, zkonstruované tak podivným a – jak se nyní ukázalo – tak neopodstatněným způsobem.

[...]

Piju čaj v kavárně, kde se scházejí převážně Němci. Hlasitě a jadrně rozmlouvají, zvedají ruce k hitlerovskému pozdravu. Když se číšník dověděl, že jsem z Polska, položil na stůl dnešní vydání „Czasu“.

Poslední články polského tisku, dožadující se navrácení Zaolzí, nejsou zabavovány.

ČESKÝ TĚŠÍN, 22. ZÁŘÍ 1938 [18]

Alfred Lincer, kupec z Ráje

Jako známého Poláka mne 22. září 1938 angažoval vedoucí *Organizacji Bojowej*, Henryk Hanus, k přenášení zbraní na linii Kaczyce–Ráj, za účelem použití těchto zbraní v povstání, které se připravovalo [...]

23. září, když jsem se znova chystal utéci [do Polska], mne zadržela hlídka pátrací stanice z Moravské Ostravy s osmi četníky, kteří mne, jakož i celý můj dům, prohlédali. Když nic nenašli, zavřeli mne na jeden den na policejním komisařství v Karviné, kde jsem byl sedmkrát vyslýchán. Po výslechu, když jsem se nepřiznal, proč jsem byl u hranice a neprozradil jsem činnost jiných členů *Organizacji Bojowej*, mně čeští četníci bili. [9]

Z hlášení štábu Legie „Zaolzie” na téma situace na Zaolzí

V evidenci Legie se nachází bezmála 1000 lidí, kteří představují uspokojivou bojovou hodnotu a vyznačují se vysokou morálkou. Kromě toho je ještě kolem 1500 hůře vyškolených dobrovolníků. Příliv dobrovolníků je vůbec velmi značný. V Táboře Hermanice je nyní kolem 320 lidí.

BÍLSKO, 24. ZÁŘÍ 1938 [1]

Náčelník Hlavního štábu armády Československé republiky gen. Ludvík Krejčí v dopise prezidentovi Edvardu Benešovi

Výjimečně výhodné možnosti polské armády zasáhnout katastrofálně rušivě do všech našich opatření pro živení operací a do týlu bojujících armád, v to počítaje i přerušení důležitého a nutného spojení s východními spřátelenými státy vůbec, s Rumunskem zvláště, nutí mne k podání návrhu získat – když ne

aktivní pomoc – tedy alespoň blahovolnou neutralitu Polska i za cenu určitých územních ústupků.

Jako reciprocitu za tyto bolestné ústupky bylo by však nutno sjednat vedle neutrality i pomoc, jmenovitě materiální; šlo by v prvé řadě o dodávky pohonných hmot, koní, dále pak o dovození přeletu, případně i průchodu ruských sil přes polské území.

KLÁNOVICE, HLAVNÍ VELITELSTVÍ ČESKOSLOVENSKÉ
BRANNÉ MOCI; 25. ZÁŘÍ 1938

[7]

Ze zprávy o činnosti polských Bojových oddílů

Kowalski, po dohodě s oddílovým vedoucím Strokoszem, uspořádal 25. září plánovaný útok na českou školu v Konské a na Szutovu hospodu. Oba objekty byly obsazeny oddíly Národní gardy, četníky a vojskem. Heslem k akci bylo zapálení dvou českých statků, což provedli lidé oddílového vedoucího Strokosze. Akce se povedla, statky byly vypáleny. Hlídku Kowalského útočila granáty a střelbou na Szutovu hospodu, načež se dala na ústup ve světle reflektorů a v ohni kulometů, s jedním raněným úlomkou granátu [...]. Po provedení úkolů ustoupily tyto oddíly částečně do Polska. [...]

Čítající 23 osob a vedený Fryderykem Rysiem a Karolem Donou oddíl bojůvkářů z těšínské čety, který působil ve dvou skupinách, provedl přepadení směrem na Jablunkov. Po překročení hranice v okolí Istebné se oddíl dostal v okolí Hrčavé do léčky a bojoval zde s vojenskými a četnickými oddíly a Národní gardou, vyzbrojenými třemi kulomety. V důsledku přišli bojůvkáři o jednoho mrtvého (Witold Reger) a jednoho raněného (Antoni Pieczka), který se dostal do zajetí. Ostatní byli rozprášeni a dali se na ústup do Polska.

TĚŠÍN

[1]

Prezident Československé republiky Edvard Beneš v dopise prezidentovi Polské republiky Ignacymu Mościckému

V okamžiku, kdy se hraje o osud Evropy a kdy naše dva národy mají opravdový zájem, aby položily trvalé základy upřímné spolupráce mezi našimi dvěma státy, obracím se na Vaši Excelenci s návrhem, aby byly obnoveny přátelské vztahy a spolupráce mezi Polskem a Československem. Navrhuji proto Vaši Excelenci jménem československého státu upřímnou a přátelskou výměnu názorů o uspořádání našich sporů, týkajících se otázek obyvatelstva polské národnosti v Československu. Chtěl bych urovnati tuto otázku na podkladě přijetí principu úpravy hraniční. Dohoda ve věci našich vzájemných vztahů by byla přirozeně logickým a bezprostředním důsledkem této úpravy. Kdybychom se dohodli – a já jsem přesvědčen, že to bude možné – považoval bych to za počátek nového údobí vztahů obou našich států.

Dodávám jako bývalý ministr zahraničních věcí a nynější prezident republiky, že Československo nemá žádného tajného či veřejného závazku nebo smlouvy – a nikdy jich nemělo – jejichž smyslem, účelem či tendencí by bylo poškoditi zájmy Polska. V dohodě s odpovědnými ministry předkládám Vaši Excelenci tento podnět důvěrně, ale zároveň též osobně, abych mu dodal povahy pevného závazku. Chtěl bych tak z toho učiniti otázku toliko našich dvou národů samotných. Znaje delikátnost našich vzájemných vztahů a věda, jak bylo vždy obtížné obracet se k dobrému i v dobách normálních a diplomatickými a politickými prostředky

normálními, pokouším se použití dnešní krize, abych zlomil překážky desítek let předchozích a vytvořil jedním rázem nové ovzduší. Činím to v nejplnějši upřímnosti. Jsem přesvědčen, že budoucnost obou našich národů a budoucí jejich spolupráce tím jen může býti definitivně zajištěna.

PRAHA, 22. ZÁŘÍ 1938

[DO VARŠAVY DOŠLO DNE 26. ZÁŘÍ] [19]

Prezident PR Ignacy Mościcki v dopise prezidentu Československa Edvardu Benešovi

Zcela souhlasím s názorem Vaší excelence, že by se vztahy mezi našimi zeměmi mohly zlepšit pouze v případě neodkladného přijetí účinných a zásadních rozhodnutí. Zastávám rovněž názor, že na první místo mezi momentálními úkoly se dnes dostává výhradně odvážné rozhodnutí týkající se územní otázky, které skoro dvacet let znemožňovalo zlepšení ovzduší mezi našimi zeměmi. Předávám své vládě Vaše podněty a jsem přesvědčen, že v brzké době bude možné vypracovat návrh dohody, která by odpovídala požadavkům nynější vážné situace.

VARŠAVA, 27. ZÁŘÍ 1938 [19]

Dodatečné prohlášení k mnichovské dohodě, týkající se polské a maďarské menšiny v Československu

Šéfové vlád čtyř mocností prohlašují, že problém polských a maďarských menšin v Československu bude předmětem další schůzky zde přítomných šéfů vlád čtyř mocností, pokud nebude během tří měsíců upraven dohodou příslušných vlád.

MNICHOV, 29. ZÁŘÍ 1938 [19]

Paweł Starzeński, tajemník ministra Józefa Becka

Brzy ráno, před devátou, jsem se ohlásil u ministra v jeho soukromém bytě. [...] Ihned přišel, ovládal se, ale byl velmi rázný. „Vidíte, jak s námi zase jednají. Vyřešili si mezi sebou německé záležitosti a o těch našich rozhodli za našimi zády a bez naší účasti. Nebudeme čekat žádné tři měsíce. Zrovna jsem hovořil se Śmigłym. Posíláme Čechům ultimátum.”

VARŠAVA, 30. ZÁŘÍ 1938 [37]

Jan Szembek, druhý tajemník MZV

Ministr informoval [...], že vzhledem k mnichovské dohodě, kde došlo k pokusu vnutit direktoriátem velkých mocností závazná rozhodnutí (s čímž Polsko nemůže souhlasit, protože v opačném případě by přijalo úlohu politického objektu, který jiní řídí podle vlastní vůle), a také vzhledem k tomu, že naše požadavky nebyly dosud Československem vyřízeny, konala se dnes zvláštní porada u pana prezidenta [...]. Na této poradě bylo přijato rozhodnutí vystoupit vůči Praze s našimi požadavky kategoricky formou ultimata. Pokud to nepřinese výsledky, budou následovat vojenské kroky.

VARŠAVA, 30. ZÁŘÍ 1938, 9.00 HOD. [39]

Kamil Krofta, český ministr zahraničních věcí, odpovídá na polskou nótu z 27. září s návrhem na postup při předávání Polsku některých území

Chtěje vidět tuto smlouvu kompletní a trvalou a aby neponechávala u žádné ze stran pocit hořkosti, vláda Československa [...] by se chtěla vyhnout tomu, aby československá společnost nabyla dojmu, že jsou využívány potíže, v nichž se nyní nachází Československo, právě ve chvíli, kdy se rozhoduje otázka území

obývaného německým obyvatelstvem. Vláda Československa by každopádně chtěla zdůraznit, že se zde jedná o akt dobré vůle, který vyplývá z její vlastní iniciativy a vlastního rozhodnutí. Považuje to za zvláště důležité pro vztahy mezi oběma národy a oběma státy v budoucnosti – vztahy, u kterých by chtěla, aby byly co nejvíce přátelské.

[...] Československá vláda opírajíce se na těchto předpokladech si dovoluje prezentovat pro řešení otázek, o které jde, následující zásady:

1. Československá vláda předkládá polské vládě slavnostní ujištění o tom, že rektifikace hranic a následně předání území, o čemž rozhodne určený postup, proběhne za jakýchkoliv okolností, jakýkoliv by nenastal zvrát v mezinárodní situaci. Československá republika je připravena předložit prohlášení v této věci také Francii a Velké Británii a uznat tyto dva státy garanty této smlouvy.

2. Pravidlem, podle něhož by se řídilo rozdělení území, by bylo rozdělení uvedených okresů na základě početního poměru polského a českého obyvatelstva.

3. Okamžitě by byla utvořena polsko-československá komise s rovným zastoupením, která by připravila podrobný postup na základě uvedeného pravidla. Mohla by být svolána 5. října 1938.

PRAHA, 30. ZÁŘÍ 1938

[19]

Ministr Józef Beck v pokynech pro Kazimierza Papée, velvyslance PR v Československu

Momentální spor [...] má dvě základní stránky [...]

1. První, okamžitou, je získání zpět území, na které máme dobré právo. 2. Druhou stránkou je celkové místo Polské republiky ve vztahu k nové Evropě a ke

způsobu, jakým je řízena. V této důležité chvíli jsem pochopil, že pouze odvážné rozhodnutí může určit zásadním způsobem tvář našeho státu. [...]

Pane vyslanče, dostáváte nótu, která je ultimátem, jehož cílem je přerušit falešné hry sousedů a dokázání, že polská vláda při obraně spravedlivých zájmů neustoupí před největším rizikem. [...] Nepochybujte, Pane vyslanče, o tom, že z odmítnutí nebo neposkytnutí odpovědi budou odvozeny rozhodné důsledky. Do doby, než by československá vláda ze své strany určila formálně své stanovisko vůči Polské republice jako stav války, setrvejte, prosím, ve svém úřadu, protože se opíráme o stanovisko, že pouze okupujeme území, které nám bylo v zásadě přiznáno.

VARŠAVA, 30. ZÁŘÍ 1938, VEČER

[19]

Kazimierz Papée v ultimátu československé vládě z požadavky předání území Zaolží Polsku

Polská vláda považuje odpověď československé vlády z 30. září 1938 na svou nótu z 27. září 1938 za nedostačující a odkládající (řešení) [...].

Polská vláda se považuje za donucenou žádat více kategorickým způsobem [...]:

1. Okamžitý ústup vojenských a policejních oddílů z území určeného ve výše uvedené nótě a zakresleného na připojené mapě a odevzdání definitivním způsobem uvedeného území polské vojenské správě.

2. Provedení během 24 hodin, počítaje od poledne 1. října 1938, evakuace z zakresleného na připojené mapě území.

3. Předání zbývajících částí území okresů Těšín a Fryštát má definitivně proběhnout během 10 dnů, počítaje od stejného data.

[...]

8. Polská vláda očekává jednoznačnou odpověď, kterou budou požadavky formulované v předložené v nótě přijaty nebo odmítnuty, do poledne 1. října 1938. Pokud by polská vláda nedostala odpověď, nebo pokud by její požadavky byly odmítnuty, bude považovat výhradně československou vládu za zodpovědnou za další vývoj události.

PRAHA, 30. ZÁŘÍ 1938, 23.45 HOD.

[19]

Edvard Beneš

Chtěli jsme se i zde dohodnouti po dobrém, a vzhledem k tomu, že až do 29. září jsme pořád věřili, že dojde k válečnému konfliktu, byli jsme ochotni k bolestným pro nás obětem a k dohodě, v níž by bylo bývalo možno polským požadavkům, které jsme jinak pokládali za neoprávněné, v rozumné míře vyhověti. Ale neuvěřitelný, nepřátelský a na budoucnost vůbec nemyslící postup Beckova Polska vyvolal v Praze nejen odpor a opovržení, nýbrž i přesvědčení, že je pro budoucnost lépe polskému násilí se už vůbec nebránit. Polské jednání – soudili jsme dne 1. října 1938 – je takového druhu, že nikdo, ať se stane, co stane, nemůže ani na minutu věřit, že se tím otázka ta vyřeší a že dokonce může upravit přátelský poměr mezi oběma národy.

[...]

Vše to, co se proti nám dělo ze strany čtyř velmocí a Polska, nemělo nejen žádné mravní, ale také ne žádné kladné politické hodnoty. Byl to jen začátek veliké katastrofy, v níž všichni, po mém tehdejšímu soudu, zaplatí brzy svůj obolus za to, jak v celém období před ní postupovali. [2]

Kamil Krofta odpovídá na polské ultimátum

Vzhledem k nótě polské vlády z 30. září a donuce na okolnostmi, československá vláda přijímá návrhy obsažené v uvedené nótě. V zájmu samotného místního polského obyvatelstva a za účelem umožnění evakuace bez jakýchkoliv incidentů, československá vláda navrhuje neodkladné setkání polských a československých vojenských odborníků, jehož cílem bude dosažení dohody týkající se podrobného průběhu dalšího postupu. Požaduje se také, aby i po příchodu polských jednotek byla udržena doprava na železniční trati Bohumín–Žilina a aby komise, která by měla rozhodovat v dalších záležitostech, mohla o tomto problému konečně rozhodnout, protože tato trať stanoví jediné spojení mezi důležitými československými regiony.

PRAHA, 1. ŘÍJNA 1938

[19]

Josef Drahota, ředitel české obecné a měšťánské školy v Dolních Bludovicích

Po přijetí mnichovských podmínek nastala ve škole a mezi českými lidmi úplná deprese. Poláci byli již tehdy velmi dobře informováni o tom, že Těšínsko připadne Polsku, a nešetřili vyhrůžkami, jak naloží s Čechy a jejich přáteli. Děti z rodin česky vlašných přestaly chodit do školy, některé se již předem ze školy odhlašovaly a hlásily se do školy polské. Objevila se plně pravda, že každá bouře přináší mnoho kalu a bahna. Poláci měli co nejrychlejší informace, avšak naše úřady neměly nejmenšího ponětí o tom, co má nastati a co by se mělo zařídit.

[...] Zpráva o zabírání Těšínska pronikla zatím již do vsi a po silnici a cestách začaly se procházeti zástupy lidí. Dívali se na nás nepřátelský, zachovávali však klid.

Vše to, co se proti nám dělo ze strany čtyř velmocí a Polska, nemělo nejen žádné mravní, ale také ne žádné kladné politické hodnoty.

—
Edvard Beneš

Množství lidí stále stoupalo, takže kolem 8. hod. večerní bylo jich všude plno. Ke škole přišlo asi 5 výrostků navštěvujících polské gymnasium v Orlové, přinesli pořádné klacky a ostentativně se postavili ke vchodu do školy. Bylo by asi došlo k incidentu, protože učitelstvo nemínilo na věc přihlížeti nečinně, v tom však přišel místní polský starosta Karol Chmiel s hlídkou polských hasičů, kluky vyhnal a ke škole postavil hlídku, aby se postarala o klidný průběh. Šel potom k poště, kde došlo ke křiku, když hasiči chtěli odzbrojiti civilní hlídku, kterou tam měl postavenou poštovní úřad. Uprostřed rozmišky objevil se náhle předvoj českého vojska táhnoucího od Frýdku a napjatá situace se ihned změnila. Polský starosta, jeho hasiči a místní polský řídicí učitel, který při odzbrojování také asistoval a přišel starostovi pomáhati obsaditi poštovní úřad, nějakou tam dostali, nápadně rychle se ztratili, zmizela velmi rychle i většina lidí ze silnic a nastal klid.

DOLNÍ BLUDOVICE, 1. ŘÍJNA 1938 [41]

Edward Buława

Brzy odpoledne 1. října jsem vyrazil pást krávy na polské straně hranice. Kolem 14.00 hodin narušil idylickou, podzimní náladu seržant Szelağ, který se s námi přátelil a který na své strážní budce pověsil národní vlajku a přišel nám – pasáčkům z Zaolží – s neskrývaným dojetím a radosti oznámit zprávu o této důležité události.

[...] V mé rodině a mezi sousedy Poláky vládla obrovská radost z této ode dávna očekávané události, díky které jsme už neměli být občany horší kategorie, se všemi společenskými a politickými důsledky této skutečnosti. Nepříliš dobře se cítili sousedé, kteří ať už z vlastní vůle nebo ne, spolupracovali s Čechy. Ale také v jejich případě byla rozhodující většina pozitivně naladěná vůči blížící

se polské realitě. Vždyť přece jsme všichni vyrostli ze stejného kmene, který ještě před nedávnem pro nikoho nebyl český.

LOUKY I. ŘÍJNA 1938

[6]

Josef Koždoň, starosta Českého Těšína

V 16.00 hod. jsem naposledy splnil svou službu pro Český Těšín – po ostrém sporu s ředitelem policie Hromádkou jsem získal souhlas k vrácení rozhlasových přijímačů, které byly zabavené před několika dny. Hromádka tenkrát v přítomnosti několika svědků odmítl to, že Těšín byl zrazen. Hodinu nato zmizel spolu s celým ředitelstvím policie a stovkou zaměstnanců. Totéž udělala armáda, financí a skoro všichni státní zaměstnanci, přičemž slůvkem obec neinformovali.

Nyní bylo třeba v nejvyšším spěchu přijímat rozhodnutí, a jelikož se blížila noc, snažit se udržet bezpečnost a pořádek, zajistit se proti požárům a rabování. My, několik německých a českých zástupců města, jsme se vydali do polského Těšína aby jsme se pokusili zajistit policejní ochranu na noc.

ČESKÝ TĚŠÍN, 1. ŘÍJNA 1938

[12]

Divisní generál František Hrabčík v zprávě o činnosti mise ve dnech 1.–11.10.1938

Dne 1. října v 11 h. 30 dostal jsem rozkaz odejet ihned s pplk. gšt. Vladimírem Šinclem do Českého Těšína [...]. Na most jsme přijeli v 16 h 40, kde nás očekávali dva polští důstojníci gšt., kteří nás doprovázeli do Skočova. Vlastní jednání začalo v 17 h. 30 na nádraží ve vlaku. Z polské strany byl jednáním pověřen gen. Bortnowski, velitel armádní skupiny „Slezsko”, která později obsazovala námi odstoupené území a gen. Malinowski,

zástupce náčelníka hlavního štábu, který přiletěl asi v 18 hod. z Varšavy.

[...] Poláci žádali obsazení území první etapy co nejdříve, nejpozději během příštího dne. Vzhledem k došlým zprávám o krveprolévání mezi civilními obyvateli a o drancování obchodů v Českém Těšíně, chtěli město Český Těšín obsadit hned. [...]

1) Do Českého Těšína vyšle gen. Bortnowski ještě v noci četu polských četníků k ruce našich SOS hlídek, aby byla plně zajištěna policejní služba.

[...]

3) Evakuace mobilního materiálu vojenské správy ze stálých opevnění a z kasáren dovolena. Materiál, který se neuspěje evakuovat do příchodu polských vojsk, sepíše smíšené čsl.-polské inventární komise a evakuuje se později. Do sepsání inventářů zůstanou u objektů i naše stráže, které bude zásobovat polská armáda.

4) Na žádost čsl. hlavního velitele povolen průjezd event. čsl. nástupových transportů Českým Těšínem i po obsazení. Pro policejní službu u našich transportů ponechávají se na nádraží i po obsazení dva důstojníci a 40 mužů čsl. armády, které bude stravovat polské vojsko.

Při průjezdu Českým Těšínem poznal jsem, že je tam situace značně napjatá, že ale zprávy o krveprolévání ve městě nebyly pravdivé, neboť za celý den padlo prý jen pár ran a o nějakém drancování nebylo ani řeči. V kasárnách v Českém Těšíně byl velký chvat s evakuací, také čsl. uprchlíci z města evakovali chvatně v noci svůj majetek, neboť žádný nevěděl, kdy začne polský postup, dále tmavá noc s deštěm zvyšovaly jen chaos, zvláště když byla ined evakuována i pošta a tím přerušeno o 21 hodin dříve telefonické spojení.

ČESKÝ TĚŠÍN, 1. ŘÍJNA 1938

[5]

Donat Fabianek, řídící učitel české obecné školy v Nýdku

V sobotu dne 1.10. dopoledne byl jsem v Bystřici nad Olší a tu se objevil na hasičském skladišti asi o 4. hod. odpoledne první polský prapor. Spěchal jsem proto zpět do Nýdku, kde mi velitel četnické stanice ukazoval fonogram od okresního úřadu, že Těšín má být evakuován, že má o tom uvědomit ostatní státní úřady a večer o 9. hodině odejít s celým četnickým oddílem a s finanční stráží do Vojkovic.

Uvědomil jsem o tom všechny kolegy a večer o 9. hod. shromáždili jsme se u hostince p. Eisnera – celkem asi 40 osob – každý s baťochem neb ručním kufříkem a s potravinami na nejbližší dobu. Slabě přšelo, děti byly ulekané ale tiché, vše v klidném očekávání. Nechybělo ani humoru. Bylo ujednáno s místním autodopravcem Kajfoszem, že nás odveze do Vojkovic. Autobus však byl už večer zabaven a odvezen do Bystřice Poláky. [...]

Vypůjčili jsme si proto na dvoře p. Eisnera vůz, na němž se jinak vozíval hnůj, naložili jsme naň děti a své věci. Vpředu, vzadu a po stranách šly ozbrojené hlídky SOS, ostatní táhli a tlačili vůz. V Bystřici se ještě střílelo, ale zatím co jsme čekali u evangelického kostela, byli teroristé zatlačeni za nádraží. Křížovatka byla uvolněna a naše skupina šla pak bez překážek až do Vendryně, kde se nás ujalo nákladní auto vojenské a dopravilo nás do Místku, kde jsme strávili zbytek noci. V této skupině bylo 7 učitelských osob, ostatní byli členové finanční stráže a četnické stanice s příslušníky rodin.

NÝDEK, 1. ŘÍJNA 1938

[41]

Rudolf Paszek, ředitel polské měšťanské školy a starosta Jablunkova

K večeru přijela z Českého Těšína Trudka Poloczková a oznámila, že Těšín je už celý v národních barvách. Okamžitě jsem vydal příkazy bez jakýchkoliv zasedání a porad. Ve 21.00 hod. se mají občané shromáždit před radnicí.

Narychlo byla připravena polská vlajka. Projev ze schodů radnice jsem zahájil slovy „*Jeszcze Polska nie zginęła*”. Obyvatelstvo navázalo na slova písně a zazněla národní hymna, a zároveň byla celá radnice osvětlena a na balkónu umístěna polská zástava. V projevu jsem zdůraznil, že se oplatilo tolik vytrpět pro polskou věc, aby jsme nyní mohli prožívat tuto slavnostní chvíli. Obrátil jsem se na obyvatelstvo s výzvou, aby ukázalo, že je hodno našeho hesla Svazu slezských katolíků: „Miluj bližního svého” a aby nepronásledovalo Čechy, neubližovali jim, zkrátka aby jim ani vlásek nebyl zkriven. Nebudu tolerovat vyřizování osobních účtů.

V průběhu projevu čeští vojáci v bojovém šiku proběhli rychle kolem radnice, až jsem na chvíli ztratil dech. Po projevu přítomní [policejní komisař Miloslav] Měrka i náčelník četnictva, kteří stáli stranou, mi blahopřáli a dojati k slzám děkovali, že jsem se vůči nim zachoval tak šlechtně.

[...] Téhož večera jsme očekávali příchod polské armády. Vyjel jsem s několika občany směrem na Žihlu. Najednou před Płoszkovou hospodou nám zastavili automobil bojůvkáři z Istebné schovaní v příkopu. Byl to zvěrolékař a ještě několik dalších. To je teda hrdinství!? Nebo příprava situace do budoucna – aby měli nějaké zásluhy s nároky na posty.

JABLUNKOV, 1. ŘÍJNA 1938

[44]

Edward Śmigły-Rydz, maršálek Polska, generální inspektor Ozbrojených sil, v prohlášení k obyvatelstvu Zaolží Občané!

Vracíte se do Polska, které bylo vždy Vaší nejdražší Vlastí a nikdy na Vás nezapomnělo. S hrdostí jsme se dívali na to, jak jste se zoceleně a neústupně hlásili k Vaší neotřesitelné polské národní příslušnosti. Dnes je srdce celého národa s Vámi, naplněno úctou k Vašemu vlastenectví. Polský voják k Vám přichází jako hlasatel nové doby, který představuje sílu a majestát Polské republiky a zaručuje budoucí klidný a důstojný život.

VARŠAVA, 2. ŘÍJNA 1938

[43]

Franciszek Wantuła, třinecký hutník z Kanské

Přišel jsem domů a říkám, co je. Natrhali jsme s manželkou květiny ze zahrady, a měli jsme 26 odrůd jirín a spoustu růží, mečíků, karafiátu a vše, co jsme byli schopni unést, jsme vzali a šli jsme do Těšína vítat. [...] V Těšíně už byla spousta lidí z okolních vesnic a všichni přišli s květinami vítat polské vojsko. Tolik lidí s květinami jsem ještě neviděl, no a když jsme přišli k mostu přes Olzu, právě to začalo. Dva čeští generálové s bílými pásky na čepicích pokorně předávali Zaolží polským důstojníkům. Potom jeli polští vojáci na kolech, koních, tancích a byli zasypávaní květinami od civilního obyvatelstva i vítání s obrovským nadšením. Zdálo se, že výkřiky „Ať žijí!” nebudou mít konce.

2. ŘÍJNA 1938

[42]

Štěpán Vadják

Šli jsme tenkrát vítat Poláky. Měli spoustu koní a při-
jížděli po hlavním mostu. Mysleli jsme si, že jich je tak
hodně, protože se druhým mostem vracejí a chodí stále
dokola. Jako kluci jsme tenkrát křičeli: „Niech żyjóć
polszczi kónie!” (*Ať žijí polští koni*). Byl jsem mladý. Bylo
mi to celkem jedno. Nevadilo mi, že jsou tady Poláci. Ne-
viděl jsem v tom žádný rozdíl, protože naši příbuzní na
polské straně hovořili stejně jako my.

ČESKÝ TĚŠÍN, 2. ŘÍJNA 1938 [35]

Paweł Badura, obyvatel Oldřichovic

Křičeli jsme až na nebesa: „Konečně jsme se dočkali!”.
Šlo se do Těšína. Vívalo se vojsko. Defilé na koních, něco
dojemného. U nás, mladých, se to probudilo: konečně
máme Polsko.

2. ŘÍJNA 1938 [25]

Josef Koždoň

Po nějakou dobu ještě sledujeme pochod polské armády,
potem se všichni vracíme do radnice. Rychle k nám běží
obecní úředník a říká, že vojvoda Grażyński si s velkým
doprovodem prohlíží radnici a čeká na zástupce města.

Narazíme na vojvodu na schodišti – jde směrem dolů.
Představím se mu, nadhodím, že z neznámých důvodů
byl najednou zavržen celý podrobný program. Ptám se,
jestli ho můžeme přivítat zde a zda by byl ochoten vrátit
se do zasedacího sálu.

Grażyński odpovídá okamžitě malým proslovem:
„Od dnešního dne toto město patří Polské republice. Od
dnešního dne jste občané polského státu. Polsko Vám
přináší svobodu a spravedlnost! Ale pouze loajálním
občanům. Polsko zná pouze polské, české a německé

občany. Neuznává jiné prvky: nerozhodnuté, zavěšené
mezi národy – tyto nebude tolerovat. Takoví lidé nemo-
hou počítat s s tím, že budou státem chráněni”. [...] Na
konec zopakoval příslib: „Radujte se, Polsko Vám přináší
svobodu, štěstí a spravedlnost!”.

ČESKÝ TĚŠÍN 2. ŘÍJNA 1938 [12]

Zpráva německého agenta Sicherheitsdienstu

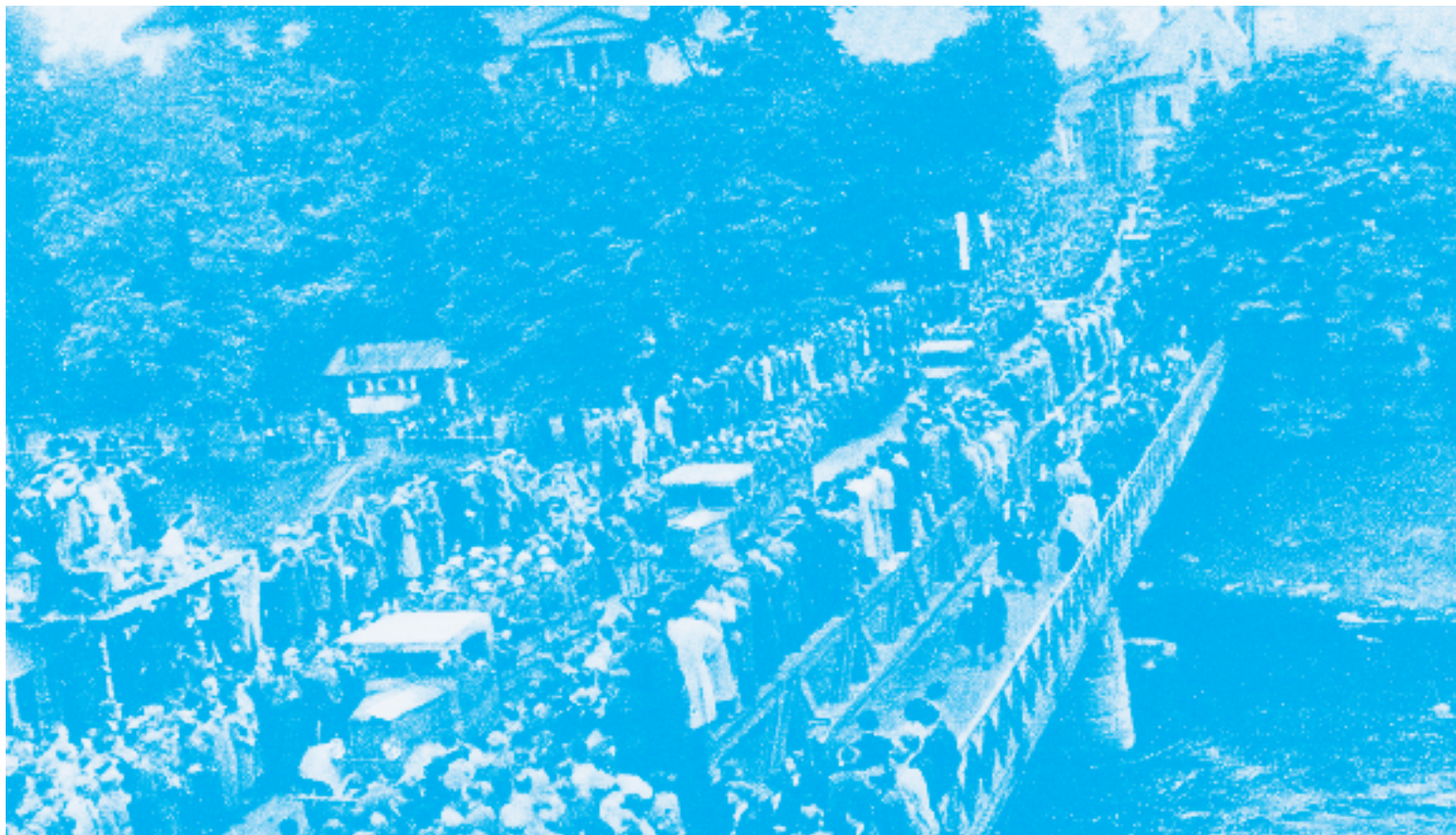
Pro Šlonzáky, kteří hovoří slovanským nářečím pol-
ského původu, ale mají německou politickou orientaci,
bylo skoro až životní záležitosti, aby nepatřili k Polsku.
Poláci v nich totiž vidí pouze zrádce tradic a hrozí, že se
k ním budou chovat podle tohoto hodnocení. [...]

Díky příznivým okolnostem jsem mohl – asi hodi-
nu před příchodem polských jednotek – přejít po
mostě přes Olzu a být přítomen na jejich přivítání v
Českém Těšíně. [...] Pouze začínající mostem a dlou-
hý 400 metrů úsek hlavního pochodu byl vyzdoben
vlajkami a stál za pozornost. Ale i zde bylo hodně
domů bez polských vlajek. Domy, na nichž vlály dvě
vlajky, patřily k výjimkám. [...] Jen zřídka bylo vidět,
že zde někdo předává kytice. Důstojníci i vojáci přišli
už z Polska s květinami – tam byli vítání více spontán-
ně a srdečně. [...]

Ještě více katastrofální byl nezájem lidí o příchod
jednotek v hloubi území. Občas byly vidět tu a tam
skupinky polského obyvatelstva pospíchající s květi-
nami po ulicích. [...]

Pro všeobecnou situaci německého obyvatelstva je
typický názor dosavadního předáka německé menšiny,
který prý doslova řekl: „Území Těšínska a jeho obyva-
telstvo směřují z deště přímo do hovna – a bez okapu”.

ŘÍJEN 1938 [38]



FOT. OK ZE SBIRKY WŁADYSŁAWA OWCZARZY

← Těšín, 2. října 1938. Polské jednotky vstupují do české části města po hraničním mostu na řece Olši. Reprodukce pohlednice z řady vydané Polským spolkem železničních knihoven „RUCH” a.s. ve Varšavě s názvem: „Prastaré Slezsko se vrací do Polska”

Z kroniky Bystřice

Všechno unáhleně utíkalo, přičemž nechyběly ani výstřely a zapálení hospodářských budov. Čeští vojáci zastřelili v Bystřici jistého [Karola] Śniegoně z Lyžbic*, přičemž vznikaly různé bojové oddíly, jako legie, povstalci a jiné, které se po nocích střetávaly s vojskem [československým].

BYSTŘICE, 2. ŘÍJNA 1938

[13]

Edward Buława

V pondělí 3. října kolem osmi hodin ráno obsadila Louky Polská armáda. Obci přejela cyklistická jednotka, která měla lehké kulometry, pak přišla četa pěchoty, která tvořila přední hlídku, a nakonec hlavní voj, v němž nejvíce sympatickým prvkem byla plukovní hudba v horalských kloboucích s péry. Orchester zastavil ve středu vesnice,

* Zemřel 18. října 1938 v nemocnici v Těšíně; pocházel z Oldřichovic.

u kostela a polské školy, zahrál písně *Varšavianka* a *Pochod První brigády*. [...]

Vesnici zaplnili vojáci, kteří byli ubytováni po domech nebo spolu s koňmi ve stodolách. Scházeli se u polní kuchyně v době vydávání jídla. K večeru přes vesnici přešla velká pěchotní jednotka s orchestrem v čele a potom už bylo slyšet zpěv vojáků.

LOUKY, 3. ŘÍJNA 1938 [6]

Karol Filipiec, obyvatel Třanovic

Nic jsme netušili. Přišlo to znenadání. Víтали jsme je jako božstva. To vám byla radost! I když jsme nepocítili nějaké pronásledování ze strany Čechů. Žili jsme v míru a svornosti se všemi. To naše jsme si nenechali vzít, ale neviděli jsme v nikom nepřítele.

Někteří Češi utíkali. Utekli všichni čeští učitelé, a také mladí lidé, čeští šovinisté. Ti, kteří zde měli statky, zůstali. Na počátku období Polska vytloukali Čechům okna, ale to byla hloupost. My v Třanovicích jsme to nedělali. Vždyť tady ani takoví Češi nebyli, všichni hovořili „po našimu”.

TŘANOVICE [27]

Z policejní relace z české manifestace na náměstí v Orlové

Manifestační projev zahájil starosta města Orlové Jan Jařabač, který přivítal přítomné, pozdravil je a úvodem promluvil toto: „V těchto chvílích, kdy se rozhoduje o osudu ČSR, kdy víme a věříme, že naši zodpovědní činitelé vykonávají vše, aby zájmy obyvatelstva byly obhájeny, musíme zachovati klid a rozvahu. My na Těšínku prožili jsme těžké zkoušky, ale vyšli jsme z nich vždy zoceleni a silnější než před tím.”

FOT. POLSKÝ INSTITUT A MUZEUM JIMENA GEN. SIKORSKEHO V LONDÝNE



[...] Dále se ujal slova Josef Matušek, tajemník KSC ze Slezské Ostravy, který promluvil asi toto:

„Scházíme se v historické chvíli, abychom manifestovali lásku prezidentu republiky, vládě, armádě a jednotě československého lidu. Manifestujeme proto, aby naši vyjednaváci v Praze dbali zájmů čsl. lidu. Nechceme spory s Poláky, chceme dohodu, která musí dbáti na zájmy čsl. lidu na Těšínku. Není nic ztraceno. Československo není opuštěno, máme stále po boku našeho věrného spojence SSSR.” („At’ žije SSSR.”)

ORLOVÁ, 3. ŘÍJNA 1938 [5]

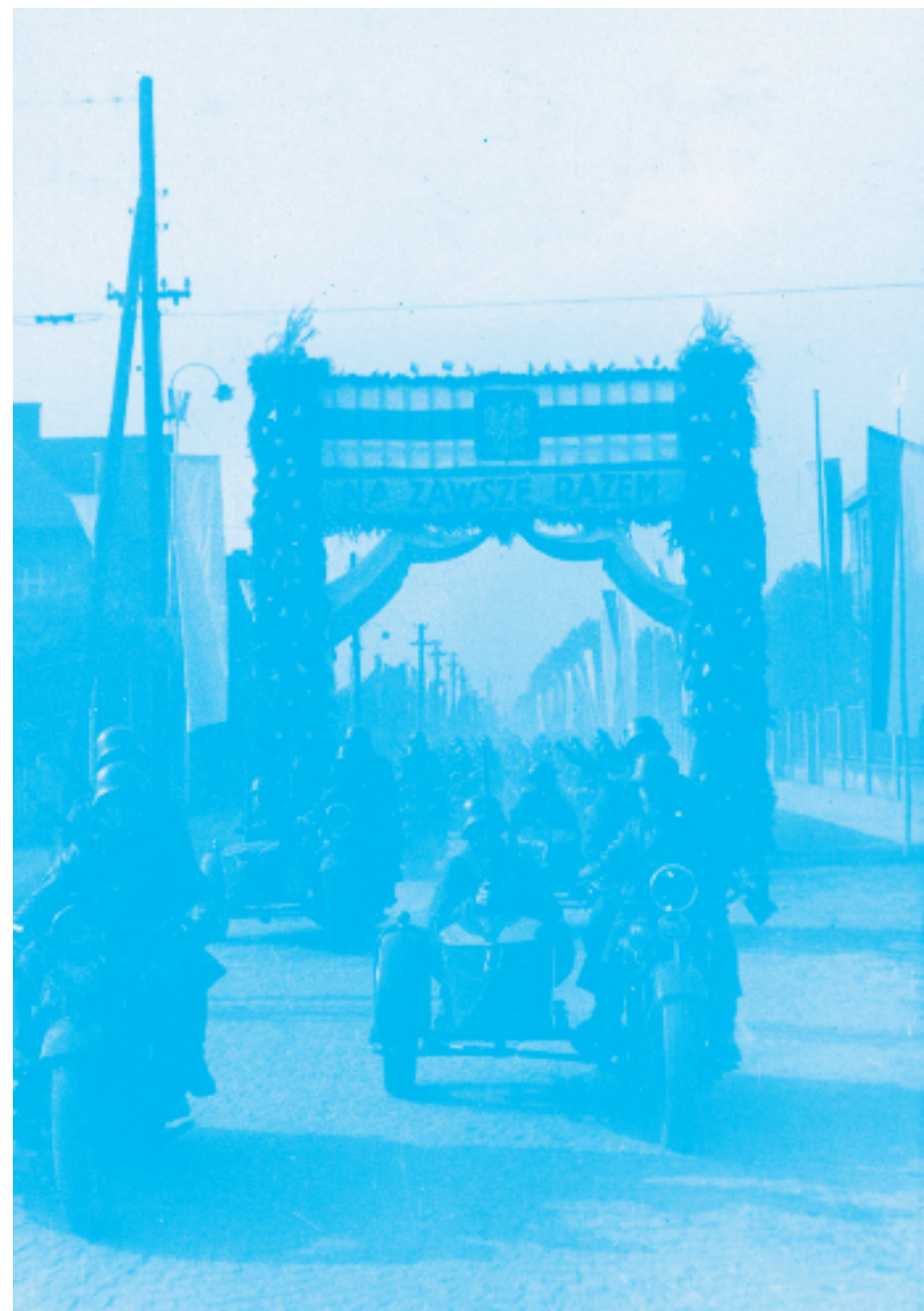
↑ Těšínské Slezsko, říjen 1938. Tři vojáci si čtou „Express Ilustrowany”



FOT. POLSKÝ INSTITUT A MUZEUM JMENA GEN. SIKORSKÉHO V LONDÝNE

↑ Říjen 1938. Místní obyvatelstvo vítá polské jednotky vstupující na Těšínsko

FOT. POLSKÝ INSTITUT A MUZEUM JIMENA GEN. SIKORSKÉHO V LONDÝNĚ (2)



- ↑ Dechovka vítá polské jednotky vstupující na Těšínsko
- Říjen 1938. Uvítací brána k počtě polských jednotek vjíždějících na Těšínsko

Bolesław Wronka, obyvatel Třince

Polská armáda byla v Třinci přivítána květinami. Kavalérie jela po květinách, byla to velká radost. Uvítání bylo hromadné, lidé stáli na obou stranách, vítali a tleskali. Neskutečné nadšení.

TŘINEC, 4. ŘÍJNA 1938 [36]

Gen. Władysław Bortnowski v projevu k obyvatelům Třince

Je zřejmé, že nejvyšší síla je ta, kterou dokázala vstěpit matka-Polka polským slovem a polskou modlitbou. Tato síla Vám umožnila vytrvat staletí otroctví a umožnila udržet si polskost. Ona také způsobila, že se zde mohl vrátit polský voják. Jí vzdejme čest!

TŘINEC, 4. ŘÍJNA 1938 [15]

Z polské kroniky Vendryně

Řídící české školy Fr. Matyáš na vojenských vozidlech s pomocí [československého] vojska odvezl své věci a část majetku školy v noci, pravděpodobně ze strachu před místním obyvatelstvem, které k němu nemělo přílišnou důvěru. [...] Nepříjemný pohled byl také na to, když ze dvora, který pronajímал těšící se všeobecně úctě František Myška, traktory a vozy vyvážely majetek a několik desítek kusů dobytka bylo hnáno po státní cestě do Frýdku. [...]

Převzetí správy polskými úřady proběhlo velmi rychle a na území obce Vendryně nebyly žádné vážnější incidenty. [...] Našlo se však hodně takových místních občanů, kteří ačkoliv se před převratem hlásili k české národnosti, nadávali [nyní] na český národ těmi nejhoršími nadávkami pouze proto, aby se zalíbili nové moci. Vyučování ve školách nebylo

přerušeno. Děti z českých škol spontánně šly do polské školy. [16]

Divisní generál František Hrabčík v zprávě o činnosti mise ve dnech 1.–11.10.1938

V poradě s gen. Bortnowským 5. října dohodnuto, že od konečné okupační hranice zůstanou obě vojska vzdálena 300–500 m, čímž povstane volné pásmo 600–1000 m. Dále umluveno, aby časová mezera v obsazování území mezi českým a polským vojskem byla co nejmenší (v zájmu obrany obyvatelstva), že odchod posledních čsl. vojenských jednotek provede se vždy až 15 minut před příchodem polských vojsk.

Zároveň znovu s úspěchem jednáno o dovození pokračovat v evakuaci Třineckých železáren, i když tyto byly již obsazeny polským vojskem. [...]

Jelikož mne docházelo stále více a více zpráv o tom, že většina českého učitelstva opustila obsazené území a že české děti musí proto chodit do polských škol, požádal jsem o okamžité přidělení dvou zástupců neb delegátů ministerstva školství, kteří by vytvořili v rámci mé misse školskou komisi. Účelem této komise je projednat s Poláky aspoň s prozatímní platností zajištění potřeb českého školství v obsazeném území.

5. ŘÍJNA 1938 [5]

Florián Pospíšil, řídící učitel české obecné školy v Rece

Poslední dny pobytu českého učitele na Těšínku byly málo příjemné. Jisto jest, že my čeští učitelé nebyli jsme pány situace, ale byli jsme jako fackovací panáči protistátních živlů, hlavně kněží a polských učitelů.

Polská armáda byla v Třinci přivítána květinami. Kavalérie jela po květinách, byla to velká radost. Uvítání bylo hromadné, lidé stáli na obou stranách, vítali a tleskali. Neskutečné nadšení.

Bolesław Wronka

Marné byly snahy naší vlády o slušné vyrovnání s polskou menšinou. Protičeská nenávisť byla vštípena i mnoha loyálními občanům. Vše čekalo jen na chvíli připojení Těšínska k Polsku a na chvíli, kdy budou moci Poláci nám zasaditi nejkřutější ránu do krvácejícího těla. Dočkali se všeho.

ŘEKA, 5. ŘÍJNA 1938

[41]

Zpráva německého agenta Sicherheitsdienstu

Kolísavým prvkem ve struktuře společnosti jsou Šlonzáci – jsou to výhradně nevzdělaní maloročníci. Jejich podstatná část jsou analfabeti, velmi rychle podlehnou vnějším vlivům a nechají se řídit. Proto je zcela pochopitelné, že většina Šlonzáků podlehne hospodářskému teroru a administrativnímu nátlaku Čechů, přihlásí se k české národnosti a – pro příklad – zaplní české školy. V místech, kde bylo německé obyvatelstvo schopno zajistit Šlonzákům lepší ochranu před českou mocí nebo je posílit v odporu proti českému útlaku, Šlonzáci se bezpodmínečně podřídili Němcům.

[...]

Hned když se k německému obyvatelstvu dostaly první zprávy o osvobození německo-sudetského území, bylo toto obyvatelstvo – spolu se Šlonzáky – silně přesvědčeno o tom, že právě vybil hodina společné svobody. Ve všech obcích území nad Olzou začali Němci okamžitě chystat vlajky s hákovým křížem, aby byli připraveni na předpokládaný příchod německých jednotek. V pátek 7. října rozhodná většina německého obyvatelstva Bohumína už takové vlajky vytáhla. Nijak se nemohli zorientovat v nové situaci a setrvali v neoblomném přesvědčení, že jim

bude uděleno právo vyslovit se pro Německou říši nebo dostanou možnost do Říše přesídlit.

OPOLÍ, ŘÍJEN 1938

[38]

Z dopisu pohraničnicka z Petrovic učiteli Osvaldovi Jonštovi

Koncem září a začátkem měsíce října prožívali jsme tak strašnou dobu pro nás, že den byl pro nás jako noc a noc jako den. Těch několik dní byl jsem pánem Petrovic já. Znáte mne, že nejsem žádný alkoholik, ale abych udržel nervy, musil jsem denně vypít něco rumu. Petrovičané mohou snad děkovati moji ostražitosti, že tam nedošlo k střelbě neb masakru.

Byl jsem se svými lidmi 12 km od opevnění a s tvrdým úkolem v rukou. Jako starý voják a praktik věděl jsem, že jsme v případě boje prostě obětováni, že není pro nás ústupu. Nic jsem nikomu neřekl, ale učinil jsem opatření, když zemřít, tak tedy draho. Události se řítily od hodiny k hodině až k okamžiku naší úplné kapitulace. Tehdy jsem, pane učiteli, ležel za kulometem a brečel jsem a se mnou mnozí staří kolegové a měli jsme jediné přání, aby nám alespoň bylo možno zemřít čestně se zbraní v rukou. Toto byly pro mne nejhroznější okamžiky mého života, na které nikdy nezapomenu.

Naše přání nebylo však splněno a já jako voják byl jsem nucen uposlechnouti rozkazů, které nás došly: „Nestřílet, udržovat pořádek a klid!“ Při tom jsem se musel dívat, jak dav z polské strany asi 300 lidí řve na hranici a vyvrací hraniční kameny, které já s takovou hrdostí střežil. Sám jsem ležel za mašinkou s prstem na spoušti a nesměl jsem vystřeliti. Chápete, jak mně bylo?

Ve vesnici na některých domech se vyvěšovaly prapory v polských barvách a já se na to musel dívat

a nečinně přihlížeti. Konečně nadešel den 8. října, kdy jsme se srdcem krvácejícím, za posměchu obyvatel ustupovali bez boje před polským vojskem, které nás v patách následovalo.

PETROVICE, ŘÍJEN 1938 [41]

Bedřich Štětina, ředitel české měšťanské školy v Novém Bohumíně

Již v pátek dne 7. října 1938 počali Poláci konati přípravy pro uvítání polského vojska. Na náměstí u radnice upevňovali stožáry pro slavobránu a polské prapory. Také město objednalo množství polských praporů. Poláci požádali obchodníky, aby svoje výklady vyzdobili prapory a obrazy Piłsudského a Rydze-Śmigłého. V přípravách pokračovali až do úterka dne 11. října. Podobné přípravy daly se i ve všech sousedních obcích a závodech.

Němci v Bohumíně byli velmi nemile překvapeni zprávou, že Nový Bohumín s okolím dostane se do rukou Poláků. Mnozí by byli raději viděli, kdyby byl zůstal český, poněvadž se jim tu dařilo dobře. Měli tu své gymnasium, svoje školy obecné i měšťanské, klášterní odbornou školu pro ženská povolání, na radnici svého starostu, své živnostníky, v továrnách své inženýry, úředníky a dělníky. Proto vyslali deputaci do Berlína se žádostí, aby Bohumínsko nebylo přičleňováno do Polska, ale raději zůstalo v Československu, není-li snad z různých důvodů jeho okamžité začlenění do Velkoněmecké říše.

O této deputaci dověděli se Poláci. Aby nemohli snad býti překvapeni, dohodli se s Čechy, že vyšlou do Bohumína svoje vojsko o několik dní dříve. Polské vojsko přijelo (neoficiálně) do Bohumína již v sobotu dne 8. října 1938 a obsadilo břeh Odry naproti Annaberku několika děly a kulometry. Němci z druhé strany řeky Odry vysílali

Němcům bohumínským rozhlasovými tlampači projevy, jimiž jim oznamovali, že Velkoněmecká říše nezapomene svých bratří na Bohumínsku.

NOVÝ BOHUMÍN, ŘÍJEN 1938 [41]

Divisní generál František Hrabčík v zprávě o činnosti mise ve dnech 1.–11.10.1938

Během jednání projevoval gen. Bortnowski stálý zájem o to, co se děje okolo Bohumína, z čehož jsem soudil, že je informován o německých tužbách v tomto prostoru. Tato nervozita Poláků zůstala až do 9. tm., kdy teprve ministr Beck prý prohlásil gen. Bortnowskému, že Němci ponechají Bohumín Polákům. [5]

Josef Drahota, ředitel české obecné a měšťanské školy v Dolních Bludovicích

Ukázaly se první květy polské kultury v podobě nejhoršího pronásledování Čechů. Místní naši lidé snažili se mne přemluvit, abych neutíkal a nenechával je tam opuštěné. Byl jsem rozhodnut to udělati, rozmyslil jsem si to však, když jsem slyšel, jak dopadli jiní učitelé, kteří zůstali. Dne 5. října večer došlo k útoku ručními granáty na byty některých polských učitelů. Byla při tom jen rozbita okna, nikomu se jinak nic nestalo. Měl jsem obavu, že by mohlo dojít za to k útoku na mne a nemínil jsem dáti někoho z rodiny zbytečně zmrzačiti.

[...] Obyvatelstvo z Dolních Bludovic se v poslední dny škoře vyhýbalo. Obávali se dávatí najevo nějakou účast s Čechy. Mnozí snažili se nadáváním Čechům a nadbíháním Polákům zajistiti si lepší budoucnost. Nikdo nechtěl přijíti pomoci nakládati nábytek při evakuaci. Když již polské vojsko vcházelo do obce [10].

října], zamazával právě jeden z dřívějších nápadně horlivých Čechů ostentativně svou českou firmu a dával polskou. [...]

Dne 7. října ráno přijel jsem ještě do Dolních Bludovic. Obec byla jako po vymření. Nikdo mne již neznal a zdaleka přede mnou utíkali. [...] O dalších osudech školy mohu vyprávěti jen to, co jsem slyšel od místních občanů, když mě přišli navštívit. [...] Zmizel drobnější inventář. Někdo odmontoval čerpací stroj na vodu, kterým škola pumpovala vodu pro svou potřebu. [...] Protože splachování nefungovalo, šířila se ve škole i v okolí velmi silná vůně, která vhodně se doplňovala s polskou kulturou.

[...] Českým pracovníkům byla v noci vytloukána okna. Českému holiči, který v obci zůstal, byl vhozen do bytu ruční granát. Jen náhodou nebyl nikdo při výbuchu zraněn. Holič sám byl násilníky zmlácen a zkopán. Mnoho lidí české národnosti se z obce vystěhovalo, aby se vyhnulo persekucí.

DOLNÍ BLUDOVICE, ŘÍJEN 1938 [41]

Česká kronika Doubravy

Poslední voje československé armády mizely v zákru- tech silnic, za zpěvu vojáků a za jejich povzbuzujících slov, aby obyvatelstvo bylo klidné, že pravda jednou zví- tězí a oni se vrátí tak jistě jako teď odcházejí. Tu a tam házeli děvčatům kytice, které snímali s hlavní, do nichž je měli vetknuté, a nabádali je, sakra, buďte nám věrné, až se po letech vrátíme.

[...]

Někteří z Čechů, hlavně ti, kteří měli v době plebisci- tu vážnější spory s Poláky, odcházeli spěšně za českoslo- venským vojskem. Brali sebou, co se dalo, na autech, na vozech, na vozících, v rukou, pěšky, na voze. [...]

A utečenci Poláci, kteří utekli za mobilisace do Pol- sky, se vraceli slavně domů, oblečení ve stejnokrojích, se svatozáří kolem svých osobností.

DOUBRAVA, 10. ŘÍJNA 1938 [14]

Erich Motloch, obyvatel Karviné

Chystali jsme se spát, byli jsme už všichni v postelích. Někdo ze sousedství zaklepal na okno a řekl: „Přišli Poláci“. Táta tak, jak byl, neoblečený, vyběhl na plácek, kde už byli všichni. Jedni byli zklamaní, jiní měli veli- kou radost. K polské národnosti se tady hlásila většina lidí. Národnost jsme neměli zažitou, alespoň já ne, ve skutečnosti jsem se necítil ani Polák, ani Čech. Nebyl žádný rozdíl, protože i my z české školy jsme mluvili „po našem“.

Ráno už byli Poláci. Vojáci v tancích přijeli k nám, do kolonie k „Ociypkovi“. Všichni jsme běželi k nim, byli jsme rádi, když nás brali na tanky. Táta měl doma rybíz-ové víno, tak jim ho donesl. Měli jsme je rádi, večer zpívali *Ojczy z nieba* (Nebeský otče) a ráno *Kiedy ranne wstają zorze* (Když vstává ranní jitřenka). Měli jsme radost, že jsou tady.

Všichni byli nadšeni, když přišli Poláci, ale slyšel jsem také, že se lidé začali revanšovat. Vznikaly bojůvky, sešlo se několik takových, co si vyhledali ty, o nichž se vědělo, že za Republiky ubližovali Polákům, a v noci je bili.

KARVINÁ, 10. ŘÍJNA 1938 [33]

Jaroslava Golasovská, manželka karvinského horníka, v soukromém dopise

Nejhroznější den v životě byl pro nás, když Poláci přišli do Karviné. Bylo to tak zlé, že se to nedá ani vypsát.

Když začala od Fryštátu hudba hrát, tu celý Sovinec byl prázdný, neboť všichni Poláci šli vítat polskou armádu. Nám Čechům neoschly oči do večera. Poláci hleděli na nás jako na vrahy, žádný s námi nemluvil. Když jsem šla nakupovat do konsumu, tak hned začali nadávat na Čechy, jak oni Poláci byli od Čechů trýznění. Byla to tak krutá lež, že by člověk se za to dovedl i bít, ale musela jsem se jen držet. Večer nesměli jsme vyjít ven, neboť pod okny čekali polští teroristé, aby nás zmlátili.

KARVINÁ, 10. ŘÍJNA 1938

[41]

Jan Žebrok, polský vládní komisař Doubravy

A opět jsem prožil dojemnou chvíli, když jsem se ocitl v těsně vyplněném sále Dělnického domu a na uvítanou se ke mně natahovaly tvrdé, upracované ruce starých soupeřů v národní práci, když mě vítali bývalí žáci a žákyně měšťanské školy a hrstka inteligence v čele s dr. Buzkem a řed. Chromikem. [...]

V projevu, který jsem tenkrát přednesl ke shromážděným, jsem připomenul, za jakých podmínek jsem byl nucen v květnu 1920 opouštět Doubravu. Následně jsem zdůraznil, že nepřicházíme na Zaolzí, aby jsme uloupili cizí vlastnictví, ale že přicházíme pro své, pro naše polské dědiny přesycené potem a krví našich otců a dědů. Chceme zapomenout na všechny křivdy a ponížení, které byly údělem polského obyvatelstva během české okupace. Ale budeme požadovat od české menšiny tam, kde je, loajální přístup k nařízením polské správy. [...]

V obecním úřadě v Doubravě jsem ponechal dosavadní úředníky, doubraváky, kteří ovládali také polštinu.

DOUBRAVA, ŘÍJEN 1938

[48]

FOT. OK, ZE SBÍRKY WLADYSŁAWA OWCZARZY



Česká kronika Doubravy

Závod Doubrava (Bettina-Eleonora) byl obsazen ihned. Dva až tři týdny chodili kolem plotu ozbrojené stráže. Čeští lidé byli z práce propouštěni. Zůstávali jenom lidé, kterých Poláci nezbytně potřebovali [...]. Přijal-li někdo z českých lidí polskou národnost, zůstal také. Někteří čeští lidé začali jednat podle přísloví: „Čí chleba jím, toho píseň zpívám.“ [...] Jinak se nedá říci, že by Poláci nutili Čechy k polské národnosti.

[14]

↑ Bohumín, 11. října 1938.
Vítání polského vojska

Leon Malhomme, pověřenec slezského vojvody u velitele Samostatné operační skupiny „Slezsko”, ve vyhlášce

V souvislosti s hromadným návratem do Slezska za Olzou osob, které byly v počtu několika desítek tisíc donuceny z důvodu své národnosti opustit svou rodinou zem v letech 1919–38 a přesídlit za hranici do Polska, je nyní nutné rychle vyřídit emigraci osob české národnosti do Československa.

Na vědomí se tedy dává, že za účelem zrychlení formalit spojených s výjezdem těchto osob do Československa, budou příslušné propustky vydávat přímo policejní komisařství v městských obcích a policejní stanice v venkovských obcích. Je žádoucí, aby si všichni, kdo mají zájem, vybavili propustky do dne 1. listopadu t.r. a v klidu opustili území Polské republiky.

TĚŠÍN, 10. ŘÍJNA 1938

[45]

Ferdinand Plachý, ředitel české školy a starosta Lazů

Dne 10. října 1938 byly Lazy obsazovány polským vojskem. Byl jsem celý den na radnici, abych předal obecní administrativu novému polskému komisaři [Janu Szuścikovi]. Komisař se však nedostavil. Večer o 19.45 vnikl přes plot do mé zahrady a bytu posel tohoto komisaře. Přinesl vzkaz, abych na 9. hod. ráno dne 11.10. svolal obecní zastupitelstvo ke složení slibu.

Ustrojiv se odešel jsem na radnici a vzkázal pro ředitele obecních úřadů Karla Šnapku. Na radnici nebyli jsme vpuštěni, hlídal ji člen polské státní policie a uvnitř byl také voják. Protože jsme pozvání chtěli napsat na stroji a rozmnožit průpisem pozvánky, odešli jsme do mého bytu, kde jsem měl svůj psací stroj. Před domem stavitele Hamrlíka stáli tři uniformovaní od polské státní

policie a 3 civilisté. Vrhli se všichni ihned za námi a žádali, abychom se legitimovali. Ukázal jsem příkaz příštího polského komisaře, načež nás zhurta vyvádli, abychom šli do mého bytu.

Cestou v aleji mne zůstávajícího pozadu hrubě žďouchali, do zad pěstmi tloukli, puškou bili po rameni a ohrožovali bajonetem. Protože jsem nemohl rychlé chůzi stačit, uchoopil mne jeden z policistů a škrť mne límcem zvedal do výše. V bytě nás zatlačili do kuchyně. Tu začal vedoucí z nich rvát, že jenom česká svině se opovažuje jej úředníka z Velké Polsky vésti do kuchyně. Znovu mne uchoopil, třásl mnou a konečně mrštil ke stěně.

Při zaznamenávání nacionálií výhrůžně se mne tákal, proč jsem už dávno neopustil Velkou Polsku. Opětovně jsem ho žádal, aby do svých poznámek napsal, že jsem v Lazích již 35 roků definitivním učitelem, tedy po dobu, kdy ještě nebylo žádné polsky. Nato umkl a pak za řevu prohlásil, že do 24 hodin musím zmizet, nechci-li býti zastřelen, a že tyto mury musí býti prázdné.

LAZY, 10.–11. ŘÍJNA 1938

[41]

František Gil, obyvatel Německé Lutyně

Můj otec byl Slezan, matka byla původem z polské rodiny. Oba se hlásili k české národnosti. Otec pracoval jako důlní technik v dolu v Doubravě. Vedení šachty vymáhalo po něm, aby činil nátlak na horníky, aby posílali děti do českých škol. Otec to musel dělat, protože chtěl mít práci, aby mohl uživit rodinu a splácet dluh na stavbu domu. Působil v Matici Slezské, českém Sokolu, zastával na úřadech místa na obecní a okresní úrovni. [...]

[Po příchodu Poláků] Dostali jsme příkaz vystěhovat se na české území během 14 dnů. Naštěstí naše sousedka byla sestřenicí poslance, doktora Wolfa, a díky



FOT. OK ZE SBÍRKY WŁADYSŁAWA OWCZARZY

← Karviná, 10. října 1938.
Pochod Polské armády
a čestného doprovodu praporu

němu jsme nemuseli všichni opustit dům. Pouze otec musel odjet do Ostravy.

Bylo to pro nás velmi těžké období, protože jsme neměli skoro žádné prostředky k obživě. Žili jsme pouze z hospodářství. Otec, který v Ostravě vydělával, nám nemohl posílat peníze. Neměli jsme za co žít. Nikoho to však nezajímalo.

Jednoho dne, něco kolem dvou měsíců po odchodu otce do Ostravy, polští šovinisté, jak se jim u nás říkalo, nám vymlátili všechna okna v domě. Vytrhávali kameny, latě z plotu a házeli je k nám přes okna. Utekli jsme z domu. Poznal jsem dva z těch, kdo nám ta okna rozbíjeli. V pyžamu jsem běžel na blízkou polskou policejní stanici, ale bohužel, i když jsem zvonil a tloukl na dveře,

nikdo mi neotevřel. Teprve později matka nahlásila, co se nám přihodilo, ale viníci nebyli nijak potrestáni.

Mnozí Poláci, kteří byli v zahraničí, se sem okamžitě vraceli. Švagr mojí mámy, Karol Babisz, pracoval v dole v Polsku. Když přišli Poláci, okamžitě se vrátil jako důlní do Doubravy.

Jelikož byly veškeré české školy po 10. říjnu zavřené, musel jsem jít do polské měšťanské školy v Německé Lutyni. Teprve tam jsem si uvědomil, že nejsem Polák. Nikdo nás tam nebil, ale ředitel školy Józef Maryniok a učitel Sokalski, původem od Bělska, vždy na mě volali: „Synku, ty čechofile, pojď sem k tabuli“. Teprve tenkrát u mně vzniklo nějaké národní povědomí. I když byl otec dříve aktivní ve spolcích, nemělo to na mně žádný vliv. Nebylo mi jasné zda jsem Polák nebo Čech. U nás doma se o tom nehovořilo. Teprve v této škole jsem viděl, že mně zavrhuje, protože jsem někdo jiný.

NĚMECKÁ LUTYNĚ, ŘÍJEN 1938 [29]

Miroslav Havrlant, obyvatel Rychvaldu

Po připojení Rychvaldu k Polsku rodina trvala na tom, že musím pokračovat v české škole. Přestěhoval jsem se do Heřmanic hned první dny, kdy jsem zjistil, že tady není šance na studium a polské úřady odmítly vydat propustky.

Já jsem bydlel v Heřmanicích u rodiny, která byla ekonomicky slabší. Učil jsem se v kuchyni, nevařili mi. Denně jsem chodil k rampě a matka mi tam nosila obědy. Chodil jsem do gymnázia v Ostravě „pro utečence“. Tam se soustřeďovali studenti z Bohumína, Orlové, Těšína, Opavy, Bílovce. Vzniklo gymnázium, které přibíralo studenty z těchto oblastí. Jinak by stovky lidí museli skončit s vzděláváním.

RYCHVALD, ŘÍJEN 1938 [30]

Jarmila Cichoňová

První museli odejít okamžitě policisté a učitelé. Tatínek také dostal výpověď. My jsme museli odejít asi kvůli otcovým aktivitám v divadle, v Sokolu, v Matici slezské. Mého otce zavolali na obecný úřad, řekli mu, že nedodržel termín odchodu 15.10. Takže neručí za život jeho ani rodiny.

Okamžitě vystěhovali vojáky, kteří bydleli vedle nás. Tatínek byl celý vystrašený. Maminka běžela k babičce. Prarodiče měli v domku nastěhované vyšší důstojníky, kterým o tom incidentu vše řekli. Jeden z nich řekl: „Nenechte je tam spát. Naši by to neudělali, ale jsou tu bojůvkáři, kteří by to skutečně mohli uskutečnit. Druhý den tatínek s dědečkem zašli za panem Malchárkem, který vlastnil nákladní auto. Vystěhovali jsme se a naložili jsme nejdůležitější věci: šaty, nádobí, nábytek. Odjeli jsme autem do Ostravy na nádraží hned dopoledne.

RYCHVALD, ŘÍJEN 1938 [26]

Vilém Chrobáček, ředitel české školy v Rychvaldě

V neděli dne 16. října 1938 dostavilo se několik tisíc občanů (2000–3000) k Husovu sboru a dožadovali se československých bohoslužeb. Velitel policie J. Wiesner se svou policejní četou dal shromáždění rozehnat. Před školou u kostela stála četa ozbrojeného vojska v pohotovosti. Průvod od kostela se rozešel a sešel se znovu na hřbitově, kde byl skoro tábor lidu. Pak se občané odebrali v klidu domů.

Nato v úterý dne 18. října 1938 demonstrovalo několik tisíc občanů – převážně žen – před měšťanskou školou a domáhalo se otevření českých škol. Při tom došlo i k potyčkám, ale oddíl jízdní policie demonstrující rozehnal. Při tom obě strany utrhly početné rány. K střelbě však nedošlo.

První museli odejít okamžitě policisté a učitelé. Tatínek také dostal výpověď. My jsme museli odejít asi kvůli otcovým aktivitám v divadle, v Sokolu, v Matici slezské.

Jarmila Cichoňová

Třetí demonstrace konala se ve středu dne 19. října 1938 před obecním úřadem. Byla stejně mohutná. V obci se rozšířila zpráva, že v ten den v 9 hodin bude zde delimitační komise, která bude jednat o úpravě nových hranic. Žádná komise však nebyla, byl to jen bluff. I tato demonstrace byla jízdní policií rozehnána.

Nezjistilo se, kdo byli organizátory těchto demonstrací, ale šlo vskutku o projev spontánního odporu.

RYCHVALD, ŘÍJEN 1938 [41]

Z hlášení Stráže obrany státu

Dne 18. října 1938 v dopoledních hodinách sešlo se na hranici obce Petřvaldu ve Slezsku, v prostoru silnice Radvanice–Petřvald, asi 2000 občanů, ježto mezi lidmi v Petřvaldě se mluvilo, že na uvedené místo má přijet komise pro stanovení definitivních hranic. Polská policejní a finanční stráž dav ze silnice vytlačila s poukazem, že silnice musí zůstatí volná. Lidé ustoupili na přílehlé pozemky a v klidu vyčkávali na příjezd komise.

Po chvíli však přijela na místo po silnici od Orlové četa, asi 40 mužů polské jízdní policie, a četa finanční stráže se psy. Tyto jednotky se bezohledně vrhly mezi dav s gumovými obuškami, týrali zúčastněné, na které štvali své psy, takže hodně lidí bylo psy pokousáno a poraněno. Na tento zákrok se celý dav v divokém zmatku rozutekl a několik petřvaldských občanů uteklo za delimitační čáru na naše území přesto, že hranice z polské strany jsou přísně střeženy.

MORAVSKÁ OSTRAVA, 18. ŘÍJNA 1938 [3]

Olga Małysz, obywatelka Sviadnova, okres Místek

V roce 1938 mi bylo 12 roků, kdy bylo Těšínsko zabráno Polskem. Můj otec, Bohumil Petroš, zemřel, když mi

nebyl ani rok a moje matka se později provdala za muže, který byl polské národnosti.

Když nastal rok 1938, můj otčímatel byl velmi otřesen a ptal se „pane Bože, co teď s námi bude”. Na to odjel do Polska na pohřeb obou svých rodičů, a mezitím nám přišla výpověď, abychom do deseti dnů opustili Československou republiku a neplatilo žádné odvolání. Byli jsme vypovězeni, jelikož můj otčímatel neměl československé občanství, i když o něj několikrát žádal. Jestliže dosud nikomu nevadilo, že hlava naší rodiny je polské národnosti, nyní se vše obrátilo proti nám. Okna nám řinčela každý večer a hlasitě nám nadávali „vy polské svině, táhněte pryč”. Nadávaly mi i moje kamarádky a já jsem nechápalá proč. Cítila jsem hrozný žal, strach i vzdor. Příbuzní z otcovy strany byli také vyděšeni.

Moje matka byla energická žena a zařídila výměnu domů, také s obchodem a to dokonce nedaleko, právě v tom zabraném Těšínsku, v Horní Suché. Jenomže ani zde jsme nebyli vítáni, jelikož jsme mluvili česky a tak jsme zase prožívali vytloukání oken i nadávky, zase hlavně za tmy. Vzpomínám si na jeden „dopis od neznámých” – kámen velikosti pěsti, který k nám přiletěl oknem, byl zabalen do papíru, na němž stálo polsky: „vy pieroni, když jste Poláci, proč mluvíte na kury slepice?” a dále, že jsme čechofilové. [32]

Jaromír Urbánek, obywatel Rychvaldu

Vzhledem k tomu, že jeden z mých strýců bydlel v Ostravě, otec mne a mého bratra převedl tajně přes hranici a ubytoval u něj. Až do prosince jsem navštěvoval českou školu v Ostravě. Působilo to na mě depresivně, protože jsem přišel do naprosto cizího prostředí, mezi cizí lidi. V sobotu večer pro nás přicházel otec, aby nás tajně

převedl přes hranici do Rychvaldu, abychom neděli strávili doma s rodiči. V neděli nás vodil načerno přes hranici zpět do Ostravy, abychom v pondělí mohli jít do školy.

Rodiče před vánocemi dostali písemné rozhodnutí, že se musí do 48 hodin vystěhovat z Rychvaldu, protože se zjistilo, že mají dvě děti, které nenavštěvují místní polskou školu a chodí do české školy v Ostravě. Teta, bydlící v Radvanicích nám ve svém bytě uvolnila jednu místnost o rozměrech 5x4 m kde jsme pak bydleli, rodiče, dva synové a babička.

Všichni mí příbuzní byli členy Sokola, tři otcovi bratři a otec. Taky nejstarší syn mého nejstaršího strýce. Všichni jeho místní kamarádi, se kterými chodil do Sokola byli vyhoštěni. Také jeho dvě sestry byly vyhoštěny. Jedna proto, že byla provdaná za četníka, druhá byla zaměstnankyní pošty na telefonní ústředně v Ostravě. Cítil se opuštěný a trpěl depresemi. Po třech měsících okupace spáchal sebevraždu.

RYCHVALD [34]

Česká kronika Doubravy

Začalo se jezdit po polsku, po pravé straně, jako v Němcích. Konfiskovala se česká družstva bez náhrady, strhávaly se české nápisy a obecný lid polský se počal rozpomínat na staré zášti, na drobné spory, které míval s českými sousedy.

[...]

Poláci z vnitrozemí jednali podle informací domácích Poláků. Ale tyto informace bývaly, jak se přesvědčili, zhusta nesprávné. Nízké pudy lidské dřímaly po dvacet let v podvědomí, živené romantickým velikášstvím, a teď byly najednou uvolněny. Následek toho byl výbuch, který postihl Čechy. Také pýcha je známka

nižší kulturní úrovně. Čím je člověk hrubší a nevzdělanější, tím je sobečtější a v postupování vůči bližnímu pyšnější. [14]

Milan Kovalčík, obyvatel Petřvaldu

Česká škola byla zrušena, tak jsem začal chodit do školy polské. Měli jsme ve třídě férového učitele. Jmenoval se Jedynak. Pocházel z polského území. U toho našeho učitele jsme si byli všichni rovni. Neptal se, jestli je někdo Čech, Polák nebo Němec. Měl jsem ho rád.

Byli jsme československého vyznání, ale náboženství nehrálo v našich rodinách hlavní roli. Na šachtě otci řekli, že taková církev v Polsku není, že je buď evangelická, nebo katolická.

Přišli jsme s otcem do Orlové za evangelickým farářem Fierlou. Potřebovali jsme osvědčení, že jsme evangelíci. Fierla říkal: „Já Vás staré lidí nebudu polévat po hlavě.“ Můj otec říká: „To my ani niehcymy, my potrebujemy papiyr.“ Dal nám papír a šli jsme. Když otec přišel na šachtu, tak byli spokojeni. Bez toho by mu nedali práci. Za celou dobu jsem v kostele v Orlové nebyl.

PETŘVALD [31]

Rudolf Paszek, vládní komisař Jablunkova

Občanům bylo nutno vystavit potvrzení o jejich polskosti, kvůli přijetí do práce, zvláště pak do Třineckých železáren – a žadatelů bylo mnoho. Každý se považoval za nejlepšího Poláka, za nejzasloužilejšího vlastence. Přicházeli i tací, kteří námi za Československa pohrdali, ba dokonce vůči nám vystupovali nepřátelsky. Ti byli nejdotěrnější.

JABLUNKOV [44]

Alojzy Sznapka

Z šachet byli někteří čechofilové vyhazováni nevině, místo nich byli v práci ponecháni i někteří polákožrou-ti. Všichni chtěli mít lepší práci a postavení. Všichni se obraceli v první řadě na komisaře. Nesčetné intervence začaly být nepříjemné. [...] Během svého úřadování jsem nepodal ani jeden návrh na propuštění z práce, naopak – bránil jsem, koho jsem jen mohl a mnohé se mi podařilo zachránit. [...]

Obecní pokladnu do značné míry zatěžovalo také ubytování vojska, jakož i různé oslavy v souvislosti s návratem Slezska do Polska. Byly to věci nevyhnutelné, vznešené a neveselí [...] Blížil se 11. listopad, první Den nezávislosti u nás. Byla ohlášena návštěva Pana Prezidenta na Těšínsku. V programu jeho pobytu byla i Horní Suchá. [...]

Několik minut po 15. hodině oznámila důlní siréna, že automobil Pana Prezidenta vyjel z karvinského lesa. Srdce všech se rozbušila rychleji. Na území Horní Suché přijíždí Nejdůstojnější Host, jaký k nám kdy zavítal a možná už nikdy v dějinách obce nezavítá. Přijíždí Hlava Státu, Prezident Rzeczypospolite prof. Ignacy Mościcki, se slavnostním doprovodem. Po jeho boku jsou jeho manželka, premiér generál dr Sławoj-Składkowski, několik ministrů, generálů, vojevoda dr Michał Grażyński, starosta fryštátského okresu dr Leon Wolf, starosta těšínského okresu Plackowski a mnoho jiných hodnostářů. [...]

První proslovy pronášejí školní děti Janina Molenda a Aniela Kozubek, které se zmocní takové dojetí, že není schopna proslov dokončit. Rozveselený Prezident jim potřásá pravicemi a přebírá od nich kytice. Já promlouvám jménem obce i celého sušského obvodu. Pan

Prezident mi podává ruku, děkuje za slova uvítání a dodává: „Vše je tak milé, srdečné“. Přistupuje ke školním dětem a zahajuje s nimi rozhovor. Děti jako kdyby zaražené Majestátem Jeho Osoby ze sebe nemohou vydobýt slova. [...] Už z automobilu mi podává ruku na rozloučnou, jakož i Milusi Pietraszek, která přiběhla k automobilu, těsně předtím, než se dal do pohybu. Za zvuků státní hymny a uprostřed nadšeného jásotu shromážděných: „Ať žije!“ odjíždí automobil směrem na Těrlicko.

HORNÍ SUCHÁ, 11. LISTOPADU 1938

[40]

Ze zprávy prozatímní četnické stanice v Pazderné, okres Frýdek

Hlásím – oznamuji, že znovuzískání části obce Dol. a Hor. Domaslavic a osady Kocurovic bylo obyvatelstvem těchto obcí oslaveno spontánním projevem. Dne 16. 11. 1938 před 12. hodinou sešlo se řečené obyvatelstvo v osadě Kocurovicích, kde přivítalo menší vojenské jednotky a ostatní orgány veřejné správy hudbou. Shromážděný průvod, čítající asi 1000 hlav, ubíral se za doprovodu hudby kol dokola vráceného území. V čele průvodu byla nesena státní vlajka. V průvodu šlo také něco čsl. vojska, vedeného pplk. Klímkem, hasičský sbor, sokoli a mnoho školních dětí opatřených menšími praporky. Vojsko a ostatní členové ozbrojených sborů byli obyvatelstvem srdečně přivítáni a obdařeni květinami.

Když se průvod ubíral podél nových státních hranic a provolával „Ať žije ČSR“, „My držíme s Vámi tam za vodou“, „Na zdar“, odehrávaly se mezi obyvatelstvem za hranicemi dojemné scény. Muži, ženy a děti plakali a z jejich řad padaly výroky „Vysvo-bod'te nás“.

PAZDERNA, 18. LISTOPADU 1938

[3]

Z dopisu prezidenta Zemského úřadu v Brně prezidiu ministerstva vnitra v Praze

Policejní ředitelství v Mor[avské] Ostravě po náležitém uvážení této situace bylo nuceno přikročiti k vyhošťování polských státních příslušníků, a to jak těch, kteří jsou zde usedlí na úkor českého živnostnictva i obchodnictva, tak i těch, kteří jsou zde na úkor zaměstnanectva nejrůznějších průmyslových oborů. Dále i z toho důvodu, aby opatřilo uprchlíkům odstěhováním polských státních příslušníků byty. Tímto preventivním opatřením byla velká část obyvatelstva uklidněna a byla zamezena nepříznivá kritika státních úřadů.

[...]

Při vyhošťování byly podnikány nesčetné intervence, byla předkládána lékařská vysvědčení apod. Bylo proto třeba, aby obzvláště židé přišli k přesvědčení, že musí opustiti Československou republiku, a nastal u nich psychologický přelom, aby sami přišli k poznání, že se musí postarati o svůj odchod. Lhůta k odstěhování je poskytována od 5 dnů až do 1 měsíce, případně v ohleduhodných okolnostech i déle, hlavně kde se jedná o odjezd do zámoří.

Z počátku také polský konzulát intervenoval u policejního ředitelství v Mor[avské] Ostravě ve prospěch polských státních příslušníků. Bylo mu stále zdůrazňováno, že se nejedná o retorsní opatření, nýbrž o opatření hospodářského rázu, ježto nutno našim uprchlíkům z Těšínska opatřiti pracovní možnosti. [...]

Zahraniční tisk se rovněž interestoval o celou akci a dotazoval se, zda se vyhošťování netýká pouze židů. Byl informován v tom smyslu, že se jedná o opatření hospodářského rázu, které se týká všech polských státních příslušníků bez ohledu na náboženství.

Doposud bylo z okresů Mor[avská] Ostrava, Frýdek a Místek vyhoštěno asi 1.640 Poláků, z nichž opustilo již území ČSR 500 osob, nepočítajíc v to děti. Koncem měsíce prosince t. r. má z Mor[avské] Ostravy odjeti transport židů polské státní příslušnosti v počtu přes 600 osob do Palestiny a do San Dominga.

BRNO, 21. PROSINCE 1938

[21]

Z policejního protokolu s Vilémem Dadokem, hutníkem z Dětmarovic

Zaměstnán jsem byl a jsem dosud zaměstnán ve Vítkovických železárnách, oddělení slévárna, kam jsem denně z Dětmarovic dojížděl. Od polské policie měl jsem pokoj až do dne 24. prosince 1938, kdy vracel jsem se z domů na nádraží v Dětmarovicích a kdy jsem byl u železničáře Plevy Rudolfa chycen 3 polskými uniformovanými strážníky, kteří u Plevy prováděli domovní prohlídku.

Když domovní prohlídka byla skončena, vzali mně strážníci před sebe, tázal se mně jeden z přítomných strážníků, jaké mám školy, a když jsem jim řekl, že české, byl jsem jim pěstí udeřen do obličeje. Dále se mně ptal, zda jsem byl na vojně a po kladné odpovědi mně kopl do pravé nohy. Pak mně jeden strážník zavedl do vedlejší místnosti, kde seděli 4 strážníci, majíce svlečené blůzy. Jeden z těchto mně strhl svrchní kabát, položili mně na stůl, obličejem ke stolu, jeden mi sedl na krk, druhí dva mně bili obušky po zádech. Když mi vysázeli každý 25 ran, byl jsem polskými policisty s místnosti vyhozen, při čemž za mnou jeden strážník volal, že to mohu říci zdejšímu úřadům, jak se mnou Poláci zacházejí. Před odchodem ze strážnice do

vedlejší místnosti, byl jsem nucen podepsati nějaký papír a byl mně dán vyhošťovací dekret s připomenutím, že se do Polska nesmím nikdy vrátit.

Po mém stlučení uprchl jsem do Moravské Ostravy, kde jsem byl ubytován u Červeného kříže, odkud jsem dne 27. prosince 1938 odjel do Frýdlantu nad Ostravicí, kde nyní bydlím.

MORAVSKÁ OSTRAVA, 31. PROSINCE 1938 [20]

Z propagandistického letáku Slezského odboje

Slezský lid již přežil mnoho vpádů nekulturních národů jako Tatarů, Hunů a jiných. Po nich přišli „bratři Slované Poláci“ a domnívají se, byť jen krátkou chvílí, že dovedou podrobit svými hrubými způsoby a drzým vystupováním slezský lid.

[...] Slezsko vždy zůstane českým, neboť dějiny učí, že nikdy se nepodařilo národům nekulturním potříti národy vzdělanější. Mějte důvěru a vytrvejte! [41]

Z hlášení div. gen. Františka Hrabčíka o šetření pohraničních incidentů na Těšínku

Činnost Slezského odboje na Těšínku není jednotně organisována a tříští se vlivem různých zájmů v drobné a neorganisované akce v pohraničí i v zabraném území. Pokud bylo zjištěno, jsou tyto akce páchány většinou mladíky v průměrném věku 18–25 let, kteří při tom ohrožují pro neznalost funkce a používání zbraní a granátů, které používají k útokům, více vlastní životy než životy těch, proti kterým má býti přepad namířen. Markantním případem toho jest incident u hájenky u Prašivé, kdy útočník postřelil za přepadu druhého útočníka tak, že posléze jmenovaný zemřel.

[...] Podle výpovědi osob zadržených v souvislosti s incidentem na Prašivé dne 20. ledna 1939 a jiných důvěrných zjištění bylo shledáno, že činnost Slezského odboje je rozštěpena asi v osm skupin (jest známa skupina odboje ing. Škuty v Radvanicích, skupina frýdeckého odboje, dále skupina t. zv. pravého Slezského odboje se střediskem v Moravské Ostravě) pracujících více méně samostatně porůznu na vlastní pěst.

PRAHA, 28. LEDNA 1939 [4]

Gustaw Morcinek, spisovatel, původem z Karviné, v textu *Objevení Slezska (Odkrycie Śląska)*

V době přejímání Těšínska se nad Polskem roztrhl pytel se Slezskem. Ze všech stran Polska se sjeli novináři, živě se o vše zajímaje. Čile pobíhali z jednoho konce Těšína na druhý s otevřenými zápisníky a tužkami v rukou, dotíraví a nedočkaví, vše si zapisující a objevující Slezsko.

Ach, o kolik více vody poteče nejen v naší slezské Olze, ale přede vším z objevných reportáží novinářů!... A všemu se upřímně divili. Divilo se dokonce tomu, že za Olzou jsou Poláci! Ach, jací jsou roztomilí, zlatí, jedineční!... A byla to v tu ránu zem odvěčně polská, bylo luno vlasti, byly i zástavy vysoko vztyčené. [...]

I počaly se valit skupiny výletníků na Slezsko za Olzou. A vedoucí každého takového zájezdu pokládal za věc své osobní cti, aby byli návštěvníci uvítáni vlajčími zástavami, proslovy a bankety. Z počátku to Slezany bavilo, jako každá novinka. Avšak nakonec se jim ty jalové deklamace o drahé vlasti začaly zajídat.

[...] I zdálo se všem, že Slezsko bylo objeveno, každý byl přesvědčen, že ho objevil. Stačilo projet se vlakem z Bohumína do Mostů, projít se pěšky z jedné dědiny do druhé, stavit se cestou do hospody, vypít s někým



FOT. ON, ZE SBÍRKY WŁADYSŁAWA OWCZARZY

↑ Karviná, 11. listopadu 1938. Pochod hornické delegace v průběhu návštěvy prezidenta PR Ignace Moścického

„bruderšaft”, uzřít něco málo přes okýnko automobilu, aby se už každý cítil oprávněný vynášet neomylné soudy o Slezsku.

5. BŘEZNA 1939

[22]

Anděla Kufová, obyvatelka Mostů u Jablunkova

Mne a Magdu drželi čerti. Kráčely jsme jako v pochodu a začaly jsme zpívat: Ješče Polska nězginuła ale zginuć muši, jak jóm Hitler něsežere sežerou ji Rusi. A hned jsme ztichly, neboť kdyby nás někdo slyšel z polských rodin, které u cesty bydlely, to by bylo! Dělat si blázna z polské hymny a ještě s takovou parodií. A tak si myslím, že jsme byly dosti velké české šovinistky a nesnášely jsme, že nás Poláci zabrali. [17]

VYBRAL A PRO TISK PŘIPRAVIL

Grzegorz Gąsior

Obsazování Těšínska Poláky probíhalo po etapách a trvalo od 2. do 11. října 1938. Během listopadu a prosince docházelo k drobným korekturám nově vymezené hranice. Polští obyvatelé Zaolzí prožívali osvobozenou euforii a zakrátko, stejně jako Poláci z jiných částí země před 20 lety, podobné zklamání v souvislosti s tím, že samotná nezávislost nedokázala vyřešit společenské problémy. Polská administrativa se sice dopouštěla mnoha chyb, avšak připojení Těšínska k Polsku neprovázal civilizační úpadek, jak se to snažila prezentovat česká propaganda. Nárůst nezaměstnanosti v důsledku začleňování ekonomiky Zaolzí do polského hospodářského systému, byl pouze dočasným jevem. Na jaře roku 1939 začala nezaměstnanost klesat, a v létě již dosahovala vcelku nízké úrovně.

Stinnou stránkou polské vlády na Těšínsku byly bezohledné represe vůči českému obyvatelstvu, představující akt krátkozraké odvety, provázené pocitem beztrestnosti a povýšeneckým přesvědčením, že se pokořený a pohrdaný protivník nikdy nepovznese z úpadku. V období od října 1938 do března 1939 opustilo Těšínsko dobrovolně nebo z donucení na 30 tisíc Čechů a kolem 5 tisíc Němců. Posledně jmenovaní opouštěli Polsko zklamáni, že se neocitli pod nadvládou Německa a poté, co se přestěhovali do Říše, se mnozí z nich podíleli na přípravách hitlerovského útoku na Polsko. Polský úspěch byl nakonec jen krátkodobý. Po invazi nacistického Německa na Polsko se Těšínsko stalo přímou součástí Říše a v roce 1945 bylo opět přičleněno k Československu.

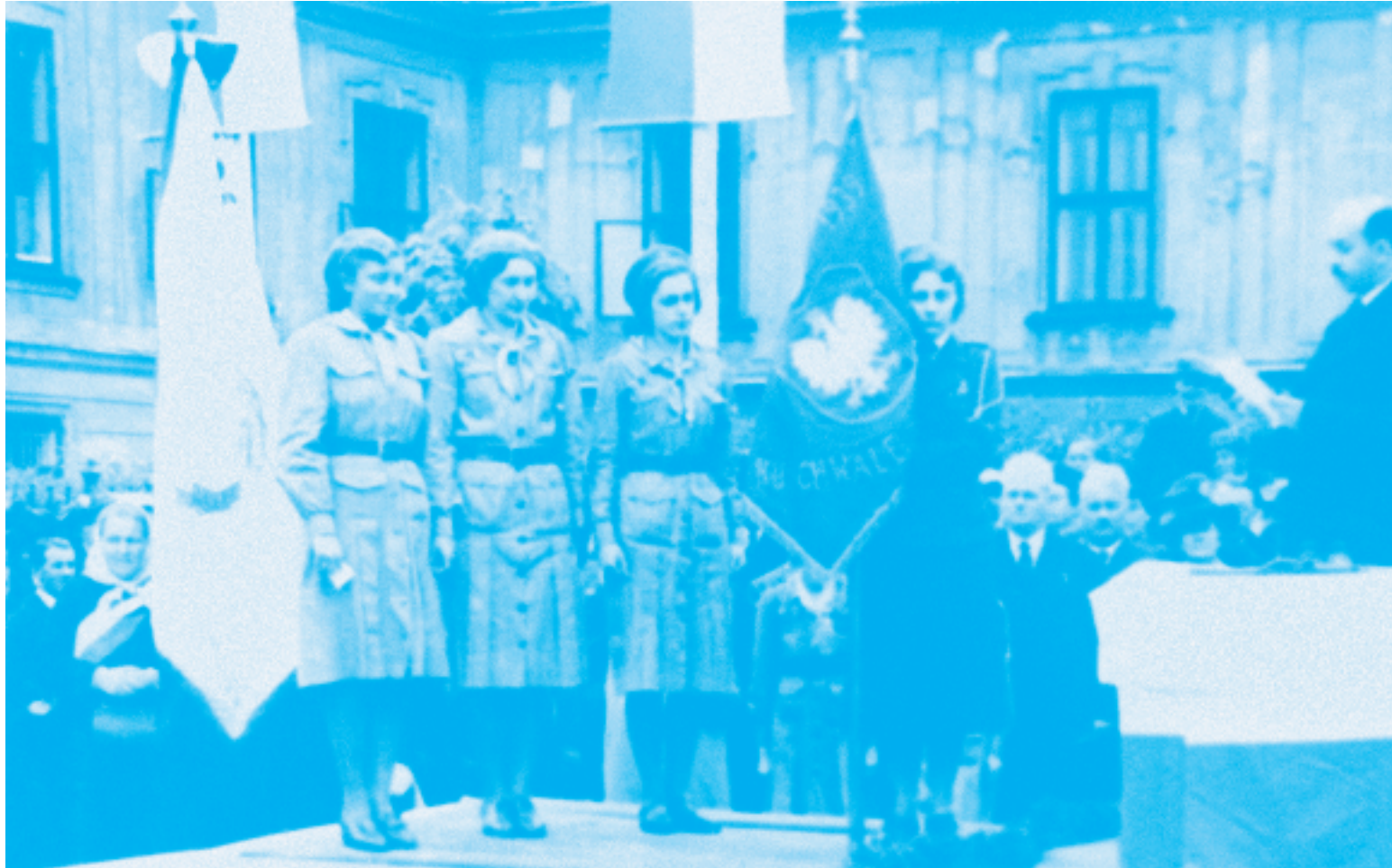
V komunistickém období nebyl možný československo-polský dialog, týkající se událostí roku 1938 roku. „Přátelství“ nadiktované Stalinem, uzavřená hranice a závazné mlčení od sebe Zaolzí a Polsko oddálily. Historická

zkušenost slezských Poláků se nikdy nestala společným polským národním vlastnictvím. Jejich úsilí bylo vždy vnímáno jako druhořadé, v nejlepším případě se shovívavou blahosklonností vůči provincionálním „lidičkám“, kteří si vedou vcelku dobře a neděje se jim křivda; v horším případě bylo chápáno jako jisté „*faux pas*“, které by nemělo stát v cestě dobrým mezistátním vztahům.

Rok 1938, respektive otázka Těšínska v celém XX. století, je nejen problémem vzájemného pochopení se Čechů a Poláků, obzvláště žijících v tomto regionu, nejen problémem negativních zkušeností, nabytých v bezprostředním kontaktu s polskou (anebo českou) administrativou nebo problémem útlaku českého obyvatelstva (nebo naopak), ale především – problémem dlouhého mlčení. V důsledku falšování skutečnosti, vynucování konformních postojů po sobě jdoucími režimy anebo akceptace měnících se podmínek, vytlačili mnozí lidé ze svého vědomí vlastní minulost a mlčky přijali oficiální, shora nadiktovanou interpretaci dějin. Podmínkou tohoto procesu bylo v podstatě zapomnění.

Grzegorz Gąsior

Materiál (ve zkrácené verzi) pochází z „Karty“ 57/2008.



FOT. ZE SBÍRKY JOZEEFA CHMIELE

← Fryštát, 1938. Posvěcení praporu Ženského oddílu skautů

POUŽITÉ PRAMENY

1. Kazimierz Badziak i inni, *„Powstanie” na Zaolziu w 1938 r.*, Warszawa 1997.
2. Edvard Beneš, *Paměti I. Mnichovské dny*, Praha 2007.
3. Mečislav Borák, *Druhá fáze delimitace hranic mezi Československem a Polskem na Těšínsku v listopadu 1938*, „Časopis Slezského zemského muzea. Série B” 49, 2000.
4. Mečislav Borák, *Neznámé dokumenty k činnosti tzv. Slezského odboje*, „Slezský sborník”, 96, 1998, č. 4.
5. Mečislav Borák, *Zábor Těšínska v říjnu 1938 a první fáze delimitace hranic mezi Československem a Polskem*, „Časopis Slezského zemského muzea. Série B” 46, 1997.
6. Edward Buława, *W optyce Nadolziaka*, zbiory Książnicy Cieszyńskiej, RS AKC. 00195.

7. Marek P. Deszczyński, *Czynnik polski w przygotowaniach obronnych Czechosłowacji w 1938 r.*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 70(2000), nr 3.
8. Marek P. Deszczyński, *Ostatni egzamin. Wojsko Polskie wobec kryzysu czechosłowackiego 1938–1939*, Warszawa 2003.
9. Edward Długajczyk, *Tajny front na granicy cieszyńskiej. Wywiad i dywersja w latach 1919–1939*, Katowice 1993.
10. „Dziennik Polski”, Czeski Cieszyn, 29. března 1938.
11. *Jednatelská zpráva o činnosti Slezské Matice osvěty lidové v r. 1927*, Zemský archiv Opava, f. Slezská Matice osvěty lidové ve Slezské Ostravě 1897–1950, k. 52, i.č. 312.
12. Josef Kozdon, *Aus der jüngsten Geschichte des Teschner Landes. Erinnerungen und Erlebnisse*, „Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamt-schlesischen Raume” 12 (1940), tłum. Piotr Filipkowski.
13. Kronika Bystrzycy, t. I, 1923–1938, Státní okresní archiv Frýdek-Místek.
14. Kronika Dąbrowy, 1927–1945, Státní okresní archiv Karviná, sign. 505, i.č. 121.
15. Kronika Trzyńca, t. I, 1880–1945, Státní okresní archiv Frýdek-Místek.
16. Kronika Wędryni, t. I, 1928–1961, Státní okresní archiv Frýdek-Místek.
17. Anděla Kufová, *Doteky mého života*, Třinec 2004.
18. Józef Mackiewicz, *Okna zatłkane szmatami*, Londyn 2002.
19. *Monachium 1938. Polskie dokumenty dyplomatyczne*, oprac. Zbigniew Landau, Jerzy Tomaszewski, Warszawa 1985.
20. Moravský zemský archiv v Brně, f. Zemský úřad Brno, k. 299, i.č. 130.
21. Moravský zemský archiv v Brně, f. Zemský úřad Brno., k. 299, i. č. 95.
22. Gustaw Morcinek, *Odkrycie Śląska*, „Prosto z mostu. Tygodnik Literacko-Społeczny”, nr 10(232), 5. března 1939.
23. *Prezydent Masaryk w naszym kraju*, „Nasz kraj”, II. července 1930.
24. Vzpomínky Bronisławy Babilon (nar. 1931), Ośrodek KARTA.
25. Vzpomínky Pawła Badury (nar. 1924), Ośrodek KARTA.
26. Vzpomínky Jarmily Cichoňové (roz. Zabloudilové, 1927–2008), Ośrodek KARTA.
27. Vzpomínky Karola Filipce (nar. 1919), Ośrodek KARTA.
28. Vzpomínky Bronisława Firly (nar. 1924), Ośrodek KARTA.
29. Vzpomínky Františka Gila (nar. 1925), Ośrodek KARTA.
30. Vzpomínky Miroslava Havrlanta (nar. 1925), Ośrodek KARTA.
31. Vzpomínky Milana Kovalčíka (nar. 1929), Ośrodek KARTA.
32. Dopis Olgy Małysz (roz. Petrošové) Otakararu Motejlovi, archiv Olgy Małysz.
33. Vzpomínky Ericha Motlocha (nar. 1924), Ośrodek KARTA.
34. Vzpomínky Jaromíra Urbánka (nar. 1932), Ośrodek KARTA.
35. Vzpomínky Štěpána Vadjáka (nar. 1923), Ośrodek KARTA.
36. Vzpomínky Bolesława Wronky (nar. 1922), Ośrodek KARTA.
37. Paweł Starzeński, *Trzy lata z Beckiem*, Warszawa 1991.
38. Andrzej Szefer, *Wydarzenia październikowe 1938 roku na Zaolziu w raportach agentów hitlerowskich*, „Zaranie Śląskie”, 26 (1963), nr IV.
39. Jan Szembek, *Diariusz i teki*, t. IV, Londyn 1972.
40. Alojzy Sznappa, *Pamiętnik*, IV, archiv Alojzyho Sznappy.
41. Valentin Valeček, *Těšínsko za polské okupace v letech 1938–1939*, Ostrava 1966, Slezský ústav ČSAV. Slezská vědecká knihovna Opava, sign. S 15.732.
42. Franciszek Wantuła, *Wspomnienia starego robotnika huty trzynieckiej na Śląsku Cieszyńskim*, zbiory Książnicy Cieszyńskiej, sygn. RS AKC 00263, mps.
43. *Wezwanie Marszałka Śmigłego-Rydza*, „Dziennik Polski”, Cieszyn, 4. října 1938.
44. Vzpomínky Rudolfa Paszka, soukromý archiv Władysława Gałuszky.
45. Ośrodek KARTA.
46. Zemský archiv Opava, f. Slezská Matice osvěty lidové ve Slezské Ostravě 1897–1950, kart. 72, i.č. 418.
47. Zemský archiv Opava, f. Ústředí slezských sborů starostenských Orlová 1907–1934, k. 5, i.č. 25, tłum.
48. Jan Żebrok, *Pamiętnik śląskiego nauczyciela*, Cieszyn 2002.



FOT. ZE SBÍRKY JÓZEFA CHMIELE

Sovětské řešení

Dąbrowa, 1946. První poválečné polsko-české radovánky v zahradě Dělnického domu

Grzegorz Gašior

Záolší, část historického Těšínska, přiznala v roce 1920 Rada velvyslanců v Paříži Československu, a v roce 1938 bylo připojeno k Polsku. Za první republiky mělo polské obyvatelstvo, které tam žilo, zajištěno všechna práva udělená národnostním menšinám, vlastní školství, společenská, hospodářská a sportovní sdružení či politické strany. Bylo však podrobena silné asimilaci převážně hospodářské povahy. Klíčovou roli přitom hrály české společenské organizace, především Slezská matice lidové osvěty, sdružení, které se oficiálně

staralo o české školství; v praxi Slezská matice spolupracovala se všemi představiteli české správy a hospodářského života regionu a snažila se maximálně posílit svůj vliv v politickém, společenském a hospodářském životě prostřednictvím Čechů.

Po připojení Záolší k Polsku přišla odvěta. České školy a organizace byly zlikvidovány. Asi 30 tisíc Čechů Záolší opustilo, mnozí z nich narychlo, během tří dnů.

Předkládáme poslední kapitolu polsko-české rivalizace o Těšínsko, který vyřešil státní příslušnost této oblasti.

FOT. TĚŠÍNSKA KNÍŽNICE



← Polský
propagační
leták

Pawel Guznar, obyvateľ Záoľší

Po osvobození Těšína Rudou armádou vznikly 3. května 1945 ve Východním Těšíně velitelství policie a Prozatímní národní rada pod vedením profesora Stonawského. Po příchodu do sídla policejního velitelství jsme se s občanem Santariusem oba přihlásili k prof. Stonawskému s dotazem, proč Západní Těšín neobsadila policie. [...] V té době už Češi vytvářeli vlastní policii pod vedením Pražana Svobody.

Čtvrtého května jsme se znovu hlásili na velitelství policie ve Východním Těšíně, ale bezvýsledně. Skupina Záoľšanů se tedy sešla k poradě a jednání přenesla do hotelu „Polonia“ v Západním Těšíně; založila vlastní policejní velitelství pro Záoľší a obsadila v Západním Těšíně poštu, nádraží, hotely, polovinu hejtmanství a další budovy, přičemž zároveň vyslala do města vlastence. Pátého května ráno byla vytvořena Národní rada pro Záoľší se sídlem v hotelu Polonia v Západním Těšíně.

[...] V 11.00 hodin dopoledne se objevil ruský kapitán Balajan ve společnosti generála Volného [Volný neměl hodnost generála], který vystupoval v uniformě české armády, společně s adjutantem, poručíkem. Po komunikaci s námi nám tento kpt. Balajan přikázal opustit do půl hodiny „Polonii“ a odvolával se přitom na přítomného představitele armády ČSR gen. Volného, kterého české orgány jmenovaly velitelem policie v Záoľší. Vysvětlování kpt. Balajanovi, že gen. Volný je kapitánem německé armády, nemělo žádný výsledek, protože kpt. Balajan byl Volným a jeho klikou falešně informován. Vzhledem k takovému obratu událostí se rada přes bouřlivou demonstraci Poláků před hotelem „Polonia“ rozpustila, protože nechtěla připustit zbytečné incidenty.

TĚŠÍN, 3.–5. KVĚTNA 1945

[17]

Z české kroniky Třince

Třetího května byla v Dělnickém domě vytvořen první národní výbor, jejímž předsedou se stal občan polské národnosti, pan František Pitucha. Členy národní rady byli převážně občané polské národnosti. [...] Prvním úkolem rady byla oprava mostů a silnic a zajištění zásobování obyvatel. [...]

Dne 10. května vstoupily do našeho města první jednotky československé zahraniční armády [vytvořené v SSSR a bojující po boku Rudé armády] vedené poručíkem Solivajsem. Čsl. armáda byla ubytována v místnostech hotelu „Central“ a převzala pořádkovou službu ve městě.

[...]

Poněvadž první Národní výbor byl příliš jednostranně sestaven a majorizoval občany české národnosti do menšiny, a mimo to stál na stanovisku, že otázka hranic Těšínska ještě není rozhodnuta, byli občané české národnosti donuceni domáhati se svých ustavením nového národního výboru, který by stál na půdě československého státu a hájil spravedlivé zájmy všeho obyvatelstva, které to s Československou republikou smýšlelo upřímně. Byl podán podnět veliteli místní české posádky panu por. Solivajsovi, ten svolal stávající národní výbor a zástupce českého obyvatelstva do úřadovny MNV a prohlásil, že je povinen jako voják, který bojoval za Československou republiku, zájmy této republiky hájiti a proto, že je nutné, aby také místní správa byla v tomto duchu sestavena. Z řad českých zástupců byl pak podán návrh na kandidátní listinu, ve které byl vzat zřetel také na zastoupení občanů polské národnosti. Tato kandidátská listina byla pak předložena veřejnosti na veřejné schůzi v Dělnickém domě a navržení

kandidáti byli přítomnými zvoleni jako členové nového místního národního výboru. [...]

Poměrně snadno se zamezilo třenicím z důvodů národnostních. V Třinci již vlály jen československé prapory, ovšem v okolních vesnicích, především v Dolní Líštné, tomu tak nebylo a musely zakročiti bezpečnostní orgány. Předseda prvního národního výboru pan Frant. Pitucha stál na stanovisku ,že mohou vláti jak československé, tak i polské prapory, ale především že musí být vyvěšovány prapory rudé, čehož během jeho funkce jako předsedy bylo užíváno a praktikováno.

TŘINEC, 3. – 10. KVĚTNA 1945

[4]

Bolesław Wronka, příslušník polské policie, před válkou zaměstnanec Třineckých hutí

Velitelem policie byl Janek Hlavička z Dolní Líštné. Bylo nás asi třicet. Posílal nás ve dvojicích do třineckých ulic. Deset policistů mělo vždycky pohotovost. [10. května] jsem šel po Líštné a právě šli legionáři [českoslovenští vojáci], které vedl Wencel Orság. Běžel jsem za Hlavičkou a řekl jsem mu, co se děje – přišli legionáři se samopaly. My jsme měli pušky, ale zvedli jsme ruce. Hlavička vytáhl bílý prapor a vzdali jsme se. Orság převzal velení celé policie, která přešla do českých rukou.

V Třinci na Borku byly tábory, ve kterých za Němců byli polští zajatci, Židé a Rusové. Teď tam byli umístěni Němci. Kdysi nás honili do práce, a teď jsme měli my nutit je, aby zametali město. Když mi řekli, že tam mám sloužit, odmítl jsem a odešel jsem z policie.

TŘINEC, 10. KVĚTNA 1945

[15]

FOT. ZE SBÍRKY ANTONINA SZPYRCE



Marš. Michal Rola-Żymierski, ministr národní obrany v projevu

Záležitost Záolší nabývá evropského významu. Nepřiznáváme Čechům právo na Záolší, pokoušíme se tu věc vyřešit prostřednictvím rozhovorů. Pokud u sousedů nenajdeme pochopení – najdeme východisko. V tomto ohledu není Prozatímní vláda pouhou vládou pro rozhovory. Poškozené musíme ubránit.

KATOVICE, 17. ČERVNA 1945

[3]

↑ Jablunkov, 1945. Návštěva československé vládní delegace

Část zápisu z 31. schůze československé vlády o situaci na Těšínku a postavení tamního polského obyvatelstva

Ministerský předseda Zd. Fierlinger dodává, že dnes v noci o 1 hodině mu sdělil velvyslanec [SSSR Valerian] Zorin, že sovětská vláda dosáhla u polské vlády toho, aby se zamezilo za všech okolností krveprolití. Polská vláda souhlasila ovšem teprve po velkých sporech. Zároveň tlumočil velvyslanec Zorin pozvání sovětské vlády, aby československá vláda vyslala do Moskvy, kde nyní meškají význační představitelé polské vlády, delegaci, která by s Poláky projednala všechny sporné otázky.

PRAHA, 18. ČERVNA 1945 [18]

Wanda Konieczna (Cejnarová), obyvatelka Orlové

Otec se vydal na polské velvyslanectví v Bukurešti a řekl, že se chce vrátit do Záolší. Odpověděli mu: „Ano, to patří do Polska a my vám dám polský pas.“ Snažil se s tímto polským pasem různými způsoby dostat do Polska. Cestoval hlavně nákladními vlaky, nebo takzvanými dobytčáky, kterými se obvykle převážel dobytek. Až na polském území se dozvěděl, že Záolší patří Čechům. Toho se velmi obával. Jel za svým bratrem Gustavem Konieczným do Marklowic [Horních, na polské straně hranic]. Strýček za námi přišel pěšky do Orlové, aby nám řekl, že se otec vrátil.

ORLOVÁ, 1845 [14]

Z protokolu o zatčení Tadeusze Santariuse, obyvatele Trínce

Patnáctého června ve 22.00 hodin přišlo do bytu Emilie Santariusové v Trinci několik československých vojáků a policistů, jejichž jména se nedala zjistit, se slovy: „Kde je ta polská svině, co má ty letáky?“ [...] Vešli do místnosti, kde se nacházel Tadeusz Santarius, přiskočili k němu, začali ho fackovat a chtěli, aby jim vydal letáky, jichž má celý balík. Ten prohlásil, že má jen jeden, který dostal včera od nějakého neznámého člověka, když šel z Těšina; byl se tam podívat na vykopávání Poláků povražděných Němci na židovském hřbitově. Oni [čeští vojáci a policisté] ho však obviňovali, že šel do Těšina naproti polským vojákům, aby je dovedl na Záolší. Když matka zmíněné prosila, aby jejího syna nebili, že se teprve před dvěma dny vrátil nemocný z tábora, kde ho Němci drželi a nutili těžce pracovat, vynadali jí a tvrdili, že Santarius jako bývalý polský policista sem v roce 1938 přišel jen proto, aby vyháněl Čechy. Když na to odpověděla, jeden voják ji uhodil, až odletěla do vedlejší místnosti. V bytě byla provedena prohlídka, při které hledali letáky, které tam vůbec nebyly. S výhrůžkami, že se pomstí, a s nadávkami „polská svině“ naložili Tadeusze Santariuse do auta a odvezli neznámo kam.

TRINEC, 20. ČERVNA 1945 [11]

Anna Łogiewová, obyvatelka Těšina, v dopise výboru Záolší

Můj manžel Ludvik Łogiewa, narozený v Bohumíně, byl po osvobození Bohumína velením Rudé armády jmenován předsedou zastoupení místního obyvatelstva. Jeho zástupcem byl zvolen Florian Pospíšil české národnosti.

Jako první představitel obyvatel úřadoval můj manžel asi tři týdny, přestože po silicím nátlaku Čechů přijalo toto představitelstvo již název národní výbor.

Dne 19. června se v našem bytě objevili dva pánové v civilním oblečení a hovořili s mým manželem. Obsah rozmluvy neznám, a až když jsem si všimla, že můj muž odchází spolu s těmi pány, zeptala jsem se, oč jde. Manžel odpověděl, že s nimi jde, protože chce záležitost vysvětlit na ruském velitelství. Od té doby všechny stopy po mém muži zmizely. [...] Až 16. července jsem se soukromě dozvěděla, že se manžel nachází ve vězení v Moravské Ostravě, a proto prosím o zásah u odpovědných činitelů ve směru propuštění mého manžela.

TĚŠÍN, ČERVENEC 1945

[12]

Z rezoluce delegátů obyvatelstva Záolší určené Prozatímní vládě národní jednoty

Po zvážení, že přes vítězství demokracii a přes naši upřímnou ochotu společně soužívat s bratrským českým a slovenským národem vyvolávají v Záolší stále větší drsnost, kdežto šikanování používané místními českými činiteli vůči polskému obyvatelstvu vytváří atmosféru vzájemné nedůvěry jak v této chvíli, tak do budoucna, žádáme o co nejrychlejší vyřešení problému Záolší ve smyslu zákonných práv Polska.

TĚŠÍN, 16. ČERVENCE 1945

[8]

Kpt. Stanisław Mrowczyk, Záolšan, vyslaný do Štábu Záolší, tajné jednotky Polské armády

Moje jednotka měla za úkol bránit Čechům v protipolské činnosti. K jejím úkolům patřila i příprava rychlého obsazení Záolší: bezproblémového převzetí průmyslu, zřízení patriční sítě nebo organizace, která se bude podílet

Rodacy!

Przyjaźń demokratycznej Polski z bratnim narodem czeskim jest jedną z podstaw polskiej polityki zagranicznej. Wszystkie, co mogłoby zakłócić szczyrą przyjaźń obu narodów bezwzględnie uznane być musi za niepożądane. Zatargi polsko-czeskie i bezprzykładne wystąpienie polskich rządów sanacyjnych przeciwko Czechosłowacji w 1938 roku doprowadziły w swojej konsekwencji do upadku zarówno Polski jak i Czechosłowacji.

Naród Polski niezłomnie uznaje Was, rodaków naszych zza Oizy, za pełnoprawnych obywateli Rzeczypospolitej Polskiej, którzy na równi z innymi korzystać winni ze wszystkich swobód i przywilejów demokratycznych. Naród Polski nie zgadza się na jednostronne, bez jego zgody załatwienie sprawy granicy polsko-czechosłowackiej, przesadzające przynależność Zaolzia do Czechosłowacji.

Dlatego też wszelkie próby traktowania Polaków na Zaolziu jako cudzoziemców uważamy za bezprawie, obce duchowi demokracji i szkodzące z istotnymi interesami narodu tak polskiego jak i czechosłowackiego. — Naród czeski zapisuje sobie i teraz chlubną kartę w dziejach przyjaźni narodów słowiańskich, niosąc ofiarną pomoc tysiącom Polaków, wracających z obozów koncentracyjnych.

Ale właśnie dlatego nie rozumiemy, jak rząd bratniej republiki czechosłowackiej może tolerować bezprawia miejscowych organów władzy, które zařadziły rejestrację „cudzoziemców“, obejmując tym mianem również i Polaków.

Dlatego wzywamy Was, rodacy z Zaolzia, byście przeszli do porządku dziennego nad tą rejestracją. Wcale się do niej nie zgłaszajcie. W żadnym razie nie porzucajcie dobrowolnie Waszej ziemi. Zapewniamy Was, że naród polski uczyni wszystko, by w razie potrzeby w sposób stanowczy przyjął Wam z pomocą.

Katowice, dnia 14-go czerwca 1945 r.

Polska Partia Robotnicza
Polska Partia Socjalistyczna
Stronnictwo Demokratyczne
Stronnictwo Ludowe
Polski Związek Zachodni

Drakarnia Wojewódzka, Katowice, Sobieskiego 11.

Okresní Národní výbor ve Fryštátě.

Ve Fryštátě dne 6. 6. 1945.

Vyhláška

Všichni cizí státní příslušníci, bydlící na území fryštátského okresu, se musí hlásiti u svých místních Národních výborů a podati si žádosti o povolení pobytu na území republiky Československé.

1. Za cizí státní příslušníky se pokládají všichni ti, kteří bydleli na území Československé republiky do 1. 10. 1938 a kterým byl vystaven zahraniční pas.
2. Všichni ti, kteří přišli na území Československé republiky po 1. 10. 1938 jako cizí státní příslušníci.
3. Vyhláška se nevztahuje na občany, kteří obdrželi polské státní občanství dekretem presidenta republiky Polské o připojení Těšínska k Polsku, ale mají domovskou příslušnost do jedné z obcí, nacházejících se na území Československé republiky.

Kdo si nepodá žádost o povolení pobytu do **15. června 1945**, bude vypovězen do 24 hod. z území republ. Československé.

Velitelství NBS.
odbočka Fryštát

Okresní Národní výbor ve Fryštátě.

Ve Fryštátě dne 6. 6. 1945.

Ogłoszenie

Wszystcy obcokrajowcy, mieszkający w obrębie powiatu frysztackiego, muszą zgłosić się w miejscowych Komitetach Narodowych i żądać o pozwolenie pobytu w Republice Czechosłowackiej.

1. Za obcokrajowców uważani są wszyscy ci, którzy przebywali na terenie Republiki Czechosłowackiej do 1 października 1938 tylko na paszport.
2. Wszystcy ci, którzy przyszl na teren Republiki Czechosłowackiej po 1 października 1938 jako obcokrajowcy.
3. Ogłoszenie to nie dotyczy obywateli, którzy otrzymali polską przynależność państwową dekretem prezydenta Republiki Polskiej po przyłączeniu Zaolzia do Polski a mają przynależność do jednej z gmin na terenie Republiki Czechosłowackiej.

Kto nie wniesie podania o pozwolenie pobytu do **15 czerwca 1945**, zostanie w przeciagu 24 godz. wydalony z granic Republ. Czechosł.

Velitelství NBS.
odbočka Fryštát

↑ Informace pro Poláky z okresu
Fryštát z června 1945

na převzetí Záošší, zřízení, pokud se to podaří, Národní rady jako zárodku budoucí administrativy, provádění propagandistických akcí pomocí distribuce protičeských letáků v Záošší, jakož i eventuální vydávání podzemního časopisu. [...]

Nadřízenými, s nimiž jsme se měli kontaktovat prostřednictvím [Stanisława] Mazurka, byli: pracovní – náčelník jihovýchodního odboru MZ [Wiesław] Sobierajski, Jakub Berman, který hrál v této akci pravděpodobně základní roli, premiér [Edward] Osóbka-Morawski, a v jistém smyslu také maršál Rola-Żymierski.

TĚŠÍN, ČERVENEC 1945 [6]

Otmar Srokosz, obyvatel Záošší, za války voják AK [Armii Krajowej, Zemské armády]

Bolestně mi vadil pocit nespravedlnosti: proč Záošší, původně polské území, na kterém v prvních dnech svobody po hitlerovské okupaci obyvatelé vyvěšovali bíločervené prapory, jsou na sto procent přesvědčeni, že toto území je územím Polské republiky, bylo znovu potajmu převzato Čechy. [...] [V Polsku] Mikołajczyk zorganizoval silnou opozici Polské lidové strany – což se určitě nelíbilo Moskvě. Naopak Češi, kteří ověšeli svou republiku rudými vlajkami, hvězdami a Stalinovými portréty, jí imponovali jako věrní a oddaní spojenci.

Tyto události mne přiměly k hledání možností, jak se podílet na politickém životě. Jednoduše jsem si myslel, že když jsem se na východním pohraničí angažoval ve jménu vlasti, tak proč bych se neměl podílet, když jde o mou rodnou zemi, Záošší.

BIELSKO-BIALA, LÉTO–PODZIM 1945 [19]

Kpt. Stanisław Mrowczyk

Je známým faktem, že jsme přes složité působení nenašli žádné spojení ani kontakt s místní bezpečností, protože jsme si mysleli, že naše poslání má vyšší úroveň, přestože tato instituce, jak se později ukázalo, často našim vyslancům – dnes bychom jim říkali agenti – komplikovala činnost a dokonce je vsazovala do vězení a bylo potřeba je odtamtud dostávat.

[...]

Svou činnost jsme opírali o mládež, která uprchla z Československa do Polska. Tito lidé se často hlásili u úřadů v Těšíně a bývali zčásti ubytováni v prostorách učitelského semináře. [...] Ti, které jsme vybrali, uměli plynule česky, a zatímco se vydávali za české agitátory, získávali informace činnosti konkrétních lidí z té strany. Výsledkem této činnosti bylo zatýkání agitátorů.

TĚŠÍN, ČERVENEC 1945 [6]

Otmar Strokosz

Zavezli mě do Bezpečnostního úřadu [v Bielsku-Bialé] v ulici Krasinského.

[...] Tak nelidská rána [...] ve mně vyvolala nepopsatelnou lítost a pocit křivdy a nespravedlnosti, protože to není okupant ani tyran, ale falešný Polák, který mne nutí přemýšlet o tom, že ne každý Polák je Polákovi bratrem. [...] Po několika dnech nás uzavřeným nákladním autem převezli do vězení v Będzinu.

V Będzinu mě vyslýchala žena se šátkem na hlavě. Byla velmi vulgární. Každé její druhé slovo bylo „ty zkurvysynu...“. Vyhrožovala mi, že když neřeknu pravdu, pro jakou organizaci jsem pracoval a kdo a kolik nám za to platil, pojedeme k bílým medvědům, protože taková je dohoda se Sovětským svazem. Po ani ne dvaceti dnech

nás v noci převezli také na nákladním autě do varšavského vězení na Mokotowě.

BIELSKO-BIALA, LISTOPAD 1945 [19]

**Memorandum kulturních pracovníků
z Těšínska adresované československé vládě,
týkající se odsunu části polské menšiny
do Polska a zákazu činnosti některých
polských spolků**

Žádáme proto vládu ČSR, aby se o územních změnách v oblasti těšínské bylo jednáno jen v tom případě, že by mělo být splněno přání obyvatel celého Těšínska po spojení jeho obou jeho částí až po řeku Bialou v rámci Československé republiky.

[...]

Kdyby nebylo možné dosíci spojení celého Těšínska, nechť vládní činitelé trvají bezpodmínečně aspoň na linii řeky Visly. Menšinová práva, daná Polákům na Těšínsku, překročila již hranici únosnosti a posilují odbojného ducha polského obyvatelstva k jejich zneužití, až k výzvám k hospodářské sabotáži. [...]

Ve smyslu vládního košického programu, že je republika národním státem Čechů a Slováků a nebude mít menšin, žádáme:

1. Okamžité odsunutí všech Poláků, kteří přišli na naše území po roce 1938 (okupanti).

[...]

4. Aby na Těšínsku byl zabezpečen klid na věčné časy, jest nezbytnou výměna nespokojeného polského obyvatelstva, tak jak se na východních hranicích o tom dohodly vlády ruská s polskou.

[...] Z nastávajících obecních voleb je obava, že správa v některých obcích dostane se do rukou lidí

nám nepřátelským. Poněvadž Poláci u nás nekonají vojenskou službu (nedůvěra), neměli by mít ani aktivního ani pasivního volebního práva, jsmet' (!) státem Čechů a Slováků.

ČESKÝ TĚŠÍN – KARVINÁ, 10. PROSINCE 1945 [18]

**Z dopisu místního národního výboru v Třinci
obyvatelce Třince Wandě Pietrzykové**

Vzhledem k tomu, že jste se na naše území přestěhovala po 1. říjnu 1938 a v souvislosti s tím nemáte československo občanství, povolení k pobytu, ani pracovní povolení, vyzýváme Vás, abyste využila dnešní příhodné situace a vrátila se do své krásné vlasti.

Dovolujeme si Vás upozornit, že tento odchod nařídí v nejbližší době vládní nařízení, a návrh na repatriaci činíme ve Vašem vlastním zájmu, abyste si mohla s dostatečným předstihem zajistit patřičný byt ve Vaší vlasti a odvézt si v klidu veškerý svůj majetek. Vzhledem k obtížné bytové situaci, kterou ještě ztěžuje ubytování českých repatriantů z Polska, kteří zpravidla přicházejí bez majetku, litujeme, že Vám nemůžeme ponechat dosavadní byt a žádáme Vás, abyste ho uvolnila do 31. ledna 1946, a v dobrém stavu ho předala bytovému odboru Městské národní rady. V případě, že by k tomu nedošlo, byli bychom po 31. lednu 1946 nuceni disponovat Vaším bytem jako uvolněným, případně přikázat jeho vyklizení.

TŘINEC, 22. PROSINCE 1945 [9]

Příkaz ministerstva vnitra předsedovi Zemského národního výboru – expozitury v Moravské Ostravě o omezení odsunu tzv. polských okupantů z Těšínska

Na požádání ministerstva zahraničních věcí budiž v době od 1. do 8. ledna 1946 odsun fašistických Poláků zpomalen, resp. omezen na jednotlivé nebezpečné beckovské fašisty, jejichž pobyt na území republiky je zvláště nebezpečný pro veřejný klid a pořádek.

Toto opatření se děje z důvodů politických se zřetelem na jednání s polskou delegací, která v udané době bude dlíti na území republiky. S odsunem v dosavadním rozsahu je budiž sečkáno do dalšího vyrozumění.

PRAHA, 31. PROSINCE 1945

[18]

Ze zprávy aktivistů Polské socialistické strany ze Záolší ze setkání s vůdci PPS ve Varšavě

Premiér o[bčan] Osóbka-Morawski naši žádosti, aby byl do skupiny odborníků kooptován někdo z naší oblasti, nejprve mírně odporoval, protože nespřávně pochopil, že chceme představit delegaci ze samotného Záolší (s československým občanstvím). Když jsme vysvětlili, že jde o polské občany, v zásadě souhlasil.

[...]

[Ministr spravedlnosti Henryk Świątkowski] rovněž souhlasil až po delší diskusi s námi na toto téma. (Mj. vysvětloval: „My se prostě bojíme lidí kteří jsou citem a srdcem spjatí s územím, o kterém je řeč... politika nezná – neměla by znát cit.“) [...] Ministr Świątkowski nám na prosbu, aby nás nezaprodali, odpověděl delším proslovem, ve kterém představil problém Záolší na pozadí ... světové, téměř celoplanetárním

politiky!!! Musíme se dohodnout... Museli jsme se s ním o svá práva tvrdě hádat. V určité chvíli jsem měl chut' mu říci, že nevím, jestli mluvím s polským nebo s českým ministrem. [...].

VARŠAVA 28. LEDNA 1946

[21]

František Uhlíř, poslanec československé Národně-socialistické strany, v projevu v Prozatímním národním shromáždění

Budiž mi dovoleno, abych zde tlumočil přání a vůli věrného slezského lidu, který žádá, aby polská menšina na Těšínsku, která je stálým předmětem neklidu a sporů, byla od nás přestěhována do Polska. (*Potlesk.*)

Slavná sněmovno, my zůstaneme trvale vděční a trvale zavázáni Sovětskému svazu za to, že dal signál k odstraňování sporů mezi národy a státy a k zabraňování válkám tím, že razí zásadu budování homogenních národních států a přesunu národnostních menšin, které byly vždy příčinou třenic a záminkou válek. My plně akceptujeme toto sovětské stanovisko a manifestačně se za ně stavíme. (*Potlesk.*) Je to řešení opravdu moderní a pokrokové, které může silně pomoci k udržení míru ve světě. [...] Je v zájmu budoucího klidného soužití československo-polského, aby se celá polská menšina na Těšínsku přesídlila do Polska a aby všichni Češi a Slováci, žijící na území polském, se přestěhovali k nám. (*Potlesk.*)

PRAHA, 8. BŘEZNA 1946

[10]

Z jednoho hlášení, která shromáždilo těšínsko oddělení Polského západního svazu

Dvanáctého března 1946 byl uvězněn vedoucí polské školy v Košařiskách Gustaw Zuczek. Zastával mj. funkci

předsedy Polského turistického a sportovního sdružení „Slezské Beskydy“ v Československu. Jmenovaný byl převezen do vyšetřovací vazby v Českém Těšíně. Důvod zatčení nebyl uveden.

Zuczek v rozhovorech se svými známými neskrýval, že čeká ze strany Čechů nějaký výpad, protože místní Češi veřejně vykládali, že „Zuczek z Košaňsk brzy zmizí, a pak už si s polskou školou poradíme“. Do školy, kterou vedl uvězněný Zuczek, chodí 82 dětí, zatímco česká škola ve stejné obci jen 30. Rodiče přes nátlak a agitaci české strany posílají své děti díky Zuczskovi do polské školy. Kromě toho byl Zuczek obecním tajemníkem a těšil se velké důvěře místních obyvatel, kteří se se všemi problémy obraceli výhradně na něj.

TĚŠÍN, ČERVEN 1946

[13]

Józef Franek, obyvatel Záolší, za války navigátor RAF

Vrátit se domů jsem se rozhodl až teprve, když jsem od otce dostal dopis. „Budeš moci učit, znovu máme polské školy, chybí však učitelé, protože jich mnoho zahynulo během války,“ četl jsem. Naléhal, abych se na Záolzí co nejdříve vrátil.

[...]

Spolu se Staszkiem Jaworským ze Svibice jsme odjeli na ambasádu Československé republiky v Londýně, abychom se přihlásili k repatriaci. Poslali nás na Československou vojenskou misi, kde nás přijal štábní kapitán. Podíval se na nášivky „Poland“ a zeptal se, proč jsme sloužili v polské armádě a ne v československé.

„Protože jsme polské národnosti a v srpnu 1941 jsme nemohli ještě vědět, že za půl roku vznikne v Sovětském svazu také československá vojenská jednotka.“

„Aproč chcete právě repatriovat do Československa?“
„Proč? Poněvadž jsem se tam narodil a mám tam rodinu!“

„Víte, my chceme mít republiku pro Čechy a Slováky, pro Němce, Maďary a jiné hotentoty tam místo nemáme.“

Konsternovaný Stasek to vzdal, ale já jsem se vzepřel. Na dotaz: „A co tam chcete dělat?“ jsem odpověděl:

„Učit.“

„V jaké škole?“

„V polské.“

„Polské školy tam nemáme.“

„Ale máte!“

„Nebudete mne poučovat, já snad vím lépe, co tam máme, a co ne!“

Řekl jsem mu, že jsem právě dostal dopis od otce, který jako učitel v polské škole učí.

„Ukažte mi ten dopis!“

Přečetl si ukázaný odstavec a odešel do vedlejší místnosti. Z chvíli se vrátil a řekl již klidnějším tónem:

„Zatím máte pravdu.“

Připomínaje rok 1938 mi přikázal, abych přinesl Osvědčení o státní a národní spolehlivosti. Vida můj udivený obličej dodal:

„Napište domů, oni už budou vědět.“

Na obecním úřadě zjistili, že jsem během německé okupace nebyl doma. Po delším dopisování jsem nakonec získal osvědčení za dobu „polské okupace“ s datem 11. května 1946.

VELKÁ BRITÁNIE, 1946

[1]

Emanuel Guziur, aktivista Kruhu těšínských Slezanů v Londýně

Po nás nebyl problém vybrat si mezi politickou emigrací a návratem domů. Pro nás země nebyla totéž, co rodný domov. V Záolší nebylo Polsko. Beneš a celá jeho vláda jsou už v Praze. Na Záolší jsou šikany a jsou uvěznováni nejednou i ti Poláci, kteří se právě vrátili z koncentračních táborů. Nastalo období očekávání dalšího rozvoje událostí. Jedni odešli do světa, jiní si vybrali Polsko jako další etapu pouti do svého domova. Pro mnohé se tento krok stal cílem. K těm patřím i já. Vrátil jsem se do Polska bez Záolší.

1946 [2]

Z hlášení mjr. Stanisława Mazurka Jakubu Bermanovi, členovi politického byra ÚV Polské dělnické strany

Zasílám Vám protokol z konference Poláků v Českém Těšíně, která se konala 18. května ohledně voleb.* Konference rozhodla, aby Poláci v Záolší podporovali KSČ. Nebylo to snadné, protože KSČ prováděla protipolskou politiku, ale všichni chápali, že v KSČ mají spojence, že je to jediná naděje na dohodu. [...] Konference předložila vedení KSČ ty nejdůležitější požadavky a požadovala, aby KSČ oficiálně podepsala, že bude tyto polské požadavky podporovat. Vedení okresu s tím nesouhlasilo, protože by toho využila česká reakce, ale na druhé straně slíbili, že budou podporovat polské požadavky. Bylo rozhodnuto vydat jménem nestranických Poláků výzvu k podpoře KSČ ve volbách.

[...] Roztrpčení vůči polské vládě stále vzrůstá, inteligence je stále častěji propouštěna z práce. Mnoho našich delegátů přímo uvedlo, že nechtějí dále pracovat, poněvadž vláda energicky nevystupuje proti Čechům a umožňuje útlak Poláků. V Záolší vládne všeobecné přesvědčení, že tato politika vlády musí vést ztroskotání celé věci Záolší a dokonce ke ztrátě Kladska.

TĚŠÍN, 22. KVĚTNA 1946 [7]

Z dopisu prezidia Slezské matice lidové osvěty expozituře Krajské národní rady v Moravské Ostravě, předsednictvu vlády ČSR, ministerstvu vnitra a ministerstvu informací

Rozhodnutí vlády o reorganizaci národních výborů podle výsledků voleb do Národního shromáždění z 26. května 1946 vyvolalo mezi českým obyvatelstvem na Těšínsku obavy o českost mnoha obcí v této oblasti.

[...] Podle výsledků voleb jsou politické poměry v řadách obyvatel Těšínska rozloženy výhodně pro Komunistickou stranu Československa. V českých obcích nebo v jejich většině představuje tato strana silnou oporu českých zájmů. Jinak je tomu však v obcích většinově polských, kde Komunistická strana Československa zvítězila také. V těchto obcích tato strana nebude mít dostatek osob hodných důvěry, pokud jde o českou věc, které by mohly vyslat do místního národního výboru. Proto musí být většina představitelů této strany vybrána z řad Poláků. Ze

* Volby do Ústavodárného shromáždění, které se konaly 26. května 1946. Mohly se jich účastnit jen strany sdružené v Národní frontě.

současné situace na Těšínsku vyplývá, že od Poláků nelze očekávat státní loajalitu. O národní loajalitu Poláků se vůbec nedá mluvit.

V důsledku toho, že Poláci budou mít v mnoha obcích většinu i předsedu národního výboru, získají práva, jichž budou využívat ve prospěch polských zájmů.

SLEZSKÁ OSTRAVA, 13. ČERVNA 1946 [22]

Z hlášení mjr. Stanisława Mazurka Jakubu Bermanovi

Od samého začátku hned po osvobození jsme dělali jednu chybu za druhou. Dokázali jsme jen kritizovat [předválečného ministra zahraničních věcí Józefa] Becka a jeho politiku směrem k Záolší, neudělali jsme nic, [abychom] ukázali, jak se dá Záolší získat zpět bez použití Beckových metod. Opětovným získáním Záolší tady Beck nabyl popularity, o jeho proněmecké politice zdejší obyvatelé málo vědí, ale všichni vědí, že osvobodil Záolší, a všichni to chválí.

Jaký může mít polské obyvatelstvo po obou stranách hranice vztah k vládě, o které čeští ministři na shromážděních v Bohumíně v Karvině říkají, že jim dá Bohumín a Karvinou? Když jsem žádal na MZV v této věci o opravu, bylo mi řečeno, že to není důležité!

TĚŠÍN, ZAČÁTEK ČERVENCE 1946 [7]

Část zápisu z tajné části 31. schůze československé vlády týkající se jednání s Polskem o formulaci menšinové klauzule dodatkového protokolu ke spojenecké smlouvě

Ministr [pošt] konsist.[orní] rada P.[áter] F[rantišek]
Hála [z Československé strany lidové] se zmiňuje znovu

o odsunech Moravců a českého obyvatelstva z Kladska a Ratibořska, která provádějí Poláci. Obává se, že do dvou roků bude toto území obýváno výhradně Poláky, takže odpadnou jakékoliv etnické předpoklady pro naše požadavky. Uznává ovšem, že pro nás je daleko důležitější Těšínsko, tj. zejména východní jeho část, tj. Karvinsko. Tam bychom měli provést důkladnou kolonisaci Čechů, a jakmile se nám tato kolonizace podaří, odpadne také tam etnický problém. [...]

Musíme vybudovati železniční spojení se Slovenskem a dělnické kolonie pro české a slovenské dělníky. Řečník je přesvědčen, že se Slováci z chudých krajů rádi přestěhují na Těšínsko a tam budou pracovati, ale pro to se musejí vytvořiti náležité předpoklady.

PRAHA, 22. ŘÍJNA 1946 [18]

Část zápisu ze 67. mimořádné a tajné schůze československé vlády týkající se diskuse o menšinové klauzuli dodatkového protokolu k československo-polské spojenecké smlouvě

[Vladimír Clementis:] Poláci budou míti právo užívat polského jazyka v soukromých a obchodních stycích a na veřejných schůzích. Budou míti stejné postavení jako ostatní občané, tedy rovnocenná občanská práva. Nesmí býti proti nim diskriminováno při volbách a jmenováních. Budou míti stejné právo na práci. Budou se moci organisovati v našich odborových organizacích. [...] Poláci [...] žádali také svaz polských učitelů, ale to jsme jim ihned odmítli a poukázali na to, že polští učitelé byli za první republiky oporou Beckovského režimu a pracovali proti republice. [...]

[Náměstek předsedy vlády Zdeněk Fierlinger za Československou sociální demokracii] [...] považuje

za důležité, abychom učinili co nejvíce pro české obyvatelstvo na Těšínku. Poukazuje na to, že jsme pro tyto obyvatele za první republiky vůbec nic nedělali a přesto se podařilo stlačit počet polského obyvatelstva asi na 80 tisíc. Bude třeba záměrně podporovat český a slovenský element v tomto kraji, aby tam byl příliv Čechů a Slováků. [...]

Předseda vlády Kl. Gottwald má za to, že bylo předneseno mnoho argumentů pro a proti, ale že je třeba uvážili na prvním místě, jaké je mezinárodně-politické postavení Československa. Jsme ve špatném poměru k Německu, náš poměr k Rakousku není zvláště dobrý, poměr k Maďarsku je rovněž špatný a zůstane jím asi ještě dlouho, a přitom nemůžeme najít ani společný jazyk v poměru k Polsku. To by tedy znamenalo, že bychom byli na tom špatně se všemi s výjimkou Sovětského svazu.

Pro řečníka je však rozhodující, že již delší dobu pozoruje mezi Československem a Sovětským svazem ochlazení, cítí to na každém kroku, mezinárodně-politicky, hospodářsky a spojenecky. [...] nyní, když Stalin takto naléhá na ukončení jednání s Poláky a uzavření smlouvy s nimi, musí [řečník] nutně dospět k závěru, že hlavním důvodem pro toto ochlazení je, že Sovětský svaz dobře nechápe, co vězí za naším odporem, zda jsou to malicherné obavy, které nepovažuje za odůvodněné, jelikož na svém území jsme svrchovanými pány a jelikož tam rozhodujeme my a nikoliv Varšava, nebo zda je za tím něco horšího, tj. [...] že „nechceme“ dopustit, aby se slovanská fronta scelila tak, aby nikdo do ní nemohl vrážet klín.

PRAHA. 3. BŘEZNA 1947

[18]

Do ludności polskiej na Śląsku Ciesz. w Czechosłowacji.

W sobotę, dnia 18 maja zeszli się przedstawiciele ludności polskiej na Śląsku Ciesz. w Czechosłowacji, nie należącej dotąd do żadnej z partyj politycznych, ażeby się naradzić, na jaką listę ma polska ludność bezpartyjna oddać swe głosy przy wyborach w dniu 26 maja.

Po długiej i rzeczowej lecz spokojnej dyskusji, powzięto jednomyślnie bez jakiegokolwiek głosu protestu, uchwałę, że

ludność polska powinna swoje głosy oddać na listę Partii Komunistycznej numer 1.

Uzasadnienie tego kroku, dlaczego lista KPCz. numer 1 — może być wyłącznie miarodajną dla Polaków w Czechosłowacji, jest następujące:

Jedynie na liście Partii Komunistycznej są kandydaci, którzy przyznają się do narodowości polskiej.

Dalej:

Przedstawiciele i prasa komunistyczna nie występują i nie prowadzą antysłowiańskiej nagonki przeciwko Polakom w Czechosłowacji tak, jak to czynią przedstawiciele i organy prasowe innych stronniectw czeskich. Wystarczy tylko przejrzeć prasę ostatnich dni, aby się przekonać, jakie stanowisko zajmuje wobec Polaków prasa szowinistyczna, domagając się naszego wyrzucenia za Olzę itp., — zaś prasa komunistyczna stara się nas traktować sprawiedliwie, jako równych obywateli w demokratycznej Republice Czechosłowackiej.

**Głosując na KPCZ. numer 1, nie znaczy to,
że stajemy się członkami tej Partii.**

← Květen 1946.
Leták vybízející
Poláky k hlasování
na KSČ

Z dodatku ke „Smlouvě o přátelství a vzájemné pomoci mezi republikou Československou a republikou Polskou“

Vysoké smluvní strany přesvědčeny, že trvalé přátelství potřebuje vyřízení všech otázek, stávajících mezi oběma zeměmi, jsou zajedno v tom,

že vyřeší na základě vzájemné shody nejpozději do dvou roků ode dne podpisu *Smlouvy o přátelství a vzájemné pomoci* všechny územní otázky, které se nyní kladou mezi oběma zeměmi;

že majíce na mysli nutnost urychlit co možná nejvíce hospodářskou a kulturní obnovu obou zemí, překročí v nejkratší možné době k sjednání dohod, které by sloužily tomuto cíli,

že zajistí Čechům a Slovákům v Polsku a obráceně Polákům v Československu v rámci zákonnosti (právního státu) a na zásadě vzájemnosti možnosti národnostního, politického, kulturního a hospodářského rozvoje (školy, spolky, družstva na základě jednoty družstevní organizace v Československu, respektive i v Polsku). [...]

(...) [Klement] Gottwald

(...) Jan Masaryk

(...) J[ózef] Cyrankiewicz

(...) Z[ygmunt] Modzelewski

VARŠAVA 10. BŘEZNA 1947

[16]

Z protokolu ze schůze předsednictva krajského výboru KSČ v Ostravě za účasti představitelů KSČ polské národnosti

Soudruh [Paweł] Cieślak [aktivista KSČ z Trince] ve svém referátu proneseném polsky, se vyslovil proti plnění požadavků občanů polské národnosti v etapách [...], a pokládal takový postup za nebolševický; zastával

stanovisko, že všechny požadavky by měly býti splněny najednou. Otázku hranic pokládal za vedlejší, polští soudruzi pomáhají českým soudruhům budovat socialismus a ničit reakci, otázka hranic se stane jednou stejně přežitkem. Pokládá za národnostní útisk, jestliže do státního podniku Trinecké železárný hut' nejsou přijímáni bývalí příslušníci Andersovy armády. [...] Doufá v odstranění všech ideologických rozporů, které ve straně na Těšínku vznikly, a v jednotnou spolupráci. [...]

Soudruh [Rudolf] Slánský [generální tajemník KSČ]: [...] Polští soudruzi se po uzavření česko-polské smlouvy domnívali, že nyní mohou klást požadavky, kterým republika musí vyhovět. nemají však vyjasněn svůj poměr k republice, nebojují dostatečně proti polským šovinistům a polské reakci.

[...] K záležitosti příslušníků Andersovy armády: Nelze souhlasit se soudruhem Cieślarem, který říká, že tito lidé mají být potrestáni teprve až se proviní. Je pochopitelné, že vedení našich podniků [...] dbá všech předběžných opatření a odmítá zaměstnávat příslušníky bývalé Andersovy armády, zvláště jedná-li se o tak podnik takové důležitosti jako trinecké hutě. Víme, že i v Polsku jsou velmi opatrní na příslušníky bývalé Andersovy armády.

OSTRAVA, 20. ČERVNA 1947

[18]

Z dopisu vedení SMLO [Slezské matice lidové osvěty] Slezskému ústavu kultury v Praze a Svazu „Národních jednot a Matic“, sdružujícímu československé kulturní a osvětové organizace národní povahy

Situace na Těšínku je stále ještě citlivá. Stále nevyjasněná a nezajištěná otázka hranic je důvodem

stálého zneklidňování a zastrašování českého obyvatelstva.

Povolení dvou polských sdružení, kulturního a polské mládeže, české věci velmi uškodilo. Ve všech obcích s polskou menšinou či většinou dochází k dělení na národnosti a k rozdělení obcí na dva tábory, český a polský. Stále vzdornější aktivity Poláků neposkytují záruku potřebného klidu. S jistotou lze očekávat, že se situace zhorší. Občané jsou zastrašeni. Bojí se vstupovat do Matice [SMLO], protože byli za své češtví již dvakrát pronásledováni, a dnes, kdy se stále šíří propaganda, že Poláci určitě obsadí Těšínsko, jsou ke všem sdružením lhostejní.

Český učitel, který pracuje pro republiku, se netěší úctě. Je podezírán ze šovinismu, ale věří se těm, kdo nás v roce 1938 z Těšínska vyháněli. V některých obcích vládou takové vztahy, že český člověk neví, zda je Těšínsku doma nebo v cizině.

OSTRAVA, 13. LEDNA 1948

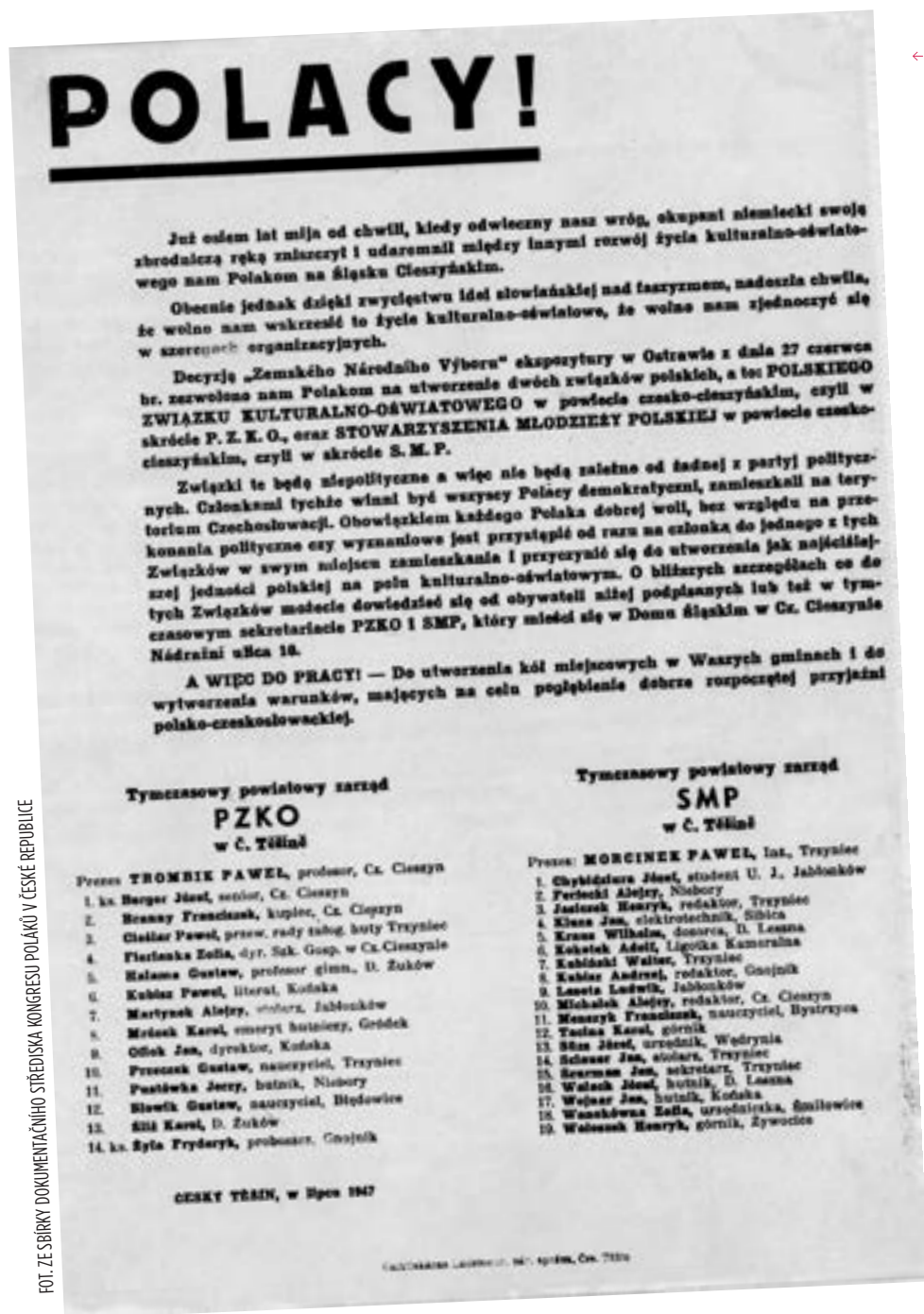
[22]

Alojzy Michałek, člen Okresního akčního výboru v Českém Těšíně

V současné době se ve všech obcích Těšínska a v různých institucích tvoří takzvané *akční výbory*.^{*} Tyto výbory mají být projevem pokrokového lidu, proto jsou vytvářeny na co nejširších základech. Do Akčních výborů vstupují nejen představitelé politických stran (u nás převážně KSČ a soc[iálních]dem[okratů], ale rovněž představitelé jiných pokrokových organizací.

* Buňky v podnicích, státních orgánech a školách, směřující k podřízení těchto institucí úplné kontrole KSČ, zřízené v únoru 1948 z iniciativy komunistů

FOT. ZE SBÍRKY DOKUMENTAČNÍHO STŘEDISKA KONGRESU POLÁKŮ V ČESKÉ REPUBLICE



← Leták prozatímních správ Polského svazu kulturně osvětového a Sdružení polské mládeže

Pokud nyní jde o účast Poláků v Akčních výborech, mají na ni Poláci skutečné a odůvodněné právo. Jsme a musíme být ve svém postavení rovni Čechům. [...] Když byla oznámena vládní krize, vznikl hned občanský výbor složený z Poláků a poslal prezidentu Benešovi telegram s požadavkem o vyloučení reakčních ministrů z vlády a o přijetí jejich demise. Poté ještě téhož dne vydal výzvu k polskému obyvatelstvu, v níž vyhlásil jasné stanovisko Poláků, které zní: Poláci pevně stojí za lidovou demokracii a vládou Klementa Gottwalda! [...]

Teď jde o to, aby Poláci do těchto akčních výborů vstupovali a dosáhli tam určitého zastoupení. Tam, kde by Poláci nebyli vítáni nebo by získali málo členských míst, je potřeba se tam dostat násilím a za pomoci KSČ si vytvořit takovou pozici, jakou si zasloužíme.

ČESKÝ TĚŠÍN, 29. ÚNORA 1948

[5]

Kpt. Stanisław Mrowczyk

Naše činnost postupně vyhasínala a převzetí moci komunisty v Čechách jí uštědřilo poslední ránu. Koncem března 1948 jsme dostali seshora pokyn k okamžitému přerušování činnosti a rozkaz ke zničení veškeré dokumentace spjaté s naší prací. [...] Ukončení našich snah bylo pro nás a zejména pro mne bolestné. Zklamal jsem své blízké, projevil jsem se jako nevěrohodný, zklamali jsme velkou skupinu Záolšanů, mezi nimi ty, kteří se k nám přidali, aby přečkali do vysvobození.

Fakta ukázala – i když dodnes nevím, jaký byl mechanismus spuštění celé akce, ani kdo za ní stál – že bylo všechno podřízeno špinavé politice, a vítězství komunistů v Čechách bylo shodné s koncem myšlenky na připojení Záolší k Polsku.

TĚŠÍN, 1948

[6]

Jan Baron, předseda kroužku PZKO v Suché Górne, v prohlášení kroužků PZKO a SMP v Suché Górné

Prohlásil jsem jménem místních polských spolků, tj. PZKO a SMP, které vznikly jen díky komunistické straně, že se radujeme z vítězství lidově-demokratických sil a máme plnou důvěru k nové vládě Klementa Gottwalda. [...] Zároveň silně věříme, že nová Gottwaldova vláda uzná rovněž kulturní a hospodářské potřeby polského obyvatelstva žijícího v republice a splní jeho požadavky, bude na ně hledět jako na rovného s rovným. Jsme přesvědčeni, že v první řadě otevře dveře polským školkám a umožní vzdělávání nejmladších polských občanů v mateřském jazyce, a také vrátí celý majetek polských obyvatel, vzniklý z jejich dřiny, který v mnoha případech zpečetili svou dřívější obětí v podobě práce a peněz, vlastní krvi v táborech, vězeních a na šibenících. Existuje celá řada problémů, jež zcela jistě vyřeší nová lidově-demokratická Gottwaldova vláda nejen s uspokojením pracujících mas, ale i k uspokojení polských obyvatel na Těšínsku.

SUCHA GÓRNA, 4. BŘEZNA 1948

[20]

GRZEGORZ GAŚSIOR



Grzegorz
Gašior

Po vstupu Rudé armády do Záošší na začátku května 1945 začali Poláci tvořit orgány místní moci a jednotky milice v očekávání, že tato oblast bude nadále patřit do Polska. V obcích, osídlených také českým obyvatelstvem, vznikaly polsko-české úřady a oddíly milice, v tradičně českých obcích české. Tento stav vydržel pouhých několik dní. Sovětské velení předalo kontrolu nad tímto územím československé správě. Polské milice byly buď rozpuštěny nebo začleněny do českých oddílů, orgány samostatně se vytvářející polské správy byly zrušeny a byly zřízeny místní národní rady, které ovládali Češi. Otázka státní příslušnosti Záošší však zůstávala otevřená.

Polské obyvatelstvo v Záošší se ocitlo ve velmi nevýhodné situaci. Československé úřady neuznávaly žádné společenské organizace ani politické strany tvořené Poláky. Předválečný majetek polských organizací byl konfiskován. Nejnepřátelštější vztah k Polákům projevovali představitelé Československé strany národně socialistické a Československé strany lidové; vyhlášovali hesla vysídlení Poláků, výměny obyvatelstva nebo asimilace. Jen Komunistická strana Československa slibovala ukončení represí směřujících proti Polákům, a tak v ní mnozí viděli jediného spojence. „Głos Ludu“, jediné polské noviny, které tehdy v Záošší vycházely, byl orgánem KSČ.

Spor o Záošší trval, zejména když SSSR nezáleželo na okamžitém uklidnění konfliktu, protože mu udržování nepřátelství mezi Polskem a Československem usnadňovalo uplatňovat vůči těmto zemím vlastní politiku. Napětí mezi oběma státy se tedy udrželo i v dalších letech.

V samotném Záošší Poláci trvale cítili nejistotu své situace. Fungovala část polských škol (činnost obnovilo

gymnázium v Orlové a v Českém Těšíně vzniklo další polské gymnázium), ale mnoho jich zůstalo zavřených. Příslušníci československých bezpečnostních orgánů zatýkali, dělali pohlídky, došlo dokonce k bití. Vyskytla se i zabití, jako hutníka Józefa Pietronce z Trince. Byla ztěžována rehabilitace některých Poláků, kteří se za války přihlásili k německé národnosti, a naopak byla usnadňována osobám, které se hlásily k české národnosti. Poláci, kteří se usídlili v Záošší po roce 1938 (často však šlo o původní obyvatele, kteří ze Záošší odešli po roce 1920), byli označováni za okupanty a nuceni k odjezdu do Polska. Podobně byli označováni i Záoššané, kteří si celou válku zachovali polské občanství a nepřihlásili se k německé národnosti.

Na polské straně hranic byla pro uprchlíky ze Záošší organizována pomoc. V (polském) Těšíně působil Záoššský výbor, kterému předsedal Karol Musioł a který sdružoval aktivisty angažující se pro připojení Záošší k Polsku. Výbor se snažil ovlivnit politiku Varšavy, udržoval kontakty se Záoššany, sbíral informace o represích československých úřadů proti Polákům. Polské orgány povolaly tzv. Záoššský štáb, speciální jednotku, jež se měla věnovat přípravě převzetí moci v Záošší, který řídil mjr. Stanisław Mazurek.

Poté, co byla 10. března 1947 (znovu nikoli bez nátlaku Stalina, tentokrát na Československo) podepsána smlouva o přátelství a vzájemné pomoci, měla být otázka hranice vyřešena během dvou let, nakonec však byl dosavadní stav potvrzen až v roce 1958.

V únoru 1948 převzali komunisté v Československu veškerou moc. Představitelé národních socialistů a lidovců byli odvoláni z postů na všech úrovních státní správy, část z nich se přidala k nové moci. Polské obyvatelstvo v

Záolší přijalo tuto skutečnost jako úlevu, konflikty byly utlumeny. Mnohé obyvatelé Těšínska si neuvědomovali pravou podobu komunistické totality, usilující o převzetí kontroly nad všemi oblastmi společenského života včetně činnosti národnostních menšin. (Grzegorz Gąsior).

Materiál (ve zkrácené verzi) pochází z „Karty” 70/2012.

PRAMENY POUŽITÉ V TEXTU

1. Józef Franek, *Z Azji do Europy przez Afrykę i Amerykę*, Český Těšín 2003.
2. Emanuel Guziur, *Najważniejsze funkcje społeczne*, Cieszyn 1958 (nevydané vzpomínky), Státní archiv v Katovicích, oddělení v Těšíně, dědictví Emanuela Guziura, sign. 3.
3. Marek Kazimierz Kamiński, *Polsko-czechosłowackie stosunki polityczne 1945–1948*, Varšava 1990.
4. *Kronika Trince*, Státní okresní archiv Frýdek-Místek.
5. Alojzy Michalek, *Polaci v Komitetach Wykonawczych*, „Głos Ludu”, roč. 4 (1948), č. 25, 29. února 1948.
6. Stanisław Mrowczyk, *Sztab Zaolziański. Wspomnienia z działalności grupy powołanej w 1945 r. mającej poczynić przygotowania do przejęcia Zaolzia przez Polskę*, „Przegląd Historyczny” č. 2/2002.
7. Krzysztof Nowak, *Z zaolzieńskich raportów do Jakuba Bermana*, „Pamiętnik Cieszyński, sv. 6, 1993.
8. Přepis rezoluce ze 16. července 1945, Książnica Cieszyńska, Archiv Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w Cieszynie, sign. 30.20.8.
9. Dopis Místní národní rady v Trinci Wandě Pietrzykové, Książnica Cieszyńska, Archiv Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w Cieszynie, sign. 30.35.
10. Protokol projevu na stránce www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/039schuz/s039008.htm.
11. *Protokół spisany dnia 20. 6. 1945 o aresztowaniu Tadusza Santariusza, lat 19, zamieszkałego w Trzyńcu*, Książnica Cieszyńska, Archiv Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w Cieszynie, sign. 30.2.66.
12. *Protokół spisany w Cieszynie w dniu 17. lipca 1946*, Książnica Cieszyńska, Archiv Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w Cieszynie, sign. 30.2.68.
13. Hlášení z Košařísk z března 1946, Książnica Cieszyńska, Archiv Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w Cieszynie, sign. 30.2.233.
14. Příběh Wandy Cejnarové (1931–2011), Archiwum Historii Mówionej Ośrodka KARTA, sign. AHM-076.
15. Příběh Bolesława Wronky (1922–2009), Archiwum Historii Mówionej Ośrodka KARTA, sign. AHM-Z-179.
16. Tadeusz Siwek, Stanisław Zahradnik, Józef Szymeczek, *Polská národní menšina v Československu 1945–1954*, Praha 2001.
17. Sprawozdanie Pawła Guznara, Cieszyn, 30 kwietnia 1946, Książnica Cieszyńska, Archiv Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w Cieszynie, sign. 030.36/1.
18. *Státní politika vůči polské menšině na Těšínsku v letech 1945–1949. Výběrová edice dokumentů*, ed. Jiří Riedl, Praha–Český Těšín 2011.
19. Otmar Strokosz, *W Armii Krajowej – z Zaolzia przez okupowany Lwów do III-ciej Rzeczypospolitej*, Krakov 1994.
20. *Z manifestacyjnego zebrania członkowskiego KPCz w Górnej Sucheju*, „Głos Ludu” ze 4. března 1948.
21. Z rozhovorů, které se odbyly ve Varšavě dne 28. ledna 1946. Státní archiv v Katovicích, oddělení v Těšíně, dědictví Emanuela Guziura, sign. 58.
22. Zemský archiv Opava, sbírka Slezské matice lidové osvěty ve Slezské Ostravě 1897–1950, karton 3, l. 91–92.

Grzegorz Gašior

Snad dnes, řadu let po pádu komunistického systému, bude možné pohlédnout na historii Těšínska i s ohledem na tyto odlišné zkušenosti. Z nahrávek pořízených v letech 2005–07 je nám mohou přiblížit úryvky výpovědí dvou rodilých obyvatel Těšínska – Čecha a Polky.

Evžen Cedivoda vyrůstal v Lazích, jež od sklonku 19. století představovaly spolu se sousední Orlovou místo střetu a ostrého soupeření dvou národních hnutí – polského a českého.

Když v okamžiku rozpadu rakousko-uherské monarchie 5. listopadu 1918 oba orgány nárokuje si právo správy celé oblasti, tedy polská Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego (Národní rada knížectví těšínského) a český Zemský národní výbor, uzavřely prozatímní dohodu dočasně rozdělující sporné území, spadaly Lazy i Orlová pod českou správu. Po několikadenních bojích Československa s Polskem, k nimž došlo v lednu 1919, se těšínskou otázkou začaly zabývat mocnosti na mírové konferenci v Paříži. Po neúspěšných pokusech mocností vytyčit hranice a nezdarech polsko-československých rozhovorů, měl o osudu Těšínského Slezska rozhodnout plebiscit. Nakonec však obě strany souhlasily s mezinárodní arbitráží a 28. července 1920 bylo rozhodnutím Velvyslanecké konference v Paříži Těšínské Slezsko rozděleno mezi oba státy.

Łada Krumniklowa se narodila v Pudlově, tedy na území přisouzeném Československu. Vyrůstala v sousedním Novém Bohumíně, rychle se rozvíjejícím městečtě, tvořícím současně důležitý železniční uzel a centrum hutního průmyslu, obývaným Poláky, Němci a Čechy.

FOT. POLSKY INSTITUT, JMEŃA GEN. SIKORSKÉHO V LONDYNE (PIMS)



Osudy obou svědků ilustrují historii jejich národnostních skupin na pozadí jednotlivých etap historie Těšínska, které bylo v roce 1938 připojeno k Polsku, v letech 1939–45 včleněno do Třetí říše a po druhé světové válce se opět stalo součástí Československa.

↑ 1938. Posádky tančíků na vojenském cvičení

ČESKÝ ÚDĚL



Lazy, červen 1922. Žáci 2. třídy české obecné školy, první zleva sedí Evžen Cedivoda

Evžen Cedivoda

Narodil jsem se 11. dubna 1914 v Lazích, v části zvané Na Kopci. Můj otec Emerich Cedivoda pracoval nejdříve jako horník, poté jako důlní technik neboli „štajger“ na Nové jámě. Moje maminka byla v domácnosti. Po vyhlášení první světové války museli muži z Lazů nastoupit do rakousko-uherské armády. Otec byl nevoják, proto zůstal doma.

Z toho období si moc nepamatuji, ale z vyprávění rodičů mi některé věci uvízly v paměti. Maminka vykládala, že před první světovou válkou se lidé měli mnohem lépe a že bylo dostatek jídla. Ovšem stačilo několik let války a vše se změnilo. Žilo se stále hůř a ke konci už byl veliký hlad.

Když jsme se konečně dožili konce války, byla v Praze 28. října založena Československá republika. Pamatuji si, jak jsme s mou maminkou a dvouletou sestrou druhý den sledovali na náměstí v Lazích průvod, který se zde u této příležitosti konal. Horníci, kteří byli na raní směně, vyfárali na povrch, aby se ho zúčastnili. Hrála hudba a lidé nesli prapory.

V lednu 1919 vyhlásili Poláci na území spravovaném polskou Radou Narodowou Księstwa Cieszyńskiego [Národní rada knížectví těšínského, založená 19. října 1918] volby. Když polská správa rozeslala volební lístky, vzbudilo to na české straně obavy, že tím dávají Poláci najevo, že to je už jejich, že to patří Polsku. V souvislosti s tím došlo k několikadenním bojům, v nichž padli čeští vojáci. Jejich ostatky pak byly převezeny na českou část Těšínska a slavnostně pohřbeny. Na pohřbu jsem byl společně s otcem. Rakve byly nejprve vystaveny v Národním domě v Lazích, odkud poté vyšel smuteční průvod orlovskými ulicemi na zdejší hřbitov, kde byli pohřbeni ve společném hrobě.



← 30. července 1915.
Evžen Cedivoda s rodiči

Spor o Těšínsko zpravidla neměl povahu přímého boje. Sem tam v pohraničí docházelo k polsko-českým potyčkám, občas se i střílelo. Pamatuji si, že někdy na jaře 1920 vystoupila z karvinského lesa skupinka polských

bojůvkářů a vystřelila směrem na střed Lazů. Kulky roz-bily jen výkladní skříň hodináře a uvízly ve zdi.*

V té době to bylo hodně nejisté. Mezi lidmi se šířili fámy, že každým dnem přijdou Lazy obsazovat Lazy Poláci. Lidé byli vystrašení. Když nás maminka ukládala ke spánku, nechala nás oblečené a jen nám vyzula boty, protože kdyby k něčemu došlo, tak aby nedalo mnoho práce se obléknout. 28. července 1920 rozhodla Velvyslanská konference** v Paříži, že Těšínské Slezsko bude rozděleno na dvě části – českou a polskou – aniž by se konal plebiscit.

V Lazích byly za první republiky dvě hlavní národnosti – česká a polská. Němců bylo málo – jen několik zaměstnanců a úředníků na koksově. Pak zde žilo několik Židů, většinou obchodníků nebo hostinských.

V prvních letech po zakončení konfliktu byly polsko-české vztahy celkem v pořádku, i když to nebylo takové, že by si padali do náručí. Češi se setkávali v Národním domě a v hospodě „U Pěgřimka“, zatímco Poláci se scházeli v hostinci u Gustawa Krainy. Komunisté měli své sídlo v Dělnickém domě a lidovci – členové jednoty „Orel“*** – se scházeli u Adolfa Krainy. V Lazích byly čtyři obecné školy, včetně jedné polské.

Polští učitelé nebo úředníci mezi sebou hovořili polsky, a čeští učitelé a úředníci zase česky. Ale většina lidí mluvila „po našemu“**** – v běžném hovoru jste nepoznali, kdo je Čech a kdo Polák. I já jako malý kluk jsem mluvil „po našemu“. Podobně tomu ostatně bylo u všech českých a polských dětí.

Někdy jsme si hráli „na národy“. Hra spočívala v tom, že každý z nás měl na papíře nějakou národnost, například: „Němec“, „Čech“, „Francouz“. Jeden z nás to vedl a koho vyvolal, ten se musel míčem trefit do někoho ze zbývajících dětí. Zasažený ze hry vypadl a vítěz řídil hru dál.

Zastávám názor, že původní obyvatelstvo tady na Těšínsku byli Slezané. Postupně se pak z nich stávali Češi, Poláci nebo Němci. V období industrializace, od 60. let 19. století až do pádu Rakouska-Uherska, se tady stěhovali Poláci z Haliče a někteří přišli až někde od Lvova. Já si pamatuji, že v kolonii, v níž jsme bydleli, žil nějaký Kapusta. Přišel z Bochnie a pracoval na šachtě na Nové jámě. A ten Kapusta si vzal ženu, která pocházela odněkud ze Šenova. Neuměl číst ani psát, tak ho naučila číst, ale česky a... stal se z něho Čech.

Další takový případ byl Melichar Szczotka. Taký přišel odněkud z Haliče a také měl manželku Češku, která ho naučila číst a psát. V neděli, když měli havíři volno,

* Od února 1919 do července 1920 docházelo k střetům bojůvkářů, které si mnohdy vyžádaly oběti. Docházelo také k útokům s použitím granátů a jiných výbušnin.

** Velvyslanská konference – orgán dohlízející na realizaci Versaillské mírové smlouvy v letech 1920–33, složený z velvyslanců Velké Británie, Itálie, Japonska a USA. Předsedajícím byl představitel Francie, Jules Cambon.

*** „Orel“ – katolické gymnastické sdružení spjaté s Československou stranou lidovou.

**** Všeobecné označení zdejšího těšínského nářečí, rozšířeného na celém Těšínském Slezsku.

kupovali si noviny, například „České slovo“, a on si je údajně taky koupil a držel je obrácené vzhůru nohama. A oni mu říkají: „*Szczotka, co robite?*” – „*Ale, czytóm*” – „*Ale dyt to motě naopak!*” – „*Sakramyncki dziecka mi to zas obrócili naopak!*” („*Szczotka, co to děláte?* – „*Ale, čtu si*” – „*Ale vždyť to máte naopak!*” – „*Zatracená děcka, zas mi to obrátili naopak!*”).

Já jsem měl už v té době pocit, že jsem Čechoslovák a že Republika je moje vlast. Doma se o politice příliš nemluvalo. Můj otec byl členem Národně demokratické strany a odebíral Moravskoslezský deník, který vycházel v Ostravě. Kromě toho byli otec i matka v „Sokolu” a byli i členy vzdělávacího spolku, který se jmenoval „Slezská matice osvěty lidové” a podporoval školy. Matka se také podílela na přípravě školních radovánek, které se konaly zpravidla na konci školního roku, a pak se stala přímo organizátorkou přípravy pohoštění pro ty radovánky. Do pekárny u Horňáka vždy sezvala ženy, které pekly koláče. Během radovánek děti cvičily prostná a pak následovala veselice. Prodávalo se tam pivo, párky, koláče. Maminka pomáhala prodávat a otec pomáhal u tomboly.

Otec i maminka byli katolíci, ale že bychom byli nějakí nadšení stoupenci, to ne. Do kostela v Orlové – bylo to kus cesty – jsme chodili hlavně o Vánocích nebo Velikonocích, tehdy se tam scházelo hodně lidí. Katolickou církev vyznávali většinou Češi. Kromě toho byla silná Slezská evangelická církev augsburského vyznání, k níž se hlásili hlavně Poláci, ovšem i někteří Češi. Ti také chtěli, aby v evangelickém kostele byly české mše. Toto se prosadit nepodařilo a tak organizovali sbírky z celého okolí – z Orlové, Lazů, Poruby, Petřvaldu, Suché a Šumbarku. Za získané peníze postavili v Orlové Husův dům, v němž se začaly konat české mše.

V roce 1920 jsem nastoupil do první třídy. Pamatuji si, že jsem měl ve škole břidlicovou tabulku, která byla zasunuta do dřevěného rámečku. Psalo se na ni takovými kamennými tyčinkami. Na jedné straně rámečku byla dírka a tam se provlékl motouzek, na kterém byla uvázaná houba a hadřík. Hubkou se vždycky smylo to, co se napsalo, hadříkem osušilo a psalo se znova.

V osmi letech jsem se poprvé setkal se skauty. Lazecký starosta tehdy uspořádal výlet pro děti ze všech lazeckých obecných škol do Mostů u Jablunkova. Přijelo tam auto, které přivezlo polní vojenskou kuchyni, a za asistence skautů se vařil guláš. Skauti měli na hlavách charakteristické klobouky a nosili zelené košile... Tehdy mě hodně zaujali a v roce 1928 jsem vstoupil do 1. skautského oddílu v Lazích.

Každý, kdo se chtěl stát skautem, se musel připravit a složit nováčkovskou zkoušku. Později jsme skládali slib, jehož první část zněla: „Slibuji na svou čest a jak nejlépe dovedu milovati vlast svou, republiku Československou a sloužiti ji věrně v každé době”. Každý skaut pak dostal odznak – velkou lilii, která se nosila na prsou nad levou kapsou. Když jsem byl starší, stal jsem se vedoucím oddílu a členem Místonáčetnictva pro Slezsko. V roce 1933 jsme v Lazích otevírali skautskou klubovnu. Uspořádali jsme v Lazích táborový oheň a pozvali jsme i polské „harcerze”, kteří na Těšínsku taky působili. Tehdy přišli „harcerze” z Karviné a dokonce až z Darkova. Polští „harcerze” zase dělali nějakou slavnost v polském gymnáziu v Orlové a pozvali také české skauty.

V červenci 1930 přijel na Těšínsko československý prezident Tomáš Masaryk. První den navštívil Frýdecko a na druhý den podnikl cestu z Českého Těšína, přes

Fryštát a Karvinou do Orlové, kde byl pro něj na náměstí postaven zvláštní zastřešený pavilónek. Vedly k němu schůdky a od radnice až k pavilónku byl položen červený koberec. Masaryk přijel do Orlové a v doprovodu se ubíral na radnici. Pak za potlesku vešel na náměstí a z pavilónku promluvil k lidem. Byl vysoký, štíhlý, oblečený do tmavého raglánu a nosil klobouk se širokou krepou.

Po návštěvě Orlové odjel přes Porubu a Rychvald do Bohumína. Když ho zástupci Bohumína vítali (žili tam hlavně Češi, Poláci a také dost silná německá menšina – např. vedoucí a mistři ze železáren a válcoven), zahájil německý představitel svůj projev slovy: „Vítáme pana prezidenta na této horké půdě na Těšínsku...“. Pan prezident vyslechl všechny proslovy a pak se na toho německého zástupce obrátil s tím, že se domnívá, že těšínská půda není horká, ale že horké jsou hlavy některých zdejších obyvatel.

Poté, co jsem ukončil čtvrtou třídu měšťanky, složil jsem zkoušky na učitelský ústav ve Slezské Ostravě. Náš ročník se od těch ostatních trochu odlišoval. Například už v prvním ročníku jsme začali vydávat časopis „Vzduch“. Několik prvních čísel jsme tiskli sami pomocí rozmnožovacího přístroje. Ve druhém ročníku jsme si troufli i na zadání časopisu do tiskárny v Místku a vydali jsme tam dvě čísla. Na další jsme už neměli peníze.

Po ukončení školy (v roce 1934) jsem byl půl roku bez místa. Měsíc jsem pracoval v Lazích na 1. obecné škole. Potom jsem začal vyučovat v Karviné, Prostřední Suché, Petřvaldě a pak na dívčí škole v Orlové, a to na její expozituře v Zimním dole. Odtamtud jsem v září 1937 odešel na měšťanskou školu do Doubravy, kde jsem učil až do roku 1938.

FOT. ZE SBÍRKY JOZEFA CHMIELE



Polsko-české vztahy se výrazně zhoršily v době, kdy se v Německu ujal moci Hitler. V některých obcích docházelo i k vytloukání oken ve školách nebo jiných veřejných budovách. Vyvrcholilo to ve druhé polovině roku 1938. Někteří Poláci tehdy z Polska vozili nejrůznější materiál... Například naše četnická hlídka zastavila Franciszka Baszczyňského z Lazů, když se vracel z Polska a při prohlídce u něj našla granáty.

Pak nastal konec Československé republiky... Hitler dával najevo, že po Rakousku je první na řadě

↑ Fryštát, 6. července. Návštěva československého prezidenta Tomáše Masaryka (jde uprostřed, v klobouku)

Československo. Na jaře 1938 začala ve Vídni vysílat stanice, na níž bylo možno poslouchat jedině štvání proti republice. Bylo to hrozné. Pro nás tady na Těšínsku bylo však nejsmutnější, že tomu Hitlerovu vábení podlehli i Poláci. A tak jsme si to všelijak vysvětlovali, proč tomu tak je. Říkali jsme si, že polský ministr zahraničních věcí Beck měl příbuzné v německé šlechtě a že to muselo mít na jeho rozhodnutí nějaký vliv...

Poté, co republika musela přijmout mnichovské ultimátum, předložené Angličany a Francouzi, vyslovila okamžitě, 30. září 1938, své ultimátum také polská vláda.* Bylo to strašné, museli jsme odejít... Hned 2. října vstoupila polská armáda do Českého Těšína a postupně se obsazovalo i ostatní území.

Polští vojáci přišli do Lazů 10. října 1938. Já jsem tehdy působil jako učitel v Doubravě. Od Karviné se blížil oddíl dělostřelců. Děla táhli koně, vedle šli vojáci. Když jsem před půl osmou došel ke škole, tak byla zamčená. Byly tam už děti a přicházeli další kolegové. Čekali jsme. V devět hodin přišel takový menší muž s vojenskou čepicí na hlavě. Sdělil nám, že škola se otevírat nebude, že se tady nesmíme shromažďovat a musíme opustit pozemek školy. Nemohli jsme tomu uvěřit. Asi v deset hodin přišel znovu a hrozil nám, že jestli okamžitě nepošleme

děti domů a nerozejdeme se, tak že na nás pošlou jízdní policii.

S koleginí jsme odjeli za inspektorem do Radvanic. Ten nás přijal a řekl: „Kdo nejste z Těšínska, tak se vraťte do svých domovů, a kdo jste z Těšínska tak zůstaňte, protože je to váš rodný kraj, a stejně nevíme, jak to nakonec dopadne, možná, že české školy budou otevřené?”

K večeru dorazila do Lazů polská vojenská delegace. Ta za zvuku hudby uložila plukovní prapor do domku, který dříve patřil bývalému starostovi Lazů Janovi Křístkovi.** Celou noc u toho domku stála stráž. Všechno probíhalo celkem klidně.

Místní Poláci ovšem mezitím utvořili bojůvky a za doprovodu polských vojáků (ubytovaných v lazecké měšťanské škole) chodili po domech některých českých činitelů. Surově zbili starostu Ferdinanda Plachého, a to tak, že na něm nebylo bílého místečka, byl doslova celý černý. Z domu, kde bydlel, ho potom místní občané české národnosti odnesli do domu vdovy po synu starosty Křístka. Tam byl uložen a ošetřen lékařem. Když se z toho trochu vzpamatoval, odjel do Ostravy.

Nedaleko nás bydlel závodní Nové jámy, nějaký Kuča. Za ním přišli asi o půlnoci, vytáhli ho z postele před dům a tam ho začali bít. Hodně lidí bylo té noci takto zbito.

* Mnichovská dohoda, uzavřená 29. září 1938 mezi německým kancléřem Adolfem Hitlerem a premiéry Itálie, Velké Británie a Francie. Dohoda předpokládala, že Československo odstoupí Třetí říši pohraniční území obývaná německou menšinou (tzv. Sudety). 30. září představili zástupci Velké Británie a Francie české delegaci výsledky dohod, československá vláda je téhož dne přijala. Téhož dne (30. září) předložilo Polsko ultimátum, v němž se po Československu domáhalo vydání území tzv. Zaolzia (Těšínského Slezska). Československá vláda přijala ultimátum 1. října.

** Jan Křístek byl starostou Lazů v letech 1885–94 a 1905–20.



FOT. POLSKÝ INSTITUT A MUZEUM JIMENA GEN. SIKORSKÉHO V LONDÝNE

← Říjen 1938. Průzkumný prapor 10. jízdní čety při operaci obsazování železniční stanice v Bohumině na Těšínsku

Ale tím to neskončilo, protože nová správa vyzvala lidi, aby oznámili všechny, kteří se proti Polákům dříve chovali zle. Lidé na ně donášeli, obviněné potom přiváděli na stanici a tam je bili. Poláci měli černé a bílé pendreky. Vznikla potom taková fáma, že když se někdo dostal na stanici, tak mu řekli: „Niech se pan wybierze pałkę, białą albo czarną, ale smugi będą po obu czarne” („Pendrek si můžete vybrat, bílý nebo černý, ale modřiny budou po obou černé”). Polští policajti byli sami silní chlapi, podsadití a velcí, takže takový výprask pendrekem stál za to.

Lidé rezignovali, nechtěli ani s nikým mluvit... České školy byly zavřeny. A právě takoví lidé, od kterých bych

to nejmíň čekal, prohlašovali, že když budou fungovat jen polské školy, tak do nich svoje děti pošlou. Většinou to ale lidé přijímali pouze jako nutné zlo, proti kterému se nedalo nic dělat.

Žili jsme v napětí a očekávání. Nevěděli jsme, zda nebudeme muset do několika dnů nebo dokonce hodin toto území opustit. Hodně obyvatel bylo nuceno Lazy opustit a celý proces trval celkem dlouho – dělo se to od října 1938 do začátku roku 1939. Učitelé byli na radě asi první, pak úředníci z Okresního a obecního úřadu. Prostě lidi, kteří byli veřejně činní a známí. Někteří původem z Moravy nebo z Čech se do svých rodných

obcí vraceli možná po více než padesáti nebo šedesáti letech.

Otec byl zaměstnán na šachtě, proto mohl zůstat. Já jsem zažádal povolení k vystěhování do Čech. Moc jsem toho neměl a moje budoucí manželka – tenkrát jsme měli těsně před svatbou – už měla připravenou výbavu. Napsal jsem seznam věcí, které jsem si chtěl vzít s sebou, a když jsem přišel na Obecní úřad v Lazích, potkal jsem tam jednoho polského učitele, který teď dělal úředníka. Z dřívějšíka jsme se znali, tak to šlo. Pak se přiřítíl nějaký jiný úředník a ten začal křičet, že už jsem měl být dávno pryč, ani na ty se papíry nepodíval. Dostal jsem takový dokument, že se mohu vystěhovat do Ostravy. Ještě jsem si musel sehnat autodopravce, který by mě vystěhoval. Dorazili jsme na hranici. Vezli jsme si dvě skříně, nějaké kufry a koše. Protože na novém místě jsme nic neměli, tak jsme si vezli i trochu uhlí a dřevo, abychom si mohli zatopit. To byl všechnen můj majetek.

Bylo to smutné. Nevěděl jsem, jestli se ještě někdy do Lazů vrátím.

Usadili jsme se v Metylovicích, v horách pod Ondřejníkem. V té době jsme se rozhodli, že se vezmeme. Šel jsem proto na Okresní úřad v Místku, abych vyřídil formality. Tam mi úředník řekl, že jsem polský státní občan, a že musím mít povolení ministerstva zahraničních věcí ve Varšavě... Snažil jsem se ho přesvědčit, že to není možné, protože jsem občanem Metylovic. Ale on tvrdil pořád svou. Napsal jsem mamince a na obecním úřadě v Lazech jí vystavili potvrzení, že jsem se tam narodil

* Církev československá (od roku 1971 Církev československá husitská) vznikla v roce 1920 jako výsledek odštěpení části duchovenstva a věřících od římskokatolické církve. Bylo v ní zavedeno hlásání evangelia v rodném jazyce, svaté přijímání pod obojí, zdobrovolnění kněžského celibátu.

FOT. TĚŠINSKA KNİZNICE



a bydlel. Moc to nepomohlo. Církevní obřad byl pro nás obtížný, protože manželka byla československého vyznání,* zatímco já jsem byl katolík.

Týden před Vánocemi jsem jel do Lazů na návštěvu za rodiči. Maminka mi dala 200 zlotých, abych si před svátky něco koupil. (Byl jsem stále jen výpomocným učitelem. Znamenalo to také, že jsem pracoval celý rok a na prázdniny jsem dostal výpověď. Z celoročního platu se mi na prázdniny vyplácelo 20 %; a v krizovém roce 1938

↑ 10. října 1938, Orlová. Učitelé polského gymnázia vítají Polskou armádu

jsem byl až do Vánoc bez platu, ačkoliv jsem to stále urgoval.) Vracel jsem se přes Ostravu a nakoupil tam nějaké ořechy, pomeranče a zrnkovou kávu. Když jsem šel večer na nádraží do Vítkovic, tak jsem na Frýdlantském mostě potkal Jaroslava Mazánka z Lazů, který byl nyní v Ostravě československým farářem. Ptal se mě, jak se mám.

– Špatně... byl jsem v Lazích.

– Co je tam nového?

– No, lidé mají trochu strach. Když mě někteří potkali, tak se ohlíželi na všechny strany, jestli není někdo na blízku anebo nenaslouchá.

Řekl jsem mu také, že mě na úřadě v Místku nechtějí oženit a on nato:

– Víš co, já tě ožením!

Když se dověděl, že manželka má dvacet let (tehdy člověk dosáhl plnoletosti až v jednadvaceti letech), tak pověděl, že to musí povolit její otec. Pak se ptal, kdy chceme mít svatbu.

– Třeba hned, o Vánocích, kdyby to bylo možné – odpověděl jsem.

– Nechtěl by ses oženit na Silvestra?

Jen jsem se pousmál, a on říká:

– No ne, vážně, už mám na ten den jednu svatbu a jsou to taky Lazané.

Tak jsme všechno připravili a manželka si dala ušít šaty. Nebyly to žádné bílé šaty, ale takové, aby je mohla nosit i po svatbě. Jako svědku měla svého strýce z Frýdku a já jsem měl za svědka učitele Slívu, který byl také z Lazů. Z Lazů přišla moje maminka, sestra a tchán, kteří šli přes Šumbark. Podél potoka vedla hranice, kterou hlídali polští vojáci, ale sestřenice věděla, kdy a kudy procházejí, takže bez potíží všechny tři převedla na českou stranu.

Po svatbě jsme měli malé pohoštění v hospodě „U Chrousta“ nedaleko evangelického kostela v Ostravě. Neměli jsme náladu na nějaké velké oslavy. Byli jsme ale rádi, že jsme oficiálně svoji. Neměli jsme ani svatební fotografii, nechali jsme se vyfotografovat až později ve Frýdlantě.

Na začátku roku 1939 jsem dostal dopis od otce, ve kterém mi psal, že dostal výpověď ze šachty na Nové jámě. A předtím – jak mi později vyprávěl – dostal v hospodě nabídku... V neděli odpoledne chodíval na pivo až na „Veverku“ do Wechsbergovy židovské hospody, kde se scházivali Češi. Do Národního domu, který zabrala polská armáda, mohli vstoupit pouze důstojníci. Při jedné takové návštěvě hospody si k němu přisedl jakýsi člověk ze Šumbarku, který také pracoval na Nové jámě. Řekl mu, že pokud přijme polskou národnost a bude chodit do kostela – měl na mysli katolický – tak že by ho na šachtě nechali. Na to však otec neměl náladu.

Koncem ledna 1939 jsem rodičům a sestře vyjednal, aby se mohli odstěhovat do Frýdlantu, kde jsem jim už předtím našel byt. Musel jsem to nahlásit na Vojenskou správu, protože lidi z Těšínska stěhovali vojáci. Přidělili nám dvě auta a rodina se přestěhovala do Československa.

Na československé straně se záhy po vstupu Poláků na Těšínsko začal rozvíjet odboj proti polské okupaci. V Ostravě několik měsíců fungovala organizace „Slezský odboj“. Hlásila se k ní spousta utečenců z Těšínského Slezska a její členové se podíleli na nejrůznějších diverzních akcích nebo roznášeli letáky; nosili takový odznak se slezskou orlicí a zkratkou „SO“. Po nějaké době začaly panovat obavy, že se do „Slezského odboje“ dostali lidé spolupracující s Německem. Potvrdilo se to a organizace byla rozpuštěna.

15. března 1939 došlo k obsazení českých zemí Němci a vznikl Protektorát Čechy a Morava. Během druhé světové války pracoval Evžen Cedivoda jako učitel v několika českých školách v Metylovicích a okolí. V roce 1944 byl odvezen na nucené práce do Vsetína a poté do Místku. Do Lazů se vrátil v roce 1945. Zapojil se do činnosti československých národních socialistů, největší nekomunistické strany v českých zemích.

Když jsem se po sedmi letech vracel domů a už v Petřvaldu na kopečku uviděl dvě věže a měděnou střechu orlovského kostela, chtělo se mi plakat.

Po válce Poláků v Lazích hodně ubylo. Přestože někteří se z Lazů odstěhovali, někteří se naopak přistěhovali. Znal jsem osobně jednu učitelskou rodinu, která sem přišla až z Varšavy. Překvapilo mě, že se hlásili k české národnosti a děti poslali do české školy.

Bylo tam i několik Němců, hlavně ženy těch, kteří pracovali na Nové jámě. Žily v budově, kde byli za války drženi ruští zajatci. Každý den je vozili na práci do Bludovic a okolních vesnic.

Když do Lazů přišli Rusové, tak několik vojáků v hornické kolonii – jmenovala se Křistkova kolonie – znásilnilo dvě ženy. Byla to hrůza. Naši lidé údajně vodili Rusy k domům, kde bydlely ty Němky. Jejich manželé na sklonku války nastoupili k Volkssturmu a ony tam zůstaly samy. Později se také povídalo, že vznikla jakási národní stráž a že její někteří členové dělali přesně totéž, co předtím Rusové...

Češi, kteří byli po roce 1938 vyhnáni, se vraceli. Lidé se chtěli vrátit na svá původní pracovní místa, ale stávalo se, že některé z nich odmítli – jejich návrat musely schválit národní výbory, v nichž měli většinu komunisté.

Nejtěžší to měli učitelé a úředníci. V Porubě odmítli předválečného ředitele měšťanské školy Františka Pastrňáka a ředitele obecné školy Ranoše – prý pro ně neměli místo.

V roce 1945 v Lazích škola ještě nebyla, ale vrátili se už někteří učitelé, například Josef Valošek a Vladimír Nohel. Rozhodli jsme se školu otevřít a zahájit výuku. V létě jsme otevřeli třídy na přípravu těch žáků, kteří během posledních sedmi let chodili nejdříve do polské školy – české školy byly totiž zrušeny – a pak do německé. Chtěli jsme si ověřit, co vlastně umějí. Po prázdninách jsme konečně začali učit a v Lazích se obnovily tři obecné školy. Já jsem učil v té, která se nacházela u hornické kolonie „Veselá”. Druhá obecná škola byla za koksovnu a třetí vedle hostince „U Pěgřimka”.

Kromě toho že jsem pracoval ve škole, začal jsem ve volném čase s kamarády obnovovat skauting. Založili jsme středisko „Junáka”. V tom mi pomáhal Mirek Kobierski a další kamarádi, kteří za války v Lazích buď zůstali, nebo se vrátili zpátky. Práce se nám dařila a zanedlouho jsme měli asi dvě stovky skautů. V práci nám trochu vadilo, že Národní výbor byl jednostranně zaměřen jen na propagaci komunismu. Své názory změnili také někteří učitelé. Například Nohel, který se mnou kdysi chodil do měšťanské školy a v mládí byl „orlem”, se najednou stal horlivým komunistou. Ve svých vystoupeních, vyhlašovaných na schůzích komunistů na hřišti „Meteoru” v Orlové, dokonce přímo vyhrožoval Churchillovi...

26. května 1946 se konaly první poválečné volby do Národního shromáždění. Zvítězili v nich komunisté a podpořila je také většina lidí v Lazích. Nepomohlo ani to, že na otevřené schůzi místní organizace národních

socialistů v Dělnickém domě vystoupil poslanec František Uhlíř.*

Do Lazů jsme se po válce vraceli s tím, že jedeme domů. V té době však z polské strany přicházely zprávy, šířené mj. polským rozhlasem v Katovicích, že Těšínské Slezsko zase dostanou Poláci a že se opět budeme muset stěhovat. Jednou se dokonce v Lazích rozšířila zpráva, že sem z Polska už míří nějací vládní činitelé. Tak lidé čekali a nikdo nevěděl, co bude. Nakonec ale nikdo nepřišel a nic se nestalo. [...]

Přišel rok 1948 a v únoru se v Praze začalo rýsovat, že dojde k demisi vlády.** Všichni jsme čekali, co se bude dít. V pondělí 24. února jsem šel do 2. obecné školy v Karviné, kde jsem byl od začátku února ředitelem. Tam jsem se dozvěděl, že přesně v 12.00 hodin mají učitelé začít stávkovat. Doučil jsem a ještě před polednem jsem ze školy odešel. Příští den jsem byl zbaven funkce ředitele a mandátu v Národním výboru.

Už to začalo. Nejdřív jsem dostal dekret, že mám nastoupit na 1. obecnou školu v Karviné, ale to bylo okamžitě zrušeno a nově jsem měl nastoupit na 3. obecnou školu v Lazích. Tam jsem pro změnu působil možná dva měsíce a opět jsem dostal příkaz, že mám nastoupit na

FOT. ZE SBÍRKY JOZEFA CHMIELE



* František Uhlíř (1900–1980) – český učitel a činitel Československé strany národně socialistické na Těšínsku, po druhé světové válce hlásal ideu vysídlení těšínských Poláků z Československa; v letech 1935–39 a 1945–48 poslanec; v roce 1948 emigroval do Velké Británie, poté do Kanady, kde se stal anglikánským duchovním.

** 20. února 1948 podalo na protest proti naprostému ovládnutí komunisty bezpečnostních služeb demisi dvanáct ministrů z Československé strany národně socialistické, lidové a slovenských demokratů. Komunisté zmobilizovali své stoupence a vyvolali v celé zemi vlnu stávek; současně s tím probíhalo zatýkání, obsazování sídel nekomunistických stran a rušení jejich tiskových orgánů. 24. února ve 12.00 hodin začala hodinová stávka, již se v celé zemi zúčastnilo asi 2,5 milionů lidí. Následujícího dne prezident Edvard Beneš podlehl nátlaku, přijal demisi ministrů a jmenoval ministry nové. Ti byli navrženi komunisty, kteří v té době ovládli celé Československo.

↑ Fryštát, květen 1945. Obyvatelé české části Těšínského Slezska se vracejí do svých domovů

2. obecní školu... Nohelovi to ale bylo pořád málo, tak navrhoval, aby mě z Lazů přeložili úplně pryč. Okresnímu školnímu výboru poslal přípis, že Akční výbor* na přání občanů, kteří si nepřejí, abych vyučoval jejich děti, doporučuje, abych byl přeložen do Jeseníků. Měl jsem malé děti, takže jsem s tím samozřejmě nesouhlasil a do konce školního roku jsem působil na 2. národní škole v Lazích.

O prázdninách roku 1948 jsem vedl skautský tábor v Komorní Lhotce – byl jsem vyloučen ze Zemské junácké rady v Ostravě a tak jsem ten tábor vedl vlastně na černo. Když jsem po prázdninách přišel na Okresní školní výbor, tajemník Josef Šimíček mi říkal: „Víš, my tě zatím nikam nepřeložíme, protože nám chybí učitelé, ale možná někdy později to provedeme“. Tak jsem zůstal na 2. obecné škole, u koksovny.

Aby získali členy jiných politických stran a bezpartijní do strany, zahájili komunisté velikou kampaň. Chodili k lidem domů a agitovali. Nejvíc mě zasáhlo, že se k nim přidal i můj tchán a přihlášku do strany přinesl i mě. Několikrát mě přemlouval, ať to podepíšu, ale já jsem odmítal. Stále mi však vyhrožovali vystěhováním do Sudet, tak jsem nakonec přihlášku podepsal. To, že jsem vstoupil do strany, mi ale nijak zvlášť nepomohlo – půl roku, od listopadu 1948, jsem totiž musel pracovat jako horník na Nové jámě.

Na dole byla s havíři docela legrace. Dokonce jsem uvažoval, že na dole zůstanu. Jeden šichtmistr mi jednou říkal: „Víš co, zůstaň. Já tě zaučím to větrávání; já jsem už starší, za chvíli půjdu do penze, tak bys to potom mohl po mě převzít“.

Na Nové jámě jsem vydržel do května 1949, pak jsem nastoupil zpátky na 2. národní školu a vyučoval jsem na ní do prázdnin. O prázdninách jsem zase vedl skautský tábor v Košařískách. Později se ukázalo, že to byl tábor poslední – komunisté mezitím založili pionýrskou organizaci a pro jiné iniciativy už nebylo místo. Junák byl definitivně zrušen v roce 1950.

12. února 1949 došlo na dole Doubrava k výbuchu. Důl Doubrava byl spojen chodbami s Novou jámou v Lazích. Stalo se to na konci noční směny, těsně před 4.00 hodinou. Když jsme sfárali na ranní směnu, vedení už o všem vědělo, ale my jsme se to dověděli pod zemí teprve kolem 11.00 hodin dopoledne. Dodělali jsme šichtu a teprve nahoře jsme se dověděli, co se všechno stalo. Zemřelo 19 lidí. Na druhý den, když jsme taky byli zrovna pod zemí, došlo na Doubravě k další explozi, při níž znovu zahynuli horníci. Po tom druhém výbuchu už na Doubravě skončili s pracemi a důl byl na nějakou dobu vyřazen. Horníky, kteří tam pracovali, překládali na sousední šachty. Někteří šli do Poruby na Žofinku, někteří do Lazů, někteří do Suché.

Koncem 40. let se u nás začaly projevovat důsledky strašné těžby. Na povrchu se to projevovalo sesuvy půdy, domy začaly praskat a rozpadat se. Lazy, kde žilo zhruba 8 tisíc obyvatel, se začaly rychle vylidňovat. Mnoho kolonií bylo v krátké době úplně zlikvidováno. Začala se stavět nová sídliště – hlavně v Suché, Havířově (Šumbark, Bludovice), Orlové (Horní Lutyně), Karviné.

* Název komunisty ovládaných výkonných orgánů Národní fronty, sdružující všechny politické, společenské a kulturní organizace.



FOT. ZE SBÍRKY JOZEEFA CHMIELE

← Košariska, 1949. Tábor skautů z Lazů, uprostřed (nejvyšší) Evžen Cedivoda

Mě se naskytla možnost přestěhovat do Darkova, kde jsem byl jmenován ředitelem národní školy. Nastěhoval jsem se tam na počátku prosince 1949.

Ve školní budově v Darkově se nacházela česká i polská škola. Česká měla pět tříd, polská tři. Ředitelem polské trojtřídky byl Jerzy Mikołajek.

Na začátku 50. let se ve škole učilo náboženství. Docházel tam katolický, evangelický i československý kněz.

Děti chodily hlavně do náboženství katolického a evangelického. „Čechoslováků” jsme v Darkově měli málo. Po nějaké době se však začal projevovat nátlak. Zprvu jsme dětem museli oznámit, že když někdo chce chodit na náboženství, musí přijít jeho rodiče a podepsat lístek, že si to přejí. Za nějakou dobu se taktika změnila. Zápisy se dělaly náhle, bez ohlášení a kdo se nepřihlásil, tak už později neměl žádnou jinou příležitost.

Protože komunistická opatření nepomáhala, tak se nátlak ještě znásobil. Obdrželi jsme nařízení, že po zápisech na náboženství musíme poslat jmenné seznamy na Okresní školní výbor. U jmen musely být zapsány také závody, kde pracují rodiče. Na pracovištích si pak ty lidi volali a vyptávali se, proč posílají děti na hodiny náboženství.

Bylo to smutné. Někteří byli velmi nábožensky založení a přesvědčení o správnosti svého rozhodnutí, ale viděl jsem i takové, kteří to dělali jenom proto, že přihlášku na náboženství dříve poslal i soused nebo sousedka... Když potom viděli ty důsledky, tak nevěděli kudy kam.

Učitelé také nesměli být členy církví, ale někteří přesto v církvích zůstávali a účastnili se bohoslužeb. Několik jich bylo z toho důvodu propuštěno a nesměli ve školách působit. Potom bylo v třídních knihách a ve všech výkazech náboženství úplně vypuštěno. Nikde se nezjišťovalo, jakého je kdo náboženství. Tak jsem po celou tu dobu zůstal členem Československé církve. Neměl jsem s tím problém. Ještě po válce jsme chodili na bohoslužby v Lazích, pak do Orlové, ale když jsme se přestěhovali do Darkova, tak jsem se jich stejně nemohl účastnit, protože sbor v Karviné-Dolech byl daleko.

Jako člen strany jsem chodil na schůze, které se konaly tak jednou měsíčně a školení asi tak jednou týdně nebo jednou za čtrnáct dní. Školení vedli členové, kteří už byli ve straně delší dobu. Když to bylo na nějakém úřadu, kde ti lidé měli vzdělání, tak to mělo i jistou úroveň. Ale tady na vesnicích přednášeli lidé, kteří k tomu neměli podmínky a způsobilost. Většinou to skončilo tak, že dostali nějaký materiál z Okresního výboru a oni jen přečetli něco, čemu sami a ostatně i jejich posluchači nerozuměli.



← Evžen Cedivoda
v skautském
stejnokroji



↑ Darkov, 1955. Radovánky pro děti české obecné školy, vzadu Evžen Cedivoda

Před rokem 1960 se na Těšínsko vrátila národnostní otázka. Člověk, který tady vedl polskou kampaň, se jmenoval Paweł Kubisz.* V třinecké části proběhly nějaké změny, z nichž nejdůležitější bylo zrušení okresu Český Těšín, ve kterém žilo hodně Poláků. Český Těšín a některé obce byly připojeny k okresu Karviná a zbytek k okresu Frýdek-Místek.

Za první republiky fungovala Slezská matice osvěty lidové, kde se zachovávaly a kultivovaly slezské tradice. Po válce byla Slezská matice obnovena, ale už v roce 1948 byly všechny české organizace tohoto typu zrušeny. Češi – kromě Sdružení rodičů a přátel školy – neměli organizaci, v níž by se mohli nějakým způsobem realizovat a scházet. Pokud takové organizace byly, tak byly dvojjazyčné. Poláci naproti tomu měli PZKO (Polski Związek Kulturalno-Oświatowy – Polský kulturně osvětový svaz), kde se scházeli, měli tam svoje taneční zábavy, plesy a konali schůze. Když něco podobného organizoval Červený kříž nebo nějaký sportovní klub, tak tam byli Češi i Poláci. Také v komunistické straně nepanovaly rozdíly – Polák nebo Čech; hlavně že byl komunista...

Přišel rok 1968. Pražské jaro. Nastalo uvolnění. Ke změnám docházelo nejen na těch nejvyšších místech, ale v celé společnosti, v celé zemi. Já jsem se znovu zapojil do obnovy skautského hnutí. Stal jsem se předsedou Okresní rady „Junáka” v Karviné. Byl to skutečný boom. Hlásilo se mnoho lidí pocházejících ze všech koutů republiky a skauting se opravdu šířil a rozvíjel. Naše hlavní

střediska jsme měli v Karviné, Českém Těšíně, Havířově a něco se dělo i v Bohumíně.

V srpnu 1968 jsem byl v lázních v Trenčianských Teplicích na Slovensku. Na pokoji tam se mnou spal ještě jeden profesor, Čech z Jablonce. 21. srpna ráno jsme oba ještě leželi v posteli a v rozhlasu najednou slyším, že na naše území vtrhla sovětská, polská, německá, maďarská a bulharská vojska. Vyskočil jsem z postele. „Pane profesore! – vykřikl jsem – Rusi nás obsadili!” On na to: „To není možné!” Poslouchal a začal naříkat: „Pro Krista Pána, jak já se teď dostanu domů?” Honem se oblékl a utíkal ven.

Já jsem se také okamžitě rozhodl vrátit domů. Když jsem přijel do Žiliny, tak bylo všude úplně pusto. V nádražní hale nikdo, na nástupišti nikdo. Koupil jsem si jízdenku a čekal. Když jsem přijel do Karviné, byla už tma. Autobusy naštěstí jezdily, tak jsem se dostal šťastně domů.

V Karviné měla posádku sovětská armáda. Po městě jezdily obrněné vozy a tanky. Lidé na ně házeli všelijaké věci, vojákům nadávali a na křižovatkách umísťovali „ukazatele cesty” typu: „Moskva 2000 km”. Nálada byla samozřejmě strašná, ale jinak se celkem nic nedělo.

Navečer vždy vojáci jezdili v gazicích a často jezdívají do hotelu Jelen na náměstí v Karviné-Fryštátě. Jednou šli do baru a v gaziku nechali pušky. Zjistila to partie karvinských „synků”, pušky okamžitě sebrali a auto převrátili. Když vojáci vyšli ven, zjistili, že auto je převrácené a pušky nikde. Vojáci zahájili pátrání a oznámili, že pokud se pušky nenajdou, vyhlásí v Karviné stanné právo.

* Paweł Kubisz (1907–1968) – básník, šéfredaktor polského měsíčníku „Zwrot”; byl bezpartijní a snažil se udržet určitou nezávislost na straně; v roce 1958 byl odvolán z postu šéfredaktora. Obviňován z nacionalismu, ale ve skutečnosti nebyl vůbec politicky aktivní.

Kluci pak pušky pohodili někde do křoví u cesty z Fryštátu do Ráje.

Ze začátku lidé hledali způsob, jak se z toho vysmát, jak si z toho vystřelit, ale později začali na náměstí ve Fryštátě organizovat protesty a podpisové akce. Někteří si na náměstí postavili stany a vedli hladovku, ale to byla spíš taková kulišárna... Jednou jsem se na ně šel podívat a ptám se jednoho člověka: „Co tu děláš?“. On na to: „Držím hladovku“. Vtom přišla jakási babka, dala mu nějaké jídlo a on začal jíst. „Dyť ty držíš hladovku, co to robíš?!“ – ptám se. „A, to máš fuk...“

Hlavní tajemník OV KSČ František Meduna přesvědčoval z balkónu lidi, kteří se shromáždili kolem stranického sídla, že musí proti okupaci bojovat. Později, v letech 1969–1970, všechny ty, kteří byli rok předtím nějak aktivní, odsuzoval a vyhazoval ze strany. Hodně lidí, kteří se v prvních dnech stavěli proti vpádu cizích vojsk, potom obrátili a zas jeli v tom, jak to dělali předtím. Někdy se říká, že Češi jsou taková „Švejci“ – tehdy to tak fakt vypadalo...

Když se země trochu vzpamatovala z příchodu „bratrské“ armády, následovala odplata. Byl konec se vším – s „Pražským jarem“, se skautingem... Na ty, kteří se v období uvolnění angažovali, se teď snesla odplata. Byl jsem vyloučen z komunistické strany. „Soudili“ mě na Okresním výboru Komunistické strany Československa v Karviné. Před celým okresním zastupitelstvem jsem tam seděl jako odsouzenec před tribunálem.

Jeden člověk, který na Těšínsko přišel ze západních Čech, tvrdil, že jsem se prý snažil získat nějaké funkce a že jsem prospěchář. Jiná paní zase říkala, že se diví, jak jsem mohl být členem organizace, která hlásá, že skaut je bratrem každého skauta, a tedy že i Američan může

být můj bratr... Odvětil jsem jí, že skauting šíří bratrství mezi všemi lidmi. Pánovi jsem odpověděl, že nemám ani auto ani chatu, tak jakýpak prospěchář... Hlavní okresní tajemník mě přerušil a řekl, že jednání lze považovat za uzavřené, protože okresní výbor už i tak rozhodl o mém vyloučení. Tím moje kariéra v komunistické straně skončila a v roce 1970 byl skauting zase zrušen.

V té době jsem byl stále ředitelem národní školy v Darkově. Jednoho dne si mě povolali na Okresní národní výbor. Předseda Okresního školního výboru a školní inspektor mi sdělili, že musím opustit místo ředitele. Protože předseda byl můj dobrý kamarád, tak se mě ptal, jestli chci zůstat v Darkově. Já jsem řekl, že ne. Zeptal se tedy, v jaké škole bych chtěl učit. Vybral jsem si zvláštní školu v Ráji, na níž jsem působil od března 1970 do roku 1971. Převažovali tam cikánské děti – byly sice čilé a bystré, ale k učení neměly žádný vztah. Byly tam i místní české děti, ale jen ty s různým postižením.

Ve škole v Ráji jsem pracoval do konce školního roku. Inspektor se se mnou přišel rozloučit a jako dárek jsem dostal skleněnou vázu. Ředitel zvláštní školy říkal, že věří, že po prázdninách u nich budu působit i nadále. Odpověděl jsem, že přijdu, pokud mi to zdraví dovolí. Byl jsem poměrně mladý, měl jsem teprve 58 let.

Složení učitelského sboru každý rok schvaloval Okresní školní výbor. Jeho novou vedoucí se stala Kadi-mířová, moje o rok mladší známá, s níž jsem se znal ještě ze školních let. Po válce byla aktivistkou Československé strany lidové, ale potom se z ní stala horlivá komunistka. Když viděla mé jméno na seznamu učitelů, kteří mají učit na zvláštní škole, tak prohlásila, že s mým působením na škole nesouhlasí. Zástupce školy v Ráji mi pak telefonoval:

- Víš, Evžene, byl jsem na Okresním školním výboru...
- Už mi nemusíš nic říkat. Řekli ti, že nesmím učit.
- Jak to víš?
- A co jiného jsem mohl čekat?

Od roku 1964 Evžen Cedivoda bydlí v Karviné-Mizerově. V roce 1972 odešel do invalidního důchodu. V 70. a 80. letech začalo v Československu období komunistické „normalizace“. K důchodu si Evžen Cedivoda přivydělával nejdříve jako instruktor řidičů (v roce 1972) a v letech 1973–89 jako recepční hotelu „Sport“ na zimním stadionu v Karviné-Fryštátě.

Po „sametové revoluci“ začala v Československu obnova organizací rozpuštěných v období komunismu, mj. „Junáka“, jehož čestným členem se stal také Evžen Cedivoda. Evžen Cedivoda zemřel v květnu 2009.

—
VZPOMÍNKY NAHRÁL A PODAL DO TISKU

Grzegorz Gąsior

—
Z POLŠTINY PŘELOŽILA

Petruška Šustrová

Za pomoc v redakci textu děkujeme Bohdanowi Malyszovi.

Materiál pochází z „Karty“ 53/2007.
Snímky bez uvedeného zdroje pochází z rodinných sbírek.

FOT. ZE SBÍRKY JOZEFA CHMELE



↑ 1 květen 1951

P O L S K Ý

Ú D Ě Ľ

Łada Krumnikłowa

Ostrava, 1962.
Łada Krumniklová v sídle
„Głosu Ludu”

Jsem rozená Rajska, Krumnikl je příjmení po manželovi. Rajscoy pocházeli z okolí Bohumína, byla to polská rodina, i když se pravděpodobně ještě za Rakousko-Uherska část příbuzenstva z dědečkovy strany počesťila. Byly nějaké české tetičky, ale nikdy jsem se s nimi nesetkala. Nejbližší příbuzní z otcovy strany – tři sestry a dva bratři – byli výlučně polské národnosti, stejně jako pak jejich děti.

Rodina mé matky Anny, rozené Świerczek, pocházela z okolí Krakova, potom se přestěhovala do Polské Ostravy.* Doma se samozřejmě mluvilo polsky. Bratr maminky, který si vzal Češku, nebyl už Świerczek, protože si to jeho žena nepřála – stal se z něj Śvrček. Naše rodina udržovala velmi blízké vztahy, často jsme se scházeli. Na jedné rodinné oslavě bratři Świerczkové – ten, který si změnil příjmení a ten druhý, který přijel z Krakova – trochu moc vypili a začali se hádat o příjmení: jak Śvrček mohl podlehnout své ženě a přestat být Polákem...

Narodila jsem se 13. prosince 1929 v Pudlově. Než jsem ale přišla na svět, otec navštívil ve Lvově svého švagra a poznal tam jeho sekretářku, slečnu Władziu. Když se vrátil zpět domů, prohlásil: „Pokud se nám narodí dcera, dáme jí jméno Władzia.” V Bohumíně mě křtil kněz, který byl prý toho dne tak trochu „pod parou”. Jelikož nebylo možné zapsat jméno v polském znění, napsal: Ladislava, polsky Ładysława. Doma a mezi známými mi ale stejně říkali Władzia.

Byla jsem jedináček – můj starší bratr zemřel, když jsem měla tři měsíce – a proto se o mě rodiče



← Łada Rajska, 30. léta 20. století

* V roce 1919 byl název města změněn na Slezskou Ostravu.

báli. Maminka mě často dávala na hlídání starším dětem našich sousedů. Většinou to byli kluci, kteří chodili do české školy. Já jsem chodila do polské školy, do obecné školy. Mí čeští „opatrovníci“ mě velice dobře hlídali, a aby se mi nic nestalo, doprovázeli mě až ke škole. O soužití čechů a Poláků na Těšínsku panují různé názory, ale já jsem v dětství měla velmi dobré zkušenosti.

Knězi na našem území byli Poláci, Češi i Němci, ale všichni mluvili „po našem“. Na polském pohřbu český kněz mluvil polsky, na německém – německy. Všichni chodili do kostela a každý měl svou mši. Češi zpívali česky, ale chodili také na polské bohoslužby, nehledě na to, že část z nich pocházela z polských rodin. Většina obyvatel Bohumína byli katolíci, ale byl tam také evangelický kostel. Hned vedle polské školy stála synagoga. Židů tam bydlelo hodně, ale moc se od ostatních neodlišovali.

V roce 1938 na území Těšínského Slezska vstoupilo Polsko. Lidé se radovali. Jako devítiletá holčička jsem se zúčastnila vítání polských vojáků. Pamatuji si také období před připojením Těšínského Slezska k Polsku. Můj otec se těchto příprav aktivně účastnil: občas zmizel na několik dnů z domova, večer se někam vytratil a nikdo nevěděl kam. Nevěděla jsem, že psal texty do polského rádia v Katovicích.*

* Józef Rajski, otec autorky, činitel Obozu Zjednoczenia Narodowego (Tábor národního sjednocení), byl v prosinci 1938 zvolen předsedou sdružení OZN v Bohumíně. V září 1938 rádio v Katovicích vysílalo vystoupení údajných Čechů – ve skutečnosti to byli Poláci, kteří velice dobře znali český jazyk – kteří „naočkovali své rodáky jedem kapitulace“. Jeden z nich, pseudonym „Bohumil Roháček“, zůstal po připojení Těšínského Slezska k Polsku ředitelem oceláren A. Hahna v Novém Bohumíně; podle autorky to byl její otec. (viz Edward Długajczyk, *Tajny front na granicy cieszyńskiej*, Katowice 1993).

FOT. KSIĄŻNICA CIESZYŃSKA



Téměř všichni naši sousedi byli Češi. Když utíkali z Těšínského Slezska do Československa, dali mé mamince na starost své zahrady. Starala se o ně a nedovolila, aby se v českých domech, do kterých se přistěhovali Poláci, něco měnilo nebo přestavovalo. Ještě s jednou polskou rodinou jsme také začali bydlet ve vile, kterou opustili čeští majitelé.

↑ Bohumín, říjen 1938. Místní obyvatelstvo vítá polské vojsko

V září 1939 jsem byla s maminkou u rodiny v Krakově-Płaszowě. Pamatuji si na alarm ohlašující nálet, vyty sírén, hukot bomb. Jedna z nich dopadla na vedlejší budovu. Spolu se sestřenicí jsme utekly našim maminkám a šly se podívat, co se venku děje. Tehdy jsem poprvé uviděla zmasakrovaná lidská těla.

Potom zavládla panika. Říkalo se, že přicházejí Němci. Maminka se rozhodla utéct z města a dostat se ke známým tety, kteří bydleli v nějaké odlehle vesničce. Šly jsme v obřím zástupu starců, žen a dětí, který směřoval na východ. Stále jsme míjeli vojenská auta a tanky. Lidé už neměli síly jít dál, a tak odhazovali své uzlíky do příkopů kolem cest. Pozdě odpoledne jsme došly na místo. Příbuzní tety bydleli v malém dřevěném domečku, který měl střechu ze slámy. Dostaly jsme jeden pokoj. V postelích byla místo matrace sláma.

Když fronta konečně prošla, vrátily jsme se pěšky do Płaszowa a strávily tam několik dní. Ke konci září se maminka rozhodla, že se vrátíme zpět domů. O otci, který musel utéct na východ, jsme neměly žádné zprávy. Teprve později jsme se dozvěděly, že se dostal do polské armády na západě, bojoval u Narviku a byl zajat Němci a odvezen do zajateckého tábora v Neuss am Rhein.

V Bohumíně jsem musela chodit do německé školy, i když jsem německy vůbec neuměla. Jejím ředitelem byl místní Rakušan, Malcher. Znal se s mými rodiči a tak jsem v něm měla určitou oporu. Jiný učitel, Friedrich Franz z Breslau (Vratislavi), vešel do třídy se znakem NSDAP na klopě a v prvních slovech, která směřovala ke mně, se podívoval, že neumím německy.

Zeptal se, odkud mám takové slovanské jméno a příjmení, protože přece nejsem „*polnische Schwein*“... Nenáviděl Poláky.

Maminka mi chtěla zajistit přístup k polskému jazyku a tak jsem několik let, dvakrát týdně, chodila ke slečně Pajurkové, která mě učila polské literatuře, pravopisu a správné výslovnosti.

Toto období bylo pro mou maminku velice těžké. Nepracovala, protože už před válkou byla prostě ženou v domácnosti. Moje babička měla malé hospodářství, takže jsme měli mléko a vajíčka, ale nebylo toho moc. Navíc jsme musely posílat mému otci a jeho bratrovi Alojzemu, který byl v zajateckém táboru v Linzi, balíčky. Ředitel školy nám chtěl pomoci, ale maminka s tím nesouhlasila. Byla velice hrdou osobou, nechtěla se ponížovat a někoho prosit o pomoc. V životě by nešla pracovat k Němcům, ostatně německy stejně neuměla.

Maminka nakonec dostala oznámení, že má přijít na úřad a rozhodnout se, zda podepíše přijetí volkslisty. Na místě obdržela formulář, v němž bylo napsáno, že souhlasí s přijetím „*auf Widerruf*“ [omezené občanství s možností odvolání v období deseti let]. Neměly jsme jinou možnost. Kdyby ji maminka nepodepsala, vyvezli by nás na nucené práce do Německa.

Na území Bohumína byl tábor pro Poláky. Těšínské Slezsko patřilo k Říši, takže tady byli Poláci přivázeni na nucené práce. Obvykle je doprovázela stráž. Tábor se nacházel hned za velkým městským parkem; před válkou tam byly kasárny. Když jsem tudy chodívala do školy, potkávala jsem tam o dva–tři roky starší dívku, která z tábora docházela do práce k zahradníkovi. Byla jsem zvědavá a jednou jsem se jí zeptala: „Co tady děláš? Dost často



← Bohumín, březen 1943.
Třída Łady Rajské (sedí v
prostřední řadě, druhá zleva)

tě tady potkávám.” Odpověděla, že se jmenuje Anastazja a pochází z okolí Żywca.

V táboře byla s matkou a bratrem, její otec byl nevěstný. Manželka zahradníka, u kterého pracovala, byla polského původu, a proto se k ní chovala dobře a pomáhala ji. Občas jsem Anastazji a jejímu bratrovi přinesla nějaké ovoce nebo sladkosti. Velmi mnoho Poláků z Bohumína pomáhalo lidem z tábora, ale i tak hodně umírali.

Krátce před koncem války Bohumínem procházela fronta. Za Starým Bohumínem, nad Odrou, ležel

Kopytov – tam si Němci vytrvale bránili své pozice. Kopytov a přilehlá pole rychle přecházeli z ruky do ruky. Když Sověti zvítězili nad Němci, v Bohumíně se objevili sovětští vojáci.

Na bohumínském náměstí se pak konaly velké slavnosti spojené s osvobozením. Byl ohňostroj, hrála hudba, lidé zpívali. Rusové tančili kazačok. Všichni se objímali a líbali. A pak začal boj o to, kdo tu vlastně bude vládnout – Češi, jako před rokem 1938, nebo Poláci. Sověti s tím také měli problém; byly hádky, jestli na radnici, na které se dočasně ujali vlády, má viset česká nebo polská vlajka.

Dokonce se prý mezi sebou poprali. Trvalo to několik dní, než se rozhodlo, že na radnici zůstanou Češi. Národní socialisté křičeli: „Poláci táhněte, Poláci do Polska, odejděte! Vyhod'te je odtud stejně tak, jako Němce!“*

Jako jediní bránili Poláky komunisté. A tak to bohužel vypadalo v celém Těšínském Slezsku. Proto také tolik Poláků na tomto území vstoupilo do strany. Zdálo se, že se za nás postaví pouze strana.

Po osvobození se na všechny bohumínské Němce, kteří zůstali, ukazovalo prstem a byli ponižováni. Do táborů zavírali většinou ženy – Němky nebo manželky Němců, které během války přijaly volkslistu. Mluvily plyně „po našem“ a teď musely vykonávat ponižující práce, mýt záchody nebo zametat ulice. Část z nich pak odcestovala na západ, ale některé slečny zde zůstaly, vdaly se za Čechy a jejich děti už byly vychovávány jako Češi.

Byla jsem svědkem rabování německých bytů. Vlastně to byly české domy, které v roce 1938 převzali Poláci a během války pak Němci, kteří teď utekli a svoje věci nechali zamčené ve skříních ve sklepech. Dospívající kluci pro zábavu rozbíjeli drahocenný míšenský porcelán. Rabovali i Sověti. Z bytů vynášeli překrásné obrazy a vyhazovali je do smetí.

O otci jsme neměly žádné zprávy. Po válce se nemohl vrátit na Těšínsko do Československa, nemohl

také vycestovat do Polska. Byl předválečným politickým aktivistou a v obou státech ho hledala bezpečnost.

Hned po válce se vedly urputné boje o polské školy, ale nakonec se vše se povedlo, školy vznikly a chodilo do nich hodně žáků. Chyběly ale polské učebnice. České školy byly nové a polské se většinou nacházely ve starých předválečných budovách. Komunistická strana Československa chtěla polské školy spojit s českými, ale Poláci tím byli pobouřeni a nakonec k tomu nedošlo.

Od prázdnin v roce 1945 začalo v Orlové fungovat polské gymnázium Juliusze Słowackého. Úspěšně jsem složila zkoušky do páté třídy, pak jsem ukončila šestou. Bohužel, dál jsem studovat nemohla, protože maminka nepracovala a neměla peníze. V Opolí bydlel bratr maminky, strýc Janek Świerczek. Jednou přijel k nám do Bohumína a mé mamince řekl: „Hani, беру si tvou dcerku. Bude bydlet u mě v Opoli a tam bude i chodit do školy.“ Přestěhovala jsem se k němu a dva roky studovala na Obchodně-administrativní akademii, kde jsem i odmaturovala.

Bohužel, krátce po mém příjezdu strýc onemocněl a za půl roku zemřel. Zůstala jsem úplně sama. Učitelský sbor – většina z nich byla přímo ze Lvova, úžasní lidé – se pak o mě velice dobře staral. Jelikož jsem neměla žádné příjmy a v té době neexistovala žádná stipendia, navrhli

* Československá strana národně socialistická byla již v meziválečném období jednou z nejdůležitějších politických stran. Patřil k ní i ministr zahraničí Edvard Beneš, který se později stal československým prezidentem. V letech 1945–48 to byla největší nekomunistická strana v Československu (působila jen na českém území, ne na Slovensku). Na Těšínském Slezsku měla protipolský charakter. Její členové nesouhlasili se vznikem polských organizací a otevřením polských škol. Hlavní představitel této strany v Těšínském Slezsku, poslanec František Uhlíř, byl pro vysídlení Poláků do Polska. Po roce 1948 byli čelní představitelé národních socialistů represionováni. Část z nich přešla na stranu komunistů a transformovali se na Československou stranu socialistickou.

mi, abych dovážela z Čech nějaké zboží, oni je prodávali a já měla peníze na život.

Rok před maturitou se objevil další problém. Na pobyt v Polsku jsem měla propustku a potřebovala jsem pas. Češi mi ho nechtěli dát, a proto jsem se bála, že nebudu moci dostudovat. A tak jsem šla na milici a říkám: „Češi mi nechtějí dát pas a já chci odmaturovat tady v Polsku. Co mám dělat?” Pán, s nímž jsem mluvila, se mě tehdy zeptal, kdo mě sem přivezl. Odpověděla jsem mu a on říká: „Inženýra Świerczka jsem znal velice dobře.” Poradil mi, abych okamžitě napsala na ministerstvo do Prahy. Dokonce mi nadiktoval dopis a já ho přeložila do češtiny.

Dostala jsem povolení a mohla v Opolí odmaturovat. Po maturitě jsem se ale musela vrátit domů. Našla jsem si práci v administrativním oddělení bohumínských železáren, ale pracovala jsem tam jen krátce. Nelíbily se mi tamní mezilidské vztahy.

Potom jsem začala pracovat v Hlavním výboru Polského kulturně-osvětového svazu (PZKO) v Českém Těšíně, kde jsem vedla oddělení kluboven.* Velice dobře jsem poznala celé Těšínské Slezsko – od Mostů u Jablunkova po Bohumín, přes Havířov až k Ostravě. Zнала jsem také všechny lidi, kteří vedli místní skupiny, kluby, organizovali divadelní představení, taneční skupiny, učili děti. V poválečném období lidé na Těšínsku cítili potřebu šíření polského jazyka, a proto také pracovali

v různých kroužcích a skupinách. Vystupovali, zpívali, přednášeli básně, hráli divadelní hry.

Později se v PZKO objevilo více ideologie a politiky. Nebylo to nic příjemného, protože strana chtěla mít o všem přehled, o všem rozhodovat, dohlížet na místní Poláky. Na všech setkáních místních skupin PZKO se povinně předčítaly ideologické referáty o činnosti KSČ, co a proč se děje ve straně. Nikdo nebyl spokojený s tím, že musí sedět na schůzích a poslouchat. Strana zasahovala do všeho, ať šlo o školství nebo nějakou lokální akci. Pokud se představitelé strany domnívali, že setkání má příliš polský charakter, bylo nutné některé body z programu odstranit. Vše pro dobro pracujícího lidu a polské menšiny.

V celém Těšínském Slezsku byly spolu s Čechy a komunisty z jiných sdružení organizovány společné prvomájové průvody, ukončení školního roku [...] dožínky, dětské radovánky, slety, „akce Z” (např. soutěžení jednotlivých místních skupin PZKO, které z nich odvede více hodin „dobrovolné” společenské práce, tzn. že pracovali zdarma v rámci iniciativ obce – pomáhali při výstavbě obchodu nebo parku).

To se týkalo i kulturních akcí PZKO. V každé místní skupině se slavila výročí spojená s Leninem, Marxem nebo říjnovou revolucí. Všechny tyto politické akce byly závazné. To samozřejmě členy PZKO znechucovalo, protože ti patřili do svazu pro to, aby se setkali, pohovořili

* Polský kulturně-osvětový svaz (*Polski Związek Kulturalno-Oświatowy*) vznikl v roce 1947 a existuje dodnes. Po roce 1952 to byla jediná polská organizace v Československu a sdružovala všechny, kteří se starali o polskou menšinu v české části Těšínského Slezska. Jako všechny ostatní organizace byla od roku 1948 podřízena komunistické straně. Od roku 1989 je PZKO největší polskou organizací s nejlépe fungující strukturou místních skupin.

mezi sebou, poslechli si pěvecký soubor nebo zhlédli divadelní představení. V jednotlivých místních skupinách působily amatérské divadelní soubory, které hrály velmi dobrá představení. Mezi nimi byli i velice schopní herci, kteří pak přešli do profesionálního polského divadla – v té době už začínala působit Polská scéna v Českém Těšíně.

V rámci politiky KSČ došlo ke spojení Svazu polské mládeže a Československého svazu mládeže. Strana si toto spojení vyžádala, protože česká mládež zde byla dosti pasivní, zatímco polská – velice aktivní. Pořádala různá představení a vystoupení, organizovala výlety po Beskydech, v zimě to byly plesy pro mládež... Před spojením byl SPM opravdu aktivní, později však vše lehlo v troskách, lidé neměli chuť spolupracovat.

V roce 1953 byly na sjezdu PZKO přijaty nové stanovy. Byly připravovány již delší dobu pod dohledem strany; často se muselo jezdit na Krajský výbor do Ostavy a konzultovat jeho znění. Byly to *de facto* stranické stanovy a ne stanovy PZKO. Nové plénum Hlavního výboru PZKO se mělo skládat z 30 členů, z toho 20 muselo patřit ke KSČ; 18 muselo mít dělnický původ, a jen 12 pocházet z inteligence.

Pokud se zjistilo, že členové PZKO jsou ideologicky neuvědomělí, bylo pro ně organizováno stranické školení. Hodně lidí se na těchto školeních nudilo, protože

věděli své, ale byli i takoví, kteří stranickou ideologii nekriticky přijímali. Představitelé strany se účastnili každého sjezdu PZKO, občas se objevili nějací lidé z Prahy z Ústředního výboru, hlavně ve chvíli, když se objevil nějaký problém. Takovým problémem byla „Ciešlarova platforma”*, která byla vytvořena speciálně pro Poláky z Těšínského Slezska – jejím cílem bylo zastavit proces asimilace. Ciešlar byl za to ze strany vyhozen.

Já jsem rovněž dostala několikastránkový referát, který odsuzoval Ciešlara, a který údajně sepsal PZKO, ale ve skutečnosti vznikl pod dohledem KSČ. Dali mi to do ruky a poslali mě jej přednést do Karviné. Přivítal mě vedoucí místní skupiny. Byl to starší pán, pravděpodobně horník, protože to byla hornická čtvrt. Ještě před zahájením jsem mu řekla: „Víte, je mi to líto, ale oni mě tady s tím poslali. Upřímně, neumím to ani zopakovat vlastními slovy, tak to budu muset přečíst.” A on mi odpověděl: „Netrapte se tím. Vy to přečtete, ale diskuse nebude.” Ulevilo se mi. Četla jsem rychle, přeskakovala jsem celé odstavce. Nebyl žádný potlesk, předseda jen řekl: „Děkujeme za přečtení.” – a tím to skončilo. Ti prostí lidé měli zdravý rozum.

V období karnevalu se v každé vesnici a městečku konaly polské plesy. Sály byly plné, chyběla místa. Na plesech nebyla stranická diktatura, takže se lidé chovali velice

* Jde o projekt vytvoření autonomie Těšínského Slezska, který zpracoval člen KSČ, Paweł Ciešlar. Ciešlar byl rovněž členem PZKO, ale nejvíce se od roku 1921 angažoval v KSČ. Ciešlar se domníval, že celé období po válce byl na Poláky žijící v Těšínském Slezsku stále kladen národnostní nátlak. V této otázce pak mezi ním a českými komunisty docházelo ke konfliktům. Na žádost strany pak Ciešlar zpracoval písemný projekt, ve kterém se domáhal zavedení autonomie Těšínského Slezska a prohlášení všech autochtonů za Poláky. Byl pak za to na okresní konferenci KSČ v Českém Těšíně v roce 1951 zavrhnut, zbaven všech stranických funkcí a začala být proti němu vedena kampaň, ve které byl označován za „buržoazního nacionalistu”.

svobodně. Tančilo se až do bílého rána. Vždy se tam prodávalo tzv. *vařonku*, líh s karamellem. Nevím, jakou cestou se pašoval líh z Polska, ale vařonka byla na každém plese. Vařonka byla nejlepší – žádný český rum; byla to velká čest přivítat vařonkou hosty. Sbližovala nejen cizí lidi, ale i celé národy. Jednou na setkání s pražskou delegací v Bukovci mi hosté řekli: „Ale my nerozumíme, co oni nám říkají, překládejte, prosím.“ A starosta na to: „Cože, nerozumí «po našemu»? Ať se napijí vařonky a hned budou všechno rozumět.“

Lidé se skvěle bavili. Zpívalo se polské písničky. Na plesech, dokonce i v té nejzapadlejší vesničce, byl vždy přítomen tanečník, který vedl celou zábavu. Byl to někdo z místního PZKO, kdo uměl organizovat a vést taneční rej. Nejčastěji se tančila polka, to pak tančil celý sál. Plesy, které organizovalo PZKO, byly překrásné. Existoval dokonce pojem *polský ples*. Hodně Čechů s chutí na ně chodilo a vždycky říkali: „Nejlépe se bavíme na polském plese.“

PZKO organizovalo rovněž v Jablunkově velice známou slavnost – Gorolski Święto. Lidé přijížděli z celého okolí, z Bohumína, z Havířova, z Mostů. Přijížděli autobusy, a dokonce i zvláštními vlaky. Bývalo tam dokonce 80 tisíc lidí. To byly obří akce. Vystupovaly tam soubory nejen z území Těšínského Slezska, ale rovněž ze Slovenska, Čech a samozřejmě z Polska. Přijížděl dokonce „Śląsk“. Lidé se velice dobře bavili, zapomínali na to, že „strana bdí“. Každá obec postavila svůj stánek, v němž prodávala své speciality – bramboráky, bachory*. A mezi pitím opět kralovala *vařonka* z polského lihu. Akce se konala obvykle v srpnu a počasí přálo – Poláci se radovali, že dokonce sám Bůh je má rád.

* Jídlo připravené z nastrouhaných brambor s usmaženou slaninou a kousky masa.



← Łada Krumniklová
se synem Andrzejem

Na hraničním přechodu v Těšíně byly po celá ta léta komunismu stále problémy. Úředníci, kteří vydávali propustky, byli velice neradi, že zdejší lidé přecházeli do Polska. Problémy měli rovněž ti, kteří pracovali na

polské straně. Vyhrožovali jim, že je nepustí. Šlo o to, aby co nejvíce izolovali místní polskou skupinu od Polska, zbavili je kontaktů s vlastí. S propustkou mohli počítat jen zaměstnanci Hlavního výboru PZKO, lidé z divadla a občas nějaký předseda lokální skupiny.

Když chtěl propustku získat obyčejný člověk, aby mohl navštívit příbuzné v Polsku nebo zajet na rodinný hrob, musel jet až do Frýdku nebo Karviné, tam si propustku vyprosít. Když chtěl někoho z Polska pozvat k sobě, musel napsat pozvánku, nechat ji úředně ověřit, že se jedná jeho příbuzného a uvést adresu, na níž se bude na Těšínsku zdržovat. Taková návštěva mohla trvat jen tři–čtyři dny, nikdy déle. Na hranici obvykle proběhla strašná celní kontrola – člověka vysvlékli do naha. Mě taky jednou podrobně prořadili od hlavy k patě. Teprve v sedmdesátých letech bylo získání propustky mnohem snazší.

Jediné noviny určené pro lokální Poláky byly „Głos Ludu”. Vycházely třikrát týdně, v úterky, ve čtvrtek a v sobotu. V redakční skupině jsem se oficiálně objevila 1. ledna 1956.

V roce 1955 KSČ „Głos Ludu” ostře kritizovala za vlašný přístup k otázkám stranického života. Šéfredaktor Henryk Jasiczek tedy někoho v redakci pověřil, aby o stranickém životě psal. Od té doby – to bylo hrozné – muselo mít každé číslo úvodník komentující dění v zemi a straně. Řekla jsem, že ideologii neznám, nebyla jsem na žádném stranickém školení a tak to psát nebudu. Jednoduše jsem se na to nehodila, ale někteří ano. Když ale Jasiczek žádného dobrovolníka nenašel, pověřoval tímto úkolem tajemníka Hlavního výboru PZKO a ten vždy nějaký článek napsal.

Dva nebo tři měsíce po mém vstupu do redakce, za mnou přišel Jasiczek a říká: „Poslouchej, ty nejsi ve



straně a to jsou stranické noviny. Dostal jsem příkaz – musíš vstoupit do strany.” Musela jsem vyplnit dotazník. Měla jsem jedno velké mínus – původ. Problémem byla předválečná a válečná minulost mého otce, který byl v té době už v Kanadě. Nakonec mě ale přijali a po roce mi dali členský průkaz.

Tak jsem se objevila ve straně, čehož jsem se později naučila využívat. Uměla jsem diskutovat se členy strany, ať už byli z okresního nebo krajského výboru. Když se v

↑ Konec 50. let. Redakce „Głosu Ludu”, zleva: Helena Zoniová, Łada Krumniklová, Janina Kowalská, Krzan, Henryk Jasiczek – šéfredaktor, Józef Raszyk

terénu objevil nějaký problém, tak jsem za nimi zajela a vysvětlovala, že strana chce tento problém řešit. Tímto způsobem jsem např. zajistila dvěma starým, nemocným lidem důchod, bez kterého by nemohli vyžít.

Zemědělci v Těšínském Slezsku byli hlavně Poláci. Měli několik hektarů polí, pár krav, koně. Byli nuceni, aby vstoupili do JZD. Ženy si na protest lehaly na zem, kterou měl zorat traktor a nařikaly. Ve Vendryni, v níž jsou domy a pole rozeseta v kopcích, mělo také být založeno JZD. Byla jsem tam vyslána zrovna toho dne, kdy byli místní občané přesvědčováni o tom, aby do družstva vstoupili. Byli tam představitelé z okresu a kraje, celá komise. Slyšela jsem, jak zemědělcům vyhrožují: „Pokud do družstva nevstoupíš, tak tě vyhodíme ze železáren (většina mužů pracovala a vydělávala v třineckých železárnách), děti nepřijmeme na žádnou střední školu. Už na tebe něco najdeme...“

Když jsem se pohybovala v terénu, navštívila jsem všechny obce a městečka v Těšínském Slezsku, poznala jsem hodně zajímavých lidí a místní zvyky. V Karviné-Fryštátě* jsem jednou s údivem nahlédla přes výlohu do místní cukrárny. Bylo v ní plno. Seděly tam samé tlusté ženy a před nimi byly talíře plné zákusků, asi osm–deset kusů. Paní, se kterou jsem tam tehdy byla, řekla: „U nás v Karviné to je normální. Jak je den výplat, jde žena horníka do cukrárny a tam se tak nacpe, že je pak tlustá a roste jí zadek...“ Byla jsem překvapená, že je možné najednou do sebe vtlačit tolik zákusků. Horníci vydělávali docela dost peněz. Strana se jim v té době snažila namluvit, že nikdo v této zemi neznamená víc než oni.

* V roce 1949 bylo město Fryštát připojeno ke Karviné.

Kolem roku 1957 se na mě obrátilo kulturní oddělení Krajského národního výboru v Ostravě, abych doprovázela delegaci z Prahy z Ministerstva kultury, která chtěla poznat místní podmínky, situaci Čechů a Poláků, navštívit družiny, školy. Zajímali se hlavně o kulturu a školství na vesnici.

V Gutech jsem je zavedla nejdřív do české školy a potom do polské, která stála poblíž. Ani v jedné zrovna nebyly děti, protože šly na výlet. Rozhodla jsem se, že na ně počkáme na cestě blízko obou škol. Za nějaký čas se objevily obě skupiny. Přibližovaly se z obou stran a hosté z Prahy se zeptali: „Která skupina je polská, a která česká?“ – „To poznáme teprve tehdy, až se objeví učitelé.“ – „Jak to?“ – „Všechny děti mluví stejně, ve slezském nářečí.“ Když děti přecházely kolem nás, uslyšeli jsme, že všechny mluví „po našem“. Pouze „učitelka volala česky“ a „*pani nauczycielka*“ mluvila k dětem polsky.

Potom jsem je zavezla na setkání se starostou a s kulturní komisí do Bukovce. Obecní úřad měl sídlo v předválečném, velkém domě. Starosta, úžasný člověk, samozřejmě mluvil „po našem“: „*A co bych wóm miol powiedzieć?*“. Vysvětlila jsem jim, o co jde. A on říká: „*Za wszycki nasze kultury muszym spytać sie wos, czy wiycie, co to je półtydniówka?*“. Dokonce já jsem nevěděla, co to je. Starosta řekl, že u nich, pokud je dcera na vdávání, tak rodina, i kdyby měla jen pokoj s kuchyní, ve středy a soboty spí v kuchyni; v létě jde část rodiny spát do stodoly na seno – a dcera má k dispozici celý pokoj. Může si k sobě zvát na noc chlapce, kterého si chce vzít, ale on do světnice nevchází dveřmi, ale oknem. Rodina je nesmí rušit. A to je právě *półtydniówka*. Na to jedna paní z ministerstva řekla: „Bože, o co jsme v té Praze přišli!“

Redakce „Głosu Ludu” – to byla redakce! Pamatuji si, že když jsem tam začínala pracovat, tak univerzitní vzdělání měla jenom Janina Kowalská. Kromě ní tam pracovali sami amatéři. Někteří neuměli ani pořádně vystavět větu. Jediný, kdo měl opravdový talent, byl Henryk Jasiczek. Byl básníkem a překrásně formuloval své myšlenky.

Henryk Jasiczek dokázal navázat kontakt jak s Čechy, tak Poláky. V Polsku publikoval své básně a povídky, byl členem polského svazu spisovatelů, měl mezi nimi spousty přátel a kamarádil se i s Gustawem Morcinkem, který bydlel ve Skoczowě. Jasiczek byl rovněž členem Svazu československých spisovatelů. Seznámila jsem se pak s několika lidmi z tohoto svazu a vždy o něm mluvili velmi přívětivě.

Jednou jsme se vraceli z práce z Ostravy do Těšína. Měli jsme ještě trochu čas, než nám pojede vlak, a tak mě Jasiczek pozval do nějaké restaurace na kávu. Na stole ležely ubrousky. Pili jsme kávu, hovořili spolu, ale rozhovor nám šel ztěžka. On si najednou začal na tom ubrousku něco psát, a když už byl nejvyšší čas jít k vlaku, tak mi ho podal. Koukám a tam byla překrásná báseň.

Jasiczek chápal politiku a rozuměl ji, ale nesnášel všemožné „ismy” – „nacionalismus”, „socialismus”. Když se v říjnu 1956 v Polsku dostal k moci Gomulka a země si trochu vydechla, v Československu zavládla hrůza – československý tisk útočil na změny v Polsku.

Jasiczek, stejně jako většina členů redakce, z nich měl radost; byl autorem článků, které se pozitivně vyjadřovaly na téma Gomulki a to mu zaškodilo. Představitelům KSČ se to nelíbilo, a tak ho strana napomenula.

Později byl stranou všemožně souzen a v polovině roku 1957 byl z redakce vyloučen. Na schůzi stranické buňky „Głosu Ludu” jsme dostali za úkol Jasiczka odvolat. Bránili ho jenom Janina Kowalská, starý komunista Jan Zolich z Karviné, který byl v Sovětském svazu už před válkou a byl považován za loajálního, a já. Potom jsme hlasovali. Strana si tak nad tím umyla ruce – šéfredaktora přece odvolala stranická buňka „Głosu Ludu”.

Když jsem se už v „Głosie Ludu” zabydlela, snažila jsem se navázat kontakty s Polskem. Za nějakou dobu jsem tam začala i publikovat. Jelikož nebylo možné nic převážet přes hranici, ani koruny, ani zloté, posílali mi peníze na adresu kamarádky, která bydlela v polské části Těšína. Z peněz, které jsem vydělala v „Dzienniku Zachodnim” a „Trybunie Robotniczej” jsem kupovala oblečení pro syna a mamku. Polská konfekce byla v té době mnohem lepší než česká.

V roce 1957 byla má budoucnost v redakci „Głosu Ludu” nejistá. Napsala jsem zprávu ze sjezdu PZKO, ve kterém jsem použila slova: „závan Vlasti.”* Vypukla

* Šlo o V. sjezd PZKO z 21. července 1957. Podle hodnocení konzulátu PLR: „Diskuse byla bouřlivá a dramatická”, a „straničtí činitelé velice podezíravě a s neklidem sledovali činnost polské menšiny.” Podle Krajského výboru KSČ v Ostravě: „Sjezd obsahoval málo tvůrčích myšlenek, ale hodně nacionalistických prvků, které měly svůj původ u delegace z Polska.” (Cit. z: *Zaolzie w opiniach konsulów polskich (1948–1960)*, red. Krzysztof Nowak, Cieszyn 2003). Autorka napsala dva články týkající se Sjezdu. V článku *Niechaj ojców mowa pieśni dziecię w kołysce...* z 25. července 1957 se objevila následující slova: „Představitel ministerstva kultury z Varšavy, soudruh Czesław Kałużny promluvil jako první. Jeho krátký proslov, jeho srdečná slova určená delegátům V. jubilejního sjezdu na dlouho zůstanou v našich srdcích a paměti. [...] Více než dvě stě párů široce otevřených, vlhkých od skrývaných slz očí se upřeně dívalo na ústa řečníka; hluboko v duši si chtěli uchovat závan Vlasti, který byl vepsán do slov Kalužného”.

aféra. Byla jsem pozvána na konzulát do Ostravy a konzul Kazimierz Wieczorek mi nabídl, abych se přestěhovala do Polska, kde mi zajistí byt a práci. Mohla jsem si vybrat – Bielsko nebo Zielona Góra. Jeho nabídku jsem odmítla. Díky pomoci mých přátel z redakce, jsem mohla v novinách zůstat.

Okresní výbor KSC poslal do „Głosu Ludu” nového šéfredaktora – Jana Szurmana z Českého Těšína. Říkalo se, že je to tvrdý, dobrý komunista. Psát vůbec neuměl, všechno musel po něm opravovat tajemník naší redakce. Szurman nevěděl nic o vedení novin, dohlížel jen na to, aby bylo vše v pořádku ze stranického pohledu.

Museli jsme si dávat pozor nejen na našeho šéfa. Všude byli straničtí Poláci – v krajském, okresním nebo městském výboru KSC, kteří četli „Głos Ludu” velice pečlivě a hned se objevovala nějaká aféra. Kontrola byla bezmezná. Když jsme psali o Polsku, Češi si stěžovali, že o něm píšeme příliš často. Když jsme psali více o straně, stěžovali si zase polští čtenáři...

[...]

V polovině šedesátých let si bylo možné dovolit trochu více a napsat i to, co si člověk opravdu myslel nebo viděl kolem, a to bez žádných následných sankcí. Ale cenzura stále fungovala. Každý den jsme se v Ostravě setkávali s českými novináři z „Rudého práva”, „Nové svobody” a „Práce”. Na těchto setkáních a během stranických schůzí bylo možné mnohé říci a nemuseli jsme se tak

bát, jako tomu bylo v padesátých letech. Cítili jsme, že se něco změnilo.

Většina českých novinářů se v politických záležitostech neorientovala tak dobře, jako polští novináři. Měli jsme k dispozici polské noviny a kromě toho někdo z nás občas vycestoval a přivezl noviny ze západu – byli jsme o krok dopředu.

V té době někteří Poláci z Těšínského Slezska, členové PZKO, říkali: „Nejdřív je třeba být Polákem a teprve potom komunistou.” Strana měla stále výčitky vůči PZKO, že je málo stranický.

Na Těšínsku jsme se snažili pro udržení polské kultury udělat co nejvíce. I když v KSC bylo hodně Poláků, tak si myslím, že ve straně byly vždy tendence k asimilaci těch několika desítek tisíc Poláků žijících na Těšínsku. A ta asimilace se jim povedla. Lidé jsou jen lidmi, Češky si braly Poláky, Polky – Čechy... Já jsem se rovněž provdala za Čecha, ale než jsem mu řekla své „ano”, dohodli jsme se: „Jestli budeme mít děti, musíš souhlasit s tím, že budou chodit do polské školy.” Souhlasil, a kdyby např. později změnil svůj názor, i tak bych si vydobyla své. Po roce jsme se však rozešli. Narodil se nám syn, který samozřejmě chodil do polské školy, je Polákem a jeho děti také chodily do polských škol.

Bohužel, hodně mladých lidí se domnívalo, že posílání dětí do polské školy jim zkomplikuje život. Proč je posílat do polského gymnázia, když pro ně bude snazší, aby chodily do české školy, a nebudou mít problémy se

* Podle sčítání lidu z roku 1910 bylo na území, později nazvaném „Zaolzie”, asi 123.923 Poláků, v roce 1921 – jen 68.034, v roce 1930 – 76.230, v roce 1939 – 51.499 a 79.363 Slezanů, v roce 1950 – 59.005, v roce 1961 – 58.876, v roce 1991 – 43.479, v roce 2001 – asi 34.800.

znalostí českého jazyka. To samozřejmě nebyl moc dobrý argument, protože děti z polských škol měly vždy lepší vědomosti – velice dobře znaly oba jazyky a obě kultury. Asimilace jednak postupovala dál. Před první světovou válkou bylo na našem území asi 120 tisíc Poláků, potom 60, 40 a teď je to nanejvýš 30 tisíc.*

Někdy v únoru 1968 se v pobožce redakce „Głosu Ludu” v Českém Těšíně objevil pán středního věku. Byla jsem tehdy sama. Zeptala jsem se, proč přišel. On odpověděl, že ho sem poslal šéf bezpečnosti z polského Těšína. „O čem chcete se mnou mluvit?” – „Jste dobrá Polka, a my potřebujeme informace. Mohla byste nás informovat o tom, co se děje na území Československa. Novináři ví víc.” Strašně mě ta nabídka na někoho donášet rozčílila, ukázala jsem mu na dveře a řekla: „Odejděte!”

Łada Krumniklowa v článku

Je nám to tak líto...

Stalo se to! Tragická okupace území celého Československa vrhla stín na Polsko, které v rámci Varšavské smlouvy údajně poskytlo dvě vojenské divize.

[...]

Szkoda, że jednostki polskich wojsk nie stacjonują. Je škoda, že polské vojenské jednotky nejsou umístěny v Těšínském Slezsku. Setkaly by se zde se svými soukmenovci, kteří tady žijí, pracují, narodili se tady a mají zde svá místa věčného odpočinku. Je dobře, že tady polské vojenské jednotky, protože Češi by nám, zdejším Polákům, určitě stále připomínali rok 1938.

[...]

Okupace. Nyní to nelze nazvat jinak. Je to bezprávní, strašná okupace suverénní země, která je i naší zemí. Lidé mají pravdu, že se dívají na polské vojáky jako na okupanty, kteří jsou v rámci Varšavské smlouvy na území Československa. Pochopte nás, nás – 70 tisíc Poláků. Pochopte nás, polští vojáci a důstojníci, pochopte nás – vy všichni z Ústředního výboru Polské sjednocené dělnické strany, z vlády PLR, z konzulátů a velvyslanectví. Ano, jsme jen malou součástí velkého polského národa, na jehož historii jsme hrdí. Ale vůbec nemůžeme být hrdí na to, co se stalo v posledních dnech.

[...]

Żądame was, drazí vojáci Polské lidové armády, jejíž historie je tak slavná, abyste v případě jakémkoliv zmatku tragických okolností – nestříleli do lidí! [...]

U nás není žádná kontrarevoluce. [...]

Věřte nám, mluvíme k vám jako bratři, jako Poláci k Polákům. Neumíme lhát, protože nám nejsou lhostejné budoucí vztahy mezi Polskem a Československem, ve kterém přece žijeme a žít budeme! Apeluje na Vaše svědomí. Odvoláváme se na Váš rozum a Vaši moudrost.

22. SRPNA 1968

Když v srpnu 1968 vojska varšavské smlouvy vstoupila na území Československa, v českém tisku se objevila zpráva, že polští vojáci, kteří se vpádu účastnili, mučili české občany. Někde v Čechách měli zbit a zastřelit české příslušníky veřejné bezpečnosti. To byl impuls pro nás v redakci „Głosu Ludu” – nemůžeme přece dopustit, aby tímto způsobem hanili polské vojáky.

Někdo chtěl poštvat Čechy proti Polákům. Udělali jsme zvláštní číslo pro polské vojáky, abychom bránili jejich čest. Chtěli jsme jim ho předat osobně, ale nikdo nevěděl, kde jsou. Proběhla schůze všech novinářů „Głosu”. Na Siwkovu otázku, kdo pojedje za polskými vojáky, se všichni do jednoho vymlouvali – já nemůžu, protože mám děti, já nemůžu, protože... Mne se zeptal na konec, protože jsem byla mezi nimi jediná žena. „Když pánové nemohou, tak budu muset jet já.” Svěsili hlavy, bylo jim trochu trapně.

Siwek zařídil u ředitele třineckých železáren Boublíka služební auto i s řidičem. 23. srpna vyšlo speciální číslo „Głosu Ludu” a ještě v noci přivezli do mého bytu v Těšíně celé balíky novin. Ještě před odjezdem mi Siwek zatelefonoval: „Jestli se bojíš, jestli nechceš jet, nemusíš.” Vůči svým zaměstnancům byl velice seriózní. „Ne, už jsem se rozhodla, pojedu. Stejně nemáš nikoho, kdo by jel místo mě.”

Ráno, kolem čtvrté, přijelo služební auto z třineckých železáren. Nasedla jsem a řidič ředitele Boublíka mi řekl:

– Strašně se bojím. Vy nemáte strach?

– Z čeho mám mít strach?

– Nikdo neví, jak se okupační vojska mohou zachovat. Mohou se naštvat a zastřelit nás. Já se bojím, mám rodinu.

– Já mám také syna a starou matku, a proto mi záleží na tom, abych se vrátila, ale když už jsem se rozhodla, musíme jet.

Pokýval hlavou a jeli jsme hledat polská vojska, která se účastnila okupace Československa.

Zastavili jsme se u vojenské jednotky kousek za Ostravou, v Hlučíně. Stráž hlídala vstup do kasáren.

Novinářský průkaz měl v té době velký význam. Ukázala jsem jim ho a chtěla mluvit s velitelem. Když viděli můj průkaz, měli radosti: „Chtěli jsme vás o něco poprosit, napište do novin, že my, vojáci, se chceme bit, chceme bojovat o svobodu našeho Československa, že tady nechceme sedět a nic nedělat, ale dostali jsme takový rozkaz. Budeme se bit do posledního vojáka. Nechceme tu žádná cizí vojska.” Potom z vrátnice zavolali veliteli kasáren, který nás pozval dovnitř. Já jsem ho však požádala, aby sešel dolů k nám.

Za chvíli byl u nás. Ukázala jsem mu průkaz a říkám, že hledáme sovětské a polské vojáky. Řekl, že všude panuje zmatek a nikdo neví, kde jsou jaké jednotky. A s hořkostí dodal, že dostali rozkaz, aby zůstali v kasárnách, nestříleli a nic nedělali. Věděl, že v nějakém lesíku u Hlučína jsou sověští vojáci. „Ale nejsem si jistý, jestli jsou to Rusové. Můžou to být polská vojska, protože Hlučín leží u hranic.” Ukázal mi, kterým směrem ten lesík je. Rozjeli jsme se tam. To byl můj „křest ohněm”

Nad stromy stoupal dým. Nevěděla jsem, co to je. Pršelo, všude bylo bláto. Když jsme vjeli do lesa, asi tak po 400–500 metrech jsme uviděli hodně malých světýlek a postavy vojáků pohybujících se v dešti. Všimli si, že k nim přijíždí auto a tak hned vyskočili se samopaly na cestu a červeným světlem nám dávali pokyn, abychom zastavili. Řidič byl hodně vystrašený: „To jsou Rusové, utečme, nebo nás v tom lese zastřelí! A nikdo se o tom ani nedozví!” Když jsem je podle charakteristických příleb i já poznala, že to jsou Rusové, křikla jsem: „Zpátky!” – „Tady se nemůžu otočit!” – „Couvejte!”. Začal couvat. Bláto stříkalo na všechny strany. Vojáci nás začali honit se samopaly v rukou, ale řidič dělal, co mohl a povedlo se nám utéct – s úlevou jsme si vydechli.

Rozhodla jsem se, že pojedeme do Olomouce, protože tam také byly kasárny. Z Hlučína jsme jeli přes Šternberk a všude po cestě jsme se ptali lidí, zda viděli nějaká vojska. Mezi Šternberkem a Olomoucí jsme uviděli dvě nákladní auta polské armády, která stála na cestě. Požádala jsem řidiče, aby zastavil, vysedla jsem z auta a šla k vojákům. Velice se divili, že někdo s nimi mluví polsky. „Proč tu stojíte?“ – zeptala jsem se. „Protože auta mají poruchu a tak čekáme na pomoc.“ Bylo před polednem a oni tam stáli od večera a čekali, uprostřed pole, neměli žádné spojení, aby se mohli s někým zkontaktovat.

Řekla jsem jim, že jsem Polka žijící v Československu a zajímá mě, proč jsou tady.

- Nám řekli, že jedeme na vojenská cvičení.
- To vám neřekli, že budete okupovat Československo?
- Jaká okupace? My tu jsme jen na cvičeních.
- Nemáte hlad? Máte nějaké zásoby?
- Nemáme, jeli jsme v koloně. Projížděly kolem ruské oddíly, některé jsme zastavili, ale řekli nám, že to není jejich věc. Ale vidíte tamty domky nahoře? Tajně k nám přišly ženy a přinesly nám trochu mléka a housky. Říkal, že jim je nás líto, protože v nás vidí syny, kterým se mohlo přihodit to stejné.

V peněžence jsem měla 150 korun. Vyndala jsem padesátikorunu. Víc jsem jim dát nemohla, protože jsem nevěděla, co mě ještě může potkat. Dala jsem jim také svou svačinu, kterou jsem si vzala na cestu a v tašce jsem našla ještě jablka. Slíbila jsem jim, že když potkám polské jednotky, dám jim vědět, co se stalo, a když ne, tak po návratu do Ostravy zatelefonuji na konzulát. Když jsem se blížila k našemu autu, projelo kolem nás několik

českých osobních aut. Zpomalily a z každého z nich jsem slyšela: „Zrádkyně! Mluví s okupanty!“ Přihodili ještě několik sprostých slov a jeli dál. Rychle jsem nasedla do auta a jeli jsme dál.

Dojeli jsme do Olomouce. U konce čtyř ulic vedoucích z náměstí stály tanky. Hledala jsem sídlo strany. Někdo mi řekl, kde to je: „Ale nechod'te tam, jsou tam Rusové.“ Prozatímní sídlo strany bylo v jiné budově. Vešla jsem dovnitř a ukázala průkaz, ale nikdo mě nekontroloval. Hned mě zavedli k tajemníkovi Sněžnému. I když mě neznal, srdečně se se mnou přivítal. Říkám mu, že hledám polské vojáky. Odpověděl, že do Olomouce vstoupila polská vojska, na náměstí stanuly tanky a transportéry. Polští vojáci nenaháněli strach, takže občané normálně přicházeli k tankům a s Poláky mluvili. Vysvětlovali jim, že přijeli na nesprávné místo, že tady žádná kontrarevoluce není. Sněžný dodal, že vzdělaní lidé z Olomouce (je tady univerzita) všechno důkladně Polákům vysvětlili a ti se hned začali s Olomoučany sbližovat.

Když Sověti zjistili, co se děje, okamžitě rozhodli o tom, že polské oddíly musí z města odjet. Místo nich přijely ty obrovské tanky, které na náměstí stály připravené k palbě. Poláci byli vysláni na okraj města, kde už začínala pole. Na polních cestách, kolem kterých rostly břízy, stála obří kolona polských vojsk – táhla se přes nějakou malou vesničku a dál za ní. Ve vesničce byla hospoda. Měla jsem žízeň, proto jsem vstoupila dovnitř, abych si dala čaj a dověděla se něco nového.

Vešla jsem do hospody a tam na jedné straně sedí Hanáci, čili Češi, a na straně druhé, u dvou větších stolů – polští vojáci. V rádiu stále mluvili o Dubčekovi, Svobodě, a také o těch podezřelých individuích, kteří prodali

Republiku Sovětům – Kolderovi i Vasilu Biľakovi.* Poláci nechápali, o co jde; byli dezorientováni.

Poprosila jsem vrchního, aby mi rychle udělal čaj. Se sklenicí čaje jsem si sedla vedle Poláků: „Dobrý den, můžu si k vám přisednout?“. Byli úplně šokováni, že někdo od Olomouce s nimi mluví polsky. Musela jsem ji vysvětlit, co říkali v rádiu. Ptali se na hodně věcí. Chvilí jsem s nimi seděla a povídala si, a pak jsem jim řekla, že jsem novinářka z polských novin z Ostravy. Víme, že jim schválně neřekli, o co jde, a proto jsme pro ně připravili zvláštní číslo „Głosu Ludu“, aby si mohli přečíst, co je pravda, a co propaganda.

V hospodě jsme strávili asi tři čtvrtě hodiny. Vojákům jsem řekla, že Češi jsou opravdu mírumilovný národ, že se nebudou bít, a aby neubližovali obyčejným lidem. „Vy si myslíte, že polští vojáci by byli schopni někoho zbít? My už jsme tu nějakou dobu, dokonce jsme s Čechy vypili i pivo. My jsme jim řekli, že jim nechceme ublížit a oni nám řekli to stejné. To všechno je nějaké velké nedorozumění. To se nějak vysvětlí.“ Řidiči jsem rozkázala, aby z auta přinesl dva nebo tři balíky „Głosu Ludu“. Rozdala jsem ho všem vojákům. Jedním slovem by se dalo říci, že jsem demoralizovala polské vojsko.

Najednou se otevřely dveře a dovnitř vběhla spojka a říká, že se blíží nějaký generál. Jeho vrtulník za chvíli přistane na strništi za hospodou. Rychle jsme se rozloučili a vojáci vyběhli ven. Dlouho jsem se nerozhodovala, vzala jsem z auta asi padesát pěkně svázaných exemplářů „Głosu Ludu“ a šla jsem na strniště v elegantních,

černých lodičkách (nevím, proč jsem si je vůbec na cestu vzala). Slunce svítlo, ale pole bylo mokré. Vrtulník dosedá, dveře se otevírají a vystupuje generál [Florian Siwicki]. Všichni ho vítají a salutují. S generálem vystoupilo i několik důstojníků. Když mu všichni podali hlášení, předstoupila jsem já.

Na všechny jsem udělala dojem. Bláto jsem měla téměř po kotníky, ale kráčela jsem jistě. Představila jsem se a říkám: „V Československu žije asi 60 tisíc Poláků, kteří tu byli od nepaměti. A já jsem přijela jen proto, abych vám řekla, že vpád do Československa byl úplně zbytečný. Tady se nic špatného nestalo, jen jsme mohli trochu lépe dýchat. Prosím, abyste ode mě přijali náš «Głos Ludu» a o všem si přečetli. Potom zjistíte, že jsme opravdu neměli zlé úmysly.“ Generál mi podal ruku, a když jsem se potom s ním loučila, dokonce mi ji i políbil.

Když jsem udělala, co jsem měla a nařídila řidiči, aby se vrátil zpět do Ostravy, tak mis spadl kámen ze srdce. Když jsem se znovu objevila v redakci, Siwek mi s úlevou řekl: „Díky bohu, že jsi zpátky.“ Objal mě. „A teď musíš o všem napsat.“ Zavedl mě k mému psacímu stolu a přinesl skleničku koňaku. „Vypij to, uvidíš, že se ti bude lépe psát.“ Všiml si, že se vnitřně klepu. Vypila jsem koňak, usedla za psací stroj a začala přemýšlet, co a jak napsat. Najednou jsem si všimla, že šéf zamkl dveře, abych neutekla...

Naši kolegové, čeští redaktori, říkali, že pocházíme z národa okupantů a my jsme jim vysvětlovali, že nejsme žádní okupanti, že jsme odtud. V roce 1968

* Alexander Dubček (1921–1992) – I. tajemník ÚV KSČ v letech 1968–69. Ludvík Svoboda (1895–1979) – prezident Československa v letech 1968–75. Drahomír Kolder (1925–1972) – tajemník ÚV KSČ 1962–68, podpořil intervenci vojsk Varšavské smlouvy v Československu. Vasil Biľak (nar. 1917) – I. tajemník ÚV Komunistické strany Slovenska v roce 1968, podpořil intervenci vojsk Varšavské smlouvy v Československu.

všichni zaměstnanci redakce podporovali Dubčeka, změny, byli pro uvolnění komunistických pout, které nás svíraly. Neskrývali jsme naše názory a to se nelíbilo některým ortodoxním komunistům. Telefonovali nám, házeli na nás špínu, nazývali zrádci. Někteří čtenáři nás obviňovali, že si děláme legraci z toho, že polští vojáci mají hlad, ale já přece jsem o všem napsala upřímně, ze srdce, že je tady prostě nechali napospas vlastnímu osudu.

Měla jsem stálou propustku do Polska a v roce 1968 jsem tam chtěla jet. Hezky jsem se oblékla a chtěla jsem přejít do polského Těšína. Na hranici mi ale řekli:

- Vy hranici překročit nemůžete.
- Proč, co jsem udělala?
- Vy dobře víte, co jste udělala. Nemůžeme vás pustit.

– Chci písemné vyjádření, proč nemůžu přejít hranici. Nic nepašuji, nedělám žádné výtržnosti.

- Prostě nemůžete.

V souvislosti s tím jsem jim oznámila, že se nehodlám odtud hnout – začínám okupovat hraniční přechod. Nejdříve si mysleli, že žertuji, ale já jsem se uvelebila na židli.

– Žádám vás, abyste mě spojili se soudruhem Gierkem z vojvodského výboru v Katovicích.

- Nemůžeme.

Ale běhali po kancelářích od telefonu k telefonu. Chtěla jsem, aby mě tedy spojili s Varšavou, ale také to odmítli.

Krátce po tomto incidentu mi hraniční propustku sebrali. Více než 20 let jsem byla v Polsku *persona non grata*. Nějakou dobu nikdo z naší redakce nemohl přes

hranice, ale ti, kteří za několik měsíců zašli na konzulát a posypali si hlavu popelem, do Polska zase mohli.

Do redakce, ještě před rokem 1968, se dostal nový spolupracovník Molin, mladý fotograf. Velice se s kolegy spřátelil, o všem se před ním mluvilo. Potom, v roce 1969, jsem zjistila, že ho sem nasadila bezpečnost. Přišla jsem na to, když mě Molin v Těšíně sledoval na každém kroku, jezdil stejným autobusem nebo vlakem. Jednou jsem si ho všimla v autobuse z Ostravy do Těšína. Trochu jsem znervózněla a vystoupila jsem o zastávku dřív, abych si ho prověřila. Vběhla jsem do nemocnice v Českém Těšíně. Molin vystoupil zadními dveřmi a běžel za mnou. Nevěděla jsem, jestli mě chce zastřelit nebo co?

Vešla jsem do ordinace známého: „Doktore, chodí za mnou jeden chlap, je ze státní bezpečnosti. Schovejte mě tady, prosím.“ Doktor Goldman byl můj soused. Neměl moc rád Poláky, ale když jsme protestovali proti okupaci (dávala jsem mu číst náš „Głos Ludu“), přesvědčil se, že Poláci nejsou takoví, jak myslel. Vzal mě do místnosti, kde byl rentgen. Byla tam tma a ticho a já jsem mu v klidu všechno povyprávěla. Celá jsem se třásla, už jsem neměla sílu. „Uklidněte se, zajdu se podívat, jestli tam ještě někde je.“

Za chvíli se vrátil a řekl, že Molin čeká na lavičce. V rentgenové komoře jsme seděli hodně dlouho. Nakonec Molin odešel a já se mohla v klidu vrátit domů.

Kolegové z redakce si uvědomili, že se nad námi začínají stahovat mraky a tak se uzavřeli do sebe. Zmizelo nadšení, které vládlo v době Pražského jara. Pomalu začínala normalizace. Každý už myslel jen na sebe.

Na podzim 1969 jsem dostala výpověď. V tom roce byla propuštěna celá skupina – Tadeusz Siwek, Władysław Sikora, Wilhelm Przewczek a Wanda Cejnar.

Krajský výbor si mě a Siwka pozval na kobereček. Se Siwkem to byla záležitost dvou minut. Jednoduše – pryč; konec, už tady nejsi. Já jsem odolávala déle, nedala jsem se. Hádala jsem se s nimi asi dvacet minut. Domluvila jsem se Siwkem, že se potom setkáme v malém bistru nedaleko sídla výboru. Seděl už u skleničky, já jsem si také dala.

- No, Tadku, tak jsme vyřízeni.
- Já ještě budu bojovat, budu bojovat.
- Nic s tím neuděláš.

„Głos Ludu” podléhal vydavatelství sídlícímu v Praze, v němž se naštěstí udržely zbytky lidí, kteří nesouhlasili s okupací. Snažili se nám vyhozeným pomoci. Už jsme nechodili do práce, ale dostali jsme tříměsíční výpovědní lhůtu, takže nám v té době ještě platili. Museli jsme si najít novou práci, ale to nebylo vůbec jednoduché. Podala jsem žádosti do mnoha institucí. Ze všech mi odepsali, že nemají volné místo nebo právě bylo někým obsazeno – takové měli instrukce. Vedoucí kulturního střediska třineckých železáren mi přímo řekl: „Nezlobte se, ale já vás nemůžu zaměstnat. Dostal jsem absolutní zákaz. Chtěl jsem vám pomoci, ale bohužel.”

Byla jsem už tak zoufalá, že jsem se dokonce obrátila na úřad v Českém Těšíně. Hledali někoho na uklízení ulic. Hned někdo zavolal ze strany v Ostravě, že to je provokace a absolutně není možné, abych uklízela ulice. Ani tuhle práci jsem nedostala. To bylo strašné, protože jsem měla 20-letého syna na studiích a starou maminku, o kterou jsem se starala; z něčeho jsem musela žít...

Tehdy mi lidé (bylo jich hodně a dodnes se nepřihlásili) posílali balíčky s jídlem nebo nechávali před dveřmi koš s ovocem nebo zeleninou, a když jsem pak později byla ve vězení, to stejné přinášeli i mému synovi. Občas

někdo přišel s obálkou, ve které byly nějaké peníze pro přežití. Nevím, kdo všechno přispěl. Vím jen, že z větší části to byly peníze od Čechů. Asi jedna obálka byla od Poláků. Balíčky přicházely z Ostravy. Vedle smyšlené adresy odesílatele bylo vždy napsané slovo „svoboda”.

Psal se rok 1970. Nakonec jsem si začala stále víc zoufat. K čemu mi to bylo?

Jednou mi zavolal nějaký muž a česky se zeptal, zda mluví s Krumniklowou, s tou vyhozenou novinářkou – „Chci vám pomoci.” Požádal mě, abych přijela za ním do Třince. Domluvili jsme se na setkání u kávy. Aby mě poznal, měla jsem před sebou držet noviny. Do kavárny v té době chodilo hodně málo lidí, tak jsme se velice rychle poznali. Byl to starší pán Slíva, vedoucí skladu podniku „Zelenina Ostrava”, který se zabýval prodejem zeleniny. Své prodejny měli v celém moravsko-slezském obvodu. Řekl, že mě může zaměstnat. Byla jsem mu velice vděčná.

Začala jsem pracovat ve stánku se zeleninou. Jednou se mi zkazilo nějaké zboží, asi máslo. Pan Slíva, který mě zaměstnal, tehdy nebyl v práci a tak mě spojili s vedoucím, Władysławem Ruzsem, Polákem, komunistou, bývalým zaměstnancem okresního úřadu v Českém Těšíně. Nahlásila jsem, z jakého jsem stánku a rychle řekla své příjmení. Mluvila jsem „po našem”... – „Ale kdo volá, kdo je tam?” Zopakovala jsem svoje příjmení. „Aaa, paní Krumniklowá, paní redaktorka. No, to máme pěkné zaměstnance v naší Zelenině.” – řekl ironicky. Kdyby mohl, tak by mě přes ten telefon zamáčkl jako červa.

V obchodě jsem pracovala deset dní. Dostala jsem obsílku k soudu v Ostravě. V Třinci jsem řekla, že stánek bude uzavřený jen jeden den. Odjela jsem k soudu a už se nevrátila.

Ve vězení jsem onemocněla, ale lékaře nezavolali. Nemělo cenu protestovat a tak jsem ležela v horečkách v cele na podlaže. V noci jsme spali na slamníku, pytlích vycpaných senem, které jsme každé ráno naskládali na sebe, protože byla cela úzká – měla asi 5 krát 11 metrů. Přes den jsme slamníky nesměly rozložit. V cele jsem byla s třemi prostitutkami. Žádaly, aby mi dozorci dovolili, abych si mohla tu jednu slaměnou matraci rozložit – samozřejmě, že nedovolili. Ty holky měly dobré srdce, ale nemohla jsem poslouchat ty jejich historky o tom, jak vydělávaly, s kým a jak spaly, co všechno dělaly. Poprosila jsem o rozhovor s ředitelem věznice, protože jsem s nimi nechtěla být v jedné cele. Jako politický vězeň jsem měla právo na zvláštní celu. Ředitel věznice, malý, hubený chlap, vypadal jako zlý duch. „Kdybych mohl, tak bych vás na místě zastřelil.“ – řekl.

Na začátku jsem z domova nedostávala žádné dopisy, teprve později a s velkými problémy jsem dostala svou korespondenci. Každý den jsem psala v polštině čtyřstránkové dopisy domů. Ve vězení je museli překládat do češtiny. To, co mi psali maminka a syn, také překládali do češtiny. Trvalo to strašně dlouho.

Ve vězení nám dávali jen suchý chléb a černou žitnou kávu, na oběd páchnoucí kysané zelí, které nešlo ani polknout, občas čočku. Na chlebu byla často plíseň. Nedalo se to jíst. Jednou, když mě vedli k výslechu, jsem v rukávu schovala kousek plesnivého chleba a hodila ho na stůl vyšetřovatele. „Copak jsou vězni prasata, že musí jíst takový chleba?“ Vyšetřovatel si ten kousek chleba nechal. Řekla jsem mu o zelí a dalších věcech. Ředitel věznice pak na mě kvůli tomu křičel.

První měsíc mě strašně trápili. Rozhodla jsem se, že přestanu mluvit a budu se chovat tak, jako bych tady vůbec nebyla. Když mě pak druhý měsíc vzali opět k výslechu, tak jsem se jenom dívala skrz okno – bylo to ve druhém nebo třetím patře – na hodiny na kostelní věži a sledovala každou minutu. Celou hodinu jsem se dívala na kostelní hodiny a vůbec se neozvala. Rozzuřilo je to a začali mě strašit: „Váš syn je úplně stejný...“ Nakonec jsem musela začít mluvit, protože jinak bych tam seděla celou věčnost.

Zeptala jsem se, co ode mě vlastně chtějí. Zkoumali záležitost Macieje Kozłowského, který byl v Polsku v procesu „horolezců“ odsouzen na několik let. Po vstupu vojsk Varšavské smlouvy se Kozłowski v srpnu nebo v září 1968 vrátil z Paříže do Polska a zastavil se u mě doma v Českém Těšíně. Poslal ho ke mně Jerzy Giedroyc – někdo ze zahraničí byl náhodou u nás a vzal s sebou do Paříže „Głos Ludu“ s mým článkem o pobytu mezi polskými vojáky. Giedroyc ho pak přetiskl ve své „Kultuře“. Ptali se mě, jak se můj článek dostal do pařížské „Kultury“. Nevím, jak k tomu došlo. Ukazovali mi fotky „horolezců“, ale já jsem ty lidi neznala.*

Výslechy trvaly téměř dva a půl měsíce. Nakonec mi oznámili, že mě pustí, ale neřekli kdy. Přidělili mi advokáta, nějakou ženu z Karviné, protože se mnou mělo proběhnout řízení. Oslovil mě také doktor Jež, český advokát z Frýdku-Místku, velice příjemný starší pán. Nabídl mi, že mě bude obhajovat a ujistil, že se nemám čeho bát.

Jednoho dne ráno mi řekli, že můžu jít. Nevěřila jsem vlastním uším. Sotva jsem se držela na nohou. Celé

* O procesu „horolezců“ čtěte v kapitole *Převážení tiskovin od Giedroycie*. Jsou tam mj. pokyny skupiny Jerzyho Giedroycie, ve kterých je uvedena i Łada Krumniklová.



← Łada Krumniklová

měsíce jsem nebyla na čerstvém vzduchu, protože jsem nechtěla chodit na vycházky s prostitutkami. Před vězeňskou bránou stál můj syn, byla jsem velice příjemně překvapená. Nevím, jak se dověděl, že mě pustí. Samozřejmě jsem se rozbřečela. Syn byl také dojat. Jeli jsme domů. Konečně jsem byla s mými blízkými.

Doktor Jež se za nedlouho se mnou spojil a řekl, že bych měla podepsat žádost o milost u prezidenta. „Jaká žádost o milost? – zeptala jsem se. – Nebyla jsem přece odsouzena, pouze ve stanovené lhůtě propuštěna. Nebyl ani rozsudek, ani soud. Nechci žádnou milost.” Trvala jsem na svém, ale on mě dál přesvědčoval: „Paní Łado, podepište to. Kdo chce psa bít, hůl si vždycky

najde. Udělejte to, prosím vás.” Moje maminka mě také prosila a tak jsem tu žádost tedy podepsala. Doktora Ježe jsem se pak zeptala, odkud se najednou ta žádost o milost vzala a on mi řekl: „Jde o vztahy mezi českou a polskou stranou. Nějak se domluvili a došli k závěru, že je potřeba tuto záležitost nějak uzavřít.”

Byla jsem vážně nemocná, vážila jsem jen 53 kilogramů a nemohla jsem se ještě vrátit do práce. Bylo podezření, že mám nemocné plíce. Všichni lékaři, kteří mě v Českém Těšíně léčili, se o mě velice dobře starali.

Asi každé dva týdny si mě zvali do prokuratury do Ostravy. Pokaždé mi říkali, že celá záležitost ještě nebyla uzavřena, ale už mě nevyslychali, položili mi vždy jen pár otázek. Tak se to táhlo až do roku 1973.

Museli jsme z něčeho žít a tak jsem zatelefonovala panu Slívovi ze „Zeleniny”. Mluvil s ředitelem Kaštovským z Ostravy, který znal můj případ. Nabídl mi práci v obchodě v Hortexu v Karviné, ve kterém se prodávalo džusy. Chtěl, abych tam pracovala jako vedoucí. Nejdříve ze mě udělali její zástupkyní. Ta paní, co tam pracovala, se velice rychle v celé situaci zorientovala. Zašla do stranické buňky v Karviné a řekla, že by s tím měli něco udělat, protože zástupcem vedoucí je osoba, která nesnáší komunisty. Stranická buňka napsala řediteli Kaštovskému dopis a já musela přejít do jiného obchodu.

Pracovala jsem jako prodavačka a vydělávala jsem velice málo. Potom mě přeložili do velkého obchodu na sídlišti v Třinci. Těžce jsem pracovala, nosila jsem pytle s brambory. Měla jsem pak strašné problémy s páteří, ale nějak jsem to vydržela.

Najednou se ukázalo, že podniku potřebuje nového obchodního inspektora, který by měl na starost území od

Mostů po Frýdek, tedy takřka 30 prodejen. Nový, mladý ředitel přišel za mnou, promluvili jsme si a stala jsem se obchodním inspektorem v „Zelenině”. Jelikož do „Zeleniny” ve Frýdku přicházeli i hodnostáři ze strany, pokusila jsem se zjistit, jaká je moje situace, jestli si můžu hledat práci i někde jinde. Ukázalo se, že jsem odsouzena k zelenině až do důchodu.

První důchod byl směšně malý. Byl tak malý, že když mi ho listonoš přinesl, rozbřečela jsem se. V „Zelenině” jsem vždy měla nízký plat, takže i důchod byl jeden z nejmenších.

Od roku 1970 do prosince 1989 vládla v Československu tzv. normalizace, takže všechno, co se u nás dělo, bylo řízeno Moskvou. Pro mě to byly ztracené roky života. Ani jsem se nesnažila sledovat události. Byla jsem slepá a hluchá na všechno, co se kolem dělo. Věnovala jsem se rodině a chatičce v Lomné, kterou jsem opravovala.

V roce 1977 mi herečka z českého divadla v Českém Těšíně přinesla k podepsání Chartu 77. Text jsem si vzala domů k přečtení. Mezi chartisty jsem nenašla ani jednoho člověka z Českého Těšína nebo z okolí. V duchu jsem si říkala, že bych to měla podepsat, ale neudělala jsem to, protože jsem se musela starat o rodinu. Matka neměla žádné příjmy a syn ztratil práci. V Českém Těšíně opozice neexistovala, nebo aspoň jsem o ní neslyšela.

Znova jsem se probudila teprve v roce 1989. Dokonce české střední školy a polské gymnázium svolaly na náměstí manifestaci. Přišli na ní jak Češi, tak i Poláci.

V listopadu 1989 jsem byla na tak zvané brigádě. Měla jsem známou vedoucí v obecním družstvu; přemluvila mě, abych si k ní přišla něco přivydělat. Kancelář se nacházela ve druhém patře radniční budovy. Právě v té

době se mládež scházela na těšínském náměstí a zvonila klíčiemi.* Budova radnice byla úplně hluchá, okna měla zavřená. Nikdo k těm mladým lidem nepřišel, nikdo jim neřekl ani slovo. Byla jsem jediná osoba, která otevřela okno a která jim zamávala. Začali křičet, mávat, měli radost, že se někdo objevil. Samozřejmě nemohli vědět, kdo jsem. To bylo moje první setkání se sametovou revolucí.

Potom jsem navázala kontakty s Českým svazem novinářů. Starý svaz se pomalu měnil na tak zvaný Syndikát Novinářů a všichni čeští novináři, kteří byli stejně jako já odsunuti z redakcí, se setkávali, sdružovali se, ale bez novinářů, kteří „normalizovali” tisk. Dodnes nechápu, proč se k nim nepřipojil nikdo z polských novinářů, jimž ukřivděno stejně. Byla jsem jediná.

Snažila jsem se spolupracovat s českými médii. V českém rozhlasu se mnou udělali pár rozhovorů. Do „Nové svobody” jsem psala o demonstracích na náměstí, setkáních s mladými lidmi. Publikovala jsem rozsáhlé materiály o tom, jak jsem v srpnu 1968 hledala polské vojáky. Češi to četli a pak se hodně z nich se mnou zkontaktovalo. Právě Češi. Poláci a polský tisk mě spíše ignorovali. Bylo mi to líto.

Zatelefonovala jsem do konzulátu v Ostravě a řekla: „Pane konzule, doufám, že už na hraničním přechodu není seznam, na kterém figuruji jako *persona non grata*.” A konzul na to: „Prosím vás, já jsem tady nový. Nevím, o co se jedná, musím se podívat, vydržte chvíli.” Byla jsem velice netrpělivá. Dala jsem mu svůj telefon a adresu. Následujícího dne večer mi zavolal, že už na seznamu nejsem a že můžu bez problémů přejít přes hranici.

* Signál k odchodu komunistů.

Po roce 1989 se Polsko omluvilo Čechům za rok 1968, ale nám – Polákům z Těšínského Slezska – se neomluvil nikdo. A byla tady skupinka lidí, která opravdu trpěla. Osud, který potkal Poláky v Polsku v době okupace, byl také osudem Poláků žijících v Těšínském Slezsku. Místní Poláci byli také v koncentračních táborech, byli poslání na nucené práce do Říše, bojovali proti německým okupantům. Nikdo se nás nezeptal, jestli něco nepotřebujeme. Kdybych za to, co jsem prožila, dostala aspoň jednu růži. To je jediná věc, která mě zamrzela, jediná výčitka, kterou mám vůči všem polským vládám po roce 1989.

Velice ráda bych jim tam – někde v Polsku – řekla, že my tady stále jsme.

Łada Krumniklowa zemřela 16. září 2007 v Českém Těšíně.

ROZHOVOR NAHRÁL A UPRAVIL

Grzegorz Gąsior

Z POLŠTINY PŘELOŽILA

Petruška Šustrová

Materiál pochází z „Karty” nr 53/2007.
Snímky bez uvedeného zdroje pochází z rodinných sbírek.

Zprávy Evžena Cedivody a Łady Krumniklové vznikly v rámci projektu „20. století na Těšínsku”, který byl uskutečňován v letech 2005–07 ve Středisku KARTA.

DUNAJ

'68

Lech Kowalski

vstup
generálů

FOT. PAP/ČTK

Září 1968. Cvičení Polské
lidové armády



**Armádní generál Włodzimierz Sawczuk,
zástupce náčelníka 2. armády pro politické záležitosti**

Koncem července 1968 jsem řídil poradou s veliteli politických oddělení taktických svazů, veliteli politických odborů a oddělení Politické správy a se zástupci samostatných armádních oddílů. [...] Přikázal jsem sladit politické úkoly s úkoly velitelského sboru předtím, než mělo dojít k přeskupení taktických svazů do oblastí přímo u hranic Československa. Takový byl předpoklad první etapy cvičení. Druhá etapa spočívala v překročení hranic s Československem našimi vojsky a v přesunu do příslušných oblastí určených velitelem 2. armády gen. Siwickým na instruktáži velitelského sboru armády. V průběhu realizace tohoto úkolu měli naši vojáci usilovat o likvidaci vnitřní hrozby, jakož i hrozby kontrarevoluce v zemi našeho jižního souseda.

Vysvětlil jsem rovněž – jak se pamatuji – stav celkové společensko-politické situace v ČSSR. Oznámil jsem, že na území této země existují a otevřeně působí protisocialistická centra, že se aktivizují výrazně kontrarevoluční síly, které mají podporu zahraničních center nepřátelských k socialismu, a dodal jsem, že Bonn předpokládá, že sklídí plody své nové východní politiky využitím situace, jaká vznikla v ČSSR.

Pamatuji se také, že jsem ve svém vystoupení navázal na naše historické zkušenosti a připomněl shromážděným důstojníkům, že právě od hranic s Československem přišel v září 1939 úder 14. armády gen. Lista proti Polsku, který měl hojně důsledky v celé záříjové kampani. Dodal jsem, že je naší povinností nedopustit, aby vznikla v jakékoli podobě hrozba dalšího útoku proti Polsku z tohoto směru.

**Pplk. Stanisław Lewandowski,
1. samostatný útočný prapor**

Pamatuji se, že to bylo po 22. červenci, přesněji to určit nedokážu. Řídil jsem právě úkoly fyzické přípravy na stadionu hned vedle sportovní haly a někdy kolem třinácté hodiny mne překvapil bojový poplach vyhlášený v jednotce. Prapor měl okamžitě dosáhnout stavu plné bojové pohotovosti. Dozvěděl jsem se jen ještě, že máme nastoupit k vlakové přepravě v Kamení Pomorském a budeme přesunuti do Svídnice.

Náš prapor patřil k jednotkám s nejvyšším ukazatelem dosahování bojové pohotovosti. Předpokládalo se, že se mu za třicet minut podaří opustit ubytovací prostor a ujmout se bojových úkolů. Všechno probíhalo tak rychle, že jsem se sotva stačil rozloučit s manželkou, která za

PLUKOVNÍK DR. LECH KOWALSKI – autor mnohých populárně-vědeckých článků s historickou a vojenskou tematikou, obzvláště zabývající se 2. světovou válkou. Autor knih, m.j.: *Generál s poskvrnou. Vojenská biografie armádního generála Wojciecha Jaruzelského (Generał ze skazą. Biografia wojskowa gen. armii Wojciecha Jaruzelskiego, 2001)*; *Jaruzelski. Generál s poskvrnou (Jaruzelski. Generał ze skazą, 2012)*; *Vnitřní bezpečnostní jednotka a Prokletí vojáci (Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego a Żołnierze Wyklęci, 2016)*. Předkládané materiály pocházejí z deseti rozhovorů s generály Polské armády, které byly uskutečněny v roce 1991 do knížky *Generálové (Vydatelský ústav – Instytut Wydawniczy PAX)*.

mnou právě do Dziwnowa přijela. Byli jsme manželé teprve měsíc. Ale co dělat.

Do Svídnice jsem dorazili za okamžik, bez jediné zastávky. Naše souprava byla pokládána za operativní a měla zelenou vlnu, byla rychlejší než superexpres. [...]

Pokud se dobře pamatuji, dostali jsme několik dní před vyhlášením poplachu zajímavé informace o událostech v ČSSR. Řekli nám tehdy, že je u našich sousedů napjatá situace, že Čechům hrozí kontrarevoluce, že vojska NATO provádějí nějaká přeskupení směrem k německo-československým hranicím, samozřejmě ze strany SRN, že se to děje formou cvičení pod názvem „Černý lev“ a „Stříbrná věž“, a že všude dochází k případům demontáže polních posílení zmíněných hranic.

Znělo to jednoznačně a poskytovalo mnohé k přemýšlení. Ten náš poplach a spěšný přesun do oblasti hranic s Československem se dal ztotožnit právě se situací u našich jižních sousedů. Přinejmenším já jsem si to tak spojil. A nepotřeboval jsem už žádnou další motivaci k tomu, abych se chopil úkolu, který nás čekal. Další zkoumání té záležitosti možná potřebovali vojáci, ale jistě ne důstojníci. My jsme věděli, jak se máme zachovat.

Gen. armády Florian Siwicki, Velitel Slezského vojenského okruhu, velitel 2. armády

Ty tři týdny pro nás byly velmi těžké. Čas se protahoval, všichni jsme byli z takového obratu záležitosti nervózní. Nebylo to příznivé pro udržování vysoké úrovně vojenské disciplíny. Vyvíjel jsem různé snahy o školení, aby vojáci byli stále něčím zaujati, ale dlouhodobě nefungovalo ani to. Jak dalece je možná školit štáby, organizovat instruktáže a zadávat úkoly, o jejichž smyslu má člověk sám pochybnosti? [...] Přesouval jsem se tedy z jedné

roviny do jiné, když už taktické úkoly unavovaly, dal jsem pokyn čistit zbraně a výzbroj. Konzervovala se munice, hlavně se čistily do sucha...

Nedělalo se to kvůli ohlupování mužstva, ale pro jejich vlastní bezpečnost. Vojsko bez úkolů si to začne ulehčovat, a už to je strašný jev. Tisíce ozbrojených lidí mohly najednou poklesnout na duchu, už pod vlivem různých informací, které se k nám dostávaly o tom, co se děje v Československu. Vojáci začali být neklidní a mohli začít být nebezpeční. Byl jsem odpovědný za to, že jako nadřízený udržím své podřízené na uzdě.

[Cvičení „Pochmurné léto 1968“ začalo 29. července a ke vstupu vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR došlo až 20. srpna.]

Pplk. Stanisław Lewandowski

Po zaujetí stanoviště blízko štábu 10. obrněné divize [v prószkowských lesích] jsme zahájili cyklus školení a cvičení. Pro udržení efektivity jsme cvičili zápas, seznamovali jsme se s přepravními prostředky divize, stejně jako jsme pořádali zápasy v jednotlivých oddílech a menších divizních útvarech. Při této příležitosti jsme seznamovali důstojnický sbor a vojáky s technikou zacházení se zajatci, se způsoby jejich přepravy, braní do zajetí, vodění k výslechům i se samotnou technikou vyslýchání. V jedné řadě bylo možné vodit i velkou skupinu zajatců, ale je potřeba se to naučit. A tak jsme se učili.

Plk. dipl. Maciej Żytecki, 10. obrněná divize

Nejlepším měřítkem míry napětí při přípravách na přemístění na území Československa byly další povely,

*Řekli nám tehdy,
že je u našich sousedů
napjatá situace,
že Čechům hrozí
kontrarevoluce,
že vojska NATO
provádějí nějaká
přeskupení směrem
k německo-
československým
hranicím, samozřejmě
ze strany SRN.*

—
Pplk. Stanisław Lewandowski

vydávané nadřizeními, týkající se vybalení nábojů do kulometů a jejich plnění do pásů. Nejdřív padl rozkaz, že se má do pásů naplnit 50 procent kulometné munice, později ještě dalších 25 procent, a krátce před přesunem to vypadalo ještě jinak. Tak spirála napětí každým dnem rostla.

**Plk. dipl. Ryszard Konopka,
11. drážďanská obrněná divize**

Ve chvíli našeho přemísťování do blízkosti československých hranic, a to bylo někdy kolem poledne, vyšli obyvatelé z blízkého okolí houfně na ulice a na silnice, po kterých jsme se přemísťovali. Mnozí lidé drželi v rukou hořící svíčky, obrazy svatých a také kříže.

Křížem nám v tom okolí žehnali všeobecně. Také mládež se chovala velmi spontánně. Dostali jsme mnoho květin. Naše tanky pokryté květinami na nás dělaly neskutečný dojem. Silně nás to povzbuzovalo, dodávalo sebevědomí. Místní obyvatelstvo bylo přesvědčeno, že z toho všeho bude válka. Mnozí neskrývali slzy. To loučení si budu vždycky pamatovat.

Armádní generál Włodzimierz Sawczuk

Nejen že se s námi lidé neobyčejně srdečně loučili před odchodem naší 2. armády na území Československa, ale po celou dobu pobytu jsme tam měli četné důkazy o tom, že polská společnost je naší činnosti nakloněná.

Přicházely nám tisíce dopisů a telegramů od různých institucí, škol, organizací i od jednotlivých občanů. Z velkých podniků jsme dostali skoro sedm set telegramů s přáními úspěchů, přes sedm set ze škol. Měly různý obsah. Například žákyně čtvrté třídy ze školy č. 2 z Gyżicku píše: „Přeji vám úspěch v Československu“,

podpis – Irena Zarakowska. A Vojvodský výbor odborů z Vratislavi: „Jménem sedmisettisícové organizace ta nejsrdečnější přání. Gratulujeme vám ke zkrížení plánů imperialistických a kontrarevolučních sil ČSSR.“ Zaměstnanci Obchodní banky z Varšavy: „Podejte důkaz, že jste si vysoce vědomi cílů, jakým tam máte sloužit, a úkolů, jaké vykonáváte. Ať žijí milovaní vojáci – obránci hranic naší lidové vlasti“.

**Plk. dr. Henryk Nowaczyk,
Náčelník odboru zvláštní propagandy 2. armády**

Přímo před vstupem do Československa se mi ještě podařilo vyslat do té země na krátké návštěvy několik svých podřízených, trochu ji navštívili, tu a tam se porozhlédli, nakoupili různé svazky, mapy, průvodce od turistických, společenských až po hospodářské. Také jsem stihl pobýt v Praze – v období manévrů „Šumava“ jsem tam byl dva dny, vyzvedli mne známí. [...]

Kromě toho bylo Československo zemí otevřenou turistice a naši záložní důstojníci povolání z jižních oblastí Polska tam měli mnoho dříve navázaných kontaktů; vyskytovaly se i rodinné vazby. Udržovali jsme kontakty, s kým se dalo. Tak jsme vlastně fakticky v Československu byli už od června, když nepočítám tu přestávku na návrat ze „Šumavy“, a po dalším vstupu jsme tam zůstali do října, tedy skoro čtyři měsíce. To je hodně, aby se člověk po všem porozhlédl.

**Plk. dipl. Jerzy Wróbel,
1. samostatný útočný prapor**

Měl jsem společně se skupinou, kterou jsem si měl vybrat, zlikvidovat posádku československé strážnice na pohraničním přechodu v Lubawce, aby – až přijde čas

– mohla tím přechodem vstoupit na území Československa vojska II. obrněné divize. Nebyl to těžký úkol.

[...]

Především bylo nutné začít seznámením s objektem mého budoucího úkolu – a to se stalo. Ještě téhož dne, kdy jsem se přihlásil veliteli II. OD, hned po poradě, jsem se vydal do oblasti pohraničního přechodu v Lubawce. V naší strážnici jsem byl převlečen do uniformy řadového vojáka a společně s velitelem strážnice jsme jeli na českou stranu. Vystupoval jsem v roli jeho bratra, vojáka z útvarů Územní obrany země, který má dovolenou a přijel navštívit bratra, a ten mu při té příležitosti chce ukázat, jak vypadá služba na hranici a jak žijí na druhé straně přechodu jeho českoslovenští kolegové.

Byli jsme velmi přívětivě přijati, osobně nás přivítal velitel strážnice. Měl jsem hodně času, abych si důkladně prohlédl objekt budoucího útoku. V myšlenkách jsem si načrtával všechny přístupové cesty, vtrhnutí do objektu, rozmístění budov. Byl tam totiž ještě ve zvláštní budově celní úřad, na který bylo nutné brát ohled, protože odtamtud mohla přijít nečekaná pomoc. Nic nás nesmělo zaskočit. To byla podmínka úspěchu akce. Na československé straně přitom nikdo neměl podezření, že jsme fakticky přijeli s nějakým záměrem. [...]

Druhý den po svém průzkumu, když už jsem si promýšlel průběh plnění úkolu, jsem navrhl stažení osmi vojáků, které jsem vytipoval. Od té chvíle jsme už naplno cvičili různé varianty toho, co na hranicích uděláme. Měli jsme poměrně hodně času, abychom se připravili. Udělal jsem mnoho nákresů a na jejich základě se mohl každý člen skupiny důkladně zorientovat v situaci a ve svém určení. Stanovili jsme způsob

postupu, pořadí nástupu do akce a směr příchodu k objektům. Skupina byla rozdělena na podskupiny: údernou a zabezpečovací.

Dodám, že to nebyla naše první akce takového druhu. Na polygonech jsme mnohokrát cvičili ovládnutí objektů. Rozdíl byl teď v tom, že jsme ten úkol měli vykonat v přirozených podmínkách bojiště. To bylo všechno.

Akce byla stanovena na 20. srpna. My jsme měli začít jednat přesně ve 23.50 hodin, deset minut před vstupem našich vojsk na československé území. Spočítal jsem, že takový čas stačí, abychom se s Čechy vypořádali.

Ve 22.00 hodin jsme se skupinou jeli transportérem „Skot“ do prostoru naší strážnice v Lubawce. Na místě už byli tři naši generálové, mezi nimi gen. Ohanowicz, který mne ještě informoval, že mám v průběhu akce právo rozhodnout o použití zbraní a zahájení palby. Dodal také, abych to zvažoval, že jsou to naši spojenci a nebyl jsem pro takovou akci vyškolen proto, abych hned sahal po zbraní a používal ji. Všechno mělo být vyřízeno tichosti a bez krveprolití. [...]

Krátce před 22.50 jsme se vydali směrem k československému stanovišti – skrytě, potichu, připraveni okamžitě jednat. Postupoval jsem v čele skupiny. Měli jsme plní uniformy, na hlavách jsme měli červené barety. Zahajovali jsme oficiální akci Polské armády, která se za chvíli měla přesunout na území Československa. Byli jsme asi jedni z prvních vojáků Varšavské smlouvy, kteří do Československa vstoupili, a určitě první z našich vojáků 2. armády.

Pamatuji se, že když jsme přicházeli k československé strážnici, začal štěkat pes. V tom tichu to dráslalo nervy. Rychle jsme dorazili k objektu, v němž byla strážnice. Stála nalevo, napravo byl celní úřad,

a uprostřed cesty opuštěná hraniční závora. Skupina se rozdělila na strany a každý začal dělat svoje. Já jsem vpadl dveřmi vedoucími do strážnice. V první místnosti bylo zhasnuto – to mě trochu zmátlo. V první chvíli mě napadlo, že číhají a za chvíli vypukne střelba. Ale vládlo ticho. Za mnou vběhlo dovnitř několik mých vojáků. Po chvíli jsem uslyšel nějaký hlas ze sousední místnosti, zaklepal jsem a dveře otevřel český pohraničník. Nemusím říkat, že ho překvapilo, že jsme se tam objevili. Moji chlupci už věděli, co mají dělat. Ostatní jsme zaskočili, měli zbraně, ale nestačili jich použít, dokonce se o to ani nepokusili, jak jsem předpokládal. Rot. Chojnacki zastihl velitele strážnice ve vaně, kde se koupal.

Všechno trvalo několik minut a bylo po akci. Cesta do Československa byla pro naše vojáky otevřená.

Pplk. Stanisław Lewandowski

Vojáci byli vybaveni tím, co dostávali pokaždé, když vyjžděli na cvičení. Navíc jsme měli hodně výbušnin, granáty do granátometů RTG 7D (v mé skupině byly dva takové granátometry⁰, dostali jsme také hodně trinitrotoluenu, rozbušek a munice.

Pokud jde o použití zbraní, vyjádřil se velitel 25. mp plk. Czechowski již před odchodem do ČSSR k důstojníkům a vojákům takto: „Kdyby nastala situace, za níž by československá strana použila zbraní, tak si nečtete noviny.“ Já jsem svým vojákům povolil střílet bez mého příkazu, stačilo, aby je ostřelovali Češi. V ostatních případech byli odkázáni na mé rozhodnutí. Taková situace však nenastala. Nebylo také potřeba vyhrožovat, mávat zbraněmi. Vozili jsme je ve „Skotu“ – nevystřkovali jsme je skulinami, klidně ležely ukryté uvnitř.

Plk. dipl. Maciej Żytecki

Když jsme přijeli do Opavy, lidé se dívali z oken a divili se, co se to děje. Mávali nám, zdravili. Až k ránu, když jsme se přemísťovali dál do ČSSR, začalo místní obyvatelstvo reagovat jinak. 21. srpna jsme na ulicích potkávali stále víc lidí s vlajkami v národních barvách, často je také vyvěšovali z oken. Bylo zajímavé, že mezi protestujícími bylo nejvíc žen, které když nás viděly, vrtěly nějak charakteristicky hlavou. Časem na nás začali házet cihly a kamení. Aby nás nestrefili, bylo nutné zavřít poklopy a hnát se dopředu. [...] Naráželi jsme tehdy na nejrůznější překážky, celou síť blokad, permanentní dezinformace a nepřátelská gesta. Začali jsme pociťovat důsledky našeho kroku.

Pplk. Stanisław Lewandowski

Československá města tehdy vypadala, jako by se každou chvíli měnila v ateliér pod širým nebem. Využívalo se všeho, na co bylo možné namalovat nějaké propagandistické heslo. Malovali je na ploty, na domy, na vozovky, v různých barvách a odstínech. Obyčejně byly protisovětské a proti Varšavské smlouvě, vzácněji protipolské. Několik si jich pamatuji: „Lenine, probud' se, Brežněv se zbláznil“ nebo „Polský vojáku, vrať se domů, čeká tam na tebe máma“. Byly jich stovky, tisíce, a pořád jich přibývalo. Malovala je hlavně mládež.

Brig. gen. Edward Dysko

Pamatuji se, že se nám kdysi při nějakém setkání čeští vojáci přiznali, že v noci z 19. na 20. srpna dostali pokyn, aby na vstupující ruská vojska v žádném případě nestříleli. Takový pokyn ovšem neměli v souvislosti se vstupujícími jednotkami Polské armády. Vzniklo, říkali



FOT. ADM-WAF

↑ Československo, srpen 1968

mi, dilema: střílet nebo nestřílet. Zdůrazňovali, že to, že nezačali na polské vojáky střílet, byla jen jejich věc, protože pokyn zněl jednoznačně: „Nestřílet na Rusy!“. My i oni jsme měli morální kocovinu z toho, že se to všechno stalo.

Armádní generál Włodzimierz Sawczuk

Rozhodnutí padla už dříve na úrovni vedení MON. K loajálním lidem měla být povinná srdečnost a takovým měli naši vojáci poskytnout pomoc. K nepřátelům socialismu jsme měli být nepřátelští. Posádky československé armády jsme měli izolovat, nepřátelské vojenské jednotky odzbrojit, vojáky propustit domů. [...] Kdyby nám českoslovenští vojáci zastoupili cestu na pochodu do určených prostor, mělo být použito ultimatum: patnáct minut na uvolnění cesty. Tak byl povinen jednat každý velitel pochodové kolony. V případě odmítnutí mohl zaútočit, odzbrojit je a pak měl povinnost jet dál. Pokud jde o kompetence použít zbraní, tu měl v případě odporu už velitel praporu. V případě použití zbraní proti našim vojákům z opačné strany však mohl rozkaz ke střelbě vydat už velitel čety.

Brig. gen. Jan Sośnicki

V Hradci Králová jsme se ubytovali ve stanech a štábním autobuse. Podmínky byly jako na cvičišti, počasí strašné, skoro pořád pršelo. Podobně bydleli i představitelé velení a štábu 2. armády. Vedle nás se ubytovaly také jednotky z armádního týlu, které jsme mobilizovali, mimo jiné polní pekárna a prádelna, a také důstojnické kasino. Půda byla podmáčená, takže jsme ji začali vytvrzovat, používali jsme šterku z místní šterkovny. Češi kvůli tomu však dost rychle

FOT. ADM-WAF



projevili nespokojenost, vytýkali nám svévoli a varovali, že nám za to vystaví účet. Začali pečlivě vést evidenci našich aut svážejících šterky, rozepisovali v ní čísla vozidel a čas nakládání. Naše vysvětlování, že to děláme i pro ně, že jim zůstane dobrá silnice, nebylo k ničemu, trvali na tom, že je to svévolné. Později se k záležitosti při každé příležitosti vraceli, zejména vojvoda z Hradce Králové.

[...]

↑ Říjen 1968. Místo ubytování polských vojáků

Čeští také chtěli, abychom jim platili za odběr vody; požadovali zaplacení, a to hned, už v místech, kde se voda brala. V Polsku by nikoho ani nenapadlo brát od vojáků peníze za vodu. Až časem, když jim naši vojáci začali nezištně pomáhat při polních pracích v okolních hospodářstvích a družstvech, si uvědomili, že něco není v pořádku, a ustoupili od těch požadavků.

Také záležitost s jablky byla věc sama o sobě. Setkali jsme se se silnicemi, které celé kilometry lemovaly stromy s ovocem, ale nebylo nijak možné koupit ani trochu jablek. Také jsme je dováželi z domova. Takové záležitosti pro ně byly při rozhovorech s námi jako trumfy, vždycky něco vyhrabali, vypátrali. Jen mě tím otravovali.

**Plk. dipl. Stanisław Wojniak,
Náčelník operačního odboru Hlavního
ubytovacího štábu Polské armády**

Situace v ČSSR byla zvláště obtížná pro vojska, která do toho prostoru vstoupila. Nebyli jsme přece doma, nikdo nás sem nezval, a přitom jsme nepřijeli jako agresori., protože kdyby to tak bylo, neměli bychom problémy tohoto typu. Skutečný agresor dokáže výtečně žít a zásobovat se na území, kde se bojuje, ale naši vojáci si nesměli utrhnout ani jediné jablko. Nesměli také kácet staré a zničené stromy, aby zatopili v polních kuchyních. To všechno se muselo vozit z Polska.

Takový stav pohlcoval velké části transportu. Armádní transportní rota byla skoro neustála na cestě. Řidiči těch kolon se neudrželi na nohou, protože jen co dojeli se zásobami do cíle, už se museli vracet nazpět na základnu v Kladsku. A navíc na příjezdových silnicích často naráželi na různé barikády a zdržení. Ztrácel se cenný čas na odstraňování takových překážek a na přesvědčování lidí,

aby odešli ze silnice, rozešli se domů a pustili kolonu se zásobami. Trvalo to celé hodiny, a tak měly kolony velká zpoždění.

Kdyby šlo o skutečné bojové podmínky, nikdo by se přitom takovými záležitostmi nezabýval. V čele každé kolony by jelo silné obrněné vozidlo, které by takové překážky ničilo; postup by byl zkoordinován s prostředky spojení. Ale i obyvatelé by si byli vědomi důsledků kladení odporu. Odvaha by pak byla zahnutá v ceně. Ale takhle, když viděli naši shovívavost, dovolovali si demonstrovat.

Plk. Jerzy Żytecki

U Olomouce jsme udržovali vysokou bojovou pohotovost, a celou tu dobu jsme jedli suché dávky, spali jsme pod stany a nejčastěji v tancích. Zkušební popluchy prokázaly, že jsme dokázali po třech–čtyřech minutách přistoupit ke změně místa soustředění a k převzetí nového úkolu.

Po třech dnech nás na tomto úseku vystřídal sovětský prapor, a my jsme vyrazili směrem na Šumperk. Vojáci a důstojníci toho praporu byli unavení a ve stresu. Někteří měli ovázané hlavy. Část z nich byla ve vycházkových uniformách. Jejich auta měla zčásti vytlučená okénka. Ukázalo se, že v praporu byl vyhlášen poplach a přijel až z Oděsy.

Plk. Jan Wojnarowski

Případy bojové součinnosti se sovětskými jednotkami byly spíš izolované. Zato soudružsko-kulturní kontakty existovaly. [...] Kromě toho nám byli Rusové nápomocní při zásobování vodou, brali jsme ji z blízkého zemědělského centra. Šlo o to, že když naši vojáci přijížděli s cisternou, aby natankovali vodu, Češi začali křičet a vodu

nám odmítali poskytnout. Stačilo ale, aby byl mezi námi aspoň jeden sovětský voják, a Češi se začali chovat jinak. Byli přívětiví, přátelští, jako by se nikdy nic nestalo., dovolovali natankovat, kolik jsme chtěli. Prokoukli jsme je a pokaždé, když jsme potřebovali, vypůjčili jsme si jednoho nebo víc sovětských vojáků, a nebylo o čem mluvit. Voda se vždycky našla.

Pplk. Ryszard Konopka

Na území Československa jsem poprvé viděl sovětská vojska při přemísťování. Naše kolona se zastavila, protože Češi na trase našeho pochodu zapálili přes silnici rozházené pneumatiky. Bylo to na mostě, u sjezdu do nějakého městečka. Rádiovou stanicí jsem to nahlásil nadřízeným a obdržel jsem pokyn zastavit. V takových případech jsme mělo naprosto zakázáno použít zbraní.

V určité chvíli se u naší kolony objevil sovětský tank, který zabloudil a teď se mezi našimi útvary snažil prodrat směrem, jímž mířila jeho kolona. V okénku jsem uviděl velitele, byl to mladší seržant, protějšek našeho desátníka. Zeptal se mne na cestu a na to, proč jsme se zastavili, tak jsem mu ukázal hořící hranici. Bylo to vůbec zajímavé individuum. Pohyboval se na území ČSSR bez jakékoliv mapy. Měl něco napsané na papíře, který mu sloužil pro vytýčení cesty, a toho se držel.

Poskytl jsem mu informace, na které se ptal; poděkoval a řekl, že nemá čas čekat, načež zmizel ve svém tanku. Po chvíli vyrazil směrem k hořící hranici. Viděl jsem, jak sklonil hlavu a vystřelil. Zábrana se rozletěla, bylo slyšet řinčení oken padajících z blízkých budov. Češi, kteří do té doby stáli a usmívali se, teď utekli do nejbližších vrat. Tank jel dál.

FOT. ADM-WAF



↑ Zář 1968. Vystoupení Uměleckého souboru vedení Ženíjního vojska „Veselá parta” pro vojáky Ruské armády a Polské lidové armády

Plk. Longin Stegliński

Největší roli ve vedení a přiživování nenávislné propagandy proti nám hrál rozhlas. V menší míře oficiální rozhlasové stanice, ve větším regionální stanice, a nejvíc – soukromé rozhlasové stanice. Ty projevovaly přímo hysterii.

Vzpomínám si na několik pořadů, ve kterých moderátoři hysterickým hlasem podávali informace (prý pravdivé). Například: „V obci (název) v ulici (název) jede obrněný vůz Bulharské lidové armády s vojáky. Zastavuje u domu č. ... Vojáci vbíhají do domu, odkud po několika minutách vyvádějí rodiny, které tam bydlí, a i se starci a dětmi (jména) je násilím strkají do auta, načez rychle odjíždějí neznámo kam.“ Pro přesnost chci dodat, že hlavní snaha této kousavé propagandy nebyla zaměřena na naše vojska, ale na Sovětskou armádu a Bulharskou lidovou armádu.*

Plk. Henryk Nowaczyk

Tým byl rozdělen na zvláštní skupiny: rádiová skupina, jejímž úkolem bylo vysílání pořadů v češtině, propagandistická skupina, která se věnovala vydávání určitých časopisů, informačních materiálů, letáků a plakátů, a tým analýz, který shromažďoval informace z území Československa a informace ze zahraničních zdrojů, západních i východních.

Kromě toho jsme neustále poslouchali rozhlasové stanice na území celého Československa a sledovali jsme místní televizní program a programy západní, vysílání například z území SRN nebo Rakouska. Shromažďovali jsme rovněž legální i nelegální české publikace. Hodně jsme cestovali po oblasti, kde byla soustředěna vojska naší 2. armády, v jednotlivých obcích jsme mluvili s obyvateli, mezi nimiž jsme potkali mnoho lidí, kteří nám byli příznivě naladěni a ochotně poskytovali informace.

Navíc bylo složení mého oddílu dodatečně posíleno záložními důstojníky, které jsme za těchto okolností mobilizovali. Především mi šlo o ty záložní důstojníky, kteří uměli výborně česky, a ty jsme také dostali. Byli mezi nimi absolventi různých vysokých škol, československých vojenských akademií, kteří uměli plynule česky a navíc znali specifiku země, cítili ji, uměli se v ní pohybovat.

V týmu – pro Československo – jsem měl plejádu písíciích lidí i lidí z televize, kteří by si dnes určitě nepřáli, aby je uváděl jménem. Člověk se s nimi později setkával v politickém životě země, v diplomacii, v zahraničním obchodě. [...]

Navíc měly některé aktivity důvěrný a neoficiální charakter. Za tím účelem jsme mimo jiné obdrželi peníze, které mi jednou gen. Urnabowicz jednou v přítomnosti gen. Sawczuka bez potvrzení předal, zmínil se jen, že ie to více než deset tisíc. [...]

* Za tzv. studené války se Moskva rozhodla – pro případ eventuální agrese SRN proti ČSSR – vybudovat na území Československa síť podzemního rádiového spojení. Měla pomáhat v boji s agresory. Celé území ČSSR bylo pečlivě pokryto hustou sítí rádiových stanic s velkým, středním a malým dosahem, které se vzájemně posilovaly chránily a doplňovaly. Tímto systémem disponovalo Československo. V momentě vstupu vojsk VS na území ČSSR byl tento systém oživen a sehrál důležitou roli při informování československé a světové společnosti o tom, co se v Československu skutečně děje. Rozhlasové stanice „Svobodná Evropa“, „Dunaj“ a „Svobodná Morava“ vysílaly v několika jazycích pořady slyšitelné i za hranice Československa. Zvláštní sešit věnovaný událostem v Československu, „Kultura“ č. 253, Paříž 1968, s. 33. (Pozn. aut.).

Specifičnost dané země se nedá poznat z rozhlasu, televize či tisku. Je potřeba *non stop* být mezi lidmi, stýkat se s nimi, zvát řeckně na pivo, diskutovat, argumentovat a pokračovat ve známostech – a za co, za diety, nebo za vlastní peníze. Proto ta složka s penězi – tak se postupuje profesionálně, Možná by to amatérsky, s informacemi branými ze vzduchu, nadřizení koupili také, ale jde i o smysl, jaký takové jednání má.

Pplk. Stanisław Lewandowski

Jednou se mi v obci Chrudim, kde měl stanoviště pluk československých výsadkářů, rozbil motocykl. Objevil jsem se u jejich jednotky a požádal jsem o pomoc první důstojníky, na které jsem narazil. Bez řeči mi ji poskytli. Ani při jiných kontaktech jsem se nesetkal s žádnými projevy nepřátelství ani jen vynucené upřímnosti. Měli jen jednoho nepřítele. Často tu bylo slyšet slovo: Rus, Rus, Rus. Častěji však padlo od civilních obyvatel.

Obyvatelé čtvrti, u které jsme se zastavili, byli neobyčejně srdeční a pohostinní. Ti lidé se k nám nechovali jako k vetřelcům, ale jako k vojákům, unaveným a vyčerpaným. Stávalo se, že našim vojáků přinesli ručníky, mýdlo a vodu, aby se mohli umýt a oholit. Hostili nás obloženými chleby. Přinášeli také tranzistorové přijímače, abychom se mohli zorientovat, co se skutečně děje v Československu, co je nového v Polsku.

Báli se jej jednoho – aby tam nepřišli sovětští vojáci.

Pplk. Ryszard Konopka

V Jičíně jsem sledoval průjezd kolony sovětských nákladních aut s velkou nosností. Jela s rodinami, s dětmi, s nábytkem, vezla i uhlí na topení – bylo tam všechno možné. Vedoucí té kolony zastavil a přišel se k nám

FOT. ADM-WAF



↑ Srpen 1968. Polské dělostřelectvo v průběhu operace „Dunaj“

zeptat, kudy vede cesta do Prahy. Ukázal jsem mu ji na své mapě. Na důkaz vděčnosti jsme si z kanystru, pro který doběhl, zavdali a rozešli jsme se.

Později jsou o té divné koloně přemýšlel. Možná už tehdy dostali signál, že se tu usadí nastálo. Když přišel náš čas a začali jsme opouštět území ČSSR, oni tu zůstali. Možná byli ti z té kolony jedněmi z prvních kolonistů, kteří proráželi cestu.

[...]

Vojáci se celou tu dobu chovali jinak než ve svých mateřských posádkách doma, byly to jiné osoby. Když viděli charakter situace, skoro lnuli ke svým velitelům a k profesionálním důstojníkům z útvarů. Octli se v situaci, která na ně doléhala. Vzrušovalo je už to, že u sebe – do jisté doby – nosili zásobníky plné munice a nabitou osobní zbraň. Je známo, jak nábožnou úctu mají vojáci ke zbrani a ostrým nábojům v domácí posádce, když jdou na stráž. A po návratu jim ji hned berou, počítají náboje, kontrolují. Tady to bylo jinak: dostali zbraň a nikdo jim ji nebral, dohlíželo se, aby ji měli v pohotovosti, vždycky na dosah ruky. Věděli, že ji mohou použít – stejně jako druhá strana. To nebyly žerty. Dostali se do takové situace poprvé a vylekalo je to.

Proto se nás radši drželi. [...] Byli jsme starší než oni, měli jsme vyšší hodnosti, byli jsme v armádě déle, a to teď mělo cenu zlata, snad poprvé to opravdu oceňovali.

Měli jsme s obyvateli Jičína velice dobré vztahy. Chodili za námi Slováci a vysvětlovali, že je nejvyšší čas, abychom je připojili k Polsku. Po našem tábořišti se potloukaly místní děti, občas to bylo dokonce obtížné, protože chodily každý den. Brzy však tyto dobré vztahy zkalila jičínská nehoda, proslulá v celé 2. armádě.

Stalo se to 7. září. Dva vojáci z našeho útvaru – ze sousední 4. roty – se opili a svévolně se vzdálili z ubytovacího prostoru. Právě toho dne měli v rotě převzít strážní službu. Vydali se do Jičína, kde v jedné restauraci dál konzumovali alkohol. Když nenastoupili do služby, vyslala rota tři vojáky, aby je šli hledat. Našli je, když už se odehrávalo drama. Kolem 23. hodiny vystřelil jeden z opilých dávku ze samopalu směrem ke skupině šesti osob na chodníku. Po první dávce padli muž a žena, kteří byli na místě zabití, ostatní zranil. Po dalším nabití zásobníku se samopal zasekl a tehdy ho přemohli kolegové, kteří byli posláni je hledat. Dva z nich ještě stačil zranit.

Já jsem v té době na shromaždišti právě nebyl. Odjel jsem na třídenní dovolenou do Polska. Až po návratu jsem se dokázal zorientovat v tom, co se přesně stalo.

Byl jsem povolán před komisi, která byla za tímto účelem vytvořena a jejímž úkolem bylo důkladně vysvětlit přesný průběh události. Předsedal jí gen. Stebelski. Komise pracovala velmi podrobně a důkladně. Byli vyslechnuti skoro všichni z našeho společného seskupení. Zjistilo se, že zmíněný voják se už v restauraci na území Jičína choval agresivně k lidem, kteří se tam nacházeli, vyvolával hádky. Po odchodu přenesl svůj vztek na nevinné lidi, kteří stáli na ulici a povídali si. Voják byl později souzen a dostal trest smrti.

Již druhý den začali obyvatelé města na místě, kde k té tragédii došlo, klást květiny a zapalovat svíčky. Atmosféra začala být napjatá. Drama se posléze zkoumalo na nejvyšší úrovni velitelství 2. armády a velení ČSLA. Pamatuji se také, že gen. Siwickji záhy vydal rozkaz deponovat ostrou municí do skladů zbraní. Od té doby u sebe nikdo z vojáků nenosil zásobníky nabitě ostrou municí. Ta se vydávala jen na stráž a do služby.

Vojáci se celou tu dobu chovali jinak než ve svých mateřských posádkách doma, byly to jiné osoby. Když viděli charakter situace, skoro lnuli ke svým velitelům a k profesionálním důstojníkům z útvarů. Octli se v situaci, která na ně doléhala.

—
Pplk. Ryszard Konopka

Plk. Jerzy Knyszewski

Letecká činnost časem začala zanikat. Všichni čekali na pochod do Polska, které nám z té vzdálenosti připadalo jako ráj. Počasí se zhoršovalo, skoro bez přestávky pršelo. Byli jsme odkázáni na vlastní meteorologické stanice, protože na mapách počasí, na které jsme natrefili, bylo území ČSSR – od vstupu vojsk Varšavské smlouvy – bílým místem.

Z Československa jsme se vraceli klidní. Nedopustili jsme se žádných zvěrstev, nezaznamenali jsme žádné zhoršení vztahů s civilním obyvatelstvem ani s představiteli Československé lidové armády, s jejími vojáky a důstojníky. Splnili jsme úkol, který jsme dostali.

Brig. gen. Jan Sośnicki

Zorganizovat návrat našich vojáků nebyl těžký úkol, protože na našem odchodu z Československa nezáleželo jen nám. Češi byli zainteresovaní neméně a ve všech záležitostech nám vycházeli vstříc.

V první řadě jsem přistoupil k vypořádání s místními orgány všude, kde byla naše vojska umístěna. Šlo o přesné zjištění eventuálních škod a ztrát, způsobených našimi ozbrojenými silami. Bylo potřeba si uvědomit, že v tanku stačí neopatrná pohybová rukou na řídicí páce, a už může být po plotu nebo nějaké jiné podezřívce. A jeli jsme přece přes tolik městeček a vesnic, a bývalo všelijak. Přejezdy tanků také ničily povrch silnic. S tím vším jsme se teď chtěli vyrovnat.

Část výloh nám vrátili vzhledem k naší pomoci při žních a sklizni okopanin. Náklady přepravy železnicí, kterou jsme se vraceli domů, jsme zase s československou stranou vyúčtovali prostřednictvím ústředních rozpočtů MNO a ČSAL. Účty byly vystaveny ve chvíli zakončení přesunu našich vojáků do Polska.

Vypořádali jsme se také se sovětskou stranou. Bylo rozhodnuto, že naše armáda je chudší a vyžaduje podporu. To se odrazilo v účtech a také v zásobách, které se s námi vracely do Polska.

Operace nebyla financována z rozpočtu Slezského vojenského okruhu, ale z rozpočtu Ministerstva národní obrany.*

Plk. Jan Wojnarowski

Asi 2–3 dny po návratu do Krosna nás čekalo překvapení. Na posádce přijela komise hospodářské kontroly ze Slezského vojenského okruhu a pustila se do vyúčtování. Bylo to o to smutnější, že když jsme se vypravovali do Československa, byli jsme instruováni velitelem pluku, že při plnění tak důležitého bojového úkolu nemusíme věnovat pozornost drobnostem. Když zůstane něco z drobné výzbroje a nikam se to nevejde, měli jsme to hodit do příkopu, jen abychom pokračovali vpřed. To byla slova pplk. Włodarczyka. Teď se ukázalo, že to, co letělo do příkopu, mělo svou cenu a mělo se za to platit. Někteří mí kolegové spláceli ve splátkách ještě půldruhého

* Na základě odhadovaných údajů se dá říci, že vojáci 2. armády způsobili na území Polska škody – zničením cest, obdělávaných polí a telekomunikační sítě – v hodnotě 7 000 000 zlotých, na území Československa 8 700 000 zlotých. Operace „Dunaj“ pohltila kvótu 155 709 740 zlotých, jakož i 320 000 korun. K této částce je nutno připočítat náklady za projeté kilometry a za letové hodiny. Analytická zpráva z přípravy a uskutečnění operace „Dunaj“ vojsky 2. A za období od 26. 7. do 1. 10. 1968. AS WSW 1498/2, s. 69–71. (Pozn. aut.)

roku. Nikoho to tenkrát nezajímalo. Tak skončila celá ta naše vojna.

Gen. div. Teodor Kufel,
Náčelník Vnitřní vojenské služby PA

Ozbrojená intervence v Československu je neobyčejně složitá, dramatické téma. Mně i mnoha lidem z levice mé generace se spojovala, protože se přece musela spojit, se vstupem polské armády pod velením gen. Bortnowského do Československa ruku v ruce s Hitlerem. Byl jsem tehdy velmi mladý, ale jako všichni levíčáci jsem si uvědomoval, že podíl Polska na zničení československého státu je hanba a zločin. Byl jsem si rovněž vědom, že je to zločin proti nejživotnějším zájmům polského národa.

Dodnes si pamatuji manifestaci solidarity s českým a slovenským národem, zorganizovaný stranou Stronictwo Ludowe ve Varšavě v tehdejší také srpnový den. Při všech samozřejmých rozdílech byly obě ty situace přece bolestné, a je trpké podobenství.

Plk. Henryk Nowaczyk

A pokud jde o materiály vytvořené týmem pro Československo, který mi podléhal, nenajdete je v žádném archivu na našem území, protože neexistují. Bezprostředně po akcích byly z rozhodnutí vedení MNO a Generálního štábu PA zničeny. Škoda, že k tomu došlo, protože toho bylo hodně, shromáždili jsme ty materiály pečlivě a promyšleně. Měli jsme katalog všech tiskovin, bulletinů, rozhlasových pořadů s krátkými popisy – kdy to vyšlo, za jakých okolností, jaká byla reakce. Dnes by se z toho bylo možné hodně naučit. Jak byly ty materiály cenné, to vím jen já a lidé, kteří je zpracovávali.

FOT. ADM-WAF



Ještě léta poté jsem měl něco z těch materiálů doma. Když jsem se však v roce 1980 angažoval v činnosti Nezávislého odborové svazu záložních vojáků a z Hlavní politické správy PA (kterážto instituce dosáhla našeho soudního rozpuštění) mi vyhrožovali procesy, odnesl jsem ty materiály na pozemek a tam jsem je spálil v kamínkách, protože jsem se obával prohlídky. Existovalo reálné nebezpečí, že k tomu přikročí. Odposlouchávali mé rozhovory, vypínali mi proud, strašili, že mi sníží penzi, že mi ji odeberou, prováděli varovné pohovory. Co jsem tedy měl dělat, sám jim lézt do práce? Rychle by na to našli paragraf, zvláště když se o událostech v Československu přikazovalo mlčet.

↑ Polští piloti vrtulníku Mi-2 při nahrávání rozhlasového pořadu pro polská média o účasti při operaci „Dunaj“

Grzegorz Soltysiak

→ Opole, listopad 1968.
Přivítání jednotek Polské
lidové armády, které se
vracely z Československa



Bylo by na místě se ptát, jak se stalo, že armáda, která byla dvanáct let předtím, v roce 1956, připravena čelit sovětské moci, teď dusila českou revoluci, a také jaký byl podíl polských vojsk na agresii.

Proces podřizování polské armády sovětským orgánům začal krátce po říjnu 1956. Postupně začali být odvoláváni vlastenecky naladěni důstojníci a na jejich místo přicházeli

kariériste a poslušní. Už v roce 1957 byli z armády odvoláni kontraadmirál Jan Wiśniewski, generál Wacław Komar a plukovník Edward Koniński. Začátkem šedesátých let museli po silném sovětském nátlaku odejít mimo jiné generálové Janusz Zarzycki, Adam Uziębło a Tadeusz Pióro, a atmosféry „březnových“ čistek bylo využito k odstranění většiny samostatně myslících vyšších důstojníků.

Specifickou kulminací toho procesu bylo, když Sněmovna PLR 11. dubna 1968 povolala generála Wojciecha Jaruzelského do funkce ministra národní obrany a generál Florian Siwicki byl nominován do funkce velitele Slezského vojenského okruhu. Zdá se, že tato jmenování byla spjata s rozhodnutím sovětských orgánů o silovém řešení československé otázky a o použití polských vojáků spadajících do Slezského vojenského okruhu při agresi.

Generální zkouškou byly manévry, které se uskutečnily v poslední červnové dekádě na československém území pod krycím jménem „Šumava“. Přestože byly skončeny 30. června, zůstali polští vojáci v Československu až do 12. července, seznamovali se s terénem a zkoumali nálady. 14. července přistoupili ve štábu SVO k plánovacím pracím před agresi; téhož dne byl ve vojenských jednotkách okruhu vyhlášen stav zvýšené bojové pohotovosti.

29. července přišel z velitelství ozbrojených sil Varšavské smlouvy kryptogram o zahájení cvičení pod jménem „Pochmurné léto '68“, což bylo soustředění sil před vstupem do Československa. Velitelem byl jmenován maršál Ivan Jakubovskij – vrchní velitel ozbrojených sil VS. Několik dnů poté začala intenzivní cvičení polských spojovacích jednotek pod názvem „Efir“, která byla poslední etapou přípravy k agresi. 16. srpna se konalo

setkání polských a sovětských velitelů, na kterém se probíral svat příprav na agresi.

20. srpna v 6.00 hodin představil generál Florian Siwicki na poradě velitelů úkoly jednotlivých oddílů v operaci „Dunaj“. Vojenský aparát se dal do pohybu.

Podle odhadů vstoupila do ČSSR okupační vojska v síle 235 – 240 tisíc vojáků. Počty jednotlivých armád byly následující: SSSR – 170 tis., PLR – 40 tis., NDR – 10 – 15 tis., Maďarsko – 10 tis., Bulharsko – 5 tis.

Navzdory oficiálním ujistěním přijal důstojnický sbor rozkaz o „pomoci“ bez nadšení. Došlo k případům odmítnutí rozkazu. Na druhé straně nebyl ani postoj vojáků tak křehký, jak byly pokusy ho předkládat. Nehoda v Jičíně byla jen vrcholkem ledovce. Bylo zaznamenáno mnohem víc případů brutálního chování vojáků, naštěstí bez tak tragického konce. Bylo také potvrzeno několik desítek případů dezerce s úmyslem uprchnout do Rakouska nebo do Německé spolkové republiky.

Účast na agresi zanechala trvalou stopu v psychice mnoha polských důstojníků a vojáků. Polská armáda, která se tak ráda odvolává na heslo „za vaši a naši svobodu“, byla použita k potlačení svobody

Materiál pochází z „Karty“ nr 6/1991.



FOT. CTIK/PAP

STŘELBA V JIČÍNĚ

1956. Rynek w Jiczynie

Grzegorz Braun

Tragická událost ze 7. září v Jičíně, kde byla tehdy umístěna jedna z polských okupačních posádek, byla nejdramatičtější epizodou tehdejší kampaně PLA.

Hlavní část textu tvoří zápis zvukové stopy dokumentárního filmu *Cesta ke křižovatce (Droga do skrzyżowania)*, který v roce 1994 natočili pro Českou televizi Sebastian Miłaszewski (autor námětu a kameraman), Piotr Szyma (uspořádání dokumentace a produkce) a Grzegorz Braun (scénář a režie). Zápis byl doplněn o fragmenty z první stříhové verze filmu. (RED.)

GENERÁL IV

Měsíc před vstupem do Československa vojska 10. a 11. obrněné divize odešly do vyznačených prostor a tam se připravovaly na vstup.

DESÁTNÍK I

Měli jsme čtyři hodiny politického školení denně: po snídani, pak střelba a čištění zbraní, tedy vojenské úkoly, a po obědě ještě dvě hodiny těch politických zaměstnání.

PODPLUKOVNÍK

Vůbec jsem jim pořád nevykládal o Československu. Ačkoli jsme věděli hodně, přece jen byly informace o tomto tématu mezené. Navíc jsme nechtěli vojákům všechno sdělovat. Místo toho jsme mluvili o tom, co protivník na západě eventuálně plánuje a chystá a jak chce záležitost Československa rozehrát proti celé Varšavské smlouvě. O tom jsme mluvili.

PLUKOVNÍK I

Že existuje Varšavská smlouva a platí nějaká zásada... V případě vnitřního ohrožení socialistického zřízení, měly by ostatní bratrské země poskytnout pomoc. Pro nás byla věc jasná.

DESÁTNÍK I

Celou dobu jsme se seznamovali se zbraní, cvičili jsme střelbu – mnohem víc než normálně v jednotkách, kde se střílí řečněme jednou za měsíc. Tady den co den. A munice, kolik kdo chtěl, rozdávali ji v krabičkách: klidně si střílej...

VOJÍN I

V neděli ráno poplach v jednotce – válka. Jakápak válka? Teprve jsem přijel, doma bylo všechno v pořádku, a teď vyhlásili válku? No a zůstal jsem ležet v posteli.

VOJÍN II

Zvedli nás poplachem. Bylo to pro nás takové překvapení, že jsme nevyložili z tanků bojovou municí. A stáli jsme v koloně na území jednotky snad dva dny.

Pak jsme se v jedné chvíli začali orientovat. Naladili jsme rozhlasovou stanicí [tankovou] – nejspíš to byla „Svobodná Evropa“, a už jsme věděli, oč jde.

VOJÍN I

Ukazuje se, že jedeme do Československa. Nevím, v jaké obci to bylo. Betonová silnice, my jsme tam zastavili; byla tam připravená kuchyně, pamatuji se jako dnes, že nám dali guláš s rýží. Pak jsme dostali na krk nepromokavou kartu se jménem, jménem otce a vojenským číslem – místo osobního dokladu (vojensky se tomu říkalo „píšťalka“ [gwizdek]). A už to začalo být úplně jinak.

VOJÍN II

Vysvětlili nám, že v Československu je převrat, chtějí svrhnout socialismus.

VOJÍN I

Že česká vláda žádá o pomoc, protože prý tam někde na západních hranicích vpadají Němci. Tak jim tedy jdeme na pomoc.

DESÁTNIK II

To nám říkali, že už tam jsou Němci, už vstoupili do Československa. Civilně, prý jako turisté.

PLUKOVNÍK I

Jeli jsme. Sestavily se kolony a vyjeli jsme. Žádná zvláštní euforie nevládla.

DESÁTNIK I

A bylo nám řečeno, že Češi rozdali zbraně. Hned za hranicemi, takovým mladým lidem – samopaly, automaty...

VOJÍN II

No a během jízdy nám na zastávkách vydali bojovou munici – do kulometů v tanku a do osobních zbraní – osobní zbraní byl AK [automat Kalašnikova].

GENERÁL IV

Když se vydala vojákům ostrá munice, bylo potřeba se zeptat: kdo má právo? Proč byla vydána? Kdy je možné ji použít? Bylo řečeno: kdyby druhá strana provokovala, pak předpokládejme – velitel čety má právo zahájit odvetnou palbu. Musí být vyprovokován. Ale naštěstí se to nestalo.

GENERÁL II

Bylo řečeno: v noci z 20. na 21. [srpna] ve 24.00 překročíme hranice – a to jsme udělali. To jsou vojáci, v tom spočívá vojenská organizace.

Lektor polské filmové kroniky

V dramatických dnech československé krize, když československé orgány ztratily kontrolu nad situací, rozhodly se vlády pěti bratrských zemí poslat na pomoc svá vojska. Bylo totiž stále zřejmější, že pracíkové síly chtějí Československo vytrhnout z našeho tábora. Nemohli jsme souhlasit s vystavením svého jihozápadního boku působení mezinárodní reakce a zejména západoněmeckých militaristů [...] Kontra-revoluční síly používaly perfidního hesla neutrality.

PODPLUKOVNÍK

Tisk, rozhlas a televize to dělaly dokonale. Všechno bylo podáno jako radostný výlet našich vojáků.

VOJÍN II

No, byl z toho v hlavě zmatek. Jedni říkali to, druzí něco jiného. Bylo potřeba hledat pravdu. A pravda byla samozřejmá: nic se neděje. Není žádné krveprolití – jaké nám říkali, že může být. Nebylo nic.

Lektor PFK

Polské oddíly umístěné v Československu navazují kontakt s místními orgány, aby společně jednaly pro navrácení řádu a pořádku.

Sílí tendence k normalizaci života. Lidé touží po míru, touží po návratu k normálním vztahům s bratrskými socialistickými zeměmi.

*Andit qui undelendit mo
quundae maximporem
aut idem facit dolupta-
tem eaquo eos solupta-
tur molorectium reri-
busaest occaborestio
odistis min con perum
nonsecest, consequi cum
aut as diatem.*

PORUČÍK

Vešel jsem v uniformě do hospody. Všichni nějak zmrtvěli. Také jsem se cítil trochu hloupě, ale požádal jsem servírku o pivo, zaplatil jsem a ptám se mladých lidí, tak v mém věku, jestli si mohu přisednout. „Prosím.“ Zapamatoval jsem si to na celý život – tu atmosféru ticha a mlčení. Říkám: „Tak proč nic neříkáte?“.

GENERÁL IV

Bylo nutné dát vojákům úkoly. Protože vojákovi bez činnosti přijdou do hlavy všelijaké myšlenky.

GENERÁL I

Naši vojáci pracovali při žních, při vykopávání brambor, prokazovali i jinou pomoc.

DESÁTNÍK II

Ještě když bylo počasí, tak se člověk opaloval, ale když pršelo, tak spal. Byla to skutečná nuda.

VOJÍN II

Nic. Nuda. Jednou jsme s Čechy hráli volejbal. S tím, že nešlo tolik vojáků, kolik jich mělo hrát, ale ještě k tomu hlídka.

My jsme se nebáli; bál se důstojnický sbor. Muselo pro ně mít nějaký smysl, když nás na jakoby přátelské setkání posílali s hlídkou.

DESÁTNÍK II

Důstojníci to brali vážně. Kdoví, možná věděli něco víc. Říkali, že je zle, nebezpečno. Potom – že Češi berou zbraně, uváděli příklady, jak někde vzali zbraň a někoho zbili. A kluci se už báli jít.

FOT. NV/ADM/WAF



↑ Sierpień 1968. Patrol polskich żołnierzy na drodze z Hradec Králové

VOJÍN I

Osobně to nevím, neviděl jsem takovou událost, ale vykládali nám, že bylo povražďeno hodně sovětských vojáků, hlavně spojařů. Po zjištění poškození hlídka dělala prohlídku – nevím, nejsem spojař – aby našli místo poškození, a v té chvíli je napadali a zabíjeli, věšeli na páscích. Rusové tehdy dostali rozkaz bez varování střílet, poněvadž chtěli zjistit, kdo to dělal. Bylo tam totiž asi hodně Němců převlečených za turisty, a ti prováděli tu diverzi. Jakmile se v kerích něco hnulo, Rusové stříleli z tanku a pak hledali, jestli něco nenajdou.

DESÁTNÍK I

U nás to bylo také tak. Měli jsme sice hesla, ale dostali jsme doporučení nechodit v noci, protože stráže jsou nervózní. Těžko se tomu divit – kluk je na cizím území, na instruktáži mu pořád říkají: dávej pozor, dávej pozor, diverzanti, tam a tam byla neštěstí... Stačilo, aby se v kerích něco hnulo, a už tam poslal dávku z automatu. Později dali z velitelství Slezského okruhu rozkaz přepnout samopaly na jednotlivé výstřely. Předtím je všichni měli nastavené na dávky – a stříleli do keřů celými dávkami. Občas v noci – střelba! Všichni vyletí, co se děje? A ono nic, strážný střílí, určitě přeběhl nějaký zajíc nebo něco...

VOJÍN I

Všude se chodilo se zbraní. Zbraň, munice, bajonet a maska – to jsme museli mít u sebe.

DESÁTNÍK I

Hodinu po obědě, všichni myjí ešusy, a najednou výstřel. Kluk z „červených baretů“ má díru do břicha, padá.

Ukázalo se, že o víc než 150 metrů dál mladý voják VVS (přivezli je v září, hned po nástupu a po bleskové přísaze, chybělo četnictvo), usmrkanec, si hrál se samopalem. Prásk – a uletělo mu to.

VOJÍN II

Sloužil jsme celý čas v rychlé rotě. Nebyli jsme na jednom místě, ale pořád jsme se pohybovali na trase Kopidlno – Jičín – Hradec Králové, operovali jsem v tom trojúhelníku. Až jsme se na nějaký čas zastavili u Jičina. Tam jsme zůstali déle. Jak dlouho – nevím. Nepamatuji se.

ŽENA

Prostě začaly najednou jezdit tanky, v rozhlase oznámili, že je okupace. Byli jsme dezorientovaní, nevěděli jsme, oč jde; báli jsme se, protože rodiče se chovali, jako by měla vypuknout válka.

Na náměstí a na ulicích v Jičíně stálo strašně moc lidí, čekali na ty tanky. Nikdo nevěděl, proč, ale čekali jsme.

LÉKAŘ

V té době nebyly žádné problémy s „interventy“. abychom se báli chodit do kina, do divadla nebo do kavárny. Nedošlo k žádným incidentům. Až toho nešťastného večera.

ŽENA

Hráli tehdy *Tropera*, to je hezký film. Vracely jsme se s Janou z kina. Dva chlapeci se nabídli, že nás doprovodí. Jeden bydlel tam, kde já, a druhý o kousek dál, ale také to neměl domů daleko. No a tak nás doprovázeli.

*Andit qui undelendit mo
quundae maximporem
aut idem facit dolupta-
tem eaquo eos solupta-
tur molorectium reri-
busaest occaborestio
odistis min con perum
nonsecest, consequi cum
aut as diatem.*

Byl to takový pěkný podzim. My jsme byly nastrojenné – jak to bývá, když je člověku osmnáct let. Pamatuji se, že jsem měla úzkou sukni a vysoké podpatky.

Tak jsme si šly s těmi chlapci. Jarda Veselý byl moc krásný. Nejen proto, že byl fešák, ale byl muzikant. Každý ho znal, protože krásně zpíval. Když nás doprovázeli, byly jsme na to strašně pyšné.

VOJÍN II

Byl večer, nevím, kolik bylo hodin. Byli jsme trochu opilí. Šli jsme tam jen ze zvědavosti; protože kdybychom byli strážliví, možná bychom nešli. Ale takhle každý nabyl odvahy. Šlo nás pět.

Chtěli jsme se podívat na město – i když byla tma, protože přes den to nešlo, nikdo by nás nepustil. Od pole, kde jsme stáli, byly do Jičína 2–3 kilometry.

Šli jsme po silnici, zbraně připravené, spuštěné na dlouhém řemeni – připravené ke střelbě.

ŽENA

Došli jsme na křižovatku a měli jsme se rozloučit, ale nerozloučili jsme se, protože cestou od Prahy po chodníku přicházeli tři vojáci. Když jsme si říkali „ahoj“, oni najednou zčistajasna odjíztili samopały. Všichni tři.

Řekla jsem: „Podívejte se, co dělají, to je divné, ne?“. A Jarda řekl: „Blbnou“.

LIDÉ Z ULICE

Právě jsme se vraceli domů a ti vojáci byli tak 100–150 metrů před námi. Dokonce ani ne, možná jen 50 metrů, když jsme vcházeli do domu.

Zavřel jsem dveře, vešel do kuchyně, odložil tašku, svlékl kabát, a už se střílelo.

FOT. MAC



↑ Bukowina. Polscy żołnierze rozmawiają z Czeszkami.

VOJÍN II

Na plášti automatu byla po straně pojistka; první zoubek znamenal jednotlivé výstřely, druhý, níž, dávku. Jenže zbraň už byla použita a při přepnutí na jednotlivé výstřely ten zoubek nejdnou přeskočil na dávku.

ŽENA

Je to divný pocit, když člověk slyší zvuk odjišťování zbraně a vidí, jak k němu jdou.

Vojáci nás minuli. Jeden šel dál rovně, směrem k rybníku, a dva přecházeli křižovatku. Ta ulice je dost dlouhá, my jsme stáli a dívali se za nimi.

A najednou se zčistajasna ten, který šel k rybníku, obrátil a začal střílet. Ale tak, že napřed střílel na ty Poláky, své kolegy, a pak se otočil začal střílet na nás.

Byla to strašná krátká chvílka.

Jarda najednou vykřikl: „Ježíš, já nemám nohy!“ a upadl na zem. Vítek chytil Janu, povalil ji a lehl si na ni. A já jsem dál stála a dívala se, co se děje – nejsem přece v kině, to není film, to všechno se opravdu děje.

Vidím, že všichni kolem leží na zemi, tak jsem si také lehla.

Všichni se začali plazit za telefonní budku, která stála na křižovatce.

VOJÍN II

Přešel jsem napříč křižovatku; kámoš byl raněný do levého boku. Dodnes, po tolika letech, si nedokážu dát dohromady, jak se to tam vlastně stalo. Nejsem schopen si to dát dohromady. Pamatuji si ten moment: kámoš byl raněný a já jsem tam začal střílet.

Nikdo tomu nechce věřit. Tisíckrát jsem ve vězení přemýšlel, jak to bylo. A dodnes nejsem schopen si to

vybavit. Pamatuji si jen na začátku výstřel, a že jsem [potom] začal střílet. Ale dál – jako by se mi přerhl film.

ŽENA

Když jsem se k nim doplazila, začal Jarda křičet: Nemám nohy, Vítku, zavolej někoho! Já nemám nohy!“ Ležel vedle mne, tak jsem ho líbala a hladila a říkala jsem: „Prosím tě, buď zticha, nebo na nás přijdou“.

Z druhé strany, od těch dvou vojáků, bylo slyšet křik: „Dobij mě, dobij mě, trápím se, dobij mě!“ Nevěděla jsem, co se jim stalo.

Směrem k nám šel voják a nabíjel zbraň. Když k nám přicházel, Vítek utekl.

Zároveň přijelo strašně rychle nějaké auto. A zmizelo – protože ten voják začal střílet na auta.

Voják, „milý kluk“. si sedl mezi nás, vzal samopal, tloukl Janu pažbou do hlavy, ale mně říkal: „Neboj se, já tě nezastřelím“.

Ležela jsem na zemi a on objížděl... střílel mi pistolí kolem hlavy.“

Bylo to strašné, takový rachot u uší.

Snažila jsem se s ním nějak mluvit. V tu chvíli se Janě podařilo utéct. Zůstala jsem tam já a chudák Jarda.

Blízko té křižovatky bydleli Klimešovi, takže všechno slyšeli. No a přiběhli – co se to vlastně děje. Paní Klimešová přiběhla až k chodníku.

LIDÉ Z ULICE

A to ji stálo život. On se obrátil a vystřelil dávku.

ŽENA

Když padala, neměla už záda.

*Andit qui undelendit mo
quundae maximporem
aut idem facit dolupta-
tem eaquo eos solupta-
tur molorectium reri-
busaest occaborestio
odistis min con perum
nonsecest, consequi cum
aut as diatem.*

VOJÍN II

Nepamatuji se.

ŽENA

Pak ho nějak začalo dráždit, že Jarda pořád křičí a prosí o pomoc. Přiložil mi pušku ke spánku a musela jsem se dívat, jak dobíjí Jardu.

Jarda se opřel o ruku, druhou natáhl k vojákovi a řekl: „Neblázni, člověče, já jsem přece taky byl vojákem“ A ten ho několikrát střelil do té natažené ruky a do krku – a on umřel.

LÉKAŘ

Zazvonil telefon, dispečer oznamuje, že na křižovatce Letná střílejí polští vojáci a že jsou tam zabití a ranění.

Požádal jsem ho, aby uvědomil Veřejnou bezpečnost, nasedli jsme do sanitky a jeli jsme.

Kdybych řekl, že jsem se nebál, lhal bych. Báli jsme se oba, já i řidič.

ŽENA

Čekala jsem, co bude. Opakovala jsem si, koho jsem měla v životě nejradši... Trvalo to chvíli, ale zdálo se, že věčnost.

Dneska vlastně nedokážu odpovědět, co se v těch chvílích dělo. Nikoho jsem kolem sebe neviděla, věděla jsem jenom, že Jarda už nic neříká. Viděla jsem, že na něj voják střílel, ale nevěřila jsem, že je mrtvý.

LIDÉ Z ULICE

Přijela sanitka, sanitář vystoupil z auta. Když to všechno sbírali, naskočil ten voják do sanitky a chtěl odjet. Sanitář si toho všiml, popadl ho za límec a vytáhl ho z auta.

Co se dělo dál, to jsme z okna neviděli, protože to bylo moc daleko.

ŽENA

Najednou se přede mnou objevil obrněný transportér, vůbec nevím, odkud. Sestoupil z něj nějaký důstojník, vůbec se v hodnostech nevyznám; byl spíš menší a mohutně stavěný. A spousta dalších vojáků. Najednou tam bylo plno lidí.

Důstojník přišel ke mně, změřil si mě pohledem, začal polsky křičet na toho vojáka a kopat ho. Dokopal ho do telefonní budky. Pak přišel ke mně a díval se, ale já jsem nic nechápala. Dav lidí. vojáci...

PODPLUKOVNÍK

Jde o tu střelbu... No ano. Pokládám to za tragédii, ale nemá to nic společného s politickými událostmi.

PLUKOVNÍK II

Chlapci se opili... Dá se říci, že je možná opili Češi, protože naše vodka tam žádná nebyla. Byla to česká vodka, někdo jim ji podstrčil. Když se voják opije, je agresivní, nepříjemný, má strach.

ŽENA

Já nevím, jestli byl opilý. Myslím, že ne. Když jsem se ho ptala, proč k nám přijeli, odpověděl: „Neví., Museli jsme“. Říkal, že jim rozkázali jet, tak jeli; rozkázali dávat na všechno pozor a střílet na všechno, co se může obrátit proti nim. Tak mi to říkal.

PORUČÍK

No, bylo to nepříjemné. Ale vím já, jestli o tom mluvit...? Když všechno popisujeme tak krásně, proč ještě o tamtom?

GENERÁL II

O takové nehodě vím. Je to tragédie. Podrobnosti neznám.

GENERÁL III

Ale je to nehoda, ke které může mezi tisíci vojenskými jednotlivci dojít, protože jsou v obrovském napětí, tím spíš za okolností, za jakých plnili úkol naši vojáci.

GENERÁL I

V polské armádě dojde každý rok k mnoha nehodám, kdy voják postřelí jiného vojáka nebo nějakého civilistu. Při tak velkém použití ozbrojených vojáků – nechci říci, že je to nevyhnutelné, ale stává se to.

VOJÍN I

Každému se taková věc může stát, každému...

GENERÁL II

Život je takový, že se neskládá jen z příjemných věcí. Dnes se dívám na celou operaci „Dunaj“ – na tu intervenci v Československu – velmi kriticky. Poskytla nám ale také jisté odpovědi: jak hodnotná je naše armáda, jak hodnotné jsou naše štáby, důstojníci – jejich vzdělání, technika. Tady musím říci, že jsme vydali hodně pozitivních hodnocení.

Neumím si představit, že by armáda nějakého státu rekla úřadům: ne, to nebudeme dělat.

PLUKOVNÍK I

Otázky tehdy neexistovaly. Vědělo se: je nutné jet, obsadit, co nám přikázali – a konec. Nijak jsme o té věci ne diskutovali. A jako člověk, jako jedinec – člověk má dojem, cítí, že něco není v pořádku.

Vážení občané!

S hlubokým dojetím oznamujeme občanům Jičína a okolí, že dnes v nočních hodinách došlo v oblasti silniční křižovatky v Jičíně na Letné k tragickému neštěstí, při němž přišli o život: Jaroslav Veselý, bydlíštem v Jičíně, Zahradnická ulice; Zdena Klimešová, Jičín, Markova ul.

Kromě toho byli zraněni: Jana Jenčková, Staré Místo 29; Oldřich Klimeš, Jičín, Markova 119; svobodník Josef Dufek, Rybníček 1; Milena Bílková, Tuř 16, a dva polští vojáci.

Bezprostředně po této tragické události se na místo dostavily orgány naší [tj. československé] bezpečnosti a prokuratury, a také polské armády. Příčiny nehody se podrobně zkoumají. O výsledcích vyšetřování bude uveřejněna podrobná zpráva, s níž budete ihned seznámeni. [...]

Předsednictvo Městského národního výboru v Jičíně, předsednictvo Okresního národního výboru v Jičíně

*Andit qui undelendit mo
quundae maximporem
aut idem facit dolupta-
tem eaquo eos solupta-
tur molorectium reri-
busaest occaborestio
odistis min con perum
nonsecest, consequi cum
aut as diatem.*

Jičín 10. září 1968, Velitelství posádky Jičín**Situační hlášení č. 12 [...]**

I. Obecná politická situace

a) Ve společnosti

Ve městě jsou vyvěšeny černé vlajky jen na budovách státních a stranických organizací. Vůbec se nepotvrdilo, že by v soukromých bytech visely smuteční vlajky. Z postojů občanů Jičína vyplývá, že přes poskytnuté informace věří, že muselo dojít k provokaci neznámých osob; utvrzuje je v tom fakt, že dva naši vojáci bojují se smrtí. Ve městě vládne ve dne i v noci klid. U místa neštěstí se zastavují kolemjdoucí občas zastaví projíždějící auto, ale žádná shromáždění se nekonají. Ze zpráv okresního velitelství Veřejné bezpečnosti vyplývá, že dne 12. září ve 14.00 hodin budou v Jičíně na náměstí vystaveny na karavanech vedle tribuny rakve s mrtvými. Z tribuny má k účastníkům pohřbu promluvit zástupce předsedy MNV v Jičíně. Po proslovu bude tělo muže uloženo na místním hřbitově v Jičíně, kde žádné projevy nebudou, jen zazpívá píseň sbor, jehož členem zemřelý dříve byl.

Tělo ženy bude převezeno do m. Semily, a tam bude předáno do krematoria. Oba pohřby se budou konat bez kněze. Pohřbu se má zúčastnit obyvatelstvo místního i sousedních okresů. [...]

Okresní velitelství VB žádá, aby bylo naše velitelství oprávněno ke kontrole našich vojáků pobývajících mimo seskupení na území celého okresu.

Příslušníci české Veřejné bezpečnosti nás budou informovat o každém pobytu našich vojáků v restauracích.

Zástupce velitele posádky pro politické záležitosti

kpt. mgr. E. Lukasik

Velitel posádky pplk. J. Krajevský

DESÁTNÍK II

Přijel jsem, protože jsem dostal rozkaz. Soukromě bych nejel.

VOJÍN I

Nevšímal jsem si, co se děje kolem, ale toho, abych se měl dobře já, abych nikomu neublížil a nějak to přežil.

DESÁTNÍK I

Ze začátku jsme to brali jako dobrodružství. Do chvíle, než jsme přijeli na hranice. Potom – člověku je dvacet a může zahynout, aniž by věděl, za co. Kdyby bránil svou zemi, ještě by to nějak šlo... Ale vjíždí k sousedům, ještě drze, bez vyhlášení války. Bylo to normální přepadení – a proč jako?

GENERÁLI

V těchto záležitostech je potřeba zachovávat větší odstup. Každá epocha má svoje hříchy...

LIDÉ Z ULICE

Ano, a my jsme se na to všechno dívali z okna. Poláci šli od Kolína, a tamti šli z kina. A tady se setkali. Tady se to všechno odehrálo.

OSOBY

ŽENA – Bohunila Brumlichová

LÉKAŘ – Ladislav Císař

VOJÍN I – Jan Matuszczak

VOJÍN II – vrah Zdeny Klimešové a Jaroslava Veselého, odsouzený vojenským soudem v Polsku k trestu smrti, který byl po jedenácti měsících změněn na doživotní vězení a po patnácti letech v souvislosti se změnami trestního kodexu propuštěný (okolnosti události v Jičíně nikdy nebyly formálně objasněny).

DESÁTNÍK I – Gabriel Materek

DESÁTNÍK II – Wojciech Kaszyński

PORUČÍK – Jerzy Wróbel

PODPLUKOVNÍK – Henryk Nowaczyk, v roce 1968 velitel Oddělení speciální propagandy PLA

PLUKOVNÍK I – Władysław Miłaszewski, náčelník spojovacích útvarů 2. armády, čili polských intervenčních útvarů

PLUKOVNÍK II – Maksymilian Korzeniowski, náčelník štábu 2. armády PA

GENERÁL I – Wojciech Jaruzelski, od dubna 1968 ministr národní obrany PLR

GENERÁL II – Tadeusz Tuczapski, v roce 1968 viceministr národní obrany a zástupce hlavního velitele Sjednocených ozbrojených sil Varšavské smlouvy

GENERÁL III – Florian Siwicki, jako velitel Slezského vojenského okruhu velel 2. armádě PA při invazi do Československa

GENERÁL IV – Zbigniew Ohanowicz, zástupce velitele 2. armády PA

NA ZÁKLADĚ VLASTNÍCH MATERIÁLŮ PRO FILM ZPRACOVAL

Grzegorz Braun

Materiál pochodzi z „Karty” nr 17/1996.

DOBŘÍ OKUPANTI

Bartosz Kaliski

V srpnu 1968 se na stráž zájmů SSSR, tentokrát v Československu, znovu postavily tanky. Bohužel také polské. Na území ČSSR téměř tři měsíce plnily „internacionální“ závazky čtyři divize – dvacet čtyři tisíce vojáků. Ve Vojenském ústředním archivu (Centralnym Archiwum Wojskowym, CAW) byla shromážděna podrobná dokumentace operace „Dunaj“. Z hlášení politruků a rozkazů velitelů jednotek 2. armády Polské lidové armády (PLA) se vynořuje běžný jazyk té podivné války. V textech zpřístupněných CAW zachováváme původní jazyk. Jména konkrétních vojáků uvádíme iniciálami.

→ Říjen 1968. Přivítání vojáků Polské lidové armády, kteří se vraceli z Československa

FOT. PAP



Z hlášení o morálně-politickém stavu a náladách vojáků jednotek 2. armády PLA

Nálady v řadách cvičícího vojska jsou obecně dobré. Lze pozorovat velkou angažovanost důstojníků i vojáků při vykonávání zadávaných úkolů, pochopení nezbytnosti cvičení. Při mobilizaci vojáků k úsilí se využívá pozitivních příkladů a horlivosti, např. voj[ín] W. z oprav[ářského] p[raporu] 4. m[echanizované] d[ivize], který byl na dovolené v okolí Zelené Hory, si všiml jedoucích kolon této divize, přerušil dovolenou a připojil se k jedné z nich a následně [ke] svému oddílu. Vojáci mimořádně cílevědomě naslouchají hlasům velitelů a rádi se pouštějí do diskusí o politických tématech jak během politického vzdělávání, politických informací, tak i o přestávkách.

Část důstojníků (10. o[brněné] d[ivize] – OD) má pochybnosti, zda je ozbrojená intervence vůči Československu účelná, protože její důsledky mohou vyznět negativně. Srovnávají tuto situaci s maďarskými událostmi, tvrdí, že ozbrojená intervence nevěstí nic dobrého, a že v Československu to musí být hodně špatné, jestliže je potřeba použít ozbrojených sil. Ze zpráv Polského rozhlasu vojáci i důstojníci (10. OD) činí závěr, že vstoupíme na území ČSSR, a zároveň kladou politickému aparátu otázky, zda v jako pozvaní přátelé, nebo bez pozvání.

30. ČERVENCE 1968

Z hlášení operačního plk. Tadeusze Belczewského, náčelníka štábu 2. armády

Do 16.00 hodin 20. srpna 1968 oddíly 10. a 11. OD formovaly pochodové kolony a mezi 18.00 a 19.00 hodinou začaly oddíly na signál ze štábu armády postupovat



← Leták ze sbírky Centrálního armádního archívu

po určených trasách, ve 23.00 hodin pochodující kolony divize dorazily do vzdálenosti 3–5 kilometrů od státní hranice. Mezi 23.00 a 24.00 hodinou začaly pracovat zvláštní skupiny, jejichž cílem bylo zmocnit se přechodových míst hranice, jako: Lubawka, Mioszów, Mokre Głubczyckie, Pilszcz. Ve 24.00 hodin čelní kolony překročily státní hranici: 3. a 14. m[echanizovaný] p[luk] (MP) a 11. OD, a také 13. t[ankový] p[luk] (TP)

a 25. MP a 10. OD. Překročení hranice se odbylo bez jakéhokoliv odporu.

[...] Hlavní síly 42. MP obešly od západu Hradec Králové, aby nedošlo k incidentu s civilním obyvatelstvem, které houfně vyšlo do ulic.

21. SRPNA

Z dokumentů Hlavní politické správy PLA

Pět minut po ovládnutí rozhlasové stanice v Hradci Králové byla hlášena činnost neidentifikované rozhlasové stanice (patrně z pohyblivého vysílače), která vysílala v polštině výzvu k našim vojákům.

Hradec Králové – výzva polským vojákům!

Rozhlas ještě vysílá. Protestujeme proti okupaci našeho státu, které se účastní vaše ozbrojené síly. Tímto násilným činem přerušujete, ničíte spojenecké svazky mezi našimi národy, které vznikly v boji proti fašismu a imperialismu a které se spojily ve společném boji za vítězství socialismu. Je ještě čas dnešní osudnou chybu napravit, aby z ní nevznikla největší tragédie našich národů, která by mohla navždy zničit přátelství. [...] Vyzýváme vás, aby vaše ozbrojené síly opustily území našeho státu. Ponechte našemu národu možnost svobodně a demokraticky rozhodovat o svém životě.

Předseda národního výboru v Hradci Králové hovořil s představiteli polské armády. Naši představitelé žádali o zachování klidu a o pravdivé rozhlasové informace. Představitelé Hradce Králové byli rovněž ujistěni o našem přátelství k národům Československa.

Stranicko-politický aparát všech jednotek provádí intenzivní propagandisticko-vysvětlovací práci mezi obyvatelstvem a jednotkami Č[eskoslovenské] L[idové] A[rmády] v souladu s plánem Hlavní politické správy PA. Za tímto účelem od ranních hodin 21. [srpna] rozsáhle využívá technických prostředků propagandy, jež se nacházejí ve skupině vojsk (a které nemohly za nočních podmínek rozsáhleji fungovat).

21. SRPNA

Ze služebního záznamu brig. gen. Mieczysława Dębického, náčelníka Sboru ochrany hranic

21. srpna 1968 ve 12.00 hodin demonstrovalo v Českém Těšíně kolem 500 občanů ČSSR proti vstupu vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Ze sovětského vojenského automobilu strhli demonstranti plachtu a umístili na auto nápis „Pryč s SSSR“. Dav se choval provokativně ke skupině dvanácti vojáků Sovětské armády, kteří chránili most přes řeku Olši a poštu v Českém Těšíně. Navíc demonstranti zdemolovali více než deset aut, patřících turistům z Polska, NDR a Bulharska.

[...] 21. srpna se v celém pohraničí ČSSR [...] objevila válečná psychóza. Občané ČSSR hromadně vykupovali zboží denní spotřeby. Podobné chování obyvatelstva pohraničí bylo zaznamenáno na polské straně v okresech Nowy Targ, Kłodzko a Bystrzyca.

Z hlášení pplk. Bednarského, důstojníka vojenského atašé v Praze:

Rozhovor s mjr. Filipcem z O[ddělení] A[rmádní] Z[dravotní] S[lužby] Generálního štábu ČLA při předávání pošty:

Protestujeme proti okupaci našeho státu, které se účastní vaše ozbrojené síly. Tímto násilným činem přerušujete, ničíte spojenecké svazky mezi našimi národy, které vznikly v boji proti fašismu a imperialismu a které se spojily ve společném boji za vítězství socialismu.

- Jsme překvapeni, že se polská armáda té intervence účastní. Měli jsme k Polsku takové sympatie a jeden chybný krok všechno zničil. Nechápeme, proč vaše rádio hlásí, že polští vojáci byli vítáni srdečně a květinami, když to přece není pravda.
[...]
- Pokud dnes dojde k manifestaci, poteče krev úplně nevinných lidí. Nedáme se vyprovokovat, ale může nám dojít trpělivost.

22. SRPNA

Vzor reakce v případě aktivního odporu československé armády

Vojáci Československé lidové armády!

Vyzýváme vás k okamžitému přerušení palby a k zanechání dalšího nesmyslného odporu.

Nepřijeli jsme k vám jako agresoři, ale jako soudruzi ve zbraní, abychom vám pomohli se vypořádat s těmi silami vnitřní reakce a revizionismu, které by chtěly vytlačit vaši zemi ze socialistické cesty rozvoje. Palbou odpovídáme jen na střelbu namířenou na nás. Věříme, že do nás střílíte, aniž byste znali charakter našeho příjezdu.

[...]

Proto Vás vyzýváme, přestaňte s dalším nesmyslným bojem. Nedopustíte zbytečné krveprolití. Těm, kdo zanechají odporu, zaručujeme úplnou bezpečnost. Kdo složí zbraň, může se odebrat domů, k rodině a svým blízkým. Internovat budeme jen ty, kdo kladou odpor, a ty důstojníky, kteří – omámeni propagandou reakčních, kontrarevolučních sil – Vás

vyzývají do boje proti nám a zbytečně vystavují újmě životy a zdraví vojáků, jimž velí. [...]

Pokud do hodiny... nesložíte zbraně a rozhodnete se dále pokračovat v odporu, zahájíme palbu. Odpovědnost za krvavou sklizeň tohoto nerozvážného rozhodnutí dopadne na Vás.

[Pětiminutová přestávka]

Vojáci Československé lidové armády!

Máte už jen pět minut, abyste se zamysleli a přijali jediné správné rozhodnutí, jímž je složit zbraně a rozejít se domů, kde na Vás čekají Vaši nejbližší. Vyzýváme Vás, opusťte svá bojová vozidla, složte zbraně, rozejděte se. Za pět minut už bude pozdě.

[Třiminutová přestávka]

Vojáci, obnovujeme svou výzvu a varujeme Vás. Za dvě minuty naše vojsko zahájí palbu a budou pokračovat v pochodu. Složte zbraně a rozejděte se. Za dvě minuty budeme střílet.

[Minutová přestávka]

Naposledy opakujeme své varování. Za minutu zahájíme palbu. Složte zbraně a rozejděte se. Je to vaše poslední šance. Za minutu promluví naše děla.

[Výzvy nebylo použito]

Z hlášení pplk. Stanisława Borkowského, zástupce náčelníka pro politické záležitosti 10. obrněné divize

Jednotky 10. OD dosáhly určené oblasti ve 20.00 hodin. Vztah civilního obyvatelstva nadále negativní. Během přesunu v obcích a městech hlášeny transparenty a hesla následujícího obsahu: „Poláci, vraťte se domů, máte špatné informace“ a „Jste okupanti“ atp. a také státní vlajky spuštěné na půl žerdi a černé vlajky.

Nepřijeli jsme k vám jako agresoři, ale jako soudruzi ve zbraní, abychom vám pomohli se vypořádat s těmi silami vnitřní reakce a revizionismu, které by chtěly vytlačit vaši zemi ze socialistické cesty rozvoje.

Ve 21. ž[enijním] p[raporu] došlo k automobilové nehodě, v jejímž důsledku utrpěl jeden voják otevřeně zranění v obličeji, druhý měl rozbitou hlavu a otřes mozku. Nálada je dobrá. Vojáci zauímají správné postoje ke vztahu civilních obyvatel, provolávaným heslům atp. Důkazem bylo masové odevzdávání letáků, které jim dávala mládež.

Přes vyčerpávající pochod je kázeň dobrá. Nedochozí ke stížnostem na únavu. Nedostatek cigaret a velké problémy se získáváním vody.

23. SRPNA

Z rozkazu brig. gen. Floriana Siwického, velitele 2. armády

Za účelem udržení vysoké bojové pohotovosti vojsk provádějících úkoly na území Československa, a také za účelem vyvarování se zbytečných ztrát rozkazují:

[...] Ve městech a obcích nerozmisťovat vojáky a výzbroj v blízkosti mnohapatrových budov umožňujících ostřelování a házení lahví se zápalnými tekutinami. Tanky a transportéry rozmisťovat do středu náměstí a parků, jakož i na předměstích měst a vesnic, nezapomínající na zajištění.

Místní obyvatelstvo a náhodné kolemjdoucí nepouštět k místům dislokace vojáků. Určit zakázané zóny a postavit k nim hlídky, varující hlasem i signály. Vzdorné osoby zadržet do objasnění.

[...] V oddílech nastolit a dodržet denní pořádek, udržovat vysokou kázeň a obracet zvláštní pozornost na úpravný osobní vzhled vojáků.

24. SRPNA

Z informace o morálně-politickém stavu mužstva 2. armády

Bezúhonné chování našich vojáků budí obdiv u československých lokálních úřadů. Někteří jejich představitelé vyslovili při rozhovorech s našimi důstojníky velmi pozitivní názor na postoje našich vojáků, na jejich politické znalosti a vysokou osobní kulturu. Jedním z příkladů je vyjádření předsedy Krajského národního výboru v Hradci Králové, který se dotázal: „Jak to děláte, že se vaši vojáci nechtějí ani podívat na naše letáky a plakáty, netrhají ovoce a snaží se neničit polní plodiny?“

[...] Nadále trvá velmi rozsáhlé kolportování letáků a jiných tištěných materiálů civilním obyvatelstvem, vyvěšování hesel a transparentů obsahem nepřátelským vůči nám i vztyčování barikád. Ve směru naší 10. OD jsme narazili na četná nepřátelská hesla, například: „smrt Varšavě“, „okupanti“, „fašisti“. Téměř na všech autech, které potkáváme na silnici, jsou pověšena nebo namalována stejná hesla. Majitelé těchto aut – nejčastěji beze slova protestu – na žádost našich vojáků hesla snímají nebo smývají a nepřiznávají se k jejich autorství. Ve městech jsou hromadně strhávány tabulky s názvy ulic a náměstí, na silnicích jsou za účelem popletení přestavovány ukazatele.

24. SRPNA

Z hlášení shrnujícího první období činnosti 2. armády

[...] Bude potřeba počítat i s celkovým odporem diverzního a sabotážního typu, s pálením staveb, ničením silnic a mostů, s trávením vodních zdrojů nebo potravin atp.

Proto je nutné věnovat pozornost možnostem, jaké se v tomto směru naskýtají, a vyhodnocovat v nich formy

a metody pasivního a částečně aktivního odporu a odbojného působení.

1. Zpoždování pohybu vojsk a zejména kolon se zásobováním prostřednictvím:
 - blokování silnic ve větších sídlištích davy lidí a použitím zábran ze starých autobusů, nákladních aut, těžkých silničních strojů, skruží atp., což by způsobil „zacpání“ cest k pochodu a často i mnohahodinové zbrzdění pochodů vojsk (např. kvůli nezbytnosti počkat až do pozdní noci, kdy se obyvatelstvo rozejde);
 - budování zábran ze stromů a skalních bloků na horských silnicích, kde nebyla žádná možnost pokračovat v postupu, což naše vojáky nutilo odstraňovat tyto zábrany jen silami a prostředky, které se nacházely v čele kolon, protože na úzkých silnicích nebylo možné přisunout pomoc z týlu;
 - vytváření „ohnivých stěn“ na různých úsecích silnice ze zapálených pneumatik mechanických vozidel politých předem benzínem, což bylo zvláště strašné pro kolony skládající se z cisteren s palivem, ještě o to víc, že podobným způsobem byla zastavená kolona zablokována i zezadu. Tento způsob postupu proti postupujícím vojskům je neobyčejně účinný a lze ho zrealizovat ve velmi krátkém čase;
 - rozsyávání různého druhu ostnů za účelem poškození automobilových pneumatik;
 - dlouhodobé spouštění závor na vlakových přejezdech;
 - zařazování těžkých přepravních vozidel, kombajnů a traktorů s přívěsem do postupujících kolon za účelem zbrzdění postupu a rozdělení kolon.
2. Dezinformace a ztěžování orientace vojsk prostřednictvím:

FOT. JOZEF FIL / NAC



- ničení, zamalovávání nebo převážení ukazatelů a cedulí s názvem obce do jiných obcí;
 - strhávání nebo zamalovávání názvů ulic a čísel domů;
 - neposkytování žádných informací nebo nesprávné informování o směru jízdy, případně udávání jen směru návratu.
3. Agitace, propaganda a politická diverze, které sehrály přímo kolosální roli při zpracovávání společnosti

↑ Holice, srpen 1968

a jejím inspirování k nepřátelskému jednání, a zároveň jejich řízení jak v předchozím období, tak po vstupu našich vojsk. Masové sdělovací prostředky se v rukou nám nepřátelských živlů staly tak účinnou zbraní, že jsme proti nim byli zpočátku téměř bezradní, a i pozdější pokusy působit z naší strany proti nim ve většině případů vyšly naprázdno. Nepřátelské živly s pomocí místních orgánů spustily již prvního dne celý propagandistický aparát v dosud nevídaném rozsahu a síle, který prostě svým obrovským rozsahem tlačil na občany ČSSR a do jisté míry i na naše vojáky, a vyvinuly velmi účinný morální teror, vyhrožující zároveň terorem fyzickým.

Nedostatky vybavení a organizace:

- a) směs typů automobilů; široké použití přívěsů a přetěžování i obecně tak dobrých aut jako Star 66 (kvůli jejich nedostatku); nezbytnost zapojovat do kolon vybavení, které se k takovému postupu vůbec nehodí („Jawory“, přepočítávače p[roti] let[eckého] dělostřelectva), tahače a pozemní nebo polní děla, BATy, SMT atp.) – to vše působí, zejména na úzkých a točitých horských silnicích, že se kolony nezvládnutelně trhají; rychlost postupu klesá na 1 – 2 km/hod, což působí, že se přehřívají motory, ničí se spojky a dochází k dalším podobným poškozením; vozy se pak v koloně promíchávají, což vede k nepřípustným změnám řazení;
- b) V OD se projevuje absence pěchoty v rozsahu, který znemožňuje aktivní činnost v horách a v každém jiném těžko schůdném terénu. V podmínkách, v jakých II. a zejména 10. OD překonávaly pásmo Sudet, mohl být v zásadě každý z tankových pluků mnohokrát zadržen i nevelkými

silami a prostředky. Zaminovaná barikáda na vysoké silnici, palba protipancéřových zbraní na čelo kolony zpoza barikády a z výšin nad silnicí, několik poškozených nebo rozbitých tanků – a všechno musí zůstat bezradně stát, protože chybí pěchota, která by dokázala ovládnout výšiny a tak uvolnit pohyb. Vojáci bojující z vozidel v horách nejsou k ničemu, protože se boje účastní jen čelní živly a zbytek kolony musí stát a čekat na uvolnění silnice.

Ze služebních poznámek

brig. gen. Mieczysława Dębického

23. srpna 1968 byla od důstojníka SNB získána informace, poukazující na to, že na území okresu Šumperk vytváří civilní obyvatelstvo tzv. přepadové skupiny, které si za hlavní úkol kladou pustit se do boje s vojsky Varšavské smlouvy, která vstoupila do Československa. Jednou z forem tohoto boje má být budování zábran na silnicích za účelem ztížení pohybu vojsk Varšavské smlouvy [...]

Téhož dne velitel okresní správy SNB v Trutnově mjr. Samek informoval polskou stranu, že se rovněž v okrese Trutnov připravují bojové skupiny, které si kladou za cíl provádět útoky proti pozicím vojenských jednotek SSSR a PLR.

[...] 24. srpna 1968 strážní služba Sboru ochrany hranice (SOH) v Pilszecz (4. Hornoslezská brigáda SOH) zadržela dva občany ČSSR, kteří nelegálně překročili hranice do Polska. Zadrženi u sebe měli 70 kusů letáků. Veliteli pohraničnicků sdělili, že přišli do Polska za účelem kolportace těchto letáků. Jeden ze zadržených je předsedou okresní mládežnické organizace v Opavě.

Zaznamenáváme také [další] případy přesunu nepřátelských letáků přes hranice z ČSSR do Polska. Takové případy byly zaznamenány v obci Lysá Polana, v obcích příhraničních okresů Racibórz, Głubczyce, Prudnik a Zgorzelec. Krom toho orgány NDR informovaly polskou stranu o vylovení velkého množství letáků uložených v nylonových sáčcích z řeky Nisy (v místech spojení hranic PLR, ČSSR a NOD).

Z dokumentů Hlavní politické správy PLA

Reakce posluchačů našich hlášení a pořadů je dost různorodá. Vojáci ČSLA poslouchají ponejvíce lhostejně, obyvatelstvo na vesnici je přijímá klidně, mlčky, a ženy převážnou pláčou. Zato ve městech část obyvatel přijímá naše výzvy s pískáním, křikem a výhrůžkami. Nejvyzývávěji se chová mládež.

[...]

Obyvatelstvo velmi pečlivě plní pokyny nepřátelských rozhlasových stanic. Proslýchá se, že celou tuto činnost řídí nějaké dispoziční centrum, které spravuje všechny úkoly a snaží se pasivnímu odporu obyvatel dodat organizační podobu a postupně ho připravit neozbrojený odpor.

24. – 25. SRPNA

Z hlášení pplk. Stanisława Borkowského

Morální stav a nálada dobré. V posledních dnech však zápal a obětavost vojáků ovlivňuje řada důležitých činitelů:

1. Naprostý nedostatek zásobování základním zb[ožím]: cigaretami, mýdlem, ovocem, zeleninou, žiletkami, bateriemi, tekutými nápoji, obálkami a poštovními známkami.

2. Dodnes nebyla zorganizována poštovní služba, co v aktuální polit[ické] situaci aktuálně ovlivňuje nálady vzhledem ke ztíženému kontaktu s rodnou.
3. Jednotvárnost stravy – využívá se suchých potravin přivezených s sebou z Polska, což může za tak obtížných atmosférických podmínek ovlivnit zdravotní stav důstojnického sboru a mužstva.
4. Dosud nebyl objasněn způsob zásobování teplým prádlem, penězi. Zajištění rodin v posádkách na zimu. V případě prodloužení pobytu zajištění filmů.

26. SRPNA

Z nařízení Ubytovací správy 2. armády

Pro zajištění udržení patřičných sanitárních a hygienických podmínek celého osobního stavu jednotek účastnících se cvičení provést následující:

1. vydat důstojnickému sboru osobní prádlo; gymnastická trička a spodky. Výměnu a praní tohoto prádla uspořádat podle obecných zásad.
2. Vypracovat plán koupání jednotek a naplňovat ho tak, aby se celý osobní stav koupal a vyměňoval si prádlo jednou za sedm dnů. V případě potřeby k provádění koupele používat rovněž chemických prostředků.

26. SRPNA

Reakce vysílaná rozhlasovou stanicí „Severní Morava“

Polský vojáku!

Tvůj hrdinský postoj už po staletí ušlechtilé poznamenával mapu polské země a jejího obyvatelstva.



FOT. MAC

↑ Říjen 1968. V táboře
polských vojáků

Představoval jsi pro nás nejen symbol mužnosti a odvahy, ale zároveň vzor uvědomělého obránce správné věci, a tím bolestnější je tvá přítomnost v zemi, která netoužila po ničem jiném, než klidně budovat socialismus a setrávat s tebou v upřímném přátelství. Řekni sám, zda lze chovat přátelství k někomu, kdo náhle, v noci, kradmo jako zloděj vtrhl do přítelova domova [...] a terorizuje členy domácnosti.

Polský vojáku! Rozhlédni se pozorně kolem sebe a upřímně řekni, jestli v solidárním postoji celého národa, dožadujícího se propuštění svých internovaných vůdců na svobodu, spatřuješ vzteklou kampaň kontrarevolucionářů, jak o tom píše tvůj tisk; jestli jsou opakující se výzvy k zachování maximálního klidu a důstojnosti vůči nezvaným hostům, které se rozléhají z éteru, totéž co pokřik kontrarevolučních sil vyzývajících k ozbrojeným incidentům, jak se tobě i tvým dezorientovaným krajanům snaží vsugerovat polský rozhlas a televize. [...] U nás se nedělo nic takového, co by ospravedlňovalo ten brutální krok vojsk Varšavské smlouvy. A proto máme pocit křivdy a z našich tváří nemizí výraz údivu a trpkosti.

Polský vojáku! Pošlapal jsi naši svobodu – jak zahladíš tuto poskvrnu své cti?

26. SRPNA

Z rozkazu plk. Tadeusze Belczewského

Na činy kontrarevoluční propagandy reagovat energickými protesty, které budou předkládány místním orgánům, a požadovat, aby ustaly. Otevřeně kontrarevoluční živly zadržet. Kvůli vyzývání kontrarevolucionářů k otrávení vody a potravin je třeba posílit pozorováním

FOT. MAC



kontrolu míst, odkud se bere voda, a chemickou službu ve smyslu radioaktivního znečištění. Zároveň vojákům zabránit cokoliv přijímat od civilního obyvatelstva a vysvětlit jim, jak postupovat v případě otravy a jaké [jsou] profylaktické zásady. Případy onemocnění kvůli otravě mi okamžitě hlásit.

27. SRPNA

Z rozkazů brig. gen. Floriana Siwického

Uskutečnili jsme operaci, která vstoupí do dějin jako krok zabezpečující jednotu socialistického tábora. Zmařili jsme další spiknutí revizionismu, jenž působí ve svazku s mezinárodním imperialismem.

Pomoc poskytnutá oddíly Polské armády vyplývá ze závazků a smluv uzavřených mezi socialistickými státy

↑ Polní kuchyně
v polské jednotce

a také ze starosti o další rozvoj socialismu a zajištění míru v Evropě; rovněž účinně zkřížila revanšisticko-militaristické úsilí NSR, ohrožující bezpečnost naší vlasti.

Pamatujeme si, že právě z jihu v tragickém září 1939 vyrazily do Polska hitlerovské divize.

Proto úkoly, které před námi stojí [...] představují poslání v zájmu Polska a Československa, v zájmu socialismu, bezpečnosti a míru. První část těchto úkolů jsme vykonali ve jménu polské dějinné tradice „Za vaši i naši svobodu“.

28. SRPNA

V posledním období jsou konstatovány závažné případy lehkomyšlného použití nebo ztráty zbraní a munice. Například voj[ín] W. ze 3. t[ankového]p[luku] 10 OD neúmyslně zastřelil st[aršinu] O. při manipulaci s pistolí TT. K podobné nehodě došlo v lék[aršském] praporu 10 OD a voják při ní utrpěl těžké zranění. Dne 24. srpna byl ve 4 MD ztracen samopal Kalašnikov i s municí. Aby bylo podobným nehodám v polních podmínkách zabráněno, rozkazují velitelům T[aktických] S[vazů] i samostatných útvarů a podútvářů:

1. Posílit dozor nad přísným dodržováním bezpečnostních zásad při používání, přechovávání a čištění zbraní celým stavem mužstva.
2. Při výchovné práci velitelů a stranicko-politického aparátu silně zdůraznit potřebu bdělosti mužstva vůči správnému zacházení se zbraní. Na základě vzniklých nehod poukazovat na rozsah neštěstí, způsobených lehkomyšlností vojáků. Zohlednit (formou varovných hesel) tento problém v polních novinách.

29. SRPNA

Z hlášení pplk. Stanisława Brodzińskiego, zástupce velitele pro politické záležitosti

4. mechanizované divize

Delegace důstojníků 12. m[echanizovaného] p[luku] se 30. srpna setkala s vedením automobilových závodů „Škoda“. Z[ástupce] vrchního ředitele prohlásil, že s Polskou armádou nemá o čem mluvit, Polská armáda nemá právo vstupovat do záležitostí podniku. Na závěr ujistil, že v závodě je klid, výroba pokračuje normálně. Na rozloučenou nepodali ruku. Setkání proběhlo v chladné atmosféře. Jediný, kdo se k nám v tomto podniku staví příznivě, je tajemník O[kresního V]ýboru[, který přes odpor vedení pomohl setkání uspořádat.

Dne 30. srpna pozvali vojáci 2 p[ěchotního] p[raporu] 17. motorizované divize do svého prostoru dělníky výrobního družstva z obce Charvatce na vojenský oběd. Ti pozvání využili a na oplátku pohostili vojáky pivem. Při obědě se o Polské armádě vyjadřovali pozitivně. Při této příležitosti vznikla společná fotografie, která bude zaslána na p[lánovací] s[právu] 2. armády. Žádali [vojáci ČSLA], aby fotografie nevyšla v českém tisku, protože by byli pronásledováni. Říkali, že prostí lidé mají Poláky rádi, ale „seshora“ jim brání to projevat. Byli překvapeni, že Polská armáda má tak dobré zásobování.

1. ZÁŘÍ

Z rozkazu brig. gen. Wladzimierze Sawczuka, zástupce náčelníka pro politické záležitosti 2. armády

V poslední době se množí signály naznačující, že při kontaktech a setkáních důstojnických delegací 2. armády s jednotkami ČŠLA se českoslovenští důstojníci snaží nám ukazovat filmy a další materiály týkající se událostí

v Praze. Filmy a materiály mají tendenční, nepřátelský, protisovětský obsah. Seznamovat s nimi naše vojsko představuje jeden z prvků rozsáhlé propagandistické akce revizionistických a kontrarevolučních sil, jejímž záměrem je vrazit klín mezi spojenecké armády, izolovat Sovětskou armádu a podkopat přátelská a bratrská pouta, která ji s námi spojují.

V souvislosti s výše uvedeným kategoricky zakazují celému stavu 2. armády až do odvolání přijímat od české strany jakékoliv filmy a propagandistické materiály. Zároveň zakazují rozhazování letáků a jiných propagandistických materiálů ve vesnicích a městech, na sídlišťích v oblasti, kde působí 2. a[rmáda] PA.

3. ZÁŘÍ

Z hlášení náčelníkovi Politické správy 10. obrněné divize

3. září 1968 ve 12.30 hodin se skupina důstojníků ve složení: pplk. dipl. mgr. Jan Pasternak, kpt. mgr. Stanisław Kowalski, kpt. mgr. Tadeusz Spólny vydala do obce Vysoké Mýto [...]

Při prohlídce města, zejména náměstí, výše uvedená komise zjistila, k čemu dochází: vizuální propaganda, která k nám byla nepřátelská, byla většinou sňata. Vyskytují se pouze jednotlivá hesla s nepřátelským obsahem, ale jsou to jen pozůstatky předchozích dnů a nacházejí se na málo navštěvovaných či málo viditelných místech. Je třeba upozornit, že se naplňují pokyny lokálních úřadů a systematicky se odstraňují všechna nepřátelská hesla, letáky atp. Obyvatelstvo se při pohledu na důstojníky [...] chovalo klidně, nedošlo k žádnému provolávání ani k jiným nepokojům vztahujícím se k našim vojákům. Na ulicích bylo možné potkat velké skupiny školní mládeže, která se chovala velmi zdvořile. Všechny obchody fungovaly. Na

úřadech a v podnicích bylo vidět normální průběh života. Obecně lze říci, že se situace značně zlepšila.

3. – 4. ZÁŘÍ

Z rozkazu brig. gen. Floriana Siwického

Lze pozorovat, že vojáci a důstojníci 2. a[rmády] začínají provádět nelegální obchody. Nákupy kufrů, obuvi, oblečení a dalšího zboží narušuje rovnováhu zásobování na trhu ČSSR. V souvislosti s uvedeným rozkazují:

[...]

1. Kategoricky zakázat všem podřízeným vojákům a důstojníkům nelegální obchodování. V případě zjištění takových faktů povolat viníky k soudní odpovědnosti ve zrychleném řízení.
2. Zakazují pytláčení lovné zvěře, ptactva a lovení ryb vojáky, kteří vám podléhají.

5. ZÁŘÍ

Z rozkazu plk. Tadeusze Belczewského

V souvislosti s rozmáhajícími se venerickými chorobami a potvrzenými případy provokačního navazování kontaktů venericky nemocných prostitutek s vojáky v oblasti pobytu našich vojsk doporučují lékařům provést za spolupráce politických důstojníků diskuse o venerických chorobách. Do této akce zahrnout zejména vojáky a pododdíly [nacházející se] na předsunutých stanovištích.

6. ZÁŘÍ

Z operativních dokumentů Generálního štábu 2. armády

K údajným ztrátám, zveličovaným nepřátelskou propagandou, docházelo v době vstupu vojska ve velmi minimální míře, jako: částečné zničení obrubníků v zatáčkách, sporadické vylomení několika cihel v nárožních

FOT. NAC



FOT. NAC



← ↑ Hradec Králové,
září 1968

domech, popraskání okenních skel a výloh. Asfaltové silnice a žulové kostky nenesou stopy průjezdu 2. armády. [...]

Naši vojáci nejen že nepůsobí žádné ztráty zejména v sadech, ale podílejí se na hašení požárů, pomáhají v místech svého pobytu v práci při žních a při běžných opravách, aniž by za to požadovali nějakou náhradu.

ZÁŘÍ 1968

Z hlášení brig. gen. Floriana Siwického viceministrovi národní obrany

7. září 1968 kol[em] 26.30 hod[in] se dva vojáci z 8. t[ankového] p[luku] svévolně odebrali do města Jičín. Tři jiní vojáci se tomu snažili zabránit, ale neopdařilo se jim to, a v důsledku toho došlo na křižovatce v o[bc]i Jičín ke střelbě, kterou vyvolal voj[ín] D. a při níž byli:

- ranění vojáci 8 čty: svob. Z. Zygmunt, svob. K. Zdzisław
- rovněž zabiti českoslovenští ob[čané]: ob. Klimešová Zdenka, ob. Veselý Jaroslav
- a ranění: ob. Wilkov Irena [Milena Bílková], ob. Dufek Josef, ob. Jenchowa Jana [Jana Jenčková], ob. Brumsluhova Bohna [Bohumila Brumlichová], ob. Klimes Oldrych [Oldřich Klimeš]

8. ZÁŘÍ

Z rozkazu brig. gen. Floriana Siwického

Doporučuji komisionálně inventarizovat zásoby alkoholických nápojů nacházejících se v kantýnách a bufetech včetně piva a při nejbližší příležitosti je odeslat do Polska, přičemž je protokolárně předat do Zásobovací základny k Kladsku. Transporty přicházející z Polska podrobit přísné kontrole za účelem zabránění pašování

alkoholických nápojů vojskům na území ČSSR, zároveň zvýšit dodávky chladných nápojů (minerálních vod a oranžád), jakož i různých druhů ovocných šťáv.

8. ZÁŘÍ

Z hlášení vel. dr. Siekierzyckého, zástupce náčelníka Vnitřní vojenské služby 2. armády

Informace týkající se důstojníků, poddůstojníků mužstva 2. armády, které je vzhledem k nízkým morálně-politickým kvalitám doporučováno poslat nazpět do Polska a jsou o tom informováni velitelé jednotek a T[aktických] S[vazů]:

[...]

49. pluk vrtulníků

1. Kpt. K. Jan [...] je morálně rozložený důstojník, soustavně nadmíru užívá alkoholické nápoje. Navazuje za obchodními účely kontakty s místním obyvatelstvem, mimo jiné prodával vodku. V současné době provádíme úvodní objasňování týkající se kpt. K. kvůli přisvojení si 40 l lihu. Část lihu vypil s důstojnickým sborem a jinými podřízenými, a část pravděpodobně prodal.
[...]

27. pluk středních tanků

1. Kpt. F. Marian – vyjadřuje pochybnosti o našem vstupu a pobytu na území ČSSR.
2. Svob. N. Stanisław – tvrdí, že „kvůli hloupé záležitosti nehodlá na území ČSSR zahynout“.
3. Svob. Sz. Włodimierz – poslouchá rádio „Svobodná Evropa“ a vyslechnuté zprávy šíří mezi vojáky čty.
[...]

Ubytovací velitelské stanoviště

[...]

1. Voj. Cz. Krzysztof – neukázněný, záporně ovlivňuje ostatní vojáky, je pomalý a nemá smysl pro povinnost a odpovědnost.
2. Voj. I. Adam – nerozlučný kolega výše jmenovaného se stejnými rysy.
3. Voj. W. – z 2. roty přepravy munice – vyjadřuje se, že tady držíme vojáky jakov Osvětimi. Mrzutý a neukázněný.
[...]

10. tankový pluk

[...]

1. Por. M. Zygmunt – adjutant náčelníka štábu 10. tp. Nesprávným postojem způsobil rozpad rodinného života. Udržoval kontakty se ženou, která v roce 1967 uprchla z Opolí do SRN. Momentálně vede nevázaný způsob života. Vznětlivý, nevyrovnaný, rychle přijímá neodpovědná rozhodnutí. Podléhá psychickým depresím a v době jejich trvání se může dopustit různých skutků.
[...]
2. Voj. S. Zygmunt – velitel 3. t[ankové] r[oty], nadměrně používá alkohol, má sklon ke svévolnému vzdalování na erotickém základě. Výjimečně neukázněný.
3. Voj. W. Józef – velitel přep[ravní] roty. V důsledku slabých řídicích schopností poškodil tři vozidla, těžko se přizpůsobuje novým podmínkám, z jakéhokoli důvodu míří na kolegy zbraní. Podle názoru lékaře pluku se vyznačuje myšlenkovou nezralostí.
4. Voj. K. Jan – nabíječ 4. roty. Neposlušný ve vztahu k veliteli tanku, vyhrožoval, že ho zastřelí.
[...]

5. pluk p[roti] let[ecké] baterie

[...]

1. Svob. F. Kazimierz – alkoholik. Opilý se chtěl oběsit na posádce. Za svévolné vzdálení a nadměrné používání alkoholu byl potrestán degradací.

9. ZÁŘÍ

Z hlášení štábu 4. mechanizované divize

Nálady mezi vojáky ČSLA a vztah k naším armádě se nezlepšily. Svědčí o tom provokace a incidenty ze strany českých vojáků. Ve směru stanoviště 8. r[oty] mp 3. m[otorizovaného] p[ěchotního] p[raporu] 11. mp je každou noc z kasáren v Milovicích z magnetofonu pouštěno štěkání psů a v přestávkách vážná hudba. Psí štěkot je přitom tak pronikavý, že působí únavně na psychiku našich vojáků.

9. ZÁŘÍ

Z rozkazu brig. gen. Floriana Siwického

Voj. Stanisław Cz. a voj. Tadeusz N. z v[ojské] j[ednotky] 2626 po vzájemné dohodě opustili řady armády a ve chvíli, kdy jejich jednotka plnila zvláště důležitý úkol, překročili hranice Československa a zamířili k hranicím Rakouska a NSR.

Po cestě zahodili své vojenské uniformy a převlékli se do civilního oblečení ukradeného občanům ČSSR. Při překračování rakouské hranice byli dopadeni a předání orgánům PLR.

Za spáchání výše popsanych trestných činů, ohrožujících nejživotnější zájmy státu a armády, odsoudil vojenský soud voj. Stanisława Cz. k sedmi letům vězení, voj. Tadeusze N. k pěti letům.

Nálady mezi vojáky ČSLA a vztah k naším armádě se nezlepšily. Svědčí o tom provokace a incidenty ze strany českých vojáků.

Z hlášení štábu

4. mechanizované divize

S ohledem na upozornění vojáků, že trestné činy spáchané oběma odsouzenými vojský soud tvrdě a rychle potrestal, rozkazuje:

Seznámit s tímto rozkazem všechny vojáky 2. armády PA a o obsahu příloženého rozsudku mluvit na zvláště zorganizovaných vojenských schůzích.

10. ZÁŘÍ

Z hlášení brig. gen. Włodzimierze Sawczuka

Dne 10. září 1968 jsem poslal průzkumnou hlídku do o[bce] Mělník za účelem zjištění okolností zneuctění busty gen. Karola Świerczewského, pomníku Bratrství ve zbrani a dalších, věnovaných památce vojáků padlých za druhé světové války.

Během průzkumu města zjistila mnou jmenovaná komise následující faktický stav:

- na podstavci pomníku gen. Karla Świerczewského nebyla jeho busta a nápis provedený v bronzu byl stržen. Na místě busty byla postavena figurka údajného hrdiny ČSSR ze XVII. století [Jana] Koziny, jak uvedl jeden český občan;
- v ulici Jungmannovy sady na místě, kde stál pomník Bratrství ve zbrani (postavy polského a sovětského vojáka a českého partyzána), bylo zjištěno, že horní část pomníku byla brutálně stržena a na podstavci stál nápis „zradili“.
- ve stejné ulici je také pomník věnovaný padlým vojákům Sovětské armády, na němž je tank T 34 a pod ním nápis: „Na paměť Rudé armády – naší osvoboditelky“. Na tomto nápisu jsou vidět stopy po snaze o jeho zničení.

Všechny výše uvedené skutečnosti byly zachyceny na fotografickém filmu.

Po zjištění uvedených skutečností se průzkumná hlídka vydala k městským úřadům Mělníku, aby podala kategorický protest [...].

Podle vysvětlení městských úřadů měl údajně průběh událostí, spojených s odstraněním vzpomínaných pomníků, následující průběh: v noci z 22. na 23. srpna zneuctili místní chuligáni pomník Bratrství ve zbrani. Městské orgány ve snaze zabránit zničení busty gen. Karola Świerczewského sňaly bustu z podstavce a přenesly ji, jak uvedl předseda, do budovy Městského národního výboru.

V souvislosti s výše uvedeným požádala zmíněná komise, aby jí ukázali místo a způsob přechovávání údajně zabezpečených pomníků. Zpočátku bylo uvedeno, že je potřeba chvíli počkat, protože nejsou k dispozici klíče od místnosti, kam byly památky umístěny. Po deseti minutách byly klíče přineseny [...].

Na místě bylo zjištěno, že se busta nachází v zadní části jednoho domu na náměstí m. Mělník na smetišti, kde se mimo jiné nacházelo dříví a uhlí. Vedle busty se nacházel rovněž pomník Bratrstvo ve zbrani. Postavy vojáků, které na něm byly umístěny, a také nápisy byly postříkány vápnem. Postavy vojáků jsou zničené.

[...]

Při rozhovoru s předsedou Městského národního výboru mu představitel P[olitické] s[právy] 2. armády připomněl, že ještě nedávno, při pobytu delegace 2. armády PA v tomto městě, vyjadřoval polskému národu vděčnost za osvobození Mělníku a účast Polské armády při osvobozování území ČSSR. Připomněl i to, že tento předseda ve svém uvítacím vystoupení řekl, že Mělník je malá Polská republika na území ČSSR, a jejím symbolem je právě pomník gen. Karola Świerczewského,

hrdiny boje za naši i vaši svobodu, který byl tentokrát zneuctěn a znesvěcen. Předseda sice litoval toho, co se stalo, ale prohlásil, že za takový stav věcí neseme rovněž vinu i my, protože jsme do jejich země vstoupili bez pozvání z jejich strany.

10. ZÁŘÍ

Z dokumentů

Hlavní politické správy PLA

Přestože polští vojáci vstoupili do spřátelené země s nejlepšími úmysly, setkávali se od prvních hodin pobytu na československém území a nadále se setkávají s hnusnými formami znevažování lidské důstojnosti, jako jsou: plivání do obličeje, házení písku do očí, nadávání do fašistů a okupantů. Vzácné nebyly ani případy neposkytnutí pomoci obyvatel ČSSR našim zraněným při nehodách silničních vozidel (například třem našim důstojníkům, zraněným při silniční nehodě v okolí Jaroměře, místní obyvatelstvo neposkytlo žádnou pomoc; leželi osm hodin na silnici zaliti krví).

[...]

Postoj polského vojáka byl nejednou s uznáním zdůrazněn nejen objektivní částí společnosti a orgánů ČSSR, ale i západními a nám nepřátelskými centry. Nedošlo díky němu tedy ke zbytečnému prolití krve, i když v některých případech naši vojáci se slzami v očích snášeli urážky i znevažování a zatínali zuby, aby udrželi na uzdě do krajnosti vypjaté nervy. Naši vojáci se mnohokrát svěřili svým velitelům, že pokud se až do nynějška zdržují použití zbraní, pak jen proto, že mají jiné poslání, že sem přijeli bránit socialistické zřízení, a ne bojovat s československým národem.

13. ZÁŘÍ

FOT. JOZEF FILINAC



↑ Zář 1968. Busta gen. Karla Świerczewského sundána z podstavce a přechovávána v kůlně za budovou Národního výboru v Mělníku

Z přehledu incidentů provokací způsobených vojáky ČSLA

27. srpna

- Český voják z kasáren Milovice oslovil člena hlídky mechanizovaného pluku „ty polská svině“.
[...]

29. srpna

- V prostoru železniční zastávky Milovice čeští vojáci projíždějící auty křičeli a pískali na vojáky tankového pluku a klepáním [si] na čelo ukazovali, že naši vojáci jsou hloupí.
- S našimi vojáky rozmlouvala dvě děvčata. Přišla skupina chuligánů, kteří děvčata odtáhli, svlékli je, ostříhali [jim] vlasy, a tak je vodili přes město Turnov. Naše hlídka jim děvčata vzala a odvedla je na Veřejnou bezpečnost, tamní velitel uvedl, že se kurvami nezabývá.

4. září

- Čeští vojáci jedoucí autem házeli brambory na kolonu mech[anizovaného] pluku v Milovicích.
- V kasárnách Milovice byl zavřen hydrant, kde si mech[anizovaný] pluk bral vodu.

5. září

- Hlídku mech[anizovaného] pluku v Milovicích zasyпали vojáci ČSLA láhvemi od vína a od piva a používali [vůči nim] vulgárních slov.
[...]

13. září

- V prostoru p[raporu] m[echanizovaného] p[luku] v Milovicích pohodili mrtvého vepře s nápisem „polští vojáci zdechnou jako ta svině“.

Z protokolu ze setkání důstojníků

11. mechanizovaného pluku PLA

a 15. tankového pluku ČSLA:

Rozhovor začal chováním českých vojáků k polským vojákům.

Polská strana uvedla fakta o netaktním chování českých vojáků k polským vojákům, konkrétně:

- házení kamenů na naše hlídky;
- vulgární chování k našim vojákům, především k těm, kteří stojí na stráž.

České velení [nic] nepopírá a uvádí, že se v řadách českých vojáků mohou podobné případy stávat, protože lidé jsou různí. [...]

Rozhovory probíhaly v klidné polemické atmosféře při kávě a lahvi vodky.

18. září

Z hlášení pplk. Stanisława Brodzińskiego

17. září v 17.00 hodin se rota českých vojáků pod velením důstojníka při taktických úkolech na území polygonu Milovice přiblížila k tankovému prap[oru] 11. mp. V reakci na to se vel[itel] tankového prap[oru] zeptal, proč cvičí na území pobytu jejich praporu. Český důstojník v přítomnosti svých vojáků se na vel[itele] prap[oru] ani nepodíval a prohlásil: „My jsme ve své zemi a můžeme dělat, co chceme.“

19. září

Z dokumentu Hlavní politické správy PLA

Milovice – sídlo [československé] vojenské posádky s důležitým vojenským významem. Umístěn štáb 13. ObrD, dva tankové pluky, dva l[etecké] s[tíhací] p[lu-ky], čtyři samostatné prap[or]y. Velitel 13. ObrD – pplk.

V prostoru železniční zastávky Milovice čeští vojáci projíždějící auty křičeli a pískali na vojáky tankového pluku a klepáním [si] na čelo ukazovali, že naši vojáci jsou hloupí.

Meček. Vztahuje se negativně. Při rozhovoru s velitelem 4. MD uvedl: „pokud dostane rozkaz zahájit palbu na polské vojáky, udělá to bez váhání“. Na závěr rozhovoru hodil na zem miniaturu tanku, obdrženou před lety od delegace Rudé armády. Zástupce velitele pro politické záležitosti pplk. Peška je rozhořčen na SSSR za vstup spojeneckých vojsk, vyjadřuje názor, že neopustí-li do poloviny září tr. spojenecké armády území ČSSR, „bude nutné odejít do lesů“.

21. ZÁŘÍ

Z hlášení štábu 4. mechanizované divize

Nálady mezi vlastními vojáky se utvářejí správně. Kázeň se drží na dobré úrovni. Jen ve 4. záso[bovacím] p[raporu] bylo zaznamenáno několik případů krádeží vojáky základní služby. Při prohlídce v tomto praporu byl nalezen český kopací míč, pumpička na míč a pastelky. Tyto předměty pocházejí z Dětského domova u Loučně, který byl v prvních dnech po našem příjezdu okraden.

24. ZÁŘÍ

Z hlášení pplk. Rejdycha, velitele oddělení Vojenské vnitřní služby 1. mechanizované divize

Vážnější nedostatky na poli stavu bojové připravenosti, stavu kázně a v systému tajného velení nebyl zjištěny. Politické nálady jsou hodnoceny jako dobré. Mužstvo většinou správně přistupuje k provádění úkolů.

Konstatuje se však, že v některých prostředích zaznamenáváme kvůli ještě existujícím nedostatkům rovněž projevy nespokojenosti. Na příklad:

- Ve většině jednotek vojáci základní služby v souvislosti se zavedením polévek k večeři pro vojáky

projevují kvůli tomu nespokojenost. Vyplyvá to ze skutečnosti, že připravené polévky jsou většinou nechutné a ve chvíli, kdy se vojákům vydávají, zpravidla studené. Krom toho jsou v souvislosti s vydáváním polévky porce jiných pokrmů vydávaných k večeři menší. Stává se, že většina vojáků polévky vydávané k večeři nejí.

- V posledních několika dnech si vojáci v souvislosti s velkými dešti stěžují, že nemají možnost si vysušit promáčené boty a oblečení, a že nejčastěji spí ve vodě, poněvadž stánky postavené z pelerín propouštějí vodu nebo voda pochází zespoda. Tyto stížnosti zaznamenáváme ve všech jednotkách.
 - Byla též zachycena řada vyjádření, ze kterých vyplývá nespokojenost kvůli nesprávnému zásobování kantýn nebo kvůli jejich chybnému fungování. Téměř epidemicky se vyskytuje fakt, že v kantýnách chybí vyhledávané cigarety jako „Carmen“ nebo „Sport“, není čokoláda, pasta na zuby a kartáčky. V jednotlivých plucích je řada podúvarů, kam se kantýny delší dobu nedostávají.
 - Byla zaznamenána rovněž řada vyjádření svědčících o nespokojenosti vojáků kvůli nejspíš chybné práci pošty v jednotkách. Vojáci si stěžují, že balíčky jsou otvírány, dopisy rozlepovány, z dopisů jsou strhávány známky. Rozzlobení vojáci mluví o tom, že kontrola balíčků a korespondence se provádí jen ve vězení. [...]
- Byly získány také další informace o obchodních stycích, svévolných vzdáleních vojáků do okolních obcí. Na příklad:
- dne 23. září se do města Chrudim vydali tři vojáci neznámí jménem ze 17. mp, kteří v místní restauraci

požádali o tři půllitry piva, za které chtěli patrně zaplatit 1/4 litrem vodky. Ze získaných informací vyplývá, že obsluha vodku nepřijala, ale vzala vojáků za pivo jejich čepice, které vykoupili poté, co vodku, kterou měli, prodali civilním osobám.

24. – 25. ZÁŘÍ

Z dokumentu Hlavní politické správy PLA

Útvar Vojenské vnitřní správy získal dne 17. září leták v podobě jídelního lístku. Podle dosavadních údajů se poprvé objevil v chemických závodech v Hradci Králové. [...] Ukázkový exemplář tohoto letáku převzal od jednoho občana ČSSR náš důstojník kontrarozvědky. Další údaje, týkající se zejména rozsahu kolportáže nebo velikosti nákladu zmíněného letáku se dosud nepodařilo získat.

Hospoda u Pěti okupantů

Jídelní lístek – kategorie 15

Ceny v rublech:

POLÉVKY:

Krvavý boršč	2,-
Vývar z ruské hlouposti	2,50

HOTOVÁ JÍDLA:

Sovětské tanky v příkopě	1,55
Ulbrichovy vousy v nacistické omáčce	2,30
Kádár v rosolu	4,30
Varšavská nakládaná zelenina s výhrůžkami	2,80
Brežněv ve vlastním potu	10,-
Gomulka a la divočák	8,40
Živkovův úsměv s kyselou oblohou	5,10

JÍDLA NA OBJEDNÁVKU:

Bilak na rožni	11,50
Kachny nadívané kolaboranty	14,-
Malikův jazyk v odbojové omáčce	8,40
Ruská chrabrost s pistolí	13,-
Mozeček Pavlovského připravený jeho vojenskou taktikou	16,-

BEZMASÁ JÍDLA:

Vejce okupantů s varšavským salátem	4,-
Kosigynův guláš (dříve ruská vejce)	16,-

LEVNÁ JÍDLA:

Brežněv rozum	0,01
Ruské přátelství	0,02
Ruská hloupost	0,30

SPECIALITY:

Kolder na divoko	8,90
Indra na dubenském víně	4,70
Šalgovič a la hyena	1,50
Kudla v zádech po bratrstvu	2,70

ZÁKUSKY:

Česká lhostejnost	zdarma
Provokátorský puding	3,-

NÁPOJE:

Slzy kolaborantů	1,20
Vodka a la Morava	0,80

Jídla připravil A. Novotný se svým kolektivem sirotků

Ceny vykalkuloval vedoucí A. Indra

K tanci a k poslechu hraje D. Kolder se svou balalajkovou skupinou poradců.

Sólo – Muslim Magomajev a Edita Pjechová
 Kostýmy – Slava Zajcov
 Téma: Vam Nado kultury (Potřebujete kulturu)
 Striptýz není, protože si Nataša Leonidová
 zapoměla podprsenku.
 Machorka

30. ZÁŘÍ

Z hlášení pplk. Rejdycha

2. října bylo zjištěno, že se na velitelské stanoviště záso-
 bování 4 MD přihlásil lesník, který ohlásil, že dva vojáci
 stříleli v rezervaci na zvířata. Lesník předal důstojníkům
 ubytovacího oddělení dvě nábojnice od smpl AK. Lesník
 se na ně obrátil s prosbou o zásah a zabránění dalším ta-
 kovým případům.

[...]

Ve 4. spojovacím praporu byl zaznamenán násle-
 dující nepříjemný incident. Voj[ín] F. z technické čety
 4. s[pojařského] p[raporu] měl vlastnoručně vyrobené
 album s fotografiemi ženských aktů a výstřižky žen ve
 spodním prádle z časopisů. Vel[itel] čtyř prap[orčích] O.,
 který o tom věděl, v nepřítomnosti majitele vzpomenuté
 album vzal s úmyslem si ho přivlastnit. Voj. F. po zjiště-
 ní, že album nemá, dospěl k závěru, že mu ho mohl vzít
 prap. O., pročež v příslušné chvíli v nepřítomnosti prap.
 O. prohledal jeho věci, našel své album, a vzal si ho se slo-
 vy, že prap. O. ho ukradl.

3. ŘÍJNA

Z hlášení pplk. Stanisława Borkowského

Nálady mezi vojáky našich oddílů jsou na pozadí ak-
 tuálních událostí dobré, což se projevuje v pochopení

nezbytnosti dalšího pobytu v ČSSR. Neznamená to,
 že se u mnoha důstojníků, poddůstojníků (zejména)
 i u mnoha vojáků základní služby [ne]vyskytují urči-
 té projevy stesku po vlastní zemi, v jistém smyslu také
 monotónnosti a nudy. Týká se to zejména té části vo-
 jáků, která není intenzivně zapojena do školení, prá-
 ce nebo vůbec jakékoliv činnosti vojenské či politické
 povahy.

5. ŘÍJNA

Z rozkazu velitelství 2. armády

[...] počet nehod se zbraní nadále vzrůstá a nese s sebou
 nové oběti.

Bylo zjištěno, že příčinou nehod se zbraní, k nimž do-
 šlo, bylo vždy do očí bijící nedodržování předpisů a leh-
 komyslné používání zbraně. V posledním období proto
 mnoho vojáků zahynulo a bylo těžce zraněno. Tedy:

- dne 18. srpna voj. J. Edward z 21. žen[nijního] p[ra-
 poru] 10. OD neopatrným zacházením se zbraní na
 stráži způsobil výstřel a zranil se do hlavy;
- dne 28. srpna si svobodník O. ze 3. t[ankového] p[lu-
 ku] 11. OD hrál s pistolí TT, způsobil výstřel a zabil
 voj. Kazimierze W. Vojín O. byl uvězněn a čeká na
 soudní jednání;
- dne 31. srpna se svob. W. Krzysztow v důsledku ne-
 opatrného zacházení se zbraní a vlastní lehkomysl-
 ností postřelil do ruky a do nohy; důsledky tohoto
 úrazu byly velmi nepříjemné, po převozu do nemoc-
 nice byla zraněnému amputována noha;
- dne 29. srpna voj. Marian K. z 54. lék[ařského] p[ra-
 poru] 10. OD v důsledku neopatrného zacházení se
 zbraní těžce zranil voj. Kazimierze K- Vojín Marian
 K. byl uvězněn;

*Nálady mezi vojáky
 našich oddílů jsou
 na pozadí aktuálních
 událostí dobré, což se
 projevuje v pochopení
 nezbytnosti dalšího
 pobytu v ČSSR.*

- dne 5. března voj. Tadeusz K. ze 3. OD v důsledku nepatrného zacházení s smpl AK smrtelně ranil do břicha voj. Ryszarda K. Vojín Tadeusz K. byl uvězněn a čeká na soudní jednání;
- dne 10. září voj. Marian S. ze 3. tp 4. MD v důsledku neopatrného zacházení se zbraní při plnění strážní služby velmi těžce zranil voj. Sławomira K.; na pachatele byla uvalena vazba;
- k výjimečně tragickému neštěstí došlo dne 30. září v 1. útočném praporu, kde si voj. Henryk Ch., který plnil strážní službu na předsunutém stanovišti, bez ohledu na speciální podobu této hlídky hrál z nabitou zbraní a mířil jí na svého kolegu; způsobil výstřel, kterým připravil o život voj. Tadeusze G.; za neúmyslné způsobení smrti byl [...] vojín Ch. zatčen a bude předán vojenskému soudu;
- soudu byl předán rovněž voj. Jan. M. z 15. r[adio] l[okačního] p[luku] (10. spoj p) , který si v úmyslu vyhnout se vojenské službě výstřelem ze zbraně způsobil lehkou tělesnou újmu, chtěje se tímto způsobem vyhnout těžkostem každodenního vojenského života v současných podmínkách. [...]

6. ŘÍJNA

Z operativních dokumentů Generálního štábu 2. armády

5. září ve 21.50 utrpěl voj. K. Aleksander z 25 mp (10. OD) smrt v důsledku dvou výstřelů do okolí srdce. Okolnosti ukazují, že voj. K. spáchal sebevraždu.

[...]

10. září se dělostřelec L. Waldemar z 5. l[etky] m[otorového] d[ělostřelectva] (6. DPD) snažil spáchat sebevraždu oběšením. Kolegové ho zachránili a byl odeslán

na psychiatrické pozorování. Zmíněný zanechal dopis na rozloučenou objasňující, že se k pokusu o sebevraždu uchýlil v důsledku zrady své snoubenky.

ŘÍJEN 1968

Z hlášení brig. gen. Włodzimierze Sawczuka

V souvislosti s nastalými případy balíčků, zaslaných vojákům z domova, které obsahovaly mimo jiné alkoholické nápoje, vzniká nezbytnost uchýlit se k příslušným rozhodnutím, která by zabránila možnosti pronikání těchto nápojů k vojákům dočasně pobývajícím v Československu.

Značný počet tragických a nešťastných případů úzce souvisí s požitím alkoholu jejich pachateli. V důsledku nadměrného požití alkoholu došlo již k mnoha dopravním nehodám a nehodám se zbraní, jež způsobily smrt nebo těžké zmrzačení vojáků. Stejná příčina je základem mnoha trestných činů, chuligánství a hádek.

Proto je třeba, aby tento problém vnímali velitelé, stranické organizace a mládežnické a vojenské kolektivy. V případě zjištění případů obdržení alkoholu vojáky tento alkohol uložil nebo odeslat na adresu odesílatele. V žádném případě tyto nápoje neničit.

14. ŘÍJNA

Z dokumentů Hlavní politické správy PLA

Zdá se, že koncepce politicko-propagandistické činnosti, jak byla zpracována pro první etapu postupu v operaci „Dunaj“, byla správná. Předpokládalo se, že propagandistické skupiny disponující elektroakustickými rádiovými stanicemi nebo propagandistickými vozy, jež působily v čele postupu nebo na jeho špici, budou za pochodu působit na vzdorné obyvatelstvo a vojáky ČSLA.

[...] Překladaatelé, kteří nám byli přiděleni, ovládali češtinu příliš málo. Tento fakt do velké míry omezoval možnosti operativního využití rozhlasových stanic a propagandistických vozů při působení na obyvatelstvo a vojáky ČSSR.

Z toho vyplývá, že politický aparát musí při podobných akcích disponovat ryzími překladaateli, kteří znají jazyk opačné strany v míře, jež jim umožňuje se samostatně přizpůsobit vznikajícím situacím, které se často liší od předpokládaných.

[...] Jako neúspěšné je třeba hodnotit letákové akce, jaké byly realizovány v první etapě operací. Rozhodly o tom následující činitele:

- Letáky obdržené z Varšavy měly příliš dlouhý text. Češi se je neodvažovali na veřejnosti číst, protože je vydíraly reakční rozhlasové stanice, báli se, že budou podezříváni z kolaborace. Navíc je tyto rozhlasové stanice vybízely k demonstrativnímu ničení našich letáků, což také v prvních dnech hromadně dělali.
- Některé letáky a plakáty zaslané z Varšavy obsahovaly vážné pravopisné chyby, což znemožňovalo jejich využití, protože Češi hned zdůrazňovali chyby na plakátech a dopisovali na ně texty, v nichž se v narážkách posmívali těm, kteří na ně chtějí působit propagandou, ale neumějí ani správně česky psát.
- Nepochopením rovněž bylo dodávat armádě plakáty v mnoha statisících výtisků v období, kdy česká společnost, zmatená reakčním působením podzemního rozhlasu, absolutně nepřijímala naše propagandistické teze a všechny plakáty s výjimkou těch, na nichž byly podtrženy chyby, byly v několika minutách po

vylepení strženy a demonstrativně ničeny.

ŘÍJEN 1968

Z rozkazu ministra národní obrany gen. Wojciecha Jaruzelského

Vojska 2. armády PA podílející se na operaci „Dunaj“ provedla svědomitě a důstojně vlastenecký a internacionální úkol, který jim uložila strana a lidová vláda v oblasti pomoci československému národu a KSČ při posílení socialistického řádu i v rychlém navrácení normálního života v ČSSR. V součinnosti se spojeneckými vojsky zmařila reakční převrat a zabránila krveprolití, k němuž směřovaly vnitřní kontrarevoluční síly opírající se o pomoc mezinárodního imperialismu.

V souladu se smlouvou podepsanou dne 16. října v Praze mezi vládami SSSR a ČSSR o dočasném pobytu sovětských vojsk na území ČSSR bude další úlohu zajištění bezpečnosti před ohrožením ze strany imperialismu a zejména západoněmeckých revanšistických sil vykonávat společně s ČSLA část sovětských vojsk, která nadále zůstanou na území ČSSR.

V souvislosti s uvedeným rozkazují:

Veliteli 2. armády – veliteli Slezského vojenského okruhu:

1. Všechny jednotky PA zúčastnění v operaci „Dunaj“ odstěhovat z území Československa přímo do jejich mateřských posádek v období od 21. října do 11. listopadu 1968.

[...]

Náčelníkovi Hlavní politické správy:

1. Zajistit, aby se opuštění československého území našimi vojáky odbylo ve správné politické atmosféře, v duchu bratrství a přátelství.



↑ Zielona Góra, říjen 1968. Přivítání útvarů Polské lidové armády, které se vracely po intervenci z Československa

2. Po dohodě se stranickými a administrativními orgány zajistit slavnostní přivítání vracejících se jednotek na trase přesunu i v jejich stálých posádkách.

23. ŘÍJNA

VYBRAL A PŘIPRAVIL
Bartosz Kaliski

Z POLŠTINY PŘELOŽILA
Petruška Šustrová

Materiál pochází z „Karty” 41/2004.

FOT. MAC



PŘECHOD HRANIC

Michal Drejer

Tento text vznikl ze tří mnohahodinových rozhovorů, nahraných a přepsaných z magnetofonového pásku, které se konaly v roce 1988 za krátkého pobytu Michala Drejera (pseudonym) v Polsku. Tehdy nechtěl uvést své jméno z politických důvodů, později z osobních.

Podstatně rozsáhlejší verze tohoto textu vyšla v roce 1988 v šestém čísle podzemní „Karty“. (RED.)

→ Praha, 21. srpna 1968. Žena mluví
s vojáky ze sovětského bojového vozidla

FOT. PAP/ČTK



Chtěl bych to všechno popsat tak, jak to bylo, hodinu po hodině, ale je to už dvacet let a já jsem o tom nejen nemluvil, ale ani jsem o tom nepřemýšlel. Odvracel jsem se od těch vzpomínek jako od něčeho, co člověka mrzačí, s čím si neumí úplně poradit, a o čem se zároveň všeobecně mlčelo.

V roce 1968 jsem se přese všechno, přes bezútěšný život v Lidovém Polsku, necítil bez naděje. Měl jsem pocit, že když se pro něco rozhodnu, dosáhnu toho. A z Československa vanul osvěžující vítr: že země bude otevřená, že lidé budou moci společně myslet, že spolu budou mluvit a rozhodovat, co napravit – prostě jen tak kolem sebe. Díval jsem se na to s nadějí jako na něco, co bychom v podstatě měli udělat zároveň s nimi – jako národ, jako rodina s jedním jazykem. Informace přicházely obtížně, propaganda je falšovala, ale dala se prohlédnout, dohledat se pravdy.

Ráno jsem šel ven pro cigarety. Na ulici vládla nějaká zvláštní nálada, cítil jsem to. Koupil jsem noviny, i když jsem to často nedělal. V „Życiu Warszawy“ jsem si na první stránce přečetl o invazi. V novinách psali tak obecně o armádách Varšavské smlouvy a mne nenapadlo, že by tam mohli vstoupit i Poláci.

Hned jsem jel ke kolegům do Grochowa. Myslel jsem si, že už na mne čekají a jsou sbalení, ale chlapci seděli nad strojopisy veršů, dočišťovali texty, dělali korektury a dohadovali se. „Rusové jsou v Praze,“ říkám. Ale oni byli zaměstnaní, velice zaměstnaní, něco mi odsekli. Tak jsem se zeptal: „Tak co – jedeme?“ Někdo mi odpověděl: „Ale, vidíš, jak tak, no přece...“ A to už jsem věděl, že ve třech nepojedeme, že musím jet sám.

Pomyslel jsem si: „No kurva, koneckonců každý žije na vlastní pěst.“

Jel jsem, jak jsem byl, rovnou na nádraží. Nemyslel jsem na přípravu, na to, abych si zabalil, ale jen na to, abych se nezpозdil... Nevím, kvůli čemu. Jen jsem za Čechy tak, jako se jezdí do jiné čtvrti, protože ti někdo zavolá, že Janka bijí.

Koupil jsem si na nádraží mapu a viděl jsem, že se do Prahy jede přes Vratislav, Jelení Horu, Harrachov, Jablonec. Do Vratislavi jsem jel několik hodin. Měl jsem hodně času přemýšlet, ale žádné pochybnosti se ve mně nezrodily. Měl jsem u sebe Hrabalovy povídky. Měl jsem Hrabala moc rád. Buduje své povídky tak, že to, co si v nich lidé říkají, jak si spolu povídají, vytahuje skutečný normální život, jakého si člověk nevšimne. Život normálního člověka nabývá v jeho psaní neobyčejné důležitosti. Báječný chlapík, ten Hrabal.

A tak si myslím – pojedu za Hrabalem, na co budu jezdit za všemi Čechy najednou. Bylo to potřeba nějak odůvodnit. A tak jsem se vydal za Hrabalem. Na nádraží ve Vratislavi jsem si také napsal korespondenční lístek na *poste restante* na hlavní poštu do Prahy. Až tam přijedu, vyzvednu si ho, přečtu, a budu mít pocit, že existuji. Byl jsem zvědav, jestli lístek vůbec dojde. Jel jsem si to tedy ověřit.

Dojel jsem do Jelení Hory, někde jsem přenocoval, protože už bylo pozdě, a ráno jsem vyrazil. Měl jsem to mapu Polska s kouskem Československa, obracel jsem ji, abych se nějak zorientoval ve směru.

Došel jsem na hranice tam, kudy vedla turistická stezka. Byla mlha. Viděl jsem Sněžku, v dálce nějaké světélko, a v té mlze jsem si představoval, že tady je Varšava,

*Jel jsem, jak jsem byl,
rovnou na nádraží.
Nemyslel jsem na
připravu, na to, abych
si zabalil, ale jen na to,
abych se nezpозdil..
Nevím, kvůli čemu. Jen
jsem za Čechy tak, jako
se jezdí do jiné čtvrti,
protože ti někdo zavolá,
že Janka bijí.*

tady Vratislav, a tady ta světýlka, to je Praha. Šel jsem jakoby po stezce, ale musel jsem se prodírat kosodřevinou. Nevím, jak dlouho to trvalo, celé hodiny byla ta mlha. Úplně u hranic jsem někde zabočil a... vyšel jsem na polské straně. Vrátil jsem se a nešel jsem po úbočí, ale pustil jsem se rovnou dolů. Mlha už byla taková, že jsem neviděl ani na půl metru.

Nakonec jsem vyšel na cestičku a u ní – sloupek s cedulí. Aniž bych si přečetl nápis, věděl jsem hned, že už nejsem v Polsku. Šel jsem tedy tou cestou dál dolů. Začal jsem potkávat lidi, kteří už mluvili česky, a nějak srdečně mě zdravili. Dodnes mám ten jazyk rád, celou jeho melodičnost.

V Harrachově jsem byl 22. srpna. Na ulicích rozmlouvaly skupiny lidí. Rusy nebylo vidět, ale železniční trati ani spojení nefungovaly. Nevědělo se, co je s Dubečkem, co se Svobodou – všichni o nich mluvili. Rozhlas, svobodný rozhlas (rozhlasové stanice se uchýlily do podzemí, vysílaly z autobusů jezdících někde po Praze, pak se ke stejným stanicím připojili někde v Bratislavě) vyzýval ke klidu. Vyskytly se občas sporadické případy, že někdo popadl flintu a střílel z okna, a pak přijel tank a rozbil dům. Byly vydávány výzvy, že ozbrojený odpor nemá smysl, že je nutné si poradit jinak.

V Harrachově stáli lidé na náměstíčku a poslouchali z megafonu hlášení, někteří plakali. Já jsem seděl na lavičce, tvářil jsem se ustaraně jako oni, ale něčím jsem se lišil, možná oblečením. Přišla ke mně nějaká paní a zeptala se, odkud jsem, a možná jsem se na něco zeptal i já. Mluvila dobře polsky, ukázalo se, že je to česká Polka, která je tady už generace.

Na zvuk polštiny lidé, kteří stáli poblíž, reagovali znepokojivě nepřátelsky. Pocítil jsem nebezpečí, které možná plynulo ze strašného nepochopení...

Začal jsem něco povídat, vysvětlovat. Říkal jsem, že mám dopis od lidí z Polska k jejich jakoby povstání, že nejsou osamocení, že na ně hodně lidí myslí, že to není tak, že k nim vstoupili Poláci, a že mám právě ten dopis... a že s tím dopisem musím do Prahy. Nikdo ani nepožadoval, abych jim ho ukázal. Jedinou mou legitimací bylo, že jsem se jim díval do očí. Podívali se na mne a už žádné papíry nepotřebovali. Dívali se na mne a říkali: „No opravdu, on musí dojet do Prahy. To je potřeba zařídit a konec.“ Nepřátelská situace se najednou proměnila přívětivost. Někdo mi položil ruku na rameno . tak jako „to je fajn, že tu jsi“. Sbírali pro mě peníze, hned tam, pod těmi megafony.

Opakoval jsem, že musím jet do Prahy, kolega Hrabal čeká, že k němu přijedu. Nebyla to lež – Hrabal byl jediný Čech (kromě Haška a Čapka), které znám zblízka. Opakoval jsem, že musím dojet do Prahy, že jsem v Polsku, z Varšavy, že mám dopis. To také nebyla lež – ten dopis se nějak skládal z našich rozhovorů s kolegy, kteří byli Čechům nakloněni a vkládali v ně naději. Měl jsem pocit, že ten dopis existuje, že ho mám, že jen nebyl z nedostatku času napsaný.

Šel jsem k té české Polce. Bydlela velmi blízko. Do bytu se šlo rovnou po schůdkách z ulice. Bylo to tam chudé. Dvě malé děti. Manžel Čech – seděl a poslouchal, jak si povídáme, jako by byl na ženu hrdý, že se o mne stará. Ona měla peníze, které pro mne lidé sebrali. Spočítala je – bylo to skoro 700 korun, a Češi tehdy vydělávali průměrně kolem 1000. A sama ještě 50 korun přidala. Zašila mi kalhoty potrhane

o kosodřevinu, vyčistila je. Někdo mi koupil košili a ještě cosi. To všechno nějaký čas trvalo. Objevila se spousta lidí, prohlíželi si mne. Nakonec někdo navrhl, že přivede faráře – u toho je hodně místa, budu tam moci přenocovat.

Farář přišel a odvedl mě k sobě. Udělal mi čaj, obložené chleby – a já jsem nemohl jíst. Povídali jsme si – on polsky a já polsky s českým přízvukem. Poslouchali jsme rádio, prohlášení. Najednou se mě zeptal, jestli jsem věřící. Vložil jsem mu svůj přemoudřelý vymyšlený ateismus dvaadvacitiletého, plynoucí z odvržení rodinné tradice. Mluvil jsem o tom, že si Boha mohu vymyslet sám. Laskavě a jemně mi naslouchal. Měl takový úsměv, jako... svatý František, a trochu jako předválečný dobrý bankovní úředník – takový klidný, který všechno ví, všechno chápe...

Farář mne dovedl do pokojíčku v podkroví, který byl celý vyložený dřevem. Přinesl mi takový staříčkový kožený svazek na řemínky, sešit, tužku a gumu. Abych mohl psát, kdyby bylo třeba.

Sedl jsem si a napsal dopis. Napsal jsem ho hned, posadil jsem se a napsal. Ten dopis ve mně byl. „Bratři Čechům...“ Tak jsem to napsal, protože mě napadlo, že to hezky zní: „Bratři Češi“. Nepamatuji se, co v dopise bylo. Psal jsem ho jako pod tlakem, jako při potápění do velké hloubky. Někdo mi pak říkal, že ho slyšel z rozhlasu. Pamatuji se jen, že ten můj dopis byl důležitý. Psal jsem jménem Poláků, ale opravdu jsem nelhal. Cítil jsem, že jen zapisuji, co už bylo napsáno předtím. Že to ani nerekonstruuji, jen přepisuji.

Ráno mě farář doprovodil na autobus. Vůbec se nevědělo, jestli budou autobusy jezdit. Lidé houfně čekali,

byli nervózní, ztracení – vraceli se z prázdnin s dětmi a zavazadly, měli starost o své nejbližší, kteří byli někde tam... Farář mi koupil jízdenku a vlastně mi obstaral místo – s někým si něco pošeptal, pak promluvil s řidičem a průvodčím. Spousta lidí tam zůstala, ale já jsem jel do Prahy.

Po cestě pořád: spousty vojáků. tanky, barikády z kamení a ze sudů – rozbité a odházené na stranu. Viděl jsem vypálený dům – možná vyhořel už dřív, ale nějak se do té válečné scény hodil.

Když jsme dojížděli do Prahy, nastoupili Rusové zkontrolovat doklady. Ukázal jsem polský průkaz. Voják se podíval na fotku, na mne, a pak mi ho vrátil. Prostě doklad. Nevím ani, jestli uměl latinku. No, byla tam nějaká písmena, byla fotografie, bylo razítko, žádná stránka nechyběla, nic nebylo přeškrtnuté, nikdo nic neškrábal žiletkou – a po tom se díval. Ten lev – ten orel – všechno takové podivné. Zkontroloval to a tehdy jsem si pomyslel: není to špatné. Když ti vojáci v blůzách – vybledlých a sepraných, ale zezadu stažených do pásku složitě, podle předpisu – nastoupili do autobusu (vedle stála tanková kolona), pocítil jsem něco, co ještě nebyl strach – bál jsem se, že se začnu bát. Nebyl to strach spojený s představou, že mě hned vyvečou a že to bude konec, ale spíš takový ovládaný strach, opírající se o přesvědčení, že se vždycky ještě dá něco dělat, nějak zvládnout situaci, i v poslední chvíli. Češi na ně reagovali odvážně, se silou.

Dojel jsem do Prahy a vystoupil z autobusu. Jak se tu mám zeptat, kam mám jít, když ve skutečnosti sám nevím, kam? Prošel jsem se sem a tam po ulicích města – neznal jsem Prahu, byl to můj vůbec první... výjezd do zahraničí.

*Sedl jsem si
a napsal dopis.
Ten dopis ve mně byl.
„Bratři Čechům...“
Tak jsem to napsal,
protože mě napadlo,
že to hezky zní:
„Bratři Češi“.*

FOT. PAP



→ Praha, 21. srpna 1968

Smrákalo se (23. srpna), pomalu padala tma. Věděl jsem, že platí policejní hodina a že to nejsou žerty – tady se střílí. Přitom jsem nevěděl, co mám dělat – šel jsem do parku, že tam přespím. Chtěl jsem vylézt na strom, ale nepovedlo se mi to. Tak jsem se položil na trávu a tak jsem prospal – proležel noc. Zaposlouchával jsem se do hluku přepravních letadel, ve strachu z války, kterou jsem znal z románů a teď jsem věděl, že je hned vedle.

Usnul jsem a probudili mě dělníci, kteří šli na šestou do práce. Šli, v chlebnících a aktovkách svačinu, v zavíracích lahvích čaj s mlékem. Stejní jako u nás, jen mi připadali vzpřímenější, důstojnější. Možná se to tak jevilo jen tehdy, ale já jsem je viděl jen tehdy a takoví pro mne zůstali – ti lidé, které jsem dříve označoval za *pepíky*.

Přijali mě za svého, probudili – divili se, co tam dělám a ukázali: asi o sto metrů dál stála řada tanků. Právě tak Rusové parkovali – v parcích. Vojáci pobíhali při ranní toaletě. Byly tam polní kuchyně, něco tam v kotlících vařili, jedli. Kdybych si tam byl na lavičce zapálil cigaretu, mohlo by se jim zdát, že zapalují knot zápalné láhve...

Stejně jsem ale pořád moc nevěděl, kam jít. Přešel jsem Václavův most, šel jsem na nějaký kopec, pak začali prodávat pivo – vypil jsem pivo. Naposledy jsem pořádně jedl v Polsku, tak mi to pivo strašně stouplo do hlavy. Šel jsem pro ten lístek, co jsem si poslal. Nejdřív jsem nevěděl, kde je hlavní pošta, pak jsem ji tak obcházel... Trochu jsem se bál, ale nikdo se nedivil. V Praze tehdy bylo hodně turistů – Poláků a Rusů, kteří teď byli stejně obtížní jako Němci nebo Francouzi.

Poslal jsem pár pohledů přátelům do Polska, mimo jiné těm, kteří nevyrazili se mnou. Nemyslel jsem si

o nich nic špatného, protože jsem věděl, že kdybych tehdy použil formálních argumentů, byl bych je za chvíli přesvědčil. Poslal jsem pohled své dívce Joanně, se kterou jsem se domluvil na 22. srpna a teď jsem se korespondenčně omlouval.

Když jsem si bral ten svůj korespondenční lístek, cítil jsem se báječně. To jsem potřeboval. Byl jsem unavený, nedospalý, to pivo, Smetana a Dvořák z megafonů... A pak „*govorit vojennyj komendant goroda*“ – rusky, a pak česky: zachovat klid. Ozvěna hlasu se nesla celým městem. A lidé normálně žili. Netýkalo se jich to. Vytvořili situaci, jako by si nevšimli, co se stalo.

Celý den až do večera jsem chodil po ulicích. Ulice vypadaly, jako by všichni měli slavnostní smutek, všude národní vlajky, někde převázané smuteční látkou. Tramvaje a autobusy jezdily bez čísel, cedule s názvy ulic byly sejmuté a na jejich místa pověšeny nové: všude na nich stálo ulice Dubčeka nebo Svobody – pro změnu.

Došel jsem do kanceláře – něco jako náš Orbis. Obrátil jsem se na jednu úřednici polsky a snažil jsem se napodobit zvuk češtiny, a ta odběhla pro kolegyni. Přišla Češka s ruským jménem Naďa, která mluvila krásně polsky. Odkud měla tu polštinu, která ji musela stát hodně práce – tak pečlivá, elegantní a plná jemností? Dodnes například používám slova *atencja* (respekt, úcta) jen proto, že ho používala ona. Mám to slovo moc rád a často ho používám... pln úcty...

Začala si se mnou povídat, ale měla se hodně na pozoru.

Trhaný rozhovor vestoje. Říkal jsem, že mám dopis a chtěl bych, aby ho přečetli v rozhlasu, pokládám to za nutné, protože Češi si určitě myslí, že jsou sami, a to není

pravda. Vlastně jsem přijel se zprávou... a je to moc důležitá zpráva. Nějak jsem ji přesvědčil. Doprovodila mě dozadu a já jsem jí ten dopis přečetl nahlas. Byli tam i jiní lidé, úředníci, někdo šel kolem, zastavil se – sešla se velká skupina lidí. Četl jsem polsky a oni mi rozuměli. Byli soustředění, vážní, vzrušení. Nadě vzala ten papír, který jsem naškrábal tužkou na kus čtverečkovaného papíru. Vzala ten lístek a řekla, že dobře, že to přeloží a předá, a o mne že se postará.

Město chřadlo. Nějací lidé mne odvezli do Kapleřovy ulice na Starém Městě – dodnes si pamatuji, jak se tam vcházelo. Ukázalo se, že Nadin muž je inženýr o hodně starší než ona – takový upřímný člověk, jeden z těch, kteří dělají všechno, co je potřeba, starají se o domov, o děti, protože tam byly i malé děti. Dům jakoby měšťanský, ale zároveň knihy, otevřené okno, krásný výhled. Začal normální domácí ruch: tam jsou možná děla, ale tady je potřeba vykoupat děti, nakrmit je, je potřeba uklidit. Snědli jsme sytou večeři – v ledničce bylo všeho hodně; sice se nevědělo, co bude dál, co se může stát, ale teď se všechno pohostinně krájelo. Rozhovor byl plný laskavosti, srdce, ale zároveň i opatrnosti, které jsem musel rozumět.

Všude ukazatele: *Moskva 2000 km*. Hesla i na dětských kočárcích. Na ulicích rozdávali podzemní „Rudé právo“. A lidé jako normálně: do práce, z práce, na nákup. Viděl jsem, že se děje něco neobyčejného, že Čechy nikdo nemůže porazit.

Rusové předváděli svou sílu. Jezdily tanky a na nich vojáci s puškami připravenými ke střelbě. Byly to nějaké „mongolské“ divize, evropské rysy měli jen důstojníci, a ti kluci – tlusté, špinavé a uprášené tváře,



velmi unavené a velmi mladé. Bylo jim 18 – 19 let, vypadali, jako by velké město viděli poprvé v životě. A přijeli kvůli tomu tisíce kilometrů. Díval jsem se na jednoho, který teprve vstupoval do dospělého života, ruce přitisknuté na kulomet velké ráže – takové

↑ Praha, 21. srpna 1968

FOT. SIPA PRESS / EAST NEWS



← Praha, srpen 1968.
Sovětské tanky na jedné z ulic

rychlopalné „dělo“ – a tou zbraní namířenou na chodník pročesával lidi. Týkalo se to každého. Protože když někdo tak pročesává a vybírá a vybírá, všichni vědí, že může v každé chvíli stisknout spoušť a nebude odvolání, nedá se podat žádná žaloba nebo protest. Může bezpečně zabít. Má řádné doklady, má potvrzení, že to bylo nutné.

Byli v těch svých tancích překvapivě osamělí – někde uprostřed ulice jako v oáze napadené morem. Měli špatné zásobování, chyběly konzervy. Bez pití a bez jídla, obklopení nenávisť, pohrdáním nebo lhostejností. Viděl jsem, jak močili do ešusů a po straně to vylévali na ulici do kanálu, protože se nesměli vzdálit od svých tanků. Páchlo to od nich únavou, potem a špínou. Stávalo se – v klidnějších chvílích – že si tak sedí na tanku, drží tranzistorové rádio obrovské jak skříň, pohupuje se do rytmu a předstírá, že je Američan. Normální klukovský šprajc. Jsem Evropan, mám taky rádio. Ale takové uvolnění bylo vzácné. Obličejové většinou vylekané, zastrašené nebo šokované. Proto ty prsty na spoušti. Někteří spoušť i stiskli a nic se jim za to nestalo. Skutečně mohla nastat jatka, protože panovalo strašné napětí.

Nemluví se o tom, ale mezi Rusy se vyskytly sebevraždy. Našli se i dezertéři, byť úplně výjimečně. To byli lidé s docela jinou citlivostí. Opustili zbraň a šli rovnou za nosem. Češi jim pomáhali, ale měli s tím strašné potíže. Museli je propašovat do Rakouska společně s výlety cizinců a pod strašným tlakem, že když něco nevyjde, neskončí to vězením.

Češi si vymysleli, že mluvím rusky (oni se rusky neučili), nebo přinejmenším jako Polák mluvím jazykem, kterému Rusové bez námahy rozumějí, takže mě k těm

dezertérům brali jako tlumočníka. Byl jsem v bytě, kde seděli čtyři, ale mně se zdálo, že jich je celý dav. Už jsem tehdy cítil atmosféru, v níž celá záležitost odeznívala. (Nevím, který to byl den, dny se mi pomotaly.) Měl jsme jet za hranice, a tu se ukázalo, že hranice jsou zablokované. Až dosud lidé hromadně přecházeli „zelenou“ hranici, Rusové je pouštěli, čeští pohraničníci se obraceli zády – utekly tisíce lidí, ale teď byl konec! Ti chlapci měli oči štvaných zvířat – jako srny nebo jako malé děti, kterým se ubližuje, a ony nevědí, proč. Byli v pasti, neslušelo se, aby se báli, ale věděli, že se stalo něco, co se v žádném případě nedá odvrátit.

Jeden z Rusů vyprávěl, jak si jeho dva kolegové opatřili nějakou municí a chystali se k útěku. Třetí kolega je udal. Podle vojenských zákonů byli zastřeleni. Chlapec, se kterým jsem mluvil, říkal, že když vstupovali do boje proti kontrarevoluci, věřil v posvátnost rozkazu a myslel si, že je všechno přijatelné. Když ale viděl, jak bijí do svých, cítil, že toho má dost. Celkem jsem potkal snad dvanáct dezertérů – jen ruských.

Nebyl jsem tam v Československu přímým svědkem zabití člověka, ale slyšel jsem to z několika stovek metrů, a pak i viděl... Ty velkorážní zbraně dělaly díry do chodníků, byla to strašná síla, a ten člověk byl rozbitý na kusy... Doslova před chvílí tu byl, a teď tam ležely květiny. Květiny se objevovaly hned – nevím, kde je brali. A za půl hodiny nebo za hodinu už se vědělo, kdo to byl, jak se jmenoval, našla se jeho fotografie. Z toho, co si pamatuji, to byly všechno mladé obličejové. Kluci házeli lahvemi s vodou – Rusové mysleli, že je to benzín a stříleli. Když člověk jel ráno přes město, bylo vidět stopy po noci. Tam nějaké rozbité, rozstřílené auto, někde zaschlá loužička krve, nové květiny.

Do konce srpna se konaly demonstrace. Lidé s vlajkami lezli na tanky. Jedny se líně otáčely, aby se jich zbavily, jiné vůbec nereagovaly. Lidé se zbavili obav. Na ulicích stály stolky, u kterých mladí lidé sbírali podpisy pod dopisy adresovanými OSN a vůbec celému světu, které měly být formou potvrzení, že celá společnost je proti, že tu není nikdo, kdo by byl pro přítomnost sovětských vojsk.

Celé město pokrývaly vibrace přepravních letadel, zvuky jednotlivých výstřelů a dávek. Ulice si však ani nadále vojáků nevšímala. Jen ráno pohyb na pár chvil utichl v symbolickém protestu, při němž vyly sirény. Lidé stáli, plakali, cosi člověku tisklo hrdlo. Bylo cítit, že ti lidé jsou spolu. A právě proto se to dělalo – aby to cítili a aby o tom svět věděl. Ale nevěděl, jak se ukázalo.

Když utichal ruch, stávalo se, že se nějaké auto zastavilo uprostřed křižovatk. Z jakéhosi podivného, filmového odstupu bylo vidět, jak v tom autě sedí lidé a chtějí tam sedět až do konce. Ale já jsem viděl, jak buď vystupují, nebo do nich najíždí tank. Ani když vyskočili, nic to nezměnilo. Nešlo jen o záchranu života. Vyskakovali, a tank hned vjel na auto a sunul se dál. Byla i auta, z nichž lidé... nevystoupili. Odhozená stranou, rozbitá, rozstřílená, s okénky rozbitými kulkami.

Bydel jsem na několika místech. Předávali si mne. Byl jsem na mnoha setkáních. Lidé si povídali o tom, co bylo, co bude, co se má teď dělat. Po několika dnech se ukazovalo, že na vymyšlenou činnost je už pozdě. Bylo cítit dech ani ne tak prohry, jako velké změny, začátku velké změny. Myšlenky se vracely do dějin – co by bylo s nezávislostí Čechů, kdyby se z bitvy na Bílé Hoře zachránila alespoň část české šlechty.

FOT. OK



Mluvili o roce 1956 v Maďarsku a o tom, že k nim odtamtud i z Polska vanul vítr naděje, ale že nelze dopustit taková jatka, k jakým došlo v Budapešti. Takové přesvědčení národů o velké kultuře. Jako Číňané, kteří snášeli nájezdy Mongolů, ale jejich kultura přesto zvítězila. Jednou, za pár generací, se uskuteční to, co začalo na jaře 1968. Nebylo to všechno nadarmo, bylo to nezbytné, možná jako kdysi první polská povstání. Vyjadřovali přesvědčení, že do země

↑ Praha, 21. srpna 1968.
Místo smrti manifestanta

FOT. SIPA PRESS



← Praha, srpen 1968.
Demonstranti
na sovětském tanku

nevpadli Poláci, ale armády, a že by možná jejich, ta česká, tak vstoupila v roce 1956 do Polska. Jediné, co měli Polákům za zlé, bylo Zaolží.

Na těch setkáních četly básně – Rilke, hodně českých básníků, úryvky prózy, občas povídky založené na tehdejších událostech. Malíři, architekti, studenti, dělníci. Snobství neexistovalo. Lidé seděli na podlaze, stáli u stěn – tak 30 – 40 lidí. Poslouchali svou hudbu. V soukromých domech byla divadelní představení. Také jsem tam něco říkal. Naslouchali mi tak, že to, co jsem říkal, začalo být důležité a velmi potřebné.

Od jednoho studenta jsem dostal obyčejnou poniklovanou tabatěrku, jaké se prodávají ve stáncích, s vyrytou mapou Evropy a červenou stylizovanou mapou Československa ve tvaru srdce. Teprve tehdy jsem si všiml, že Československo leží uprostřed Evropy a skutečně má tvar podobný tvaru srdce. Vždycky jsem si myslel, že uprostřed Evropy je Polsko.

Nakonec jsem se vypravil i k Hrabalovi. Vyprávěl jsem jim o své myšlence, že je to Čech, které jsem poznal. Zavezli mne k němu. Chtěl jsem mu dát tu knížku, ty jeho povídky, které jsem měl. Symbolicky. Předtím, při své pouti přes hranice, i později jsem ji nosil na zádech za páskem – byla propocená, zpolámaná a poničená. Položil jsem ji v místnosti, kde byl mezi mnoha lidmi Hrabal, prostě na stolek. Vůbec ani nevím, jestli si mne všiml.

Nada se mne ptala, jestli se chci vrátit domů. A já jsem odpověděl: „Proč?“ A řekl jsem, že bych chtěl zůstat. A ona: „Jak? Kdybys přijel o dva měsíce dřív, dalo by se opatřit povolení k trvalému pobytu, oženili bychom tě, zapsali na studia – tehdy bylo možné všechno. Přijels moc pozdě, opozdil ses.“

Všichni mi říkali: *Rakousko, Rakousko* (dodnes když jedu do Rakouska, myslím na tu zemi v češtině), že možná do toho Rakouska pojedou. Začali to organizovat, ale právě tehdy se ukázalo, že to už není možné.

Už po třech či čtyřech dnech jsem věděl, že se Čechům k ničemu nehodím. Ale neměl jsem se proč vracet. To oni mě naučili, že existuje směr, který je nejdůležitější, a bez ohledu nato, co se děje a co kdo říká, je třeba jím jít. Nemohl jsem však s nimi zůstat. Měli už příliš mnoho problémů. Začínali být zaujati sami sebou. Budoval se jiný svět. Zhasínalo světlo – a to tak, že náhle bylo příliš pozdě. Někdo zhasl, ale nejsou svíčky, nejsou zápalky, a je taková tma, že se každý musí zabývat sám sebou, protože jinak bude narážet na ostatní.

Nikdo mi nedával najevo, že jsem zbytečný a že překážím – nemám ani jednu špatnou vzpomínku, která by byla spojená s Čechy.

Všechno šlo dál. Rozhlas byl stále podzemní, dál vycházely podzemní noviny, byla ještě dost velká naděje, že se něco změní, že to Američané a svět nedovolí. Ale zároveň taková bezradnost!

Začalo ubývat svobodných vysílaček, byly odhalovány tiskárny, bylo čím dál pochmurněji. Cítil jsem se jako na skryté barikádě, kterou může každou chvíli začít být vidět a snadno ji bude možné vyhodit do povětří i se mnou. Vypravoval jsem se.

Češi si mě chtěli předávat z ruky do ruky z Prahy až úplně na hranice, ale to nebylo potřeba. Znal jsem ten autobus, byl to směr na Jablonec. Prikázali mi naučit se nazpaměť nějaké adresy, kam jsem měl posílat zprávy, jak se mi podaří. Měl jsem potraviny, plechovky, všeho až moc. Měl jsou také spoustu ještě nevyvolaných filmů



FOT. SIPA PRESS

← Praha, srpen 1968

– takových reportáží pořízených z oken, letáků, novin, hotových fotografií. Některé byly dramatické – například rozdrčená auta, a některé směšné k groteskní.

Všechny papíry a filmy jsem měl v batohu zašité do švů, do plátna a do kapes. Samozřejmě se to všechno

dalo nahmatat, šlo jen o to, aby to nevypadlo při prvním otevření batohu.

Jel jsem autobusem kolem polských jednotek – byly tak upravené, spořádané, bíločervené prapory, orlíčci, chlapani v polních uniformách.

Všude plno výbroje, vojáci, vojáci, silnice zavale-
né tanky, obrněnými auty, vrtulníky, které tady právě
přistávaly, jinde vzlétaly. Hromady starého železa. Ob-
rovské množství výbroje a vojáků na tu nevelkou zemi.
A přitom když jsem v Harrachově zašel do hospody, cítil
jsem se jako za časů Švejka. Byly tam typy lidí, které jako
by před chvilkou vyskočily z Haškovy knihy. Lidé seděli,
popíjeli pivo jako obyčejně, povídali si. Seděl jsem v té
hospodě a přemýšlel, jak se dostat zpátky. Věděl jsem, že
hranice jsou teď ostře hlídáné.

V hospodě bylo několik českých lesníků; pil jsem
pivo a pořád jsem se po nich díval. Konečně jeden při-
šel ke mně a zeptal se, jestli jsem místní, nebo možná na
někoho čekám. Řekl jsem, že se musím vrátit do Polska,
že už je pozdě, že Dubček... Pomohli mi. V polovině září
jsem přešel hranice.

Vůbec se mi nechtělo se do toho Polska vracet. Ješ-
tě jsem ale věřil, že bych možná měl, protože věci, které
jsem vezl, toho hodně ukazovaly. Byla to vlastně zámin-
ka pro můj návrat. Věděl jsem, že se vracím do poměrů,
na které nemám vliv, že se mnou bude život zacházet
jako předtím – trhat mě na různé strany, budu se mu-
set bránit, místo abych dělal to, co pokládám za správné
a důležité. Bral jsem Československo jako osobní poráž-
ku – jednak proto, že jsem se opozdil na to, co bylo před-
tím, Jaro, a zadruhé proto, že se teď dělo, co se dělo, a já
si s tím nijak nemůžu poradit.

Od hranic do Varšavy jsem jel načerno – neměl jsem
polské peníze, ale ve vlaku byl nával, který mi pomohl.
Dal jsem se do řeči s děvčetem o trochu starším než já
– jak se tak stojí na chodbičce, kouří se cigareta a mi-
mochodem se člověk pustí do řeči. Ptala se mne, odkud
se vracím. Říkám: „Z Prahy.“ „Z Prahy? A jaké to tam

bylo?“ „Ukážu ti,“ řekl jsem a vytáhl jsem nějaké fotogra-
fie. Ale ona se odtáhla: „Nebál ses to převážet?“ a „Pepíci
se začali hádat...“ Poslouchala tak divně, nedůvěřivě, bez
výrazu, nevěděla, co říci. Najednou se rozhostilo nějaké
ticho, ona brzo típla cigaretu a šla do kupé. A já tam zů-
stal s fotografiemi v ruce. Nakonec jsem je zastrčil zpát-
ky do batohu.

Pokoušel jsem se všechno vyprávět, dožadoval jsem se
absolutního porozumění. Myslel jsem si: to, co jim řek-
nu, je změnil, budou to vidět přesně tak, jak jsem to viděl
já. Ale to bylo nemožné. Neuměl jsem si s tím poradit.
Od masy lidí mne cosi oddělovalo.

Ukazoval jsem lidem ty podzemní noviny a fotogra-
fie – někdo je přijal, nedalo se s nimi moc udělat. Nako-
nec se to rozešlo, rozmylo, přestěhoval jsem se. Pak jsem
to hledal u matky po její smrti – otvíral jsem zásuvky,
knížky, ale trošku tak, abych nic nenašel... Bylo už moc
pozdě, utekla řada let.

Tak jsem se tedy vrátil. Každý byl zaujatý sám sebou,
po březnu 1968 všechno ochladlo, někteří sechystali do
emigrace, jiní zakládali rodinu...

Dozrávalo to ve mně od dětství, ale úplně jsem to
pochopil právě v Československu – že dokud nepoznám
jiné země, nepodívám se, jak žijí jiní, dokud svět jako ta-
kový neuvidím nevlastní oči – nedokážu nic udělat, ne-
dokážu rozhodnout o vlastním životě. Vlastně jsem ne-
chtěl odjet, ale vyjet. Jet a vrátit se.

V srpnu 1968 jsme měli s kamarádem jet na námořnické
doklady, které jsme koupili, finským parníkem z Gdyně.
Něco se pozdilo a mne náhodou chytili. Kamarád odjel.

*Tak jsem se tedy vrátil.
Každý byl zaujatý sám
sebou, po březnu 1968
všechno ochladlo,
někteří sechystali
do emigrace, jiní
zakládali rodinu...*

V prosinci jsem měl soud a dostal jsem půldruhého roku za pokus o opuštění státu. Když mě převáželi do jiného vězení, utekl jsem z eskorty.

Skrýval jsem se na různých místech, čekal jsem na nějaké doklady. Nakonec bylo už to skrývání horší než vězení. V srpnu 1970 jsem přešel hranice do Československa, abych pak přes Maďarsku uprchl do Jugoslávie. Nešel jsem stejnou cestou, vždycky jsem se v životě bál pakování.

Právě v té době tamtudy utíkal nějaký dezertér z polské posádky a hranice byly hlídané. Náhodou mě chytili. Pár dní to trvalo, byl jsem unavený, vyvrkl jsem si nohu... Špatně jsem se maskoval, nenatrhal jsem trávu, abych se jí přikryl. Vyčnívala mi noha.

Už mě viděli předtím, ale utekl jsem. Bylo to v noci: reflektory, štěkot psů, střelba – lovecká atmosféra.

Ten chlapík, co mne viděl ležet, zavolal: „Bezpečnost! – Ruce vzhůru, ruce vzhůru!“ Viděl jsem, že se bojí desetkrát víc než já (věčně je krmili špiony, pohádkami, jak střílejí z rukávu, vrhají nože a vytahují z límce injekční stříkačky s jedem). Vstal jsem, měl jsem mžitky před očima, potácel jsem se, pořád jsem se na něj chtěl usmát. Měl jsem pocit, že mě možná zastřelí. Bylo to totéž, jako tehdy v pražských ulicích – to „česání“ lidí na chodníku samopalem. Báł se tolik, že to mohl udělat. Odůvodnění by si našel.

Odvedl mne ke svému oddílu – byla to výběrová jednotka se zvláštními privilegii. A pochopil jsem, kolik... jsem jim nadělal problémů. Vraceli se celí zablácení, jak někde leželi na určených stanovištích. Viděl jsem celý ten aparát. Zavírali psy do klecí. Já jsem byl také v kleci – byla to ještě navíc klec v cele.

Znovu jsem měl soud a rozsudek. Odseděl jsem si to do poslední minuty. Propuštěn jsem byl v listopadu

1973. Vyšel jsem ven – a vůbec jsem si nedokázal s nikým rozumět. To, co jsem viděl v kriminále, bylo nesdělitelné. Stejně jako to, co jsem viděl v Československu, jenže v Československu to byla sbírka básní, kdežto tohle...

Hodně lidí mi pak pomohlo. Postavil jsem se zas na nohy, dobře jsem vydělával, oženil jsem se, narodilo se mi dítě. Věděl jsem, že když vycestuji, bude to horší, ale přesto jsem v roce 1976 využil první příležitosti. Jel jsem do Švédska, pak do Hamburku.

V Hamburku jsem se seznámil s Čechem z emigrační vlny před jedenácti lety a měl jsem pocit, jako bych byl přijel za ním. Sešli jsme se v hospodě. Seděl tam, pil pivo, a najednou si začal pro sebe povídat česky. Několik slov jsem znal, tak jsem se mu ozval, a pak jsem začali mluvit německy – i když to nebylo potřeba. Pocházel z Moravy, nedostudoval. Tady se mu nevedlo špatně. Byl strážným v bezpečnostní firmě, která převážela peníze. Měl uniformu, zbraň, a mluvil krásně německy – s bavorským přízvukem. Neměl žádné potíže s přizpůsobením. Byl to fešák, stačilo mu kývnout... Ale byl pořád sám. Říkal, že ženy nechce – „Co se budu snažit o druhého člověka, když neumím pochopit sám sebe“.

V práci neměl jedinou výtku. Scházeli jsme se, povídali si, všechno bylo v pořádku, až ho najednou nějaké mé slovo rozcílilo k nepřičetnosti. Zuřil, jako bych mu něco provedl já. Nedokázal se vyrovnat s tím, co se stalo. Žil v cizí zemi. Pořád si pouštěl Smetanu, stýskalo se mu, žil jen dopisy od rodiny. Strašná nostalgie, jako ta, jakou mívají Rusové.

Byl osamělý krutou samotou emigranta, které se nechtěl zbavit. Vybuodoval si enklávu ze svých myšlenek... začal slyšet hlasy. Byla to nemoc. Ztratil jsem s ním kontakt, měl jsem dost vlastních záležitostí, po dvou letech úsilí měla přijet má žena. Po nějaké prodlevě jsem mu zavolaal, ale v jeho bytě už bydlel někdo cizí. Jezdil jsem pak po Hamburku a hledal ho očima, zvláště když jsem zahlédl tu charakteristickou uniformu, ale ani jsem nevěřil, že ho najdu. Jmenoval se Pavel.

Přesně znám Nadinu adresu v Kaplerově ulici... Chtěl jsem jí poslat lístek. Byl bych měl. Ale napadlo mě: má být pointou naší známosti lístek? Chtěl jsem napsat dopis... pořád se něco dělo, neměl jsem v sobě takový klid, abych napsal dopis. Až teď, hned po návratu jsem koupil nějaký pohled se Chopinem a napsal jsem, že jsem tady.

A tak minulo dvacet let. Hodně jsem jezdil po světě. Tolikrát jsem měl příležitost jet do Prahy, ale pořád jsem si myslel, že je ještě brzo. Báal jsem se, že obraz Prahy, kterou uvidím, překryje ten někdejší. Krádež snu. Stane se něco, nad čím ztratím kontrolu. Rozhodl jsem se nejet.

Dodnes, když se dívám na filmové záběry z Československa, nějaké retrospektivní z roku 1968, které často bývají v západní televizi, vždycky tam někde vidím sebe – buď jsem stál vedle záběru, nebo jsem tam byl před chvílí, nebo jsem za tamtím domem. Ukazují dav – je to zdánlivě anonymní dav, ale přesto je to souhrn lidí, cítím to, protože jsem někde mezi nimi, hledám se pohledem. Před rokem a půl jsem tady, v Polsku, slyšel kazetu s Krylovými písničkami – nemohl jsem spát, báal jsem se poslechnout si je podruhé. Uteklo hodně času, než jsem se toho odvážil.

Když poslouchám rozhlas – přebíhám od stanice ke stanici, slyším španělštinu, švédštinu, němčinu, angličtinu, a najednou ťuk – čeština. A už nedokáže pokračovat, zastavím se a poslouchám.

ROZHOVOR NAHRÁLA A ODEVZDALA DO TISKU

Alicja Wancerz-Gluza

Materiál pochází z „Karty“ 3/1991.

Když poslouchám rozhlas – přebíhám od stanice ke stanici, slyším španělštinu, švédštinu, němčinu, angličtinu, a najednou ťuk – čeština. A už nedokáže pokračovat, zastavím se a poslouchám.

ZÁPALNÁ OBĚŤ

Protest

Ryszarda Siwce

*Všechno se nějak zahojí
v naší opilé vlasti
na ranách pavučina*

Kazimierz Wierzyński, *Černá polonéza* (1968)

Cesta

Maria Siwcová, manželka

Byl málomluvný, když už něco řekl, tak konkrétně. Byl to moc dobrý člověk – manžel, otec. Cizí člověk nikdy nevěděl, co se v něm děje. Uměl být tak uzavřený.

Především miloval pravdu, miloval slušné lidi. Měl moc rád přírodu, hodně četl. [...]

Dávala jsem mu oběd, když poslouchal rozhlas. Musel slyšet všechny pořady. S dětmi nejedl, jen jsem mu to donesla do pokoje, aby mohl klidně poslouchat. „Promarnili Polsko“ – to jsem slyšela pořád.

Říkala jsem mu: „Přestal ses o některé věci starat, myslíš jen na to, co je jinde, ale náš domov se také počítá, děti se počítají.“

Elżbieta Siwcová-Szabagová, dcera

Táta moc miloval život. Zdá se mi, že snil o nějakých velkých, dalekých cestách.

Jela jsem na zasedání, byl březen 1968, táta mě šel doprovodit a dal mi několik dopisů. Říkal, že je to naše tajemství, tak jsem se na nic neptala, jen jsem viděla, že je tam napsáno: Jan Polak. To byl otcův pseudonym, podepisoval se tak. Prosil, abych to ve Vratislavi na nádraží hodila do schránky. Moc chtěl navázat kontakt se vůdci stávkujících studentů.

Adam Siwec, syn

Otec se snažil nám ukázat cestu. Vysvětloval: „Synu, pamatuj si jednu věc – že lež je, byla a bude jedna z nejhorších věcí v lidském životě, protože tě nedovede nikam. Jen pravda tě může někam dovést. Pamatuj si to, snaž se vždycky mluvit pravdu.“



← Před rokem 1944. Ryszard Siwec (stojí druhý zleva), vedoucí výkupu zeleniny a ovoce v Přemysli, první zleva sedí jeho budoucí manželka Marie

Tadeusz Kamiński, bratranec

Byl proti komunismu, a přitom to uměl skvěle odůvodnit. Vždycky tvrdil, že národ, který žije v bídě a nemá naději na lepší důstojnější život, je zaujatý jedině starostmi o biologické přežití. Takový národ může libovolně ovládat skupina lidí, kteří si sami žijí v dostatku a

mají právo používat bezpráví. Jménem svých egoistických cílů jsou bezohlední k lidem žijícím v bídě.

V tomto systému není možné svobodně připustit situaci, která by umožňovala naději na jakékoliv změny. Někdo musí dohlížet, aby naděje umírala *in státu nascendi*. Proto není možné připustit, aby si lidé vyměňovali informace, aby se organizovali a spolupracovali. Je nutné eliminovat příliv informací zvenku a tomu, aby do společnosti pronikaly nové myšlenky a ideje. S propagandou se musí pracovat tak, aby – i když je úplně nevěrohodná – sama zabíjela naděje.

Marian Macieboch, přítel

On se v tom období uzavřel do sebe. Ve Vietnamu tehdy bylo hodně protestů buddhistických mnichů, kteří se upalovali na ulicích – a dá se to vysvětlit vlivem informací o těch protestech. Také chtěl protestovat tak silným, násilným způsobem.

Maria Siwcová

Pamatuji se na Velikonoce roku 1968. Viděla jsem, jak sedí a dívá se na děti. Byl vážný, nějak jiný. A spojila jsem si to dohromady a jeho chováním, když jsem si přečetla datum toho testamentu. Psal ho právě v dubnu. Určitě přemýšlel o tom, že jsou to jeho poslední Velikonoce.

Ryszard Siwec v testamentu

Já Ryszard Siwec, tělesně i duševně zdravý, jsem se po dlouhém boji a úvaze rozhodl protestovat proti totální tyranii zla, nenávisti a lži ovládající svět. Protože nemám naději, že z toho vyjdu bez úhony, tímto nařizuji následující:



FOT. Z RODINNÝCH SBÍREK

← Jaro 1968. Ryszard Siwec na hradě v Přemysli

1. Všechno, co mám a co má jakoukoli hodnotu, všechna práva, která mi náležejí, s výjimkou níže uvedených, připisuji své manželce Marii Siwcové, té nejlepší a nejdražší. Děkuji Ti za všechno, cos dělala pro udržování domova, a co často přesahovalo

lidskou výdrž a síly. [...] Ty jsi základ, na kterém stál a stojí dům.

2. Dceři Innocencii Siwcové odkazují zlaté náramkové hodinky a Gutenbergovu encyklopedii.
3. Dceři Aležbietě Siwcové odkazují stříbrnou emailovanou tabatěrku a Trzaskovu encyklopedii – pět dílů.
4. Synovi Adamu Siwcovi odkazují všechna alba, všechny poštovní známky, největší dýmku, památku po plk. Gwidonovi Kawińském, [...] veliteli 7. Kielecké divize AK [Armia Krajowa, Zemská armáda], a knihu *Westerplatte** s podpisy obránců.
5. Synovi Adamu Siwcovi odkazují menší dýmku, dar od plk. dipl. R. Kamińského, zástupce velitele AK „X“ v Przemyslu, knihu Stanisława Skalského *Czarne skrzydła nad Polską* s podpisem a šavli, aby vždycky zůstal věrný mottu, které je na ní vyryto „Čest a vlast“.
6. Synu Mariuszkovi Siwcovi českou dýmku a knihu *Dywizjon 303*** s Tolovým věnováním pro něj.

[...]

Vám, mé drahé děti, doporučuji a přikazuji:

1. Nenechte si nikdy vzít víru v Boha, víru v člověka, v jeho úsilí o svobodu a pravdu.
2. Budte vždy dobrými Poláky a Polkami a pamatujte si, že Vlast nejste jen Vy, ale i ten svedený polský policista, který tě mlátí obuškem a kope za to, že se domáháš svobody.
3. Vždycky pamatujte, že jiný člověk je stejný člověk jako Vy, a často může být lepší než Vy.

4. Pamatujte, že lež je počátkem a první příčinou všeho zla na světě.
5. Pravda ať znamená jen pravdu.
6. Základem Vašeho jednání vždycky má být jednota myšlení, slov a činů.
7. Ať milosrdný Bůh a Královna Polska, Matka Čenstochovská, pečuje o Vás i o celou naši pozemskou Vlast.

PRZEMYŚL, 20. DUBNA 1968

Září 1968

Władysław Mazur, známý

Dva dny před odjezdem do Varšavy mě Ryszard hledal ve městě, údajně aby mi řekl něco důležitého. Když mě našel, pozval mě do vinařství, kde pracoval jako právní poradce a hlavní účetní. Dovedl mě do sklepa, kde byly sudy s vínem, které se rozlévalo do lahví. A tam jsem v přítmí při pohledu na jeho obličej nabyl dojmu, jako bych nad ním viděl znamení smrti. Trochu mě při tom pocitu zamrazilo, i když nepatřím k bázlivým lidem. Nějak podvědomě jsem cítil, že ho vidím naposledy.

Ryszard několika patetickými slovy řekl, že má zařízenou propustku na stadion ve Varšavě; musí tam jet, aby protestoval proti bezpráví a invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Byl jsem přesvědčen, že jde jen o rozdávání nějakých protestních letáků. Proto

Budte vždy dobrými Poláky a Polkami a pamatujte si, že Vlast nejste jen Vy, ale i ten svedený polský policista, který tě mlátí obuškem a kope za to, že se domáháš svobody.

Ryszard Siwiec v testamentu

* *Westerplatte* – poloostrov u vstupu do gdaňského přístavu. Hrdinsky bráněn – v září 1939 – polskými vojáky.

** Knížka Arkadyho Fiedlera o polské letecké jednotce, která v 1940 roce bránila Velkou Británii před Němci.

jsem mu říkal, aby byl opatrný, nedal se chytit StB, protože jsou k jakékoliv opoziční činnosti nemilosrdní. Ryszard mi odpověděl, že má zkušenosti z dob německé okupace.

V sobotu večer jsem se vydal na zámek, kde jsem zastihl Siwce a jeho přítele majora Stefana Żółtowského, režiséra a herce divadla „Fredreum“.

Ryszard pustil magnetofon a začal číst svůj elaborát [*Poslání*] z listu strojopisu. Některé věty opravoval a do některých doplnil nová slova. Při některých slovech se mu lámal hlas a z očí mu tekly slzy.

Pak řekl: „Poslyš, chci se s tebou rozloučit.“ a já se ptám: „Proč, o co jde?“ „Protože jedu na ty dožínky, nevím, jestli někde nevykolejí vlak.“ Bral jsem to jako žert.

Wit Siwiec, syn

V den svého odjezdu do Varšavy přišel otec ráno do mého pokoje. Probudil jsem se, protože jsem cítil, že u mojí postele někdo stojí. Mimoděk jsem otevřel oči – stojí tam otec, pokládá na skříňku hodinky a říká: „Synu, tady ti dávám svoje hodinky a беру si tvoje, protože já ty hodinky nepotřebuji. Mně na dnešek vystačí ty tvoje. Dobrá? Na jeden den si je vyměníme.“ Já jsem byl ospalý a říkám: „Dobře, dobře, děkuji.“ Táta mi dal pusku na čelo a odešel. Tak se s námi loučil, když někam odjížděl.

Adam Siwiec, syn

Otec odjížděl a – to zpravidla nikdy nedělal – každého z nás přežehnal křížem. Pamatuji si to jako dnes. Vzal svůj plášť, aktovku – a odešel.

Marian K., vedoucí delegace z Przemysłu na dožinkách ve Varšavě

V roce 1968 jsem pracoval v Okresní asociaci zemědělců v Przemysłu jako starší instruktor pro zemědělskou přípravu. Předseda Hasinger mě pověřil vedením skupiny, která jela do Varšavy na dožínky, bylo to asi 120 lidí. [...] Seznam už byl uzavřen, když se tři nebo čtyři dny před odjezdem přihlásil zaměstnanec „Pomony“, který chtěl na dožínky do Varšavy jet. [...]

V den odjezdu se po poledni přihlásil na nádraží. Jeli jsme společně. [...] Ve Varšavě jsme byli v ranních hodinách. Přemístili jsme se na stadion do oddílu blízko tribuny. Po cestě jsem všem vysvětlil, že je ve Varšavě nebudeme vodit za ruku; všichni vědí, že v 16.30 odjíždíme z Východního nádraží.

Kpt. Jerzy Łuczywo, důstojník Bezpečnostní služby, ve služebním hlášení

Při výkonu služby na Stadionu 10-letí dne 8. září 1968 při oslavách dožínek jsem si ve 12.15 všiml, že v sektoru XIII na třetí lavici odzdola na muži hoří oblečení. Společně se zaměstnancem oddělení B jsme šli blíž k výše zmíněnému sektoru, já jsem udělal několik fotografií, zatímco zaměstnanec oddělení B filmoval.

Po uhašení hořícího oblečení ten muž hlasitě volal, že „je to projev protestu proti porušování právního řádu a svobody“. Zároveň oznamuji, že jsem odebral film jednomu [z] fotografujících, který byl před vyjmutím z fotoaparátu osvětlen, a vedení zabezpečení dožínek jsem předal osobní průkaz uvedeného a zbytky spáleného saka.

Po uhašení hořícího oblečení ten muž hlasitě volal, že „je to projev protestu proti porušování právního řádu a svobody“.

Kpt. Jerzy Łuczywo,
důstojník Bezpečnostní služby,
ve služebním hlášení



FOT. PAP (2)



↑ 8. září 1968. Celostátní dožínkové oslavy na Stadiónu 10-letí ve Varšavě

← 1. tajemník Ústředního výboru Polské sjednocené dělnické strany Władysław Gomułka nese chléb. Zprava v pozadí je vidět 13. sektor a hořícího Ryszarda Siwce

Michal S., policista

Pracoval jsem spolu s kolegy na zabezpečení dožínek. Ve chvíli, kdy se dožínkový věnec dostal k hlavní tribune, všiml jsem si zmatku, lidé se rozutekli a viděl jsem hořícího muže. Doběhl jsem k tomu člověku, který byl celý v ohni. Hodil jsem mu zezadu na ramena svoje sako. Nevím, jak dlouho to trvalo, dvě nebo tři vteřiny, plameny byly udušené. Když jsem sako sundal, ožehl mne zespoda oheň, odskočil jsem a hodil sako zpátky. Viděl jsem, jak se ten člověk mění jako chameleon. Celý hořel, měl barvy od fialové po zelenou, mával rukama.

Přiběhli lidé z hasičské školy, povalili ho, házeli na něj své oblečení. Namísto se hned vytvořil kroužek, lidé tam stáli, bylo vidět ohořelé místo, kde seděl, ležela tam v nepořádku aktovka, pod ní dvě láhve od limonády.

Jan Dyjak, hasič

Byl jsem studentem Důstojnické požárnické školy a společně s dalšími kolegy jsme byli přivezeni na dožínkové oslavy za účelem zabezpečení stadionu. Na mne připadla práce v sektoru XIII. Najednou kvílení, vřava, z hlediště stoupal sloup černého kouře. Co se to děje? Podíval jsem se, hoří člověk. Běžím dolů, ale je tam takový zmatek, že se tam nedalo prodrat, protože lidé utíkají. Stáhl jsem sako a chtěl jsem ho uhasit. Měl na sobě jen pásek od kalhot a zbytky košile... Stál na lavičce – chtěl se prostě chránit před ohněm, protože mával rukama před obličejem. Nebyl to hezký pohled – tekla mu krev z očí, z uší. Nelíbil se mu komunismus, nelíbil se mu Gomułka.



FOT. PAP

Leszek Łożyński, fotograf

V jednu chvíli jsem si všiml na druhé straně stadionu, protože jsem seděl v blízkosti čestné tribuny, nějakého zmatku. Měl jsem na fotoaparátu nasazený objektiv 300 milimetrů. Podíval jsem se jím a viděl jsem, že se tam něco děje, někdo hoří. Stiskl jsem spoušť a udělal snímek. Ale ukázalo se, že je to poslední snímek, musel jsem tedy vyměnit film. Než jsem založil nový a udělal další snímek, byl už ten hořící člověk uhašen.

[...]

↑ 8. září 1968. V průběhu dožínkových oslav na Stadiónu 10-letí ve Varšavě Ryszard Siwec uskutečnil sebeupálení



FOT. IPR

← Chvilí po uhašení ohně.
Ryszard Siwiec promlouvá
k obklopujícím ho lidem

Viděl jsem, že na fotografii – když už ho tak popáleného nesli – stojí fotoreportéři, ale nikdo nefotografuje. Přihlížejí nebo si povídají. Nikdo nezvedl aparát k očím. Prostě kvůli tomu na stadion nepřišli. Přišli fotografovat dožínky, a ne nějakého člověka, který se náhodou zapálil. Tak nás školili, abychom dělali jen to, co máme.

Ta příhoda na mne tehdy neudělala žádný dojem. Myslím, že neudělala zvláštní dojem ani na lidi, kteří byli vedle.

Pár dní předtím jsem se vrátil z Československa, kde jsem fotografoval naše vojáky při akci. A když jsem to viděl toho hořícího člověka, vůbec mě nenapadlo, že to může mít něco společného.

Zbigniew Skoczek, kameraman aktualit

Stál jsem vedle čestné lóže a dělo se to na druhé straně, dost daleko. Najednou vidím nějaký zmatek, dívám se – hoří člověk. Měl jsem kameru, dlouhý objektiv, ale v kazetě bohužel zůstalo jen 5 metrů filmu. Kazeta došla a celou událost se nepovedlo zachytit. Až po mnoha letech jsem se dozvěděl, že to byl protest.

Grażyna Niezgodová, obyvatelka Przemysłu

Octla jsem se na stadionu úplně náhodou a moc jsem nesledovala, co se tam dělo, zato se pamatuji, že byl nádherný den. Modré nebe. Mládež tančila, hrála hudba a najednou v sousedním sektoru vypukl oheň, sloup ohně. Lidé začali utíkat. Říkali: „Vodka, v tom chlápku se vzňala vodka.“ Viděla jsem toho člověka. Vytrhával se jiným mužům, kteří ho chtěli hasit. Strašně rychle byl nahý. Byl hrozně popálený, z celého těla mu padaly kusy oblečení i s kůží. Měl hrozně popálenou hlavu, celé tělo.

Mužští v civilu, kteří seděli vedle mě a běželi k němu, přinesli černou aktovku – a pak ji prohlídli. Byly tam strojopisy, v kterých bylo napsáno, že to udělal na protest proti Československu: jeden z nich dokonce řekl, že kdyby mohl, kdyby měl pistoli, zastřelil by ho.

Přijela sanitka a lidé se ho snažili do té sanitky dostat, ale báli se ho dotknout. Lékař se ho taky bál dotknout. On dlouho něco volal, ale hrála hudba a my jsme nic neslyšeli. Byl jako v šoku, to mohlo dělat dojem, že je opilý. V té části stadionu, kde jsme byli, přestala mládež tančit. Nakonec ho do té sanitky dostali. Sanitka odjela, z tunelu vyšli noví mladí v nějakém veselém tanci, nepamatuji se, možná to byla mazurka. Nebe bylo pořád modré, hudba hrála dál. Pamatuji se na holuby. Všechno se vrátilo k normálu.

Zbigniew Wojciechowski, rozhlasový komentátor

Byl jsem jedním ze dvou zpravodajů, kteří dělali přímý rozhlasový přenos z dožíněk. Gomulka ukončil projev, my jsme odvysílali vstupní hlášení. Uslyšeli jsme první zvuk hudby, orchestr začal hrát. Začali jsme s druhou částí zpravodajství. A tehdy, když jsme byli v náladě roztančeného a bavícího se stadionu, mezi barevnými stuhami, jsem najednou uslyšel šum, který rostl a rostl a rostl. Podal jsem sepřed sebe, to byl druhý sektor u vchodu... Vyvalil se sloup kouře. Objevila se sanitka, lidé se rozutekli. Pak, když skončil přenos, začali jsme se divit, proč se vlastně ten člověk zapálil, když se tancovalo, a ne při Gomulkově projevu. Protože když mluvil Gomulka, musel by ho ten šum na stadionu také vyvést z rovnováhy, jako nás. Byla to normální lidské reakce. Proslov by byl přerušen, dozvěděl by se o tom celý svět, protože rozhlasový přenos přece šel

Měl jsem kameru, dlouhý objektiv, ale v kazetě bohužel zůstalo jen 5 metrů filmu. Kazeta došla a celou událost se nepovedlo zachytit. Až po mnoha letech jsem se dozvěděl, že to byl protest.

—
Zbigniew Skoczek,
kameraman aktualit

na prvním programu. Věc by měla značně širší ohlas, ale takhle – přijela sanitka, toho člověka odvezli, lidé se vrátili na svoje místa. Zase začaly tančit překrásné, nádherné lidové týmy a dožínková slavnost dospěla do konce.

Z protokolu o prohlídce

vypracovaného por. Janem Parniewiczem, 8. září 1968

Za účelem zajištění stop a důkazů trestného činu jsem provedl prohlídku následujících předmětů, nalezených u Ryszarda Siwce:

- aktovka hnědé barvy, uzavíraná na dva zámky, částečně ohořelá, o rozměrech 43 x 30 cm,
- bíločervený transparent o rozměrech 96 x 40 cm s nápisem „Za naši a vaši svobodu. Čest a vlast“,
- dvě půllitrové prázdné lahve od rozpouštědla,
- baret černé barvy, částečně ohořelý,
- hodinky značky „Ruhla“ s páskem,
- kniha *Zagłada Hiroszimy*, nakladatelství MON,
- poznámkový sešit, obsahující na poslední stránce rukopisný záznam, jehož obsah začíná slovem „Milá“ a končí slovy „Ať vás Bůh“
- 24 listy papíru popsané po jedné straně strojopisem s obsahem začínajícím slovy: „Protestuji proti nevyprovokované agresi proti bratrskému Československu“ a končící: „Umírám proto, aby nezemřela svoboda!“, 13 listů končící rukopisným nápisem „Pravda a lidství“, 2 listy končící nápisem „Pravda“,
- karta účastníka Centrálních dožínek č. 031614, opravňující ke vstupu do sektoru 32 Stadionu 10-letí ve Varšavě, zčásti ohořelá.

Hubert Uszyński, lékař

Z rozhovoru s nemocným při přijetí vyplývalo, že popálení vzniklo v důsledku sebepopálení a že to měl být protest proti agresi našich vojáků proti Československu. Je zajímavé, že když jeden z kolegů řekl, proč k popáleninám došlo, ozvaly se hlasy „blázen“, „psychopata“ a podobně. Někdo, kdo to slyšel, řekl nervózním hlasem, že tak byl polský národ vychovaný a tak už jsme všichni indoktrinovaní. Když se v rámci protestu upalují buddhističtí mniši, pokládáme je za svaté, zatímco když se u nás někdo zapálí z politických důvodů, říkáme psychopata, blázen.

Halina Łagowska, ošetřovatelka

Pacient byl vyčleněn od celého oddělení, ležel v sále, kdy byla dosud převazovna. Lůžko bylo odtažené od zdi, kolem stojany, kapačky.

Pacient byl celý obvázaný, jak mumie – byl při vědomí, neklidný. Pomalu se to uklidnilo, lékaři odešli. Od nás se chtělo, aby u pacienta pořád byla jedna ošetřovatelka, aby nebyl nikdy sám. Nebylo možné ho ani na chvíli opustit a nebylo možné k němu nikoho pustit. Byla to pro nás zátěž navíc, protože v době návštěv se musel člověk pořád soustředit – moc nám to překáželo v práci.

Pacient byl při vědomí. Byl pod vlivem léků tisících bolest, ale stejně se s ním dalo mluvit. Nechtěl mluvit o tom, co udělal, trápil se jen kvůli své rodině, kvůli dětem, že budou kvůli jeho sebeupálení trpět děti. Báł se, že nebudou moct jít na studia, že je vyhodí. To bylo jeho utrpení navíc. Trápil se hodně – ale ne kvůli sobě.

Když se v rámci protestu upalují buddhističtí mniši, pokládáme je za svaté, zatímco když se u nás někdo zapálí z politických důvodů, říkáme psychopata, blázen.

Hubert Uszyński, lékař

Maria Siwcová

Těžko se o tom mluví. Celou dobu ležel přikrytý, ruce obvázané, jen hlava zůstávala. Obličej měl jakoby zčernalý, jakoby tmavší. Možná jsem mu tehdy měla projevit víc lásky, ale řekla jsem jen: „Cos to udělal a jakou bolest sis způsobil“. A lékař říká, že návštěva už skončila, abych odešla. Tak jsem ho políbila na nohu a odešla jsem.

Řekl: „Ty si poradíš, jsi statečná.“ Čili nepočítal s tím, že bude žít.

Jíst nechtěl nic, jen pít. Moc chtěl kyselé mléko. Seděla jsem, dívala se na něj. Bylo úterý. Už jsem ho neunavovala žádnou rozmluvou, protože jsem viděla, že na to nemá sílu. Odpoledne už byl v bezvědomí. A v jedenáct večer měl takové zamžené oči. Chtěla jsem u něj sedět až do rána a lituji, že jsem neseseděla. Lehla jsem si, v půl druhé jsem se vzbudila. Možná manžel nahlas zavolal: „Maryšo!“ a v půl druhé zemřel.

Z šifrogramu poslaného zástupcem velitele vojvodské VB (StB) v Řešově plk. B. Kuligovským na III. správu a Vyšetřovací úřad MV ve Varšavě

9. září 1968 v 9.40 hod. se v bytě Marie Siwcové v Przemysłu přihlásila Maria Tchórzewska [...], které chtěla uvedené předat dopis od manžela, Ryszarda Siwce. Vzhledem k nepřítomnosti o[bčanky] Siwcové v bytě nechala tento dopis ve dveřích bytu, kde ho převzala StB.

Obsah opisu: „Milovaná Maryšo! Neplač! Škoda sil, budeš je potřebovat. Jsem si jist, že právě pro to, pro tuto chvíli, jsem žil 62 let, odpusť, nemohl jsem jinak, proto, aby nezahynula pravda, lidství, svoboda, za to umírám, mně už nikdo a nic nepomůže, dojíždím

do Varšavy, píšu ve vlaku, proto je to nakřivo. Je mi tak dobře, cítím takový vnitřní mír – jako nikdy v životě! Milované děti, nezlobte maminku, učte se, protože to je teď Váš největší úkol. Ať Vás Bůh opatruje. Líbám Vás. Otec.“

Władysław Mazur

Dozvěděl jsem se důvěrně, že pohřeb Ryszarda Siwce bude v neděli na zasanském hřbitově v Przemysłu. Veřejná bezpečnost ho nedovolila pochovat ve všední den, protože se bála demonstrací. Parte bylo dovoleno vylepit až v sobotu večer. V neděli přes utajování té skutečnosti [...] na hřbitov přišly davy lidí. Smuteční mši sloužili tři kněží z kostela salesiánů.

Při pohřbu bylo kolem množství tajných. [...] Žádné projevy na rozloučenou nebyly, protože by se nikdo neodvážil. Přemluvil jsem paní Siwcovou, aby také naladila děti, aby nad hrobem nebyl žádný hysterický pláč, aby bezpečnost neměla žádný důvod k uspokojení. [...]

Siwec měl v životě mnoho oddaných přátel. Po jeho tragické smrti však jako by na něj všichni zapomněli. Vyhýbali se rozhovorům o jeho smrti.

Wit Siwec

Pamatuji si pohřeb – jako fotografii. [...] Lidí bylo neuvěřitelně moc. No a samozřejmě bylo též hodně Státní bezpečnosti.

Nevěděl jsem, za jakých okolností otec zemřel. O tom jsem se dozvěděl až ve škole, od svého učitele. Bylo to asi dva dny po pohřbu. Přišel ke mně a řekl: „Víš, Wite, je mi tě líto, ale tvůj otec byl úžasný člověk, tvůj otec je hrdina.“ Ale já jsem pořád nevěděl, o čem mluví. Protože já jsem věděl, že otec zahynul při nehodě.

Poselství

Ryszard Siwiec v nahraném Poselství

Polský národe! Nedovolme čtvrté dělení Polska!

Nikdy se nesmí zapomenout na hrozný zločin v Katyni.

Nedovolme zabíjení naší národní tradice, kultury, historie a vlastenectví!

Bez zásahů cizích říší může Polsko také být svobodné a demokratické.

Nenechme si vyrvat víru našich otců a matek Polek!

Nenechme naši krásnou mládež otrávit jeden cizí ideologie, která se u nás nikdy neujme!

[...]

Protestujeme proti účasti našich vojáků při obsazení Československa, které není v souladu s naší národní ctí!

Nepodílejme se na zločinu genocidy!

Nenechme si naočkovat jed antisemitismu!

Ať žije svobodné a nezávislé Polsko!

[...]

Velký národ může padnout, ale zahynout může jen národ hanebný. Dokažte svou volbou, že nejsme hanebný národ! Chraňte nejkrásnější tradice našeho národa – toleranci, úctu k druhému člověku, svobodu svědomí, svobodu myšlení a přesvědčení.

[...]

Celé dějin, historie lidstva, pád všech říší založených na násilí před našima očima, stále rychlejší změny, k nimž nyní dochází, a pozměny obrovské, pokrok ve světě – nezbytně dokazují, že pád vašeho anachronického koloniálního impéria [SSSR], posledního na světě, je neodvolatelnou a nevyhnutelnou historickou

nezbytností. Tento kritický moment, rozhodující moment nadešel po vašem ozbrojeném napadení Československa.

[...]

Dnes posíláte tanky do Československa jen proto, že se jeho celý národ domáhá – ó hrůzo, věčná hanba pro XX. století i pro vás – svobody slova [...]. Svobody od strachu, tj. omezené všemocnosti orgánů Bezpečnosti. A že chce budovat lidský, pokrokový socialismus. Čtrnáct milionů Čechů a Slováků přepadla vojska reprezentující skoro 300 milionů lidí. Napadla – beze stínu studu – malou, mírumilovnou, bezbrannou zemi, která neklade žádný ozbrojený odpor. To zůstane na věčné časy jednou z nejčernějších skvrn na vašich dějinách. A máte takových skvrn hodně. Hanba tohoto činu vrhá černý stín na celé lidstvo. Celý svět už vyslovil svůj soud. Všichni vás odsoudili. [...]

[...]

Lidé! Lidé! Vzpamatujte se! [...] Nenechte se vraždit! Aby taková či jiná skupina lidí dosáhla totální moci! [...]

Slyšte můj křik! Křik šedého, obyčejného člověka, syna národa, který si vlastní i cizí svobodu zamiloval nade všechno, nad vlastní život! Vzpamatujte se! Ještě není pozdě!

Ze stenogramu výpovědi Ryszarda Siwce nahrané StB v nemocnici

Umírám proto, aby zvítězila pravda, aby vítězilo lidství a aby zvítězila láska. Umírám proto, aby zhynula lež, zhynula nenávist a zhynul teror. [...] Nemám žádné inspirátory, nemám žádné společníky. Protestuji sám, jeden jediný. Někdo musí silným hlasem zvolat. Dost! Ne! To volám já, sám, jediný: Ne!!!

*Nepodílejme se na zločinu genocidy!
Nenechme si naočkovat jed antisemitismu!
Ať žije svobodné a nezávislé Polsko!*

Ryszard Siwiec
v nahraném Poselství

Památka

1968

Janusz Zabłocki,
politik, katolický aktivista, v deníku

Ve městě se mluví o včerejších dožínkách a o tragickém incidentu, ke kterému tam došlo, ale nenašel jsem žádnou poznámku v tisku. Hned po Gomulkově projevu se na stadionu zaživa zapálil nějaký muž, přičemž oheň byl tak velký, že patrně musel pocházet z hořlavých látek, které měl u sebe [...] Když hořel, něco křičel, ale nikdo nedokázal jeho slovům rozumět. Tragická, nesrozumitelná smrt. Chtěl jí něco vyjádřit? V tisku ani v televizi po neštěstí ani stopa. Pustil jsem večer „Svobodnou Evropu“, ale tam také nebylo o té záležitosti nic.

VARŠAVA, 9. ZÁŘÍ 1968

[16]

Jerzy Eisler

Jako tehdejší šestnáctiletý žák [...] jsem slyšel dvě pověsti. Podle té první se za dožínkových oslav nějaký muž zapálil „na protest proti Gomulkovi“ (přesně tak to znělo a přiznám se, že jsem nepátral po tom, co to mělo znamenat). Podle druhé nějaký člověk na dožínkách pil vodku a kouřil – v opilosti se měl polít alkoholem, a protože na sobě měl umělohmotný plášť a nylonovou košili, náhodou odklepl oheň a skoro okamžitě ho zachvátil oheň.

VARŠAVA, PODZIM 1968

[2]

1969

Władysław Mazur

Když se půl roku poté upálil v Praze český student Jan Palach, otrásla ta informace celým světem. Proto jsem se rozhodl zachránit před zapomněním hrdinskou smrt Ryszarda Siwce. Jel jsem s příslušným pamětním spisem do Varšavy a vydal jsem se na britské velvyslanectví. Bohužel jsem podle jejich odmítnutí vycítil, že mne pokládali za provokatéra. Proto jsem se vrátil do svého rodného města a rozhodl jsem se prostřednictvím náhodné nábytkové firmy upozornit oddělení Rádia Svobodná Evropa ve Stockholmu. Dopis jsem poslal z Řešova, ne z Przemysłu – kvůli bezpečnosti. Dlouho se nic nedělo. Až někdy v polovině dubna jsem při poslechu RSE uslyšel dost krátkou, ale přesně takovou zprávu – o smrti Ryszarda Siwce, který se upálil na stadionu ve Varšavě.

PRZEMYŚL, JARO 1969

Jan Nowak-Jeziorański,
ředitel polské stanice RSE

Několik měsíců po vpádu do Československa jsme se od nějakého stranického novináře, jehož jméno si nepamatuji, dozvěděli, že se na Stadionu Desetiletí údajně zapálil nějaký člověk. Byla to příliš senzační zpráva a neuveřejnili jsme ji. Až v březnu, tedy půl roku po invazi, se k nám dostal anonym, nevídaně podrobný, který uváděl jméno, příjmení, všechny okolnosti. Zpravidla jsme anonymy nevyužívali, ale tenthle potvrzoval informaci, kterou jsme už předtím dostali, a budil takovou důvěru, že bylo rozhodnuto zprávu vysílat.

Neumím si vysvětlit, proč drama, které se odehrálo před stotisícovým davem lidí, prošlo bez povšimnutí. Proč k nám informace o každé důležité události ve Varšavě dorazila hned, a tato velké zpráva, která by nepochybně ve světovém tisku vyšla s palcovými titulky, se k nám v příslušné době nedostala?

MNICHOV, JARO 1969

1981

Wit Siwiec, v brožurě vydané bez cenzury

Zanedlouho po té události se celý svět dozvěděl o druhé živé pochodni z komunistického státu – o Čechu Janu Palachovi. Jeho hrdinská smrt měla ohlas v jeho zemi a dokonce i vůdcové, jako Dubček, Smrkovský a Svoboda, mu vzdali hold a kondolovali jeho matce. Naopak v mé vlasti, v Polsku, Bezpečnost cíleně vypouštěla pověsti, že můj otec Ryszard Siwiec byl závislý alkoholik, že byl duševně chorý, a dokonce ze utekl do Spojených států.

Připomínal jsem si však otcovský příkaz: „Pravda ať znamená jen pravdu“ – napsal jsem ji [brožuru] s vědomím, že se pravda nedá zabít a že se nedá ani utajit před dějinami.

Pravda se ubrání sama!

PRZEMYŚL, 1981

[8]

1988

Adam Macedoński, výtvarník, nezávislý aktivista, v pařížské „Kultuře“

Na tento rok připadá 20. výročí invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa, bohužel s účastí oddílů polské armády. Připomínám při té příležitosti, že existoval Polák, který obětoval život, aby proti tomu zločinu a hanbě protestoval. Byl jím Ryszard Siwiec.

[...]

Tento otřásající protest vlastence a hluboce věřícího katolíka nesmí být zamlčován ani zapomínán! Byl to v té době jediný protest v Polsku, který se v dějinách bude počítat. Ani rodící se opozice, ani klérus, ani intelektuálové neudělali nic závažného, aby ukázali světu a bratrským národům, že my, Poláci, nesouhlasíme se zločinem a hanbou, jakými byla invaze do Československa v srpnu 1968.

[...]

Jan Palach se upálil o několik měsíců později než Siwiec. Zná a miluje ho za to celý svět. Ja naší vinou, vinou Poláků, že neumíme Ryszarda Siwce ukázat světu ani bratřím Čechoslovákům.

KRAKOV, SRPEN 1988

[5]

1989

Zygmunt Karcz, v deníku „Gazeta Wyborcza“

Když jsme v říjnu [1968 jako základáci] překračovali hranice zpátky do Polska, lidé na druhé straně hranic na nás byli hrdí. Dá se říci, že jsem na znovuzískaném území [tj. území, která Polsko získalo po druhé světové

Neumím si vysvětlit, proč drama, které se odehrálo před stotisícovým davem lidí, prošlo bez povšimnutí.

Jan Nowak-Jeziorański,
ředitel polské stanice RSE

válce a která byla předtím německá – pozn. překl.] předvedli triumfální pochod. V práci (byl jsem tehdy dělníkem) kolegové říkali „Dobře Pepíkům tak“ nebo „Já ty Pepíky nemám rád“. Ale nejčastěji se to, co jsem zažil, setkávalo s lhosejností. Přece tehdy nikdo kromě Siwce neprotestoval.

Až po roce, pomalu, poslouchal jsem „Svobodku“, přemýšlel jsem a plně mi došlo, co jsem dělal. Začal jsem se stydět za minulost, za to, že jsem byl agresorem a okupantem.

Když jsem si o hodně let později, letos na jaře, přečetl oznámení, že se v kostele bude konat přednáška pana Macedoňského: *Ryszard Siwiec jako živá pochodeň protestu proti porušování lidských práv*, šel jsem. Měsíc předtím jsem se dozvěděl, že se Ryszard Siwiec 8. září 1968 upálil [...] na znamení protestu proti invazi do Československa. Po přednášce vznikla iniciativa, jíž jsem byl spoluzakladatelích. Chci iniciovat podpisovou akci mezi vojáky, záložáky a důstojníky, kteří se tak jako já účastnili intervence, pod výzvou k našim bratřím Čechům a Slovákům se žádostí o odpuštění.

VARŠAVA, 7. SRPNA 1989

[3]

Z článku *Bez odezvy v deníku „Noviny“*

Kvůli nedostatku zájmu obyvatelů města se včera nepodařil záměr upořádat v pátek 8. září v 15.15 hod. „nezávislou manifestaci“ přímo v centru Przemysłu v sousedství budovy KV PSDS. Jak bylo uvedeno v rozšiřovaných letáčích, mělo jít o zdůraznění 21. výročí smrti Ryszarda Siwce, obyvatele Przemysłu, který 8. září 1968 při Centrálních dožínkách na Stadionu Desetiletí ve Varšavě veřejně dokonil čin sebeupálení [...], aby – jak píšou autoři letáku – tímto způsobem

protestoval proti vládám totalitní moci ve východní Evropě, a především proti intervenci vojsk Varšavské smlouvy do Československa.

ŘEŠOV, 9. ZÁŘÍ 1989

[7]

Maciej J. Drygas, dokumentarista, režisér

V létě 1989 jsem si v deníku „Gazeta Wyborcza“ přečetl rozhovor se Zygmuntem Karczem, který s Adamem Macedoňským založil v Krakově Společenství Ryszarda Siwce a Jana Palacha. Bylo to hnutí, jehož cílem bylo nalezení platformy, která by mohla spojovat Poláky a Čechy. Právě z tohoto rozhovoru jsem se prvně dozvěděl o Siwcově sebeupálení. Dokončoval jsem v té době pro litevského režiséra Raimondase Banionise scénář celovečerního filmu [*Dzieci z Hotelu Ameryka*], jehož děj se – tak zvláštní shodou okolností – týkal historie sebeupálení osmnáctiletého Litevce Romana Kalanty.

Kalanta se v květnu 1972 blízko budovy KGB v Kovně polil benzínem a zapálil. Nechal vzkaz s informací, že umírá za svobodu Litvy. Ačkoliv se oficiální propaganda snažila jeho čin zdiskreditovat (v novinách vyšlo psychiatrické potvrzení, že Kalanta byl duševně chorý), stal se Kalantův pohřeb záminkou k masovým demonstracím, které trvaly skoro týden. Jeho protest se jednoznačně vepsal do vědomí litevské společnosti. [...] A tak jsem se, když jsem začal hledat stopy po Ryszardu Siwce, celou dobu odvolával na své postřehy z několikaměsíční dokumentace na Litvě, a se stále větším údivem jsem proti sobě kladl mýtus o Kalantově činu – a nevyřčené dohodě o mlčení kolem Siwceva protestu.

Nepomýšlel jsem ještě na film, nevěděl jsem, jestli se mi podaří vzbudit zájem producentů. Chtěl jsem prostě poznat pravdu – sám pro sebe, možná pro několik přátel. [6]

O smrti Ryszarda Siwce při dožínkách na Stadionu Desetiletí v roce 1968 existovalo několik verzí. Od té „teatrální“ – že se hořící Siwec s transparentem „Za naši i vaši svobodu“ v ruce vrhl k tribuně, na které stál Gomulka. Přemýšlel jsem, jak by bylo možné se podpálit, držet transparent a ještě rozhazovat letáky. Jak to skutečně vypadalo, to jsem se dozvěděl až po mnoha měsících pátrání. [14]

Z materiálů StB jsem se také zorientoval, že Státní bezpečnost neprováděla o Siwcově záležitosti žádné šílené vyšetřování. Byly to rutinní postupy a věc byla brzy umořena „kvůli smrti pachatele“. A tak kromě výsledku nejbližších rodinných příslušníků StB – která byla, myslím, stejně zaskočená takovou podobou protestu – nepřistoupila k žádným krokům, aby věc „utišila“. Protože ani nemusela. Nepotvrdila se informace o tom, že StB vyhledávala svědky celé události, vydírala je a snažila se je podplatit. A to byla další věc, která mě překvapila. Bylo mi už jasné, že ačkoli Siwec umíral veřejně, lidé shromáždění na stadionu jeho protest naprosto ignorovali. Proč? Možná Siwec předběhl svou dobu v tom smyslu, že pochopil víc než ostatní.

Pochopil jsem tehdy, že dokumentární film o Siwcovi dává možnost podívat se prizmatem jeho činu také na stav naší společnosti v šedesátých letech. [13]

1991

Kněz Józef Tischner

ve vyjádření nahraném pro film *Slyšte můj křik!*

V čem spočívalo drama tehdejší doby? Zdálo se, že není prostor pro svobodu, pro svobodné rozhodnutí. Že prostor svobody, který každý člověk tolik potřebuje, zabrala totalitní moc. Zároveň jsme měli v Siwcově případě co dělat se svobodným činem. Možná dokonce dvakrát svobodným. Svobodným od totality i od běžných postojů katolické církve. Jako by tedy na tom stadionu hořela svoboda, Ale nehořela ve smyslu zničení, hořela ve smyslu světla. Vzplanulo jakési obrovské světlo svobody.

Byl to v podstatě člověk osvobozený od pozemské podmíněnosti a ta svoboda byla ranou totalitě. Až pak přišla doba boje s totalitou bez používání násilí. Dnes by však bylo potřeba do tradic tohoto boje zařadit jméno Ryszarda Siwce. Bojoval bez použití násilí a zapálil na stadionu oheň svobody.

KRAKOV, 1991

[6]

1993

Jerzy Szperkowicz v článku *Dzień Opamiętania* v deníku „Gazeta Wyborcza“

Na této neuvěřitelné oběti je dodnes nejdojemnější její marnost.

Všechno přitom bylo promyšlené: místo – stadion sledovaný televizními kamerami i vládci, zaplněný stotisícovým davem; příležitost – licoměrné dožínky, které plesáním a lidovým zpěvem zakrývaly bídu rolníků,

Jako by tedy na tom stadionu hořela svoboda, Ale nehořela ve smyslu zničení, hořela ve smyslu světla. Vzplanulo jakési obrovské světlo svobody.

Kněz Józef Tischner
ve vyjádření nahraném
pro film *Slyšte můj křik!*

neschopných nakrmit vlastní národ a odsouzených (pokud šlo rodinná hospodářství) z ideologických důvodů k vymření; čas – dva týdny po napadení Československa, kterému se říkalo bratrská pomoc; a konečně forma – nepochopitelně krutá, vypůjčená od buddhistických mnichů ve Vietnamu, které obdivoval celý svět. Přesto minula prakticky bez ohlasu.

Nezapůsobila na vládcu Kremlu, k nimž Ryszard Siwiec svým protestem mířil, neudivila svět, neotřásla Polskem. Nestala se ani symbolickým zadostiučiněním pro Čechy a Slováky, které Polsko – samo napadené – dvakrát za to století ozbrojeně napadlo, když jim bylo nejhůř.

[...]

Úspěch komunistů při potlačení plamenného výkřiku Ryszarda Siwce hraničí s nepravděpodobností. Neroznesly ho davy ze stadionu, neprosákl z nemocnice, kde popálený Ryszard Siwiec čtyři dny umíral, nerozešel se z Przemysłu, kde bydlí rodina, neunikl ven z policejně.estébáckých kruhů.

[...]

Osamocení této oběti by se neměla prohlubovat nevzpomínáním. Stín Ryszarda Siwce má skvělého strážce v Macieji J. Drygasovi, autorovi filmu *Slyšte můj křik!* a rozhlasového pásma [*Testament*]. Myslím však, že si Ryszard Siwiec zaslouží být v našem myšlení přítomen stále. Musíme mu vzdát čest. Není možné se tomu vyhnout. [...] Bylo by spravedlivé dát stadionu jméno Ryszarda Siwce, kromě mše Jana Pavla II. v roce 1983 se na něm nic moc důležitého neodehrálo.

VARŠAVA, 12. ČERVNA 1993

[4]

Maciej J. Drygas

Dodnes nedokážu jednoznačně odpovědět, proč zůstal protest Ryszarda Siwce bez odezvy. Ta otázka často padne na setkání s diváky v Polsku i v zahraničí.

[...]

Je fakt, že po natočení filmu *Slyšte můj křik* a natočení rozhlasového dokumentárního pásma *Testament*, které byly uvedeny na mnoha místech na světě, od Spojených států po Austrálii, se jeho hrdinský čin dostal ze zapomnění. Siwcevo jméno se konečně dostalo do polských učebnic. Jeho protest se zapsal i do vědomí Čechů a Slováků, jak o tom kromě publikací svědčí i to, že dostal posmrtně nejvyšší státní vyznamenání. O Siwceově protestu se psalo mj. v „New York Times“, „Le Monde“, ale například v japonském tisku. [1]

Tato historie mívá v různých zemích odlišný výklad. Každý ji vidí jinak, prizmatem vlastních zkušeností. V Siwceově historii se odráží obecnější pravda o lidských podmínkách naší doby. Dá se k ní připsat holocaust, tragédie Bosny a tolik dalších dramát. [9]

2006

Poslanec Roman Cepe v interpelaci ministra kultury národního dědictví Kazimierze Michala Ujazdowského

Dnes by svobodné Polsko mělo uctít – zvláště, jak nejlépe dokáže – zesnulého Ryszarda Siwce a co nejvhodněji upevnit památku člověka, který byl tak mimořádně oddán svobodnému Polsku a bratrství svobodných národů – až po smrtelnou oběť. [...]

V Siwceově historii se odráží obecnější pravda o lidských podmínkách naší doby. Dá se k ní připsat holocaust, tragédie Bosny a tolik dalších dramát.

Maciej J. Drygas

Ryszard Siwiec by měl být symbolem solidarity svobodných evropských národů. Dějinná spravedlnost od nás vyžaduje, aby jeho oběť nebyla marná, ale zúčastnila se tím, co z této oběti výmluvně vyplývá. Nezapomínáme, že polské vojenské jednotky se pod sovětským velením zúčastnily vpádu do Československu. Je na čase ukázat jinou tvář doby této invaze. Svobodnou, spravedlivou, obětavou – tvář Ryszarda Siwce, protestujícího proti invazi a neváhajícího zemřít ve jménu práva národů na svobodu. Je důležité světu ukázat ten výjimečný a hrdinský symbol – smrt protestujícího Ryszarda Siwce. Svět by ho měl poznat a zapamatovat si ho. Proto několik dnů před výročím jeho smrti [...] vyžívám k důstojnému uctění Ryszarda Siwce.

VARŠAVA, 8. ZÁŘÍ 2006

[15]

2009

Otevřený dopis dvanácti intelektuálů primátorce Varšavy Hanně Gronkiewiczové-Waltzové a ministři sportu a turistiky Mirosławu Drzewieckému

Ve Varšavě probíhá stavba Národního stadionu. Buduje se na místě, kde došlo k události mimořádného významu nejen pro dějiny Polska, ale i Evropy. 8. září 1968 se tam na protest proti invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa upálil Ryszard Siwiec. Svědky tohoto dramatu byly tisíce lidí. Přesto však jeho oběť dlouhá léta zůstala zapomenuta a i dnes se zdá, že mnoho lidí nerozumí významu tohoto činu, představujícího to nejvyšší svědectví evropské solidarity. Jako první čin ocenili Češi a Slováci, kteří Siwcevi udělili nejvyšší státní vyznamenání. Jedna ulice v centru Prahy byla

nedávno nazvána jeho jménem. Jsme přesvědčeni, že si osobnost Ryszarda Siwce plně zaslouží stát se patronem nového Národního stadionu.

VARŠAVA, 20. ÚNORA 2009

[10]

Za článku *Aleja Siwca na stadion v deníku „Rzeczpospolita“* Radním, na nichž záleží určení patrona ulice, se líbí nápad, aby Národní stadion stál v ulici Ryszarda Siwce. [...]

„Taková osobnost zasluhuje uctění. Vznikl nápad nazvat jeho jménem jednu z hlavních ulic, které povedou na Národní stadion,“ řekl „Rz“ ministr sportu Mirosław Drzewiecki.

VARŠAVA, 24. ÚNORA 2009

[11]

2010

Ze zprávy v deníku „Rzeczpospolita“

Dvoumetrový obelisk na počest Siwce [navržený Markem Moderauem] byl vztyčen v pátek [20. srpna] před Ústavem pro studium totalitních režimů v ulici, které Češi v únoru 2009 dali Siwcevo jméno. Čin bývalého vojáka AK, vzděláním právníka a filozofa, který pracoval jako účetní, připomíná nápis: „Ve jménu pravdy přinesl nejvyšší oběť.“

[...]

Účastníci pražské slavnosti si však myslí, že v Polsku zůstává Siwcův čin nedoceněn.

„V Przemysłu byl jeho jménem nazván most, má tu památník a pamětní desku na stadionu ve Varšavě, a rok také pamětní desku v Dębici, kde se narodil,“ líčí [Marek] Kuchciński, který se – zatím neúspěšně

– snaží, aby Siwcovo jméno nesl Národní stadion ve Varšavě.

„Událost, která se odehrává v Praze, by měla vést k úvahám, zda by ve Varšavě Siwec také neměl mít pomník, ulici nebo náměstí,“ zdůrazňuje [Zbigniew] Romaszewski.

Zároveň, jak řekl „Rz“ [polský velvyslanec v Čechách] Jan Pastwa, zamýšlejí Češi zařadit Siwcovu osobnost do školních programů. „Film o něm se stane pomocným materiálem při výuce nejnovějších dějin,“ říká velvyslanec.

VARŠAVA, 21. SRPNA 2010

[12]

2012

Ze zprávy v deníku „Rzeczpospolita“

Černý, víc než dvoumetrový obelisk [kopie pražského pomníku) na počest Ryszarda Siwce byl vztyčen u jedné brány Národního stadionu. [...] Pamětní deska byla odhalena v sobotu [5. května] u vstupu na stadion od Visly. Na nápise vyrytém na obelisku stojí, že Ryszard Siwec složil nejvyšší oběť za to, aby nezahynula pravda. „Dnes můžeme říci, že našel důstojné místo v dějinách Polska,“ řekl při slavnostním odhalování desky Andrej Krzysztof Kuvert, tajemník Rady ochrany památek bojů a mučednictví.

VARŠAVA, 7. DUBNA 2012

[13]

Výše představený materiál tvoří výběr z brožury *Zápalný. Protest Ryszarda Siwce*, kterou vydalo v 2013 roce Středisko KARTA.



FOT. PAP

↑ 7. března 2009. Odhalení pamětní desky u příležitosti 100. výročí narození Ryszarda Siwce v Dębici v Podkarpatském vojvodství, v jeho rodném městě

PRAMENY.....

1. Maciej J. Drygas, *Analiza warsztatowa filmu dokumentalnego* Slyšte můj křik, ve sbírkách centra KARTA.
2. Jerzy Eisler, *Polski rok 1968*, Warszawa 2006.
3. „Gazeta Wyborcza”, 7. srpna 1989.
4. „Gazeta Wyborcza”, 12.–13. června 1993.
5. „Kultura”, Paříž, č. 10/1988.
6. „Kwartalnik Filmowy”, č. 1/1993.
7. „Nowiny”, 9.–10. září 1989.
8. *8 września 1968 r. żywa pochodnia na Stadionie X-lecia*, MOWA [Varšava 1981].
9. „Przegląd Polski. Polish Review”, 29. července 1993.
10. „Rzeczpospolita”, 20. února 2009.
11. „Rzeczpospolita”, 24. února 2009.
12. „Rzeczpospolita”, 21. srpna 2010.
13. „Rzeczpospolita”, 7. května 2012.
14. „Tygodnik Powszechny”, č. 15/2007.
15. www.sejm.gov.pl
16. Janusz Zabłocki, *Dzienniki*, díl 2: 1966–1975, Varšava 2011.

Ostatní texty pocházejí ze sbírky Ryszarda Siwce v Archivu opozice Centra KARTA, pořízené z materiálů předaných Maciejem J. Drygasem.

Převážení tiskovin od Giedroyce



FOT. LITERÁRNÍ INSTITUT V PÁŘÍŽI

10. dubna 1969. Andrzej Mróz na vrcholu Rysy s publikacemi Pařížského vydavatelství „Kultura”

BARTOSZ KALISKI

Proces proti „horolezcům“ byl výplodem Bezpečnostní služby a prokurátorů, kteří viděli skupiny tam, kde nebyly, a horlivě hledali konspirativní kontakty, jež by potvrzovaly vidinu světa, ve kterém nepřátelské síly ustavičně kují pikle proti socialismu.

Do monstrprocesu bylo vytipováno pět lidí. Maciej Kozłowski, Maria Tworkowska a Jakub Karpiński byli obviněni z toho, že uzavřeli dohodu s nepřátelskou organizací, působící k poškození Polska (čl. 5 tzv. malého trestního kodexu) a Małgorzata Szpakowska z toho, že šířila nepravdivé informace, které mohly poškodit stát (čl. 23, par. 1). Všem obviněným vyhrožovali čl. 7, který za špionáž stanovil až trest smrti. Macieji Włodkowi, Janu Krzysztofu Kelusovi a Urszule Sikorské, který byli zprvu vyslýcháni jako podezřelí ve vlastních kauzách, byla určena role svědků obžaloby.

Karpiński, Szpakowska a Szymborski byli v době zadržení doktorandy ve státních vědeckých zařízeních. Kozłowski měl v úmyslu zahájit doktorandské studium na Západě. V prosinci 1968 přijel do Československa jako dopisovatel pařížského časopisu „Kultura“. Společně se svým přítelem Andrzejem Mrozem přešel nelegálně hranice do Polska, aby Macieje Włodka přesvědčil ke spolupráci při přenášení knih Literárního institutu (přes hranice) a k získávání materiálů o situaci v Polsku po potlačení studentských protestů. Do této záležitosti se připojil také sociolog Jan Krzysztof Kelus.

Maciej Włodek se s žádostí o texty obrátil na Krzysztofa Szymborského, a ten zase na Jakuba Karpińského. Szymborski navázal na vlastní pěst kontakt s Jerzym Giedroycem. V únoru 1969 došlo k prvnímu předávání publikací, v květnu k dalšímu.

V březnu napadlo Macieje Kozłowského, který pobýval v Paříži, vytvořit „Necenzurovaný bulletin“ („Biuletyn Niecenzurowany“) a stal se jeho šéfredaktorem. Na přelomu dubna a května 1969 byla v Polsku Maria Tworkowska. Cílem jejího pobytu bylo přemluvit záchranáře z GOPR (Górskie ochotnicie pogotowie ratunkowe – Horská dobrovolnická záchranná pohotovost) Michala Jagiełtu ke spolupráci při pašování knížek přes Tatry. Přivezla také do Varšavy leták, který napsal Maciej Kozłowski a který vyzýval k bojkotu nadcházejících voleb do parlamentu a Národních rad. Společně s Kozłowským přijela v květnu 1969 do Prahy a v autě měli emigrantské publikace.

V Praze využili známostí Kozłowského a podařilo se vytisknout první a jediné číslo „Necenzurovaného bulletinu“. Výtisky tohoto časopisu a knížky měla přes hory pašovat třetí strana. Dříve než se podařilo vytvořit plán pašování, byli oba spiklenci v československém Smokovci zadrženi.

Sledování Ireny Lasotové na jaře 1969 zaměřilo pozornost Bezpečnostní služby na Macieje Włodka, který působil jako kurýr. Ostatní už bylo jen otázkou správného fungování sledovacího aparátu.



FOT. ÚSTAV NÁRODNÍ PAMĚTI

← Smokovec, 26. května 1969. Zavazadlový prostor auta, kterým Maciej Kozłowski a Marie Tworkowská přivezli do Československa knížky z nakladatelství "Literární institut" v Paříži

Proces vstoupil do historie jako kauza horolezců, ačkoli horolezectví se z obviněných věnovali jen Maciej Kozłowski a Krzysztof Szymborski. Jejich vyšetřování bylo s vyšetřováním Małgorzaty Szpakowské a Jakuba Karpińského spojeno až na podzim 1969.

Sbírka dokumentů týkajících se celé kauzy (jejichž úryvky zařazujeme), kterou chová Institut národní

paměti, je obrovská; v létě 1969 zatýkání zasáhlo mnoho osob z Krakova a z Varšavy, a ještě víc jich bylo vyslyšáno a proběhly u nich prohlídky. Všichni zde citovaní tajní spolupracovníci Bezpečnostní služby (TS) kromě agenta „A“ jsou spoluvězni, kteří vyšetřujícím důstojníkům pomáhali přesvědčit vězněné, aby poskytli přetěžující doznání.

MACIEJ KOZŁOWSKI

V úvodu k „Necenzurovanému bulletinu“ (autorem byl Maciej Kozłowski)

Dáváme-li první číslo „Bulletinu“ do rukou čtenářů, jsme si plně vědomi důsledků, jaké může publikace tohoto typu mít. Máme však za to, že naše činnost je zcela legální. To, že lidé, kteří mají v rukou moc, porušují právo, nás nutí zvolit formu rozmnožovaného bulletinu,

Svobodné střetávání myšlenek a názorů je nezbytným předpokladem správného rozvoje společenského života. [...] Osud naší země nám příliš leží na srdci, než abychom mohli jejímu stavu přihlížet se založenýma rukama.

KVĚTEN 1969

TS „Malý“

Kozłowski přišel včera od výslechu na oběd a začal mluvit o tom, že ho vyšetřovatel obvinil ze špionáže: „A na to je trest doživotního vězení, ev[entuálně] trest smrti.“ Přes utěšování, že to snad tak zlé nebude, Kozłowski: „bohužel mi předložil ten dopis redaktora ‚Kultury‘, kde jsou pokyny, co mám sbírat, co dělat, a z toho se nevykrotím. Ten dopis ani jiné poznámky jsem nemohl zničit, protože byly v autě [...], do kterého jsem neměl přístup. Když jsem řídil vůz a vedle mě seděli zaměstnanci MV – první jelo auto s mou matkou a ženou, která byla zadržena se mnou, a já jsme jel za nimi směrem do Varšavy – jsem měl způsobit nehodu, vymýšlel jsem různé varianty, ale všechny byly nejisté: jak z té nehody vyjdu a zda budu schopen ev[entuálně] sebrat, zničit [poznámky] anebo utéct. V tom mi ovšem překážela matka, protože by se to všechno mohlo odehrávat před jejíma očima.“

30. KVĚTNA

FOT. ÚSTAV NÁRODNÍ PAMĚTI



Při výsleších týkajících se všech osob a jmen odmítá vypovídat, a to dokonce i když jsou ty osoby při vyšetřování vyslýchány a je zjištěno jejich spojení s Mackem a jejich činnost [...].

Maciek se chce stavět do role hrdiny – snažím se mu vysvětlit nelogičnost takové úvahy. Zatím bezvýsledně.

6. ČERVNA

Maciek kategoricky tvrdí: „Žena, která se mnou byla zatčena, se složila – mluví o podrobnostech a všechny je

↑ Varšava, 1969. Maciej Kozłowski, obžalovaný v procesu „horolezců“. Podobizna pořízena po vynesení rozsudku. Z materiálů procesu „horolezců“

zná, protože jsme k ní měli velkou důvěru a měla přístup ke všem organizačním pracím.“

[...]

Celá vina dopadne na Macka, protože nikdo nebude vinit režim – diktaturu, ale jen Macka, že do toho zatahl tolik lidí a teď vypovídá; Maciek totiž předpokládá, že tu ženu mohou propustit a ona všechno vypovídání svede na Macka. Ospravedlňoval ji jejím poutem k dítěti.

11. ČERVNA

Maciek říká: „Určitě jí zaručili beztrestnost, pustí ji domů – a ona mluví, určitě se oddělí od celé skupiny – zkompromituje „Kulturu“, Giedroyce, Svobodnou Evropu i nás. Ukazuje se, že jsem se v ní nevyznal, zklamala nás. Tworkowská určitě vydá nějaké prohlášení [...] mohou to vydat v tisku – bude to strašná kompromitace. Vytvoření mezinárodní organizace působící na území Francie, Čech a Polska – praská mi hlava, když si uvědomuji, jak tragickou situaci Tworkowská vytvořila.“ [...] Je zmatený, neví, co si má dál počít. Naznačuji mu, že Tworkowská toho vyjde jako hrdinka a on bude zločinec a odsedí si deset let ve vězení. Maciek uznává, že mám pravdu. Vyšetřování by mělo využít jeho slabosti.

13. ČERVNA

V protokolech z výsledků

Do protokolu z dne 26. května 1969 jsem uvedl, že jsem „Necenzurovaný bulletin“ vyráběl na cyklostylu ve Francii. Chtěl bych toto vysvětlení nyní opravit, protože „Bulletiny“ se netiskly ve Francii, nýbrž v Československu. Neuvedu však žádné podrobnosti, které by vyšetřovacím orgánům umožnily určit místa, osoby a okolnosti,

za jakých byly „Bulletiny“ rozmnoženy. Ze stejných důvodů neřeknu, jak jsem se na tom podílel.

18. ČERVNA

TS „Malý“

[...] rozhovory a ovlivňování Mackova chování jsou možné, když se vrátí seshora a je rozehřátý; když po 2 3 hodinách ochladne, začne být neústupný v názoru, že by stejně neměl mluvit o ostatních a měl by se držet zásady: ať každý mluví za sebe. [...] Říkám: „Macku, ty jsi mladý, ale ti, co čekali na změny – část z nich umřela a nedočkali se, jiným narostly vousy – tak s nikým nepočítej a mysl na sebe“. Maciek zůstává nerozhodný [...], je slabý, pod náporom nepřetržitých tří- až čtyřdenních rozhovorů se rozpadne. Toho se hrozně bojí.

26. ČERVNA

V protokolu z výsledku

V polovině května 1969 jsem se společně s Marií Tworkowskou vypravil automobilem značky „Morfia“ k Jerzemu Giedroycovi do Maison-Laffite u Paříže. Cílem naší cesty bylo projednat s Giedroycem, jaké knihy nám může dát za účelem převezení přes Československo do Polska. [...] V průběhu dalšího rozhovoru nás informoval, že ho zajímají politické problémy v Československu a čeká od nás nějaký příspěvek, aby ho mohl otisknout v „Kultuře“ Zejména mu šlo o aktuální politickou situaci. [...] Giedroyc říkal, že pro nás zpracuje poznámku se směrnicemi a pošle ji poštou. [...] Dal mi několik set francouzských franků a západoněmeckých marek na pokrytí nákladů spojených s cestou mne a Tworkowské do Československa

8. ČERVENCE

Z anonymního udání MO ve Varšavě

Šetření v kauze naší kolegů [z Vysokohorského klubu] Kozłovského a Mróze snad konečně může objasnit politicko-morální úpadek, jaký u nás v Klubu zavládl. Už léta bylo známo, jaký vztah k naší skutečnosti má skupina krakovských horolezců reprezentovaná Mrózem, Heinrichem, Walou, Popkem a mnoha jinými. Tito lidé mnohokrát veřejně vyjadřovali svůj negativní vztah k polské skutečnosti. Četné svazky s polskou emigrací na Západě jim usnadňovaly výjezdy, získávání pozvání, pomoc [...] oplátkou za předávání informací a pomlouvání. Na táborech v Mořském Oku vedl Chrobak a Heinrich tajné rozhovory s Mrózem a Kozłovským – byla možné vycítit ovzduší konspirace, protože se vyhýbali naší společnosti. [...]

Je tedy nutné s tímto prostředím skoncovat a vy jim dejte pasy a dovolte, aby svou – k nám nepřátelskou činnost – prováděli za hranicemi. Promiňte, že o tom píši anonymně, ale chci žít a lézt v Tatrách v dobré atmosféře. Kdyby se kolegové z Klubu dozvěděli, že jsem psal já, nemohl bych s nimi už nikdy vystoupit do hor a neobávat se přitom o svůj život – a v Tatrách se nehody stávají snadno. Vám upřímně oddaný horolezec. Udělejte něco, pánové, ve jménu dobra naší země.

30. ČERVENCE

Z udání agenta „A“

Giedroyc nedávno obdržel od [Jiřího] Lederera a [Heleny] Stachové informaci o zatýkání a výsleších na území Československa. Stachová v dopise pro Giedroyce vyjařuje pobouření nad chováním Kozłovského v ČSSR. Tvrdí, že Kozłowski vystavil mnoho lidí výsledkům u českých orgánů. Odpovědnost za to svaluje na Giedroyce a vycítá mu nedostatek rozumu. Důsledkem

takové situace bude podle Stachové napříště nechuť k jakýmkoliv kontaktům s Giedroycem. V podobném tónu se nese dopis Lederera, který Giedroycovi sdělil, aby s ním budoucnou nepočítal.

Giedroyc se takovým vývojem situace trápí. [...] Giedroyc je přesvědčen, že chystaný proces bude zaměřen hlavně proti „Kultuře“ a jeho osobě. Proces podle jeho názoru zastraší osoby, které jsou v kontaktu s „Kulturou“. Přestože Giedroyc dostává informace o uvězněných (např. že „Kozłowski a Tworkowska vypovídají“), není si jist tím, z čeho může být Kozłowski obviněn, ani k čemu se při vyšetřování přiznal. Kozłowski byl u Giedroyce stálým hostem a měl v Paříži velmi široké kontakty. To všechno Giedroyce znepokojuje a vede ho to k různým domněnkám. Bere v úvahu i možnost, že Kozłowski mohl být naším agentem.

30. ZÁŘÍ

V protokolech z výslechu

Přestože jsem se po příjezdu ze Špicberk do Paříže [na podzim 1968] ujal převážení materiálů a formy této činnosti byly souběžné s formami prodiskutovanými Szymborským a Giedroycem, ujal jsem se této činnosti, aniž bych věděl a aniž bych byl informován, že tyto záležitosti projednali Szymborski a Giedroyc. S iniciativu převážení publikací „Kultury“ přes Československo jsem přišel sám po lednovém nelegálním pobytu v Praze, protože jsem usoudil, že jediná možná cesta je přes Československo, odkud jsem nelegálně přešel do Polska, zatímco na nápad na převážení publikací „Kultury“ za účelem jejich kolportování jsem přišel také sám při rozmluvě s Maciejem Włodkem v Krakově.

18. ŘÍJNA

V protokole (k předložené obžalobě)

Ano, přiznávám se k obžalobě, která mi byla předložena dne 27. října 1969, přiznávám se ke spáchání trestného činu podle článku 5 malého trestního kodexu. K předložené obžalobě mám výhrady. [...] V bytě Stachové jsem na psacím stroji přivezeném z Paříže společně s mou matkou vytvořil strojepis na blánu, kterou jsem rovněž přivezl z Paříže. [...] 25. května 1969 jsme spolu s Marií Tworkowskou a mou matkou odjeli z Prahy do Smokovce. Při odjezdu z Prahy jsem ještě nevěděl, jak přivezené knihy a bulletin dostanu do Polska. Hodlal jsem je odnést do hor a dát o tom vědět Wlodkovi, nebo je nechat u [Pavla] Čarnogurského nebo [Julia] Korteše v Popradu.

27. ŘÍJNA

Při procesu (první den)

Svou výpověď bych chtěl začít tím, čím začíná i prokurátor obžalobu, konkrétně od záležitosti pařížské „Kultury“. Obžaloba tvrdí, že Jerzy Giedroyc, redaktor „Kultury“, jedná jménem cizí organizace, ale neupřesňuje, o jakou organizaci jde. Ani v dokumentech kauzy nikde není řečeno a nebylo potvrzeno, o jakou organizaci jde. Usuzuji, že obžaloba za tuto cizí organizaci pokládá samotný Literární institut Jerzyho Giedroyce a jeho dvou spolupracovníků, manželů Hertzových, eventuálně dopisovatelů „Kultury“. Zdá se, že označení týmu pracovníků „Kultury“ za cizí organizaci vyplývá ze skutečnosti, že prokurátor přijal tezi obsaženou v posudku [znalce] Januse Kolczyńského, avšak z tohoto posudku vyplývá, že údajně existuje jakési spojení mezi Literárním institutem a nějakými znovu blíže neupřesněnými americkými organizacemi. Chtěl bych

zde kategoricky prohlásit, že mi o takových spojeních není nic známo, a navíc všechny mně známé skutečnosti hovoří proti takové tezi, to znamená, že hovoří pro to, že ‚Kultura‘ je tím, za co se sama označuje, tedy polské nezávislé emigrační centrum, bez jakýchkoliv vazeb k jakémukoliv cizímu státu. [...]

Jsou to prostě Poláci, kteří odjeli z Polska kvůli svému politickému přesvědčení, své politické přesvědčení nadále hlásají, a přestože je toto přesvědčení v rozporu s linií závaznou v Polsku, stále to nesvědčí o tom, že by bylo kýmukoli inspirováno nebo n komkoli závislé.

[...] Myslím si, že to, co jsem dělal, nebylo trestným činem, a navíc mám za to, že to, co jsem dělal, nemělo nijak škodlivou povahu. Zamysleme se nad tím, v čem moje činnost spočívala. Zaprvé to bylo uveřejnění několika článků, zadruhé převezení knih do Polska, a zatřetí zredigování a rozmnožení „Necenzurovaného bulletinu“.

[...] Jeden z vyšetřovatelů, který mne vyslýchal, vyčítavě říkal, nejsem se snažil zasít do mysli lidí nepokoj. Ale samozřejmě, ano, snažil jsem se, jenže podle mého názoru je nepokoj v mysli lidí něčím nesmírně potřebným, je to podmínka sine qua non nejen společenského rozvoje, ale pokroku vůbec, bez nepokoje v mysli nastupuje stagnace, a to si přece nikdo nepřaje. [...] Zdá se mi, že přispět k probuzení právě tohoto nepokoje nelze pokládat za nic špatného. Právě naopak.

9. ÚNORY 1970

Obhájce obžalovaného Kazimierz Łojewski (desátý den procesu)

Vojv[odský] soude, prosím – snad nelze mluvit o antisocialistickém postoji obžalovaných, a to všech obžalovaných,

kteří v tomto procesu figurují – ne proto, že v této chvíli velmi vášnivě a vřele hlásají před vysokým soudem svou oddanost socialismu. Z toho mimochodem plyne – ale o tom později – silné poznání a velmi silný pozitivní moment pro nás a pro naši společnost. Konkrétně z tohoto procesu vyvozujeme velice konstruktivní závěr, že v tuto chvíli ani opozičníci nemají jinou alternativu než socialismus. [...]

Mám snad právo předložit tezi, že pokud jde o činnost obžalovaného Kozłowského, který je v tak nesmiřitelné opozici vůči politice, jakou sleduje PSDS a státní orgány v oblasti modelu socialismu, tedy že jeho činnost – mohu prohlásit – neměla nic společného s Giedroycovou činností. [...] Giedroyc se nachází několik desítek let mimo naši zemi. Je to člověk, jehož společenské vědomí je společensky podmíněno úplně jinak, člověk, který v tuto chvíli v zásadě nerozumí procesům, odehrávajícím se v zemi. Je to člověk, který protože nerozumí – nenávidí [...], možná bych [ho] právě proto označil za jakéhosi tragického starce z Maison-Laffitte. Tak se mi tento Giedroyc jeví. Není pro mne žádným démonem, je příliš malý, než aby byl démonem.

[...] V zásadě se mi totiž zdá, slavný soude, jako kdyby celou tuto kauzu ovládla konspirace. Konspirace byla neutrálním důsledkem toho, že Kozłowski a ostatní chtěli, aby se určité články a publikace dostaly ke čtenářům. [...] [Alexandr Dubček] nepadl proto, že byl špatným socialistou. Padl proto, že neměl politikou představitelství, proto, že to tak řeknu, to tam smutně dopadlo. [...] A já nechci, slavný soude, aby si slavný soud myslel, že ob[žalovaný] Kozłowski musí projevit větší politický rozum, než jaký projevil Alexandr Dubček. To od něho nelze vyžadovat, slavný soude,

protože koneckonců není žádný politik... je publicista, vlastně je jako opilé děcko v mlze – jen tak je možné ho popsat. [...]

Obžalovaný Kozłowski trpí za viny, a tady znovu mluvím s plnou vážností, říkám to, co si myslím – trpí za viny onoho tragického starce z Maison-Laffitte, trpí za viny všech těch, kteří ve cti a slávě přednášejí ať už v Kanadě, ať už v Izraeli nebo kdekoli jinde, a jsou zahaněni aureolou mučedníků. Zdá se mi, slavný soude, že to nespadá do výměru spravedlnosti, nespadá to do politiky našeho socialistického státu. Jde o to obžalované chránit. Mluvím teď o obžalovaném Kozłowském. Aby se z tohoto nesmiřitelného nepřítel stal [...] nesmiřitelný nepřítel našich přátel. To je potřeba. Právě tak, jak stojí v Norwidově básni o popelu a démantu – protože nebudu nijak přehánět, když řeknu, že v něm lze postřehnout ten démant. Jistěže ano! Teď je svrchu plný popela, ale je tam ten čistý démant.

19. ÚNORA

V posledním slově obžalovaného (dvanáctý den procesu)

Ani já, ani – tím jsem si jist – nikdo z těch, kdo dnes se mnou sedí na lavici obžalovaných, bychom ani nepomysleli na jakékoliv kontakty s Jerzym Giedroycem nebo Literárním institutem, kdybychom mohli své názory a své úvahy vyjádřit nějak jinak. Kdybychom se o ně mohli podělit prostřednictvím čehokoliv jiného. To bohužel nebylo možné. Všichni víme, že od března 1967 byla jediným místem, kde mohl člověk svobodně hlásat své názory, lavice obžalovaných u soudu. [...] nezbavil jsem se naděje, že ideály, které se snažili uvést v život v Československu, budou – možná jinými metodami, možná při

jiném obratu dějin, ale stejně budou uskutečněny, že ty ideály, které jsem choval, které byly hnací silou mé činnosti a které chovám nadále, ideály svobody, ideály ctění demokratických svobod, ideály svobody slova a myšlení – dojdou uskutečnění.

21. ÚNORA

Z dokumentů MV

Rozpracování emisarů pařížské „Kultury“

Při návštěvách [v bytě Ireny a Andrzeje Zabłudowských] si [TS] „Roman“ všiml, že Lasotovou-Zabłudowskou často navštěvují různí mladí lidé. „Roman“ je nechtěl uvádět do rozpaků a odcházel do sousedního pokoje. Získal si tím sympatie hostitelky a jejího muže a také důvěru. [...] Za účelem zajištění přílivu informací o průběhu těchto rozmluv byl „Roman“ vybaven aktovkou s ukrytým minifonem. „Roman“ dostal za úkol nechat aktovku se zapnutým minifonem v první místnosti pro případ rozhovoru hostitelky s hosty bez jeho účasti.

[...]

Dne 12. dubna přišel k Lasotové-Zabłudowské na nedomluvenou návštěvu. Všiml si, že očekává někoho jiného a je z jeho návštěvy trochu v rozpacích. [...] Po několika minutách vešel do bytu mladý muž ve věku asi 25 let, kterého hostitelka představila jako Macka a dodala, že je studentem Varšavské univerzity. Během přátelského rozhovoru Maciek uvedl, že je horolezec a bývá často v Tatrách. [...] Po krátké zdvořilostní rozmluvě se „Roman“ Mackovi omluvil a podle již zavedeného zvyku odešel do sousedního pokoje, přičemž nechal na místě aktovku se

zapnutým minifonem. Maciek se ujistil, že jsou sami, a pak Lasotové-Zabłudowské ohlásil:

MACIEK: První už vyšel, druhý se tiskne a existuje obtah.

IRENA: Viděls to?

MACIEK: Nestačil jsem si to prohlédnout, protože jsem měl jen půl hodiny času. Obtah tam už je, ale teprve se tiskne a bude až v květnu. Je také několik exemplářů posledního čísla „Kultury“. Číslo z března je mnohem zajímavější než to předchozí, protože obsahuje hodně informací z domova. Krom toho budu brzy mít kolem dvou set výtisků *Březnových událostí*, budu je mít v květnu a chci je rozšířit před volbami.

Pak uvažovali o způsobu, jak kolportovat umíněné publikace pařížské „Kultury“. Dohodli se, že materiály rozšíří na studentských kolejích. Další rozhovor zněl následovně:

Maciek: Moji známí navrhuji rozšířit to v jeden den, aby se to v jeden den objevilo v celém Polsku. Aby to lidé rozvezli do několika univerzitních měst.

Irena: Chápu, jde o to, aby to nebylo jenom ve Varšavě.

Maciek: Ještě doufám, že bude Vratislav a Krakov, protože to zařídím. Další města, to nevím, nemám tam přístup. Je moc důležité, aby to vyšlo v jeden den. Jenže to bude až v květnu, protože je teprve potřeba pro to jít, je to potřeba zorganizovat, já to sám neunesu. Už to všechno bylo v Polsku. Celé auto [...].

Oni to měli v autě. [...] Ted' se to bude muset nosit. Navíc jsme se dohodli na krásném volebním heslu, které se má psát na lístky: „Sami vládnete – sami se

volte“, a připravujeme leták s vysvětlením, že když hlasuješ, stáváš se spoluodpovědným za bití studentek. Oni navrhnou ještě další leták: „Hlasováním pro Frontu národní jednoty zároveň podporuješ FNJ a Židy“. To proto, aby se jim úplně zamotala hlava, aby už ničemu nerozuměli a začali se z těch letáků obviňovat navzájem mezi sebou. [...]

Za účelem ustanovení Macka bylo vykonáno následující:

- byly analyzovány materiály týkající se osob aktivně zapojených do březnových událostí [...];

- byly analyzovány seznamy členů Vysokohorského klubu za účelem nalezení muže jménem Maciek studujícího na VU;

- navíc byla zřízena skrytá pozorovatelna, umožňující fotografovat a orientačně ustanovovat osoby navštěvující Lasotovou-Zabłudowskou v jejím bydlišti.

Výsledkem realizace výše uvedeného byl 16. dubna 1969 ustanoven Maciek – byl jím Maciej Józef Włodek, syn Stanisława a Marie, narozený 1945, svobodný, student pátého ročníku geologické katedry VU, člen Vysokohorského klubu.

[...] Na pohraničním přechodu v Lysé Polaně bylo zjištěno, že 9. dubna 1969 v 11 hodin předala Pohraniční stráž ČSSR polské straně (stráži Vnější ochrany hranic v Lysé Polaně) Macieje Włodka, který byl zadržen na slovenské straně hranic. Spolu s ním byli na území Slovenska dva mladí muži, o kterých byl polské straně řečeno, že jde o Józefa Kozla a Macieje Mróze – polské občany trvale žijící v SRN. Před odjezdem do SRN žili jmenovaní v Krakově. [...] Uvedené setkání Włodek označil za náhodné,

zatímco k překročení hranic s ČSSR došlo podle jeho vysvětlení v oblasti Malého žabího štítu, kde se na slovenskou stranu sesunul s lavinou. Protože se bál vracet se stejnou cestou, vydal se Ráztockou dolinou na straně ČSSR, kde byl zadržen. Podle hodnocení důstojníka ochrany hranic Włodkův vnější vzhled ani jeho psychický stav nevypadaly na to, že by ho skutečně strhla lavina. Po předání polské straně ho služba Vnější ochrany hranic propustila. [...] Bylo přistoupeno k ustanovení osob vydávajících se za Józefa Kozla a Macieje Mróze. Z ustanovení provedeného na území Krakova vyplývalo, že z Krakova neodjížděly za hranice osoby jménem Józef Koziel a Maciej Mróz. Zato vycestovali Andrzej Mróz [...] a Maciej Kozłowski. [...]

Dne 30. dubna 1969 kolem 18. hodiny šli Włodek společně s M[iroslawou] Szatoplechovou do prostoru [Varšavské] univerzity] a u hlavního vchodu na něho čekali. Po několika minutách k nim přistoupila žena, se kterou se pozdravili podáním ruky, a pak si začali povídat. Tato žena dostala krycí jméno „Rudá“. Asi po 15 minutách se společně vydali na poštovní úřad, kde „Rudá“ telefonovala. Telefonický rozhovor vedla francouzsky. S Włódkem hovořila bez cizího přízvuku. [...] Za účelem ustanovení „Rudé“ byly shromážděny komplexní údaje. [...] Z pasových dokumentů M[arie] Tworkowské vyplývalo, že má konzulární pas a v období od 29. dubna do 9. května 1969 pobývala ve Varšavě. Na předložené fotografii poznali příslušníci sledování v Tworkowské Włodkův kontakt s krycím jménem „Rudá“. Tworkowská tedy stačila vycestovat z Polska dříve, než byla ustanovena.

MARIE TWORKOWSKÁ

Z dokumentu MV

Rozpracování emisarky pařížské „Kultury“

Je třeba zdůraznit chování Marie Tworkowské, která od momentu zjištění, že ji zadržela polská Bezpečnostní služba, jevila velkou nervozitu. [...] Prohledání Tworkowské velmi rychle vyjasnilo důvod její nervozity i jejího požadavku jít na toaletu. Ve vnitřní kapse bundy, kterou na sobě Tworkowská měla, byl nalezen třístránkový strojopisný text s rukou psanými opravami a doplňky. Z obsahu tohoto textu vyplývalo, že obsahoval instrukce k jednání na území Polska a ČSSR. Tento strojopis byl pečlivě opsán.

Z poznámky MV týkající se Giedroyceva dopisu Marii Tworkowské

Tento dopis je datován 19. května 1969 a nese typické znaky diverzně-špionážní instrukce se všemi rozvědnými prvky. Tyto dvě funkce instrukce se v obsahu vzájemně proplétají a plně vykreslují charakter oněch znaků.

Pomine-li se všeobecně známá skutečnost, že se instrukce tohoto druhu vždy vyznačují konspirativností, informuje o tom i sám J[erzy] Giedroyc, a právě tento znak zdůrazňuje. Uvědomuje si „nedobré důsledky“ prozrazení obsahu instrukce a doporučuje proto přísně konspirativní jednání a varuje vykonavatele před možností ztráty instrukce. [...] Instrukce jako celek odhaluje neoficiální funkci pařížské „Kultury“ jako diverzně-špionážního centra, používajícího nekonvenční metody sběru informací nejen pro vlastní užitek. Měsíčník „Kultura“ není časopisem předkládajícím

FOT. ÚSTAV NÁRODNÍ PAMĚTI



„svobodné myšlení“ – jak tento časopis popisují ti, kdo ho redigují a jeho obdivovatelé – ale představuje centrum inspirující konkrétní osoby z určitých prostředí k činnosti nepřátelské vůči PLR

5. ÚNORA 1970

↑ Varšava, 1969. Maria Tworkowská „Iska“, obžalovaná v procesu „horolezců“. Podobizna pořízena po vynesení rozsudku

**Dopis Jerzyjo Giedroyce
nalezený u Marie Tworowské
19. května 1969**

Vážená paní,
posílám svůj „testament“. V první řadě prosím, abyste nám hned po příjezdu dala domluveným způsobem vědět domů nebo k nám, abych věděl, že jste dojeli bez problémů. Je to pro mne opravdu důležité. Pokud jde o záležitosti, pak:

PRAHA

Popovídat si s Ledererem a studentskými aktivisty o Jugoslávii, tj. o možnosti vytvořit v Jugoslávii buď tajnou stanici vysílající do lidových demokracií a Sovětského svazu (tj. v první řadě do Ruska, baltských států, na Ukrajinu a do Běloruska), eventuálně, pokud by byl Tito ochoten se pustit do boje, tak zřízení příslušných oddělení v bělehradském rozhlase. Možnosti, jaké nemá žádná Svobodná Evropa ani Svoboda (americká stanice analogická ke Svobodné Evropě vysílající s Sovětského svazu). Kdyby se tento projekt „chytil“ u Čechů, je potřeba předem upozornit, že polské oddělení bychom obsadili my. Je také potřeba pohnout s koncepcí vytvoření vých[odoevropské] internacionály mládeže v Jugoslávii. Orientovat se v současné situaci v Československu. Existuje-li perspektiva plánů na pol[itickou] emigraci, nebo je to ještě předčasné. Připomenout Ledererovi, že je pořád k dispozici 1000 dolarů, které jsme dali m[inulý] rok jako naši cenu „Literárním listům“. Je-li na univerzitním poli ještě vůle a možnosti, zjistit, zda není možné

vytvořit na slavistice skutečná „revizionistická“ centra. Mám na mysli především Poláky, přednášející a stipendisty. Nová stipendia pro lidi, které vyberete. Orientovat se, jak v současné době vypadají polsko-české politické a hospodářské vztahy. Otázka budování kanálu Odra – Dunaj – Labe. Zda je RVHP formou nátlaku na integraci Československa do vých[odního] bloku. Možná by Lederer napsal článek do „Kultury“ o současné situaci v Československu. Počítám ostatně s tím, že budete sbírat materiály a pošlete článek vy. Možnosti posílání „Kultury“ a publikací jednotlivým osobám. Jak to vypadá s cenzurou tiskovin, dopisů etc. Jak vypadá aktivita PLR? Jak funguje Polské kult[urní] centrum v Praze? Materiály k článku o tomto centru. Hodnocení (a jména) polských dopisovatelů v Česk[oslovensku]. Náklady a situace v armádě. Záležitost Těšínska. Naděje na poskytnutí autonomie, vytvoření pol[ské] sekce v české straně. Rozhovor s manželem Stachové. Zda jsou od ní informace. Vyřízení prosby, aby mi – jakmile se vrátí a pojedou do Itálie – rozsáhle napsala. Jakou má možnosti přivést mi z domova materiály, o které jsem žádal. Prozkoumat, jaké jsou šance, že by např. studentské org[anizace] pozvaly na vystoupení varšavský STS [Studentski Teatr Satyrików – Studentské satirické divadlo]. Ev[entuellně] festival malých studentských divadel v Praze. Mohl by to být velký prostor k propagandistickému působení. Hodit (nejlépe aby to udělali Češi) do polského centra v Praze několik „Kultur“ a knížek.

BRATISLAVA

Rozhovor s Čarnogurským. Zda se ujme role poštovní schránky, to znamená, že by mi posílal *via* Vídeň všechny materiály, které mu chodí z Polska. Zda vidí možnost pašovat z Vídně do Bratislavy naše publikace a v Bratislavě je rozšiřovat. Mohl bych našemu adm[inistrativnímu] zástupci Poczobutovi-Odlanic-kému ve Vídni dát jakékoliv množství. Zda by měl možnost získat od slovenské pošty komplet polských telefonních seznamů. Je to velmi důležité. Zda může zajistit pohraničním přechodům tiskoviny a dohlížet, jak to funguje. Hodnocení Husákovy politiky: jestli je sovětský agent nebo slovenský nacionalista, který se snaží při vítězství Sovětů dosáhnout slovenské nezávislosti; jak vypadá ekonomická situace. Co [Čarnogurský] přivezl ze Spojených států a z Říma. Situace církve a hlavně řeckokatolické církve. Vztahy s Ukrajinci. Nechat pro Ladislava Volka (Dolný Kubín, Nadasiho 487) *Wydarzenie marcowe* [Březnové události], *Przedwiosna* [Předjaří] a posl[ední čísla] „Kultury“. Navázat s ním kontakt, pokud tam je. Upozornit na něj lidi z Polska. Studuje v Krakově sociologii. Může být užitečný jako kurýr. Sovětská armáda. Jestli je jich hodně, jak se chovají, vztahy s obyvatelstvem. Projevuje-li se „ideologický rozklad“ v důsledku dlouhého pobytu v Čechách. Zda by nestálo za to uvažovat o brožurách nebo tajném časopise pro sovětské voj[áky]. Tento dotaz se týká všech míst: Prahy i Slezska. Mohl bych dod[at] přís[lušné] publ[ikace] vyd[ané] na Záp[adě], jako je Solženicyn, Sacharov atp. Apropó Prahy: záležitost nelegálních tiskovin, rukopisů etc. ze Sovětského

sv[azu]. Prý je v Praze kopie textu estonských vědců k Sacharovovi. Budu se pokoušet posílat akt[uální] knihy a „Kultury“ poštou z Vídně a prostřednictvím jednoho pařížského knihkupectví Čarnogurskému, Stachové, Krumniklové, Babilonovi. At' dají vědět, jestli jim docházejí nebo ne.

TĚŠÍNSKO

Kolportování na druhou stranu. Také záležitost telefonních seznamů. Pokud budou materiály z Polska, tak zda mají možnost mi je posílat. Jestli ne. at' to dělají *via* Čarnogurský. Chtěl bych, aby mi posílali „Głos Ludu“ a „Zwrot“, náhradní exempláře. Aby zasílali ev[entuélní] zajímavější články, které mohou vycházet v Čechách. Navázat pokud možno kontakt se spolupracovníkem „Głosu“ Janem Rusnokem. Připojuji úryvek z jeho článku (potřebuji ho vrátit, chci ho přetisknout). Článek je vel[mi] zajímavý, i když opatrný. Získat od něho „necenzurované věci“, které bychom mohli vydat jako redakční komentář, abychom ho nevystavovali riziku. Za články a přetiskování platíme honoráře. Jak je poslat? Chtěl bych v „Kultuře“ vést syst[ematicky] slezskou kroniku. Jestli jim to vyhovuje a jestli mohou dod[ávat] materiály. Dojem z dosavadních zmínek v článku P[awła] Łyska o P[etru] Kubišovi (Łysek – profesor jedné z am[erických] un[iverzit], letos v létě bude ve Slezsku, bude moci přivést materiály a informace). Agnieszce Osiecké, která občas bývá v polském Cieszynie, jsem dal adresu Krumniklové. Ev[entuélní] pozvání STS do Těšína, i polooficiální.



FOT. ÚSTAV NÁRODNÍ PAMĚTI

↑ Materiály Literárního ústavu zabavené Bezpečnostní službou 26. května 1969. V popředí dopis Jerzyho Giedroyce Marii Tworkowské

LIDÉ Z DOMOVA

Projekt zpracování materiálů, které by zaplnily celé číslo „Kultury“, v Polsku, tak aby zůstala co možná různorodost rubrik. Nejen politika, ale také literatura. Musí to mít velkou úroveň. Netištěné texty. Ohlas publikací *Wydarzenia marcowe* a *Przedwiośnia*. Kdo je „Korab“, autor *Westernu*. Telefonní seznamy. Seznámit se s knihu *Pytanie i odpowiedzi*, vydanou nedávno v nakladatelství „Książka i Wiedza“. Hodlám vydat analogickou. Přehled otázek a problémů, které je potřeba popsat. Možnost materiálů z Polska do této knihy, nebo zda se musí celá zpracovat v emigraci. Pomoc „Kultuře“ při zpracovávání „černé listiny“ a „domácího humoru“. Obě tyto rubriky mají přes svou zdánlivou malichernost velký význam. Posílání hodnocení lidí, kteří odjíždějí z domova do emigrace. S kým to má smysl, a komu se vyhnout. Názor na Baumanu. Informace o vězněných, jejich osudy. Věc pomoci rodinám a samotným uvězněným. Zda je propuštěn Szpotański. Hrátky ve straně. Předvolební atmosféra. Ev[entuélní] článek s popisem, i přehnaným, akcí bojkotu. Stále obracet pozornost na nutnost kontaktů a ježdění do balt[ských] zemí, na Ukrajinu a do samotného Ruska. Nutnost zabývat se touto problematikou. Ekonomická situace (životní úroveň). Dělníci, nálady. Přesvědčovat lidi, aby chodili do továren a snažili se tam něco dělat. Jasienica – je důležité navázat s ním opatrné kontakty.

EVENTUÁLNÍ NÁVŠTĚVA V MNICHOVĚ

Když uvažuji o účelu využití tohoto aparátu, znovu doporučuji opatrnost. Je lepší je [Rádio Svobodná

Evropa] inspirovat formou materiálů přicházejících skutečně nebo předstíraně z domova, protože je to neúčinnější. Radil bych především navázat kontakt s Perzanowským (Ismaningerstrasse 128/8, Mnichov). Je za tím Alfred Znamirovski, který také nedávno vycestoval z domova. Ten umí dobře česky a zná Čechy. Může to pro vás být zajímavé. [...] Možná by se dokonce od něj mělo začít, usnadní to další kontakty etc. Upozorním je na váš ev[entuélní] příjezd. Je důležité si od Lederera vzít adresy a zprávy pro zajímavější české spisovatele, kteří jsou na Západě. Už jsem svého času prosil M. K. [Macieje Kozłowského], aby se pokusil dozvědět, kdo píše do „Prawa a Życia“ pod pseudo „Rodak ze Szmutek“. Prosba, aby poslali „Informator Nauki Polskiej“ za r[ok] 1969. Je to stejně důležité jako telefonní seznamy kvůli posílání výtisků na biblovém papíře. Několik výtisků. Při rozhovorech se Sv[obodnou] Ev[ropou] je nutné je maximálně nabudit informacemi o uskutečňované akci k bojkotu voleb. Jen takto jasně podaná situace je přiměje tuto akci podpořit, což může být bezprostředně před volbami vel[mi] důležité. Psali jsme v „Kultuře“ na základě informací od Slováků o náboženských konfliktech na Spiši a Oravě. Kard[inál] Wojtyła to energicky popírá. Bylo by dobré, kdyby tam někdo v létě zajel a prozkoumal, jak s to ve skutečnosti vypadá. Je to důležité pro normalizaci p[olsko]-slovenských vztahů. Nedivte se, prosím, množství záležitostí ani chaotičností této poznámky. Možná se z toho dá zařídit jen málo. Ale chtěl jsem poskytnout co možná úplný seznam záležitostí, které mi připadají důležité. A prosba: neztratte tento lístek.

Mohlo by to mít nedobré důsledky. Nechci nasazovat na milého M. K., ale on zásadně ztrácí papír. Nejhezčí pozdravy a „zlomte vaz!“, jak říkají za podobných okolností starší bratři.

JERZY GIEDROYC [PODPIS NEČITELNÝ]

Možná se vám v Praze podaří najít Stan[isława] Moszuka, filmaře, o kterém jsem vám říkal. To může být cenné. Agn[ieszka] Holland. Ti studenti, pokud mají dobré vztahy s univerzitní admin[istrativou] (v Praze nebo v Bratislavě), by pro nás mohli získat soubor *Skład osobowyi spis wykładów* (Seznam osob a přednášek) z jednotlivých univerzit v PLR. Každá un[iverzita] to každoročně vydává. Mám informace, že Władysław Bieńkowski napsal knihu, kterou nakladatelství odmítla a která koluje v opisech. Prý je vel[mi] zajímavá a důležitá. Je tam potřeba zajít a získat výtisk nebo fotokopii. Mohla by to být bomba.

Vy jste taky dobrá konspirátorka, jako M. K. Nechala jste ve skladu lístek o telefonních seznamech. Opravdu je potřeba dávat velký pozor.

J.G.

TS „Sylvie“

Při rozhovorech s vyšetřovatelem se [Tworkowská] snaží vydávat za člověka, který nemá paměť. Říká, že když vypovídá, snaží se plést čas a údaje, že záměrně změní některé písmenko ve jménu, jako že si to nepamatuje, i když tvrdí, že má dokonalou paměť. [...] Tworkowská říká, že kdyby ji napadlo, že ji mohou v ČSSR zatknout, neměla by dopis od redaktora pařížské „Kultury“,

všechno by se naučila nazpaměť, jako se to naučila, když v dubnu jela do Varšavy.

3. ČERVNA 1969

Tworkowskou velmi znepokojují bulletiny, které se tiskly v ČSSR. Z Paříže si přivezli články, které v ČSSR přepsali na blány, na psacím stroji Kozłowského psala Tworkowská. Pak ty bulletiny rozmnožovali na cyklostylu, u koho, to neříká. Hrozně by nechtěla, aby se na to přišlo. Říká, že nikdo kromě matky Kozłowského o tom nemůže nic říct. Bulletiny množili v noci.

4. ČERVNA

Po dnešním dopoledním výsledku byla velmi nervózní a zneklidněná tím, že Kozłowski přiznává úplně zbytečné věci, konkrétně to, že překročil hranice nelegálně. Tworkowská tvrdí, že „se kroutila“ před vyšetřovatelem, aby o tom nic konkrétního neřekla, tak dlouho, až jí na jednu dal přečíst, co vypověděl Kotłowski.

[...] Tworkowská říká, že má radost aspoň z toho, že to nevyšlo od ní.

16. ČERVNA

Po dopoledním výsledku dne 17. června byla velmi nervózní, plakala. Přiznala se, že zná Janka [Keluse], popřela, že by mu něco vozila, ani od jeho bratra. Říká, že teď nad ní visí „hrozba“, že Kozłowski, který vypovídá o všem, řekl i to, jak přivezla pro Janka leták. [...] A ještě – když Kozłowski o všem mluví – určitě řekne o penězích a to, že peníze dostávala ona. Velmi ji to zneklidňuje, přemýšlí, jak se z toho nejlíp dostat, aby uchránila sebe i ostatní. Říká, že Janek už bude určitě uvězněn.

17. ČERVNA

Vrátila se z dopoledního výslechu hodně nervózní. Říká, že Kozłowski vypověděl o penězích, že je dostala od Giedroyce, že propašovala leták. [...] Tvrdí, že se přizná, protože jí nic jiného nezbyvá. Říká, že kdyby příslušník ten leták, který přivezla, spojoval s někým jiným, věděla by, že Kozłowski nemluví, že jsou to jen dohady. Ale důstojník hned řekl, že leták přivezla ona právě Jankovi. Čili Kozłowski mluví podrobně. Ona bude naopak podrobnosti obcházet, leda by jí vyšetřovatel řekl, že Kozłowski mluvil přesně.

18. ČERVNA

V protokolech z výslechu

Maciej Kozłowski napsal leták [...] Cílem, který si Maciej Kozłowski stanovil, bylo rozšířit leták v Polsku proto, aby vytvořil zdání, že byl leták napsán v Polsku a vyjadřuje vztah některých společenských okruhů k volbám do parlamentu a národních výborů. [...] Maciej Kozłowski s pomocí Adama Winklera schoval leták do cigarety, ze které předtím vysypali tabák. Takto připravenou „cigaretu“ obsahující leták jsem dala mezi jiné cigarety značky „LM“ a takto zabalený jsem ho přivezla do Varšavy.

18. ČERVNA

Převezení knih ze Zakopaného do Varšavy měli dohodnout Jan Kelus a Maciej Włodek. Člověka ze Zakopaného měl znát Jan Kelus. Když jsem jela do Zakopaného, mluvila jsem s takovým člověkem, ale nezískala jsem od něj souhlas na nošení literatury z hor a její přechovávání. [...] Jméno toho člověka neuvedu.

20. ČERVNA

Sama jsem mluvila s [Michalem] Jagiełhou. Nakonec mi odpověděl negativně. [...] Zdůraznil, že je členem strany a takové jednání je v rozporu s jeho názory.

25. ČERVNA

TS „Sylvie“

Po výslechu [...] se vrátila velmi nervózní. Říká, že ji ani nenapadlo, „že Kozłowski je tak velký idiot“. Musela se přiznat, že jim Agnieszka Hollandová půjčila cyklostyl. Říká, že o tom vyšetřovatel dobře věděl. [...] Říká, že když slyšela slovo cyklostyl, rozklepaly se jí nohy.

27. ČERVNA

Má velké starosti o dceru a trápí ji, že nemá [z domova] žádné dopisy. [...] Bojí se konkrétního objasnění, říká, že ji strašně týrají dlouhé výslechy, ztrácí se v nich.

28. ČERVNA

V protokolu z výslechu

Dnes bych chtěla vysvětlit síť kontaktů a vzájemného zasílání materiálů z redakce „Kultury“ varšavské skupině a naopak. Za tím účelem jsem pro snazší porozumění tomuto systému vytvořila vlastnoruční skicu, na které je vzpomínaný systém zobrazen a kterou přikládám k tomuto protokolu o výslechu. [...] Mé objasnění se samozřejmě bude zakládat na faktech, která znám úplně najisto a vyhnu se nejistým dohadům a domněnkám. Uvádím, že existence skupin nemá nic společného s organizacemi v institučním smyslu. Pokud vůbec existovalo vedení, bylo tomu tak proto, že konkrétní člověk projevoval větší iniciativu, aktivitu a znalost problematik, které skupinu zajímaly. Obecně lze stanovit existenci tří zásadních skupin, které se podílely na posílání materiálů

z Polska do redakce „Kultury“ a publikací „Kultury“ do Polska. [...] Těmito skupinami byly varšavská skupina, pražská skupina a pařížská skupina.

I. ČERVENCE

V posledním slově obžalované (dvanáctý den procesu)

Tento soudní proces mi umožnil porozumět pravé povaze jednání Literárního institutu a chápu, že veškerá činnost s ním spojená byla chybou. Myslím v této chvíli na osud svého dítěte a proto velmi vroucně prosím slavný soud o co možná mírný rozsudek.

21. ÚNORA 1970

MAŁGORZATA SZPAKOWSKÁ

V písemném objasnění poskytnutém při vyšetřování

K tomuto objasnění jsem se rozhodla ze dvou důvodů.

Zaprvé: nechtěla jsem, aby mi bylo připisováno, jak se stalo dokonce i v odůvodnění nynější vazby, autorství textů, které jsem nenapsala a které mohou být v rozporu s mými názory a mým přesvědčením, nebo s nimi přinejmenším nejsou totožné.

Zadruhé: byla jsem informována, že ostatní podezřelí ve stejné kauze jako já učinili plné objasnění a jedněmě odmítání vypovídat je na překážku uzavření přípravného řízení. [...]

V průběhu loňského roku jsem napsala [...] texty o tematicce, kterou lze popsat jako politickou. [...] ve chvíli ostrého politického napětí vznikla situace, v níž se jediným způsobem vyjádření stal leták. Diskuse, po které volali studenti, se neuskutečnila, místo argumentů bylo

FOT. ÚSTAV NÁRODNÍ PAMĚTI



← Małgorzata Szpakowska

použito represe. [...] jsem přesvědčena, že masové protestní hnutí mládeže představovalo jev ze společenského hlediska pozitivní a dodávající optimismus; svědčilo o existenci autentické a všeobecné občanské angažovanosti. Fakt, že se toto spontánní hnutí nesetkalo s pochopením, ale s represí – ať už s fyzickým násilím, jakým byla policejní akce 8. března a v následujících dnech, anebo s pozdějším zatýkáním a kázeňskými tresty – jen dokazuje, že některé mechanismy v organizaci naší společnosti

nefungují dost pružně, aby se mladá generace mohla v jejich rámci snažit uskutečnit své ideály.

6. KVĚTNA 1969

TS „Eso“

Během posledních dnů je Szpakowská velmi nápadně zneklidněná vznášeným obviněním, že předávala své články do zahraničí. Tvrdí, že sama články nepředávala.

1. ČERVENCE

V protokolu z výslechu

Dosud jsem nemluvila o určitých úkolech, protože bych přitom musela mluvit o Jakobovi Karpińském, a tomu jsem se chtěla z osobních důvodů vyhnout. Nyní jsem dospěla k závěru, že další mlčení o skutečnostech, které jsou mi známy, Jakobovi Karpińskému nijak nepomůže, a rozhodla jsem se tedy vypovědět následující:

Ještě na jaře 1968 věděl Jakub Karpiński o tom, že jsem u sebe měla řadu materiálů spojených s březnovými událostmi. [...] Zplnomocnila jsem ho k jakémukoli disponování s mými texty. Nepamatuji se, jakou formou jsem to udělala, ale vyplývalo z toho, že si může kterékoli texty nejen přečíst, ale i vzít.

3. ČERVENCEA

JAKUB KARPIŃSKI

TS „Lewandowski“

Příčiny svého odmítání vypovídat odůvodňuje Karpiński tím, že každé téma s vyšetřovatelem je pro něj nevhodné vzhledem k tomu, že musí mluvit o lidech a pak o faktech.

[...]

FOT. ÚSTAV NÁRODNÍ PAMĚTI



← Varšava, 1969. Jakub Karpiński, obžalovaný v procesu „horolezců“. Podobizna pořízena po vynesení rozsudku

Je předpojatý k lidem, kteří vypovídají a přiznávají se, vyjadřuje se o nich, že jsou spolupracovníky MV. V rozhovorech chválí Michnika a naopak se záporně vyjadřuje o Szlajferovi. Nevěří, že dojde k soudnímu procesu.

Do konce vyšetřování neodpoví vyšetřovateli na žádnou otázku a stejně jako dosud bude odpovídat: „Chci využít svého práva odmítnout vypovídat.“ Neodpoví ani na otázky, které by pro něj byly bezvýznamné. Rozhodl se tak.

9. ČERVNA 1969

TS „Jerzy Tomaszewski“

Po návratu z dopoledního výslechu s ke mně Karpiński obrátil s tím, že byl také u výslechu, nebo spíš u půldruhahodinového monologu vyšetřovatele, protože důsledně dodržuje své rozhodnutí neodpovídat na otázky. Řekl také, že byl už několikrát upozorněn na úsměvy, které v něm vyvolávají argumenty vyšetřovatele: nemá se prý čemu smát, poněvadž kauza je velice vážná.

[...]

Krom toho neustále sedí nad knihami a věnuje se především učení španělštině, využívá každou volnou chvíli. Jak jsem uvedl včera v předchozí poznámce, je na něm znát smutek.

17. ČERVENCE

TS „Wojciech“

Poté, co ode mne slyšel informaci o Giedroycově instrukci, kterou mi poskytl [Aleksander] Mackiewicz, je Karpiński velmi znepokojen a říká, že by polské orgány byly hloupé, kdyby se nechopily příležitosti využít tohoto dokumentu, aby se vypořádaly s pařížskou „Kulturou“ a citelně nepoškodily autoritu toho místa v mnoha okruzích, které mají nechuť k socialismu, ale ještě větší nechuť k všemožným výzvědným agenturám. Podle Karpińského lze Giedroycovi na základě toho dokumentu podsouvat činnost výzvědného charakteru. V souvislosti s tím Karpiński ještě jednou potvrzuje, že v jeho činnosti není nic, co by se dalo spojit s „realizací Giedroycovy instrukce“ a z tohoto hlediska vlastně jedná proti vlastnímu zájmu, když odmítá vypovídat. [...]

Stejně je však Karpiński rozhodnut dále odmítat vypovídat a odůvodňuje to tak, že si chce zachovat tvář ve svém prostředí a vyjít z toho jako člověk, který se dokázal

zachovat ke spoluobviněným loajálně i navzdory vlastnímu zájmu.

30. ČERVENCE

Během procesu (pátý den)

Podívejme se na tyto dvě věci, prokuratura klade za vinu, že podle nového trestního kodexu je nutno uznat, že obecně by knihy a články mohly poškodit polský stát. Jenže – vzhledem k síle polského státu – je prokurátorská teze, že by knihy a články mohly takovou škodu způsobit, falešná. Musím proto prohlásit, že kdyby prokurátor takovou tezi hlásal, šířil by falešné informace, které by mohly snížit jeho autoritu. Tím nechci tvrdit, že zde prokuratura spáchala trestný čin podle článku 23 malého trestního kodexu. Před takovým obviněním jsem ochoten prokuraturu hájit. Ještě několik slov o požadavcích, jaké klade článek 5. Konkrétně tento článek staví nemalé požadavky, pokud jde o společenské postavení pachatele. I kdyby totiž někdo chtěl poškozovat polský stát, nemůže to dělat z libovolného společenského postavení. Postavení běžného občana je na to příliš malé. Aby mohl uzavírat dohody za účelem poškození polského státu, musel by napřed vstoupit do nějakého grémia, které vydává závazná státní rozhodnutí a uzavírat například – v dohodě s cizí vládou nebo cizí organizací – pro Polsko nevýhodné hospodářské smlouvy nebo polský stát zaplést do vojenských akcí, které by pro něj byly nevýhodné. [...]

Pokud jde o Krzysztofa Szymborského nebo nějaké další osoby, o nichž je v odůvodnění obžaloby řeč v souvislosti se mnou – pokládám za vyloučené, že by kdokoli z nich jednal v zájmu cizí organizace. Navíc je zcela nepochybné, že ani Krzysztof Szymborski ani žádné jiné

osoby mi své působení ve prospěch cizí organizace nijak nedávaly najevo. [...]

[Prokuratura] mě viní, že jsem byl dohodnut s Krzysztofem Szymborským. Ale z dohody s Giedroycem mne nikdo neobviňuje. Naskýtá se otázka: kde se vzal Giedroyce? Pokud tomu správně rozumím, konstruuje zde prokuratura svébytný trestný čin – zprostředkovaný kontakt. Konkrétně: trestný čin Jerzyho Giedroyce by spočíval v tom, že se dohodl s Konstantym Jeleńskim, a to proto, že Konstanty Jeleński pracuje v „Kongresu svobody kultury“. S Jerzym Giedroycem se měl dohodnout Maciej Kozłowski, s Maciejem Kozłowským Andrzej Mróz, s Andrzejem Mrózem Krzysztof Szymborski, no a já jsem měl být šestým článkem tohoto řetězu vedoucího ke Konstantymu Jeleńskému.

[...]

V podstatě by tedy [...] ten proces byl zaprvé procesem proti knihám a proti slovu, zadruhé procesem proti pařížské „Kultuře“. Na lavici obžalovaných však nelze posadit knihy ani Jerzyho Giedroyce. Na lavici obžalovaných posadili nás, knihy jsou na stole soudců. [...]

13. ÚNORA 1970

Prokurátor ve vystoupení (desátý den procesu)

Jakub Karpiński před soudem stejně jako při vyšetřování využil práva nevypovídat, zaručeného zákonnými ustanoveními, využil občanských svobod, které mu v našem státě náleží. Omezil se na pseudoargumenty týkající se opodstatněnosti právní kvalifikace činu, který mu klade za vinu obžaloba. Dovolil si beztaktost použít vůči soudu invectivy, protože chtěl tímto způsobem nahradit věcnou analýzu nezpochybnitelných faktů své trestné činnosti, kterou před soudem popsali

spoluobvinění Szymborski a Szpakowská, jakož i svědci Kelus s Sikorská.

19. ÚNORA

V posledním slově obžalovaného (dvanáctý den procesu)

Slavný soude, v souladu s tím, co zde přede mnou říkal Maciej Kozłowski, nespatriji v činnosti nikoho z obžalovaných cíl jednat tak, aby poškodili polský stát. Navíc mám za to, že není nijak zvlášť potřeba dodávat cokoli k tomu, o čem jsem mluvil, když jsem se vztahoval k obvinění, ani k tomu, co říkal pan obhájce Stanisław Szczulka. Já žádám, slavný soude, o zproštění viny nejen pro sebe, ale pro všechny obžalované.

21. ÚNORA

JAN KRZYSZTOF KELUS

TS „Toruň“

Kelus je nenormálně podezíravý, podle jeho názoru tvoří polovinu společnosti agenti Bezpečnostní služby, všechno jsou předem promyšlené hry. Proto je s ním nutné vést rozhovor, i když už do trochu větší hloubky, zpolo-viny jako žertem.

26. ČERVNA

Velký dojem na něj udělal rozhovor s představitelem Bezpečnostní služby, kterého dosud neznal a popsal ho jako výjimečně věcného, inteligentního a sympatického člověka. Během tohoto rozhovoru mu byla předložena fotokopie dopisu, který měla z Paříže Tworkovská. Dopis podepsal Giedroyce.

[...]

Bylo mu řečeno, že takový dopis může být podkladem k překvalifikaci trestného činu z článku 7 malého trestního kodexu, ale Kelus s tím v rozhovoru nesouhlasí. Přesto na něj samotný dopis udělal velký dojem a kategoricky prohlašuje, že nic nevěděl o natolik hlubokém zaangažování Tworkowské ani o takové hlouposti jejich nadřízených z Paříže.

28. ČERVENCE

V protokolu z výslechu

Zde bych chtěl dodat, že v souvislosti s výpovědí Tworkowské, která mi byla předestřena, poprvé slyším formulace, kterých používá, jako například „převážení kanál“, „zajištění transportu“, „pražská skupina“. Používání takových označení, jichž Tworkowská při rozhovorech se mnou nikdy nepoužívala, naznačuje existenci dobře organizované konspirační skupiny. Taková skupina neexistovala. Podobně neexistoval ani žádný konkrétní plán stálého převážení knih z Paříže do Varšavy.

5. SRPNA

TS „Toruň“

Kelus je velmi citlivý na získávání hmotného prospěchu z „ideových“ záležitostí a pobouřeně prohlašuje, že Włodek asi musel dostat [od Kozłowského] 100 dolarů za své služby při dodávání materiálů a odběru knih. V jeho očích Włodka diskvalifikuje už samotné přijetí peněz.

9. SRPNA

Kelus se pokládá za neslýchaně mazaného. [...] Kelusova všeobecná metoda: odstříhovat se od organizované činnosti; nemyslel si, že Kozłowski nebo Tworkowská jsou

FOT. ÚSTAV NÁRODNÍ PAMĚTI



vyslanci pařížské „Kultury“, ale že se takovými věcmi „jen tak“ příležitostně zabývají.

Odráží se to v jeho květnatých vyjádřeních do protokolu. Protože se Kelusovy formulace zapisují, pokládá to za vítězství svého intelektu a méně si všímá skutečnosti, že v jemné obměně potvrzuje detaily důležité k porozumění věci.

12. SRPNA

[...] obává se vysokého trestu a toho, že jeho jednání bude hodnoceno jako jednání z hmotných pohnutek, přání

↑ Varšava, 1969. Jan Krzysztof Kelus, svědek v procesu „horolezců“. Podobizna pořízena po vynesení rozsudku

věnovat se horolezectví za dolary, náhodné dobrodružství za peníze pařížské „Kultury“ nebo převedení této činnosti na společný jmenovatel s běžným pašováním. Podle jeho přesvědčení se tak dá hodnotit činnost Mróze a Kozłowského i Włodka, který s nimi spolupracoval, a částečně i Szymborského. [...] Nemůže tedy dopustit, aby tuto činnost zkazily ty „špinavé“ záležitosti. Radil se proto se mnou, jak má v takové situaci postupovat. Jde mu o to, aby si na jedné straně zachoval „tvář“, a na druhé straně se odsekl od těchto pašerácko-devizových spojení.

18. ZÁŘÍ

TS „Artur“

Po včerejším výsledku se Kelus vrátil přesvědčen, že Karpiński vypovídá. Vyšetřovatelova argumentace byla velmi přesvědčivá. [...] Jak říkal Kelus, zná mentalitu Karpińského velmi dobře a to, co říkal vyšetřovatel, se absolutně shoduje s tím, jak se Karpinski mohl v takové situaci zachovat. Kelus v přesvědčení, že Karpiński vypovídá, řekl, že teď odpadají všechny jeho problémy spojené s jeho vlastním vypovídáním. Vyšetřovatel Kelusovi slíbil ještě další informace. Kelus na ně čeká, protože mají rozehnat jeho – už jen minimální – pochybnosti.

[...] Současné stadium kauzy Kelus velmi silně prožívá. Včerejší noc strávil přemýšlením a dnes byl jen napůl při vědomí, usínal při čtení knihy, kterou si vzal do ruky spíš jako záminku. Kelus tak silně prožívá získané informace, že ani nechte tisk včetně zpráv z Československa, a přitom ho tento úkol tolik vzrušoval. Jeho psychologický stav ukazuje, že se blíží zlomu.

1. ŘÍJNA

V protokolech z výsledku

[...] přistupovali jsme – často mlčky – na jisté obecné předpoklady. Takovým předpokladem bylo, že je vyloučen veškerý přímý nebo očekávaný hmotný prospěch – jsou vyloučeny situace, které by mohly vrhnout byť jen stín podezření na to, že nejde o autentické spontánní jednání, vyplývající z naší konkrétní společenské situace [...]. ale o něco uměle inspirovaného zvenčí. Šlo přece o to, zachovat v rámci této činnosti takový morální postoj, abychom bez ohledu na právní kvalifikaci byli pokládáni za slušné lidi.

6. ŘÍJNA

TS „Artur“

Začíná dokonce pochybovat, zda v dosavadních výpovědích neřekl příliš mnoho. Konkrétně se to vztahuje k výpovědi spjaté s osobou Jakuba Karpińského. Bojí se, že Karpiński možná nevypovídal, přestože ho vyšetřovatel přesvědčoval, že ano, a že mu tudíž má co vyčítat. Když mluvil o Karpińském, řekl, že je to člověk, který se nejvíc angažoval a nejvíc udělal. Karpiński však byl velmi opatrný a osobně se stýkal jen s malým počtem lidí.

13. LEDNA 1970

I. správní oddělení ÚV PSDS v Informaci o procesu se skupinou osob spolupracujících s pařížskou „Kulturou“

Pokud jde o důkazní stránku, byl proces připraven dobře. Při vyšetřování byl shromážděn bohatý důkazní materiál (vyšetřování vedli příslušníci Vyšetřovací správy MV pod dohledem varšavské prokuratury) a při hlavním líčení byl plně potvrzen. Polemizující výpovědi

některých obžalovaných se netýkaly faktů, ale jen jejich hodnocení.

Soudní senát (soudce Vojvodského soudu R[yszard] Bodacki a dva přísedící) byl dobře připraven a dodržoval při hlavním líčení všechny právní požadavky na svobodné vyjádření stran, a to zároveň bez průtahů a odbíhání od podstaty věci (nepočítáme-li neděle a jednodenní přerušení, trvalo hlavní líčení 12 dnů, což je doba, kterou lze při procesu takového druhu pokládat za krátkou). Předseda senátu kladl obžalovaným a svědkům mnoho otázek, které vystihovaly okolnosti důležité pro případ.

Dobře zorganizována byla i tisková obsluha procesu. Informace o procesu v rozhlase a státním tisku byly věcné, klidné, a obsahovaly to nejdůležitější, co demaskovalo činnost obviněných i Giedroycovy pařížské „Kultury“, nepřátelskou vůči Polsku a socialismu. O tyto publikace byl velký zájem, v různých okruzích bylo zaznamenáno hodně vyjádření v tom smyslu, že by informací mělo být ještě víc a měly by být rozsáhlejší.

[...]

V tomto procesu se nedá mluvit o náhodné činnosti nebo o tom, že by pachatelé nebyli politicky uvědomělí. Všichni obžalovaní jsou inteligentní lidé, jsou dospělí, mají utvořené politické a společenské postoje, kromě obž[alované] Tworkowské se už dlouho angažují v politickém boji proti lidové moci. Jejich cíle a vůle se kryly s činností pařížské „Kultury“ a jejího redaktora Giedroyce. Proto také byla jejich spolupráce při poškozování politických zájmů PLR psychologicky snadná, a pokud nebyla plodná tak, jak předpokládali inspirátoři, nebyla to v žádném případě jejich zásluha, a tudíž vina všech obžalovaných nebudí žádné pochyby.

24. února 1970 uznal Vojvodský soud ve Varšavě obžalované vinnými zažalovanými trestnými činy a odsoudil: Macieje Kozłowského na 4,5 roku, Jakuba Karpińskiego na 4 roky, Krzysztofa Szymborského a Marii Tworkowskou na 3,5 roku a Małgorzatu Szpakowskou na 3 roky odnětí svobody. Tresty byly sníženy podle účinnosti amnestie. V září 1971 vyšel jako poslední z vězení Maciej Kozłowski.

VYBRAL A K TISKU PŘIPRAVIL

Bartosz Kaliski

Byly využity materiálu Institutu národní paměti, Úřadu zpřístupňování a archivování dokumentů, akta Správy operativního rozpracování (SOR) s pseudonymem „Turista“ (sign. 0204/23 sv. 1, 5, 8, 12, 14, 33), vyšetřování vedené proti „Macieji Kozłowskému a spol.“ (sign. 058/2/20 sv. 2, 3, 4, 5, 6, 10, 12, 14, 20), stenozáznam z procesu (sign. 591/1, sv. 10, 13, 14, 15; 0650/24, 0650/27, 0680/29; 01334/687, 01334/697), publikace W. Komorowského a H. Szyszkowského *Rozpracování emisarů pařížské „Kultury“* (Správa školení a vydavatelství MV, Varšava 1971; sign. 1521/1221) a konečně dokument ze sbírek Archivu nových dokumentů (správ. odd. ÚV PSDS, sign. 578).

OSOBY, KTERÝ V TEXTECH VYSTUPUJÍ

Agnieszka Hollandová (nar. 1948) – studentka pražské FAMU, v roce 1970, v Československu na 2 měsíce uvězněna a odsouzena na 1,5 roku odnětí svobody podmíněně za spolupráci na vytvoření „Necenzurovaného bulletinu“, filmová režisérka.

Jakub Karpiński (1940–2003) – sociolog, v roce 1968 několik měsíců vězněn v souvislosti s březnovými událostmi; v sedmdesátých letech signatář protestních dopisů opozice; od roku 1978 přednášel v USA a ve Francii, autor knih z oboru společenských věd a politologie.

Jan Krzysztof Kelus (nar. 1942) – sociolog, aktivní účastník března 1968; v procesu vystoupil jako svědek obžaloby, strávil 9 měsíců ve vězení; spolupracovník KOR, písničkář, za vojenského stavu byl internován.

Maciej Kozłowski (nar. 1943) – archeolog, horolezec, novinář; od roku 1988 doktor historie; od roku 1994 ředitel odboru MZV, v letech 1999–2003 velvyslanec PR v Izraeli.

Jiří Lederer (1922–1983) – novinář a literární kritik, znalec polských záležitostí, aktivista pražského jara, v letech 1968–1969 redaktor „Literárních listů“ a „Listů“, v roce 1970 dva měsíce vězněn v souvislosti s kauzou „horolezců“, jeden z prvních signatářů Charty 77, v sedmdesátých letech vězněn za opoziční činnost, zemřel v emigraci v SRN.

Andrzej Mróz (1942–1972) – historik, horolezec; od roku 1968 na Západě, tragicky zahynul v Alpách.

Urszula Sikorská (nar. 1941) – studovala sociologii, při procesu vystoupila jako svědkyně obžaloby, nyní družka Jana Krzysztofa Keluse, strávila 8 měsíců ve vězení.

Helena Stachová (nar. 1931) – překladatelka polské literatury, v roce 1970 dva měsíce vězněná a odsouzená k podmíněnému trestu v souvislosti s kauzou „horolezců“.

Małgorzata Szpakowská (nar. 1940) – filozofka, literární kritička, spolu s Jakubem Karpińským dokumentovala březnové události 1968, nyní profesorka Varšavské univerzity.

Krzysztof Szymborski (nar. 1941) – biofyzik, horolezec; od roku 1981 přednášel na Skidmore College v Saratoga Springs v USA, historik a popularizátor vědy, autor knih o evoluci.

Maria Tworkowská (nar. 1939) – od roku 1957 ve Francii, učitelka francouzštiny, sekretářka, po vykonání trestu se vrátila do Francie.

Maciej Włodek (nar. 1945) – geolog, horolezec, účastník března 1968; u procesu vystoupil jako svědek obžaloby, strávil 8 měsíců ve vězení.

Z POLŠTINY PŘELOŽILA
Petruška Šustrová

Materiál (ve zkrácené verzi) pochází z „Karty“ 40/2004.



PŘED CHARTOU 77

Praha, srpen 1968

FOT. PAP

Bartosz Kaliski

Stalinismus v Československu trval dlouho. Začal v roce 1948 a skončil... Vlastně je těžké říci, kdy. Možná až 5. ledna 1968, při odchodu neoblíbeného Antonína Novotného z funkce prvního tajemníka Komunistické strany Československa? Jeho nástupcem se tehdy stal Alexander Dubček – ideový komunista, který ale reprezentoval jiný způsob života a jednání než jeho předchůdci – který provedl ve vládě hluboké změny. Rychle se změnil také jazyk strany, přiblížil se jazyku okruhu intelektuálů a spisovatelů, kteří systém napadali.

Ústavní zrušení cenzury sdělovacích prostředků v červnu 1968 už jen potvrdilo faktický stav. Debata o státních a národních záležitostech se vedla všeobecně. Začaly vznikat kluby a sdružení nezávislé na stranách, a nejdůležitější z nich byly Klub angažovaných nestraníků, Klub 231 (politických obětí paragrafu trestního zákona č. 231) a sociální demokracie (zárodek nemarxistické politické strany). Slováci zdůrazňovali svou odlišnost a silně zdůrazňovali požadavky zrovnoprávnění v rámci státu a náboženské svobody.

Představujeme Československo v letech 1968–1976 – od změn iniciovaných komunistickou stranou přes nájezd „bratrských“ vojsk po vytváření Charty 77. Sedmdesátá léta přinesla v CSSR recidivu stalinismu. Proti tomuto přízraku minulosti se vzbuřili signatáři Charty 77.

PRAŽSKÉ JARO

*... Jsou vinny sny,
že lehko zapomínám?
Je vinen cit,
že vzdoruji?
Negovat pravdu?
Přivírat oči?
Vlast? – Ta už není!*

Karel Kryl, z rękopis

Spisovatel Václav Havel

Rok 1968 chápu jako logickou dohru a vyvrcholení celého předchozího vývoje, toho dlouhého procesu „sebeuvědomování a sebeosvobodování společnosti“, jak tomu říkám, nikoli tedy jako pouhé střetnutí dvou politických garnitur a dočasné vítězství té liberálnější. [...]

Přesto jsem po lednových změnách – podobně jako asi mnoho mých spoluobčanů, zvláště těch, kteří neznali stranické pozadí a pozorovali to všechno zvenčí – netušil, co se tím otevírá a co tím začíná, zdálo se mi, že to je jen výměna stráží na nejvyšších místech, která asi nic moc neznamena. O to překvapenější jsem byl rychlým vývojem, který pak následoval. Překvapeni byli ovšem všichni, včetně samotného politického vedení. Ten vývoj totiž nebyl výsledkem nějakého jeho jasného programu či jednomyslné vůle, ale byl to projev přetlaku, který byl ve společnosti.

Praha, 1968

[7]



FOT. MAC

← Československo, srpen 1968.
Plakát s podobiznou Alexandra
Dubčeka, rusky nápis: „Jděte
domů“

Spisovatelka a tlumočnice

Heda Margoliová-Kovályová, v autobiografii

Tuším, že to bylo v lednu 1968, kdy jsme uviděla na nárožích plakáty, že ve Slovanském domě se bude konat přednáška o zločinnosti u nás, a panel právníků že bude zodpovídat otázky z pléna. [...]

Po všeobecném úvodu o vzrůstu zločinnosti mezi mladými lidmi bylo publikum vyzváno k diskusi. Povstal starší chlapík, podle všeho dělník, a řekl: „Nás by teďka víc zajímalo, jak to bylo s těma lidma popravenějma

v padesátech letech. Jedenáct let se jim nadávalo do nejhorsích zločinců, pak se nám na půl huby řeklo, že byli nevinní, a tím to zhaslo. [...] Když někde na Západě zavřeli usvědčeného špiona, pořádali jsme protestní schůze, a doma jsme si nechali popravovat vlastní lidi a ještě jsme to schvalovali. Jak má teď člověku bejt?“

To byl jenom začátek. Otázky a výkřiky se jen sypaly a většina pánů v panelu si začala utírat čela. Nemohla jsem tomu zprvu ani uvěřit. Myslela jsem, že všichni už dávno na procesy zapomněli, vždyť tomu už bylo skoro šestnáct let! A tohle jsou ti obyčejní lidé, kteří se zdánlivě nikdy nestarali o nic jiného než o vlastní dobré bydlo.

PRAHA, LEDEN 1968 [18]

Režiser Pavel Juráček, v deníku

Novinami, rozhlasem a televizí se valí lavina slov a vět, které se nikdy dříve nesměly ani šeptat. Jestli se stane to, co se má stát, splní se sny, na které už nikdo nevěřil. Ta kulička, co se 5. ledna rozeběhla z kopce, narůstá. Den po dni, hodinu po hodině. [...]

To, co se děje, začíná být revoluce. Revoluce mozků, revoluce romantických racionalistů... Takovou revoluci však ještě nikdo nevyhrál. Zdravý rozum obvykle nezvítězí. Bojím se dělníků, kteří se povalí ulicemi, až jim bude řečeno, že mzda se vyplácí za práci. Představují si tajemníky a aparátníky, kteří sedí úzkostlivě v kancelářích okresních a krajských sekretariátů zmateni a dezorientováni a kteří sbírají odvahu jít a bránit stupiditu padesátých let. Pro nás i pro ně začala platit definitivní věta: Teď, a nebo nikdy!

PRAHA, 1. BŘEZNA 1968 [2]

Dnes odstoupil [z funkce prezidenta] Novotný, na ulicích je však klid, nic se neděje, nic zajímavého, tváře lidí se nemění – a to zahraniční novináře mate. Říkám jim, pánové, copak nemůžete pochopit, že na našich hranicích stojí sovětské tanky? Ale těm lidem je to příjemné, ruské tanky v Praze, to je přesně to, co by se jim hodilo, touží po zajímavých a po senzačních zprávách, náš další osud je příliš nezajímá. [...]

Máme poslední šanci, to je to nejjistější, co víme. Rusové čekají na příležitost, a tak všechno, co se děje, připomíná spíš šachy, spíš poker, než revoluci, jak si ji představují reportéři čekající v pražských barech. Bůhví, zda se to povede. Jestliže ano, přestanu se stydět za to, že jsem Čech, a jestliže jde jen o podvod, nemá už smysl žít dále v této zemi. [...]

Neděláme si iluze. I když to všechno dobře dopadne, bude všechno o něco horší než dny, které nyní sníme. [...] Ale zůstane nám snad trochu důstojnosti a trochu sebevědomí; trochu pocitu, že jsme dokázali setrvat v Evropě, že jsme za pět minut dvanáct nedopustili stát se asijským národem. Takže JIM důvěřujeme, myslíme na Dubčeka a jeho lidi, jsme disciplinovaní, jsme rozumní a nenecháme se unést nastřádaným vztekem.

[...]

Dosud se nepříhodilo, aby byl totalitní režim odstraněn zevnitř, aby zlikvidoval sám sebe; bez jediného výstřelu, bez prolité krve, bez demonstrací a rozzuřených skutků msty. Jestliže se povede, zachováme si místo v historii, budeme lidštější, nade všechny dosavadní dějiny, budeme jediní, kdo až dosud překonali násilí rozumem.

PRAHA, 23. BŘEZEN 1968 [3]



FOT. ČTK/PAP

↑ Praha, srpen 1968. Nápis na výloze Československých Aerolinií:
„Lenine, probud’ se! Brežněv se zbláznil”

Heda Margoliová-Kovályová

Den po abdikaci Novotného jsem vešla do obchodu, plného uspěchaných a nedočkavých lidí jako obvykle, ale tentokrát se nestrkali ani nehádali. Děvče, které stálo přede mnou, se ke mně otočilo a řeklo: „Podívejte se, dneska se všichni usmívají...!“

PRAHA, 23. BŘEZEN 1968

[3]

Z Akčního programu Komunistické Strany Československa

Vedoucí úloha strany byla v minulosti často chápána jako monopolní soustředování moci v rukou stranických orgánů. To odpovídalo falešné tezi, že strana je nástrojem diktatury proletariátu. Toto škodlivé pojetí oslabovalo iniciativu a odpovědnost státních, hospodářských i společenských institucí, poškozovalo autoritu strany a znemožňovalo jí vykonávat své nejlustnější funkce.

Cílem strany není stát se univerzálním „správcem“ společnosti, vázat všechny organizace a každý krok v životě svými direktivami. [...] Politika strany nesmí vést k tomu, aby občané nekomunisté měli pocit, že jsou ve svých právech a svobodách úlohou strany omezováni, ale naopak, aby v činnosti strany viděli záruku svých práv, svobod a zájmů.

PRAHA, 5. DUBEN 1968

[4]

Pavel Juráček, v deníku

Ráno mě Judita probudila, abychom se šli podívat na prvomájový průvod. Bylo to fantastické. Lidé šli poprvé po letech a možná, že vůbec poprvé sami, bez donucení, bez strachu, bez organizátorů, s transparenty, které jim nikdo nenadiktoval. Prý jich bylo 400 000, šli od rána

od osmi do dvou odpoledne. Zástup, jenž kráčel za nápisem KLUB ANGAŽOVANÝCH NESTRANÍKŮ, narůstal každým metrem ulice. Šel jsem s nimi; [...]. Nyní jsem z toho rozpačitý; dvacet let jsem takovými průvody opovrhoval.

PRAHA, 1. KVĚTEN 1968

[2]

Heda Margoliová-Kovályová

Jaro 1968 mělo všechnu intenzitu i úzkost a neskutečnost splněného snu. Ulicemi Starého Města a po nádvořích Hradčan se do noci procházely hloučky lidí, a kdo přišel sám, přidával se na chvíli k ostatním, aby prohodil pár slov, nějaký žert, a všichni poslouchali, jak se od těch prastarých zdí, pozlacených světlem luceren, odráží lidský smích. [...]

Na schodech kdysi tak obávaného ÚV stávaly po ránu, když Dubček přicházel do kanceláře, ženy s kusem domácího koláče, s hrstí květin, děti mu přinášely své medvídky pro štěstí...

Na Husově pomníku na Staroměstském náměstí vyseďávaly až do rána skupinky studentů. Tiše hráli na kytary a naši lidé i turisté z ciziny, kteří se celé noci trousili ulicemi, si k nim přisedávali a poslouchali a zamyšleně se dívali na ta krásná a ošidná slova, vytesaná do kamene: Pravda vítězí. Pravda sama nevíteží. Při střetnutí s mocí pravda často prohrává a vítězí jen tehdy, když ji lidé dokážou ubránit.

PRAHA, JARO 1968

[3]

Milan Šimečka, slovenský spisovatel, ve vzpomínkách

V roce 1968 jsem měl pocit, že překotný běh dějin v mé vlasti má jakousi divadelní povahu. [...] Tehdy se téměř

v jediném okamžiku zrodil veřejný život a mnoha lidem se poprvé v životě začala jevit politika jako dílo lidských bytostí, a ne jako únavné a neskonale nudné, neprostopupné a anonymní šikanování přicházející odněkud shůry.

BRATISLAVA, JARO 1968 [14]

Manifest Ludvíka Vaculíka *Dva tisíce slov*, která patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, umělcům a všem

Od začátku letošního roku jsme v obrodném procesu demokratizace. Začal v komunistické straně. Musíme to říci a vědí to i ti nekomunisté mezi námi, kteří odsud už nic dobrého nečekali. Je ovšem třeba dodat, že tento proces ani nemohl jinde začít. Vždyť jenom komunisté mohli po celých dvacet let žít jakýmsi politickým životem, jen komunistická kritika byla u věcí, kde se dělaly, jen opozice v komunistické straně měla tu výsadu, že byla v doteku s protivníkem. Iniciativa a úsilí demokratických komunistů je proto jen splátkou na dluh, který celá strana má u nekomunistů, jež udržovala v nerovnoprávném postavení.

Komunistické straně nepatří tedy žádný dík, patří jí snad přiznat, že se poctivě snaží využít poslední příležitosti k záchraně své i národní cti. Obrodný proces nepřichází s ničím příliš novým. Přináší myšlenky a náměty, z nichž mnohé jsou starší než omyly našeho socialismu a jiné vznikaly pod povrchem viditelného dění, měly být dávno vysloveny, byly však potlačovány. Nemějme iluzi, že tyto myšlenky vítězí teď silou pravdy.

[...]

Pravda tedy nevíteží, pravda prostě zbývá, když se všechno ostatní prošťustruje! Není tudíž důvodu k národní vítězoslávě, je pouze důvod k nové naději.

Obracíme se na vás v tomto okamžiku naděje, která je však pořád ohrožena.

PRAHA, 27. ČERVEN 1968

Dopis pěti komunistických a dělnických stran Ústřednímu Výboru KSČ (tzv. varšavský dopis)

Neměli jsme a nemáme v úmyslu vměšovat se do takových věcí, které jsou čistě vnitřní záležitostí vaší strany a vašeho státu [...]. Zároveň nemůžeme souhlasit s tím, aby nepřátelské síly zatlačovaly vaši zemi ze socialistické cesty a vytvářely hrozbu odtržení Československa od socialistického společenství. To už není pouze vaše věc. [...] Nikdy nebudeme souhlasit s tím, aby imperialismus pokojnou nebo násilnou cestou, zevnitř nebo zvenčí prolomil socialistickou soustavu a změnil poměr sil v Evropě ve svůj prospěch. [...] Politické organizace a kluby, které vznikly v posledním období mimo rámec Národní fronty, se v podstatě staly štáby reakčních sil. [...] Právě proto získala reakce možnost vystupovat veřejně před celou zemí, uveřejnit svou politickou platformu pod názvem *Dva tisíce slov*, která obsahuje otevřenou výzvu k boji proti komunistické straně a proti ústavní moci, výzvu ke stávkám a nepořádkům. [...] Toto prohlášení je v podstatě organizačně politickou platformou kontrarevoluce.

VARŠAVA, 15. ČERVENEC 1968

[6]

INVAZE

*Na korouhvi státu je prapor s gilotinou,
z ostnatého drátu páchne to shnilotinou.
V kraji hnízdi hejno krkavců.
Lidu vládne mistr popravců.*

Karel Kryl, *Veličenstvo kat*

Dění v Československu zneklidňovalo vůdce ostatních zemí komunistického bloku (zejména generálního tajemníka ÚV KSSS Leonida Brežněva a prvního tajemníka ÚV PSDS Władysława Gomułku), kteří do Prahy vysílali stále hrozivější varování. Proběhla dvě setkání sovětských vůdců s Fubčekovou garniturou (v Čierné na Tisou na přelomu července a srpna a o několik dní později v Bratislavě), avšak příprava k vojenskému řešení toho, co bylo z hlediska Kremlu pařeňštěm kontrarevoluce, byly už v plném proudu.

V noci z 20. na 21. srpna vstoupila na území Československa vojska Varšavské smlouvy (největší kontingenty vyslal SSSR a Polsko). Společnost zaujala taktiku pasivního odporu, nicméně kulkami a činnostmi okupantů zahynuly desítky lidí, stovky byly raněny. Vedení KSČ bylo odvezeno do Moskvy (narychlo se k němu připojil prezident Ludvík Svoboda) a tam, bez přístupu k informacím z domova, vystaveno nátlaku a hrozbám. Cílem těchto „jednání“ (která ovšem byla diktátem) bylo vynutit sliby odvolání polednových reforem.

Provolání předsednictva ÚV KSČ nazvané Všem lidu Československé socialistické republiky

Včera dne 20. 8. 1968 kolem 23. hod. večer překročila vojska Sovětského svazu, Polské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Maďarské lidové republiky a Bulharské lidové republiky státní hranice Československé socialistické republiky. [...]

Předsednictvo ÚV KSČ vyzývá všechny občany naší republiky, aby zachovali klid a nekladli postupujícím vojskům odpor. Proto ani naše armáda, Bezpečnost a Lidové milice nedostaly rozkaz k obraně země.

Předsednictvo ÚV KSČ považuje tento akt za odporující nejenom všem zásadám vztahu mezi socialistickými státy, ale za popření základních norem mezinárodního práva.

Všichni vedoucí funkcionáři státu, KSČ i Národní fronty zůstávají ve svých funkcích [...]. Ústavními činiteli je okamžitě svoláváno zasedání Národního shromáždění, vlády republiky, předsednictvo ústředního výboru KSČ svolává plénum ÚV KSČ k projednání vzniklé situace.

Praha, 21. srpen 1968

[7]

Heda Margoliová-Kovályová

Na Václavském náměstí pod fasádou Muzea, rozstřílenou kulkami, proudily desetitisíce lidí s tranzistory v rukou, prodíraly se ulicemi, které byly zataraseny tanky, shořelými a rozdrčenými auty, kusy zdiva z rozstřílených budov. Zdi byly plné plakátů, obrazů, nápisů. Nákladní auta, pokrytá vlajkami, dorážela na tanky, a co chvíli se ozvala střelba. A jak jsem v tom davu stála, poznala jsem pojednou, že tohle je vrcholný okamžik našich životů.

V té noci, kdy jsme všechno ztratili, našli jsme něco, več se lidé dnešního světa neodvažují ani doufat: samy sebe a jeden druhého. Na všech těch tvářích, ve všech těch očích jsem viděla, že myslíme, cítíme, chceme všichni totéž.

PRAHA, 21. SRPEN 1968 [3]

*Tak vás tu máme bratři z krve Kainovy,
poslové noci, která do zad bodá dýku.
Tak vás tu máme bratři vnuci Stalinovi,
však ne tak jako včera, dnes už bez šeríků*

Karel Kryl, *Bratři*

Pavel Juráček

Už nebyla tma a ještě nebylo světlo [...]. V té chvíli začali střílet. Do vzduchu. Pak transportér povalil ženu a přejel jí nohy. Utíkal jsem ke zdi a přitíštěn k ní jsem čekal, až to skončí. Vedle mne stál anglický novinář, třásla se mu brada a donekonečna opakoval sám pro sebe slova o ruském imperialismu. Mrtvého položili na kapotu taxíku. Měl prostřelenou hlavu, Krev tekla z blatníku na zem. [...]

Neustále duněla obloha. Obrovská letadla přivázela tanky.

Už jsou tu druhý den, je jich 200 000, dvanáct divizí, střílejí a zabíjejí, ale nevyhráli.

NEVYHRÁLI! To je to, co vyvolává můj největší úžas.

NEVYHRÁLI! Nevědí si s touto zemí rady.

Nosorožec proti motýlu.

Unikáme jim.

PRAHA, 22. SRPEN 1968 [2]

*Pod tmavočervenými jeřabinami
Zahynul motýl mezi karabinami
Zástupce pro tyl
Šlápl na bělásku
Zahynul motýl
Jako naše láska
Na břehu řeky roste tráva ostřice
Prý přišli včas však vtrhli jako vichřice
Nad tichou zemí
Vrčí netopýři
A národ němý
tlučou oficíři*

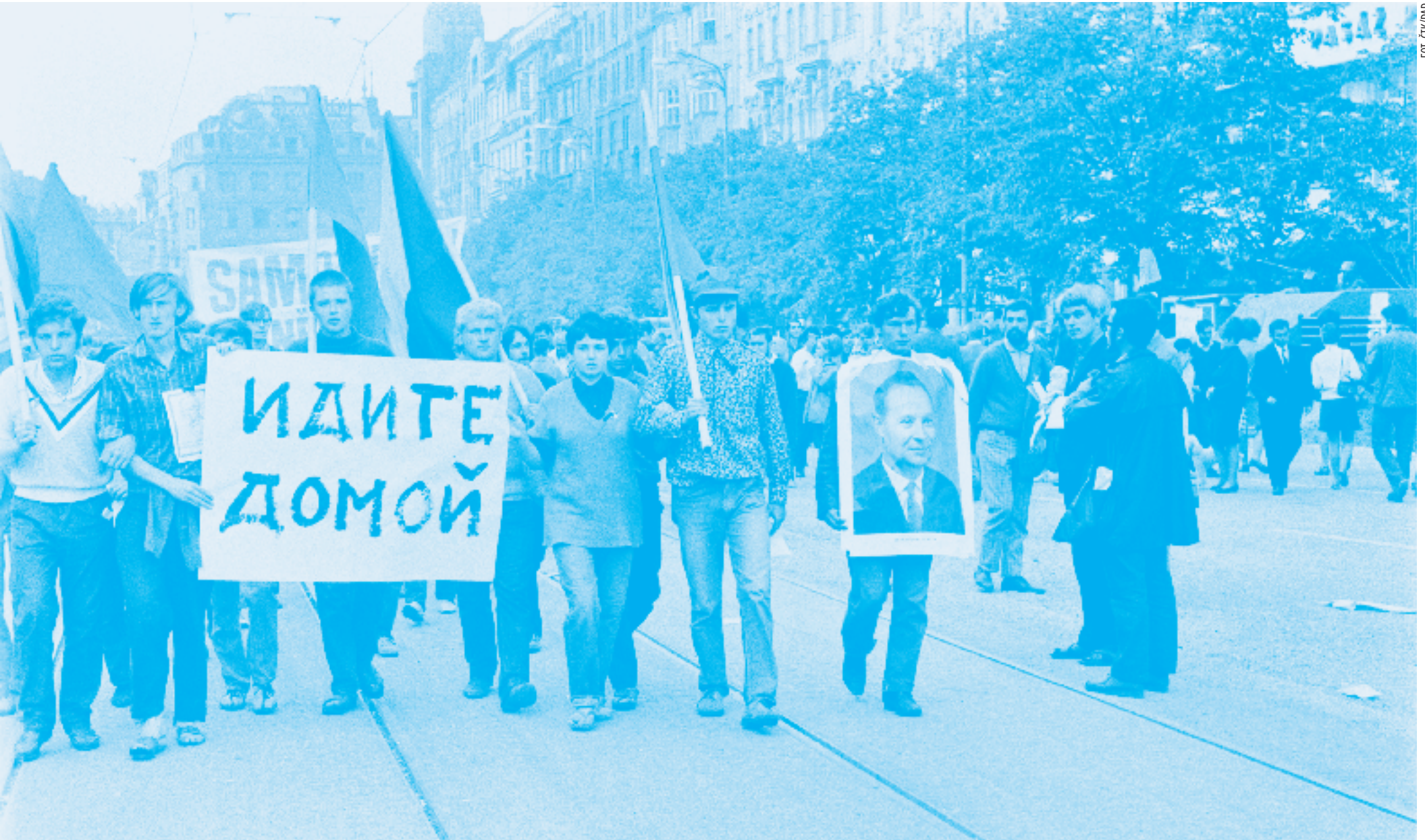
Karel Kryl, *Jeřabiny*

[20]

Prohlášení Národního shromáždění

Národní shromáždění Československé socialistické republiky řádně zvolené československým lidem jako nejvyšší orgán státní moci suverénního státu a řádně svolané presidentem republiky kategoricky protestuje u vlád a parlamentů pěti států Varšavské smlouvy (SSSR, NDR, PLR, MLR, BLR) a před tváří celé světové veřejnosti prohlašuje:

1. Že žádný ústavní orgán ČSSR nebyl zmocněn k jednání ani nedal k němu souhlas ani nepozval okupační jednotky pěti států Varšavské smlouvy,
2. Že považuje okupaci ČSSR za samozvaný akt násilí v mezinárodním měřítku, jež odporuje zásadám spojeneckých smluv, které ČSSR s těmito státy má,



↑ Praha, srpen 1968. Protest na Václavském náměstí proti invazi

3. Že vznáší ostrý protest vládám a parlamentům těchto zemí, které se okupace účastní a požaduje okamžité ukončení aktů násilí vůči Československu, jeho obyvatelstvu, okamžité stažení vojsk a normalizaci mezinárodních vztahů.

PRAHA, 22. SRPEN 1968 [7]

Článek v deníku „Práce“

Už ve čtvrtek [22 srpna] večeru jsme viděli mnohé názvy ulic zabílené vápnem, stejně tak i směrovky s ukazateli cest. V pátek po poledni se lavinovitě Prahou rozšiřují letáky, aby lidé snímali tabulky s nápisy ulic, nebo je alespoň zabílili. Stejně tak i názvy důležitých úřadů a závodů. Reakce je blesková. Pražské ulice se stávají bezejmenné!

PRAHA, 22-23. SRPEN 1968 [7]

Anežka Hollandová, studentka režie FAMU

Přelomem byl návrat Dubčeka z Moskvy [27. srpna]. Přednesl tehdy v rozhlase projev, v němž se pokoušel uklidňovat, že všechno bude v pořádku, že se všechno vrátí k normálu, bude dobře – ale tak se mu lámal hlas, že to všichni přijali jako znamení konce. Poslouchala jsem to, když jsem šla po ulici – všude byly rozhlasové reproduktory – a pochopila jsem, že už je po všem, že už je to nezvratné. A rozplakala jsem se. Mně se celou dobu zdálo, že i přes invazi celá ta situace není vážná, že je taková švejkovská. Že se ní dá vypořádat, převrátit ukazatele, aby ta armáda na českých silnicích zabloudila. A tehdy jsem pochopila, že ne – že je to prostě moc velká síla, prohráli jsme.

PRAHA, 27. SRPEN 1968 [8]

Pavel Juráček, v deníku

Svět je jiný, než byl před jedenadvacátým srpnem, a to, co bylo, to už nikdy nebude. Cítím ostych. Nikdy bych se byl nenadál, že prožiju na vlastní kůži něco tak mimořádného a tak historického.

[...]

Tenkrát devětadvacátého srpna v poledne, když jsem odjížděl do Mnichova, stály před naším domem dva tanky a transportér. Noc předtím a také v předcházejících nocích stříleli vojáci ze všech hlavních a my s Hankou ustupovali od oken a couvali do haly a viděli jsme tmou proškrtanou fialovými dávkami kulometů, věděli jsme, že se to nestřílí po lidech, že se střílí, abychom dostali znovu a znovu strach, skla v oknech drnčela, na psacím stole poskakovaly věci a já jsem psal v koupelně na kolenu dopis Larise Šepitkové, aby ani ona, ani kdokoliv z mých moskevských přátel už nikdy nezvonil u našich dveří.

MNICHOV, 3 LISTOPADA 1968 [2]

Dopis Jana Palacha sepsaný krátce před jeho sebevraždou upálením

Vzhledem k tomu, že naše národy se octly na pokračující beznaděje a odevzdanosti, rozhodli jsme se vyjádřit svůj protest a probudit svědomí národa. Naše skupina se skládá z dobrovolníků, kteří jsou odhodláni se dát za naši věc upálit.

Já jsem měl tu čest vylosovat si jednotku, a tak jsem získal právo napsat první listy a nastoupit coby první pochodeň.

PRAHA, 16. LEDEN 1969 [7]

Novinař Jiří Lederer v článku o činu Jana Palacha

Centrálním bodem prudkého pohybu v našem politickém životě je sebeupálení Jana Palacha – čin který otřásl každým naším občanem, čin, který na sebe soustředil pozornost v celém světě. Čin, k němuž bude přidáváno mnoho adjektiv. Ale nejde o adjektiva. Jde o jeho pojmenování. Po mém soudu Palachův čin nebyl výsledkem zoufalství, nebyl projevem bezvýchodnosti, nebyl útekem ze života. Byla to výzva namířená do svědomí všech – u nás i za hranicemi. A výzva nikoli pouze k sebezpytování. Byla to výzva k činům směřujícím k dosažení svobodného, důstojného života občanů i státu.

PRAHA, 22/23. LEDEN 1969 [9]

Spisovatel Jaroslav Putík, v deníku

Další hokejový zápas ČSSR–SSSR. Plný pokoj lidí kolem televizoru. I stařenka poslouchá a snad i její kocour. Šílení radostí, lidé se líbají, karneval, Silvestr.

Dav proudí po Václavském, neví kam se vrhnout, co udělat s nahromaděnou energií, dav by dovedl být i zlý, ozvat se někdo proti, rozšlapali by ho. Stromky kolem sochy svatého Václava jsou povalené, kdosi je vytrhal a na hranici spálil. Svatý Václav v dýmu, nahoře na koni sedí kluci z prapory. Je vlhko, popadává sníh. Řev a křik ustává, zklidňuje se a opět vybuchuje jak oheň v závanech větru.

PRAHA, 28. BŘEZEN 1969 [10]

*Země je rudá od krve
a mlčí stromy v Nazaretu.
vždy naposled a poprvé
jak v neskutečném kabaretu*

Karel Kryl, *Zapření Petrovo*

Básník Jiří Kuběna

Jak chytrý Davídek nad tupým Goliášem – Gól! Gól! Zvítězili jsme – 4:3! Požár nadšení, dupání, nevýslovný křik se ozýval ze sousedních bytů, pod okny. [...] na kapotách aut, na silnici, na zdech i na transparentech, všude se objevovala cifra – všem čitelná šifra vítězství: 4:3! Tentokrát jsme vyhráli – a nandali jim to my!

PRAHA, 28. BŘEZEN 1969 [11]

Jaroslav Putík

A teď už v klidu si uvědomuji, jak je to vlastně ubohé, chudák národ, který se musí takto vybit, ta radost jej jen druhou stranou smutku a bezmoci.

[...]

Ráno jsem znova zajel na Václavák. Aeroflot je na maděru. Nápis na sklech DOSTALI NA PRDEL.

PRAHA, 29. BŘEZEN 1969 [10]

Pravník Petr Pithart

21. srpna, na první výročí intervence, se celou zemí přehnal velké demonstrace. Byla jsem tehdy na Václavském náměstí v Praze a pamatuji se, jak z postranních ulic najednou vyjely vojenské transportéry. Stál jsem uprostřed těch tisíců omráčených lidí, kteří nemohli uvěřit tomu, co vidí: československé znaky na pancířích. V Praze a v Brně tehdy zahynulo několik lidí.

PRAHA, 21. SRPEN 1969 [19]

Svědectví Karla Smetany o situaci v Praze

V tu dobu se tam začal srocovat dav, možná i několik tisíc lidí, hulákalo se tam, provolávala se hesla „Sprostáci, gestapáci“ a ještě další. [...] Potom projel náměstím džíp s tlampačem, který vyzýval, aby se lidé rozešli. [...]

Pak přijela služební vozidla SNB, vyskákali příslušníci s dlouhými bílými obuškami a začali rozhánět dav hned v tom místě, hned zase na druhé straně. [...] Udělal jsem několik kroků a v tom jsem uslyšel výstřely. Zdálo se mi, že jich bylo několik rychle za sebou jako dávka ze samopalů a snad ještě nějaká rána. Ohlédl jsem se a najednou vidím, jak po mé pravé ruce padá k zemi nějaký kluk, starý asi 19 nebo 20 let, oblečený do svetru hrubě pleťového. [...] Viděl jsem, že mu z hlavy teče krev [...]. Jak padal, tak jsem ho nestačil zachytit, upadl na zem, ani nic neříkal. Vzal jsem ho za ruku, myslím za levou a nějakí lidé ho chytli za druhou ruku a za nohy. Někdo volal, že je třeba ho odvést do nemocnice a tak jsme ho táhli k automobilu, který v ulici stál. [...] Stál u něj nějaký muž, oblečen v oblek a v bílou košili. Naložili jsme toho kluka do auta a on odjel.

PRAHA, 21. SRPEN 1969 [7]

Svědectví Bohuše Fleischera o situaci v Brně

Když se poměrně malá skupinka mládeže pokusila o obnovu upomínkového hrobu obětí okupace, kladla květiny a rozsvěcovala svíčky, byla napadena policií s obuškami. Ženy, které se pohoršovaly nad rozmetáváním květin a zhasínáním svíček, byly policisty okřikovány, pak hrubě slovně napadány a nakonec také udeřeny obuškami. [...] Někteří příslušníci bezpečnosti si počínali stejně zběsile a surově.

BRNO, 21. SRPEN 1969 [7]

Petr Pithart

Následujícího dne přijalo předsednictvo Federálního shromáždění zvláštní dekret, který dal policii a soudům volné ruce, aby se vypořádaly s lidmi zadrženými během

demonstrací. Prvním tajemníkem strany tehdy už byl Gustav Husák. Ale pod ten dekret se podepsal také předseda federálního shromáždění – Alexander Dubček! Podepsal dekret proti lidem, které mlátili za to, že skandovali jeho jméno!

PRAHA, 22. SRPEN 1969 [19]

NÁSTUP NORMALIZACE

*Tryznu mu vypravili
a jde se dál
Dnes krále popravili
Ať žije král!
[...]
Kůň běží bez udidla
Kouř štípe do očí
Hrajem si na pravidla
a deska přeskočí... přeskočí... přeskočí...*

Karel Kryl, *Rakovina*

Ve funkci prvního tajemníka KSČ vystřídal Alexandra Dubčeka v dubnu 1969 Gustav Husák, který se stal tvářou režimu na příštích takřka dvacet let. Rychle postupující „normalizace“ systému byla spojena s represemi vůči spolutvůrcům pražského jara a účastníkům projevů odporu proti cizím armádám. Stovky lidí byly zatčeny a odsouzeny do vězení, tisíce lidí odjely do exilu, miliony se ohnuly pod tlakem, tajily své názory a ustoupily do soukromí. Nejaktivnějším lidé z okruhu inteligence nesměli vykonávat svou profesi.

Sergej Machonin, literární kritik a překladatel

Úprk od toho horečnatého vzdoru v srpnu 1968, od velkého přísahání věrnosti národní cti a od zatracování případných zrádců, [...] ten úprk v Čechách byl tak obrovitý, tak lavi- novitý a tak nestoudný, že to člověku bralo dech. Probuze- ní Češi šedesátých let, ti upřímní předbojovníci svobody nejen v Praze, ale v každém městě, městečku a vesnici, ti roztoužení všudemístní, prohlédnuvší komunističtí i všich- ni ostatní reformátoři krachujícího socialismu, ti furianti a kazatelé konečného obrození vlasti v čele milionů probu- zeného národa blikali ještě pár týdnů, ještě pár měsíců po vstupu vojsk – a potom blikli a zhasli docela. [...]

Stačil dlouhý stůl, za ním komise, a ta po české duši nechtěla ani tolik, co chce v pohádkách ten čert, když se mu lidi upisují. Ani kapku krve z malíčku nechtěli. Stačilo napsat obyčejnou propiskou nebo jenom říct nebo jenom schválit: SOUHLASÍM SE VSTUPEM VOJSK, a bylo to.

PRAHA 1970

[12]

Václav Havel

Kdo by například v době korodujícího novotnovského režimu s jejím celonárodním švejkováním očekával, že za půl roku se v téže společnosti probudí skutečné ob- čanské sebevědomí a za rok že bude tato donedávna apa- tická, skeptická a téměř demoralizovaná společnost tak statečně a tak inteligentně čelit cizí moci! A kdo by oče- kával, že neuplyne ani rok a tatáž společnost se už bude rychlostí větru propadat zase do hlubin demoralizace, tentokrát ještě daleko horší, než byla ta původní! Po těchto všech zkušenostech musí být člověk věru opatrný při vynášení jakýchkoli úsudků o tom, jací jsme anebo co lze od nás očekávat.

PRAHA 1970

[1]

Marie Rút Křížková, literární historička a pedagožka

Prostě to byla hrozně smutná doba. My jsme v rodině a s přáteli strašně prožívali smrt Jana Palacha w lednu 1969, já jsem se s ním a s jeho snahou vyburcovat společ- nost z letargie tehdy úplně ztotožňovala. Byla jsem pře- svědčená, že kdybych neměla odpovědnost vůči dětem a kdybych měla volit mezi nesvobodou a smrtí, volila bych smrt. Pohled na to jak se lidé začali po okupaci za- čali rychle měnit a jak popírali své včerejší postoje nebo se prohlašovali za pomýlené, byl tristní.

PRAHA

[13]

*I v naší generaci už máme pamětníky
a vlastní emigraci a vlastní mučedníky
A s hubou rozmlácenou dnes zůstali jsme němí
Ne, nejsme na kolenou Ryjeme držkou v zemi*

Karel Kryl, *Palácová revolta*

Spisovatel Milan Šimečka

Se mnou se strana rozešla nedramaticky a věcně. Byl jsem pozván na obvodní výbor strany. Vědom si toho, že vše bylo už rozhodnuto předem a že jsem byl rozhodnut i já sám, dostavil jsem se do místnosti, ve které sedělo asi patnáct zachmuřených a nevlídných mužů. Nikoho z nich jsem neznal a nikdo z nich neznal zřejmě mne. Dali mi do ruky několik stránek s vtipně vybranými ci- tacemi z mých článků a statí. Přeletěl jsem těch několik stránek očima a hned jsem věděl, že nic nebylo zkomole- no, všechno tam bylo tak, jak jsem to napsal. A na to mě právě zeptali. Odpověděl jsem, že věty vytržené z kontex- tu, které jim zněly neuvěřitelně v uších, jsem napsal sku- tečně já. Pochopil jsem, že je zbytečné cokoliv dodávat,

nelíbil jsem se jim právě tak jako oni se nelíbili mně. Měl jsem být potrestán za to, co jsem napsal a to mi připadalo přiměřené, dokonce jaksi čestné. Člověk má přece stát za myšlenkami, které měl odvahu sdělit veřejnosti. [...]

Dodnes lituji, že jsem si neodpustil poznámku o neprůkaznosti takového souboru vět vytržených z kontextu a že jsem je požádal, aby mě nechali hodinou o samotě s Leninovými spisy a že jim připravím materiál na jeho posmrtné vyloučení z VKS(b).

BRATISLAVA 1970 [14]

Z článku *Napsal nám básník Miroslav Holub*

Je mou povinností vyjádřit se i ke svým politickým vystoupením v krizových letech. Podepsal jsem dokument tzv. 2000 slov. Plně jsem si neuvědomil společenský dopad toho dokumentu, což považuji za svou chybu nejen jako vědeckého pracovníka, ale i jako občana. Když byl text [...] definitivně kvalifikován jako kontrarevoluční výzva, litoval jsem svého podpisu, který se z odstupu jeví jako účast v něčem, k čemu jsem se nikdy nehlásil ani v roce 1968, ani v něm, ani po něm. [...]

Domnívám se, že úkolem socialistického spisovatele je hledání pravdy v integraci s celkem národa a s politickým programem socialistické společnosti při plném chápání a aktivním uplatňování třídních hledisek v jeho činnosti.

PRAHA, 18. SRPEN 1973 [15]

Ljuba Václavová, scénáristka a režisérka

Televize začala vysílat sovětské filmy a zmanipulované zpravodajství, solidní dokumenty o současnosti zmizely, zato se objevily propagandistické reportáže. Vzpomínám

si na jednu obzvlášť vydařenou, která se jmenovala *Akce Pchery*. Pojednávala o soudružkách jezedačkách, jež se po sběru brambor bratřily na seně se sovětskými vojáky. Většina tvůrců se tehdy ještě odmítala na podobných obludnostech podílet.

PRAHA [13]

Václav Havel v otevřeném dopise Gustávu Husákovi

Proč se vlastně lidé chovají tak, jak se chovají; proč dělají vše to, co ve svém souhrnu vytváří ten impozantní dojem totálně jednotné společnosti, totálně podporující svou vládu? Myslím, že každému nepředpojatému pozorovateli je odpověď zřejmá: žene je k tomu strach.

Ze strachu, že přijde o své místo, vyučuje učitel ve škole věci, kterým nevěří; ze strachu o svou budoucnost je žák po něm opakuje; ze strachu, že nebude moci pokračovat ve studiu, vstupuje mladý člověk do Svazu mládeže a dělá v něm vše, co je třeba; ze strachu, že jeho syn nebo dcera nebude mít při přijímání na školu potřebný počet bodů v obludném politickobodovacím systému, přijímá otec nejrozmanitější funkce a dělá v nich „dobrovolně“ to, co je žádáno. Ze strachu z případných následků se lidé účastní voleb, volí v nich navržené kandidáty a tváří se, jako by ten obřad považovali za skutečné volby; ze strachu o existenci, postavení a kariéru chodí na schůzky, odhlasovávají tam vše, co mají, anebo aspoň mlčí; ze strachu provádějí různé ponižující sebekritiky a pokání a nepravdivě vyplňují spoustu ponižujících dotazníků; ze strachu, že je někdo udá, neprojevují veřejně a často ani v soukromí své skutečné názory.

[...]



FOT. ČTK/PAP

Bylo dosaženo pořádku. Za cenu zmrtnění ducha, otupení srdce a zpustnutí života.

PRAHA, 8. DUBEN 1975 [16]

Básník Ivan Jirous v samizdatovém tisku *Zpráva o třetím českém hudebním obrození*

Na počátku sedmdesátých let dochází v Praze k drastickým opatřením, jimiž establishment prakticky likviduje rockovou hudbu jako hnutí. Je zakazován anglicky zpívaný repertoár, jsou měněny anglické názvy skupin, řada předních rockových hudebníků se stává politováníhodnými doprovodnými hráči komerčních hvězd pop music.

The Plastic People of the Universe nehodlají učinit a také neučiní žádné změny, ani v názvu, ani v repertoáru, ani ve svém vzhledu, které by jim byly vnuceny cizí vůlí, které by nevyplynuly z charakteru a vnitřní potřeby hudebníků samých. Skupina ztrácí profesionální statut; slabší povahy ji opouštějí a jádro příštích Plastiků - soustředěné kolem [Milana] Hlavsy a [Josefa] Janička - začíná prakticky z ničeho - bez aparatury, bez nástrojů, bez viditelného zázemí, ale s naprosto jasnou koncepcí: že je povinností hudebníka hrát takovou hudbu, jakou mu velí hrát jeho svědomí a jaká mu přináší radost, jediné tak může svoji radost a tvoření předat publiku. [...]

Kapela Plastic People se ocitla ve výjimečném postavení jediné podzemní rockové skupiny v Čechách. Celou svojí existencí dokazovala, že underground není efektní nálepka, kterou se označuje nějaký nový hudební směr, že je to především životní a duchovní postoj. [...]

Jakmile položí dábel (který dnes mluví ústy establishmentu) první podmínku - přistřihněte si vlasy, jenom tak trochu, a budete moci hrát – je třeba říci ne. [...]

Nikdy by nevzniklo tak pevně semknuté a přitom

neorganizované společenství, kdyby tlak establishmentu nebyl tolik nesnesitelný. Je to společenství vzájemné ochrany lidí, kteří chtějí žít jinak, v jejich hodnotovém žebříčku stojí výše touha po ukojení duchovních potřeb než snaha o dosažení hmotného zabezpečení, jak jim ho nabízí establishment za cenu zřeknutí se všeho, co činí z člověka neopakovatelnou individuální svobodnou bytost. [...] Underground je duchovní pozice intelektuálů a umělců, kteří se vědomě kriticky vymezují vůči světu, ve kterém žijí.

PRAHA 1975 [17]

Zdeněk Urbánek, od prosince 1976 signatář Charty 77, o výsledcích trestního procesu proti Plastic People of the Universe

V odvolacím řízení byly tresty sníženy, nikoli však zrušeny. Výhra zůstala dílčí. Ale postupně se proměnila ve výhru úplnou. Díky jen částečně melodickému a harmonickému hluku Plastiků se shromáždili intelektuálové se smyslem pro svobodu a spravedlnost a už se nerozešli. Znenadání se zrodila myšlenka, že se zřejmě da vykonat mnohem víc.

„Vy to můžete poslouchat?“ – ptal se mě Jan Patočka, když podepisoval protest proti útlaku Plastiků. Ale do dopisu Husákovi připsal krásný pedagogicky odstavce: „Vězněním chcete vychovávat?“

Pak už šlo o víc.

PRAHA, 1976 [18]

Ing. Tomáš Hradilek, zootechnik, od ledna 1977 signatář Charty 77

Mohu říci, že se mi stále méně líbilo, jak normalizace pokračovala, s tím jsem se jako občan nedokázal smířit.

S tou normalizační šedí a s tím co se tady dělo. Se svojí ženou jsme na podzim v roce 1976 dospěli k závěru, že dál už nejde strkat hlavu do písku a čekat, až se to samo změní. První krokem pro nás bylo, že jsme si řekli, že už se nebudeme podílet na takových trapnosti, jako byly takzvané volby.

A tak jsme na podzim roku 1976 odmítli, podotýkám, bylo to v malém městě, ne v Praze, jít k volbám, což byl kolosální průšvih. Přišli za námi dokonce s volební urnou a my jsme řekli, že volit nebudeme. Byla z toho velká aféra a předseda, který mne do té doby chránil, mě upozornil, že jsem na hraně, že už by mě nedokázal prostě delší dobu dál ochraňovat. No, ale stejně jak jsem se ze zahraničního vysílání Hlas Ameriky dozvěděl o existenci Charty 77, okamžitě jsem byl rozhodnut stát se jejím signatářem. A to se stalo hned v lednu 1977.

LIPNÍK NAD BEČVOU, 1976/77 [7]

K TISKU PŘIPRAVIL

Bartosz Kaliski

(nar. 1977) – Mgr. Ph.D., vědecký pracovník Institutu historie Polske akademie věd ve Varsavě. Věnuje se dějinám opozice a společenského odporu v Lidovém Polsku; autor knihy *Kurierzy wolnego słowa (Paryż – Praga – Warszawa 1968 – 1970)*, Warszawa 2014.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A POUŽITÝCH PRAMENŮ

1. HAVEL, Václav: *Dálkový výslech*. Praha, 1989.
2. JURÁČEK, Pavel: *Deníky (1959–1974)*. Praha, 2003.
3. MARGOLIOVÁ-KOVÁLYOVÁ, Heda: *Na vlastní kůži*. Praha, 2012.
4. *Akční programu Komunistické Strany Československa*, „Rudé Právo“, 10.4.1968.
5. VACULÍK, Ludvík: *Dva tisíce slov*. „Literární listy“, roč. 1 (1968), č.18, 27.6.1968.
6. <http://www.68.usd.cas.cz/cz/dokumenty.html>.
7. *Relace a dokumenty, Ústav pro studium totalitních režimů v Praze*.
8. *Holland. Przewodnik Krytyki Politycznej*, Warszawa 2012.
9. BLAŽEK, Petr – JAREŠ, Jakub (vyd): *Jan Palach '69.*, Praha, 2009.
10. PUTÍK, Jaroslav: *Odchod ze zamku*. Praha, 1998.
11. KUBĚNA, Jiří: *Paměť básníka – Z mého orloje*. Brno, 2006.
12. MACHONIN, Sergej: *Příběh se závorkami (Alternativy)*. Praha, 1995.
13. DRDA, Adam – STRACHOTA, Karel (vyd.): *Naše normalizace*. Praha, 2011.
14. ŠIMEČKA, Milan. *Obnovení pořádku*. Brno, 1990.
15. *Napsal nám básník Miroslav Holub*, „Práce“, 18.8.1973.
16. HAVEL, Václav. *Dopis Gustávu Husákovi*. 1975. <http://www.vaclavhavel.cz/index.php?sec=2&id=5>.
17. JIROUS, Ivan. *Zpráva o třetím českém hudebním obrození*. „Literatura na Świecie“ 11/ 1993.
18. *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech*, Brno, 1997.
19. KACZOROWSKI, Aleksander. *Europa z płaskostopiem*, Wołowiec, 2006.
20. KRYL, Karel. *Texty písni*. Praha, 1998

Materiál pochází z „Karty“ 77/2013.



FOT. JIRÍ BEDNÁŘ / LIBRI PROHIBITI

Setkání disidentů (většinou členů VONS). Na snímku zleva: Václav Benda, Jarmila Bělíková, Jiří Dienstbier, Tereza Kohoutová, Václav Havel, Jitka Vodňanská, Zuzana Dientsbierová; zprava: Rudolf Battěk, Otta Bednářová, Karel Trinkewitz, Zdena Tominová, Zdeněk Vokatý

Charta 77 je „naším tématem“ od začátku vydávání „Karty“ jako historického časopisu. Už při volbě titulu v lednu 1982 byl pro nás důležitým argumentem vztah k tomuto spojenci z Československa. Za výjimečného stavu jsme se omezili na to, že jsme do Prahy konspirační cestou poslali dopis v naději na spolupráci s naší jmenovkyní, ale odpověď nepřišla. Pak jsme léta hledali způsob, jak Chartu 77 popsat, a především autora, jenž by dokázal projít veškerou literaturu v Čechách a na Slovensku. Peter Balun z Batislavy se dostal nejen k tehdejším svědectvím, ale sám posbíral významná svědectví, která ukázala „moc bezmocných“ i nám.

—
Zbigniew Gluza

Vůle
silnější
než
moc

Peter Balun

Reformní hnutí v Československu ve druhé polovině desátých let, úsilí o vznik „socialismu s lidskou tvář – to vše potlačila „bratrská pomoc“ vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Těžce získané demokratické výdobytky byly postupně odstraňovány. Vedení Komunistické strany Československa (KSČ) pod vedením Alexandra Dubčeka se nedokázalo nátlaku Moskvy postavit. Zkušenost demokracie byla přeškrtnuta.

Na protest proti politice ústupků, ale také s úmyslem probudit společnost se 16. ledna 1969 v Praze na Václavském náměstí upálil student Jan Palach, o měsíc později se k podobnému činu odhodlal Jan Zajíc. Palachův pohřeb představoval jednu z posledních veřejných manifestací odporu proti politice KSČ.

Oslava vítězství ČSSR nad SSSR na mistrovství světa v ledním hokeji přimělo sovětské vedení k provedení rychlých změn v orgánech KSČ. Z funkce generálního tajemníka byl odvolán Alexander Dubček a 17. dubna 1969 ho nahradil Gustav Husák.

Husák odvolal z nejvyšších funkcí ve straně lidi, kteří nevyhovovali jemu a Moskvě, čistky proběhl i v řadách obyčejných členů. V letech 1969–70 bylo za „pravico-vý oportunistus“ z komunistické strany asi 20 tisíc lidí (za celou „normalizaci“ v letech 1969–1989 to bylo až 327 tisíc). Stranické čistky měly v Čechách a na Moravě rozhodně větší rozsah než na Slovensku, kde se netýkaly tolika lidí – především proto, že reformní duch roku 1968 tam nabyl podoby boje za federalizaci státu (čili rozdělení na ČSR a SSR), zatímco na českém území byla jeho hlavním cílem demokratizace společnosti.

Mnoho stranických prominentů, kteří v sedmdesátých a osmdesátých letech protestovali proti invazi vojsk Varšavské smlouvy, bylo na léra odsouzeno za „podvracení republiky“ (mj. Jaroslav Šabata, Petr Uhl). Skoro všichni byli propuštěni ze svého tehdejšího zaměstnání, většina musela přijmout zaměstnání, které neodpovídalo jejich kvalifikaci; hlavně šlo o zaměstnání dělnická. Mnozí z nich s pocitem životní porážky čekali na změnu vedení strany, vlastní rehabilitaci a návrat do veřejného života.

„Normalizace“, kterou začal Husákův režim prosazovat v roce 1969, se týkala celé společnosti. Byla obnovena cenzura, omezena svoboda slova i uměleckého projevu, bylo zlikvidováno právo na veřejné shromažďování. Důsledky pocítovali především umělci a vědci, kteří postupně stanuli před volbou, zda si zachovat tvůrčí svobodu a tudíž pracovat nelegálně, anebo se „normalizaci“ přizpůsobit. Důsledkem bylo, že začaly působit různé nezávislé iniciativy.

Nové situaci se začaly přizpůsobovat církve, které přenesly velkou část svého působení do podzemí.

„Normalizace“ se týkala i běžných občanů. V tisku se znovu objevila propaganda, vrátilo se plánované hospodaření, v mnoha oblastech života byla omezena svoboda. Studia byla znemožněna nejen dětem bývalých komunistů, ale i těm, které chtěli rodiče vychovávat ve víře.

Ovzduší nátlaku a průnasledování způsobilo, že pro lidi bylo čím dál důležitější soukromí. Důsledkem politiky režimu byl odklon od veřejných záležitostí, apatie a také všeobecný strach. Věškerý rozvoj nahradily organizované potlesky oficiálním prohlášením, „spontánní radost“ z rozvoje socialistické společnosti.



FOT. ČESKÉ CENTRUM VE VARSÁVĚ

← Panorama Prahy ze 70. let

V polovině sedmdesátých let došlo ke změnám v mezinárodní politice. Důležitým přelomem v rozvoji vztahů mezi Východem a Západem se v roce 1975 stala helsinská Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Zúčastnilo se jí 35 států a jejím výsledkem byl

podpis dohody mj. o dodržování lidských a občanských práv. Podepsali ji mj. prezident Československa Gustav Husák a vůdce SSSR Leonid Brežněv. Na podzim 1976 vyšly tyto dokumenty ve Sbírce zákonů a staly se součástí československého právního řádu..

Václav Havel

V půli sedmdesátých let se začaly objevovat – arciže zatím jen v prostředí jakýchsi „signifikantních menšin“ – známky společenského probouzení: mnozí lidé se začínali vzpamatovávat z předchozího historického šoku; mnozí se začínali konečně zbavovat svých reliktních iluzí a myslet vskutku svobodně [...] Do uvědomělého věku vstupovali mladí lidé, kteří už nebyli traumatizováni zážitkem sovětské okupace. Různá dosud navzájem izolovaná a jaksi dovnitř sebe samých orientovaná skupenství zatoužila vykročit ven, za svůj dosavadní horizont, tedy do života veřejného. Probouzel se opět pocit solidarity a rostlo vědomí nedělitelnosti svobody: lidé si začali uvědomovat, že útok na svobodu jednoho je útokem na svobodu všech a dokud bude společnost rozdělena svou lhostejností a jedni budou mlčky přihlížet k perzekuci druhých, nevymaní se z obecné manipulace nikdo.

V roce 1976 byli uvězněni členové a spolupracovníci rockové skupiny The Plastic People of the Universe. Moc tím nezaútočila na své politické protivníky jako počátkem sedmdesátých let, ale přímo na sám život, totiž na jeho vůli svobodně, po svém, svéprávně a autentičticky se projevit. [1]

Zdeněk Urbánek

Přes značnou spornost ve vkusu a v pozornosti středních a starších generací Plastici i tam získávali přízeň svobodomyšlnějších lidí svou neposlušností vůči ideologii a každodenním pokynům takzvané normalizace. Strana, zdá se, nebyla v relaci k neposlušnosti toho druhu jednotná. Plastici podobně jako jiné, méně výrazné hudební skupiny měli po jistou dobu licenci veřejně vystupovat.

FOT. LIBRI PROHIBITI



Osmělilo je to přidávat k hlučným úhozům náznakové nebo i průhledné úhozy protinormalizačních slov.

Licence byla odňata. Už si svým druhem hudby nesměli vydělávat. Ale vnitřně potřebovali hrát dál. Uživali k tomu privátních příležitostí, pohřbů, svateb, křtin, narozenin. Oznamení nepotřebovala být v novinách ani na plakátech. Rozneslo se to. Přicházely stovky lidí. Napřed se Státní bezpečnost chovala zdrženlivě. Ale když se do vísky o třech stech číslech shromáždilo tisíc příznivců Plastiků, zdálo se to státně placeným obráncům stranické moci příliš.

Příznivci Plastiků byli pochyťáni a rozvezeni do noci. Ze samé skupiny bylo šest členů zatčeno. Čtyři pak

↑ Koncert The Plastic People of the Universe. Zleva: Paul Wilson, Pepa Janíček, Jiří Kabeš



FOT. LIBRI PROHIBITI

↑ 1979. Koncert The Plastic People of the Universe na Hrádečku v Krkonoších, v letním domě Václava Havla

byli postaveni před soud. Odborní historici a právníci podají přesnou definici obvinění a průběhu řízení. Jako pouhý účastník procesu vím jen tolik, že řízení se konalo v Karmelitské* ulici, účast protestujících byla početná a na rozdíl od dvou podmíněně odsouzených dva dostali nesmyslné tresty ve výši čtyř a dvou let.

Už před datem líčení se ustavila početná skupina odpůrců policejní akce i soudního řízení. [...] Těch asi patnáct lidí hledalo další, a hlavně sbíralo podpisy členů intelektuální elity pod dopisy, jež měly být a byly poslány na adresu prezidenta republiky, ústředního výboru strany a jiných domácích i zahraničních institucí.

„Vy to můžete poslouchat?“ ptal se mě Jan Patočka, když podepisoval protest proti útlakům Plastiků. Ale do dopisu Husákovi připsal krásný pedagogický odstavec: Vězněním chcete vychovávat?

Bylo to tedy rozhlášeno. V odvolacím řízení byly tresty sníženy, nikoli však zrušeny. Výhra zůstala dílčí. [...] Díky jen částečně melodickému a harmonickému hluku Plastiků se shromáždili intelektuálové se smyslem pro svobodu a spravedlnost a už se nerozešli. Znenadání se zrodila myšlenka, že se zřejmě dá vykonat mnohem víc.

Nejvnitřnější okruh svobodně myslících a mravně nejzdatnějších mužů i žen v poslední třetině roku 1976 postupně objevil dva velmi prosté základy své zamýšlené činnosti, do té doby poněkud mlhavé. Právníci, filozofové, historici, dramatici a spisovatelé si znovu přečetli ústavu republiky. [...] Četli – dokonce v místních novinách – i závěrečná usnesení helsinské konference. A v průběhu několika týdnů byl na světě text opřený o tyto dva dokumenty. Prostě sdělení občanům, aby užívali

svobody po samu mez, jak ji určuje ústava a Helsinské dohody. [2]

Václav Havel

Publikum, shromážděné v prostorách soudu, bylo předobrazem Charty 77; atmosféra rovnosti, solidarity, družnosti a pospolitosti a obětavé ochoty vzájemně si pomáhat, vyvolávané vědomím společné věci a společného ohrožení, nebyla jen atmosférou té soudní budovy, ale i atmosférou prvních měsíců Charty. Cítili jsme s Jiřím (Němcem), že tu vzniklo něco, co je třeba fixovat, co nesmí vyprchat a zmizet, ale co by mělo být proměněno v nějaký čin trvalejšího dosahu, kterým by se to takříkajíc přeneslo z ovzduší na pevnou zem. [...] Mluvili jsme o tom s Pavlem Kohoutem, cítil to stejně jako my; týmž způsobem uvažoval i Zdeněk Mlynář, kterého jsme otukávali prostřednictvím Vendelína Komedy. Tyto sondáže posléze vyústily do první schůzky, byla 10. prosince 1976, byl na ní Mlynář, Kohout, my dva (Havel, Němec) a Komeda, který ji zorganizoval. Pak byly ještě dvě schůzky, na nichž byli navíc Petr Uhl, Jiří Hájek a Ludvík Vaculík.

Na těchto schůzkách se tedy Charta připravila. Každý z nás celou věc průběžně konzultoval ve svém vlastním okolí, takže i v této zárodečné fázi o tom už vědělo dost lidí. V prostředí bývalých komunistických funkcionářů se už dříve mluvilo o možnosti založit nějaký výbor na dodržování lidských práv nebo helsinský výbor na způsob těch, které vznikly v SSSR. Výbor má ovšem jen menší a nutně omezený počet členů, kteří se navzájem nějak vybrali a domluvili; vzniklá situace však ukazovala ze samé podstaty věci jiným směrem,

* Sídlo Okresního soudu Praha – Západ.

k nějakému širšímu a otevřenému společenství; ustálili jsme se tedy na „občanské iniciativě“. [...] Název Charta 77 vymyslel Pavel Kohout. [...]

Domluvili jsme, že podpisy budou sbírány pomalu, během vánoc, v rámci přátelských vánočních návštěv a setkání, aby se příliš brzo nevyvolala nežádoucí pozornost. Určili jsme asi deset „sběračů“ a ohraničili jim přibližně okruhy, v nichž mají podpisy sbírat. Vzal jsem si na starost technickou stránku a rozvezl sběračům text a návod, jak to podepisovat. Sám jsem podpisy také sbíral, hlavně mezi svými přáteli, především literáty. Měli jsme domluven den – bylo to mezi vánocemi a Novým rokem – a hodinu, kde se všechny podpisy u mne doma shromáždí, pořídíme abecední seznam prvních signatářů, vybavíme je k odeslání Federálnímu shromáždění i ke zveřejnění. [3]

Vlasta Chramostová

Na Štědrý den před polednem jsme v sedmdesátých a osmdesátých letech chodili „na šneky“ do Klášterní vinárny na Národní třídě. Jádro společnosti tvořili po léta Kohoutovi, Zdeněk Urbánek, Pavlíčkovi, Topolovi, Vašek Havel s Olgou, Ivan Havel a jeho kluci, nejmladší Havlovci, ještě dost malí. Dávali jsme si drobné dárečky a připili na pěkné Vánoce a Nový rok...

Tehdy v roce 1976 jsme byli svátečně naladěni jako vždycky, ale v tom rozpoložení bylo něco navíc. [...] Samozřejmě, že se mluvilo hlavně o tom, jaká bude na Chartu reakce. Při loučení jsme se líbali a objímali a Pavel řekl: „Tak, kamarádi, na shledanou po Novém roce tady – nebo před popravčí četou!“ Smáli jsme se na všechny strany, mávali na sebe, ale všem se cosi zadrhlo v krku... [2]

Ela Ledererová

Vánoce 1976 jsme trávili na naší chalupě v Doubravičce. V Praze se žilo jako na probouzející se sopce, ale u nás na vesnici byl božský klid a sváteční pohoda. Na Štěpána přijeli za námi naši přátelé z Prahy, Jiřina a Jirka Rumlovi, Vlasta Chramostová se Standou Milotou a Věra Šťovíčková se svým mužem Erichem. Přivezli *Prohlášení Charty 77*, připravené ke zveřejnění začátkem ledna. Začala velmi bouřlivá diskuse, propletená vánočními dobrotami a moravským vínem. [2]

Vlasta Chramostová

Už několikrát nás zvali Ledererovci na polskou kuchyni, z které Eluš sestavovala skvělý jídelní lístek a také nám ho v tiskovém provedení nabídla k výběru, když jsme k nim na chalupu konečně přijeli s Věrou Šťovíčkovou, která nás žádala, abychom jí pomohli získat pro Chartu Jiřího Lederera. Třebaže měl Jirka v sedmdesátých letech už jedno vězení za sebou, povaha zásadového a bojovného novináře mu nedovolila při věci, ve kterou věřil, stát stranou. [2]

Josef Císařovský

Muselo být k Silvestru 1976, protože Charta 77 byla na spadnutí. Sedím s kamarádem u kamen v kokořínských lesích, poletuje sníh, tiše popíjíme o pár dní dopředu [...].

Náhle mne to koplo do hlavy jak od kobyly – ten Jirka to podepsat nesmí, byl by to jeho konec. Franto, otevři vrata, jedeme do Doubravičky za Ledererem, je to přece kousek od nás, mohlo by napadnout nějakého fanfaronu, že by měl signovat *Prohlášení Charty 77*. Chtěl jsem spěchat, nějaký čert mi seděl za krkem, ale nešlo to, rozchumelilo se, nic nevidím, a když odbočujeme na

Doubravičku, mjíme těsně nějaké auto s rozsvícenými reflektory, div jsme se nescuchli. Nescuchli, škoda! Měl jsem plné ruce volantu, stačil jsem zahlédnout jen zmatnělé obličej, jako bych je měl znát. Vpadneme k Jirkovi do chaloupky, ode dveří řvu: Jirko, ty starý kriminálníku, tu Chartu nepodpisuj!

– Kluci, už se stalo, byl tu Ruml s Chramostovou, museli jste je v tý chumelenici minout. Vždyť jste to podepsali také, tak proč ne já?

– Protože jsi byl, ty vole, už dva krát zavřenej, my ještě ne, budou tě chtít vystěhovat, Eluš je Polka a je tady jen na zálohu... [2]

Jaroslav Šabata

Těsně po Vánocích roku 1976 mne k sobě pozval Jiří Müller, který se právě vrátil z Prahy. Něco prý přivezl od Uhlů z Anglické. S lehce ironickým, ba potutelným úsměvem mne pak seznámil se složitou procedurou podepisování dokumentu s podivně uhrančivým názvem. Jeho obsah měl být uchován v tajnosti, pokud by potenciální signatář se svým podpisem váhal. Trochu jsem znervózněl. Každou příliš komplikovanou konspiraci jsem vnímal jako konspiraci málo vážnou – aparáty tajné policie hrubě podceňující, a hlavně málo produktivní. [...]

Sotva podpisový ceremoniál u Jiřího Müllera skončil, přišel na pořad dosud pečlivě ukrytý seznam asi dvaceti osob s lakonickou poznámkou, že jsem se právě vyškolil coby „sběrač“ dalších podpisů. Se zájmem jsme jej přečetl a našel v něm jména všech kamarádů vězněných počátkem sedmdesátých let (včetně mých synů), a pak jména několika významných brněnských intelektuálů: Švanda, Trefulka, Uhde... [2]

Petr Uhl

Jsme pak obcházeli lidi. Jiří Němec chodil po křesťanech, Komeda a Pavel Bergmann odjeli sbírat podpisy mezi brněnskými intelektuály, já jsem oslovoval nedávno propuštěné politické vězně, Kohout s Havlem si vzali na starost spisovatele... Mlynář si odnesl tři archy – s tím, že mu pomůžou Jiří Dienstbier a Petr Pithart – a 29. prosince, kdy jsme měli „uzávěrku“, přinesl neuvěřitelných 140 podpisů, vesměs od bývalých členů KSČ.

Pochybuji, že Státní bezpečnost o tom nevěděla, už proto, že v Havlově bytě, kde jsme se sešli toho 29. prosince, byl odposlech... [5]

Václav Havel

Vše mělo být do 1. ledna hotovo, ale vypuknout to mělo o týden později, aby byl čas zajistit příslušnou publicitu, která musela být z různých důvodů synchronizována s okamžikem předání úřadům.

V den, kdy se měly podpisy u mne shromáždit, jsem byl dost nervózní: některé příznaky napovídaly, že policie už něco ví (a bylo by také s podivem, kdyby nevěděla), a já se bál, že k nám vtrhnou ve chvíli, kdy to tam všechno bude, a že o všechny podpisy přijdeme. Mou nervozitu zvyšovalo, že ačkoliv sraz byl ve čtyři hodiny, ještě před pátou nebyl přítomen Zdeněk Mlynář, který měl přinést podpisy shromážděné několika sběrači v ex-komunistickém prostředí. Nakonec přišel, ukázalo se, že jsme byli jen špatně domluveni, a přinesl přes sto podpisů, čímž mi vyrazil dech. Podpisů jsme měli celkem 243.

V mrtvém čase mezi tímto uzavřením agendy a vlastním výbuchem byla u mne ještě jedna velká schůzka, snad pětadvacet lidí, kde se hovořilo o tom, jak bude Charta pracovat. [...] Byl jsem vyzván, abych tu schůzku

řídil, a měl jsem trochu zvláštní pocit, když jsem uděloval slovo bývalým univerzitním profesorům, ministrům a stranickým tajemníkům. Nikomu jinému to ale divné nepřipadalo, tak silný byl už tehdy, na samém počátku, chartistický pocit rovnosti. Snad bych měl něco říct ještě k pluralitě Charty: nebylo to pro všechny snadné. [...]

O tom jak bude Charta konkrétně pracovat, se dlouho nevědělo nic. Až na té velké schůzce u mne převládl názor, že mimo různá aktuální sdělení nebo stanoviska by měla Charta vydávat především větší a obecnější tematické dokumenty, věnované různým oblastem společenského života. [...] Já se například obával, že navzdory tomu, co se v něm říká, pochopí mnozí signatáři úvodní prohlášení jen jako jednorázový manifest a nikoli jako závazek k trvalé práci. To se naštěstí nestalo. [3]

Jaroslav Šabata

Křtiny Charty 77, které se konaly 3. ledna 1977 v přeplněném pokoji dejvického bytu Václava Havla, se odbyvaly v pohodě a velkém očekávání, vyvolaném novým velkým odhodláním. Už nevím, kdo jako první promluvil o nutnosti vydat dokument o nedodržování konvence o hospodářských a sociálních právech, ale vím, že myšlenka byla přijata jako něco zcela samozřejmého a že zůstalo na Janu Tesařovi a na mně, abychom připravili návrh jeho textu.

Dost bylo ovšem nejasných představ o důsledcích toho, k čemu jsme se odhodlali. Litera základního prohlášení Charty 77 proklamovala zásadu trvalého podnikání na poli obhajoby práv občanů. Ale o tom jsme se ještě museli navzájem trochu přesvědčovat. A úvahy

* Typ Škody MB 1000 nebo 100.

o následných krocích namnoze postrádaly to nejelementárnější: vědomí, že nás čeká ostrý konflikt. [2]

Zdeněk Urbánek

Mým úkolem, jedním z nejčestnějších v mém životě, bylo v noci z pátého na šestého ledna 1977 psát pod diktátem Václava Havla adresy na obálky, v nichž měly být v „den D“ rozeslány texty Charty jejím signatářům. Systém byl totiž ten, že sběratelé podpisů dali text potenciálním signatářům přečíst, dovolili jim, ať si to rozmyslí, ale případný podpis přijali na zvláštní útržek papíru, kdežto text Charty si ponechali pro další potenciální signatáře. Jen tak se dalo ubránit embargo končící teprve ráno 6. ledna 1977.

Texty Charty byly vloženy do obálek s adresami a čekalo se na Pavla Landovského, který byl se svým saabem určen na místo nejzdatnějšího rozvážeče obálek do nespočetných pražských poštovních schránek.

Pavel přijel včas, obálky byly naloženy, příslušní vha-zovači nastoupili. Ale cosi se nepovedlo. Ač jsem v naší ulici sledovače bezpečně rozpoznával, tentokrát Státní bezpečnost vyhrála. Neměla svá obvyklá čistočistá auta, ale zašpiněná a odřená emběčka*. Jen co se Pavel v saabu rozjel, dala se ta smečka za ním. Doufal jsem, ale marně. Za necelou hodinu si přišli i pro mne. [...]

Signatáři se znění Charty v úplnosti znovu dověděli ze Svobodky, z Hlasu Ameriky, z BBC. [2]

Jiří Ruml

Cesta autem na hlavní poštu v Jindřišské ulici měla jednu mezihru. Když Pavel Landovský zpozoroval, že jsou



FOT. ZE SBÍRKY ONDŘEJE NĚMCE

← Setkání v letním domě
Václava Havla na Hrádečku v
Krkonosích

sledování, zabočil do postranní ulice, kde se Václavu Havlovi podařilo vhodit do poštovní schránky asi čtyřicet obálek s adresami signatářů. Těm byl teď text normálně doručen poštou, ale protože se bezpečnostní orgány zmocnili všech podpisů, i deponovaných, byli dotyční příjemci vyslýcháni mnohem usilovněji, neboť policie došla k názoru, že jde o nějaké „prominenty“, kterým byl text Charty 77 odevzdán osobně.

První tři zadržení signatáři byli propuštěni po půlnoci 7. ledna [...]. Bezpečnost se zaměřila zvláště na Václava Havla. V bytě v ulici U Dejvického rybníčku číslo 4 udělali domovní prohlídku bez přítomnosti zadrženého, filmovalo se tam a později při prohlídce venkovského domu na Hrádečku v podhůří Krkonoš policejní kameramani natáčeli celý projekt. V dnech 10. a 11. ledna byli mluvčí podrobeni celodenním výslechům v Ruzyni. S

vyšetřovateli nebo v „zeleném salonku“ věznice na okraji Prahy trávili pak téměř denně mnoho hodin a domů se chodili jen vyspat pod dohledem operativy StB.

Pracovníci politické policie chtěli zejména vědět, jak se „*Prohlášení Charty 77*“ dostalo do zahraničí, protože text otiskly britské „Times“, západoněmecké „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ a zkráceně i francouzský „Le Monde“. Mluvčí do protokolu prohlásili: „Předběhla-li publikace textu v zahraničí jeho odevzdání čs. vládním místům, jde to rovněž na vrub ministerstva vnitra, které tomu zabránilo.“ [2]

Správa SNB hlavního města Prahy a Středočeského kraje – Usnesení ze 6.1.1977

Odůvodnění: Šetřením orgánů SNB Správy hlavního města Prahy a Středočeského kraje bylo zjištěno, že několik zatím nezjištěných osob v Praze a jinde z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky zhotovilo a rozšiřuje v Praze i v jiných městech ČSSR písemnosti, nazvané „*Prohlášení Charty 77*“, které hrubě napadají socialistické společenské a státní zřízení ČSSR. Písemnost vyjadřuje též program nepřátelských živlů, k jehož podpoře a plnění získávají organizátoři akce další anti-socialistické elementy. [6]

Václav Havel

Po zveřejnění Charty a odstartování propagandistické kampaně proti ní (kterou se státní moc postarala hned v prvních chvílích života Charty o její slávu) jsem prožil jeden z dost divokých týdnů svého života. Bydleli jsme

tenkrát s Olgou v Dejvicích, tedy na cestě do Ruzyně, a náš byt se začal povážlivě podobat newyorské burze v době velké krize nebo nějakému revolučnímu centru: po celodenních výsleších na Ruzyni jsme se tam zcela spontánně všichni scházeli, sdělovali si novinky, koncipovali různé texty, přijímali zahraniční novináře a telefonovali si se světem. [3]

Vlasta Chramostová

V Pysku, kam jsme se na Štědrý večer vrátili, jsme nepřetržitě s napětím poslouchali Svobodnou Evropu a divili se, že několik dní – nic. Pak to přišlo. Dramatické zprávy o zadržení auta s Landákem, Vaškem, vyhlášení jmen prvních 243 signatářů – a o prvním zatýkání. Rychle jsme se sbalili – a jeli domů. Jen jsme v Praze za sebou zavřeli dveře – zvonili. [...] Zdálo se nám, že u sousedky, protože zvonek zadrnčel okamžitě, jak jsme vstoupili do předsíně. [...] Řekla jsem jim, že musí počkat, že jsem právě dojela, a zavřela před nimi dveře. Příslušníci StB čekali dlouho a kupodivu mě neznervózňovali zvoněním. Co se mezitím odehrávalo v bytě, Standa rád popisuje. Zatímco mi vařil černou kávu a já ji pomalu a zdánlivě klidně pila, učila jsem se ze čtvrtky průklepového opisu zpaměti svá práva při výsleších.

Když jsme dorazili do Ruzyně, říkala jsem si jako před premiérou – hlavní je klid – a nařídila si: „Jsem koneckonců dáma, počkám si, až mi otevřou dveře auta.“ Kupodivu právě taková malinká psychologická vítězství mi pomohla. Když jsme šli nekonečnými chodbami a všude na dveřích byly nápisy Obsazeno, napsané tužkou na roztržených papírových sáčkách od svačiny, už jsem se zase ovládala. „Mají fofr,“ říkala jsem si v duchu. „Ani se nedivím. Za všemi těmi dveřmi jsou kamarádi.“ [2]

Ela Ledererová

12. ledna nás nečekaně navštívil spisovatel a dramatik František Pavlíček. Přijel nám říci, že byl zatčen Ota Ornest a on sám byl už v souvislosti s Otou vyslýchán. Domníval se, že teď je řada na Jirkovi.

[...]

Několik málo hodin nato, na úsvitu, se dobývala Státní bezpečnost v síle asi deseti mužů do chalupy. Jirku po domovní prohlídce odvezli do Ruzyně a mne s vylekanou Monikou do pražského bytu na další prohlídku. Nebyla jsem zadržena jako ostatní signatáři, neboť moje jméno ještě pod Prohlášením Charty 77 nebylo. [...] Chartu jsem podepsala pak v Praze, po Jirkově zatčení, de facto jako jediná cizinka. Z Prahy jsem také volala ženě Oty Ornesta, popřela, že by Ota byl zatčen. Poslušně uposlechla varování StB, že se o zatčení nesmí hovořit. A také mě požádala, velmi nevlídně, abych jim víckrát nevolala.

Začalo období děsivého pronásledování, výslechů a zatýkaní, odebírání řidičských průkazů a vypořádání telefonů, vyhazování z práce a ze škol, vyhrožování a v několika případech i fyzického násilí. A to vše doprovázela zběsilá palba ve sdělovacích prostředcích. [2]

Ztroskotanci a samozvanci

Ve svém zvilém boji proti pokroku se mezinárodní reakce pokouší vytvořit zdání jakési široké antikomunistické fronty, do níž se snaží zavléci vedle otevřených zrádců i kolísající a dezorientované jednotlivce či skupiny, leckdy se halící do masky »levice« či »komunistů«. Snaží se často o nemožné - oživit i politické mrtvolky, a to jak v řadách emigrantů ze socialistických zemí, tak i v řadách zbytků třídních nepřátel v těchto zemích, odrodilců, až po různé kriminální a asociální živly. Jednou z forem

této »dojemné« spolupráce je fabrikování všemožných pamfletů, dopisů, protestů a jiných tuctových pomluv, které jsou vydávány za hlas těch či oněch »opozičních« jednotlivců či skupinek a s velkým povykem a koordinovaným způsobem rozšiřovány po celém světě.

Sem patří i nejnovější pamflet, tzv. charta 77, který skupinka lidí z řad zkrachovalé československé reakční buržoazie a také z řad zkrachovalých organizátorů kontrarevoluce 1968 na objednávku antikomunistických a sionistických centrál předala jistým západním agenturám.

Jde o protistátní, protisocialistický, protilidový a demagogický hanopis, který hrubě a lživě pomlouvá Československou socialistickou republiku a revoluční vymoženosti lidu. Jeho autoři obviňují naši společnost, že v ní není život uspořádán podle jejich buržoazních a elitářských představ.

Tito samozvanci pohrdající lidem, jeho zájmy, jím volenými zastupitelskými orgány si osobují právo zastupovat náš lid, žádají »dialog s politickou a státní mocí«. [...]

Tentokrát jsou buržoazní agentury indiskrétní a dovolávají se různých jmen, s nimiž reakční pamflet spojují. Je to v politickém smyslu pestrá směsice lidských a politických ztroskotanců. [...] Věru není těžké vytušit, kdo je jejich společným jmenovatelem, společným inspirátorem. Podle zákonné otázky »komu to slouží« vyplyne i zákonná odpověď: slouží to imperialismu, jde o nové tažení proti světovému socialismu

PRAHA, 12 LEDEN 1977

[9]

Jiří Ruml

„V noci na čtvrtek 13.1.“ čteme v dokumentu č. 3, „byly převáděny desítky signatářů a u řady z nich byly provedeny domovní prohlídky; ačkoli formálně byli slyšeni jako svědci, byli bezdůvodně předváděni a svázení policejními vozy v době mezi 4. a 5. hodinou ráno, s mnohými bolo jednáno jako s potencionálními zločinci, hrubě a bezohledně.“ Tento dokument, vydaný koncem ledna, podepsali už jen dva mluvčí: Jiří Hájek a Jan Patočka. Václav Havel se 14. ledna z výsledku nevrátil domů a o dva dny později byl jeho manželce Olze doručen dopis s oznámením, že „V. Havel je vzat do vazby, obviněn podle § 98, odst. 1 a 2 a žádá o právního zástupce“. Vazba byla uvalena i na dramatika Františka Pavlíčka. Spolu s režisérem Ornestem byli všichni tři – Lederer, Havel a Pavlíček – obviněni z trestného činu podvracení republiky, respektive poškozování zájmů republiky v zahraničí. [2]

Radim Palouš

Přišel ke mně kvestor Univerzity Karlovy s úředním svědkem do bytu odevzdat okamžitou výpověď (odůvodnění: protisocialistická činnost, podepsáno rektorem). Byl jsem tehdy ve stavu nemocných (chřipka a akutní diskopatie). Tehdejší mluvčí Charty Jan Patočka přišel k mému lůžku (nemocné navštěvoval!) a radostně volal: Radíme, vyhráli jsme! Udiveně jsem na něj hleděl: poslouchám Svobodku, poslouchám Hlas Ameriky, poslouchám Volá Londýn – nic vítězně optimistického jsem zatím nezaznamenal. Ale Patočka mával „Rudým právem“ a ukazoval na rozsáhlý článek s názvem *Ztroskotanci a samozvanci*, útočící tvrdě proti signatářům: vyhráli jsme, protože teď už o nás svět ví! [2]

Hana Ponická

Celkový tón reakcie našej tlače i rozhlasu na neznámu vec Chartu 77 ma zarážal. V našich novinách obnovila sa staroznáma hantírka nadávok z kampane pred politickými procesmi za Gottwalda, ba sám tajomník ÚV strany Vasil' Bilak vyhlásil na verejnom mítingu v českých závodoch o podpisovateľoch Charty že sú to záškodníci, ktorí „sypú otravu do našich studní a roznášajú mor, cholera a lepru“. [8]

Jiří Ruml

Ministerstvo vnitra vydalo směrnicí podstatně kratší: Vyvolat mezi signatáři paniku, rozdělit je a poštvat proti sobě. Iniciátory zavřít nebo donutit k emigraci. Ministr Obzina se nechal slyšet, že „jinak se signatářů za chvíli nedopočítáme“.

Ze všech stran se valí rezoluce, jako kdysi při procesech v padesátých letech. Z továren a vesnic, z úřadů a škol se ozývají výhružné hlasy: potrestejte je! Někde se skutečně sbírají podpisy, jinde jen hlasují, protože na to se později zapomene, a kde narazí na rozpaky, či dokonce nechuť, stačí razítko a podpisy vedoucích funkcionářů „složek“. Ve školách nutí děti, aby Chartu 77 odsoudily prostřednictvím předsedů samospráv, jinak se nedostanou k maturitám nebo učňovským zkouškám. Učitelé a profesori musí do třídních knih zapisovat, že žáci byli poučeni o škodlivosti našeho činu. [2]

Republiku si rozvracat' nedáme, „Pravda“

Lživý pamflet charta 77 včera ostro odsúdili účastníci aktívu funkcionárov spoločenských organizácií a technicko-hospodárskych pracovníkov v n.p. Matador v Bratislave. Vo svojom stanovisku zdôraznili: „Pamflet

považujeme za výtvor ľudí z radov skrachovanej – česko-slovenskej reakčnej buržoázie, ako aj organizátorov kontrarevolúcie 1968 v službách imperialistických centrál. My, účastníci dnešného aktívu, ale aj ostatní pracovníci nášho podniku plne podporujeme politiku KSČ, vysoko si vážime prednosti a vymoženosti socialistického zriadenia v ČSSR. Všetkými svojimi silami a pracovnými výsledkami budeme naďalej bojovať za ďalší dynamický rozvoj našej vlasti, za šťastnú budúcnosť jej obyvateľov“.

PRAHA, 13. JANUÁRA 1977 [10]

Hana Ponická

Kampaň rozrušila náš pokojný život v Lukavici. Už aj dedina bola v strehu, vznikali rozličné dohady, povesti, napríklad, že asi bude nová vojna, lebo Rusi sa teraz veľmi nahnevajú, niektorí sa v dedine hlasne tešili, že Chartisti sa zastali veriacich, budeme si môcť, ľudia, krsťiť, sobášiť deti v kostole bez skrývania, a mnohí z tých, čo denne cestujú autobusmi, vlakom, alebo obojím do práce do Zvolena, Banskej Bystrice aj inde, boli otrávení, že sa musia zúčastňovať v podniku schôdzí, kde ich vraj nútia, aby podpisovali spoločné závodné vyhlásenia proti Charte 77, ktorú nik z nich nečítal, veď doteraz nikde nebola uverejnená. [8]

Libuše Šilhánová

Lidé se – byť v negativním podání – dovídali, že je tu nějaká skupina spoluobčanů, která kritizuje komunistickou moc a dané poměry.

Na všech pracovištích pak byla organizována shromáždění, na nichž mělo být *Prohlášení Charty 77* rozhodně odsouzeno. [...] Lidé žádali, aby si mohli text *Prohlášení* přečíst. To jim ale oficiálně nebylo nikdy

umožněno. Měli odsoudit text, který neznali a nesměli znát. Z toho důvodu mnozí odmítali jakkoli se vyjádřit. Nesmyslnou a hluboce amorální akci takzvané anti-charty, k níž bylo – podobně jako za nacizmu – zneužito i Národní divadlo, vzbudila politická moc odpor a současně i zvědavost mnoha přemýšlivých lidí. [2]

Hana Ponická

Dňa 28. januára zachytili sme doma s mužom v rozhlasovom prijímači priamy prenos zo slávnostného zhromaždenia výborov umeleckých zväzov v pražskom Národnom divadle. Rezolúciu výborov predniesla známa česká herečka J. Švorcová. Veta za vetou hladko plynuli, len uprostred textu zavýzgalo pár kakofonických slov, disharmonických viet o „stroskotancoch, zradcoch“ a tak ďalej, ktorí „za judášsky groš zradili“ – ako sme to už poznali z rituálu kampane počnúc Bilákovým prejavom až po posledné vyhlásenia v novinách. Potom text pokračoval v pôvodnom vzletnom štýle vyznania vernosti spisovateľov a umelcov vedúcej moci jedinej strany. [...]

Rezolúcia československých umelcov z 28. januára 1977 sa stala hlavným šlágrom kampane proti Charte 77; uverejňovaná, čítaná všade, kde len bolo možné ocitla sa ihneď na každom sekretariáte každého umeleckého zväzu českého či slovenského, aby ju tam podpisovali aj umelci, ktorí sa nezúčastnili na slávnostnom zhromaždení v Prahe. Tak sme deň čo deň v Lukavici, ako iní v iných obciach a mestách v celom Československu mohli čítať nové a nové podpisy spisovateľov, výtvarníkov, architektov, dramatických, hudobných aj iných umelcov; podpisov pribúdalo ako kaše v rozprávke o divotvornom hrnčeku, celé stránky novín plné podpisov mien známych, menej známych i celkom neznámych.

Národ sa čudoval, koľko má umelcov, ale nebolo sa čomu diviť, keď ako členovia umeleckých zväzov podpisovali rezolúciu aj premnohí administratívni, technickí, ekonomickí pracovníci umeleckých zväzov, podnikov, pracovníci ateliérov, upratovačky, atď. [...]

Uprostred februára a ešte stále prebiehajúcej kampane dostala som zo Zväzu slovenských spisovateľov doporučený list, aby som i ja podpísala Rezolúciu umeleckých zväzov proti Charte 77 – na pripojený blanco papier, ktorý bol už opečiatkovaný znakom Zväzu, mala som dať svoj vlastnoručný podpis a čím prv to odoslať na sekretariát ZSS.

Bola som zrazu v pasci, z ktorej niet úniku, len alebo podpísať, alebo nie – to „nie“ však znamenalo vydeliť sa z veľkej väčšiny slovenských spisovateľov, a kto vie, či za to v budúcnosti neniesť i nepríjemné dôsledky. Mala som knihu v tlači, ďalšiu v práci. A kampaň proti Charte som od jej začiatku odsudzovala. [8]

Milan Machovec

Asi typický byl případ jednoho významného lingvisty, kterého jsem znal od dětství a který náhodou bydlil tehdy blízko mne, takže jsme se často potkávali. Těsně po odeslání *Prohlášení Charty 77* parlamentu (o němž asi slyšel ze zahraničního vysílání) mě potká a s dojatým úsměvem mi říká: „To je skvělé... To vám všichni strašně fandíme“. Za pár dní mě opět potká a říká s tímž úsměvem: „Právě jsem podepsal manifest proti tobě. Musíš mě chápat, mám tři děti.“

Samozřejmě jsem to „chápal“ a neřekl jsem jediné slovo výtky. Ale s Trinkewitzem jsme si pak řekli, že my podepsali Chartu mimo jiné právě proto, že máme děti a chceme, aby žily svobodněji než naše generace. [2]

Miroslav Kusý

Zverejnenie tzv. Anticharty a všetkých tých podpisov, bol to otrasný pocit. Ale každý z nás vedel, že tí ľudia, ktorí to podpísali, sa za svoj podpis hanbili. Ak sme sa s nimi náhodou stretli, tak sa ospravedľovali. Hovorili, že ich k tomu donútili nejakým švindľom, že oni sa podpisovali na prezenčné listiny. Každý, kto sa podpísal na prezenčnú listinu v Národnom divadle, bol signatár Anticharty. Tak sa tam našiel Gott, Werich ale aj celý súbor známych osobností a hercov. Aj slovenská herecká elita tam bola podpísaná, či už priamo v Prahe, alebo počas tých akcií, ktoré sa robili v Bratislave. [4]

Jan Patočka

Účastníci Charty 77 si neosobujú nejen politické práva či funkce, ani dokonce nechťejí být žádnou mravnou autoritou, nebo svědomím společnosti. Nad nikoho se nevyvyšují a nikoho nesoudí. Jejich úsilím je jediné očistit a posílit vědomí, že existuje vyšší autorita, které jsou závazní jednotlivci ve svém svědomí a státy svým podpisem na důležitých mezinárodních dohodách, že jsou zavázány nejen oportunně podle pravidel politické hodnosti, nýbrž, že jejich podpis znamená závazek, že politik podléhá právu, nikoli právo politice. Že povinnosti bránit se proti bezpráví náleží možnost informovat kohokoli o křivdě... [23]

Miroslav Kusý

Patočkom sa do Charty dostal ideový rozmer, už to nebola len takticko-politická akcia, ako tlačiť na komunistov. Patočka chcel takto vnieť do politiky faktor pravdy, hovoril to vo filozofickej rovine. Po ňom to Havel pretransformoval do takej atraktívnej prijateľnej roviny, takže

každý mohl pochopit, o čo ide Charte. [...] Nadviazal na Patočkov duchovný rozmer Charty – Mocou bezmocných, životom v pravde, ale aj heslom, ktoré sa často zle vysvetľuje *pravda a láska zvíťazí nad ľzou a nenávisťou*. Je to norma, ktorej sa má človek držať, nejde tu o telací optimizmus, ktorý hovorí, robte si, čo chcete, pravda aj tak nakoniec zvíťazí. Je to norma, ktorá hovorí: Správaj sa vždy tak, aby pravda mohla zvíťaziť.

Aj pre mňa to bola istá zmena, lebo zo začiatku som chápal Chartu ako dobrú taktickú vec proti režimu, ale potom sa pre mňa stala krédom, celoživotnou záležitosťou, nový postoj k politickému životu. [4]

Milan Machovec

Jak se (Patočka) dostal k Chartě, líčil mi jako důsledek dvou šoků, které prožil: první byli „plastici“ („chápete, jak je vůbec možné, že režim pronásleduje vlastní děti?“), druhý ona těžce jej rozbolestňující skutečnost, že mu významní vědci odmítli podepsat nějaký protest. Jeden z nich, tehdy světového jména, mu prý řekl: „Pane kolego, já nejsem Hus, já jsem Galilei, ať dělá režim cokoliv, odsouhlasím to a budu si pracovat dál...“

[...]

Při posledním setkání, asi týden před jeho smrtí, jsme asi dvě hodiny seděli v tehdejší milé místnůstce proti hlavní poště, kde podávali pouze kuřata a plzeňské. Venku už naplno řvaly ampliony o zaprodancích a ztroškotancích z Charty, ale my mluvili o poměru TGM* ke Kantovi, k Dostojevskému a podobně, jen ne o Chartě či o politice. Teprve když jsme se loučili, řekl jsem mu polovážně, položertem: „Ale teď už to chartaření ponechte

Havlovi a jiným. Vás to zabije!“ A on tak šťastně přikývl, jako že i s tím nutno počítat... Do týdne byl mrtev... [2]

Max van der Stoel

Když jsem se připravoval na cestu do Prahy na jedno setkání, dozvěděl jsem se o vzniku Charty 77 a o snaze režimu práci této nové organizace zmařit. [...] Holanští novináři, kteří mě doprovázeli, se mě v letadle do Prahy dotazovali, zda se nepokusím setkat s představiteli Charty 77. Už jsem o tom před tím uvažoval a dospěl jsem k závěru, že bych to neměl být já, kdo udělá první krok a pozve reprezentanta Charty 77 k setkání. Nevěděl jsem totiž, zda by tento člověk byl ochoten podstoupit riziko, kterému bych ho takto vystavil. To jsem řekl novinářům, ale také jsem dodal, že bych setkání s představitelům Charty 77 neodmítl, pokud by vyjádřil přání se mnou se sejít. [...]

Po návratu do hotelu mě v hale zastavili holanští novináři společně s Janem Patočkou, jedním z tehdejších mluvčích Charty 77. Řekl mi, že na mě čeká, aby se mnou mohl hovořit. Při rozmluvě, která následovala, mi přehledně a velmi působivě vyložil cíle Charty 77. Ministerstvo zahraničních věcí, které bylo o tomto setkání neprodleně informováno, mě okamžitě obvinilo z porušení pravidel diplomatického protokolu a ze zneužití statusu hosta vlády. Setkání s prezidentem, které mělo být součástí programu mé návštěvy, bylo zrušeno.

Způsob, jakým dali průchod svému rozhořčení, byl zanedbatelný ve srovnání s tím, co se stalo vzápětí. Profesor Patočka byl podroben osmihodinovému výslechu, po kterém zemřel. [2]

* Tomáš Garrigue Masaryk, první československý prezident (1918–1935).

Jiří Ruml

V neděli 13. března před polednem profesor Patočka umírá na následky mozkové mrtvice ve věku nedožitých sedmdesátin. Sto patnáct hodin před smrtí, 8. března, stačil ještě napsat svůj politický testament:

„Co může Charta očekávat? Jaká je její budoucnost? Mnozí tazatelé jdou až tak daleko, že se ptají: nezhorší Charta situaci naší společnosti? [...] Odpovězme si otevřeně: žádná podjatost zatím nevedla k zlepšení, nýbrž jen k zhoršení situace. Čím větší strach a servilnost, tím více si mocní troufali, troufají a budou troufat. [...] Lidé dnes zase vědí, že existují věci, pro které stojí za to žít. [...] Od Charty je možno očekávat, že v náš život vstoupí nová ideová orientace na základní lidská práva, na morální element v životě politickém i soukromém: Charta neustane připomínat, co náš život dluží oněm právům, která zákonitě občanům patří, neustane to připomínat naší i cizí veřejnosti, ať je riziko této činnosti jakékoli.“*

Ve středu 16. března obsadila policie boční ulice nad Pohorelcem až k Vypichu a kontrolovala auta směřující k břevnovskému hřbitovu.

Je devět hodin dopoledne. Svítí slunce a u kláštera sv. Markéty zastavují černé šestsettrojky**, z nichž vylézají estébáci s fotoaparáty, kamerami a magnetofony. Rozeštavují se podél boční zídky až k bráně hřbitova. Další kamery jsou namířeny na kapli a k otevřenému hrobu. Za hřbitovni zdí se ozývá ohlušující rachot plochodrážních motocyklů jako nepřetržitá salva strojních pušek, nad

FOT. ZE SBÍRKY ONDŘEJE NĚMCE



břevnovskými hroby krouží policejní vrtulník, aby přehlušil modlitbu kněze.

Někteří malověrní si tenkrát možná mysleli, že tohle drama vrcholí a definitivně skončí. Spadne opona a účinkující i diváci se zas uchýlí do svého soukromí. Ve skutečnosti skončila pouze jedna etapa. Ta první. Ještě před

↑ Praha, 19. března 1977. Pohřeb prof. Jana Patočky. V popředí zprava funkcionář StB

* Jan Patočka: *Co můžeme očekávat od Charty 77?* (A ÚPN, KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie zväzky, škat. 697-V-13567, zv. č. 3, s. 25–26).

** Tatra 603.

smrtí podepsal Jan Patočka spolu s Jiřím Hájkem svůj poslední dokument. Měl číslo osm a vyšel týden před pohřbem. Oznamoval, že Chartu 77 podepsalo dalších 168 občanů. [7]

Petr Uhl

Po uvěznění Václava Havla v lednu a smrti Jana Patočky v březnu zůstal jediným zástupcem Charty Jiří Hájek. I když ho StB varovala, že podepíše-li další dokument Charty, bude uvězněn, Hájek ho podepsal. Z rozhovoru s ním přitom vím, že hrozbu vzal vážně, počítal se zatčením. Do září, kdy se počet mluvčích doplnil na tři, přesto podepsal a vydal čtyři dokumenty a tři dopisy. Prvním dokumentem, před jehož podpisem Hájka varovali, byla analýza *O svobodě svědomí a vyznání a o náboženských právech v Československu*, kterou připravila mimo jiné Erika Kadlecová. [...]

Hájkova opatrnost však trvala jen do Patočkovy smrti. Po ní začal bez ohledu na svůj osobní zájem, včetně obyčejné lidské snahy vyhnout se kriminálu, vystupovat jako jediný mluvčí všech signatářů. Z navrhovaných postupů volil ty razantnější, přes varování některých exkomunistických přátel, že není doba na provokace. Hájek, člověk mravný, a navíc formovaný právem, uznával i uvnitř Charty právo aktivní menšiny, tedy těch (byla to menšina signatářů), kteří se vyslovovali pro další vydávání dokumentů, pro další činnost. Oni sami svou aktivitou riskují, na jiné, neaktivní signatáře represe nedopadne, proto mají právo, je-li to v souladu se základním prohlášením, pokračovat v činnosti, a já mám povinnost výsledky jejich právem zveřejňovat jako jejich mluvčí, uvažoval Jiří Hájek bez ohledu na možný postih.

Šlo přitom o hodně. Po smrti Jana Patočky se Charta 77 dostala do krize. Kladla se otázka, zda činnost neukončit, zda nepřiznat porážku. Krize pokračovala i po Havlově propuštění v květnu, jehož Státní bezpečnost propagandisticky zneužila zveřejněním překroucených formulací jeho vyjádření, hlavně tím, že spojila jeho propuštění se složením jeho mandátu mluvčího Charty 77. [2]

Václav Havel

Přidali tam například, že jsem ve vězení složil funkci mluvčího, což není pravda; byl jsem rozhodnut ji složit (samozřejmě do rukou těch, kteří mne jí pověřili, nikoli do rukou policie) z důvodů – dodnes si to myslím – velmi rozumných, ve vězení jsem ji však nesložil: udělal jsem pouze tu nedozírnou hloupost, že jsem svůj úmysl před vyšetřovatelem neutajil.

První dny po návratu jsem byl ve stavu, který by asi každý bláznivec světa považoval za dostatečný důvod k mému přijetí. Nekonečné zoufalství se ve mně snoubilo se všemi banálními příznaky postvězeňské psychózy včetně bláznivé euforie; ta euforie byla ještě zesilována zjištěním, že venku je všechno úplně jinak, než jak jsem si myslel: Charta nebyla zničena, ale prožívala naopak svou heroickou éru; byl jsem totálně zaskočen a překvapen rozsahem její práce, odezvou, kterou má, výbuchem svobodného psaní, k němuž vedla, báječnou atmosférou pospolitosti, která v jejím prostředí vznikla. Měl jsem prostě intenzivní dojem, že za těch pár měsíců, co jsem byl pryč, udělaly dějiny větší skok než za osm předchozích let. [3]

Jaroslav Šabata

Prapůvodní jednota signatářů se ocitla v krizi ve chvíli, kdy se režimu podařil jeho podvodný kousek s „anticharitou“; krize vyvrcholila v okamžiku, kdy ustaly otevřené útoky proti Chartě. Rozhostil se ochromující pocit, že Charta, které už nefouká vítr ostré kampaně do zad, vlastně ani neexistuje. [...]

Rozhodl Václav Havel. Po návratu z vězení se ocitl ve zvláštním, bezkonkurenčním postavení; nebyl už mluvčím, stál tak trochu nad věcí i nad tábory. Když řekl, že nespokojenci „se možná dobré věci chopili za špatný konec“ a na jednu zářijovou schůzku, které předsedal Jiří Hájek, přinesl několikabodový návrh dalších kroků, které na naše návrhy navazovaly, nikdo neprotestoval. Havlovo angažmá v první velké debatě o totožnosti Charty tak předznamenalo jeho integrační roli v celém dalším vývoji (kdosi tenkrát přirovnal Chartu k pytlí blech a Havla k jejich krotiteli). [...]

Po smrti Jana Patočky a uvěznění Václava Havla ležela totiž všechna tíha „mluvčování“ na Jiřím Hájkovi. Svou roli vládl ve velkém stylu. Kamarádi osmašedesátníci z toho vyvodili, že to je stav přímo ideální. Chartu chápali jako přirozené občanské zázemí reformně komunistického proudu, jehož neformální „ústřední výbor“ měl tendenci chápat svou osmašedesátnickou legitimaci jako politickou legitimaci celé opozice. Přel jsem se, že takto bychom Chartu odsoudili do role pospolitosti bez vlastní politické subjektivity; a to že to nemůže být zájem demokraticky orientované opozice. Obnovení institutu tří mluvčích – vedle Jiřího Hájka se jimi stali Ladislav Hejránek „za Patočku“ a Marta Kubišová „za Havla“ (po rezignaci Hájka v dubnu 1978 jsem funkci „za Hájka“ převzal já) – rozhodlo o opačném trendu. [2]

Ela Ledererová

Mezitím se za kouřovou clonou útoků připravoval první proces s chartisty, pečlivě zvolenými obětními beránky: s Václavem Havlem, Jiřím Ledererem, Františkem Pavlíčkem a Otou Ornestem, označovaným za hlavu spiknutí proti svaté socialistické republice. K procesu došlo v říjnu 1977. [2]

Václav Havel

Od začátku bylo pozorovat nechuť udělat z Charty jako takové přímý předmět trestního stíhání. Mé původní obvinění bylo velice široké. Byl jsem obviněn z podvracení republiky a bylo to zdůvodněno prostě tím, že podvracím republiku. [...] Mým dalším důležitým podvratným činem měl být otevřený dopis doktoru Husákovi, který jsem napsal v roce 1975 a pak publikoval. A pak byla ovšem zkoumána celá moje minulost, mé styky s cizinci, emigranty, s diplomaty, moje vydávání samizdatu, má finanční situace atakdále, atakdále. Nakonec ale jako hlavní skutky dokládající moji údajnou podvratnou činnost zůstaly pouze má účast na vzniku Charty a zmíněný otevřený dopis doktoru Husákovi a to, že jsem svého času předal novináři Jiřímu Ledererovi rukopis pamětí doktora Prokopa Drtiny, poválečného československého ministra spravedlnosti, aby ho Lederer odeslal jednomu Drtinovu příteli v zahraničí. [12]

Ela Ledererová

Všichni obžalovaní až na jednoho zdůraznili vehementně svou nevinu a odvolali se proti rozsudkům. Tím jediným, který svou vinu uznal, velice litoval a prosil o odpuštění a snažil se tuto „vinu“ přenést na Jiřího Lederera, jenž, jak vypovídal u soudu, ho přinutil ke spolupráci, byl Ota

Ornest. Slzy a trapné kání se před soudem přinesly mu ze čtyř a půl roku jen patnáct měsíců – i to patřilo k soudní frašce. Jediným, který odseděl svůj trest do konce, byl Jiří Lederer, na kterého stejně jako i na Havla byl ve vězení činěn nátlak, aby se vystěhoval.

[...]

Odmítá odchod z Československa. Chce žít doma. [...] A přece ho přinutili. Rafinovaně, a zároveň velmi jednoduše. Skrze mne.

Po jeho návratu z vězení mi odmítli prodloužit právo pobytu v Československu s mojí rodinou. A hrozili denně eskortováním na hranice, nikoliv však na moje rodné, polské, ale západoněmecké. Jiřímu, který vehementně protestoval proti takovému postupu a odvolával se na lidská práva, bylo cynicky a velmi jasně řečeno: „Pane Lederer, vy víte, že my dodržujeme veškeré mezinárodní paktů a dohody, a tudíž i dohody o slučování rodin. Ve vašem případě toto slučování může trvat i deset roků, a vy přece máte malou dcerku, která bude maminku velice postrádat.“ Věděli jsme, že nežertují, že každý prostředek je pro ně přijatelný, že své hrozby můžou splnit.

Po usazení v hostitelské zemi, v tehdejším Západním Německu, se Jiří se sobě vlastním zanícením vrhl do práce pro domov, psal i promlouval, jezdil každý týden dvě stě kilometrů tam i zpátky do mnichovské stanice Svobodné Evropy, jen aby mohl bezprostředně mluvit k lidem doma. [2]

Martin Palouš

Charta nebyla a ani neusilovala být opoziční politickou stranou. [...] Dialog, který nevedla s vládou, ale „pouze“ uvnitř hradeb svého ghetta, ani zdaleka nebyl tak

bezmocný, jak se držitelé tehdejší moci domnívali. Vytvořil prostředí, v němž se lidé znovu učili žít ve veřejné sféře, zkoumat stav věcí obecných a nepropást přitom okamžik, kdy je třeba jednat; kdy je třeba paralelní polis opustit a začít dělat – se vším, co k tomu náleží – skutečnou, tj. „politickou“ politiku. [2]

Bohumír Janát

Je přirozené, že v Chartě našli svůj autentický prostor křesťané, kteří zde mohli navazovat vztahy důvěry a přátelství s lidmi, v jejichž životech sehrál komunismus osudovou roli, i s těmi, jejichž touha po svobodě výrazu a tvorby zabránila spojit se s jakoukoliv osudovou ideou. Josef Zvěřina, který svým působením v Chartě 77 pomohl rozhybat mohutný, leč komunismem paralyzovaný korpus katolické církve v Čechách, šel ještě dál za Solženicynův princip nežít se lží, jenž se stal výchozí zásadou východoevropského disentu. Formuloval princip nežít v nenávisti, jenž měl varovat a chránit chartistické společenství před skutečným nebezpečím, jemuž jsou vystaveni ti, kdo dlouhodobě žijí v podmínkách útlaku. [2]

Otta Bednářová

Od začátku se Charta 77 seskupovala vlastně podle „světového názoru“. Jako první vznikla zcela zřetelná skupina komunistů-osmašedesátníků – takzvaní úterníci. Už to, že mluvčí byli tři a jedním vždy musel být bývalý komunist, druhým jakýsi zástupce umělců, třetím rovněž nekomunist, jasně dokazuje, že Charta 77 nebyla názorově skutečně pevným společenstvím. Bylo často obtížné sestavit dokument Charty 77, od prvního do konečného znění často uplynulo mnoho měsíců, protože zejména skupina bývalých komunistů každý dokument



FOT. LIBRI PROHIBITI

↑ Praha, 12. ledna 1978. Budova odvolacího soudu v době procesu signatářů Charty

zbytečně zdržovala a upravovala, až se často vytrácela údernost celé věci. Neměla jsem, bohužel, pocit skutečného společenství. Tyto věci mne trápily, a protože jsem jim nedokázala čelit, rozhodla jsem se především podle svých sil rozpisovat vše, co bylo třeba, bez ohledu na skupinkářství. [2]

Václav Havel

Myslím, že spolupráce různých názorových seskupení Chartě spíše prospívá: lépe se navzájem poznávají, konfrontují a inspirují, díky čemuž se na jedné straně učí toleranci a konstruktivnímu soužití a na druhé straně se zároveň lépe a rychleji vyhraňují v tom, čím se od sebe odlišují. Obě jim je ke prospěchu a Chartě tento stav zaručuje, že neustrne v nějaké jednokolejnosti nebo schematizmu. Ostatně různé duchovní okruhy se v Chartě spojily nad určitými konkrétními úkoly, které považují shodně za důležité. Mimo rámec těchto úkolů si jde každý dál svou vlastní cestou a neměl by být ve svém myšlení a svých snahách Chartou nijak omezován. [12]

Miroslav Kusý

Medzi tými, čo sme sa za socializmu na Slovensku stýkali, nebola ešte politická diferenciácia, líšili sme sa len ideovo. Jediný, o kom viem, že sa chystal založiť vlastnú, programovo ideologicky vyhranenú politickú stranu a otvorene o tom aj hovoril, bol Ján Čarnogurský. [...] My sme v Charte 77 vysoko oceňovali ich vlastné aktivity a rešpektovali sme ich samostatné smerovanie. Ako chartista som však na Slovensku nemal zázemie, na chartistické akcie som chodil do Prahy. [21]

Václav Benda

Už od podzimu 1977 jsme připravovali založení jakéhosi výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, na obranu těch soudně nebo policejně pronásledovaných. Tak jsme tedy v lednu 1978 víceméně zkušebně, protože tady se konal jakýsi ples, kam si několik desítek chartistů koupilo lístky, byl to ples železničářů shodou okolností, a samozřejmě Státní bezpečnost se toho domákla, takže jsme tam nebyli vpuštěni. Byli uvězněni Havel, Landovský, ten herec, a Kukal, to byl jeden undergroundový hudebník. Tak jsme založili výbor na obranu Havla, Kukala a Landovského. [18]

Václav Havel

Krátce po mém propuštění byl založen Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných a já jsem se stal jeho členem. Má čerstvá zkušenost měla na můj vstup do VONSu bezprostřední vliv. Chtěl jsem pomáhat těm, kteří se stali rovněž obětmi nespravedlnosti a kteří se nemohli opřít o ty šťastné okolnosti, díky kterým bylo mé vlastní stíhání zastaveno.

[...]

Čím se sdělení VONSu zabývají? Výhradně konkrétními případy. Sdělují, proti komu, kde, kdy a proč bylo zahájeno trestní stíhání, kdo a za jakých okolností byl odsouzen, kdo byl naopak propuštěn, kde a jak zasáhla policie a kde naopak nezasáhla. [7]

Dana Němcová

Byla to reakce na postihy lidí, kteří šířili ať už magnetofonové přepisy vysílání Hlasu Ameriky, Svobodné Evropy, nebo literární práce edice Petlice... Při vzpomínce na to, co se dělo v 50-tych letech, jak byli izolovány rodiny

lidí, které ta represe nespravedlivě postihla, tak jsme si uvědomili, že je potřeba zveřejňovat to, že lidé jsou pro skutečnosti, které by neměli být trestné, stíhání a trestání a že je potřeba být solidární jak s těmi vězni, tak s jejich rodinami. Uvažovali jsme, zda tuto činnost zahrnout do Charty 77, ale dospěli jsme k tomu, že – být jako chartisté – ustavíme skupinu, která s Chartou spolupracuje, ale má své vlastní specifické poslání. [15]

Václav Havel, *Moc bezmocných*

Myslím, že ve světle této zkušenosti lze lépe chápat i současnost: konfrontace jednoho tisíce chartistů s post-totalitním systémem vypadá po politické stránce beznadějně. Pokud se na ni ovšem díváme tradiční optikou otevřeného politického systému, v němž se docela přirozeně vyказuje každá politická síla především svými pozicemi na rovině faktické moci. V této perspektivě by věru taková ministrana neměla žádné šance. Nazíráme-li však tuto konfrontaci na pozadí toho, co víme o povaze moci v post-totalitním systému, jeví se podstatně jinak: nikdo zatím nemůže přesně vědět, co vystoupení Charty 77, její existence a její práce vyvolávají ve „skryté sféře“ a jakým způsobem se v ní zhodnocuje pokus Charty rekonstituovat v Československu opět občanské sebevědomí. Tím méně je možno předvídat, zda, kdy a jakým způsobem se tento vklad někdy promítne do nějakých faktických politických proměn. To ovšem už patří k „životu v pravdě“: jako existenciální řešení vrací člověka na pevnou půdu vlastní identity, jako politikum ho uvrhuje do „hry vabank“. [7]

Václav Benda

V květnu 1979 jsme byli uvězněni. Napřed byl zadržen větší počet lidí a ve vazbě jich bylo ponecháno deset.

Formálně tedy za působení toho Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, ale samozřejmě tam hrála roli celá řada našich aktivit. Například z těch třech mluvčích jsme byli uvězněni dva, Jirka Dienstbier a já. To byla v policejním žargonu takzvaná operace Kmen, která v podstatě po té předchozí policejní taktice, která spočívala spíše v takzvaném odřezávání krajů, to znamená spíše v útocích na méně významné signatáře Charty nebo představitele opozice nebo ve snaze zatlačit opozici do ghetta nebo přerušit její spojení s ostatním obyvatelstvem, tak tato operace měla směřovat k likvidaci základních hlavních aktivistů Charty. Vzhledem k intenzivnímu mezinárodnímu a vnitřnímu odporu nakonec došlo k zmírnění toho očekávaného postupu. [18]

Prohlášení Charty 77, Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných a Výboru společenské sebeobraný (KSS–KOR)

22. října 1979 začíná v Praze proces s Otkou Bednářovou, Václavem Bendou, Jiřím Dienstbierem, Václavem Havlem, Danou Němcovou a Petrem Uhlem, kteří jsou obžalováni z podvracení republiky.

Vláda ČSSR vyřkla toto rozhodnutí přes mnohé protesty veřejného mínění v celém světě, přes požadavky uvolnění, jsou všichni uvězněni za své přesvědčení. Tato akce, namířená proti lidem, kteří brání lidské zákony, je protiprávní. Prohlašujeme, že nezávisle na rozhodnutí soudu v Praze, proces s našimi přáteli je jejich morálním vítězstvím.

Vyhlášíme, že budeme pokračovat v naší snaze o obranu lidské důstojnosti, o obranu všech pronásledovaných v našich zemích.

VARŠAVA, 21.10.1979

[22]

Václav Benda

Ta desetičlenná skupina byla rozdělena a bylo nás souzeno jen šest, ti čtyři další byli nakonec asi po šesti měsících propuštěni z vazby a už se před soud nedostali. A nás šest, tj. Havel, Diesntbier, Petr Uhl, Otká Bednářová, Dana Němcová a já jsme byli na podzim 1979 odsouzeni k nepodmíněným trestům v rozsahu od tří do pěti let s výjimkou Dany Němcové, která dostala podmínku. Ty tresty pak byli potvrzeny odvolacím soudem a já jsem tedy dostal čtyři roky, které jsem si kompletně odseděl od toho sedmdesátého devátého do osmdesátého třetího [18]

Radim Palouš

Charta stále žila, spojení se svobodným světem bylo zajištěno různými cestami a cestičkami, publikovali jsme v samizdatu a v zahraničí, organizovali jsme bytové semináře – ovšemže s policií v zádech a pobyty jinde než doma či u přátel. Brutalita policie se ke konci oné vnitřácké pětiletky přiosťřila. V roce 1981 jsme se dozvěděli o dvou suspektních vraždách: v Bratislavě byl v rámci boje proti disidentům ubit ing. Coufal a do moravské Macochy byl ze stejných důvodů svržen student Pavel Švanda – a mnozí signatáři Charty si užili nemálo fyzické brutality. Svě zakusili přirozeně i tehdejší mluvčí. Zhrozili jsem se. S manželkou jsme si řekli: proti tomu se přece něco musí udělat.

Jedním z mluvčích byl v tom roce katolický kněz Vašek Malý. K němu jsem tenkrát na podzim toho roku přišel a povídám: nemáš-li pro příští rok nikoho lepšího, jsem ochoten to od tebe převzít. Rád přijal, nikoho neměl.

A tak jsme se s Aničkou Šabatovou a Láďou Lisem hned od ledna 1982 do toho pustili. Řekli jsme si, že musíme stále dávat o existenci Charty vědět a publikovat celková i aktuální stanoviska k politickému dění a k individuální perzekuci. Prvního půl roku to bylo dost složité, přes ostrou perzekuci se nám za šest měsíců podařilo zveřejnit dvacet dva číslované dokumenty, tj. téměř čtyři měsíčně! Je třeba připomenout, že každý dokument vznikl za široké spolupráce mnohých expertů a že musel být výrazem stanoviska nikoli pouze nás tří, protože jsme nehovořili za sebe, nýbrž za mnohé. V komunikaci ovšem pomáhali přátelé a členové rodin.

V druhé polovině roku 1982, po odvolání ministra vnitra Obziny (nemohlo být jedním z důvodů to, že jeho pětiletkový úkol se nezdařil?), se situace značně pozměnila: my jsme se mohli poněkud snadněji scházet a pokračovat v publikování dokumentů. [2]

Anna Marvanová

To byla taková nešťastná doba, kdy jsme se všichni báli, že Charta umře. Já nechci dodatečně dělat radost policajtům, oni to věděli líp než my, když toho hodně pozavírali, hodně zmlátili a hodně odvezli do lesů. Vždyť to byl šok, to „Chicago“, to bylo pro tu společnost naprosto něco neuvěřitelného: odvezou někam Ivana Medka, který nebyl žádný kluk, tam ho v lese nakopou do břicha, v noci ho tam nechají potmě, on neví, kde je, jestli na Moravě, v Čechách nebo v Rakousku, a ujedou. Takový strach byl veliký. Potom pár lidí přepadli v bytě, zbili je velice. [18]

Radim Palouš

Po ročním působení v roli mluvčího jsem nebyl s to najít nástupce. Platilo totiž jakési nepsané pravidlo, že mluvčí by se měli po roce střídát a že každý si má sehnat svého nástupce sám – ovšemže se souhlasem všech dosažitelných signatářů, tedy především těch, kdo se účastnili jednání takzvaného kolektivu mluvčích. Nabídl jsem to více než třiceti – bez úspěchu. Sloužil jsem ještě celý leden 1983, až počátkem února moji funkci převzala stařečná Marie Rút Křížková. [2]

Miroslav Kusý

Na tie stretnutia som chodil rôznym spôsobom. Niekedy sme sa vybrali s celou rodinou autom, keď sme vedeli, že budeme mať možnosť ubytovať sa. Viackrát sa mi stalo, že ma ŠtB po ceste zadržala a musel som sa vrátiť s ich doprovodom. Pri Malackách bola taká hranica, ktorej som sa snažil vyhnúť alebo ju obísť inou cestou. Keď som cestoval vlakom do Prahy, stopli ma buď hneď v Bratislave na nádraží a vrátili ma domov, alebo v Prahe a posadili ma do spiatočného rýchlika a v doprovode som sa vracal naspäť. Mal som rôzne prevleky, maskoval som sa, fúzy som si lepil. Asi dva krát ma chytili kamerovým systémom na bratislavskom nádraží. Raz ma zadržali s tým, že som mal niekomu ukradnúť kufor. Bol som podozrivý a tak ma vyšetrovali. Milan Šimečka potom napísal fejtón o tom, ako som kradol kufre. A tak som prestal cestovať z Bratislavy a radšej som išiel autobusom do Malaciek a potom vlakom do Prahy. Bolo

* Krycí jméno prof. Miroslava Kusého.

** Krycí jméno Milana Šimečky.

FOT. JIŘÍ BEDNÁŘ / LIBRI PROHIBITI



to niekedy komplikované, aby sa človek dostal na miesto stretnutia. [4]

↑ Skupina mluvčích Charty 77

Vykonávací plán práce XII. Správy ZNB na rok 1982

Všetkými dostupnými prostředky zabraňovat' objektovi RENEGÁT* vykonávanie funkcie člena kolektívu mluvčích Charty, v súvislosti s tým i možnosť získavania novej garnitúry opozičných síl. Pokračovať v organizovaní spoločenskej a morálnej diskreditácie objektov RENEGÁT a PASKVIL**, s cieľom dosiahnuť u nich rozhodnutie vystáhnout' sa

i s rodinami z ČSSR. Za tím účelem vypracovat' do 15.2.1982 plán komplexných opatrení.

Zabránit' poskytovaniu nežiadúcich informácií objektom RENEGÁT a manželkou objektu PASKVIL, prostredníctvom telefonického styku čs. disidentom V. Prečanovi a A. Kalinovej*. Za týmto účelom vykonať opatrenia k prerušovaniu ich telefonických rozhovorov a zároveň zabezpečiť kontrolu prípadného náhradného spojenia. [19]

Anna Marvanová

Potom ten druhý rok** už byl podstatně lepší. To se o Chartě vědělo. Já jsem obešla s Honzem Kozlíkem všechny západní ambasády. Velice často diplomati, ministři nebo zástupci ministrů k nám chodili do bytů, ale tak aby nikdo nevěděl. (...) Říkali jsme: „Hledte, my potřebujeme styky, ale oficiální styky. Vždyť vlastně to je reciproční. Když pán Husák jede k vám do Berlína, tak se tam určitě sejde s předsedou komunistické strany, která tehdy byla zakázaná a ještě na to koukáme v televizi, a tak proč vy byste nemohli. Řekněte to třeba až poslední den, že chcete mluvit taky s námi.“ Tak se to začalo dít a začínalo to být lepší. [18]

Václav Benda

Po návratu z vězení jsem už jenom proto, abych dal najevo, že se takovýmhle směrem nenechám zastrašit, v roce 1984 znovu dělal mluvčího Charty nebo dokončoval jsem před svým vězněním započaté funkční období. Nadále

* Emigranti v NSR.

** Jde o rok 1983. .

jsme pokračovali v činnosti VONSu, od pětadesátého jsem začal vydávat jako editor, redaktor, distributor, všechno dohromady, filozofický časopis Paraf, což byl jeden z prvních samizdatových časopisů... [18]

Libuše Šilhánová

Zpočátku jsme přepisovali a šířili jen jednotlivé texty dokumentů Charty, sdělení VONS, ale také fejetony, romány, povídky a básně – nezapomenutelná při tom byla neúnavná Otka Bednářová. Později, vlastně už velmi záhy, vznikl cyklostylem vyráběný časopis „Infoch“, který – navzdory častému a dlouhému věznění jeho tvůrce, Petra Uhla – vycházel až do revoluce roku 1989. [20]

Miroslav Kusý

Činnost Charty nadobudla v 80-tych letech isté organizované formy, vydávali se různé edície (napr. Vaculíkova Petlice, Havel mal svoju), nastala aj generačná diferenciácia, mladí ľudia sa pridávali, vytvárali sa večerné alebo ilegálne univerzity. To však platilo hlavne pre Prahu, prípadne tie väčšie české mestá. Tu (v Bratislave) bola tá činnosť veľmi sporadická, pretože nás bolo veľmi málo. Aj my sme sa pokúšali vytvoriť ilegálnu univerzitu ešte s Gabrielom Levickým, Janom Budajom, ale veľmi rýchlo to skončilo. [4]

Jaroslav Šabata

Trvalé hledání cesty z „ghetta“ k veřejnosti, které začalo letní diskusí v roce 1977 a pokračovalo polemikou

konce sedmdesátých let, poznamenalo od počátku do konce i velký spor, který vypukl v druhé polovině roku 1986. Čtyřicítka převážně mladých a mimopražských kritiků, zorganizovaná, nemýlím-li se, Františkem Stárkem a nabroušená na „establishment“ (čímž se nerozuměla vláda, ale kolektiv mluvčích Charty 77), znovunastolila starý problém „pevnějších“ a demokratičtějších struktur. Jistou úlohu přitom hrála nevole nad tím, jak jsou rozdělovány prostředky Charty 77, jinou přirozené generační pnutí, které sílilo přílivem mladých lidí na jedné straně a stárnutím veteránů z roku 1968 na straně druhé. [2]

Libuše Šilhánová

Byl tam ten generační konflikt, trošku jsem to zaznamenala. Existuje takový dopis čtyřiceti. Víím, že Matin Palouš jim dával v některých věcech za pravdu, ale my jsme to spíš považovali za kontraproduktivní a nebezpečné. Snažili jsme se ty lidi přitáhnout a přesvědčit. Vedení Charty mohlo působit na té mladé lidi dost elitářsky. Scházela se trojce mluvčích a kolektiv mluvčích, který sestával ze všech bývalých mluvčích. A tady se to všechno peklo. Ale oni měli pocit, že by taky do toho měli mluvit. Tak z toho důvodu se asi třikrát udělalo takové širší sezení, Fórum, ale vždy to nějak StB rozprášila.

[...]

Nebyl to jenom generační konflikt, ale i tlak od těch venkovských chartistů. Ono se to všechno koncentrovalo tady v Praze. K demokracii jsme měli daleko, ale ono ani nebylo možné, aby se všichni lidi sešli. [13]

Jaroslav Šabata

Spory prvního období Charty byly v podstatě odstartovány ještě před zatýkáním v roce 1979, tedy před procesem s VONSem v roce 1979, a před vyhlášením válečného stavu v Polsku, v atmosféře ještě poměrně uvolněné, byť i za zády zakřiknuté veřejnosti. Spor, který se rozvinul v předvečer desátého výročí Charty 77, se odehrál v atmosféře uvolněné zcela jinak: trauma z přelomu desetiletí už ztrácelo na síle, Charta měla renomé nejstarší helsinské iniciativy, která ví, co chce. O bytí a nebytí občanského vzdoru tedy už nešlo, spíše o to, kdo renomovanou firmu reprezentuje, a tedy i o charakter nadcházejícího zlomu.

Někdy koncem roku 1986 začal Václav Havel shrnovat a dotvářet náměty mladých nespokojenců do podoby dopisu *Signatářům k 10. výročí Charty 77*. Z jednoho rozhovoru s Ladislavem Lisem, Janem Šternem i jinými jsem vyrozuměl, že i je hnětla otázka, jestli nebude text obracející se jen do vlastních řad budít dojem, že Charta vyčerpala svou invenci. Nabízel se závěr: kritizuje-li se zaběhaná praxe dokumentů adresovaných vládě, proč je tedy nepostavit z hlavy na nohy, proč nezvolit místo tradičního nepřímého oslovení občanů oslovení přímé? Proč bychom neměli začít přivykat veřejnost myšlence, že se musí angažovat sama?

Takřka rituálně se ozval hlas, že Charta se nesmí zpronevěřit svému poslání. Havel, který přišel do prostředí přátelské hádky, zdrženlivě poslouchal. Když byl vyzván, aby se vyjádřil, řekl, že udělá, co mu přísluší jako „písaři“. V jeho bytě na vltavském nábřeží jsme pak probírali teze ještě dost abstraktní, ale text, který z jeho dílny nakonec vyšel – *Slovo ke spoluobčanům* (bylo

publikováno zároveň s dopisem *Signatářům k 10. výročí Charty 77*) – byl jeden z nejlepších. [2]

Václav Havel, *Slovo ke spoluobčanům*

Dějiny nedělají jen vlády a žádná vláda nemůže pomíjet to, co dělají občané. Demokracie není něco, co jedni dávají druhým. Je to úkol pro všechny. Všichni se jí musí znova a znovu učit. I na nás záleží, kdy a jak výrazně se pohne dobrým směrem sama politická moc.

Úkol, který z toho vyplývá je zřejmý: vymaňme se konečně ze své pohodlné odevzdanosti osudu! Probuďme se z apatie, nepropadejme pocitu marnosti, překonejme svůj strach! Čím víc bude občanů, kteří se o to pokusí, tím méně bude i důvodů ke strachu, protože tím těžší bude oprávněný postoj trestat. Každý z nás může odvahou, kterou v sobě nalezne, přispět k tomu, aby se ani ostatní nemuseli tolik bát. Smysluplný život nepřidělujeme občanům vláda, o ten musí občané sami dnes a denně usilovat, musí ho hledat sami v sobě a vytvářet vším, co bezprostředně dělají, tedy tím, jak se vztahují k obecným věcem.

K čemu tu vyzýváme, není nic jiného a nic víc než odvaha stát se občany v plném, tvořivém a nejsilnějším slova smyslu. Bez občanů není a nikdy nebude demokracie.

6. LEDEN 1987 [14]

Dana Němcová

Já si myslím, že tohle to nebyl dokument Charty 77, to byl Havlův apel vůči spoluobčanům, bylo to samozřejmě důležité a odpovídalo to té atmosféře, když si už občané uvědomovali, že něco také jako Charta, hnutí za občanské práva tady existuje. Takže bylo i logické tu společnost

přímo oslovit. Ale v řadě chartovních dokumentů se to vymykalo. [15]

Libuše Šilhánová

Já vidím velký mezník v tom, že Charta přestala šustit papíry, tzn. vydávat dokumenty a stanoviska, a pojdme se pokusit vyjít ven z toho ghetta. Pomalu jsme začali zkoušet manifestace. Dvě první byly na hřbitovech, tam jsme se cítili bezpeční, v březnu 1987 u příležitosti 10. výročí smrti prof. Patočky a potom výročí T.G. Masaryka v září 1987. [...] Tak se sešla spousta občanů, nejenom chartistů, odhaduji to na 800 lidí na tom Lánském hřbitově. Byla to pietní slavnost, pozvali jsme tam Masarykovy vnučky. Mluvil tam Havel, Hejdránek, Vlasta Chramostová přednesla Seifertovy básně, zpívali jsme tam Masarykovy písně jako Teče voda, teče, Ach synku. A ti estébáci tam byli, stáli uvnitř hřbitova, kolem zdí a koukali. [...] Bylo to pro nás velmi povzbuzující. Proto jsme se rozhodli udělat manifestaci ke dni lidských práv, 10. prosince. Mělo to být na Staroměstském náměstí, já jsem to organizovala. Charta k tomu vydala dokument a ten jsme poslali do Hlasu Ameriky, který už v té době poslouchal kdekdo, to byl náš sdělovací prostředek. StB začala šilet, já jsem byla odhadnuta jako organizátorka. V té době jsem byla u dcery za Prahou, tam si pro mne přijeli a odvedli mne na Staroměstskou radnici, kde mne vyslychali. Řekli mi: „Tak pani Šilhánová, okamžitě tu manifestaci odvoláte.“ „A jakým způsobem?“ „Tak, jako jste ji oznámila panu Medkovi, tak ji zase odhlásíte.“ [...] Ale řekla jsem jim, že to nepřichází v úvahu. Tak mi jenom sdělili, že si ponesu následky. Postavili mne za dveře, ale nakonec se mi podařilo vyrazit z toho baráku. Za každou cenu jsem se tam chtěla dostat, ale nepodařilo



FOT. ZE SBÍRKY ONDŘEJE NĚMCE

← 14. října 1987, manifestace u příležitosti 50. výročí smrti Tomáše Masaryka. První zleva Václav Havel, třetí zprava Vlasta Chramostová

se to. Neustále mne sledovali, dokonce se i střídali, aby mi zabránili tam přijít. Odehrálo se to potom tak, že oni pustili na Staroměstském náměstí nahlas koledy, takže nebylo slyšet ani vlastní slovo a těch, kteří vystoupili okolo sochy Husa, začali srážet dolů. Pro té mladí lidi to byla taková první zatěžkávací zkouška. Oni prostě dostali nějakou nakládačku, museli na výslech, ale když je pustili, tak zjistili, že to není až tak strašný, nikdo nebyl zavřený. A na ty další demonstrace šli opět do toho, až jsem je obdivovala. Když tam stál kordon policajtů i ti mladí lidi šli proti nim, tak jsem si říkala, že tohle to bych nezvládla. Fyzického odporu bych se bála. [13]

Miloš Hájek

Blížilo se 20. výročí srpna. Nemohli jsme se shodnout na textu dokumentu, proto jsme požádali Havla o návrh a jeho text jsme přijali. Řadu lidí zklamal, nebyl tam požadavek odchodu sovětských vojsk. Mně to nevadilo, já jsem už dříve neviděl smysl ve vytyčování tohoto požadavku, považoval jsem ho za splnitelný až po pádu normalizačního režimu.

Řadu lidí zklamalo, že jsme nevyzvali k demonstraci. Mluvili jsme o této možnosti a rozhodli se vzdát se této výzvy. [...] Já jsem se obával, že demonstrace by se zúčastnilo jen několik tisíc lidí a účast pod 10000

jsem považoval za politickou porážku. Byla tu ještě morální zábrana: kdybychom vyzvali k demonstracím, byli bychom v předvečer 21. srpna zatčeni; a nechtělo se mi vyzývat lidi k demonstraci, jíž bych se nemohl zúčastnit.

Ale mládež byla nápaditější než my. NMS* vyzvalo k diskusi poblíž sochy sv. Václava, anonymní výzva Českých dětí (Petr Placák a spol.) pak udala i čas: 18 hodin. A v tu chvíli se z diskutujících hloučků stalo jádro demonstrace, jíž se zúčastnilo na 50 000 lidí, převážně mladých**. My mluvčí jsme ovšem přitom nebyli, seděli jsme na policejních stanicích. Sám fakt demonstrace a její rozsah šokoval. Poznali jsme, že společnost zdaleka není tak pasivní, jak jsme se domnívali. [2]

Jaroslav Šabata

Odvaha vyjádřit základní postulát demokracie bez jakýchkoli okolků dozrála jako Hnutí za občanskou svobodu (HOS). A je proto přirozené, že manifest *Demokracii pro všechny* (říjen 1988), který tuto dosud nejzralejší podobu disentu veřejnosti představil, byl uveden větou: „Čas dozrál k práci vpravdě politické“. Za textem manifestu a podpisy si můžeme přečíst dvanáct adres, na které se mohli obracet občané, kteří se chtěli k výzvě připojit. [...]

Mezi prvními signatáři manifestu z října 1988 najdeme osobnosti z pravého křídla (Benda, Bratinka, Čarnogurský, Devátý, Kroupa, Langoš, Ruml, Skalický, Uhde, Vondra,...) i osobnosti z křídla tak či onak levého

(Battěk, Dienstbier, Dobrovský, Kantůrek, Lis, Mezník, Šabata, Štern, Urbánek...). Ale taky mnoho těch, které bych se neodvážil jednoznačně zařadit, což se týká i Václava Havla, „hlavního páraře“ manifestu *Demokracii pro všechny*.. [2]

Miloš Hájek

Poslední akcí v roce mého „mluvčování“ byla manifestace ke Dni lidských práv 10. prosince. Byl to vlom v prostoru legality a došlo k němu po nesnadném rozhodování. Jako obvykle jsme ONV v Praze 1 oznámili, že chceme uspořádat manifestaci na Václavském náměstí; oznámení podepsali představitelé Charty, HOS a dalších iniciativ. ONV nám odpověděl zákazem, v dopise však bylo naznačeno, že by se naše shromáždění mohlo konat na jiném místě. Rozhodli jsme se jednat. Ruda Battěk a Láda Lis za HOS a já za Chartu jsme navštívili dr. Housku na Národním výboru Hlavního města Prahy, ten nám nabídl několik míst, z nichž jsme si vybrali Škroupovo náměstí na Žižkově. [...]

Samozřejmě nešlo o rozhodnutí pražského národního výboru. Vedení KSČ nepovažovalo za vhodné, aby ve dnech Mitterandovy návštěvy zakazovalo a pendrekly rozhánělo shromáždění ke Dni lidských práv. (Mitterand pozval osm disidentů na snídani, mezi nimi jsem byl i já.) Na Škroupovo náměstí přišly asi tři tisíce lidí. Poměrně málo ve srovnání s počtem účastníků na zakázaných demonstracích. [2]

* NMS – Nezávislé mírové sdružení.

** Podle dostupných ověřených informací počet účastníků demonstrace v srpnu 1988 nepřesáhl 10.000.

Dana Němcová

Podporu ze západu jsme považovali za velice důležitou, jednak tu otevřenou, když např. Mitterand byl ochoten se sejít při té své oficiální návštěvě a byli jsme si vědomi toho, že bez zájmu západu by jsme se stali lovnou zvěří bez jakékoliv ochrany. Bylo to pro nás takovým štítem, protože přece jenom ten režim si musel dávat trochu pozor. Taky při jednom výslechu mi říkali, až se o vás přestane mluvit, až se o vás přestanou zajímat, tak s váma zatočíme. [15]

Miroslav Kusý

Budova Amerického velvyslanectva vtedy neexistovala v Bratislave, nefungoval tu ani konzulát, ale na výročí 4. júla tu Američania urobili recepciu, na ktorú pozvali slovenských oficiálnych predstaviteľov a chartistov; mňa, aj Milana Šimečku, Jozefa Jablonického, Jána Čarnogurského. Prišli sme na tú ambasádu, to bola tá prvá budova pri Carltone, spredu vchod do nevelkej miestnosti. V strede sme stáli my, ten hlúčik disidentov, potom na tri metre od nás nikto, a potom sa tam tiesnili oficiálni predstavitelia, ktorí sa báli prekročiť tú zónu, aby sa nepoškvrnili kontaktom s disidentmi, to bola kuriózna situácia. A medzi nami pendlovali tí americkí diplomati a jeden opitý redaktor televízie, ktorý stratil zábrany a bol ochotný sa s nami rozprávať. [4]

Václav Havel

V pondělí 16. ledna jsem chtěl opustit Václavské náměstí ihned poté, co budou u sochy svatého Václava položeny květiny k uctění památky Jana Palacha. Setrval jsem tam nakonec přes hodinu hlavně proto, že jsem nevěřil svým vlastním očím. Stalo se totiž něco, co by mě bývalo ani ve snu nenapadlo. Zcela zbytečný zásah Bezpečnosti proti

těm, kdo chtěli v tichosti a bez jakékoli publicity květiny k soše položit, vytvořil okamžitě ze zcela nahodilých chodců protestující dav. Uvědomil jsem si najednou, jak hluboká asi musí být občanská nespokojenost, když se toto mohlo stát.

[...]

Spěch, s jakým se ke mně davem prodírali příslušníci StB, svědčil o obavě, abych Václavské náměstí neopustil a svému zatčení tím neodňal aspoň formální důvod. Nebyl jsem zatčen jako někdo, kdo ztěžuje výkon pravomoci veřejného činitele, ale prostě proto, že jsem to já. [1]

Společnost za veselejší současnost

Vyhlašuje dnem 1. máje 1989 „Běh třídou politických vězňů za propuštění politických vězňů“.

Od okamžiku vyhlášení chceme v tomto běhu ne přetřít pokračovat až do propuštění všech politických vězňů.

Každý den v 17 hodin vyběhne první běžec. Ve dnech soudních procesů vyběhne první běžec již po skončení líčení.

Běží se od bývalého Pečkova paláce (od nápisu Lidé bděte) dolů směrem do Jindřišské ulice až na konec tř. Politických vězňů.

Běh je třeba za každou cenu dokončit.

Běžet může kdokoliv a především zveme bývalé a právě propuštěné politické vězně, aktivisty nezávislých iniciativ, a to i ze zahraničí.

Ti, kdo proběhnou, ať oznámí "průběh" na některou z níže uvedených adres, a to korespondenčním lístkem nebo telefonicky. Stačí uvést jméno a den.

Dnes běžíme my za vás, zítra poběžíte vy za nás!

V PRAZE 1.5.1989

[17]



FOT. LIBRI PROHIBITI

← Praha, 17. května 1989.
Václav Havel mluví s novináři
po propuštění z vězení

Dana Němcová

Tato Společnost pořádala v určitý den běh Třídou politických vězňů. Přišli tam i matky s kočárky a vůbec spousta lidí, utíkali tou ulicí... Někteří měli na hlavách vydlabané přilby z melounů a okurky dlouhé jako obušky. To byl velký humor. A když vznikla petice *Několik vět*, která už byla hromadně podepisovaná, tak jsem šla po Mostě legií, dívám se na Vltavu a tam se na jednu seřadily pramičky a každá pramička držela jedno písmenko a bylo tam „NĚKOLIK

VĚT“. To byla doba, kdy jsme se cítili svobodně, přes všechny ty represe, nepříjemnosti, ztráty... [15]

Libuše Šilhánová

Ohromný význam mělo na jaře *Několik vět*. To byl dobře napsaný text, taky Václavem Havlem, kobčanům. Hlavním střediskem těch lístečků, těch podpisů byla domácnost Anny Marvanové. U ní se to shromažďovalo, tam to kamarádi dováželi a v 18 hodin jí Ivan Medek z Vídně zavolal:

„Tak Aničko, jaký máme nový kamarády?“ A Anička to už měla seřazený, a přečetla to do telefonu. A v devět hodin večer to Medek četl v rozhlase. Lidi, když to poslouchali a slyšeli, že ten zpěvák nebo herec to podepsal, tak to spustilo lavinu, a bylo z toho 40 tisíc podpisů. [13]

Miroslav Lehký

V roku 1989 sa začalo hovoriť, že jeden z hovorcov Charty by mal byť zo Slovenska. Keď sa preberal ten okruh signatárov na Slovensku, ktorý nebol v porovnaní s Českom a Moravou veľký, len niekoľko desiatok ľudí, tak návrh padol na mňa. Nikto ešte netušil aký bude rok 1990, keď som mal prebrať funkciu hovorcu od Dany Němcovej, ktorá končila v roku 1989. V lete 1989, keď bol ten návrh prijatý v kolektíve hovorcov Charty, som si jasne uvedomil, že to bude pre mňa veľmi ťažký rok. A keď som tú funkciu prijal, rátal som s tým, že pravdepodobne skončím vo väzení. V tom čase bol Saša Vondra vo vyšetrovacej väzbe a Dana Němcová bola neustále vyšetrovaná a kontrolovaná. Represie voči Charte v roku 1989 boli tak veľké, že niekoľko mesiacov sa kolektívu hovorcov Charty nepodarilo stretnúť. ŠtB to vždy prekazila, či už to mala odsledované alebo odpočúvané. Ani s Václavom Havlom sa mi vtedy dlhý čas nepodarilo stretnúť. Nebol tu žiadny náznak, že rok 1990 bude o niečom inom. My, traja hovorcovia – Jan Ruml, Mirek Tyl a ja – ktorí sme mali nastúpiť v roku 1990, sme vôbec ani len netušili, že budeme prvými hovorcami Charty 77, ktorí nebudú stíhaní, prenasledovaní, vypočúvaní a väznení. Z dnešného pohľadu sa to možno tak nezdá, ale v roku 1989 bol v Československu a v NDR najtvrdší režim spomedzi sovietskych satelitov. Náznak nejakého odmäku či uvoľnenia tu nebol, na rozdiel od Maďarska alebo Poľska. [16]

Dana Němcová

Já myslím, že ten listopad nás překvapil, protože Charta nebyla připravena na nějaké převzetí státního aparátu, neexistovala stínová vláda nebo takové politické aspirace a přesto se stala politickým předvojem těch občanských tužeb a očekávání. Stavěla na občanské angažovanosti a potom padla na nás zodpovědnost i za to *politikum*. [15]

Václav Benda

Oba mí starší synové z mého podnětu se velmi angažovali při vytváření studentského hnutí. To mělo značný význam proto, že signálem převratu byly události 17. listopadu, studentská demonstrace 17. listopadu. Ty byly organizovány právě touto skupinou vytvářející nezávislé studentské hnutí. Jak letáky v této záležitosti, tak některé projevy, které tam byly předneseny jsem buď psal nebo redigoval společně se svými syny, takže jakousi spojovací rolu jsem tam nesporně hrál. [...]

Díky naší poloze v centru města, blízko Bartolomějské ulice, kde zpravidla probíhaly různé výslechy, a díky všeobecné pohostinnosti našeho bytu a našeho angažmá v těchto záležitostech se stalo takovým folklórem na konci sedmdesátých a v celých osmdesátých letech, že každý, kdo byl podroben výslechu nebo něčemu takovému, hned po propuštění zavítal sem a referoval nám o průběhu. To byl takový úzus. Kromě toho, že tu bylo několik aktivistů studentského hnutí, tak se sem postupně během toho večera 17. dostávali nejrůznější zbití lidé z Národní třídy, kde byla ta demonstrace nakonec zmasakrována. Do půlnoci se tu shromáždilo asi 15 až 20 lidí včetně členů rodiny. [...]

Začaly se rozvíjet nejrůznější aktivity. Na pondělí byla vyhlášena studentská stávká, ještě v neděli 19., to byl snad poslední případ v Praze, že jsme tady byli obloženi Státní

bezpečností, zatýkali každého, kdo k nám přicházel nebo odcházel, nejstaršího syna Marka odvedli, já a druhý nejstarší syn jsme měli domácí vězení, nesměli jsme vycházet z bytu. [...] V těchto dnech bylo nejdůležitější to propojení mezi studentským hnutím a občanským disentem. Proto vlastně ty poslední režimní represálie směřovaly proti nám, protože se ještě pokoušeli rozetnout to spojení, oddělit to. V tu chvíli už neměli ani sílu, ani vůli udeřit, ať už proti studentům nebo proti Chartě nebo proti tomu občanskému disentu. [18]

Libuše Šilhánová

V listopadu 1989, na těch velkých demonstracích, už lidi vykřikovali hesla: Ať žije Charta! Ať žije Dubček! Ať žije Havel! Já jsem tenkrát na tom Václaváku pochopila, že lidé nás znali, že nás poslouchali, ale že se báli přihlásit. Nebyli jsme však ghetto, jak jsme si mysleli. Skutečně velký okruh lidí zaznamenával činnost Charty. [13]

Miroslav Kusý

Začalo to spontánně studentským hnutím, ale potom to už bolo v rukách chartistických lídrov. Tí ľudia mali nejakú politickú skúsenosť, buď ešte z toho predchádzajúceho obdobia, alebo ju získali v rámci Charty. [...]

Velké mítingy už organizovala Charta, Václav Malý. Centrum chartistov bolo v šatniach toho divadla na Národní třídě, potom sa presunulo do Špalíčka. Tam rokoval aj napr. Dubček s Havlom, bol som pri tom. Tam sa rozhodovalo ako ďalej, čo robiť, pretože Charta bola len iniciačným činiteľom, ale to ostatné malo prebiehať v politickej rovine. A ukázalo sa, že tú politickú rovinu nemá kto reprezentovať. Mohli to byť len ľudia z Charty, nikto iný tam ani nebol. [4]

Libuše Šilhánová

Byla to úžasná škola občanské společnosti. Škoda jen, že tehle ten poklad se málo využil po roce 1990. V politickém vývoji nastal takový vzrýv a nevyužilo se dostatečně aktivit, které tady byly před listopadem 1989. Důležitým znakem občanské společnosti je, když lidi umějí propojovat svoje všednodenní zájmy se zájmy veřejnými. A to v Chartě bylo [13]

Po systémovém zlomu v listopadu 1989 se signatáři Charty 77 stejně jako celá společnost ocitli v úplně nové situaci. Mnozí z nich (jako Václav Havel, Jiří Dienstbier, Václav Benda, Alexander Vondra, Rudolf Battěk) se zapojili do politického života. Jiní se po letech vrátili ke svým starým povoláním: Václav Malý (dnešní pomocný pražský biskup), Petr Uhl, Otka Bednářová (novinářka), Miroslav Kusý, Ladislav Hejdlánek, Martin Palouš (vědec). Mnozí, jako Dana Němcová, Libuše Šilhánová, Miroslav Kusý, dodnes působí v organizacích na obranu lidských práv. V roce 1992 rozhodla většina signatářů o oficiálním ukončení činnosti Charty 77.

Po letech se ukázalo, že většina dokumentace ýkající se činnosti Charty zmiela nebo byla zničena.

—
Peter Balun

Ota Bednářová (*1927) – česká novinářka a publicistka. V padesátých a šedesátých letech pracovala v Čs. rozhlasu a televizi, ale po r. 1968 odtamtud musela kvůli své činnosti odejít. Kvůli zdravotním problémům dostala invalidní důchod, který jí však za podpis Charty 77 vzali. Spolu s Petrem Uhlem a Václavem Bendou vydávala *Informace o Chartě*. Spoluzakládala VONS, byla za to odsouzená na tři roky. Po revoluci 1989 se věnuje humanitární činnosti, spolupracuje s rozhlasem a s televizí.

Václav Benda (1946–1999) – vystudoval bohemistiku, filozofii a teoretickou kybernetiku. V šedesátých letech se angažoval ve studentském hnutí, v klubu katolické mládeže. Chartu 77 podepsal ve druhé vlně, za perzekucí. Spoluzakládal VONS, byl odsouzen na 4 roky za podvracení republiky. Vydával filozofický samizdat „Paraf“. V r. 1988 se podílel na vzniku HOS, vytvořil křesťanskodemokratický klub. Po revoluci v r. 1989 byl předsedou KDS, v letech 1994–98 ředitelem Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu (ÚDV).

Vlasta Chramostová (*1926) – česká herečka. Hrala v mnohých filmech (*Bílá paní*, *Spalovač mrtvol*), ale i v inscenacích v Národním divadle. Po podpisu Charty 77 se musela z veřejného hereckého života stáhnout, organizovala „bytové divadlo“.

Josef Císařovský (*1926) – český estetik, výtvarník a historik umění. Po válce studoval v Sovětském svazu, měl dobré kontakty s představiteli ruského avantgardního umění. Po r. 1968 se odstěhoval z Prahy na venkov, živil se chovem ovcí. Po podpisu Charty 77 byl pod trvalým policejním dohledem. Po r. 1989 připravil výstavu svých obrazů na téma Charta 77.

Miloš Hájek (1921–2016) – český historik. Zapořil se do protifašistického odboje, byl uvězněn a odsouzen k smrti. Za pražského povstání v květnu 1945 byl osvobozen. Po válce pracoval na Vysoké škole politické a sociální v Praze, byl ředitelem Ústavu dějin socialismu. V r. 1968 se zúčastnil Vysočanského sjezdu KSČ, o rok později za to byl vyloučen ze strany. Patřil k prvním signatářům Charty 77. V roce 1988 se stal prvním ilegálním předsedou Obrody, po revoluci se podílel na obnovení ČSSD.

Václav Havel (1933–2011) – český spisovatel a dramatik. V šedesátých letech se angažoval v divadle „Na zábradlí“ a v činnosti časopisu „Tvář“. Po r. 1968 musel divadlo opustit, vykonával dělnické povolání. V roce 1975 napsal kritický dopis prezidentu Husákovi, stál u zrodu Charty 77, byl jedním z jejích prvních mluvčích. Od začátku se zapojil i do Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) v r. 1979. Za svou „politickou“ činnost byl několiokrát odsouzen, ve vězení strávil 5 let, naposledy na jaře 1989. Po listopadovém převratu v r. 1989 se stal prezidentem Československa, po rozdělení ČSFR v r. 1992 byl dvakrát zvolen i prezidentem České republiky.

Bohumír Janát (1949–1998) – český filozof ovlivněný Patočkou, Chartu podepsal po jeho smrti v březnu 1977. Poté byl propuštěn z Akademie věd, pracoval jako dělník, publikoval v samizdatu, angažoval se i v české podzemní církvi. Po revoluci 1989 se vrátil do ČSAV.

Miroslav Kusý (*1931) – slovenský filozof, pedagog a politolog. Vystudoval filozofii v Praze, potom pracoval na Filozofické fakultě v Bratislavě, v šedesátých letech jako profesor marxistické filozofie. Vedl také ideologické oddělení ÚV KSS. Zaujal kritický postoj k invazi vojsk Varšavské smlouvy v r. 1968, načež byl vyloučen ze strany, musel odejít i z univerzity. V roce 1977 podepsal Chartu 77, byl členem kolektivu mluvčích. V létě 1989 byl uvězněn za podvracení republiky v procesu s tzv. Bratislavskou pětkou.

Ela Ledererová (*1933) – manželka českého novináře Jiřího Lederera, který působil v šedesátých letech v Československém rozhlasu. Byl významnou postavou v r. 1968, v r. 1972 odsouzen na dva roky, v roce 1977 na 3 roky (kvůli podpisu Charty). Pro neustálé perzekuce ze strany StB se v r. 1980 vystěhoval do Německa, kde dál pracoval pro Chartu 77. Zemřel r. 1983 u Mnichova.

Miroslav Lehký (*1947) – za normalizace pracoval jako programátor vědeckého výzkumného ústavu v Bratislavě. Nemohl dokončit studium teologie. Angažoval se v prostředí podzemní církve na Slovensku a na Moravě. S Chartou 77 spolupracoval od jejího vzniku, ale kvůli své práci v samizdatu ji podepsal až v r. 1989. Po revoluci 1989 působil v Helsinském výboru, od r. 1995 pracoval v Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu (ÚDV). Od r. 2003 byl ředitelem sekce rekonstrukce a právních analýz ÚPN.

Alojz Lorenc (*1939) – vystudoval Vojenskou akademii v Brně. Od r. 1970 pracoval na ministerstvu vnitra jako kryptolog, je autorem šifrovacího automatu. Od r. 1977 náčelník Zvláštní správy FMV. V r. 1981 se vrátil na Slovensko jako náčelník Správy SNB hl. města Bratislavy a Západoslovenského kraje. Od r. 1985 první náměstek federálního ministra vnitra v Praze. Od prosince 1989 do února 1990 zastával post poradce ministra vnitra R. Sachera.

Milan Machovec (1925–2003) – český filozof. Do r. 1970 působil na Karlově univerzitě v Praze. Pro svůj kritický postoj k invazi vojsk Varšavské smlouvy však musel odejít. Od r. 1975 pomáhal při „bytových univerzitách“. V r. 1977 podepsal Chartu 77. Od r. 1990 působil znovu na UK, od které dostal Zlatou medaili.

Anna Marvanová (1928–1992) – česká novinárka, pracovala v ČS rozhlasu, působila mj. jako redaktorka v Africe. V r. 1969 byla vyloučena z KSČ, přišla o práci v rozhlasu. Od r. 1970 v invalidním důchodu. Patřila mezi první signatáře Charty, pro kterou vykonávala drobnou práci. Její byt byl centrem komunikace se zahraničím, přijímala a distribuovala literaturu. V r. 1988 spoluzakládala Československý helsinský výbor a HOS.

Dana Němcová (*1934) – psychologka. O kvalifikovanou práci přišla kvůli podpoře undergroundových hudebníků, poté zaměstnaná jako uklízečka. Chartu 77 podepsala mezi prvními, spoluzakládala VONS, byla za to podmíněně odsouzena na dva roky. Po revoluci se začala věnovat humanitární práci s uprchlíky.

Martin Palouš (*1950) – český filozof a politolog. Patřil mezi první signatáře Charty 77, potom mohl pracovat už jen jako uklízeč a topič. Za revoluce 1989 spoluzakládal Občanské fórum, byl zvolen poslancem Federálního shromáždění. Působil jako velvyslanec České republiky při OSN v New Yorku.

Radim Palouš (1924–2015) – český filozof a pedagog, žák Jána Patočky. Do r. 1977 působil na Karlově univerzitě, potom se angažoval v „bytových univerzitách“, publikoval v samizdatu. V letech 1990–94 byl rektorem Karlovy univerzity.

Prof. Dr. Jan Patočka (1907–1977) – nejvýznamnější český filozof 20. století. Na Karlově univerzitě působil už před válkou, vrátil se tam v r. 1945. Ale už v r. 1950 musel odejít, působil ve Výzkumném ústavu pedagogickém a ve Filozofickém ústavu Akademie věd. V r. 1968 se vrátil na UK, ale v r. 1972 byl penzionován. Po té soustředil na „bytové univerzity“, stal se jedním z prvních mluvčích Charty 77. Zemřel 13.3.1977 na mozkovou mrtvici po náročném výslechu StB.

Hana Ponická (1922–2007) – slovenská spisovatelka, překladatelka a publicistka. Za svůj postoj proti okupaci musela v r. 1972 odejít ze *Smeny na nedelů*. Odstěhovala se z Bratislavy do Lukavice (u Zvolena), kde se věnovala literární činnosti. V r. 1977 vystoupila na obranu svých kolegů vyloučených ze Svazu slovenských spisovatelů, odmítla podepsat Antichartu, a StB ji za to ponásledovala. Po celý čas udržovala kontakty s bratislavskými a pražskými chartisty. Za svou činnost byla v lete 1989 vyšetřována v procesu s tzv. Bratislavskou pětkou.

Jiří Ruml (1925–2004) – český novinář v tisku, rozhlasu a televizi. Z radikálního stalinisty se do roku 1968 změnil v reformního komunistu. Při „očistě“ KSČ v letech 1969–70 byl vyloučen ze strany. Chartu podepsal v prosinci 1976, patřil k zakladajícím členům VONSu. V letech 1981–82 byl ve vězení. Od r. 1988 vedl Lidové noviny, které sa staly z nelegálního samizdatu jedním z nejvlivnějších deníků v České republice.

Max van der Stoep (1924–2011) – holandský politik, v sedmdesátých a osmdesátých letech ministr zahraničních věcí Holandska, Vysoký komisař OSN pro lidská práva.

Jaroslav Šabata (1927–2012) – český filozof, psycholog a politik. V padesátých a šedesátých letech přednášel na katedře marxismu-leninismu Masarykovy univerzity v Brně. Byl jedním z vedoucích představitelů reformního hnutí v r. 1968. Za svou pravicově-oportunistickou činnost byl v r. 1971 odsouzen, propuštěn byl v prosinci 1976. Ihned se zapojil do Charty 77, strávil za to ve vězení další dva roky. Spoluzakládal Hnutí za občanskou svobodu (HOS) v r. 1988. V r. 1990 se stal poslancem Federálního shromáždění, angažoval se v Občanském fóru, později v ČSSD.

Libuše Šilhánová (1929–2016) – česká novinářka a socioložka. Pracovala na VŠE a v Ústavu sociálně-politických věd. V r. 1970 vyloučena z KSČ, pracovala manuálně v Oděvních závodech, později prováděla výzkum u prof. Matějčka (i po podpisu Charty 77). Už v Chartě spolupracovala s Mezinárodním helsinským výborem, v r. 1988 pomáhala založit Československý helsinský výbor a působila jako jeho předsedkyně.

Petr Uhl (*1941) – český novinář a politik. V roce 1968 se angažoval v trockistickém Hnutí revoluční mládeže a byl za to odsouzen na čtyři roky do vězení. Od začátku se angažoval v Chartě 77, v roce 1978 začal vydávat samizdatový časopis Informace o Chartě, kde uveřejnil i své jméno a adresu. Byl znovu uvězněn a odsouzen na pět let za činnost ve VONSu. Po r. 1989 byl zvolen poslancem Federálního shromáždění, v devadesátých letech působil jako ředitel České tiskové kanceláře, expert komise OSN pro lidská práva. V r. 2002 vstoupil do Strany zelených.

Zdeněk Urbánek (1917–2008) – český spisovatel a překladatel. Opoziční činnost zahájil už za druhé světové války ukrýváním Židů. Po válce pracoval na ministerstvu informací, v Československém státním filmu, přispíval do různých časopisů. Po r. 1968 nemohl publikovat, překlady vydával pod jmény svých známých a v samizdatových časopisech. V prosinci 1976 podepsal Chartu 77. V r. 1991 se stal rektorem Akademie múzických umění v Praze.

Josef Zvěřina (1913–1990) – český římskokatolický teolog a filozof. S opoziční činností začal už za německé okupace a byl za ni letech 1942–43 vězněn. Po studijním pobytu v Paříži dostal od Karlovy univerzity doktorát. V r. 1952 byl odsouzen na 22 let, propuštěn v r. 1965. V r. 1969–70 přednášel na bohoslovecké fakultě v Litoměřicích. V r. 1975 penzionován. Neustále se zajímal o veřejný život, patřil k prvním signatářům Charty. Především jeho zásluhou změnil pohled na Chartu i pražský kardinál Tomášek

PRAMENY POUŽITÉ V TEXTU

1. Václav Havel, *Do různých stran, 1983–1990*, Čs. Středisko nezávislé literatury, Praha 1990.
2. *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech*, Praha 1997.
3. Václav Havel, *Dálkový výslech*, Praha 1989.
4. Rozhovor s Miroslavem Kusým, nahrál Peter Balun v Bratislavě 27 října 2006.
5. Petr Uhl, *Charta 77: s Petrem Uhlem o tom, jak vznikla a zda měla smysl*, <http://www.svet.czsk.net/clanky/cr/chartauhl.html>.
6. *Zpráva SNB hlavního města Prahy a Středočeského kraje – Usnesení z 6.1.1977*, archiv ÚPN (Instytutu Pamięci Narodowej w Bratysławie), KS ZNB S-ŠtB w Bratysławie, Výšetrovacie zväzky, syg. 697-V-13567, nr 1.
7. Václav Havel, *Moc bezmocných*, Praha 1990.
8. Hana Ponická, *Lukavické zápisky*, Vydateľstvo Michala Vaška, Prešan 2004.
9. *Ztroskotanci a samozvanci*, „Rudé Právo”, nr 9, 12. leden 1977.
10. *Republiku si rozvracat' nedáme*, „Pravda”, nr 10A, 13. leden 1977.
11. Václav Doležal, *Usvedčujú ich vlastní priatelia*, „Pravda”, nr 12A, 15. leden 1977.
12. Václav Havel, *O lidskou identitu*, Praha 1990.
13. Rozhovor s Libuší Šilhanovou, nahrál Peter Balun v Praze 9. prosince 2006.
14. *Charta 77, 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci*, Bratislava 1990.
15. Rozhovor s Danou Němcovou, nahrál Peter Balun v Praze 8. prosince 2006.
16. Rozhovor s Miroslavem Lehkým, nahrál Peter Balun v Bratislavě 30. listopadu 2006.
17. *Společnost za veselější současnost*, „Informace o Chartě” nr 10, 1989.
18. K. Jechová, *Lidé Charty 77*, Praha 2003.
19. *Vykonávací plán práce XII. Správy ZNB na rok 1982*, akta ÚPN, XII S-ŠtB w Bratysławie.
20. Libuše Šilhánová, *Ohlédnutí za životem*, Portál, Praha 2005.
21. Miroslav Kusý, rozhovor se Samuelem Abrahámem, in „Kritika a kontext” nr 3, 2003, Bratislava.
22. *Libri Prohibiti*, v: „Informace o Chartě 77” nr 14, 1979.
23. Jan Patočka, *Češi I., Sebrane spisy*, nr 12, Oikoymenh, Praha 2006.
24. *Prohlášení Charty 77*, v: *Charta 77 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace*, red. V. Prečan, Bratislava 1990.

Materiál (ve zkrácené verzi) pochází z „Karty” 51/2007.



Hranice přátelství

Krkonoše, 21. září 1987. Protestní akce „Zachraňme Krkonoše“ zorganizována PČSS a hnutí „Svoboda a Mír“ na turistické stezce „Polsko-československého přátelství“. Čtvrtý zleva – Mirosław Jasiński, pátý – Radosław Gawlik, sedmý – Zbigniew Janas, osmý – Mirosław „Dućin“ Piotrowski

Koncem sedmdesátých let se několik lidí – Čechů, Slováků a Poláků – rozhodlo, že si vyjdou naproti. Uplynulo deset let od invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa (s polskou účastí) a nedotknutelnost sovětského bloku ve střední a východní Evropě vypadala jako samozřejmost. A právě tehdy, když se mohlo zdát, že jediným rozměrem polsko-československého přátelství zůstane srpen 1968, se ukázalo, že se hranice mezi národy, které vztýčil systém, přece jen dají překročit. (RED.)

Anna Šabatová

Když [v lednu 1978] zavřeli Václava Havla, Pavla Landovského a Jaroslava Kukala, domluvili jsme se s Olgou Havlovou, že budeme s dětma na Hrádečku. Pamatuji si, že tehdy byla zima, všude byl sníh. V chalupě jsem našla pohozenou turistickou brožuru, kde byla vyznačena Cesta československo-polského přátelství. Byla jsem fascinována tím, že na tu cestu můžou Poláci i Češi. Ptala jsem se Petra [Uhla], zda tam skutečně můžou, a když mě ujistil, že opravdu, napadlo mě, že bychom se tam mohli sejít s polskými disidenty.

A tak jsme vymysleli, že budeme na Cestu přátelství chodit společně. První kontakt v roce 1978 zorganizoval Tomáš Petřivý, Slovák, který bydlel v Bratislavě. Měl pas, protože ho StB [*Státní bezpečnost*] ještě neznala. V Polsku udržoval kontakty s Výborem na obranu dělníků [poté KSS „KOR”].

Jiří Bednář

Do hor jsem [na schůzku v roce 1978] vezl Martu Kubišovou. Skupinky jinak postupovaly samostatně.

Nahoru jsme šli po oficiálních cestách jako další turisté. Žádné podezřelé típky [StB] jsme cestou nepotkávali a tak se dalo říci, že se všem podařilo setřást případnou ostrahu.

Mile nás potěšilo, že Kuroň přinesl s sebou bohatou svačinu pro všechny. Všichni byli veselí, nikdo neměl strach, byla to skupina plná elánu. Bylo hned jasné, že to byl dobrý krok a že se to bude dál rozvíjet.

Jan Lityński

Ze setkání jsme se vraceli s pocitem epochálního zlomu. Byli jsme velmi pozitivně nabití. Dokonce i Antek Macierewicz, který tehdy tvrdil, že máme k Čechům blíž než k Leszkovi Moczulskému [radikálnímu aktivistovi opozice ve Varšavě].

V roce 1978 proběhla dvě setkání na hranicích. Třetímu bezpečnostní služby obou zemí zabránily. V Československu byli zatčeni mj. Jaroslav Šabata a Tomáš Petřivý. V říjnu 1978 uspořádali příslušníci polské opozice, kteří se solidarizovali s vězňými Čechy a Slováky, v kostele sv. Kříže ve Varšavě hladovku na jejich obranu.

Aleksander Gleichgewicht

V září 1981 jsem se v Brně sešel s Janem a Jaroslavem Šabatou a v Praze s Václavem Malým a Annou Šabatovou. Něco jsme popíjeli a tehdy asi poprvé padl název „Polsko-československá solidarita”. Shodli jsme se, že protože Vratislav leží blízko hranic a má silný opoziční okruh, bude na polské straně centrem, které bude udržovat kontakty s Čechy.



FOT. ČTK/PAP

↑ Sněžka, 1978. Setkání signatářů Charty 77 s aktivisty polské „Solidarity”. Zleva: Marta Kubišová, Václav Havel, Adam Michnik, Jacek Kuroň, Antoni Macierewicz, Jan Lityński

V prosinci 1981 jsem byl internován. Polsko-česko-slovenským kontaktům se tehdy věnoval Mirek Jasiński v rámci struktur podzemní „Solidarity”.

Z informací X. správy Sboru národní bezpečnosti o činnosti PSČ ve Vratislavi*

V průběhu roku 1981 bylo získáno několik signálů o snaze přenést činnost SOLIDARITY z PLR do ČSSR a koordinovat činnost s antisocialistickými silami v ČSSR. Zaměřením agenturně operativních prostředků bylo zjištěno, že při oblastním výboru SOLIDARITY ve Wroclawi [!] vznikla sekce s názvem polsko-česká SOLIDARITA (SPČ) a jejím vedoucím se stal funkcionář KORu a SOLIDARITY 29 letý [!] A[...] G[...]**, který je od vyhlášení výjimečného stavu v internaci. Jmenovaný dojížděl do ČSSR, kde se snažil pronikat do studentského prostředí. V intencích zaměření vedení SPČ navázal spojení s jednotlivými nepřátelskými osobami z řad chartistů a WONSu [!] (např. Jaroslav a Anna ŠABATOVI, Václav MALÝ) a vybudoval kanál k zasílání různých materiálů a protistátních tiskovin do ČSSR.

Krátce po jeho internaci došlo ve vedení SPČ ve Wroclawi [!] ke změně a vedením byl pověřen 25 letý [!] M[...] J[...]***, pracovník mezizávodního zakládajícího výboru (MKZ) SOLIDARITY Dolny

Slask, který je formálně studentem wroclawské university. Jmenovaný úzce spolupracuje s vedením tzv. oblastního stávkového výboru (Regionálny komitet strajkowy) SOLIDARITY Dolny Slask, v jehož čele stojí Wladyslaw FRASYNIUK (v současné době nejradikálnější a nejaktivnější z předáků SOLIDARITY v ilegalitě). JASIŃSKI pokračuje v nepřátelské činnosti i spojení do ČSSR a zasílání různých materiálů chartistům.

V průběhu roku 1982 vypracovala SPČ návrh organizační struktury nové „opoziční ilegální organizace“, která by měla být založena v ČSSR. Návrh vychází z analýzy činnosti a zkušeností polských antisocialistických živlů. Konkrétní ‚instrukce‘ pro založení nové ilegální organizace v ČSSR byly ještě před odesláním do ČSSR projednány a schváleny na ilegálním setkání představitelů tzv. Oblastních stávkových výborů SOLIDARITY v celého Polska, k čemuž došlo v polovině května 1982 ve Varšavě. Na tomto setkání byla dále projednána ‚těsnější spolupráce polské opozice s opozicí v dalších socialistických zemích, zejména v ČSSR a Maďarsku‘. Jako centrum pro navazování styků s antisocialistickými živly v ČSSR byla schválena Wroclaw. V této souvislosti bylo uvažováno o tom, že vedoucí SPČ JASIŃSKI by měl odjet do ČSSR jako „stážista“ na několikaměsíční pobyt a navázat

* Archiv Ministerstva vnitra České republiky, Fond X, správa Sboru národní bezpečnosti, číslo jednací: VN-00685/03-1/82, Část informace X. Správy SNB o vývoji situace v PLR (18 stran strojopisu).

** Aleksander Gleichgewicht.

*** Mirosław Jasiński.

zde další kontakty s chartisty, provést jejich školení a předat zkušenosti z činnosti polské opozice.

Vedení SPČ zabezpečilo [...], „archiv“ chartistů ve vědecké knihovně Osolineum [!] ve Wroclawi. Současně přistoupilo k uskutečňování záměru vytvořit kanál spojení pro přepravu písemností a jiných materiálů mezi polskými a čs. antisocialistickými živly za využití rychlíků EX BOHEMIA.

[...] V tomto směru získané poznatky potvrzují, že SPČ v poslední době aktivizuje činnost a přistoupila k realizaci svých cílů stanovených počátkem roku 1981. Rovněž i ze strany některých představitelů čs. antisocialistických sil se zvýšil zájem o spolupráci s polskou opozicí.

PRAHA, 28. ČERVENCE 1982

Mirosław Jasiński

Po nastolení vojenského stavu v Polsku bylo těžké v kontaktech s Čechy cokoli dělat. Jezdili nějací kurýři. Podařilo se nám vytvořit bezpečný způsob, jak posílat materiály poštou. Pašovali jsme tiskařskou techniku – sítotisk nebo zlepšený výkonný rámeček na tisk z blan. Tato první fáze kontaktů byla hodně skromná.

Pak jsme už systematicky organizovali přenášení samizdatů. Odehrávalo se to čas od času na Cestě přátelství v Krkonoších, ale viděli jsme, že to tam houstne. Tak jsme se přemístili do Kladské kotliny, která nebyla tak hlídaná, a na Cestě přátelství se konaly menší schůzky. Pořád jsme hledali nová místa.

Pašování v horách se konalo nejméně jednou za měsíc, v zimě samozřejmě ne. Kromě toho existovali kurýři, kteří jezdili do Prahy vlakem. Leszek Kumanek vymyslel

dokonce způsob, jak převážet vlakem i velká množství materiálů. Kurýr nastupoval do vlaku, který jel z Moskvy do Prahy, našel kupé se sovětskými důstojníky a pil s nimi vodku. Oni nikdy neodmítli. Batoh postavil vedle jejich věcí. A který poručík Rudé armády by si dovolil se do těch zavazadel podívat?

Petr Pospíchal

Po návratu z vězení v roce 1983 jsem začal přemýšlet o kontaktech s Poláky.

Spolupracoval jsem tehdy se Standou Devátým [vůdce opozice ze Zlína; jeho skupina se věnovala pašování v Kladské kotlině], jehož bratr se mnou byl ve vězení. Dostal jsem kolibří vydání *Konspiracy*. Jsou tam zatykače na polské příslušníky opozice. Protože jsem poslouchal Svobodnou Evropu, věděl jsem, kdo z nich je ve vězení a kdo ne. Z těch zatykačů jsem si vybíral člověka k navázání kontaktu. Z *Konspiracy* jsem se dozvěděl, že Zbigniew Janas znal Zbigniewa Bujaka, byl z Varšavy, nebyl ve vězení a neskryval se; bylo tam jeho datum narození a fotografie. Můj přítel Rudolf Vévoda se právě chystal do Varšavy, tak jsem mu dal dopis pro Janase s návrhem na schůzku v horách.

Janas mi později říkal, že na něco podobného sám myslel. Můj dopis tudíž přišel člověku, který na spolupráci myslel také. S někým se poradil a odpověděl mi kladně. Navrhl jsem způsob šifrování. Čili: když se píše o schůzce na nějakém místě, znamená to, že má proběhnout na jiném, konkrétně určeném místě.

Na první schůzku v červnu 1986 přišel Janas s Januszem Onyszkiewiczem, To bylo znamení, že berou kontakt velmi vážně. Onyszkiewicz byl v „Solidaritě“ člověkem číslo tři. Neznal jsem tehdy ještě pojem „polsko-československá solidarity“.

Anna Walentová

Zbigniew Janas říkal, že máme jet se samizdaty na místo navržené československou stranou. Naplánovali jsme, že tam pojedu se synem. Ten jel o týden dřív, aby se seznámil s trasou – ověřoval, jak dlouho se jde od jednoho pohraničníka ke druhému.

Měli jsme žlutý batoh se samizdaty. A druhý, bílý, s našimi soukromými věcmi. Vystoupili jsme z vlaku, začali stoupat. Měli jsme jít na první schůzku na hřebeni. Dostat se tam trvalo asi dvě hodiny. Ten den na hřebeni legitimoval pohraničník. Povedlo se mi ho umluvit a neukázat dokumenty. Ale zapamatoval si nás.

Já jsem nesla svůj batoh a syn ten pro Čechy. Vždycky byly samizdaty jen v jednom. Pohraničář, který nás zastavil, řekl kolegovi rádiem, že někdo jde. Cestou jsem se rozhodla, že batoh se samizdaty ponesu já. Myslela jsem si, že bude lepší, když ho bude mít starší paní – mladší bývají častěji kontrolováni.

Našli jsme místo, kde jsme se měli sejít. Češi už tam byli. Jako vždycky jsem se posadili a dávali jsme velký pozor, abychom nepřekročili hranici, aby se za ní neocitly ani batohy. Chvíli jsme si povídali. Pak jsme vzali vyměněné batohy. Ještě chvíli jsme se tam procházeli. Najednou vyskočil pohraničník – nevšimli jsme si ho. Češi začali s naším žlutým batohem utíkat. Pohraničník běžel za nimi. Jejich batoh tam zůstal. Můj s mými soukromými věcmi také. Rozhodli jsme se, že já tam zůstanu, abych zadržela pohraničnický nějakými řečmi, a syn vezme batoh s českými samizdaty a pokusí se s ním zmizet. Syn seběhl na polskou stranu a já jsem čekala. Za chvíli se pohraničník vrátil Čechům se šťastně podařilo utéct. Zahodili ale ten batoh se samizdaty – nechali ho tam.

Pohraničník byl šťastný – měl batoh. Brzy se jich sešlo několik. Mezi nimi ten, kterého jsme potkali úplně na začátku. Vypτάvali se na mého syna. Řekla jsem, že nevím, kdo to byl. A ten první pohraničník řekl, že to nebyl člověk, kterého jsem náhodou potkala, protože viděl, jak si vyměňujeme batohy. Řekl také, že to určitě byl můj syn, protože jsme si podobní. Samozřejmě jsem všechno zapřela a z prohlídky batohu nic nebylo, byly tam jen mé osobní věci.

Přijelo auto, odvezli mě na stanici Pohraniční stráž. Udělali mi osobní prohlídku, musela jsem se svléknout do naha. Každou chvíli mě vyslýchali. Ve Varšavě zase přijeli estébáci ke mně domů a udělali tam prohlídku. A zatím syn v lese všechny české samizdaty spálil.

Mieczysław „Dućin” Piotrowski

Na podzim 1986, poté, co bylo několik „přenašečů” v Krkonoších dopadeno, pověřil mě Miroslaw Jasiński, abych prozkoumal trasy v jiných pohraničních horských pásmech a vybral místa na setkání a na přenašečské akce. Jako horský průvodce jsem nepochyboval o tom, že se k tomu nejlíp hodí východní Sudety. Potvrdili to i známí z geologie a geografie, kteří se vydali – vybavení patričním potvrzením z děkanátu – provádět „výzkumné práce” pro Polsko-československou solidaritu.

Každé vytipované místo dostalo ženské jméno. Dohodli jsme se, že se akce v horách budou vždycky pořádat v sobotu v pravé poledne. Termín se upřesňoval i v „poslouchaných” telefonech. Stačilo prostě sdělit Hance Šabatové, že Anita přijede do Prahy sedmadvacátého”, a můj partner jen odečetl tři a věděl, že předávat se bude v Černém koutě v sobotu dvacátého čtvrtého ve dvanáct.

Zbigniew Janas

Vytiskli jsme offsetem časopis v češtině [s titulek „To“] v nákladu kolem dvou tisíc výtisků. Byl to první samizdat tištěný offsetem, který se v Československu rozšiřoval. Celý náklad jsme tam předali na jaře 1987. Jejich bezpečnost šílela.

Petr Uhl mi pak vyprávěl, že ho předvolali na StB a řekli, že tím končí hra. Když přepisovali přes kopírky, nebylo to ještě tak nebezpečné, ale offset... Vůbec se neorientovali, že to bylo vytištěné v Polsku a přenesené v batozích přes Tatry. Sám jsem část nákladu přenášel.

Petr Pospíchal

V mé skupině z Brna se nošení samizdatů účastnilo kolem deseti–patnácti lidí. probíhalo to tak šestkrát–osmkrát ročně.

Nepotřebovali jsme vospělou tiskařskou techniku. Pro náš rozsah stačilo to, co jsme měli. Vím o nějakém cyklostylu, který byl přenesen, ale nemám tušení, kam přišel... U nás podzemí nebylo tak rozvinuté jako v Polsku.

Jednou jsme přenesli nějaký aparát na vysílání pořadů na televizních vlnách. Mohl rušit oficiální stanici a vysílat vlastní pořad. Dostal ho v Praze Jan Urban, ale nespustil ho.

Stanislav Devátý

Pamatuji se, že mezi pašovanými věcmi byl jednou cyklostyl. Zavezli jsme ho do Brna Petru Pospíchalovi. Také jsme někdy dostávali barvu do xeroxu. Ve Zlíně jsme žádnou vospělou techniku neměli. Všechno jsme dělali na rámečcích. Časem jsme zrekonstruovali starý cyklostyl.

Koncem osmdesátých let už v Polsku nepotřebovali tolik tiskařských zařízení. Proto se snažili něco dostat k nám. Poláci měli daleko vospělejší tiskařské techniky. U nás to bylo s technikou slabší, protože jsme měli slabší opozici. Bylo to také spojené s nedostatkem peněz. Měli jsme jen peněz z vlastních platů. Západ posílal peníze do Prahy, ve Zlíně jsme nedostávali nic.

Zbigniew Janas

Když byl zatčen Petr Pospíchal a byl obviněn ze spolupráce s Polskem (za „poškození zájmů republiky v zahraničí“), sebrali jsme přes deset tisíc podpisů na jeho obranu. Ve Vratislavi drželi za jeho propuštění hladovku.

Sebrané podpisy jsme donesli s Januszem Onyszkiewiczem na velvyslanectví ČSFR. Byli jsme přesvědčení, že nás zavrou. Sledovali nás kolegové, aby se ujistili o našem osudu. Zazvonili jsme, řekli, že jsme ze „Solidarity“ a že chceme odevzdat podpisy na obranu našeho přítele. Hlas na druhé straně řekl, že máme podpisy hodit do schránky na korespondenci. Hodili jsme je tam a nezadrželi nás, vrátili jsme se domů.

Jarosław Broda

Demonstrace na obranu Petra Pospíchala byla moment, kdy organizace „Polsko-československá solidarita“ veřejně vystoupila. Pospíchala zavřeli v lednu 1987 za organizaci pašování samizdatů, hrozilo mu dvanáct let vězení za „špionáž“. Demonstrace se konala ve Vratislavi o velikonočním týdnu 1987. Estébáci se vztekali, dělali nám prohlídky, ale jiné důsledky to nemělo. Pospíchala propustili na svobodu 18. května 1987.

Jeho příklad nás přiměl přemýšlet o polské části PČS. Z podstaty věci chodili na hranice se samizdaty

anonymní lidé, ohrožení většími represemi než ti veřejně známí. To bylo samozřejmé – mne nikdy v žádném vězení neuhodili. Zato jsem viděl kluky z továren – dělníky – kteří dostali výprask. Bylo jasné, že když dají po hubě mně, bude to zítra na Svobodné Evropě, ale když dostane anonymní dělník, možná se vyděsí. Uvědomovali jsme si to, a když jsme oznámili existenci té organizace, chtěli jsme zajistit politické „krytí“.

Mirosław Jasiński

Tehdy jsem vymyslel Kruh přátel PČS. Strukturu tohoto hnutí jsme promysleli spolu s Józefem Piniorem na základě podoby KOR. Měla být jedna tajná skupina, která už pracovala, a kromě toho Kruh přátel, který by působil veřejně a vystupoval na obranu zatčených, jak se to stalo ve kauze Pospíchala. S Piniorem jsme mluvili na konci dubna 1987.

Hned potom jsem jel do Prahy k Petru Uhlovi. Vysvětlil jsem selhání v přenášení přes hranice. Ukázalo se, že to bylo spojené s tím, že na obou stranách hranic existovala hora se stejným jménem. My jsme měli na naší straně Borůvkovou horu a Češi na své straně Borůvkový vrch. Proto jsme se nemohli sejít, přestože všichni na domluvené místo přišli. Přivezl jsem polské mapy a odstranili jsme chyby. Od té doby přesun samizdatů probíhal bez větších problémů.

Pohnuli jsme také se záležitostí vyhlášení Kruhu přátel PČS. Nejdřív jsme diskutovali s Petrem Uhlem a později s Václavem Havlem, který byl hlavním autorem textu deklarace. Text prohlášení byl domluven, shodli jsme se, že podpisů bude z každé strany víc než deset.

Když jsem se vracel, vpadla samozřejmě do vlaku česká bezpečnost a udělali mi prohlídku. Hledali u mne

FOT. OK



papíry. Já jsem podle vzoru Lenina a soudružky Krupské z textu, který vyšel v „Jiskře“, schoval text prohlášení do ponožky. Když mě přiměli svléknout, stáhl jsem jednu ponožku a zeptal jsem se, jestli má stáhnout i druhou. Tu mi odpustili, protože u mě nic nenašli.

↑ Varšava, duben 1987.

Akce s transparenty a letáky na obranu politických vězňů v Československu a v Maďarsku: Petra Pospíchala a Zoltana Keszthelya

Z informace StB o pražská návštěvě Mirosława Jasińskiego a vzniku Kruhu přátel PČS*

Vytěžováním ZTÚ DIAGRAM** v akci SOJKA byl získán poznatek, že dne 25. 4. 1987 kontaktoval ing. Petra UHLA PLR státní příslušník Miroslav JASINSKI***, nar. [...] 1960. JASINSKI byl ubytován u UHLA až do svého odjezdu dne 11. 5. 1987.

Cílem návštěvy JASINSKÉHO v ČSSR bylo obnovit kontakty mezi CH-77 a polskou opozicí, narušené zatčením Petra POSPÍCHALA v lednu letošního roku. Potvrzuje to setkání JASINSKÉHO se signatářem CH-77 Jaroslavem ŠABATOU z Brna, který se podílí na internacionalizačních akcích CH-77, a dále dříve získaná informace, že styky CH-77 na PLR byla pověřena brněnská skupina signatářů CH-77, mezi nimiž byl i zatčený Petr POSPÍCHAL. K setkání se Šabatou došlo dne 29. 4. v bytě Petra UHLA.

Dne 30. 4. se v bytě Petra UHLA sešel JASINSKI s Ludvíkem VACULÍKEM. Během rozhovoru JASINSKI VACULÍKA informoval o vytvoření nového seskupení nepřátelských sil pod názvem „Skupina polsko-československé solidarity“. Jedná se o kvalitativně nové seskupení, které jako první vystupuje na platformě internacionalismu a klade si za cíl sjednotit skupiny vnitřního protivníka u nás a v PLR. Organizačně toto seskupení navazuje na zatím sporadické kontakty probíhající od roku 1981 se záměrem vytvořit

pevnější organizační strukturu. Jde o autonomní pracovní sdružení, které je nezávislé na dosavadních hnutích a iniciativách. Obsahem jeho činnosti má být vzájemná výměna informací, zkušeností, nezávislých kulturních výtvorů, kazet, videokazet apod.

UHL společně s JASINSKIM připravili úvodní společné prohlášení skupiny. [...]

Vytvoření Skupiny polsko-československé solidarity je v souladu se záměry vnějšího protivníka internacionalizovat činnost všech nepřátelských seskupení v ZSS. Pokyn s tímto cílem předal do prostředí CH-77 exponent čsl. emigrace Jiří NĚMEC. Tato skutečnost potvrzuje snahy protivníka zvýšit kvalitativní úroveň dosavadní internacionalizační spolupráce disidentských hnutí (tyto snahy potvrzují i poznatky získané sovětskými přáteli.)

Návštěva Miroslava JASINSKÉHO v Praze byla operativně dokumentována prostředky IV. S-SNB. Přátelům z MV PLR bylo zasláno dožádání s cílem informovat je o návštěvě PLR st. příslušníka JASINSKÉHO v Praze, konkretizovat poznatky k jeho zapojení se do nepřátelského prostředí a předat všechny poznatky k existenci „Skupiny polsko-československé solidarity“. Poznatku bude věnována zvýšená pozornost s cílem ztotožnit členy uvedené skupiny, rozkrýt jejich záměry a přijmout společná preventivně rozkladná opatření.

PRAHA, KVĚTEN 1987

* AMV ČR, Fond X. S-SNB, Inv.jedn. 626, Příloha k č.j.: VN-001604/1-3/87, *Miroslav Jasiński – kontakty s čs. opozicí (ing. Petr Uhl, Ludvík Vaculík) – seskupení „Skupina polsko-československé solidarity“* (2 strany strojopisu).

** Krycí název dlouhodobého odposlechu představitelů opozičního hnutí.

*** Správně Mirosław Jasiński.

Józef Pinior

V Praze Mirka skvěle pochopili. Byl vytvořen Kruh přátel PČS, jehož prvními mluvčími byli: na československé straně Anna Šabatová a na polské já. Velkou roli při volbě řečníků sehrál Petr Uhl. Byl v Československu někým jako Kuroń v Polsku. Jeho byt v Anglické ulici byl centrem opozice v Čechách. Telefonoval si s celou Evropou.

Havel byl spíš intelektuál, filozof, člověk nad běžnou politikou.

Zbigniew Janas

Největší svátek pro nás bylo každoroční setkání na polsko-československých hranicích. Bylo to období oslabování struktur, lidé se stahovali. To, že jsme se viděli se svými přáteli z Charty 77, byl pro nás oddech. Po setkání v horách měl člověk dlouho energii k činnosti. Scházeli jsme se, žertovali jsme.

[...]

Když jsme šli na schůzku v roce 1988, byla celá moje skupina legitimovaná. Jacek podal svůj doklad a pohraničnick povídá: „Kuroń... odkud já vás znám...?“ Na to Jacek: „Určitě z televize,“ a pohraničnick: „Aaaa, určitě“. A vrátil nám doklady.

Šli jsme na to setkání přesvědčení, že nás seberou. Jim to však myslelo hrozně pomalu. Setkání proběhlo, napsali jsme prohlášení, vodku popili (s mírou). A protože Zbigniew Bujak strašně spěchal, běžel jsem s ním dolů. Nasedli jsme do auta a až ve Varšavě jsme se dozvěděli, že ty ostatní zadrželi.

Mirosław Jasiński

Ve Vratislavi byla místa, kde se před odjezdem scházeli lidé z Varšavy, kteří pak jeli auty do Łądku Zdróje. Když jsme šli na schůzku, dodržovali jsme přísnou konspiraci, šli jsme po skupinách. Nešlo nám o nás, měli jsme strach o Čechy. Nápad na setkání na Cestě přátelství vznikl proto, aby se znemožnilo obvinění z nelegálního překročení hranic.

Jednou si pohraničnick zapsal Kuroně, Bujaka a Piniora. Báli jsme se, jestli nás na té hoře nesbalí. Ale setkání proběhlo bez potíží. Češi sešli dolů, my jsme sešli dolů. Kdyby nebylo toho, že se část z nás zdržela u horalské chaty koupit sýr, určitě by se to nestalo. Ale tím se všechno pozdilo. Auta čekala někde dál, na jiném místě. Najednou s objevily gaziky s houkačkami. Já jsem začal utíkat, protože jsem byl ještě „tajný“. Podařilo se nám s Lityńským a s Piniorem utéct. Bohužel jsme byli po patnácti kilometrech cesty autem zadrženi.

Ewa Kapała-Stewartová

K protestní akci „Zachraňme Krkonoše“ [uspořádané v září 1987 proti ekologickému ničení Krkonoš] jsme se rozdělili na skupiny. Já jsem jela s Jolannou Skibovou. Protože výtah nejezdil, šly jsme pod ním nahoru. Pod Malou kopou jsme zašly do turistické boudy pro něco k pití. Hned jsme si všimly spousty estébáků. Pořád jsem měla pocit, že nás sledují. Hory byly hlídané.

Měly jsme u sebe prohlášení, které měli podepsat všichni účastníci protestu. Když jsme došly namísto setkání, viděly jsme účastníky protestu v kostýmech s nápisy „Zachraňme Krkonoše“ – polsky a česky. Doběhly

* W oryginale skrót ZSS (*země socialistického společenství*).

jsme ke skupině. Hned jsme začaly sbírat popisy pod prohlášení. Měli jsme na krku estébáky. Začali jsme utíkat. My jsme byly s Jolou nejdál, vojáci pro výstrahu několikrát vystřelili v pušek. Byly jsme vyděšené. Narazila jsem na estébáka. Zadrželi nás.

Radosław Gawlik

Byla to společná akce, i když jsme Čechy neviděli. Šli jsme v několika skupinách. Vyrazili jsme z Bierutowic, které estébáci nehlídali. Zato hlídali výtah v Karpaczi. Vyšli jsme na trasu na Równi pod Sněžkou, po Cestě polsko-československého přátelství. Tam jsme se převlékli do triček, měli jsme nějaká hesla – bylo vidět, že pořádáme akci. Nebylo nás víc než deset – patnáct. Pamatuji se, že počasí bylo mizerné, měl jsem na sobě žlutou fosforeskující bunde. A najednou z křoví vyběhla skupina dobře stavěných pánů v dresech a v teniskách. Byla velká mobilizace pohraniční stráže, už na nás čekala auta. Potkali jsme zbytky skupiny – Jasińského, Piniora a další. Ještě nás někde vezli, takže to byl „veselý autobus“.

Akce se podařila: zmobilizovali jsme obrovské síly StB a pohraničnicků, aby pacifikovali manifestaci na obranu Krkonoš.

Plán StB vypracovaný s cílem zamezit případným setkáním představitelů československé a polské opozice na státní hranici v Krkonoších*: Začátek: VÝLET KRKONOŠE

[KS StB Hradec Králové]

[Hradec Králové, 1988?]

ÚKOLY:

- wizualnie o – vizuelně [!] pozorovat stanovený prostor se zaměřením na styky a kontakty polských a čsl. občanů
- provádět typování podezřelých osob, fotodokumentaci, případně dle pokynů OP plnit ostatní úkoly
- udržovat nepřetržitě spojení s řídicím štábem a včas předávat zjištěné poznatky o plnění úkolů a situaci na jednotlivých určených stanovištích.
- spolupracovat s pracovníky OSH** v rámci jejich úkolů (perlustrace, zadržení). [...]

PROJEKT

Akce „VÝLET“ na Cestě přátelství v Krkonoších

OPERATIVNÍ SITUACE:

Ze zhodnocené operativní situace vyplývá, že opoziční síly ČSSR reprezentované zejména představiteli

* AMV ČR. V dokumentu není uvedeno, kdy byl vypracován. Vzhledem k popisovaným údajům (např. vznik Polsko-československé solidarity) je pravděpodobný termín jeho vzniku nejpozději první polovina roku 1988.

** OSH – Ostraha státních hranic. Byla součástí hlavní správy Pohraniční stráže a ochrany státní hranice (HS PS OSH), podřízené federálnímu ministerstvu vnitra. Srov. BENDA, P. (ed.): *Denní situační zprávy...*, s. 1042.

CHARTY 77 využívají Cesty přátelství v oblasti Krkonoš k osobním konspirativním kontaktům s opozicí PLR, při kterých si předávají opoziční materiály, upřesňují postup při organizování opoziční činnosti a společných akcí.

V posledním období měl být prostor Cesty přátelství v několika případech zneužit k masovým vystoupením antisocialistických sil organizovaných představiteli tzv. opozice z ČSSR a PLR.

V současné době došlo k ustavení „Polsko-československé solidarity opozičních sil ČSSR a PLR“ s cílem koordinovat protisocialistické akce.

[...]

Je objektivní předpoklad, že Cesta československo-polského přátelství od Špindlerovky přes Sněžku po Pomezí boudy [bude] využívána ke konspirativním kontaktům, srazům a manifestacím tzv. opozičních a antisocialistických sil ČSSR a PLR.

K zabezpečení účinných bezpečnostních opatření proti záměrům opozičních sil na Cestě přátelství v Krkonoších je předkládán projekt pod názvem „VÝLET“, který vymezuje cíl a organizační opatření včetně nasazení sil a prostředků při plnění úkolů varianty I, II, III.

CÍL PROJEKTU:

Zamezovat a narušovat osobním kontaktům členů CH[arty] 77 s opozičními silami PLR Solidarita a KOR na Cestě přátelství a nepřipustit manifestacím v tomto prostoru.

NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ:

Ke splnění stanoveného cíle budou na základě pro-
věřených poznatků realizována opatření podle těchto
variant:

VARIANTA I – zamezení osobních kontaktů, předávání
opozičních materiálů a techniky
(konspirativního charakteru)

VARIANTA II – zamezení a narušení srazů

VARIANTA III – zamezení a narušení manifestací.

Ewa Kapała-Stewartová

V červnu 1988 za mnou přišel Piotr Golema [účastník
hnutí „Svoboda a mír“ z Vratislavi] a přemlouvat mě k
cestě se samizdaty na přenesení. Moc se mi nechtělo,
protože jsem za sebou měla další osmačtyřicítka. Na-
koniec jsem však souhlasila, protože jsem doufala, že to
projde bez problémů.

[12. června] jsme klidně jeli vlakem, potom lokál-
kou na Kopu. Často nás kontrolovali pohraničníci. Šli
jsme pomalu. Jen jsme se pozdravili s Čechy, hned
vyskočili pohraničníci. Přivezli nás na velitelství do
Szkłarské Poręby. Zavřeli nás s Čechy do společenské
místnosti.

Vojáci byli ohromně pyšní – určitě počítali s do-
volenou. Snažili se nás dráždit, vyhrožovali vězením.
Odpovídala jsem jim, že jsou hloupí a že nám hrozí na-
nejvýš osmačtyřicet hodin. Češi byli hrozně nervózní,
jim vězení skutečně hrozilo. Poprosila jsem pohranič-
níky o cigarety pro ně. Několik mi jich dali. Jeden Čech
strašně moc kouřil.

Pak mě vzali na strážnici ve Szklarské. Tam jsem strávila noc. Byla jsem kvůli Čechům strašně nervózní, vzteky jsme praštila jídlem do dveří. Dozorci mi namlouvali, že držím hladovku. Ráno pro mě přijeli estébáci. A zase jsem seděla osmačtyřicet hodin. [Zadržení Češi – Jáchym Topol a Ivan Lamper – byli také po několika desítkách hodin propuštěni.]

Zbigniew Janas

V létě 1989 jsem se obával, že nás nepustí do Československa, zavolal jsem Petru Uhlovi. Měl odposlouchávaný telefon. Říkal jsem otevřeně, že přijedeme. Dodal jsem, že jestli nás nepustí – provedeme druhou variantu. Oni se báli, že ta varianta je nelegální přechod přes hory. To by nás museli zavřít. Propočítali si to – nakonec jsme už tehdy byli poslanci Sněmovny – a vyšlo jim, že bude lepší nás pustit a mít nás na očích.

Napřed jsme jeli do Prahy. Sešli jsme se tam se všemi přáteli. Pak jsme jeli za Havlem, do jeho domku v Krkonoších – na Hrádeček. Strávili jsme tam celý den a celou noc, popíjeli jsme pivo a šampaňské. Byly také hry a zábava, například ping-pongové utkání Čechy – Polsko. My proti Vaškovi a Olze [Havlovým].

Jednu chvíli se mi chtělo čurat. Ptám se Vaška, kde je záchod, a on říká: „Pojď se mnou.“ Vyšli jsme za dům, tam jsme se postavili jako chlapi. A Vašek při tom čurání říkal: „Vidíš ten dům s tím malým okýnkem, tam má StB kameru a všechno natáčí.“ Později, když Havel poprvé přijel jako prezident Československa, sešli jsme se na jejich velvyslanectví. Zeptal jsem se, jestli ten film existuje. Odpověděl, že ano.

Stanislaw Devátý

Přešel jsem hranice v září 1989 s pomocí Dučina [Mieczysława Piotrowského] a ukrýval jsem se ve Vratislavi do sametové revoluce.

Byl jsem už třikrát vězněn. Při každém pobytu ve vězení jsem držel hladovku, po které mě pustili. První hladovka trvala 30 dnů. Pustili mě kvůli zdravotnímu stavu. Za měsíc mě znovu zavřeli a já jsem znovu vyhlásil hladovku. Tentokrát byla kratší – 20 dnů. Můj zdravotní stav se znovu zhoršil a pustili mě. Potřetí mě zavřeli v létě 1989. Tahle hladovka byla nejdrastičtější – nepil jsem ani vodu. Pustili mě po jedenácti dnech.

Na nápad schovat se v Polsku jsme připadli společně s přáteli ve Zlíně. Když jsem pak byl v Praze, mluvil jsem o tom s Petrem Uhlem. On mi pomohl útěk zorganizovat.

Jarosław Broda

Ukrývali jsme ve Vratislavu Devátého. Při přechodu hranice si pohraničníci všimli, že do hor šli dva lidé a vrátili se tři. Skončilo to automobilovou honičkou jako v gangsterských filmech. Kolegové z Ładku připravili dobré auto, které blokádu prorazilo. Pohraničníci to nečekali, proto to šlo tak snadno.

Zbigniew Janas

Připravovali jsme různé události spojené s Československem. Konaly se výstavy, představení v kostele. Až do té největší události – festivalu ve Vratislavi v listopadu 1989. Připravovala ho skupina Jasińského. U nás už byla svoboda, ale v Československu ještě ne. Přijel tam Pavel Tigrid, Karel Kryl, kníže Karel Schwarzenberg...

Po festivalu jsem ve Varšavě uspořádal setkání v restauraci v Puławské. Kromě Čechů tam byli Ministr

Krzysztof Skubiszewski, Adam Michnik a já. Bylo to první oficiální setkání ministra zahraničních věcí v Polsku s představiteli české opozice. Na tomto setkání nám naši přátelé – hlavně Tigrid – říkali, že v Československu se ještě dlouho nic nezmění. My jsme se s nimi hádali, že u nich každou chvíli také... Protože jsme při své první československé návštěvě, už jako poslanci, cítili na Karlově mostě mezi uvolněnou mládeží náladu svobody. Hádali jsme se s Čechy, že to už je svoboda, stačí se podívat, a komunismus padne. Oni však byli velmi skeptičtí. Adam Michnik je dlouho přesvědčoval, ale Tigrid říkal: „Adame, ty Čechy neznáš, to musí dlouho trvat.“

Petruška Šustrová

Ve Vratislavi jsem čekala, až mi přidělí pokoj. Zabývali se tím dobrovolníci. Kolem půlnoci mě zavezli na předměstí, kde jsem bydlela u nějaké paní doktorky. Čekala na mne s horkou polévkou. V Polsku tehdy nebylo v obchodech nic, ale pro nás bylo všechno – u lidí, u kterých jsme bydleli.

Během koncertu vystoupil Mirek Jasiński a řekl, že přijelo víc Čechů, než čekali, a že prosí o pomoc s ubytováním. Reakce lidí byla pro mne úplně neskutečná – přišli na určené místo, vedle nás, a každý křičel, že chce také „svého“ Čecha.

Pamatuji se také, jak ke mně chodili Poláci a říkali, ať se netrápím, protože u nás „komuna“ taky brzy padne.

Stanislav Devátý

Nemohl jsem se zúčastnit festivalu, protože tam StB nepochybně poslala své agenty. Grzegorz Braun, u kterého jsem se tehdy skrýval, mi nosil videokazety z koncertů.

Někdy jsem se šel projít kolem míst, kde se koncerty konaly. Zdálo se mi, že vidím známé estébáky – z Prahy a ze Zlína.

Po festivalu se StB dozvěděla, kde jsem. Víím to, protože jsem později měl přístup k dokumentům. Viděl jsem dopis náčelníka StB z Brna náčelníkovi v Praze, že bylo s pomocí přátel nalezeno místo, kde se skrývá Devátý, a že se připravuje moje vydání do ČSFR. Z Brna se to dostalo k Petru Uhlovi, který upozornil do Vratislavi, aby mě evakovali

Zbigniew Janas

Když došlo ke změnám v Československu, konala se první oficiální návštěva prezidenta Havla v Polsku. Během příprav jsem říkal, že je potřeba předvídat čas, aby mohl Havel letět do Gdaňsku a sejít se s Wałęsou. Všichni prezidenti a premiéři, kteří přijížděli na návštěvu, létali za Wałęsou do Gdaňsku. Stal se z toho zvyk. Havel měl velice málo času, jeho kalendář v Polsku byl napjatý. Všechny návštěvy měly protokolární charakter. Nic se nedalo zkrátit. Jak se dá zkrátit položení věnců na hrob Neznámého vojína...

Wałęsa tehdy odmítl do Varšavy přijet. V tisku se vedla diskuse, že je s Havlem v konfliktu, že na něj žárlí, a že to zhoršuje polsko-československé vztahy. Wałęsa to samozřejmě popíral, dementoval ty řeči, ale spekulace tisku neustávaly. Z toho pocházel můj nápad na schůzku Wałęsy s Havlem.

Zavolal jsem Dučinovi nebo Jasińskému, že je potřeba se s tím vypravit za Wałęsou. Že tam pojedeme jako ti „pěšáci“, co chodili přes hory, přesvědčovat ho, aby se sešel s Havlem. Pak jsem zavolal Wałęsovi, domluvil jsem, že přijedeme, a jeli jsme do Gdaňsku.



FOT. MIECZYSLAW MICHALAK/OSSOLINEUM VE VRATISLAVI

↑ Průsmyk Okraj, 17. března 1990. Setkání Václava Havla a Lecha Wałęsy

Řekl jsem Wałęsowi: „Lidé chodili do hor, vystavovali se nebezpečí, bývali dopadení, báli se o přátele. A tady jsou tak negativní spekulace proto, že jste se nesešli. Účastnil jsem se těch příprav a vím, že se Havel s tebou chtěl sejít. Opravdu nebyl čas. On je prezidentem, a byl tu na pozvání takového prezidenta, jakého máme [Jaruzelského]. Teď je potřeba ty nerozumné spekulace ukončit. To by tak scházelo, aby se po letech společného boje zhoršily kontakty, protože se dva vůdci nesešli. Sejdeš se s Havlem?“ Wałęsa odpověděl: „Píšou hlouposti, jasně, že se sejdu, hned jak to bude možné.“ Zavolal Krzysztofa Pusze, ověřili termíny a dal mi dvě volná místa po dvou nebo třech dnech.

Po návrtu do Varšavy jsem hned zavolal do Prahy, Sašovi Vondrovi na Hrad, aby zjistil, jestli bude Vašek chtít a jestli bude mít některý z těch termínů volný. Saša zatelefonoval, že se jeden z těch termínů hodí, máme jen sdělit místo. Navrhl jsem, aby to bylo v horách, na stezce kurýrů. A tak jsme stanovili setkání dvou velkých vůdců.

Havel měl na setkání přiletět vrtulníkem, tak jsme to Wałęsowi zařídili také. Havlův vrtulník přistál na české straně, Wałęsův na polské, padesát metrů od sebe. Byly tam davy, atmosféra jako na pikniku. Havel a Wałęsa si šli popovídat mezi čtyřma očima, a my jsme zatím připravovali prohlášení.

Za společného prohlášení Václava Havla a Lecha Wałęsy

Naše dnešní setkání na společných hranicích není náhodné. Chceme tímto symbolickým způsobem navázat na tradici minulých let, kdy se Poláci, Češi a Slováci – často zbavení možnosti vzájemných kontaktů – setkávali právě v horách, aby si vyměnili zkušenosti a informace, domluvili si zásady spolupráce, a především aby se vzájemně sblížili. Dělali to v konspirativních podmínkách, tváří v tvář neustálému ohrožení. Dnes se nacházíme v nové situaci.

—
ZPRACOVALI A PŘIPRAVILI DO TISKU
 Petr Blažek a Grzegorz Majewski

—
VÝPOVĚDI POUŽITÉ V TEXTU NAHRÁL
 Grzegorz Majewski

—
DOKUMENTY Z ČEŠTINY PŘELOŽIL
 Tomasz Grabiński

Materiál pochází z „Karty“ 45/2005.

Vratislav, 3–5. listopadu
1989. Karel Kryl při
Přehlídce československé
nezávislé kultury

*I v naší generaci
už máme pamětníky
a vlastní emigraci
a vlastní mučedníky
A s hubou rozmlácenou
dnes zůstali jsme němí
Ne nejsme na kolenou
Ryjeme drčkou v zemi*

Karel Kryl, *Pasážová revolta*

Druhý odchod barda

Maryna Miklaszewska

Narodil se v roce 1944 v Kroměříži na Moravě, v zemi, která se tehdy jmenovala Sudetenland. Jeho dědeček a po něm otec byli majiteli známé tiskařské firmy „Kryl“. Po válce se Karlův otec jako buržoa, žijící ze zisku, stal předmětem „třídního boje“.

Karel Kryl

Viděl jsem to na vlastní oči – otec mě držel za ruku, stáli jsme před naší tiskárnou. Byly mi tenkrát čtyři roky, možná pět, ale všechno si to pamatuji. Velitel policie měl bílé rukavice, a maminka plakala. Já jsem se také rozplakal, ale otec řekl: „Mužští nepláčou“, a tak jsem přestal. Stáli jsme – rodiče se třemi dětmi, maminka nás držela za ruku z jedné stany a tatínek ze druhé – a dívali jsme se, jak páčidly a kladivy rozbíjejí naši tiskárnu.

Tak se poprvé setkal s „dělnickou třídou“. Když byl starší, dozvěděl se, co bylo příčinou té kruté akce. Alexej Čepička, pozdější zet' komunistického prezidenta Klementa Gottwalda a ministr národní obrany, pocházel také z Kroměříže. Po válce měl Čepička (podobně jako v Polsku Józef Cyrankiewicz) gloriolu hrdiny – komunisty, který v koncentračním táboře zakládal odbojové hnutí. Lidé, kteří byli svědky toho, co v táboře opravdu dělal – zastával funkci kápa – se rozhodli vydat svědectví o pravdě. Napsali brožuru, Karlův otec měl odvalu a vytiskl celý náklad. Autoři brožury zakrátko potom zahynuli při „nešťastných nehodách“. Karlův otec přežil, ale poté, co přišel o firmu, se stal rukojmím režimu, jakýmsi vězněm na svobodě. Jediné zaměstnání, jaké mohl dostat, byla práce v dělnických brigádách, s nimiž za bídný plat jezdil po různých stavbách. Tento speciální trest,

který s sebou nesl nucené odloučení od rodiny, trval skoro deset let.

Karel Kryl

Žili jsme v bídě, v zimě jsme bydleli v kuchyni, protože jen ta se dala jakž takž vytopit. Maminka mi nadávala, že tajně ujídám z hrnce, ale to dělaly krysy. Dokonce jsem jednu zabil, ale neřekl jsem to. Kradl jsem s ostatními kluky z pole brambory, často jsme za to od rolníků dostali výprask. Maminka po nocích při lampě spravovala oblečení. Stud za spravované trenky, kvůli kterým se mi spolužáci smáli – to zůstane na celý život.

Ve škole jsem měl problémy, byli jsme přece „děti z buržoazní rodiny“. Rozhodl jsem se tedy, že se přihlásím do pionýra. Řekl jsem to tátovi, který právě tehdy přijel domů. Nezakázal mi to. Řekl jen: „Napřed se podívej, než se přihlásíš. Podívej se, jestli se ti to bude líbit.“ Šel jsem tam a viděl jsem, že jsou to nějaké hlouposti. Nebavilo mě to, tak jsem prohlásil, že vystupuji. Jednoho takového dost silného kluka tehdy navedli, aby mě přesvědčil, a on mě shodil ze schodů. Pak jsem zanevřel ještě víc.

Na základní škole se učili velmi dobře, on i jeho o rok starší sestra. Doporučení k dalšímu studiu však nedostali. S pomocí přátel byli přijati na keramickou a stavební střední školu v Bechyni na obor sochařství a sanitární keramika. Prostě klozetové mušle.

Karel Kryl

Nikdy jsem nebyl takzvaně zdvořilý chlapec, „snadno vychovatelný“. Možná proto mě zapletli do aféry s krádeží. Podstrčili mi do aktovky velké kružítko a řeklo se, že jsem

ho ukradl. Nerad o tom mluvím. Představ si, že tě obviní z krádeže, kterou jsi nespáchala, najdou věcný důkaz, os- tentativně ti za trest nařezou a odcházíš cejchem zloděje s pocitem úplné bezradnosti. Možná proto jsem nikdy, až dodnes, nenabyl sebejistoty. Vím, jak málo stačí, aby se z á m ě r někoho stal skutečností, aby byl uznán za f a k t.

Když mu bylo šestnáct, dostal od rodičů kytaru. Naučil se tři-čtyři akordy a brnkal si. Začal také psát verše, tak jako mnoho dospívajících chlapců. Začínal si uvědomovat, že když nejste hezcí ani bohatí, musíte být – abyste se mohli přiblížit k těm fascinujícím děvčatům kolem – aspoň zajímaví.

Karel Kryl

Ty básně musely být strašné. Má sestra je asi schovala, doufám, že nikdy nevyjdou na denní světlo. V roce 1961 jsem napsal svou první písničku.

Piosenka:

*Potkal jsem svou tchýni na mostě v Bechyni,
vítr jí rozfoukal drdol.*

*Moje milá tchýně kráčela si líně,
neboť si koupila Sidol.*

*Sidol je voda na čištění kamen
s tím, kdo jej pije, s tím je provždy amen.*

Jako maturitní práci však nevyrobil mušli, ale fon- tánu – labuť s černou glazurou, z dlouhým krkem a zobákem, ze kterého měla tryskat voda. A pak odjel do Teplic a tam začal pracovat v továrně na sanitární keramiku. Vozil glazuru, čistil vozíky a nakonec zaujal místo topiče.

Karel Kryl

Při dvanáctihodinové směně jsi sám se stodvacetime- trovým kolosem, který se nazývá tunelová pec. Není to jen tak, vyrobit umyvadlo nebo mušli tak, aby neprasklo v peci. O přestávkách, kdy byl jeden vozík hotový, druhý vložený do pece, všechno bylo nastavené a ampérmet- ry zkontrolované, jsem měl třicet minut pro sebe. Lepil jsem si tenkrát z hlíny figurky. Byly to dobré časy.

Výroba záchodů neuspokojovala jeho ambice. Začal vystupovat v malém amatérském divadle, zpívat písničky, psát texty. Na začátku šedesátých let se cítil v Teplicích dobře. Našel tam lidi, kteří se zajímali o poezii, literaturu a umění. Poslouchali společně jazz. Counta Basieho, Charlieho Parkera, Billie Holidayovou. Chodil s přáteli do Konga, jak se říkalo kavárně Concordia, kde se tancovalo a poslo- uchal se jazz. Vznikaly první kluby poezie, které už neměly socialistického ducha. Nepozorovaně, poti- chu přicházeli zpátky na milost čeští klasici, jejich díla znovu vycházela.

Karel Kryl

Bydlel jsem tehdy na svobodárně, to bylo něco jako hotel pro neženaté zaměstnance továrny. Ten kumbálek na pe- riférii města u kolejí mel výhlídku, za niž bych nesměnil Nedá se srovnávat se žádnou krajinou, kterou bylo vidět z oken bytů, ve kterých jsem kdykoli bydlel. Ta vyhlídka vynahrazovala zimu, jaká tam vládla, i to, že tam nebyla voda (vodovod se vyskytoval o dvě patra níž). Třicet šest továrních komínů a pravidelný západ slunce.

„Byl to život na periférii, se vším, co k tomu patří, s omšelými ploty před omšelými baráčky a – kdysi

přepychovými – omšelými činžáky po Němcích, s kolejiemi vleček, čtenými cihlami fabrik, trolejem trolejbusů a plakáty na odrbaných dřevěných zdech, s nápisy dob ještě před druhou světovou válkou, které, nezamazány a nezatřeny, svítily do současnosti toho – jak se říkalo – spravedlivějšího světa.“

(Z KNIHY KARLA KRYLA *KRYLOGIE*, PRAGA 1994)

Provincní bohéma plná nostalgického půvabu trvala do roku 1963. Ale potom přišla vojna.

Karel Kryl

Byl jsem jedním z nejhorších vojáků armád Varšavské smlouvy. Ne proto, že bych neuměl střílet. Nestřílel jsem špatně; naučil jsem se také, jak bezbolestně zabořit hubu do země, měl jsem mnohokrát příležitost si to vyzkoušet. Ale vojna pro mne znamenala období veliké samoty, neměl jsme kolem sebe žádného přítele. Ty dva roky a sedmdesát jeden den byl čas osamělosti.

Abych se úplně nezbláznil, založil jsem se dvěma chlapeci kabaret – v rámci AST, což byla Armádní soutěž tvořivosti, čili vojenská umělecká soutěž. Nazvali jsme to představení *Nálet na hlupáky*. Začínalo to ve tmě, ve které se náhle ozval zvuk sirén a hlasy: „Padej, padej, schovej se, bude nálet na hlupáky“ – takového něco.

Rychle nám zakázali hrát, protože zjistili, že to není kabaret protiválečný, jak nejdřív pochopili název, ale protivojenský. Samozřejmě jsem skončil v base, ostatně jsem během vojenské služby seděl v base hodně často. Byla tam jedna palanda, kterou obývali střídavě zatvrzelí kriminálníci, ale já jsem ji hrál asi nejčastěji. Ale na vojně jsem toho hodně pochopil, třeba to, že celý ten dril se dá zničit pomocí kabaretu. Anebo knížky.

Lásko

*Dvacet let necelých,
odznáček na baretu,
s úsměvem dospělých
vytáhnem cigaretu*

*V opasku u boku
nabitou parabelu,
Zpíváme do kroku
pár metrů od bordelu*

*Lásko zavři se do pokoje
Lásko válka je holka moje
s ní se miluju,
když noci s krátím...*

Po službě zastával funkci knihovníka ve vojenské knihovně, čítárně vojáci říkali „krylárna“.

Karel Kryl

Naši důstojníci nevěděli, co dělat s těmi rehabilitacemi, co nám mají říkat. Kdyby řekli, že nevěřili ve vinu odsouzených, byli by pokládáni za pokrytce, protože přece celou dobu v tom duchu prováděli indoktrinaci. Kdyby řekli, že věřili, byli by za hlupáky. A tak ty materiály drželi pod zámkem. Jenže tam byla vzadu tenká destička, a když ji člověk odchýlil, dala se knížka vytáhnout bez porušení pečeti... Moc poučná literatura.

Jako knihovník mohl Kryl také knihy objednávat, a tak koupil například Hellerovu *Hlavu XXII* (a aby to bylo ještě směšnější, vydalo ten titul vojenské nakladatelství). Pomocí té knihy demoralizoval celou

*Byl jsem jedním
z nejhorších vojáků
armád Varšavské
smlouvy. Nestřílel jsem
špatně; naučil jsem se
také, jak bezbolestně
zabořit hubu do země,
měl jsem mnohokrát
příležitost si to
vyzkoušet. Ale vojna
pro mne znamenala
období veliké samoty.*

Karel Kryl

svou jednotku. Jednotka, ve které Kryl sloužil, sídlila v někdejší klášterě v Chotěšově.

Karel Kryl

Fresky v refektáři byly zvrásněné drážkami elektrického vedení. Dostali jsme rozkaz je zasádnout a sladit barvu mokřými hadry, aby to vypadalo pořádně. Nedaleko byla obec Velké Chvojno, kde už skoro nikdo nebydlel. Tamní opuštěný kostel sloužil jako střelnice. Byl úplně zničený, do barokních soch střílely děti z praku. Měli jsme inventarizovat staré varhany a postavy světců. Některé ty sochy jsme si přivlastnili – dneska se stydím se k tomu přiznávat. Vzal jsem si anděla s polámanými křídly (pak jsem o něm napsal písničku). Byl u mne hodně dlouho a trochu mi poničil skříň, protože se do něj pustil kůrovec.

Když dotáhl vojenskou službu do konce, vrátil se do Teplic. Za „druhého teplického období“ se kolem něj sdružila jiná skupina, ale také to byli lidé milující poezii a umění. Na zámku v Teplicích založili pro známé divadlo. Četl se tam Rimbaud, Baudelaire, Villon. Kryl přednášel básně. Psal písničky, ale nezpíval je, psal „do šuplíku“. Jen jednou vystoupil s minirecitem. Upoutalo to pozornost kohosi z rozhlasové stanice v Ústí nad Labem a Karel tam několik svých prací nahrál

Karel Kryl

Teplice skončily právě kvůli penězům. Po nějaké době jsme si uvědomili, že zatímco my jsme vystupovali kvůli ideálům, živil jsme se, abych tak řekl, nadšením, nežije si z našich peněz špatně jistý později velmi známý

umělec. O jiném vím, že propíjel v baru peníze za vstupenky. Nám samozřejmě nikdy nedali ani večeri.

Odešel do olomoucké skupin Bluesmen. Byla to bigbítová skupina, což nebylo právě v jeho stylu, a tak přímo pro ně až na dva texty (na hudbu Rolling Stones) vlastně nic nenapsal. Pak se z Olomouce přestěhoval do Ostravy a pracoval jako výtvarník v kulturním domě. Ale podstatně lépe než malování plakátů mu šla spolupráce s ostravským rozhlasem. V letech 1965–66 napsal hodně písniček: „Pietu“, „Znamení doby“, „Salome“ – vlastně celý repertoár, ze kterého se skládala první deska. Také „Veličenstvo kat“.

Veličenstvo kat

*Na korouhvi státu je prapor s gilotinou
z ostnatého drátu páchne to shnilotinou
V kraji hnízdí hejno krkavčí
Lidu vládne mistr popravčí*

Rok 1967 byl rokem cestování. V Čechách a na Moravě nebylo klubu mládeže, který by nenavštívil. Putoval s přítelem Petrem Ullmannem, převážně pěšky, občas je svezla dodávka nebo nákladák s uhlím. Ráno bývalo chladno, u cesty rostly obrovské jeřabiny. Právě tenkrát, a ne v roce 1968, vznikla písnička *Jeřabiny* (v Polsku je známá jako *Motýl*).

Karel Kryl

Nejdřív jsem zpíval za polívku, pak za nevysoký honorář a náklady za cestu, a tak jsem posbíral obrovské publikum, o kterém skoro nikdo nevěděl. V Ostravě se toho

tehdy hodně dělo, byla tam největší beatová scéna, hrálo se *rhythm and blues*. Jako byl Liverpool v opozici vůči učesanému Londýnu, byla dravá Ostrava v opozici vůči Bratislavě nebo Praze.

Ostrava byla městem mladých dělníků a inteligence; byla prvním městem v Československu, kde se začala pít káva espresso. Zavládla móda Kofoly, náhražky Coca-coly, s rumem. Karel ji pil v tamních bistroch. V Ostravě se cítil dobře, bydlel však dál v Novém Jičíně, u rodičů Otec byl v té době už v invalidním důchodu a věnoval se rolničení, vysazoval brambory a choval králíky.

Karel Kryl

Otce má životní situace trápila. Člověk, který každé ráno nevyrazil s aktovkou do práce, byl podezřelý, byl jiný než sousedé, než všichni normální lidé. Pořád se mě vyptával, jestli bych si ty svoje písničky nemohl psát po práci. Říkal jsem mu: „Tato, to je právě moje práce, dostávám za to peníze.“ Byl jsem už tehdy stálým spolupracovníkem ostravského rozhlasu. Ale otce pořád trápilo, že jeho syn nechodí do práce. Porozuměl mi později, když jsem už byl v zahraničí; maminka mi vyprávěla, že mé pořady pravidelně poslouchal.

Na podzim 1967 se rozpadl klub mládeže, který Kryl založil v Novém Jičíně. Tehdy také přišel dopis od kamaráda z party, okresního prokurátora z Teplic, který se už dřív přestěhoval do Prahy.

Karel Kryl

Byl opatřený hlavičkou „Rozhodnutí jménem republiky“

a pod ní: „Milý chlapče, tady je také možné potkat dobře oblečená děvčata lepých tvarů, která nedělají zbytečné cavyky. Proč tvrdneš v tak málo zábavných krajích. Je na čase, aby ses přestěhoval do Prahy.“ Dlouho jsem se nerozmýšlel a 2. ledna 1958 jsem se tam objevil. Tři dny nato jsem byl zaměstnaný v televizi v redakci „Rodinné pošty“ jako asistent scény, čili takový lepší nosič kabelů.

Pracoval tam skoro po celé pražské jaro. Běhal se scénáři, propustkami a pásky, a ve volných chvílích vystupoval v klubech u Prahy.

Pasážová revolta

*I naše generace
má svoje kajícíky
a fízly z honorace
a skromné úředníky
a tvory bez svědomí
a plazy bez páteře
a život v bezvědomí
a lásku K nedůvěře*

*Už nejsme nejsme to co kdysi
Už známe ohnout záda
Umíme dělat kompromisy
A zradit kamaráda
A vděční dnešní realitě
líbáme cizí ruce
A jednou zajdem na úbytě
z té smutné revoluce*

*I v naší generaci
už máme pamětníky*

*a vlastní emigraci
a vlastní mučedníky
A s hubou rozmlácenou
dnes zůstali jsme němí
Ne nejsme na kolenou
Ryjeme držkou v zemi*

Blížilo se léto 1968. V pasáži Metro zpívali dva zarostlí mládenci: Hutka a Třešňák. Vždycky kolem nich byla skupinka mladých posluchačů. „Na obou nohách vietnamka a jako komfort hlavu“. Tak vznikla Krylova písnička *Pasážová revolta*.

Skoro o rok později řekl po vyslechnutí té písničky Josef Smrkovský – komunista odsouzený ve stalinových procesech na doživotí a v dubnu 1968 zvolený předsedou Národního shromáždění – Krylovi, že vidí všechno moc černě. Dva týdny po tom rozhovoru byl už Smrkovský mimo politiku. Ted' však bylo léto a – jak to v létě bývá – okurková sezóna. V Praze se nic nedělo, a tak si Kryl vzal dovolenou a odjel do Nového Jičína.

Dvacátý první srpen byl typickým prázdninovým dnem: výlet s rodiči do chatové kolonie, výprava do lesa na houby, večer táborák s kamarády, písničky při kytarě. Ve chvílích ticha bylo slyšet vrčení kdesi vysoko přelétajících „andulek“, jak se říkalo letadlům antonov. V noci ho vzbudil otec. Rakouský rozhlas hlásil, že do Československa vstoupila vojska Varšavské smlouvy. Vraceli se do Nového Jičína vlakem. Všude plačící lidé, trojbarevné prapory, tranzistorová rádia se zprávami a – věci v ateizovaném Československu vzácná – z kostelů zvuk bijících zvonů. Ve vlaku do Nového Jičína vznikla písnička *Bratři*.

FOT. TOMÁŠ KIZNY



↑ Wrocław, listopad 1989.
Karel Kryl před koncertem
w Teatrze Polskim

Bratři

*Tak vás tu máme bratři
z krve Kainovy
Poslové noci která
do zad bodá dýku
Tak vás tu máme bratři
vnuci Stalinovi
Však ne tak jako včera
Dnes už bez šeríků*

Karel Kryl

Na náměstí v Novém Jičíně stály zelené maringotky, obrovské transportéry. Trochu jsem tam zpíval, ale vlastně jsem na to neměl moc času. Maloval jsem plakáty, tiskli jsme letáky; to trvalo pár dní. Pak všechno skončilo. Naši vůdcové jeli do Moskvy a když se z ní vrátili, byli už vlastně nikdo, prázdná jména, fasáda. Já jsem jel do Prahy

Andrzej Zajaczkowski

Poprvé jsem Kryla uviděl v říjnu 1968 při okupační stávce studentů pražské filmové školy FAMU, kde jsem tehdy studoval režii. Na stávce panovala krásná atmosféra. Studenti pořádali diskotéku, promítali jsme skvělé filmy, mimo jiné Disneyovu *Sněhurku a sedm trpaslíků*. Lidé nám nosili peníze, jídlo, přišel také takový malý, nenápadný chlapík, který říkal, že nemá peníze, aby nám pomohl, ale že může zazpívat. Moc se nám to nehodilo, protože jsme se dobře bavili, ale nakonec jsme diskotéku přerušili. Když začal zpívat, bylo minutu od minuty tišeji. Zavládla přímo neskutečná nálada, děvčata plakala. Měli jsme magnetofon, tak jsme nahrávali, a on pro nás zpíval půldruhé hodiny. Pak najednou skončil, uklonil se, a než kdokoli stačil zareagovat, byl pryč.

Karel Kryl

V Praze předtím moje písničky nikdo neznal, nikdo je neprosazoval. Nikdy jsem nebyl písničkářem nebo bardem pražského jara. Praha nepřijímala s otevřenou náručí, vzala mě až po okupaci a nemá na mne žádná práva. Jižní Čechy, západní, severní, Morava, Slovensko... jsem odevšud. Jsem československý. Když už, tak jsem bardem pražského podzimu.

Andrzej Zajaczkowski

Navštívil mě později na koleji, kde jsem si za láhev vodky pořídil pokoj pro jednoho. Kryl tehdy bydlel u sestry, daleko za Prahou, a tak u mne přenočoval. Půl noci jsme propovídali. Pak jsme se vídali, i když ne moc často. Začal být populární, zvali ho na koncerty. Jednoho dne přišel, tvářil se tajemně a vytáhl z náprsní kapsy 600 korun. Říkal, že tolik peněz ještě nikdy v životě neměl.

Karel Kryl

Písnička *Bratříčku, zavírej vrátka* se dvakrát za sebou dostala na první místo v rozhlasové hitparádě, a najednou jsem byl na vrcholu popularity. Zní to absurdně, ale moje písně prosadila až okupace. Staré práce, jako *Pieta* nebo *Jeřabiny*, napsané třeba v Teplicích v roce 1965 po zážitcích na vojně – nabyly teď, po vstupu vojsk Varšavské smlouvy, úplně nového významu.

**Bratříčku,
zavírej vrátka**
*Bratříčku nevzlykej
to nejsou bubáci
Vždyť už jsi velikej
To jsou jen vojáci*

*Přijeli v zelených
hranatých maringotkách*

*Prší a venku se setmělo
Tato noc nebude krátká
Beránka vlku se zachtělo
Bratříčku Zavřel jsi vrátka?*

Jeřabiny

*Pod tmavočervenými jeřabinami
zahynul motýl mezi karabinami
Zástupce pro tyl šlápl na běláška
Zahynul motýl jako naše láska*

*Na břehu řeky roste tráva ostrice
Prý přišli včas však vtrhli jako vichřice
Nad tichou zemí krouží netopýři
A národ němý tlučou oficíři*

Andrzej Zajączkowski

Napadlo mě, že o se Krylovi musí natočit film, zvláště když podepsal smlouvu na první desku. Podal jsem scénář do studia „Krátký film“, jehož ředitelem byl velmi zajímavý člověk, Václav Borovička (v padesátých letech tesař a stranický aktivista; strana ho vyslala zlikvidovat katedru dramaturgie na FAMU). Borovička scénář přijal a dal mi svého nejlepšího kameramana, protože věděl, že jako student toho ještě moc neumím. Vedoucí produkce pronajal tank, ze kterého jsme točili záběry pro první písničku *Morituri te salutant*. Bylo to neskutečné: březen 1969, čili víc než půl roku po vstupu Rusů.

V březnu také vyšla první Krylova deska. Měla titul jedné písničky – *Bratříčku, zavírek vrátka*. Jiří Černý, který znal Krylova díla z hitparád pražské rozhlasové stanice, předal nahrávky hudebnímu vydavatelství „Panton“. Byla vydána deska nejvyšší jakosti, na tehdejší dobu to bylo něco výjimečného. Měla vyjít v nákladu 5 tisíc, ale když v jednom hudebním klubu udělali seznam objednávek, ukázalo se, že se na něj zapsalo 40 tisíc lidí. Tato deska na dlouhá léta vytvořila legendu Karla Kryla, srovnatelnou snad jen s legendou Vladimira Vysockého v Rusku.

Andrzej Zajączkowski

Na obalu Krylovy desky byl použit záběr z našeho filmu. Zachytili jsme náhodného kluka v mikině s terčem nakresleným na zádech. Když jel kolem náš pronajatý tank, kluk stál na chodníku a hodil na tank ohryzek z jablka.

Karel Kryl

Uvažovali jsme, jakou fotografii dát na obal první desky. Variant bylo hodně: sousta fotek ze srpnových událostí, tanky, krev na praporech. Nejvíc se mi líbil kluk s terčem na zádech (o hodně let později ke mně po nějakém koncertě, už se nepamatují, kde, přišel nějaký muž po čtyřicítce a řekl: „Já jsem ten kluk z obalu desky“).

Několik měsíců po srpnu bylo v Československu cítit atmosféru nebyvalého výbuchu intelektuálních, tvůrčích sil. Ale mýjely měsíce a atmosféra chladla. Pomalu, skoro nepozorovaně, se přestávalo veřejně říkat to, co se říkalo ještě před několika měsíci – právě v tom spočívala ta proslulá „normalizace“.

*Nikdy jsem nebyl
písničkářem nebo
bardem pražského jara.
Praha nepřijímala
s otevřenou náručí,
vzala mě až po okupaci
a nemá na mne žádná
práva. Jižní Čechy,
západní, severní,
Morava, Slovensko...
jsem odevšud. Jsem
československý. Když
už, tak jsem bardem
pražského podzimu.*

Karel Kryl

V únoru 1969 Václav Havel s odvoláním na esej Milana Kundery *Český úděl* napsal: „Opravdu: oč snazší je říkat si, jak jsme byli dobří před srpnem a jak jsme byli báječní v srpnu, než zkoumat, jací jsme vlastně dnes, kdo z nás je ještě dobrý a kdo už nikoliv a co je třeba dělat, abychom byli právi svým dříve dobytým zásluhám!“ Havlův esej ještě vyšel v tištěné podobě, ještě se zdálo, že nějaké pozice bude možné udržet, že člověk možná ztratí dobré místo, ale ne svobodu. Iluze se brzy měly rozplynout.

Andrzej Zajączkowski

Natočili jsme všechny materiály a potřeboval jsem kytarové akordy jako zvukový podklad. Pronajali jsme studio, nahráváme, ale Karel se pořád pletl. Udělali jsme přestávku, dívali jsme se na televizní zprávy, a tehdy se poprvé – bylo to 5. dubna 1969 – místo Dubčeka objevil Gustáv Husák

Karel Kryl

Husák je nejohavnější, nejodpornější zjev světové politiky. Kaligula české politické scény, člověk inteligentní a prohnáný, někdejší vězeň, ze kterého se stal gangster, ničitel českého národa, který vyhubil všechno, co v něm bylo dobré. Doufám, že ho nikdy nepotkám, ani v očistci, kam mě pošlou. Kde budu sedět na barové židličce a jako pokání za své hříchy budu pít teplé pivo, které přede mne postaví.

Gustáv Husák byl odsouzen na doživotí za „nacionalistickou úchylku“. Od chvíle rehabilitace v roce 1963 byl

poněkud ve stínu, aby o čtyři roky později zazářil jako první tajemník KSČ, a v roce 1975 zaujal post prezidenta republiky, který zastával až do podzimu 1989.

Andrzej Zajączkowski

Po shlédnutí zpráv s Husákem jsme byli velmi skleslí. Nemohli jsme pracovat dál, zvláště Krylovi to pořád nějak nešlo. Šli jsme domů a nazítří už ráno Kryl přišel s novou písničkou. V noci nezamhouřil oka a na akordy, se kterými si ve studiu nedokázal poradit, napsal písničku. Ta se stala titulním dílem jeho druhé desky (*Rakovina*).

Karel Kryl

Hvízdaná melodie, která tuto píseň uvádí, se stala znělkou mých pořadů v Rádiu Svobodná Evropa. *Rakovina* je píseň mého osudu. Psal jsem ji hrozně dlouho a nějak jsem nemohl skončit. Pak, už z odstupů, jsem ji hodnotil jako podvědomou analýzu období před „normalizací“, jakoby ve sféře pocitů. Právě tehdy se objevili první zbabělci, první patolízalové a první donašeči. První, kteří si „předem nadělali do kalhot“, jak napsal známý novinář Ludvík Vaculík. Začínalo jaro, ale květy ve skutečnosti maloval mráz. Jako obvykle jsem si nemusel nic vymýšlet.

Andrzej Zajączkowski

Do prázdnin jsme stihli nahrát film na dva pásy, ale ještě jsem neudělal kopii. Odjel jsem do Polska a tam mne zatkli v tzv. kauze horolezců*. Agnieszku Hollandovou, která studovala společně se mnou, zavřeli v Praze. Hrozilo mi, že mě

* Při procesu s „horoleci“ bylo ve Varšavě v únoru 1970 odsouzeno pět lidí za pašování tiskovin pařížské „Kultury“ a dalších exilových vydavatelství přes hranice, jakož i předávání zpráv o vnitřní situaci z Polska. Šíření zpráv o procesu sloužilo zkompromitování exilu, hlavně „Kultury“.

vyhodí ze školy, protože nebudu moci složit povinnou zkoušku, která se konala vždycky v září.

Rakovina

Zní hlasy soudních znalců
a padlých andělů
Řvou ústa slavných starců
z reklamních panelů
a jaro karty míchá
pro záda shrbená
a přetěžko se dýchá
a svítí červená

[...]

že blázni pošetílí

jsou na oprátce

Dnes vládce popravili

At' žije vládce!

Tryznu mu vypravili

A jde se dál

Dnes krále popravili

At' žije král!

[...]

Je známo čím je vina

To hraní s kostrami

má jméno Rakovina

a voní astrami

Kůň běží bez udidla

Kouř štípe do očí

Hrajem si na pravidla

a deska přeskočí... přeskočí... přeskočí...

Andrzej Zajaczkowski

Tehdy se však krásně zachoval ten tesař–komunista, ředitel Borovička. Vzal můj film o Krylovi, dal ho do jiné krabice a přinesl do školy. Při projekci prý měli profesori slzy v očích. V každém případě podepsali doklad, že jsem složil zkoušku. Díky tomu mě ze školy nevyhodili. Ale film zmizel. Marně jsem procházel celou filmotéku ve škole a v „Krátkém filmu“. Některé pásy zmizely někde v archivech bezpečnosti.

V létě 1969 odjel Kryl na pozvání norského studentského svazu do Skandinávie. Nebyl v Československu jen dvacet dní. Když se vrátil, viděl, jak strašně se země za Husákovy vlády změnila. Rakovinový proces probíhal bleskově, nepočítal se na roky, ale na dny. Koncerty odpadaly, knihy a desky mizely z plánů, umělecké iniciativy umíraly přirozenou smrtí. Ještě zazpíval na festivalu „Bratislavská lyra“, ale zakázali mu zazpívat *Rakovinu*, tak zpíval „Bílou horu“.* Organizátoři neznali text, řekl jim jen, že je to historická skladba. Souhlasili. A pak bylo vystoupení známých umělců, Majera a Evy Pilarové.

Karel Kryl

Měl jsem před jejich vystoupením udělat „rozehříváčku“, trochu zašáskovat a pobavit sál. Když jsem ale viděl obrovské hlediště plné lidí, nevydržel jsem to a začal jsem zpívat písničky, které nebyly předem schválené. Spousta lidí tehdy odešla ze sálu, zřejmě to museli ohlásit, kde bylo potřeba. V té době, v létě 1969, šli Češi proti

* V roce 1620 po prohrané bitvě na Bílé hoře ztratili Češi státnost a na tři sta let se stali součástí habsburské monarchie.

Čechům. Už tehdy nás mlátilo po hubě „gustapo“, policisté ve speciálních bílých přilbách, zdatní, dobře vycvičení hoši, kteří by si v normální společnosti odseděli svých dvacet nebo třicet let v nějakém Sing-singu.

„Gustapo“, to je slovní hříčka, kterou si Kryl vymyslel a s potěšením ji používal. Když nastoupil Gustáv Husák, Československo už nepotřebovalo žádného okupanta. Nadešla epocha, kterou intelektuálové později označovali za „Biafru ducha“. Stále víc lidí se rozhodlo k odjezdu ze země – ještě to bylo možné. Ale Kryl na emigraci nemyslel. Když jel na festival do Burg Waldeck u Koblenze, vzal si s sebou tři točené klobásy, tři černé košile a tři exempláře své desky. A ještě tři sta norských korun, schovaných v pastě na zuby, a... kytaru. S tímto majetkem překročil hranice.

Dne 6. září oznámil Gustáv Husák, že *hranice nejsou korzo*, aby se přes ně chodilo tam a zpátky. Kryl se tři dny rozmýšlel. „Ptáček, který jednou vyletěl, se už do klece nevrátí.“ Ještě bylo možné se vrátit. Rozhodl se. Nesmělý venkovan bez peněz, bez známostí a bez znalosti jiného cizího jazyka, než byla ruština, se zanedlouho dostal pod ochranná křídla mnichovského Rádia Svobodná Evropa.

Karel Kryl

Někdo z redaktorů české stanice RSE, snad Sláva Volný, přišel, uviděl mě a řekl: „Co, Kryl tady? No, to už je v Československu všechno v prdeli.“

Andrzej Zajączkowski

Když jsem v roce 1969 seděl v Polsku ve vězení, dostal jsem dopis od matky. Psala, že slyšela v rádiu písničku,

kde se zpívalo o mně. Velmi jsem se divil. Pak se ukázalo, že Svobodná Evropa vysílala Krylovu písničku *Ruka je most*. Byl v ní tento úryvek: „Zima je králíčku / dravci jsou němí / Příteli človíčku v sousední zemi / taky tě bijí?“ Maminka usoudila, že „králíček“ je o mně. A Karel to po letech na koncertě v Polském centru v Praze potvrdil.

Varhany v Olivě

*Varhany v Olivě pozbyly zvuku,
je mlha a ticho a nevidíš břeh,
a namísto mozku, jenž vedl by ruku,
jen pistole píší po šedivých zdech
ve jménu Humanity*

[...]

*Od varhan v Olivě ticho se dívá,
už pastýři Ježíše přivítali,
koledy hladem ti žaludek zpívá
a v refrénu zahrají samopaly
ve jménu Humanity*

Polská slova písně *Ruka je most* nebo té pozdější, napsané jako reakce na prosincové události v roce 1970, písně *Varhany v Olivě*, vznikla za spolupráce kolegy ze Svobodné Evropy Alfreda Znamierowského. Kryl autora překladu nerad připomínal, byl hrdý na svou znalost polštiny. Choval k Polsku sympatie, vždycky říkal, že to byli Poláci, kteří ho provedli krizí ve vztazích s českou stanicí RSE. Velmi dlouho totiž nemohl dosáhnout statutu stálého zaměstnance, jeho postavení i výdělky byly nejisté. Ředitel polské sekce RSE Jan Nowak-Jeziorański mu tehdy velmi pomohl.

FOT. TOMASZ KIZNY



↑ Wrocław, listopad 1989.
Karel Kryl w pijalni piwa „Pod kasztanami”

Ve „Svobodce“, jak říkal české Svobodné Evropě, platili Krylovi jen za to, co se odvyšovalo, takže vydělával málo, ale i ty nevelké částky dával na dofinancování svých desek.

Karel Kryl

„Úloha osobnosti v dějinách sestává prakticky z ochoty dotyčné osobnosti zemřít nebo se nechat zabít dříve, než stačila odvolat.“ Tak zní úvod k písni *Marat ve vaně*, která vznikla v roce 1971, když lidé doma v Československu pod tlakem režimu odvolávali to, co řekli nebo udělali. Bohumil Hrabal například popřel všechno až k úplnému sebeponížení – a v této pozici je skutečně nejsnazší dostat kopanec do zadku. Lidé se jeden za druhým ponížovali, krčili, lámaly se charaktery. Tehdy vznikla také písnička *Jidášovi (vždyť když ne my / tedy zradí ho jiní)*, a také písnička o lidech „malé víry“ (z knihy *Půlka-cíř*, rozhovor Miloše Čermáka s Karlem Krylem, Praha 1994).

Žalm 71, Carmina Resurrectionis – to byly ve formě písniček pokusy poznat náboženství, vstoupit do sakrální oblasti. Kryl věřil v Boha, v Šéfa, jak mu říkal, tak, jak může věřit člověk vychovaný ve společnosti odedávna ateistické. Byla to víra v zemi, kde „padla“ v roce 1620 v bitvě na Bílé hoře, kterou nikdo nesaje s mateřským mlékem.

Pro Kryla víra nebyla „sebeosvobodivá“, nabízela jen možnost setkání. A záleželo na člověku, jestli toho využil, nebo ne. Kryl se pokládal za katolíka a chodil do kostela, což v ateistických Čechách nebyl častý jev. Nebyla to však zbožnost, která by uspokojovala

každého kněze. Chodil se do kostela setkat s lidmi, které znal nebo chtěl poznat. Pokládal se za kacíře, protože chodil do kostela „zvesela“. Ale o lidech, kteří se v životě neřídí desaterem přikázání, říkal, že se „s nimi špatně bydlí“.

Opat Anastáz Opasek

Karel mě často navštěvoval v Rohru, v diecézi, kde jsem se usadil po odjezdu z domova. Pamatuji se na Vánoce 1989, kdy přijelo hodně českých emigrantů; Němci zpívali *Heilige Nacht*, a Češi *Narodil se Kristus Pán*. Pořádali jsme v Rohru symposia, pak jsme je přestěhovali do Frankenu. Přednášeli tam čeští intelektuálové, přijížděl kníže Schwarzenberg (někdo jako Jerzy Giedroyc – pozn. aut.). No a samozřejmě se odevšud sjížděla spousta mladých lidí.

Zapření petrovo

Země je rudá od krve
a mlčí stromy v Nazaretu,
vždy naposled i poprvé
– jak v neskutečném kabaretu,
jsme příliš slábi ve víře,
byť třeba Krista na kříž vlekou,
a zabijí-li pastýře,
pak se i ovce rozutekou.

Kříže se tyčí k měsíci
a trny zdraví Mesiáše,
v zahradě pění slavíci,
je noc, jež čeká na Jidáše,
měsíc se třpytí perletí,

FOT. TOMASZ KIZNY



↑ Wrocław, listopad 1989.
Karel Kryl před koncertem w Teatrze Polskim

*a třeba věrnost přísaháme,
ted' podruhé i potřetí
Krista i sebe zapíráme.*

Opat Anastaz Opasek

Cesta, která vedla ke klášteru, byla posetá hospůdkami, kde se vysedávalo dlouho do noci a nemálo se tam pilo. A jen Karel byl v sedm ráno na mši. Ostatní dospávali noc.

Kněz Anastaz Opasek se vyznačoval velkou nenuceností, takže k němu lnuli i lidé, se kterými by se Krylovi „špatně bydlelo“. Řekl o něm (v knize *Půlkacíř*): „Můj zpovědník a osobní přítel. Oběť mých výtvarných snah. Člověk, který zná utrpení, úžasně inteligentní, hluboce pokorný a propastně neskromný. To všechno jsou dobré vlastnosti. Voják církve, a vlastně jeden z našich světců, [...] A na důkaz, že je člověk tvor omylný, dodávám: je to muž často se pletoucí ve výběru svých přátel.“

Opat Anastaz Opasek

Jednoho dne se u mne Karel objevil s hezkým děvčetem cikánské krásy a představil mi ji: „To je moje žena Eva.“ Řekl „žena“, ačkoli přece teprve zamýšlel mě požádat, abych je oddal. Nebyla pokřtěná, tak jsem ji den před svatbou pokřtil. Bohužel se manželství po roce rozpadlo, našla si jiného. Karel to velice prožíval.

Byl velmi vznětlivý, od nejtěplejšího mládí ho ženy fascinovaly. Nejvíc písniček z raného období je věnováno děvčatům. Psal o nich také básně, říkal jim amoresky. Ale opravdu se zamiloval dost pozdě – bylo mu dvacet devět let, jí bylo devatenáct. Podle

německých zákonů ještě nebyla plnoletá. Choval se jako zamilovaný dospívající kluk, psal pro ni básně rtěnkou na zrcadlo, nosil jí květiny a skládal písně, které spolu zpívali dvojhlasně. Snažil se kvůli ní mluvit lépe německy. Protože to chtěla, zapsal se do školy, aby si udělal německou maturitu a mohl jít studovat. Když ho nechala, zůstala po ní poušť. Scházející alt v „Lilíích“ nahradil vlastním hlasem, nahraným playbackem.

Studovat však začal, zvolil si dějiny umění. Trvalo sedm let, než se naučil pořádně německy. Pro něj, člověka píšícího a vystupujícího na veřejnosti, byl problém jazyka nejdůležitější.

V roce 1977 napsal svou první písničku v němčině. Byla to spontánní reakce na koncert Wolfa Biermann, barda východoněmecké opozice, kterého úřady NDR právě zbavily občanství. Jeho vystoupení představovalo pro Kryla šok. Myslel si, že Biermann flirtuje s levicovými salony Západního Německa. Zejména mu nemohl odpustit, že víru a náboženství řadil mezi nepřátelské ideje. Naštval se a napsal ironickou písničku, svůj první původní německý text – *Der Schimmel (Bílý kůň)*. Jeho vztek v podstatě neměl posluchače, na koncerty občas chodili uprchlíci z NDR, ale západní Němce jeho písně nezajímaly.

Karel Kryl

V roce 1977 jsem jel s přáteli do Alp. Na lyžích nejezdím, tak jsem si místo lyží vzal kytaru. Přátelé mi nechali psa, abych se o něj staral; chodil jsem s ním na procházky na druhou stranu zamrzlého jezera. Měli tam dobrou kávu a rakousko-uherský jablečný štrúdl. Bylo hodně větrno a ten vítr tak nějak podivně svištěl v ojíněných vrbových

větvích, byl to takový monotónní zvuk, který připomínal tichý sbor – „... země, která křičí mlčením...“. Tak vznikl *Plaváček*.

Podivnou souhrou událostí bylo mlčení hned po nahraní té písničky přerušeno. Vznikla „Charty 77“. Zrodila se z iniciativy Václava Havla po uvěznění hudebníků z rockové skupiny Plastic People. Soudili je jako příživníky z okraje společnosti, narušující veřejný pořádek. Oni zase hájili své právo svobodně psát a zpívat, co chtějí. Havel byl na jejich procesu a usoudil, že se s tím musí něco dělat. Že je čas „vystoupit z kolejí“. Napsal: „Když jsem druhý den přelíčení odcházel ze soudní budovy v Karmelitské ulici do Malostranské kavárny a byl jsem toho všeho ještě tak plný, že jsem téměř nebyl schopen myslet na nic jiného, potkal jsem jednoho českého režiséra střední generace, který se se mnou dal do přátelského hovoru. Na otázku, jak se mám, jsem mu nepříliš logicky odpověděl, že jdu od soudu s českým undergroundem. Zeptal se, jestli je to kvůli těm drogám. Řekl jsem, že se to žádných drog netýká, a pokusil jsem se mu stručně vyložit podstatu věci. Když jsem dopověděl, pokýval hlavou a zeptal se mne: A co jinak?“

Možná, že mu křivdím, ale v té chvíli se mne zmocnil pocit, že tento milý člověk patří ke světu, s kterým nechci mít už nikdy v životě nic společného.“ (*Proces*)

Činnost signatářů Charty 77 se podobala tomu, co dělali v Polsku členové KOR, jenže v podmínkách „Biafry ducha“, v intelektuální a kulturní poušti, která se z Československa stala.

Karel Kryl

Psal jsem písničky s myšlenkami na své kolegy písničkáře, ale také na redaktory v novinách nebo nakladatelstvích, které jsem znal a kteří teď říkali: „Když odejdeme my, pošlou sem nějaké svině.“ To je známé myšlenkové schéma: pyramida završená největší sviní, jakou znám, ultrasviní, tedy konkubinát Husák–Bílák. Ti a ostatní soudruzi vyřkli smrtelný trest nad českou kulturou, udělali z ní guláš.

Začal psát každý měsíc písničku nebo báseň na aktuální téma – rýmované komentáře československé reality. Ironické, někdy až jedovaté. Pak přiznal, že se občas mýlil, že některé záležitosti nebo lidi soudil příliš tvrdě. Melodie v nich byla druhořadá. Koneckonců byl, jak říkal, hudebníkem jen *honoris causa*. Obklopoval se slovníky češtiny, četl je do polštáře. Tvořil nepřeložitelné básně, založené na stále rafinovanější slovní hře (podobné hře se slovy, které se věnoval Stanisław Baranczak). Byl to syndrom básníka v exilu, který bojuje se strachem, že ztrácí kontakt s živým mateřským jazykem. Z novořeči plynoucí z domova vychytával absurdní obraty na způsob „omezená suverenita“ a zlomyslně se jim vysmíval.

*Od zastávky u Anděla lkalá Lajka,
z amplionu dováděla balalajka,
balalajka rozladěná, velehlasitá
učí, co je omezená suverenita*

Emigrace pro něj byla zvláštní zkušeností. Kdykoli ho označovali za emigranta, vždycky protestoval. Pokládal se za psance a říkal o sobě, že žije ve vyhnanství.

Po patnácti letech spolupráce s RSE byl konečně v rozhlasové stanici zaměstnán trvale. Zpracovával sportovní a náboženské zprávy, měl vlastní hudební pořady. Vedlo se mu teď lépe, měl také víc koncertů, protože emigrantské veřejnosti přibývalo. Jezdil po vystěhovaleckých táborech, začal také cestovat. V roce 1983 dostal literární stipendium McDowellovy nadace ve Spojených státech – v New Hampshire, kde vdova po skladateli McDowellovi vytvořila něco jako kolonii pro umělce.

Karel Kryl

Velmi příjemný ostrůvek, kam je možné na pár týdnů nebo měsíců přijet a tvořit. Umělec ráno dostane snídaň, je do svého domečku a pracuje, c poledne mu přinesou polévku a nějakou zeleninu, aby se nerozptyloval, a večer, když skončí s prací, tak jde do společenského domu na večeři. A na konci svého pobytu pak uspořádá veřejnou produkci své práce: když je to muzikant, tak koncert, když je to spisovatel, tak třeba veřejné čtení.

(Z KNIHY *PŮLKACÍŘ*)

Vděčnost, kterou skromný stipendista nepochybně cítil, nepotlačila jemnou ironii vznášející se nad popisem umělcova pracovního dne.

Karel se stává světoobčanem, začíná sklízet plody své těžké práce. Krajané usídlení v Austrálii, Kanadě a Americe ho zvou na koncerty. Rád tráví dovolenou na Kanárských ostrovech, má tam oblíbené místo pro práci, kterému říká moje poustevna. Caleta de Famara na ostrově Lanzarone. Ticho a chlad vane jen z východu, z domova – a z Polska, kde už několik let trvá výjimečný stav.

Karel Kryl

Jednoho z těchto dní otevírám schránku; píše se prosinec 1945. Ze schránky vypadne vatovaný sáček, v sáčku pak malý lístek s polským textem – a magnetofonová kazeta: Salome polsky. Když jsem zmáčkl tlačítko kazetáku a slyšel úvod z pražských ulic osmašedesátého, když pak zazněla píseň *Bratři z krve Kainovy* a střelba „spřátelených“ armád z oněch osudových dnů nebylo mi zrovna volno na duši. [...] Kazetku – dle lístečku – vydalo nezávislé nakladatelství NOWA ve Varšavě. Písně zpívali Antonina Krzysztoń a Andrzej Michalski. Krásný dáreček k Vánocům 1985. Kazetka se dotočila, já jsem ji se slzami v očích (zač se koneckonců stydět?) obrátil na druhou stranu; dospěli jsme do dalšího roku – roku 1986.

(Z KNIHY *KRYLOGIE*)

Vánoční

*Dříve, než ze stroměčku opadá jehličí,
lůžko ti jmelím ozdobím,
dám fotku do rámečku,
olovo zasyčí,
tvůj krajíc chleba ráno ptákům rozdrobím.*

*Za tebe sfouknu svíčku,
jablko rozkrojím,
bude to hvězda,
či snad kříž, či snad kříž,
tvé jméno na balíčku k ostatním připojím,
to abys nemyslel, že už k nám nepatříš.*

Antonina Krzysztoń

Poprvé jsem slyšela Krylovu písničku v podání Malgorzaty Bratkové, která zpívala na festivalu studentských

písní v Krakově *Jeřabiny*. Samotného Kryla jsem slyšela později, už při práci na kazetě. Přidala jsem ty písně do svého repertoáru a hrála jsem je na koncertech. Některé z nich jsem zazpívala v Polském institutu v Paříži a Natan Tenenbaum, který na tom koncertě byl, mě pozval do Švédska. Při mém druhém pobytu ve Stockholmu, bylo to asi v roce 1988, tam přijeli Karel. Najednou se „hlas stal tělem“ – na nádraží ve Stockholmu vystoupil na peron Karel s fajfkou v zubech a s kytarou. Pak pro nás v domě Natanovy ženy čtyři hodiny zpíval. Bylo to snad nejhezčí provedení jeho písní, jaké jsem slyšela. Samozřejmě nikoho nenapadlo, aby ten recitoval nahrál, nahrávalo se „do srdce“. Měli jsme pocit, že se známe léta, odjakživa. Dodnes si pamatuji ten pocit velikého štěstí.

O rok později – a to už byl rok Kulatého stolu a pádu komunismu v Polsku – uspořádala vratislavská „Polsko-československá solidarita“ slavný festival. Na koncert v Polském divadle byli pozváni skoro všichni legendární folkoví zpěváci. Jedni, jako Jaromír Nohavica, Pepa Nos, Josef Štreichl, se prodrali pohraniční kontrolou z ještě hodně režimního Československa. Jiní – Jaroslav Hutka, Vlastimil Třešňák, Vladimír Veit – přijížděli z emigrace. Hvězdou koncertu měl být Karel Kryl.

Karel Kryl

Prošel jsem všemi kontrolami na letišti ve Varšavě tak rychle, až mě to vystrašilo... A už na mne mávala Toša Krzysztońová, pomohla mi vyplnit formuláře, dali jsme si na letišti víno a přestoupili jsme do antonova. Ještě se na ty „andulky“ pamatuji, létaly nám nad hlavami v roce 1968. Z mlhavé Varšavy jsem odletěl do deštivé

Vratislavi, a tam přišel naprostý šok: setkání s lidmi, které miluji, i když jsem do té doby o tom ani nevěděl.

Krystyna Krauze

Kryla jsem poprvé „naživo“ viděla na koncertě ve Vratislavi. A tehdy jsem za ním spontánně šla a pozvala ho do Gdaňsku. Kryl souhlasil. V panice – protože přece nic nebylo připraveno – jsem začala telefonovat a zařizovat ten koncert. Povedlo se to, Kryl vystoupil v klubu „Żak“.

Ve Vratislavi Kryl hrál méně známé skladby z pozdějšího repertoáru. A jako navzdory přednášel své nejnovější básně. Publikum naopak chtělo, aby zpíval písničky z legendárního prvního alba. To bylo první emigrační střetnutí s realitou. Kryl viděl, že má publikum – a to i polské – a zároveň si uvědomil, že je to pořád publikum barda z roku 1968. Podoba Kryla – zralého tvůrce, básníka, za něhož se považoval, k jeho fanouškům nedorazila.

Už při závěrečných ovacích, když celé polské a české hlediště vestoje tleskalo, vyběhl na scénu Němec – jeden z předních endéráckých disidentů Wolfgang Templin – a oznámil, že ve Východním Berlíně je v ulicích na milion lidí. Kryl nadšeně vykřikl ze scény: „Tak za měsíc v Praze!“

Tři týdny poté, v listopadu 1989, vypukla v Praze „sametová revoluce“. Uprostřed tahanic společnosti s hroutícím se režimem dostal Kryl jednodenní povolení ke vstupu do země – na pohřeb matky. Československý režim padl skoro bez boje. Stačilo deset dnů studentských stávek, pouličních demonstrací a protestů pod záštitou Občanského fóra, vzniklého z opozičních kruhů. Pak přišlo krátkodobé



FOT. TOMASZ KIZNY

↑ Wrocław, 3–5 listopada 1989. Przegląd Czesosłowackiej Kultury Niezależnej połączony z międzynarodowym seminarium „Kultura na rozdrożu – pomiędzy totalitaryzmem a komercjalizmem” na Uniwersytecie Wrocławskim. Od lewej: Jaroslav Hutka, Josef Nos, Karel Kryl, Josef Streichl, Petr Dopita, Petr Římský, Vladimír Veit

období euforie, nadšení z vítězství. Pomalu, zprvu na den, na dva, přijížděli na zkoušku emigranti. *Vratte se domů* vyzýval titul fejetonu v té době ještě podzemních „Lidových novin“. Fejeton pateticky mluvil o desítkách tisíc spisovatelů, básníků, novinářů, lékařů, umělců vyhnaných z vlasti, kterým je potřeba vytvořit podmínky k návratu. Na Letenské pláni předešel Kryla koncertem a rozhodnutím k návratu Jaroslav Hutka, folkový písničkář, přítel a konkurent v boji o popularitu.

Krystyna Krauze

Potkala jsem v Praze Jardu Hutku. Vyptávala jsem se ho na Kryla, který pořád bydlel v Mnichově. Hutka říkal, že už s Krylem hrát nebude. Nějak se pohádali. Hutka byl přijímán lépe než Kryl, jeho koncerty měly větší úspěch.

Najednou se však Kryl objevil v Praze s aureolou legendy, svědomí národa. Poslední, prosincové číslo „Lidových novin“ napsalo o jeho vystoupení: „... při jeho morálním zadostiučinění na koncertě pro všechny slušný lidi běhal divákům po zádech máz stejně jako kdysi“. Byl to čas prostých formulací: slušný lidi... konečně jsme doma... A zatím už jim po zádech nastupovali už jiní „slušný lidi“ – konjunkturalisté, staří aparátníci, kterých se nebylo možné zbavit, protože to byli odborníci, byla by to „touha po pomstě“. Formulace se rozšiřovala. Na Krylových zádech se svezl jeho jmenovec, loutka a vizitka režimu, oblíbenec široké veřejnosti. Bylo to přímo uprostřed převratu.

Karel Kryl

Byl jsem mezi těmi, kteří se dvacet let snažili změnit jakýsi

setrvalý stav, a stalo se, že jsem s nimi stál jsem s nimi na tribuně na Náměstí SNP, na balkoně Melantrichu...

Miloš Čermák

S Karlem Gottem, pokud si pamatuju.

Karel Kryl

Nikoliv. Karel Gott tam byl *se mnou*. Ale to je jedno, na tom už dneska nezáleží. Byl jsem požádán, jestli Karel Gott smí se mnou zpívat hymnu. Ale to nechme, to není podstatné.

(z knihy *Půlkacíř*)

Bylo to podstatné. Ten vynucený souhlas pod tlakem nadšené nálady davu, česká hymna v provedení dvou tak rozdílných idolů – to byla chvíle zlomu. Událost, kterou pak Kryl označil za politický omyl, měla rozměr zrady sebe sama.

Karel Kryl

Když to všechno začali, tak ti hoši, kterých se to týká, seděli doma a báli se o krk. V tu chvíli by rádi vrátili aspoň část toho, co nakradli. Ale pak zjistili, že stačí připíchnout trikolórku, zanotovat s Krylem hymnu – a všechno bude dobré.

(z knihy *Půlkacíř*)

Vrátil se do Mnichova. Jezdí do Prahy, kupuje dům na Moravě, znovu se vrací do Mnichova. Rozervaný mezi „tady“ a „tam“, nejšťastnější v letadle. Návraty do Německa jsou návraty k manželce Marlen. Vzali se v roce 1992, po víc než deseti letech neformálního svazku. Stále delší pobyty v Praze byly – proč

to skrývat – také výlety do země krásných děvčat zahleděných do Krylovy legendy.

Krystyna Krauze

Tehdy se v Praze zapletl, měl poměr s nějakou devatenáctiletou dívkou, kterou ostatně strašně šikanoval. Když byli ve společnosti, nedovoloval jí sedět u stejného stolu. Setkali jsme se tehdy znovu půlroční přestávce, na koncertě s Jackem Kaczmarským v Polském centru, a začali jsme se vídat dost často, zvláště v takové podivné hospodě nedaleko jeho bytu. Byla převážně prázdná, ale měli tam dlouho otevřeno, nejednou až do rána. Kryl tam byl štangast, měl tam svůj stůl. Jednou jsme po nějaké události šli Mikulandskou ulicí – byly tři ráno – a z legrace jsme na tu hospodu zaťukali. Otevřela nějaká žena a zeptala se, jestli jdeme za Karlem. Odpověděli jsme, že ano. Na to ona: „Je mi líto, ale ještě nepřišel.“

Andrzej Zajączkowski

V roce 1991 jsme na desáté výročí „Solidarity“ uspořádali na Václavském náměstí velký koncert s účastí mnoha českých písničkářů. Z Polska přijel Przemysław Gintrowski, Toša Krzysztońová, a z Německa Kryl. Češi chtěli zpívat na tanku, který stál na Václaváku, jen Toša a Karel zpívali na pódiu u tanku. Toša vzbudila senzaci, když zpívala Krylovy písničky, lidé plakali na ulici. Kryl říkal, že se vedle ní styděl zpívat. Na všechny žártil, ale Tošu prostě miloval.

Antonina Krzysztoń

Znala jsem ho krátce, ale velice intenzivně. Kdyby se to spočítalo na dny, nebylo by jich víc než 10 – 12. Občas jsme si vyměnili dopis. Byl plný protikladů, obklopoval

se jistou drsností jako brněním, ale to vyplývalo z přemíry citlivosti. Absolutně dával, nenechával si nic pro sebe.

Věčný rebelant se znovu začíná bouřit. Poskytuje rozhovory plné rozhořčení a zlosti na „děti, které požívají vlastní revoluci“. Lidé ještě žili s pocitem vítězství, pukali radostí ze znovu nabyté svobody – a Kryl už píše „porevoluční“ text *Timur a jeho parta*. Text proti, jak to nazýval, „staronovým strukturám“, lidem bývalého systému, kteří díky strachu vítězů znovu získali ztracené posty a mohli znovu tahat za nitky.

Nebyl důsledný. Sám mohl před lety jménem své generace napsat „Ne, nejsme na kolenou – ryjeme držkou v zemi“ – to bylo v pořádku. Tato věta natolik ovlivnila povědomí generace, že se za sametové revoluce na Václavském náměstí objevil na zdi nápis: „Karle Kryle, už neryjeme držkou v zemi“. Byl tím nadšený. Ale když prezident Václav Havel řekl, že vinni jsou všichni – no co to je, to ne. Tady Kryl protestoval. I kdybychom byli vinni všichni, tak ne stejně, ne ve stejné míře. Spravedlnost vyžaduje takové rozlišení. Necítil solidaritu s vítězi, obviňoval je, že se zastavili v polovině cesty, že přistoupili na dohody. Psal o nich výsměšné, šízivé texty.

Rozhodl se svůj pomník zničit vlastníma rukama, víceméně vědomě rozbít vlastní legendu. Jeho publikum se v tomto období zmenšilo, změnilo se. Stále častěji musel odpovídat na otázky typu: nevidíte, že na vaše koncerty přicházejí frustrovaní lidé? Hodně lidí si myslelo, že Krylovy útoky proti politikům vycházejí z toho, že mu nikdo nenabídl žádnou politickou funkci. Kryl tvrdil, že ano, že mu nabízeli, ale do podrobností se nechtěl pouštět.

Krystyna Krauze

V roce 1992 jsem měla automobilovou nehodu a dost dlouho jsem ležela v nemocnici. Blížily se Vánoce, bylo mi smutno, tak jsem zavolala Krylovi a on mě přišel navštívit. Ošetřovatelky ke mně hned začaly být milé a pacientky prosily, aby něco zazpíval. Samozřejmě s sebou neměl kytaru, tak jen něco zabroukal, ale nakukoval do různých pokojů, přál zdraví a veselé svátky.

Pak jsem se s ním skoro rok nesetkala, viděla jsem ho až na koncertě ve Slovanském domě. Zdál se mi tehdy úplně jiný, byl to velmi zahořklý člověk. V salóncu restaurace byl inkognito Havel na večeri se slovenskými politiky. Slováci se v té době s Čechy „rozdělili“ a bylo to nepochybně nějaké důležité setkání. Kryl tam chtěl jít, ale ochranka ho nepustila. Pro něj to bylo strašné. Říkal, že chtěl jen pozdravit a povědět Havlovi, že v té věci postupuje hloupě. Všichni podle něj tenkrát postupovali hloupě, cítil se všemi opuštěný.

Nemohl se smířit s rozpadem Československa. Chtěl být „Čechoslovákem“, protože jím byl celý život. Dráždilo ho, že jediný doklad, jaký měl – pas ČSFR – najednou přestal platit, protože o tom rozhodlo několik politiků. Nechtěl požádat o nový. Protivilo se mu, že se má rozhodovat, jestli být Slovákem nebo Čechem. On, který v roce 1985 v pořadu RSE označil svou zemi za „Těžkoslovensko“, se najednou cítil jako občan toho státu zrazen.

Jeho popularita pohasínala. Album *Monology*, vydané v roce 1992, se velmi těžko prodávalo. Rozhlas ani televize ho neprosazovaly, byl pro ně „obehraný“ písničkář, na koncerty chodilo jen málo

starých obdivovatelů. V roce 1993 usoudil, že Čechy jsou už skončené období. Přítel mu napsal, že se v Austrálii na pozemku, který Krylovi kdysi někdo dal, rozmnožili hadi. Když tě tady nechtějí, je každý důvod k odjezdu dobrý. Zatím však odjel do Mnichova.

Ted', když neměl doma nejlepší pověst, měl radost, že má německou ženu, ke které ta pověst nedolehne. On, buřič, někde přiznal, že nejšťastnější chvíle jsou ty, když se vrátí domů, k manželce; je večer, leží vedle sebe v posteli, dívají se na televizi a při nějakém filmu usnou. Žena byla jedním z mála lidí, ke kterým měl důvěru. Myslel si totiž, že se nedá nikomu věřit, a zejména ne těm, kteří vládou světu. Nepochyboval jen o Bohu.

Krystyna Krauze

Naposledy jsem se s Krylem viděla v restauraci „U Vejvodů“ v Praze. Kryl objednal specialitu podniku – srdce na slanině. Všichni dostali jídlo dost rychle, ale Karel pořád čekal. Nakonec na číšníka zavolał: „Pane vrchní, kde je ten můj infarkt na špeku?“ Pak už jsme se neviděli. O tom, že umřel na infarkt, jsem se dozvěděla z televize.

Omdlel v Mnichově na ulici, po odchodu z oblíbeného baru. Manželka zavolala z telefonní budky sanitku. Následujícího dne, 3. března 1994, v nemocnici zemřel. Doma jeho smrti nikdo nemohl uvěřit, z Německa přicházely protikladné informace. Jeho přítel, „spolupracovník z RSE“ Karel Moudrý, v televizi řekl, že pokud je to nějaký Krylův žert, předem mu ho odpouští.

Opat Anastaz Opasek

Po Krylově smrti jako by si země uvědomila, koho ztratila. Jeho žena, dost typická „spořádaná“ Bavorka, ho ze začátku chtěla pochovat v Mnichově. Po poradě s ní a s rodinou doma jsme dospěli k závěru, že Karel musí být pochován v Praze, v Břevnově. Byl jsem tu od roku 1990 znovu opatem a Karel mě občas navštěvoval.

Na pohřeb přišly tisíce lidí, začali se scházet už po sedmé ráno, ačkoliv obřad měl začít v deset. Všichni si všimli, že na stuze věnce od prezidenta nebylo napsáno „Prezident Václav Havel“, ale jen „Václav Havel“.

Na pořádek před bazilikou dohlížela policie. V davu byla vytvořena úzká cestička, aby se dovnitř dostali „oficiální činitelé“, tisk, televize. Řečníci se hlásili dřív, než byl stanoven termín pohřbu. Kdyby se měli dostat ke slovu všichni, kteří se pokládali za Krylovy přátele, musel by obřad trvat mnoho hodin.

Píseň neznámého vojína

Zpráva z tisku:

„...Obě delegace položily pak věnce

n hrob Neznámého vojína.

A co na to Neznámý vojín?

V čele klaka

pak ctnostné rodiny

a náruč chryzantém

Černá saka

a žena hrdiny“

podpaždí s amantem

Kytky v dlaních

a pásky smuteční

civí tu před branou.

Ulpěl na nich

pach síně taneční

s bolestí sehranou.

Co tady čumíte?

Vlezte mi někam!

Copak si myslíte,

že nato čekám?

Co tady civíte?

Táhněte domů! Pomníky stavíte

Prosím vás komu?

Co tady civíte

zkoušíte vzdechnout

Copak si myslíte,

že jsem chtěl zdechnout?

Neodbylo se to bez skandálu. Při proslovecích se z davu ozvaly výkřiky: „Nelžete! Vy lžete!“ Byla to spontánní reakce na dojem, který lidé zažívají za takových okolností často: hledíme, politici se lepí na rakve těch, které lidé milují – a ne nadarmo počítají s tím, že zemřelí protestovat nebudou.

Všechny rozhlasové a televizní programy vysílaly jeho písničky a lidé při jejich poslechu plakali. Legenda znovu nabývala své moci.

Miloš Čermák si všiml: „Smrt, přestože je vždycky bolestná, má i svou groteskní stránku. A tak se před pohřbem písničkáře, který více než před čtvrt stoletím napsal provokativní text o neznámém vojínovi, vedou spory o to, jestli mají být na smutečních věncích černé stuhý nebo trojbarevné.“

Měl komplex, kvůli tomu, že byl malý, nosil boty na vysokých podpatcích, měl rád kožené bundy a vesty. Bylo v něm něco ze Švejka: blondák s milým kulatým obličejem a průzračnými modrými očima, jimž se při pózování na fotografie snažil dodat pronikavý, ironický výraz. Vypadal tak poctivě česky, hrdina nějaké Haškovy či Hrabalovy prózy, který nasává pivo v jedné z těch venkovských hospod, kde číšník staví na stůl pivo a připisuje čárky na lepenkový tácek. Buřič a měšťák v jednom, opozičník, který poznal dny a noci vyhnance, ale nezažil jedinou noc za mřížemi. Básník a autor kousavých politických kupletů, zahořklý, nekompromisní, člověk střílející pravdu do očí a vyvolávající v očích slzy. Někdo by si chtěl den co den dávat práci porozumět záměrům, z nichž vyplývá upřímnost a věčná vzpoura takových lidí.

Maryna Miklaszewska

Text vznikl především na základě výpovědí Karla Krylem, které autorka nahrála ve Vratislavi v říjnu 1989, a také dalších výpovědí, které shromáždila.

Krystyna Krauze – absolventka dramaturgie na FAMU v Praze a politologie na Gdaňské univerzitě. Jako studentka se aktivně angažovala v polsko-československých kontaktech (převážela podzemní materiály, překládala setkání Michnika s Havlem na Hrádečku).

Antonina Krzysztoń – písničkářka, autorka textů, v osmdesátých letech vystupovala ve studentském podzemním hnutí. V roce 1995 nahrála desku *Czas bez skarg* (Pomaton), věnovanou Karlu Krylovi.

Maryna Miklaszewska – věnuje se novinářství, psaní a překladům z češtiny. Autorka knihy *Mikołajek w szkole PRL* a – společně se sestrou

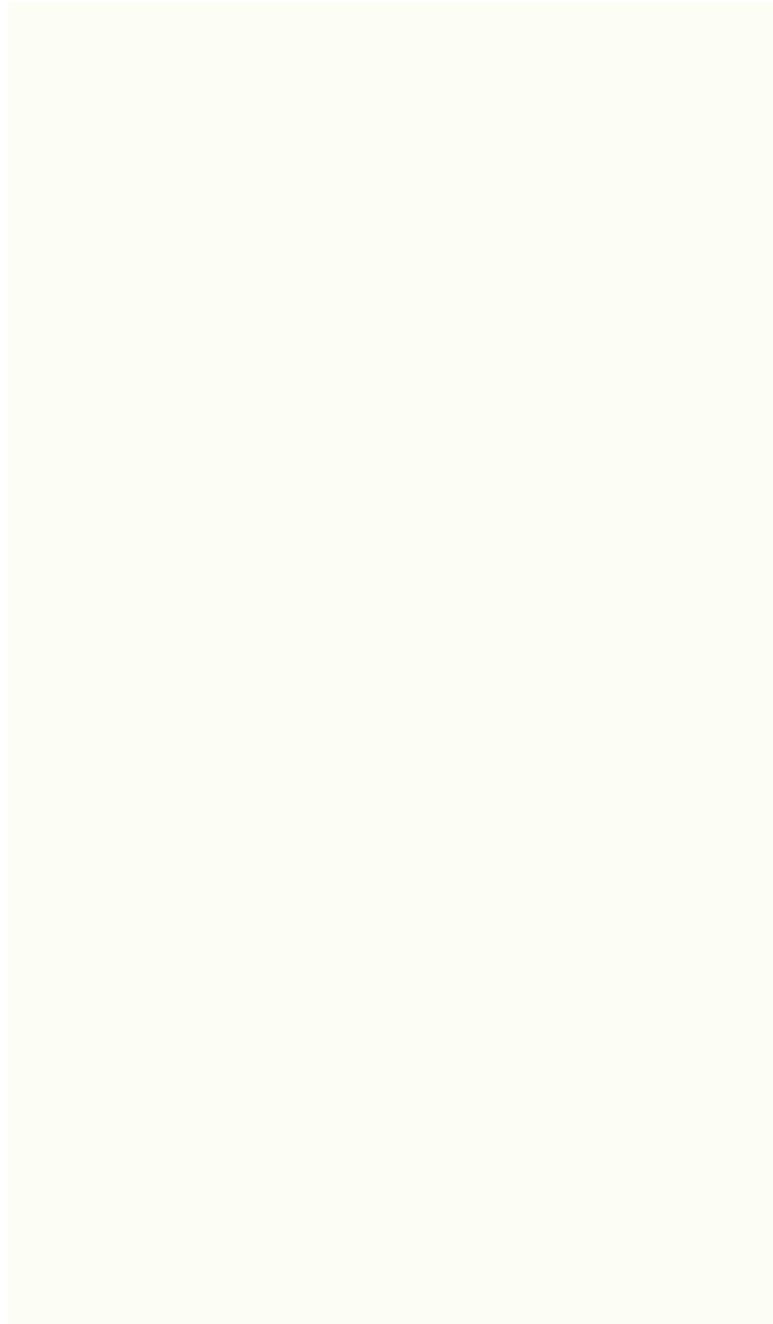
– libreta a písni k muzikálu *Metro*, a rovněž knihy *Metro przystanek Broadway*. V osmdesátých letech spolupracovala s fonografickým vydavatelstvím NOWA. V roce 1985 vznikla na základě jejích překladů kazety *Ballady Karela Kryla*, kterou pro NOWU nahrál Andrzej Piszczatowski (který – vedle Antoniny Krzysztońové – písni Karla Kryla také zpíval pod pseudonymem „Andrzej Michalski“).

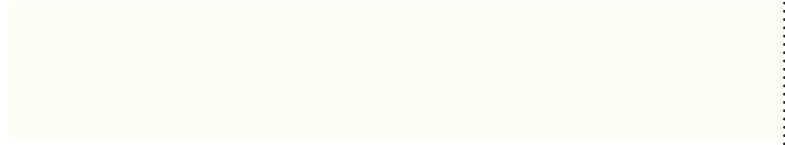
P. Anastáz Opasek – opat nejstaršího mužského kláštera v Čechách – benediktinského v Břevnově. V roce 1949 byl uvězněn, obviněn z velezrady a odsouzen na doživotí. V roce 1960 byl podmíněně propuštěn, pracoval jako zedník a pak jako skladník v Národní galerii, měl zákaz výkonu duchovenské činnosti. V roce 1968 emigroval do Německa.

Andrzej Zajączkowski – absolvent FAMU, režisér-dokumentarista, autor mnoha dokumentárních filmů, mj. *Robotnicy 80*. Za výjimečného stavu byl koordinátorem umělecké činnosti v kostele v Žytně. V letech 1991–95 ředitel Centra polské kultury v Praze.

Z POLŠTINY PŘELOŽILA
Petruška Šustrová

Materiál pochází z „Karty“ 20/1996.





„10 dnů“ Československa

POLSKO - 10 let
MAĎARSKO - 10 meř
NDR - 10 tydnu
ČSSR - 10 dni

KDO SE BOJÍ
POZÍ

V lednu 1989 policie brutálně rozháněla demonstrace k uctění Jana Palacha. Uvěznění tehdy byli mj. Václav Havel, Jana Petrová, Saša Vondra. V květnu 1989 byl Václav Havel po odpykání poloviny trestu propuštěn. Dvacátého devátého června opozice v čele s Havlem vydala manifest „Několik vět“, v němž vládu neúspěšně vyzvala k dialogu. Dvacátého osmého října 1989, v den výročí vzniku Československa, policie v Praze znovu tloukla demonstranty – už posedmé za několik měsíců.

FOT. HENRYK PRYKEL, NAF DEMENTI

Praha, listopad 1989. Plakáty
„sametové revoluce“

EDA KRISEOVA

Pamatuji se, že jsem kolem 28. října přišla do filmového klubu s jednou francouzskou novinářkou, která chtěla dělat interview s Křižanem. Ptala se ho, proč nás v opozici není víc, a že třicet tisíc lidí podepsalo manifest „Několik vět“, jí připadalo málo. Pokoušeli jsme se jí vysvětlit, že záleží na tom, jací jsou to lidé, jaký je to vzorek. V něčem měla pravdu. Na Alexanderplatzu v Berlíně manifestovalo už milion lidí a tady ještě 28. října mlátili pořád stejných pět tisíc a ti ostatní seděli a vyčkávali.

EDA KRISEOVÁ (*VÁCLAV HAVEL: ŽIVOTOPIS, PRAHA 1991*)

17. listopadu, pátek

Velká legální manifestace studentů v Praze k padesátému výročí pohřbu Jana Opletala – studenta zabitého při antifašistické demonstraci v roce 1939. Poté, co průvod prošel trasou vyjednanou s mocí, snažili se manifestanti dostat, již bez povolení, na Václavské náměstí. Průvod tisíců studentů a obyvatel Prahy, kteří se k nim přidali, je zablokován a krutě rozbit zvláštními oddíly policie vybavené bojovou výzbrojí. Kolem 150 lidí je zraněno, mnozí jsou zatčeni.

Večer v podloubí domů na Národní třídě, kde tekla krev, planou svíčky.

18. listopadu, sobota

Studenti DAMU vyhlašují stávkou, ke které se rychle připojují pražská divadla. Divadelní sály se mění v místa schůzí a veřejných diskusí. Divadelníci vyzývají ke generální stávce.

19. listopadu, neděle

Na schůzi intelektuálů, členů PEN klubu, umělců

a představitelů studentů v divadle „Činoherní klub“ je založeno volné sdružení Občanské fórum. „Je otevřeno všem složkám a silám československé společnosti, kterým záleží na tom, aby i naše země začala pokojným způsobem hledat cesty k demokratickému společenskému uspořádání, a tím i k hospodářské prosperitě.“

Fórum podporuje myšlenku dvouhodinové generální stávky, k níž vyzvali pražští studenti, stávka je stanovena na 27. listopadu.

20. listopadu, pondělí

Představitelé moci na mimořádné schůzi vydávají prohlášení plně podporující ÚV KSČ. „Nechceme jít cestou provokací, kterou se nám snaží vnutit určité protisocialistické živly. [...] Vláda ČSSR, ČSR a SSR souhlasí s použitými prostředky, jejichž cílem bylo obnovit pořádek a ochránit majetek a zdraví občanů.“

Manifestace v Bratislavě, Brně, Olomouci a v dalších městech. V Bratislavě vzniká podle vzoru Občanského fóra slovenská iniciativa Veřejnost proti násilí.

V Praze na Václavském náměstí skanduje stopadesátitisícový dav hesla s požadavkem demokracie, přičemž dohlíží na pořádek, aby nezavdal policii záminku k útoku.

21. listopadu, úterý

Stávkují skoro všechny vysoké školy. Na středních školách probíhají diskuse.

Kolem poledne se rozbíhá fáma, že se k Praze blíží čtyřstatisícové ozbrojené síly. Premiér Adamec osobně zaručuje, že už nedojde k použití násilí.

První tajemník ÚV Miloš Jakeš v televizním vystoupení: „Plně si uvědomujeme, že další rozvoj socialismu

v naší zemi není možný bez reform. Od tohoto kursu sledujícího zlepšení života u nás neustoupíme.“

V 16 hodin zaplňuje Václavské náměstí a přilehlé ulice dvousettisícový zástup. Z balkonu „Melantrichu“ (vydavatelství Československé socialistické strany a redakce „Svobodného slova“) hovoří představitelé občanského hnutí a stávkujících studentů. Václav Havel vyjasňuje smysl a cíle Občanského fóra. Požadavky OF jsou: odstoupení zkompromitovaných stranických představitelů z mocenských funkcí, zastoupení OF v komisi zřízené k prozkoumání událostí ze 17. listopadu, propuštění politických vězňů, neprodlené respektování svobody tisku a informací. Nebudou-li požadavky splněny, bude se v pondělí 27. listopadu konat generální stávka. František kardinál Tomášek ve svém poselství vyzývá k podstatným změnám ve vztazích státu s církví a prosí účastníky demonstrací, aby pokračovali v cestě bez násilí a „bojovali za dobro jen dobrými prostředky“. Všechny „balkonové“ manifestace moderuje mluvčí Charty 77 a člen OF, kněz Václav Malý.

22. listopadu, středa

U pomníku sv. Václava trvají nepřetržité hlídky a diskuse. Herci a studenti se snaží dostat se do pražských továren s informacemi.

Do Prahy přijíždějí autobusy s příslušníky Lidových milic (protějšek polského ORMU), aby – podle oficiální verze – vystřídali příslušníky Veřejné bezpečnosti, hlídající veřejné budovy a instituce. Postupně však Lidové milice z pražských ulic mizí.

Zdeněk Rosenbaum, novinář ČTK: „Po obrovském rozruchu, který přítomnost LM v pražských ulicích vyvolala, KSČ svou ozbrojenou pěst raději stáhla. Myslím

si, že středa byla tím dnem, který rozhodl. Stín šedivého sukna (uniformy LM) přestával clonit samet revoluce.“

Na tradiční manifestaci se v 16 hodin na Václavském náměstí shromažďují statisíce účastníků. Ke studentům se přidává stále víc dělníků.

Předsednictvo ÚV Národní fronty vydává prohlášení: „Národní fronta je připravena posoudit nové náměty a návrhy, které ve společnosti vznikají.“

V Berně vzniká Občanské fórum.

V Bratislavě ke stu tisíc lidí hovoří na náměstí Slovenského národního povstání představitel Veřejnosti proti násilí herec Milan Kňažko.

Pokračuje veřejné soudní líčení v trestní věci slovenského disidenta Jána Čarnogurského, který je obžalován z uveřejnění „protisocialistických“ článků v samizdatovém časopise „Bratislavské listy“.

23. listopadu, čtvrtek

Na Václavském náměstí se schází 300 000 lidí, z toho 100 000 dělníků z továren strojírenského průmyslu.

V Bratislavě na mnohatisícové demonstraci mluví nejslavnější osobnost pražského jara, Alexandr Dubček.

24. listopadu, pátek

Od 10 hodin probíhá plénum ÚV KSČ. Neklidná nálada, ale i naděje v Praze dosahuje vrcholu. Zástup na Václavském náměstí nadšeně vítá Alexandra Dubčeka.

V 19 hodin je oznámeno komuniké, že první tajemník Miloš Jakeš a ostatní členové předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ podali demisi a plénum pokračuje. (Trvá až do pondělního rána, kdy z předchozích 24 členů předsednictva a prezidia zůstalo ve funkci devět.) Dav jásá.

FOT. OTA NEPILÝ



↑ Praha, listopad 1989. Demonstrace na Václavském náměstí

25. listopadu, sobota

Rozhlas informuje, že v „novém“ vedení strany zůstali většinou stejní lidé. Prvním tajemníkem se stal Karel Urbánek. Z jeho televizního projevu: „Příliš jsme se odtrhli od lidí, od skutečnosti jejich každodenního života, od jejich potřeb a zájmů. Musíme se sednout se všemi, kdo přejí této zemi dobrý osud, bez předsudků a falešných představ.“

Mioslav Štěpán pod tlakem soudruhů z KSČ rezignuje na funkci prvního tajemníka pražské organizace.

Na odpor lední manifestaci (tentokrát na Letenské pláni) se shromáždí 750 000 lidí z Prahy a okolí.

Prezident Gustav Husák zastavuje trestní stíhání proti osmi disidentům nebo jim odpouští trest vězení (jsou mezi nimi Ján Čarnogurský Miroslav Kusý).

Na televizních obrazovkách se poprvé objevuje Václav Havel.

26. listopadu, neděle

Setkání delegace Občanského fóra (v čele s jeho předsedou Václavem Havlem) s delegací Národní fronty a vlády se pokládá za zahájení dialogu.

Tisk začíná uveřejňovat rozhovory s emigranty, informace o OF, fotografie Dubčeka a Havla.

V Brně lidé vytvoří živý řetěz sahající z centra města k vězení v Brně-Bohunicích, odkud triumfálně vynesou opozičního aktivistu Petra Cibulku.

Při manifestaci na Letenské pláni Havel prohlásil: „Občanské fórum chce být mostem od totality ke skutečné demokracii a pluralitě, kterou posléze zajistí svobodné volby“. Mluví Charty 77 a představitelé VONS (Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných) upozorňují, že ještě nebylo popuštěno mnoho politických vězňů.

FOT. OIA NEPIVY



Premiéra [Ladislava] Adamce, který byl zpočátku přijat příznivě, zástup vypíská. Překvapením pro všechny je vystoupení představitele zvláštních jednotek policie – právě těch, které se podílely na napadení bezbranného davu 17. listopadu. Ten vyjadřuje podporu demokratickým změnám a sděluje, že on a jeho kolegové byli proti brutální akce, ale byli vázáni rozkazem.

Občanské fórum vydává své programové prohlášení *Co chceme?* a pořádá v divadle „Laterna Magika“ tiskovou konferenci.

↑ Brno, listopad 1989. „Živý řetěz“ z centra města do věznice v Brně-Bohunicích

27. listopadu, pondělí

Dvouhodinová generální stávka paralyzuje celé Československo (ztráty národní ekonomiky však budou minimální – většina stávkujících přerušeni napracuje).

Vzniká Demokratické fórum komunistů (jako reakce na příliš pomalé změny v KSČ), které předkládá mj. požadavek odsouzení intervence vojsk pěti zemí Varšavské smlouvy v roce 1968.

V Praze vzniká Strana zelených (pokud jde o znečištění životního prostředí je Československo na prvním místě a pokud jde o úmrtnost na druhém místě v Evropě).

Odpolední manifestace na Václavském náměstí. OF doporučuje ukončit celostátní stávkování, protože dosavadní požadavky byly splněny nebo se právě plní.

28. listopadu

Studenti a dramatičtí a výtvarní umělci stávkují dál, dokud jejich požadavky nebudou splněny.

Na dopoledním setkání se premiér Adamec a představitel Občanského fóra dohodli, že do 3. prosince bude předložen návrh nového složení federální vlády.

29. listopadu

Národní shromáždění odstraňuje z ústavy článek o vedoucí úloze komunistické strany, o jediné marxisticko-leninské ideologii v procesu výchovy a vzdělání, a o vedoucí úloze KSČ v Národní frontě.

V televizním vystoupení premiéra Adamce poprvé padne výrok o nutnosti přehodnotit události ze srpna 1968 a zahájit rozhovory s vládou SSSR o ukončení dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československa.

FOT. NAIF DEJMENTI



30. listopadu

KSČ se poprvé rozhodne navázat kontakt s Občanským fórem.

Začínají rozhlasové pořady Občanského fóra.

1. prosince

Koncert Karla Kryla, který přijel z Německa. Heslo na pražské ulici: „Karle Kryle, už neryjeme držkou v zemi“.

Demonstrace v Bratislavě. V Praze a v mnoha dalších českých městech se už manifestace nekonají.

↑ Listopad 1989. Masová demonstrace v Praze



FOT. MAF DEMENTI

↑ Praha, 27. listopadu 1989. Pochod žen na manifestaci v rámci generální stávk

2. prosince

„Rudé Právo“ uveřejňuje rozhovor s Havlem.

Demokratické fórum komunistů zpochybňuje způsob příprav na mimořádný sjezd KSČ a znovu požaduje okamžité volby. Poprvé se objevuje náznak, že by Gustav Husák měl odsoudit z funkce prezidenta republiky. Na zdech a transparentech se objevuje heslo: „Nechceme nový plot za starých kůlů!“.

3. prosince

Na návrh premiéra Adamce odvolává prezident Husák deset členů dosavadní vlády a jmenuje na jejich místo jiné osoby.

Utvářejí se nové politické síly, inovují činnost strany a sdružení zlikvidované po roce 1948.

Desetihodinový „Koncert pro všechny slušný lidi“ ve sportovní hale – velký aplaus Martě Kubišové, Jaroslavu Hutkovi, Karlu Krylovi, kteří se po letech vracejí na scénu.

4. prosince

Studenti přerušují okupační stávkou a nahrazují ji zvýšenou stávkovou pohotovostí. Všeobecná nespokojenost s nově utvořenou vládou.

V Moskvě setkání čelných představitelů členských států Varšavské smlouvy: vstup vojsk do Československa v roce 1968 je uznán za akt neslučující se s mezinárodním právem.

Českoslovenští občanů mohou poprvé po padesáti letech cestovat do západních zemí bez výjezdních doložek a kupovat v bance cizí valuty.

Na konci tradiční odpolední manifestace na Václavském náměstí uzpívá dav hymnu společně s Karlem

Gottem a Karlem Krylem. Zvonky, klíče a všelijaká brnkadla „odzvánějí“ vládě.

5. prosince

Rozhovory premiéra Adamce s delegací Občanského fóra v čele s Havlem.

První návrh nové ústavy zpracovaný odborníky OF.

Souhlas s legálním vydáváním „Lidových novin“, které dosud vycházely jako samizdatový měsíčník.

6. prosince

Premiér Adamec v televizním vystoupení nečekaně oznamuje demisi, vyjadřuje obavy kvůli eskalaci požadavků opozice.

7. prosince

Gustav Husák pověřuje vytvořením nové vlády dosavadního vicepremiéra Mariana Čálfu. ÚV KSČ vylučuje ze svých řad Jakeše a Štěpána za hrubé politické chyby.

Iniciativní skupina archivářů vyzývá vedení všech archivů, aby zabránili ničení dokumentů (objevují se informace o tom, že se v lesích pálí dokumenty StB).

V Praze prochází před budovou Federálního shromáždění průvod mládeže s rozsvícenými baterkami, svíčkami a lampiony pod heslem „My si na vás posvítíme.“

9. prosince

Dohoda všech stran o složení vlády ČSSR: „Delegace OF a VPN v čele s Václavem Havlem a Jánem Čarnogurským se do zasedací místnosti ani nevešla. Budoucí místopředsedové a ministři museli tedy čekat v předpokojí. [...] Ještě nejsou zkaženi vrcholnými státními funkcemi, a proto je s nimi vcelku řeč. Jiří Dienstbier např.

naprosto vážně hovoří o tom, že musel požádat svého kolegu topiče, aby ho zastoupil při zítřejší směně kotelně. Bude totiž v té době asi na Pražském hradě jmenován ministrem zahraničních věcí.“ (Jaroslav Richter, novinář z ČTK)

10. prosince, Den lidských práv

Prezident Husák jmenuje novou vládu, v níž devět osob zastupuje KSČ, dvě Československou stranu socialistickou, dvě Československou stranu lidovou, sedm jsou bezpartijní. Noví ministři jedu autobusem na Hrad kde prezident Husák po slavnostní přísaze vlády odstupuje z funkce.

Zasedání vlády „národního smíření“ věnované realizaci hospodářské reformy, přípravě návrhů zákonů upravujících základní občanské svobody a práva, jakož i přípravě voleb. Jako kandidáti na prezidenta jsou uvedeni: Václav Havel, Alexandr Dubček, Ladislav Adamec a Čestmír Císař.

Ve 14 hodin poslední velká manifestace toho roku svolaná Občanským fórem.

11.– 12. prosince

Herci, zaměstnanci divadel, výtvarní umělci a hudebníci zakončují stávkou.

Studenti vysvětlují, že jejich další stávka je manifestací solidarity se Slovenskem, kde ještě nejsou splněny všechny požadavky.

17. prosince

Pochod studentů a Pražanů k připomenutí manifestace ze 17. listopadu.

V televizi nepředstavuje Václav Havel, kandidát na prezidenta, který budí největší emoce. „Jestliže společenský zájem vyžaduje, abych přijal prezidentský úřad, udělám to, ale pod dvěma podmínkami. Zaprvé: že bych byl prezidentem dočasným a pracovním, jakého teď potřebujeme, zatímco ten, který zasedne v Masarykově křesle na pět let, vzejde z voleb uskutečněných parlamentem zvoleným ve svobodných volbách. Za druhé: že po mém boku stane, a není důležité v jaké pozici – Alexander Dubček.“

19. prosince

Na Václavském náměstí manifestuje svou podporu Havlovi 100 000 lidí.

Císař a Dubček rezignují z kandidatury na prezidenta a podporují Havlovu kandidaturu.

20. prosince

V Praze začíná mimořádný sjezd KSČ. Předsedou se stane Ladislav Adamec, prvním tajemníkem Vasil Minorita.

21. prosince

KSČ přijímá rozhodnutí o rozpuštění Lidových milic.

22. prosince

Ministři zahraničních věcí Jiří Dienstbier a Hans-Dietrich Genscher přestřihují ostnaté dráty na hranicích ČSSR a SRN.

27.–28. prosince

Masové sdělovací prostředky informují, že se první tajemník Městského výboru KSČ v Praze Miroslav

Štěpán, který byl odpovědný za brutální potlačení demonstrace 17. listopadu, nachází od 23. prosince ve vyšetřovací vazbě pro obvinění z pokusu trestného činu zneužití pravomoci.

29. prosince

Václav Havel se stává prezidentem Československa.
Studenti ukončují stávkou.

ZPRACOVALA

Katarzyna Borunová

PUBLIKACE POUŽITÉ V KALENDÁRIU

(kromě těch, jež jsou uvedeny v textu):

1. „Biuletyn Informacyjny – pismo Solidarności Polsko-Czechoslowackiej“, Vratislav, leden 1990.
2. *Kronika sametové revoluce*, Československá tisková kancelář, Praha 1990.
3. *Konec normalizace*, „Lidové noviny“, Praha 1990.
4. *Łagodna rewolucja na praskich ulicach* (práce novinářů ČTK), přeložil Jan Stachowski, Varšava 1990.

FOT. PAP/CTK



← Praha, 29. prosince 1989. Václav Havel přímo po prezidentské volbě ve Federálním shromáždění Československé socialistické republiky. Vpravo – Alexander Dubček, vlevo – Marián Čalfa

JIŘÍ DIENSTBIER

Česká vláda se měnila několikrát; stalo se třeba, že zavolali k večeru do Laterny Magiky, že jsme dosud nedodali kandidáta na ministra spravedlnosti. Kdo měl nějaký nápad, vrhl se k telefonu a volal svým známým advokátům. Tak se kromě jiných sehnala paní doktorka Burešová; přišla do Laterny a dala se přemluvit, aby se ujala ministerstva spravedlnosti. Ta volba ovšem nebyla náhodná. Věděli jsme, komu volat, jak se který právník choval minulých letech, jakou má kvalifikaci.

Upřímně řečeno: zpočátku nás vůbec nenapadlo, že budeme sestavovat nějaké vlády, mysleli jsme si, že celý proces potrvá několik let. Když ale federální premiér Adamec vyhlásil svou „reformovanou“ vládu, lidé se vzbouřili a žádali zásadní změnu. Pamatuju se, že jsem ten večer odjel z Laterny do kotelny, abych trochu přitopil, protože bylo chladno, aby v deset večer po šichtě měli dělníci horkou vodu na koupání. Vrátil jsem se o půlnoci a v Laterně sedělo pár lidí: Havel, Pithart, Jičínský a další. Uvažovali jsme, kdo by měl být ve vládě, a někoho napadlo, že já bych mohl být ministrem zahraničí. [...] Nemysleli jsme si, že by například mne nebo Jána Čarnogurského, pár dní předtím propuštěného z vězní, byli ochotní přijmout.

(JANA KLUSÁKOVÁ A JIŘÍ DIENSTBIER ROZMLOUVAJÍ, PRAHA 1993)

PETR POSPÍCHAL

Všechno začalo demonstrací v Praze 17. listopadu. Já jsem z Brna koordinoval telefonem *publicity* té demonstrace: koho, jak a o čem informovat, do jakých prostředků masové komunikace na Západě se dostat, atd.

Osmnáctého listopadu jsem jel do Prahy, ale nechtěl jsem, aby estébáci věděli, že tam jedu, protože se mi to už párkrát nepovedlo, chytili mě a tři-čtyři dny drželi ve vězení. Vzal jsem si tedy jen igelitku a odešel jsem z domova, aby si to nikdo nedal dohromady s odjezdem do Prahy. To jsem ještě nevěděl, že se budu moci vrátit až za čtyři měsíce.

V Praze jsem přišel do bytu Petra Uhla ve chvíli, kdy tam poslouchali kazety s nahrávkou rozhovoru se ženou, která povídala, že nějaký člověk, její blízký přítel, byl při demonstraci zabit. Poslouchali jsme to několikrát a dospěli jsme k závěru, že je to těžké – nedá se to ani uveřejnit, ani neuveřejnit. V rámci odpovědnosti a profesionální etiky (už jsme tehdy dávno působili jako Východoevropská informační agentura) jsme se s Petrem rozhodli uveřejnit tu informaci podmíněně, s komentářem: „obdrželi jsme informaci od ženy, která neuvádí své jméno, podle které...“ Tato informace velmi zradikalizovala nálady – zapůsobila jako startér revoluce, i když se ukázalo, že je nesprávná. Byl to prvek nějaké estébácké hry, ale dodnes se nedá pochopit, o co jim vlastně šlo.

Následujícího dne, 19. listopadu, byl Petr Uhl uvězněn, a tentýž den večer jsme založili Občanské fórum.

Vlastní práce začala hned nazítří, v pondělí 20. listopadu. U Václava Havla doma se konala tisková konference, a po ní jsme šli dělat revoluci. V jedné galerii řekli, že nás nechtějí, že je to pro ně moc riskantní, a že musíme odejít. Šli jsme tedy do jiné galerie. První dva dny nás

bylo asi 20 až 25, ale pořád někdo někoho vodil, rozšiřovalo se to, a pak jsme se přestěhovali do divadla „Laterna Magika“.

Věděli jsme že se lidé budou scházet na Václavském náměstí. Dohodli jsme se s novinami „Svobodné slovo“, které nám daly část redakce, a z balkonu nad náměstím jsme mluvili k davu. Byl jsem tam také, ale na mikrofon jsem nemluvil, s telefonem v ruce jsem živě komentoval události pro Svobodnou Evropu. Věnoval jsem se tomu celý týden. Deset minut jsem telefonoval, oni to nahrávali, nosili do jiného studia a vysílali, a já měl deset minut, abych se zorientoval, a nahrával jsem další „díl“. Bylo to hodně vyčerpávající, vyžadovalo to stálou pozornost, abych nepřehlédl něco důležitého – několik hodin naprostého soustředění denně. V těch dnech nikdo kromě mne živě revoluci nepřenašel.

Od třetího dne revoluce jsem už byl pořád na místě, ve „štábu“. V noci tam bylo méně lidí, ale práce neustávala. Dostávali jsme různé informace z Prahy, z celé země, museli jsme rozhodovat, jakou přijmeme taktiku, co dělat, aby se dav neradikalizoval, aby nedošlo k použití síly; ale na druhé straně jsme také museli odhadovat, co budou dělat komunisté. A to jsme už vůbec nevěděli – jak se zachovají, jestli se nerozhodnou poslat proti nám armádu.

Všechno to probíhalo velice dynamicky. Jako „štáb revoluce“ jsme analyzovali informace a přijímali rozhodnutí. V těch prvních dnech se skutečně rozhodovalo o osudu státu. Nebylo to jako v Polsku, kde byla všechno práce několika let a nakonec to dostalo podobu dohody s vládou u kulatého stolu. My jsme nevěděli, jestli vůbec na druhé straně sedí nějakí rozumní lidé; mysleli jsme si, že spíš ne, a měli jsme plno obav. Měli jsme zkušenost,

že před několika dny byli při demonstraci brutálně bití lidé. Přesto jsme se pokoušeli s představiteli moci mluvit. Dva muzikanti, Kocáb a Horáček, zorganizovali první schůzku premiéra Adamce s Havlem a několika lidmi z jeho okolí.

Hned jsme věděli, že máme vyhráno, ale zůstávala otázka, jak to proběhne. Kdyby se někdo pokusil radikalizovat davu, mohlo to všechno jít úplně jiným směrem. V lidech bylo hodně nenávisti. V takových situacích se vždycky část lidí strašně snadno radikalizuje, protože proti moci předtím nic nedělali a cítí se poníženi. Toho jsme se velmi obávali. Demonstrace se v tom prvním týdnu konaly každý den (v Praze pětkrát na Václavském náměstí a dvakrát na Letné). Měli jsme celkem štěstí, protože v takovém rozvášněném davu snadno dojde k nehodě, někdo může někoho zabít, nebo může někdo náhodou zemřít. K tomu ještě události jinde v Československu. Celé dny jsme přemýšleli, jak to zvládnout, jak nastolit rovnováhu.

Havel tehdy získal ještě větší autoritu, protože věděl, jak by měla vypadat dramaturgie revoluce, dokázal demonstrace „režirovat“. Lidé stáli na náměstí a čekali, co se bude dít. Bylo potřeba někoho pozvat, organizovat vystoupení, postarat se, aby bylo slyšet, co z balkonu říkáme.

Já jsem od štábu, osobně od Havla, který byl neformálním šéfem, dostal pověření, abych udělal revoluci v Československém rozhlasu. Spojil jsem se s tamním Občanským fórem (protože za těch několik dní všude vznikla místní OF), řekl jsem jim, co musejí dělat, a přihlásil jsem se k řediteli rozhlasu.

Přijal mě na prahu kanceláře. Zdvořile jsem pozdravil, představil jsem se a vysvětlil jsem mu, že přicházím



↑ Praha, listopad 1989. Konference Občanského fóra

s posláním: „Mým úkolem je požádat, abyste opustil své místo a nechal nás o samotě. Doufám, že nebudou problémy a že chápete, proč jsme se do takové situace dostali.“ On odpověděl: „Samozřejmě, nepochybuji o tom, že to tak musí být.“ Všechno proběhlo klidně. Pak jsme s několika lidmi seděli v jeho kanceláři a uvažovali jsme, co dál. Ten moment se opakoval: získali jsme moc, ale ještě nevěděli, co s ní dělat.

Bylo potřeba dělat kroky nejen pozitivní; rozhodovat, koho propustit, jak rozhlas reorganizovat, jestli se bude sám reformovat, jestli mám kandidovat na šéfa. Rozhodl jsem se, že ne. Dohodli jsme se, že zaměstnanci rozhlasu vytipují někoho z vlastních řad, a naši jsme tam nějakého komunistu, který byl kompromisní.

Tehdy jsem pochopil, že revoluce je snadná věc, dokud nepřijde chvíle, kdy se mění moc. Právě to pro mne byl konec revoluce.

NAHRÁLA A ZAPSALA

Katarzyna Madoňová-Mitznerová

Materiál pochází z „Karty“ 27/1999.



VISEGRÁDSKÁ PAMĚŤ

Kladská kotlina, hranice PLR a ČSSR, 9. července 1988. Setkání polských a českých aktivistů demokratické opozice, které uspořádala Polsko-československá Solidarita. Odleva stojí: Piotr Niemczyk, Petr Uhl (odvrácený), Józef Piniór, Adam Michnik, Jan Lityński, Mieczysław Piotrowski, Jaroslav Šabata, Stanislav Devátý, Zbigniew Bujak, Anna Šabatová, P. Václav Malý, Ján Čarnoguský. Odleva sedí: Mirosław Jasiński, Zbigniew Romaszewski (vpředu), Zbigniew Janas, Václav Havel, Petr Pospíchal, Jan Urban, Danuta Winiarska (odvrácená), Jacek Kuroń, Ladislav Lis, Saša Vondra

FOT. MAF DEMENTI

Co utvářelo „Visegrád“ – společenství Čech, Slovénka, Maďarska a Polska – nikoli po komunismu, ale ještě za jeho trvání? To společenství přece mělo také společenský rozměr, nejen politický. Dnes to však není samozřejmé, protože mezi našimi národy stále víc převládá... lhostejnost. Co jsme z předchozích desítek let ztratili? Čeho nevyužíváme?

Na pozvání ředitele Visegrádského festivalu Andrzeje Jagodzińskiego připravilo Centrum KARTA v říjnu 2002 setkání *Společná minulost – společná paměť?*, na které do Vratislavi přijelo několik desítek lidí, jejichž životopisy zaručovaly, aby odpověď na to otázku byla zaručena i životem, nikoli jen znalostmi. Mnozí z nich v minulosti přecházeli hranice, které nás rozdělují. Společnosti byly díky nim schopny spolu za úřední, ideologickou mrtvou fasádou komunikovat.

Předkládaný zápis není přesnou reprodukcí dvou-denního společného rozhovoru; z výňatků z vybraných vystoupení (včetně jednoho v písemné podobě) jsme složili jednotný řetězec výpovědí, doplněný a autorizovaný účastníky debaty.

—
Zbigniew Gluza

Maciej Koźmiński

V meziválečném období a v letech druhé světové války patřily Polsko, Československo a Maďarsko do protichůdných politických táborů. Rozdělení, které přineslo „versailleské uspořádání“, však v překvapivě malé míře ovlivnily vzájemné vnímání a stereotypy, charakterizující vztahy mezi námi – zejména mezi Poláky a Maďary.

Po druhé světové válce ovládla naše země pod záštitou „jaltsko-postupimského uspořádání“ vítězná totalita. Vzhledem k obecně pasivnímu postoji Západu bylo těžké i jen pomyslet na jakékoli společné vzepětí k nezávislosti. Liberalizační procesy se vyznačovaly výraznou asynchronností, poněvadž se jejich jednotlivé etapy až do památného podzimu 1968 neodehrávaly ve více než dvou státech „reálného socialismu“ současně. Události s velmi podobnými základy, ba i průběhem, probíhaly rovněž v rozdílné národní podobě. A tak například události, které se odehrály v květnu roku 1953 v českých a moravských městech, anebo červnové události v témže roce v Berlíně neměly v hlavních městech „bratrských“ zemí žádnou výraznou společenskou odezvu.

Až do šedesátých let se také těžko dalo mluvit o jakémkoli přímém spojení mezi „vzbouřenci“ z různých zemí – s čestnou výjimkou nepočtených účastníků polského a maďarského října 1956. Od sedmdesátých let však už takové kontakty už nebývají jen jednotlivé. Symbolický význam má skutečnost, že mezi zakladatelskými členy Polsko-československé i Polsko-maďarské solidarity byli první prezidenti zemí, kteří 15. února 1991 ve Visegrádu podepsali příslušnou *Deklaraci*. Není přece náhoda, že mezi těmi, kdo jsou dnes přítomni v Oratoriu Marianu Vratislavské univerzity je pět lidí, kteří patřili

do první skupiny velvyslanců akreditovaných ve třech již demokracích zemích.

Ákos Engelmayer

Maďari byli za druhé světové války na druhé straně bariéry, ale ve vztahu k Polákům se chovali slušně i v období varšavského povstání. V Maďarsku našly úkryt desítky tisíc Poláků a v Balatonbogláru působilo až do německé okupace v roce 1944 jedno z mála polských lyceí v Evropě.

V období stalinismu kontakty mezi Polskem a Maďarskem vůbec neexistovaly. Přišel však rok 1953 – Stalinova smrt. V Maďarsku přišla obleva, v Polsku byl uvězněn primas Wyszyński, Gomułka byl stále vězněn. V roce 1956 vznikl diskusní Petöfiho kroužek a 29. června, hned nazítří po událostech v Poznani, se konala velká diskuse o svobodě tisku a slova, kterou v ulicích Budapešti poslouchalo deset tisíc lidí. O několik dnů později tuto diskusi označili představitelé KSSS Suslov a Mikojan na plánu ÚV Maďarské strany pracujících za „ideologickou Poznaň“.

Byl jsem tehdy v maturitní třídě a 20. října 1956 jsme šli na demonstraci. Mysleli jsme, že je Varšava obklíčená sovětskými tanky, a proto jsme vyšli do ulic. Nejpopulárnějšími hesly byla toho dne: „Všichni Maďari pojďte s námi, půjdeme za Poláky“ a „Svoboda a nezávislost se rovná polsko-maďarskému přátelství“. Tato demonstrace se proměnila v ozbrojené povstání, kterého jsem měl potěšení se zúčastnit. Těch třináct dnů svobody určovalo celý můj pozdější život. Je známo, jak povstání skončilo.

Polsko bylo až do prosince 1956 na prvním místě mezi zeměmi, které nám pomáhaly. Posílalo nám krev,

peníze i potraviny. Slavný *Dziennik węgierski* (Maďarský deník) Wiktora Woroszylského byl v Polsku četbou několika generací. V prosinci 1956 uprchli z vězení v Miskolci dva mladí lidé. Dostali se přes Slovensko do polské Szczawnice, kde je estébáci a NKVD chtěli zatknout. Místní obyvatelé je ubránili sekerami...

Po roce 1956 byly v Maďarsku nevídaně silné sympatie k Polákům. Polsko se pro nás stávalo oknem do Evropy a do světa – v době, kdy jsme nemohli jezdit na Západ. Polsky se učily tisíce lidí. Autostop – v Polsku povolený a organizovaný, zatímco v Maďarsku zakazovaný – pro nás nebyl jen formou cestování a poznávání Polska, ale i formou vzpoury. V Polsku jsme se znovu učili vlastenectví: legenda Zemské armády byla pro mou generaci nesmírně důležitá.

Jerzy Kronhold

Můj otec obsazoval v roce 1938 Záolší jako voják, kapitán 4. pluku Podhalských střelců, ale zároveň se zajímal o Čechy. Měl v knihovně dva svazky Masarykových děl a vděčím mu za svůj zájem o tuto historickou osobnost. Otec velmi pronikavě hodnotil intelektuální potenciál československého státu a jako voják mě naučil úctě k tomuto národu.

Polsko-československá hranice byla za mého dětství neprostupná. Pamatuji si záseky a ostnaté dráty do výšky tří metrů, i demontáž těchto záseků v roce 1956. Pamatuji si také asi první pokus o kontakt se svými vrstevníky na druhém břehu Olše, který by mohl být tématem písně Jaromíra Nohavici *Pouštění kachen přes Olši*, až na to, že my jsme ty kameny omotávali papírky a tak jsme si posílali adresy. Hranice se překročit nedala, ale dal se hodit kámen s napsanou adresou.

Petr Uhl

Po Polska jsem poprvé přijel v roce 1962 jako student pražského ČVUT za pozvání Vratislavské polytechniky. Byli jsme tu měsíc, praxi jsem vykonával v Gdaňských loděnicích. Naučil jsem se trochu polsky a začal jsem do té země jezdit častěji, navazoval jsem také politické kontakty. V dobách studentského hnutí a stávek v roce 1968 jsem byl ve Varšavě. Bydlel jsem tehdy u Januse Onyszkiewicze, který tehdy byl jako jediný představitel učitelského sboru univerzity členem stávkového výboru. Několik let poté jsme v Praze přeložili *Otevřený dopis* Kuroně a Modzelewského členům PSDS, který vydal pražský studentský parlament.

Pro Chartu 77 byla velkou inspirací činnost KOR a ROPCIO. Proto jsme také v roce 1978 uspořádali první setkání aktivistů Charty 77 a KOR v Krkonoších na Stezce polsko-československého přátelství (jak se oficiálně jmenovala).

Jarosław Broda

Iniciačním zážitkem byl v mém případě přirozeně rok 1968 a to, co jsem tehdy jako dvanáctiletý kluk mohl na vlastní oči vidět v Kłodzké Bystrzyci, odkud pocházím a které ležela na jedné z hlavních tras, po nichž bratrské tanky vstupovaly do Československa.

Dvacátého prvního srpna jsme se právě přestěhovali. Ve všech našich balících a nábytku byl ještě chaos, a tu se náhle na ulicích objevily tanky, po železnici jely vojenské transporty, nad námi létala letadla. Pamatuji se, že maminka propadla úplné hysterii, protože pro ni bylo samozřejmé, že začala válka. Ten dojem byl o to silnější, že byla za války třikrát přestěhována. Samozřejmě jsme tehdy intenzivně poslouchali „Svobodnou

Evropu“. Velký dojem dělala dramatická prohlášení českého rozhlasu, která RSE přebírala. Další den jsem šel na bystrzycké náměstí, kde se shromažďovali lidé, aby si popovídali o tom, co právě vidí, co se to děje. Slyšel jsem tam, jak si lidé povídají, že vlastně dobře těm Pepíkům tak, protože chtěli společně s Němci udeřit na socialismus a naši nezávislost a zabrat Kladskou kotlinu, a že je skvělé, když tam naši hoši jedou udělat pořádek. Co mi tehdy zůstalo v hlavě, byl pocit příšerného studu za ty lidi, za to, že je propaganda tak úspěšná.

Jan Lityński

V letech 1966–67 v Československu stále důrazněji odmítali stalinismus. V Polsku to bylo úplně jinak – měli jsme tehdy ponurou atmosféru, která v březnu 1968 zplodila útok tmářství, antisemitismu, útok proti inteligenci. Ale přes ten obrovský rozdíl měly ty atmosféry něco společného. Totalitní režimy existují na sopce. Stačila jedna jiskra, nahromadění určité energie, aby vybuchlo pražské jaro – pro mne jedno z největších protitotalitních hnutí, srovnatelné v jistém smyslu se „Solidaritou“. Stačila jedna jiskra, aby vybuchlo studentské hnutí, později označované jako Březen.

V roce 1968 jsem seděl ve vězení. Byl to pro mne určitý druh dobrodružství, vážného dobrodružství, jakoby pokračování v cestě lidí, kteří prošli vězením dříve. Když jsme 22. srpna dostali do cely noviny a viděli jsme, že se odehrála invaze do Československa, dalo se i s námi udělat cokoliv. A ten strach je největší trauma, myslím, že nejen moje, z vězení v roce 1968. Pocit bezmoci vůči komunismu. Důležité však je to, co se tehdy v Polsku stalo. Mladí Poláci hned zareagovali. Když jsem se dozvěděl, že došlo k prvním zatčením spjatým s letákovou akcí

proti vpádu do Československa, samozřejmě mi bylo líto, že někdo sedí, ale na druhé straně jsem se cítil líp – protože se ukázalo, že trvá společenství, které nám přese všechno velí reagovat.

Tomasz Szarota

Na podzim 1968 přijel do Historického ústav Polské akademie věd, kde pracuji, Karel Kaplan, český historik, který zanedlouho poté vycestoval na Západ a odvezl s sebou důležité dokumenty vedení KSČ; tam je uveřejnil. Připadla mi tehdy povinnost se o našeho hosta starat během jeho pobytu v Polsku. Cestou z letiště do hotelu mi skoro neodpovídal. První, co udělal, když jsme vešli do hotelového pokoje, bylo, že schoval telefonní sluchátko pod polštář. Pak se mne zeptal: „Co si o tom všem myslíte vy?“ Když jsem mu řekl, co si my, v každém případě my v Historickém ústavu, myslíme o „bratrské pomoci“ poskytnuté Československu, měl Kaplan v očích slzy. Právě na protest proti účasti Polska v srpnové invazi vrátilo v našem ústavu stranickou legitimaci pět lidí: Lucjan Dobroszycki, Bronisław Geremek, Krystyna Kerstenová, Tadeusz Łepkowski a Krystyna Zienkowska.

Ján Budaj

Polsko jsem odhalil koncem sedmdesátých let. Měl jsem už zkušenost politického vězně, ale po letech jsem dostal možnost cestovat do východních zemí. Poznal jsem tu hodně přátel a uvědomil jsem si, že na sever od nás leží země nějaké podivné absurdity. Také tu byl totalitní systém, ale nám v Československu připadala ta vaše totalita jako poloviční svoboda. V sedmdesátých letech jsem četl polský týdeník „Polityka“; ačkoli ho vydával tiskový

koncern, který patřil PSDS, poskytoval mi hodně informací, ke kterým bych se u nás nedostal.

Tím, co pro mne bylo tehdy na té polské zkušenosti nejdůležitější, byl fakt, že polský odpor proti komunismu byl na konci sedmdesátých let značně praktičtější než český a skoro ještě neexistující slovenský. Mohl bych říci, že v Polsku to byly partyzánské formy, zatímco v Československu měl odpor kulturně-elitní charakter.

Disidenti u nás často byli umělci, nechtěli být politiky, nechtěli zakládat politickou stranu ani nic organizovat. Samozřejmě v Československu (nazývaném Biafra ducha) a především v Praze doléhal na intelektuály obrovský tlak, a takové reakce měly své odůvodnění. Nemohlo se stávat to, co se dělo v případě Aldony Jawłowské, která vyučovala studenty a zároveň psala do polského samizdatu. Nikdo z nás nemohl zažít takovou demonstraci, jakou jsem zažil ve Varšavě v roce 1980. Ani situaci, za níž se dal na trhu s ovocem a zeleninou koupit pod pultem samizdat s Miłoszem, tedy dost drahý...

Polská zkušenost byla pro mnohé lidi v Čechách kreativní, kontinuální. Pomáhala přežít lidem z generace, která později uskutečnila „sametovou revoluci“.

Markéta Fialková

Polsko-české kontakty mé rodiny začaly v padesátých letech, kdy rodiče jezdili na turistické povolení přes Tatry do Krakova a tam se setkávali s lidmi z okruhu „Tygodniku Powszechnego“. V sedmdesátých letech jsem jezdila skoro každý rok na festival Jamboree do Varšavy. Nejsem velká příznivkyně jazzu, mám radši rock, ale byla to událost, na kterou přijížděly spousty mládeže z Maďarska a z Československa. Moje rodina i přátelé, kterým ještě nevzali pasy, jezdili často také do

Maďarska, kde také probíhaly velké festivaly, které vyvolávaly pocit svobody.

V polovině sedmdesátých let jsem se spřátelila se skupinou polských studentů, mj. s Andrzejem Jagodzińským. Vyměňovali jsme si opoziční materiály: Andrej vozil polské publikace do Čech a já jsem vozila české do Polska. Při svých návštěvách Varšavy jsem se v té době stýkala také s aktivisty KOR. S Wojciechem Arkuszewským jsme si vyměňovali zkušenosti týkající se neoficiálního vzdělávání: on vyprávěl o „létající univerzitě“ a já o přednáškách, které jsme – můj otec Jiří Němec a já – přednášeli pro dělnickou mládež v Praze. Mé příjezdy skončily v roce 1977, kdy mi vzali pas. Pak jsem do Polska přijela až po deseti letech.

Československo bylo od roku 1958 federálním státem. Neexistovalo jedno ministerstvo kultury, jen zvlášť české a zvlášť slovenské. V té souvislosti se prováděla trochu jiná kulturní politika a za normalizace to skutečně mělo jistý význam. Na Slovensku vycházely knihy a promítaly se filmy, které se v Čechách nedaly vidět. Když jsem ale měla na vybranou mezi stejnou knihou v polštině a ve slovenštině, vybrala jsem si polskou, protože slovenštinu jsem znala, ale polštinu jsem chtěla poznat.

V osmdesátých letech jsem jezdila do Bratislavy jako pozorovatelka Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) na procesy s katolickou inteligencí, s kněžími a řeholníky. Při této příležitosti jsem poznala většinu polské opozice a spřátelila se s ní.

Mirosław Jasiński

Mé svazky s Čechami nezačaly politickým kontakty, ale kontakty kontrakulturními. Rozsáhleji jsem se začal

nezávislou československou kulturou zabývat v sedmdesátých letech, kdy se stovky a možná tisíce Poláků a Čechů setkávaly na čenstochovských poutích, hlavně na poutích hippies. Ty často probíhaly za dramatických okolností, s velkým policejním bitím u zdi kláštera. Takové společné zážitky hodně sblížují.

Zbigniew Janas

Na spolupráci s národy žijícími jižně od Polska jsem začal pomýšlet, když jsem ještě pracoval jako dělník v elektrotepelné elektrárně v Ursusu. Bylo to souběžné se začátkem mého vstupu do politického života. Právě tehdy jsem se Zbyškem Bujakem začali číst první samizdаты a dostal se k nám *Dziennik węgierski* Woroszylského, díky kterému jsme se začali zajímat o Maďarsko. Nesmírně důležitým momentem bylo také čtení podzemní „Krytyky“ se slavnými texty českých disidentů; *Paralelní polis* Václava Bendy, *Moc bezmocných* Václava Havla, a také pozdější diskuse kolem těchto textů. K navázání kontaktů bylo ještě daleko, ale publikace nám poskytly intelektuální základ k víře, že ti bezmocní dělníci v Ursusu mohou něco udělat. Že stojí za to něco dělat.

Takovým začátkem byla také hladovka v květnu 1980 v Podkowě Lešné, kam přijel maďarský disident Tibor Pákha z Budapešti hladovět společně se členy KOR [na obranu dvou lidí uvězněných kvůli vydavatelství NOWa].

Ákos Engelmeyer

Tibora Pákha jsem poznal v srpnu 1956 u táboráku ve slovenských Tatrách, kde si polská, česká, slovenská a maďarská mládež povídala o poznaňských událostech. Za povstání v roce 1956 byl raněn. Rok poté byl uvězněn

za to, že informoval západní velvyslanectví o vykonání trestů smrti na mladistvých. Seděl deset let, z toho tři roky na samotce, kde mu dávali elektrošoky. V osmdesátých letech byl jedním z organizátorů pomoci pro polské děti.

Petr Pospíchal

Když jsem se v polovině sedmdesátých let učil tiskařem, vládla v Československu „normalizační“ atmosféra, která nedávala naději, že by se cokoliv mohlo změnit. Byl to takový temný čas, kdy nebylo vidět žádnou vyhlídku, a nejvíc člověka dráždil nedostatek informací. Vypadalo to, že se nic neděje, že doba, ve které žijeme, je absolutně prázdná.

První kontakty s opozicí jsem navázal trochu náhodou několik měsíců před zveřejněním Charty 77. Tehdy jsem už věděl, kam se obrátit, od koho si vzít dokumenty, jak je přepisovat, kam kolportovat. Díky Chartě 77 se sešli lidé z různých prostředí, kteří byli iniciátory pozdějších opozičních hnutí (elitářské, dělnické, kontrakturní opozice). Bylo to fascinující pro člověka, kterému bylo sedmnáct a nikdy předtím v žádné hnutí nemohl doufat.

Po různých peripetiích, když jsem se v roce 1984 vrátil z druhého pobytu ve vězení, bylo vidět, že už je nová etapa. Prvotní energie Charty 77 se už do velké míry vyčerpala, chyběly nové impulsy. Tehdy se ke mně dostalo pařížské vydání *Konspiry* (knihy o polském podzemí), kde byly uveřejněny faksimile zatykačů. Byla tam jména a adresy lidí z opozice, a také informace, s kým se daný člověk stýká, čili kde je ho možné najít. Našel jsem lidi, kteří jezdili do Varšavy, a tak se toho dalo využít. Díky rozhlasu jsem se dozvěděl, že jeden z nich, Zbigniew Janas, je na svobodě a neskrývá se jako třeba Bujak, jehož

fotografie a adresa byly také v *Konspíře*. Napsal jsem tedy dopis tomu Janasovi a náš přítel Rudolf Vévoda, který jako student mohl cestovat, se s tím dopisem ke Zbyškovi dostal.

Zbigniew Janas

Tuto spolupráci pokládám za štěstí, protože se mi podařila trochu náhodou. Dobře se pamatuji na den, kdy se u mě objevil Rudolf Vévoda s návrhem spolupráce s aktivisty Charty 77. To nebyl jen začátek dobrodružství, ale také začátek budování solidarity s lidmi, kteří to tehdy měli mnohem těžší než my.

To, že jsme pašovali přes hranice samizdaty nebo dělali nějaké společné známky, svědčilo o tom, že si zahráváme bezpečnosti pod nosem nejen ve vnitřní, ale i v mezinárodní struktuře. Vyskytovaly se i zvláštní situace – ještě důležitější. Když byl v roce 1987 Petr Pospíchal znovu zatčen a seděl ve vězení, zorganizovaly se kolem té věci tisíce lidí v celém Polsku. Sebrali jsme podpisy na jeho obranu a s Janusem Onyszkiewiczem jsme je zanesli na české velvyslanectví. Zanedlouho poté se Petr z vězení vrátil. Nevím, jaký význam mělo těch skoro dvacet tisíc podpisů, ale myslím, že nějaký ano.

„Solidarita“ v té době už hodně slábla, struktury se rozpadaly, člověk mohl upadnout do deprese. A tohle byl pro nás nový směr činnosti, povznášelo to na duchu, připomínalo, že se dá něco dělat i v daleko těžší situaci.

Petr Pospíchal

Když jsem seděl ve vězení, informace o demonstracích se ke mně nedostaly. Byl jsem velmi izolovaný, dlouho mi ani nechodily dopisy. - To, co v Polsku dělali pro mou svobodu, byla solidarita v praxi. Hodně lidí se angažovalo ve



FOT. NAF DEMENTI (2)

← ↓ Vratislav 16. dubna 1987. Protest PČS za propuštění českého opozičního aktivisty Petra Pospíchala, uvězněného za kolportování polských tisků polských nezávislých vydavatelství a kontakty s aktivisty „Solidarity“



středoevropských záležitostech, v českých, a byli ochotni podepsat petici, žádost, napsat dopis do vězení nebo se zúčastnit demonstrace. To, že mě tehdy po několika měsících z vězení propustili, byl výsledek činnosti v Polsku, v Čechách a v dalších zemích.

Ukázalo se, že polsko-československé, polsko-maďarské kontakty, naše kontakty s Maďarským přes Bratislavu, ale i naše vnitřní kontakty mezi Čechy a Slováky (ne tak časté jako zpočátku) – to všechno vytvářelo nové možnosti činnosti, nové perspektivy pohledu na svět, na prostor, v němž se pohybujeme a který chceme změnit.

Jan Lityński

Na začátku sedmdesátých let bylo Polsko nejveselejším barákem v táboře. U nás nadešlo období poměrné svobody, ale v Československu vládl teror. Ten rozdíl se dal najít v politické publicistice tehdejšího období. V polských textech je výrazně vidět počátky přemýšlení o odporu vůči komunismu. České texty se týkají především problémů „normalizace“.

Důležitý rozdíl je také vidět, když se člověk podívá na chvíli vzniku Charty 77 a KOR. Výbor na obranu dělníků (KOR) vznikl z odreaování let 1968 a 1970, a hned se zaměřil na zásadní věc: obranu dělníků. Zatímco v Československu, kde byly mnohem větší represe a lidé seděli ve vězení, byli vyhazováni z práce a ze svého města, vznikla Charta 77 kolem protestu na obranu rockové skupiny – impuls byl spíš kontrakturní. Opozici v Polsku od začátku určovalo politické myšlení, ačkoliv výchozím bodem byla obrana lidských práv.

V roce 1978, kdy došlo k prvnímu setkání Charty 77 a KOR, jsem snad jedinkrát měl pocit, že se děje něco neobvyčejně důležitého, že těch ani ne dvacet lidí, kteří se

sešli na hranicích, změni průběh dějin a způsob uvažování o našich vzájemných vztazích.

Jarosław Broda

Často dostávám otázku, kde se vzala myšlenka vytvořit organizaci a tolik let pracovat na spolupráci s Čechy a Slováky. Takovým impulsem samozřejmě bylo slavné setkání Charty 77 a KOR, v mém případě ještě podpořené osobním zážitkem spojeným s událostmi roku 1968. To mělo tak mohutný symbolický rozměr, že mohlo představovat popud k vytvoření organizace. Jestli v té myšlence spolupráce byl politický záměr? ... Podstatou činnosti demokratické opozice bylo prolamování různých omezení, překračování bariér, které stavěl totalitní systém. Jednou z takových samozřejmých bariér byl nedostatek autentických kontaktů mezi našimi zeměmi. Samotná myšlenka na oslabení těchto bariér, protože jsme tehdy nebyli schopni je zlikvidovat, samozřejmě měla politický rozměr.

Když jsem si teď prohlížel bulletin Polsko-československé solidarity (PČS) a texty, vymezující podstatu její činnosti, vidím, že byly formulované velmi jednoduše, na elementární úrovni. Psalo se, že „je to seskupení sloužící výměně informací a kontaktům mezi nezávislými seskupeními Polska a Československa“. Vyměňovali jsme si nezávislé časopisy, spojovali jsme organizace s podobným ideovým či duchovním charakterem. Pokoušeli jsme se zprostředkovat setkání jednotlivých redakcí nezávislých časopisů, například literárních.

Setkání opozičních aktivistů postupně s sebou nesla potřebu politické reflexe. Obvykle to mělo podobu společných prohlášení nebo dopisů k nějaké konkrétní záležitosti. Vidina, že budeme subjektem ve sjednocené Evropě,

se tehdy zdála dost absurdní. Když se ale člověk dnes podívá do textů z té doby, je vidět, že je tam taková myšlenka velmi silně přítomná. Podobně jako ta, že vzájemnou politiku vymezuje společný osud a společný protivník.

Mirosław Jasiński

Různé bývaly naše konstitutivní zážitky, čili takové, které rozhodovaly o tom, co si myslíme o světě. Pro některé to byl něčím takovým rok 1968 v Polsku anebo v Československu, pro některé v Polsku výjimečný stav nebo období „Solidarity“. Mým konstitutivním zážitkem byla PČS. Působení v ní člověka naučilo věci, které neposkytne účast v krátkodobé revoluci – to znamená vytrvalost a odpovědnost za druhou stranu, a také toleranci. Měli jsme štěstí, že jsme narazili právě na skupinu, která se v Chartě 77 zabývala nepraktičtějším záležitostmi, tedy Infochem [redakce bulletinu „Informace o Chartě 77] a VONSem [Výborem na obranu nespravedlivě stíhaných]. S našimi zkušenostmi jsme v našem věku – dvacet, třicet let – chtěli směřovat k něčemu novému, ne k výměně názorů, ne k ideologickým schůzkám a diskusím, ale k vytváření praktických a trvalých věcí.

Wojciech Maziarski

Zdá se mi, že každá společenská a politická idea, každý projekt může počítat s realizací, jestliže je možné ho – zaprvé přeložit do jazyka praktické činnosti: jestliže budujeme středoevropské společenství, co máme konkrétně udělat... A za druhé – ta idea musí být sexy, musí mít v sobě nějaké kouzlo, které bude přitahovat lidi mladé, energické, hledající, lidi, kteří se nevejdou do okolní reality. I takové kouzlo, o jakém mluvil Jacek Kuroň, když kdysi vyprávěl o stávkovém výboru na univerzitě:

FOT. HENRYK PRYKIEL / NAF DEMENTI



← Vratislav, duben 1988. Hladovka hnutí „Svoboda a mír“ a Polsko-československé solidarity. Zleva: Mirosław Jasiński, Radosław Gawlik, Jarosław Broda, Mieczysław Piotrowski

„Hodnotil jsem sílu našeho hnutí podle toho, že se kolem výboru scházela ta nejpřitažlivější děvčata.“ Idea spolupráce opozičních prostředí z různých států sovětského bloku obě ta kritéria splňovala. Dnes se říká, že je něco kulturní. Tak tedy v osmdesátých letech to byla středoevropská myšlenka.

V roce 1979 jsem odjel studovat do Budapešti. Napřed jsem se dostal do prostředí maďarské opozice a začal jsem chodit na přednášky „létající univerzity“, a až potom – prostřednictvím Maďarů – jsem se dostal do prostředí polské opozice. Proto jsem také vnímal naši situaci hodně z maďarské perspektivy.

V té době bylo co dělat. Bylo potřeba překládat publikace, vozit podzemní tisk na jednu i druhou stranu. Maďari, přestože jejich opozice byla slabá, izolovaná a složená z inteligence, vymysleli způsob činnosti, který vyjadřoval jejich solidaritu s Poláky. Tak třeba přes překážky, které jim kladly úřady, tehdy uspořádali letní tábor pro děti z Polska. Dali dohromady skupinu víc než dvaceti maďarských rodin. Každá rodina poslala jedno pozvání pro dítě z Polska. Skupinu těch dětí na polské straně organizoval Region Mazowsze „Solidarity“. Byly to děti z rozvrácených rodin, z chudých rodin, z rodin alkoholiků, které by jinak neměly naději se dostat za hranice. Účastnil jsem se tehdy v organizování toho tábora, byl jsem překladatelem.

Z Maďarska mě deportovali v roce 1981. Vzpomínám si, že se po návratu přes můj domov ve Varšavě neustále valily davy Maďarů, kteří prostě přijížděli do Polska, protože tu je „Solidarita“, podzemí, protože se tu něco děje, je tu vzpoura a kvas. A především svoboda. To se muselo vidět, přivonět si, sáhnout si... Přitahovalo to.

Ákos Engelmeyer

Když jsem začátkem osmdesátých let mluvil v Maďarsku o roce 1956, o „Solidaritě“ a o své víře, že ten režim dříve nebo později padne, dívali se na mě jako na blázna. Trval jsem na tom, že ten režim přežijeme, a když mi nevěřili, říkal jsem: přijedte do Polska a uvěříte.

Petruška Šustrová

Když jsem byla pozvaná na nezávislý festival, který organizovala PČS ve Vratislavi v listopadu 1989, koupila jsem si letenku do Varšavy – co bylo za hranicemi Československa, bylo pro mě tak daleko, že mě ani nenapadlo podívat se na mapu. Ukázalo se, že to mělo moc dobré důsledky, protože kdybych nasedla do vlaku do Vratislavi, nikdy bych tam byl nedorazila. Ale takhle se mi povedlo tam dorazit jako jediné z bývalých mluvčích Charty 77.

To, co jsem prožívala během festivalu, mě do velké míry utvářelo. Chodili jsme po Vratislavi a město se utápělo v mlze. Z mlhy se nořily skupiny lidí a skoro všichni mluvili česky. Brala jsem to jako plody práce aktivistů PČS, kteří trpělivě nosili dokumenty přes hranice, riskovali, pracovali bez slávy a anonymně. A najednou jsou v polském městě dobré čtyři tisíce mladých lidí z Čech a ze Slovenska. Kolik z nich asi bylo za dva týdny poté v Praze na demonstraci, kterou začala „sametová revoluce“? Mnozí z těch, kteří tu nasáli vůni svobody, se už nechtěli vracet do stejného baráku. Chtěli změny.

Zbigniew Janas

Když Československem prošla „sametová revoluce“, když nastoupily politické změny, zdálo se, že už není co dělat. Že to, co jsme dělali dřív, je natolik široce známo, že už teď všichni budou chtít budovat solidaritu našich zemí. Pak se ukázalo, že hranice jsou dál „zazděné“. Na české i na naší straně byli takoví, kteří říkali, že z toho budou jen potíže. To byl signál, že samotné změny režimu nestačí k vytvoření skutečně otevřené společnosti, spjaté vzájemně sympatiemi a solidaritou. Visegrádská a středoevropská myšlenka se budovala vně státních struktur, společenskými silami – lidmi spjatými s

nelegálním působením. Teď bylo potřeba do toho vložit jiný typ úsilí.

Rudolf Chmel

Dnes máme iluzi, že politika může srovnat historické křivdy. Jenže mýty a stereotypy jsou silnější. Tak jako mají Poláci své Rusy a částečně Němce, tak jako mají Češi především své Němce, ale i Rakušany, máme my Slováci své Maďary. Ukázalo se obzvlášť nyní, po rozpadu Československa, že máme takové stálé nepřátele, i když občas jakoby zmizí z povrchu. Těmito nepřáteli jsou Maďari. Má to své historické příčiny, především v maďarizaci, která před sto lety probíhala velmi krutě. Ale také v událostech, které se družily k rozpadu Československa v letech 1939–39 a v tom, že se po roce 1945 s Maďary zacházelo podle principu kolektivní viny. Tato dějinná traumata se nejednou proměnila v předsudek.

Rozpad Československa se odehrál nějak za pochodu, nebyl tak bolestný, jak by se dalo předpokládat. Slováci najednou dostali šanci a museli se začít zabývat sami sebou. Už se nemohli vymlouvat na Čechy – protože předtím to bylo tak, že při každém neúspěchu říkali: nojo, to ti Češi v Praze...

V maďarsko-slovenských vztazích se už objevilo tolik problémů, že *de facto* ochromily činnost visegrádské skupiny a musely ovlivnit vztahy mezi všemi zeměmi skupiny. Slovenská strana na tom má nepochybně větší vinu než maďarská. Slovensko, které nemělo vlastní stát-nost, sužovaly různé komplexy: komplex malého národa, komplex ohrožení, nedostatku vlastních dějin. Dá se s nevelkým přeháněním říci, že jsme začali být silně podezřívaví a viděli jsme všude kolem nepřátele.

Petr Uhl

Rozpad společného státu Čechů a Slováků ještě víc posílil etnický izolacionismus Čechů. Pro mne osobně je velmi nepříjemné to, že se v posledních letech setkávám s projevy nacionalismu a že se tato vyjádření vyskytují i na vládní úrovni.

Češi byli za posledních šedesát let svědky, jak byli z jejich společného okolí postupně vytlačeni napřed Židé pronásledovaní nacisty, pak kvůli poválečnému vyhnání Němci, a pak při rozpadu státu Slováci. Zůstali Romové, proti kterým štvou nejen soukromé osoby, ale i představitelé obcí, aby byla vyloučena i tato skupina a bylo dosaženo etnické čistoty. Pokud jde o rasistické sklony a projevy v České republice, je třeba zdůraznit ještě jeden jasný bod – od druhé světové války v české společnosti velmi významně zeslábl antisemitismus. Asi nejvíc zatížen starými mýty je dnes český pohled na Slováky.

Marek Pernal

Zabýval jsem se stereotypem Čechů v očích Poláků a *vice versa*. Na jaře 1988 redakce „Res Publiky“ provedla anketu ve varšavském lyceu Stefana Batoryho, v jednom z nejlepších v hlavním městě. Žáci dostali jednoduchou otázku: „Jak vypadá v tvých očích obraz obyvatele Československa?“ Před devadesát procent odpovědí bylo k Čechům jako k národu i společnosti rozhodně nepříznivých.

Když Tomasz Jastrun tuto anketu popisoval, klasifikoval několik příčin, které byly uváděny jako zdroj oné nepřízně. První příčinou je pasivita Čechů za druhé světové války a obecně řečeno jejich konformita nebo oportunismus. Vypsal jsem si několik vět, které tam padly a které mi připadaly šokující: „Nikdy jsem v jejich vlasti

nebyl, ale myslím, že je to národ, který většinou raději chce žít v klidu, než se obětovat za svou vlast.“ „Jsou podle mne lidmi velmi proměnlivými; mění se jako chameleón podle situace.“ Čechům byla vytykána laicizovaná společnost: „Češi jsou ateistický národ a to podle mého názoru nesvědčí dobře o jejich morální úrovni.“ Skoro všechny vzpomínky z Československa, které se v té anketě objevily se soustředí na obchody a na nepříjemné momenty při přechodu hranic: „Myslím, že mezi Poláky a Čechy nepanuje velké přátelství, už kvůli potížím, jaké zažívají Poláci na hraničních přechodech.“ Co mimo to? „Češi nás tráví.“ To bylo období, kdy se do Odry poprvé nebo podruhé dostal mazut... Jastrun také odhalil rozdělení na špatné Čechy a dobré Poláky. Trvalým prvkem všech vyjádření je pivo: „Čech se mi poji s tlustým chlápkem s přísným výrazem a oteklým obličejem s půllitrem piva v ruce a mohutnými kníry. Jeho život se skládá z práce pro děti a pití piva.“

Z obrovské části vyjádření vyplývalo, že mladí lidé, kteří mají takové názory, v Československu nikdy nebyli, že jsou to všechno informace, které pronikají do společenského vědomí z vyprávění, z fungujících stereotypů.

Gábor Csordás

V osmdesátých letech jsem velmi často jezdil do Polska, občas jen na den nebo dva. Od roku 1992 mé kontakty s Polskem trochu povadly. Mám dojem, že v devadesátých letech celkově kontakty mezi zeměmi našeho regionu zeslábly, což mě nepřekvapuje, protože naše národy spojoval hlavně společný odpor proti sovětskému imperialismu. A protože se změnila politická situace, hledá každá z našich zemí vlastní cestu do evropského společenství.

Včera jsem po letech přijel do Vratislavi autem z Pětikostelí, které leží daleko na jihu u hranic s Chorvatskem. Projel jsem všemi čtyřmi visegrádskými zeměmi. Dálnice je jen na 140 kilometrech z těch 850, zbytek jsou příšerné silnice, které vypadají stejně jako před patnácti nebo dvaceti lety. Ve všech čtyřech zemích stejně vynakládaly vlády peníze podle kritérií symbolického významu, zatímco na důležité věci, jako jsou silnice, peníze nebyly. Kdybych měl teď definovat, co je střední Evropa, řekl bych, že je to ta oblast, kde jsou silnice v horším stavu než hospody a hotely. Hospody a restaurace budují soukromí podnikatelé, kteří se řídí kritériem zisku. Zato silnice se budují podle kritéria veřejného prospěchu, prospěchu všech.

Použil jsem příkladu silnic, protože je hodně názorný, viditelný, ale mluvím přitom o všech projevech komunikace, jako je intelektuální komunikace, vzájemné poznávání zvyků. Když se dívám na silnice, vidím, že země visegrádské čtyřky stojí na prahu modernizace – stejně jako před téměř dvaceti lety. A protože nejsou propojeny mezi sebou, nejsou ani dostatečně zajímavé pro jiné.

Po duchu živých kontaktů a intelektuálního přelévání mezi kulturami a zeměmi našeho regionu z počátku dvacátého století už nejsou žádné stopy. V polsko-českých vztazích vládne možná trochu větší oživení, ale obecně ho není vidět. Znamená to absenci vzájemného posilování.

Andrzej Jagodziński

S velkou lítostí hledím na paradoxní situaci, že jsem byl čtvrtý dopisovatel – po Moskvě, Washingtonu a Berlíně – kterého před deseti lety chudá „Gazeta Wyborcza“ vyslala za hranice. Čtvrté pracoviště, které „Gazeta“ v zahraničí otevřela, bylo v Praze. V Budapešti byl

stálý spolupracovník a brzy byli dopisovatelé i v hlavních městech všech sousedních zemí. Dnes je „Gazeta“ stokrát bohatší a nedokáže udržovat zahraniční pracoviště v Praze, v Budapešti nebo v Bratislavě. Podobně je to s jinými polskými soukromými médii či dokonce v polskou veřejnou televizi. Že by země našich sousedů začaly být méně důležité a zajímavé?

Jan Lityński

V devadesátých letech se zdálo, že bude závazné myšlení, které se dá ve zkratce označit za polsko-československou solidaritu. Z tohoto způsobu myšlení vyrostl „Visegrád“.

Havel v *Moci bezmocných* klade otázku – podle mého názoru neobyčejně důležitou – zda je společenství, které se tehdy utvářelo v Československu, v Polsku a částečně v Maďarsku, trvalým jevem, zda vyplývá jen z útlaku vnucovaného protivníkem. Když se podíváme na to, co se stalo v našich čtyřech zemích po roce 1989, ukáže se, že jsme nevytvořili žádný útvar. Lidé toho hnutí se rozběhli do velice různých stran, doleva, doprava, na lustrační nebo protilustrační stranu... Nezbylo nic. Ukázalo se, že – jak výstižně projevil podezření Havel – propojenost neobyčejně často vyplývá z pocitu ohrožení, a ne ze společných názorů a přesvědčení. To je samozřejmě normální. Je ale trochu škoda, že totalitní zkušenost nezplodila nový, trochu hlubší typ vztahů, že se alternativní společnost, o které jsme v komunistických letech diskutovali, ukázala tak slabá.

Wojciech Maziarski

Mám pocit, že mají hodně co udělat státy, politické struktury, nicméně nevím, zda ta myšlenka vzrušuje

představitost průměrného polského, českého nebo maďarského studenta. To, o čem mluvíme, dnes nevyvolává emoce ani zájem. Vím, že to zní smutně, ale neříkám to proto, abych zpochybňoval smysl takové činnosti. Naopak, říkám to proto, abych podnítil uvažování, zda se ta myšlenka nějak dá oživit.

V osmdesátých letech jsem cítil, že ve chvíli, kdy jsem našel přítele v Čechách, v Maďarsku, na Slovensku, v bývalé NDR či mezi příslušníky opozice na Ukrajině, velmi se rozšířily hranice mé duchovní vlasti. Najednou jsem si uvědomil, že se cítím jako doma v Praze, Budapešti, Bratislavě i ve Lvově. To je má rozsáhle chápaná duchovní vlast. Nazval bych to proces malé globalizace, která v našich duších probíhala v osmdesátých letech.

Potom padl komunismus, zmizela železná opona, a tuto malou globalizaci zalila vlna velké globalizace, která zahrnuje celý svět. Pocit našeho středoevropského společenství utlumil fakt, že se v podstatě dnes můžeme stejně cítit doma v Paříži, Vídni nebo v Berlíně. Stejně tam můžeme najít přátele, stejně s nimi můžeme vyřizovat nějaké záležitosti.

Ján Budaj

Nápisy na zdech dnes nemluví o ideologii, ale o byznysu. Myslím, že období zájmu jen o byznys skončí, že dojde k návratu i idejím. A prvním krokem na této cestě je návrat k vlastní paměti.

K TISKU VYBRALA A ZPRACOVALA

Monika Kapa-Cichocka

DISKUSE SE ZÚČASTNILI:

Jarosław Broda (nar. 1956) – básník, spoluzakladatel Polsko-československé solidarity, šéfredaktor „Bulletinu PČS“ a redaktor Východoevropské informační agentury, zakládající člen Polsko-maďarské solidarity. V roce 2002 ředitel odboru kultury Úřadu města Vratislavi.

Ján Budaj (nar. 1952) – slovenský organizátor tzv. alternativní kultury a ekologického hnutí, vydavatel samizdatových periodik; udržoval kontakty s nezávislými intelektuály v Polsku, aktivisty KOR a „Solidarity“.

Rudolf Chmel (nar. 1939) – slovenský literární vědec a publicista, bývalý velvyslanec Československa a poté Slovenska v Maďarsku, v roce 2002 ministr kultury Slovenské republiky.

Gábor Csordás (nar. 1950) – maďarský básník, překladatel polské, chorvatské, srbské, rumunské, francouzské a slovenské literatury, ředitel vydavatelství „Jelenkor“.

Ákos Engelmayer (nar. 1938) – účastník maďarského povstání v roce 1956, od roku 1962 trvale žije v Polsku, v osmdesátých letech spolupracoval s polskou a maďarskou demokratickou opozicí, 1990–95 velvyslanec Maďarska v Polsku; jeden ze zakladatelů Polsko-maďarské solidarity.

Markéta Fialková (1956–2011) – aktivistka demokratické opozice v Československu, po „sametové revoluci“ velvyslankyně Československa a první velvyslankyně České republiky v Polsku, poté blízká spolupracovnice prezidenta Václava Havla.

Andrzej Jagodziński (nar. 1954) – překladatel české a slovenské literatury, spolupracovník československé sekce Rádía Svobodná Evropa, bývalý dopisovatel deníku „Gazeta Wyborcza“ v Praze a v Bratislavě, ředitel Polského institutu v Praze, ředitel Visegrádského festivalu „4+“ a předseda Sdružení „Festival 4+“.

Zbigniew Janas (nar. 1953) – iniciátor a vůdce Polsko-československé solidarity; iniciátor, organizátor a účastník pravidelných setkání s aktivisty Charty 77; jeden ze zakladatelů Polsko-maďarské solidarity; jeden ze zakladatelů Fond Polsko-česko-slovenské solidarity;

zakladatel a ředitel Fóra střední a východní Evropy při Bátoryho nadaci; poslanec Sněmovny a člen skupin Polsko-české a Polsko-slovensko Meziparlamentní unie.

Mirosław Jasiński (nar. 1960) – jeden z iniciátorů a organizátorů kontaktů s československou demokratickou opozicí, vůdce Polsko-československé solidarity; organizátor demonstrace za propuštění Petra Pospíchala, redaktor „Bulletinu PČS“; organizátor a účastník setkání polské československé opozice na hranicích a setkání ve Vratislavi v listopadu 1989; v roce 2002 ředitel Polského institutu v Praze.

Maciej Koźmiński (nar. 1937) – historik, autor mnoha děl v oboru historie Maďarska, střední a východní Evropy, dlouholetý pracovník Historického ústav Polské akademie věd, titulární profesor Eötvösova kolegia univerzity v Budapešti; profesor Collegium Civitas a Varšavské univerzity; zakladatel a člen Polsko-maďarské solidarity, velvyslanec Polské republiky v Budapešti v letech 1990–96.

Jerzy Kronhold (nar. 1946) – básník, kulturní aktivista a účastník demokratické opozice v PLR („Solidarita“, těšínský okruh). Od roku 1990 generální konzul PR v Ostravě, v roce 2002 ředitel Polského institutu v Bratislavě.

Jan Lityński (nar. 1946) – účastník března 1968, člen KSS „KOR“, spoluzakladatel Polsko-československé solidarity a účastník setkání polské a československé opozice v Sudetech v sedmdesátých a osmdesátých letech, poslanec sněmovny.

Wojciech Maziarski (nar. 1960) – aktivista demokratické opozice, v osmdesátých letech redaktor podzemních časopisů (mj. čtvrtletník „Obóz“), zakladatel a redaktor Informačního servise „Solidarity“ a Východoevropské informační agentury; jeden z mluvčích Polsko-česko-slovenské solidarity; účastník a organizátor spolupráce opozičních okruhů ve Varšavě a v Budapešti.

Marek Pernal (nar. 1956) – historik, v letech 1999–2001 velvyslanec PR v České republice; v roce 2002 pracoval na ministerstvu zahraničních věcí.

Petr Pospíchl (nar. 1960) – český aktivista demokratické opozice; iniciátor kontaktů s polskou opozicí a organizátor několika setkání polských

a českých disidentů na státních hranicích; spoluzakladatel Východoevropské informační agentury, v jejímž rámci spolupracoval s českými, polskými, ruskými a jugoslávskými disidenty a také s českou, polskou a ruskou opozicí v exilu.

Tomasz Szarota (nar. 1940) – historik druhé světové války, profesor Historického ústavu Polské akademie věd; v šedesátých letech se staral o české historiky, kteří přijížděli na návštěvu do Polska.

Petruška Šustrová (nar. 1947) – česká publicistka, aktivistka demokratické opozice v Československu, jedna z mluvčích Charty 77, po „sametové revoluci“ náměstkyně ministra vnitra Česko-Slovenské republiky.

Petr Uhl (nar. 1941) – český aktivista demokratické opozice, spoluzakladatel mj. Charty 77, Východoevropské informační agentury a Polsko-československé solidarity; jeden z organizátorů setkání polských a českých disidentů a výměny informací s polskými a maďarskými představiteli opozice; věnoval se také spojení českých a slovenských disidentů.

Z POLŠTINY PŘELOŽILA
Petruška Šustrová

Materiál vyšel v „Kartě“ č. 37/2003.

KOORDINACE PROJEKTU A REDAKCE: Krzysztof Wittels

SPOLUPRÁCE: Hanna Antos, Alicja Wancerz- Gluza

OBRAZOVÉ REŠERŠE: Karolina Andrzejewska-Batko,
Małgorzata Pankowska-Dowgiało

PŘEKLADY: Petruška Šustrová, Tomasz Grabiński, Ireneusz Hyrnik,
Andrzej S. Jagodziński

GRAFICKÝ PROJEKT, SAZBA:  R Z E C Z Y O B R A Z K O W E

PŘÍPRAVA SNÍMKU, SAZBA: Tandem Studio

FOTOGRAFIE NA OBÁLCE: Bystrzyca Kłodzka, 24 października 1968. Oddziały Wojska
Polskiego powracają do kraju Fot. Eugeniusz Wołoszczuk / PAP

VYDAVATEL::

 Ośrodek Karta

Ośrodek KARTA
Ul. Narbutta 29
02-536 Warszawa
tel. (+48) 22 848-07-12
www.karta.org.pl
email: ok@karta.org.pl

PARTNEŘI PROJEKTU:

 Ústav pro studium
totalitních režimů

Ústav pro studium totalitních režimů
Instytut Badania Reżimów Totalitarnych

 pant
MODERNI
DEJINY

Občanské sdružení PANT
Stowarzyszenie obywatelskie PANT



Rzeczpospolita Polska
Ministerstwo
Spraw Zagranicznych

Projekt spolufinancován Ministerstvem zahraničních věcí
Polské republiky



Publikace vznikla v rámci projektu „Obraz polsko-českých
vztahů v čtvrtletníku «Karta»”, který byl realizován v
rámci veřejného úkolu „Česko-polské fórum pro sblížení
společností, prohloubení spolupráce a dobrého sousedství
2016”, prioritě „Sousedé po 1050 let. Výzkum a popularizace
dějin, pronikání kultur a česko-polské spolupráce během
století”, který byl finančně podpořen Ministerstvem
zahraničních věcí PR

Publikace vyjadřuje pouze názory autorů a nemůže být ztotožňována s oficiálním
postojem Ministerstva zahraničních věcí PR.

CC Creative Commons BY 3.0 PL

Varšava 2016
ISBN 978-83-64476-77-8



Průsmyk Okraj, 17. března 1990. Rozloučení Lecha Wałęsy a Václava Havla po společné konferenci